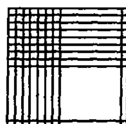
Laiškai Teodorui Narbutui

Epistolinis dialogas

MOKSLO IR
ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA
1996

UDK 930.1(474.5)
Da 409

Išleista
KALBOS UGDYMO
PROGRAMOS
lėšomis

© Pratarmė, įvadas, laiškų parengimas, komentavimas, Teodoro Narbuto laiškų vertimas, Reda Griškaitė, 1996
© Apipavidalinimas, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996

ISBN 5-420-01357-6

TURINYS

PRATARMĖ

Šis raštų tomas yra skiriamas Simono Daukanto susirašinėjimui su žymiausiu XIX šimtmečio Lietuvos romantinės istoriografijos atstovu, devynių tomų *Lietuvių tautos istorijos* autoriumi Teodoru Narbutu. Daukantas susirašinėjo su daugeliu savo amžininkų, tačiau laiškuose Narbutui yra ypatybių, išskiriančių juos iš kitos šio istoriko korespondencijos. Čia randama daugiausia medžiagos Daukanto kaip mokslininko ir kaip asmens biografijai. Korespondencija demonstruoja Daukanto erudiciją, sudaro galimybę geriau suvokti jo istorinę savimonę. Kai kuriuos Daukanto laiškus galėtume pavadinti moksliniais straipsniais, erudicija pranokstančiais jo istorijos veikalus. Narbuto atsakymai suteikia susirašinėjimui diskusijos atspalvį, leidžia suvokti Daukanto minčių poveikį jo amžininkams. Istorikų dialogas – puikus XIX šimtmečio vidurio epistolinio žanro ir stiliaus pavyzdys. Dėl visų šių aplinkybių ir kilo idėja parengti atskirą raštų tomą, skirtą Daukanto susirašinėjimui su *Lietuvių tautos istorijos* autoriumi.

Daukanto laiškai Narbutui (beje, ši korespondencija gausiausia iš viso mūsų dienas pasiekusio Daukanto susirašinėjimo) buvo ne kartą publikuoti. Pirmasis Daukanto laiškus ir vieną Narbuto atsakymą paskelbė Augustinas Janulaitis (*Mūsų senovė,* t. 1, kn. 4–5, 1922, p. 690–795). Rankraščius tuomet perrašė Juozas Kairiūkštis, o į lietuvių kalbą išvertė A. Balčikonis (?) (dr. Aldono Pupkio nuomone, dauguma gramatinių formų rodo, kad vertimo autorius galėjo būti kalbininkas Juozas Balčikonis, o leidinyje išspausdintas vardo inicialas *A.* – korektūros klaida). Antrą kartą visi Daukanto laiškai Narbutui buvo paskelbti 1976 metais (Simonas Daukantas, *Raštai,* t. 2, Vilnius: Vaga, 1976, p. 720–780, 802–812). Tuomet akad. Vytautas Merkys pataisė daugumą 1922 metų publikacijos netikslumų, pakoregavo pasenusius terminus, iš esmės laiškus išvertė iš naujo. Be

to, buvo parengti išsamūs laiškų tekstų komentarai. Tačiau anuometinių Daukanto raštų pobūdis, jų apimtis nesudarė galimybės publikuoti originalių laiškų tekstų. Nebuvo išspausdinti ir Narbuto atsakymai (jie buvo plačiai cituojami paaiškinimuose). Šiandien, jau pradėjus realizuoti išsamių akademinių Daukanto raštų išleidimo idėją, atsirado galimybė užpildyti minėtas spragas.

Narbutas (šios korespondencijos iniciatorius) yra pasiuntęs Daukantui 19 laiškų (17 išliko): 1842 – 6; 1843 – 5 (1843 metų rugsėjo 1 (13) dienos laiško išliko ir juodraštis); 1844 – 1; 1845 – 3; 1846 – 2; 1848 ir 1851 po vieną (1848 metų sausio 3 (15) ir 1851 metų gegužės 18 (30) dienos laiškai nepasiekė mūsų). Su tam tikromis išlygomis prie Narbuto korespondencijos reikėtų priskirti ir istoriko sūnaus Pranciškaus Narbuto rašytą 1858 metų rugpjūčio 21 (rugsėjo 2) dienos laišką Daukantui. Daukantas parašė Narbutui 21 laišką (19 išliko): 1842 – 5; 1843 – 6; 1844 – 2 (1844 metų liepos mėnesio laiško neišliko); 1845 – 3; 1846, 1848, 1851, 1854 ir 1858 po vieną (1858 metų liepos 28 (rugpjūčio 9) dienos laiško neišliko). Visa ši gausi korespondencija, išskyrus 1842 metų rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) dienos laiško papildymus, esančius Lvove, Vasilio Stefaniko mokslinės bibliotekos rankraščių skyriuje (f. 5, ap. 1, b. 3116/III, p. 277–286), dabar saugoma Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje: Daukanto laiškai – tarp Narbuto mokslinės korespondencijos (f. 18, b. 185, l. 291–341), o Narbuto – tarp Tiškevičių giminės dokumentų (f. 31, b. 1412, l. 1–33). Rankraščiai (ypač Daukanto) puikiai išsilaikė. Jų formatas įvairus, priklauso nuo popieriaus rūšies. Laiškai rašyti ant angliško, prancūziško ir rusiško įvairių firmų laiškinio popieriaus (kiekvieno laiško formatas ir popieriaus rūšis publikacijoje nurodoma atskirai). Šiame leidinyje skelbiami ir laiškų originalai lenkų kalba (fotokopijos ir perrašyti tekstai), ir jų vertimai į lietuvių kalbą. Lenkiškas perrašytasis variantas yra kiek galint tikslesnis autentiško teksto pakartojimas. Korespondentų (ypač Narbuto) laiškai gana tvarkingi, todėl tekstologinių rankraščio komentarų ne itin daug. Atskirai nurodoma rankraščio saugojimo vieta, ypatybės, popieriaus rūšis, laiško (ir originalo, ir jo vertimų) skelbimo vieta. Lietuviškasis Dau-

kanto laiškų variantas parengtas pagal 1976 metų Vytauto Merkio vertimą, tekstus kiek suvienodinus ir pritaikius prie šiandieninių Daukanto raštų leidėjų nuostatų. Narbuto laiškai (ir jų vertimai) skelbiami pirmą kartą (išskyrus 1845 metų kovo 17 (29) dienos Narbuto laišką, kurį išspausdino Janulaitis). Laiškų turinio paaiškinimai duodami prie jų vertimo į lietuvių kalbą. Paaiškinimus stengtasi parašyti kuo platesnius, kad laiškus būtų galima skaityti be išankstinio pasirengimo. Daukanto korespondencijos komentavimui pasinaudota kai kuriais 1976 metais akad. Vytauto Merkio parengtais paaiškinimais (tai nurodoma skliausteliuose, pažymint leidinį – *SDR*, – iš kurio komentarai paimti). Daukanto 1842 metų rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) dienos laiško papildymai buvo parengti pagal dr. Zigmanto Kiaupos publikaciją, išspausdintą *Lietuvių atgimimo istorijos studijose* (t. 5, Vilnius, 1993, p. 104–117). Dr. Kiaupai maloniai sutikus, čia spausdinant laiško fragmentus buvo taikomasi prie šio raštų tomo publikavimo nuostatų.

Norėčiau širdingai padėkoti visiems, skaičiusiems šio leidinio rankraštį ir pateikusiems vertingų pastabų. Už pirminę šios knygos atsiradimo idėją dėkoju habil. dr. Egidijui Aleksandravičiui, už nuoširdžią pagalbą rengiant ją spaudai – habil. dr. Zbigniewui Wójcikui, dr. Aldonui Pupkiui, dr. Zigmantui Kiaupai, dr. Vytautui Kazakevičiui, dr. Egidijui Motiekai ir visiems Lietuvos istorijos instituto XIX amžiaus istorijos skyriaus bendradarbiams. Taip pat dėkoju Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos direktoriui dr. Juozui Marcinkevičiui, sudariusiam sąlygas nufotografuoti Daukanto ir Narbuto rankraščius. Atskirai norėčiau padėkoti dr. Giedriui Subačiui, be kurio pagalbos ir paramos ši knyga vargu ar būtų buvusi tokia, kokią ją mato jos skaitytojas.

Reda Griškaitė

Reda Griškaitė

SIMONO DAUKANTO IR TEODORO NARBUTO EPISTOLINIS DIALOGAS

...Tamsta esi didžiausias mano darbų rėmėjas, o mano dėkingumą galbūt palikuonys išgarsins, radę Tamstos vardą darbuose, aprašančiuose mūsų protėvių istoriją.

Iš Narbuto laiško Daukantui

Du iškiliausi Lietuvos romantinės istoriografijos atstovai – Simonas Daukantas ir Teodoras Narbutas (*Narbutt*, 1784–1864) – pradėjo susirašinėti tada, kai abu jau buvo nuėję ilgą savarankišką gyvenimo kelią. Daukantas jau buvo parašęs ne vieną istorinį, etnografinį ir lingvistinį darbą, Narbutas – pelnęs šlovę kaip daugiatomės *Lietuvių tautos istorijos*[1] (toliau – *LTI*) autorius. 1842 metais, jų pažinties (beje, taip ir likusios tik epistoline) pradžioje, Daukantui buvo keturiasdešimt devyneri, Narbutui – penkiasdešimt aštuoneri. XIX šimtmetyje – tai brandus amžius, gyvenimo saulėlydis. Korespondentų nesiejo nei bendri jaunystės prisiminimai, nei bičiulystės saitai, nei giminystės ryšiai. Narbutas buvo tik vienas iš daugelio Daukanto korespondentų. Vis dėlto, kaip minėta, ne viena Daukanto laiškų *LTI* autoriui ypatybė išskiria juos iš viso istoriko rankraštinio palikimo.

Minėtosios korespondencijos išskirtinumą dar 1913 metais pastebėjo Augustinas Janulaitis. Jis rašė: „Vilniaus viešajame knygyne yra Daukanto laiškų į Lietuvos istoriką T. Narbutą. Iš viso jų 19. Pirmasis rašytas 1842 m., paskutinis 1854 m. Ilgumo laiškai nevienodi. Kartais randame trumputį laiškelį, o kartais tai ištisus tyrinėji-

[1] Teodor Narbutt, *Dzieje narodu Litewskiego*, t. 1–9, Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1835–1841 (t. 1–3: *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*).

Teodoras Narbutas
1856 metai

mus. Tuose įvairiuose laiškuose randame kartais žinių apie jo gyvenimą, išgirstame iš jo paties, ką jisai apie savo gyvenimą pasakoja. Be to, laiškuose aiškiau jisai išreiškia požiūrį į istoriją, į tautą, į lietuvius ir lenkus, ko nerandame arba labai mažai randame jo spausdintuose raštuose"[2]. Janulaitis, išstudijavęs Daukanto korespondenciją su *LTI* autoriumi, padarė daugybę apibendrinančių pastabų apie Daukanto istorines ir visuomenines pažiūras ir pirmasis akcentavo abiejų istorikų praeities tyrinėjimo metodo panašumą. Kaip minėta, 1922 metais Janulaitis spaudoje paskelbė visus Daukanto laiškus Narbutui[3]. Išspausdino ir vieną Narbuto atsakymą. Publikacija buvo parengta kruopščiai, su originalu lenkų kalba. Taigi Daukanto laiškai Narbutui tapo prieinami tyrinėtojams ir plačiajai visuomenei. Atsirado galimybė interpretuoti Daukanto istori-

nes pažiūras, daryti naujus apibendrinimus. 1936 metais prie istoriko laiškų Narbutui ilgiau apsistojo ir Zenonas Ivinskis, kuris, gerai išstudijavęs šį unikalų palikimą, patvirtino Janulaičio išvadas. „S. Daukanto *Būdo* ir jo *Istorijos* kuklios citatos, – sakė jis, – kurios daugiausia nurodo į bendresnio pobūdžio šiaip jau žinomus to laiko veikalus ir šaltinius, neparodo jo erudicijos Lietuvos Istorijos srityje, kurią mums atskleidžia jo laiškai į Narbutą. Toji instruktyvi korespondencija duoda visai kitokios šviesos apie Daukantą, kaip istoriką, negu jo spausdintas istoriškasis palikimas“[4]. Daukanto laiškai Narbutui tapo neišsenkamu šaltiniu ir Vincui Maciūnui, Alfonsui Kalniui, Vincui Trumpai bei kitiems tyrinėtojams. Visus juos domino Daukanto pažiūrų novatoriškumas, Lietuvos istorijos interpretacija. Vis dėlto, žiūrint šiandieniniu žvilgsniu, šių istorikų studijose galima pasigesti to, kad nė vienas iš jų ilgėliau nesustojo prie Daukanto adresato – Narbuto fenomeno.

Pokario metais, prasidėjus sistemingiems Daukanto palikimo tyrinėjimams, jo laiškai Narbutui neliko nepastebėti. 1955 metais išleistuose Daukanto rinktiniuose raštuose jų publikacija nebuvo pakartota, tačiau įvadiniame Meilės Lukšienės straipsnyje paminėta laiškų reikšmė istoriko pasaulėžiūros pažinimui[5]. Vis dėlto pačiu reikšmingiausiu posūkiu įvertinant Daukanto korespondencijos Narbutui svarbą reikėtų laikyti 1972 metais pasirodžiusią Vytauto Merkio monografiją *Simonas Daukantas*[6]. Trijuose knygos skyriuose („Istoriko Narbuto laiškai“, „Istorijos šaltiniai“ ir „Svetimas atsakymas“) buvo plačiai pažvelgta į dviejų istorikų bendravimą, Daukanto įtaką Narbutui (ypač kaip Lietuvos istorijos šaltinių publikuotojui), jų konflikto esmę. Merkys akcentavo, kad Daukanto ir

[2] Augustinas Janulaitis, „Simanas Daukantas“, *Lietuvių tauta*, kn. 2, d. 2, Vilnius, 1913, p. 246.
[3] Idem, „Daukanto laiškai“, *Mūsų senovė*, t. 1, kn. 4–5, Tilžė, 1922, p. 690–795.
[4] Zenonas Ivinskis, „Simanas Daukantas ir Lietuvos istorija (Metmens Daukanto istoriografijai pažinti)“, *Naujoji Romuva*, 1936 03 15, p. 248.
[5] Meilė Lukšienė, „Simonas Daukantas“, in Simonas Daukantas, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, p. 10–11.
[6] Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vaga, 1972; idem, *Simonas Daukantas*, antras, papildytas, leidimas, Vilnius: Vyturys, 1991 (toliau šioje knygoje cituojama iš pastarojo leidimo).

Narbuto santykių pagrindas buvo patriotizmas ir tėvynės istorijos studijos. „Patriotizmo balsas, – rašė Merkys, – skambėjo ir jų laiškuose: Daukanto santūriai, bet giliai, o Narbuto – patetiškai"[7]. Šioje monografijoje pirmą kartą buvo atkreiptas dėmesys ir į Daukanto adresatą (jo laiškai plačiai cituojami), jo pažiūras ir asmenį, ieškant istorikų konflikto priežasčių. Kitas akad. Merkio žingsnis šioje srityje buvo naujõs Daukanto laiškų Narbutui publikacijos parengimas[8]. Buvo ne tik pakoreguotas 1922 metų vertimas, bet ir parašyti išsamūs komentarai. Galima teigti, kad ši publikacija tapo vienu labiausiai cituojamu XIX amžiaus pradžios Lietuvos istorijos šaltiniu. Taigi atsirado geresnė galimybė dar kartą įsiskaityti į šiuos tekstus ir ieškoti naujų interpretacijų.

Šiuo požiūriu nauja ir itin įdomi yra literatūrologo Sauliaus Žuko monografija[9]. Daukanto ir Narbuto susirašinėjimui autorius skyrė nemažai dėmesio, nes jis „teikia daug medžiagos Daukanto – kaip mokslininko ir žmogaus – paveikslui"[10]. Literatūrologui, kuriam rūpėjo ne tiek Daukanto biografija, kiek jo raštai, buvo įdomus ir dar vienas šio susirašinėjimo aspektas – laiškai kaip epistolinio žanro bei stiliaus pavyzdys. Žukas tam paskyrė ne vieną savo monografijos puslapį. Pabrėžęs gerą Daukanto laiškų Narbutui mokslinį stilių bei jo, kaip istoriko, neeilinę erudiciją, tyrinėtojas priėjo prie išvados, kurią dar 1913 metais savaip buvo išdėstęs Janulaitis – apie akivaizdų istoriko veikalų ir laiškų moksliškumo neatitikimą. Žukas čia įžvelgė ir tam tikrą Daukanto asmenybės dramą: „dramą žmogaus, pralenkusio savo tautiečius, bet norinčio jiems byloti ir norinčio būti suprasto"[11].

Tais pačiais 1988 metais Merkio pradėtą darbą tam tikra prasme toliau plėtojo Zigmantas Kiaupa. Šis tyrinėtojas atkreipė dėmesį į pagrindinę Daukanto ir Narbuto korespondencijos temą — Lietuvos istorijos šaltinių skelbimą. 1988 metais konferencijoje „Lietuvos Metrika" Kiaupa perskaitė pranešimą, kurio pagrindu vėliau paskelbė straipsnį „Simono Daukanto darbai iš Lietuvos Metrikos"[12]. 1989 metais apie savo tyrinėjimus autorius papasakojo populiariojoje spaudoje[13]. Tačiau išsamiausias jo straipsnis šia tema buvo paskelbtas *Lietuvių atgimimo istorijos studijose* 1993 metais[14]. Kiaupa

pirmas smulkiai apibūdino Narbutui pasiųstus Daukanto rinkinius iš Lietuvos Metrikos (dabar saugomus Vasilio Stefaniko bibliotekoje Lvove), nustatė, kad tai tie patys rankraščiai, kurių nuosavybės teisę 1858 metais Daukantas perdavė Vilniaus archeologijos komisijai. Istorikas aptarė ir kitą Daukanto turėtą dokumentą (jis taip pat minimas Daukanto korespondencijoje su Narbutu) – rankraštinį Žemaičių privilegijų rinkinį. Tačiau bene reikšmingiausia (turint omenyje mus dominančią problemą) yra Kiaupos publikacija – Daukanto 1842 metų rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) dienos laiško Narbutui priedų paskelbimas[15].

Taigi Kiaupos tyrinėjimai pademonstravo, kad, nepaisant didelio nuveikto darbo, dar galima rasti naujos faktologinės medžiagos Daukanto biografijai. Antra vertus (tai parodė Žuko monografija), greta faktologinių paieškų turėtų būti dirbamas kitas darbas – ieškoma naujų interpretacijų, akyliau įsiskaitoma į rankraštinį palikimą, pagaliau paprasčiausiai įsiklausoma į aplinką, kurioje buvo rašomi tie tekstai (šiuo atveju – laiškai). Šiam tyrinėjimo metodui apibūdinti taikliausias būtų *rekonstrukcijos* terminas, kurį gana plačiai vartojo romantinės istoriografijos atstovai (*ne analizuoti, bet rekonstruoti!* – toks buvo jų devizas). Šiuo atveju *rekonstruoti* reikštų nustatyti tai, kas yra tarp mums gerai žinomų faktų, kas juos jungia, kas sudaro jų kontekstą, kas leidžia pasirinkti vieną ar kitą interpretacijos galimybę. Suprantama, įsisąmoninant, kad pilnutinio

[7] Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 84.
[8] Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1976, p. 720–780, 802–815 (toliau: *SDR*).
[9] Saulius Žukas, *Simonas Daukantas*, Kaunas: Šviesa, 1988.
[10] Ibid., p. 87.
[11] Ibid., p. 91.
[12] Зигмантас Кяупа, „Труды Симонаса Даукантаса по Литовской Метрике“, in *Lietuvos Metrika. 1988 metų tyrinėjimai*, Vilnius: Academia, 1992, p. 130–142.
[13] Zigmantas Kiaupa, „Lietuvos Metrikos medžiaga Simono Daukanto palikime“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1989, nr. 11, p. 26–27.
[14] Zigmantas Kiaupa, „Simono Daukanto parengti Lietuvos Metrikos medžiagos rinkiniai“, in *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Viltis, 1993, p. 104–107.
[15] „Simono Daukanto 1842 m. rugsėjo 9 d. laiško Teodorui Narbutui priedai“, parengė Zigmantas Kiaupa, ibid., p. 226–245.

vaizdo atkūrimas yra neįmanomas. Tenka atsiminti ir tai, kad faktų, kurie buvo užmiršti, kurie dingo, yra daugiau negu tų, kuriais šiandien galime disponuoti.

Be abejonės, Daukanto laiškai yra vienas iš vertingiausių šaltinių jo paties biografijai, bet būtų neleistina pamiršti, jog turime ne tik Daukanto mintis, bet ir ne mažiau iškilaus amžininko atgarsį į jas – istorija išsaugojo mums beveik visą šių dviejų žmonių epistolinį dialogą. Pagaliau ir iniciatorius susirašinėti buvo būtent Narbutas. Tai paskatino pažiūrėti į Daukantą Narbuto ir jo aplinkos žmonių – to meto Vilniaus intelektualinio elito – akimis, pažvelgti į jį iš senosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinės ir Šiaurių dvaro[16], kur buvo parašyti beveik visi Narbuto laiškai. Galbūt apie Narbutą ir jo aplinką šiame rašinyje bus kalbama daugiau negu apie Daukantą, bet, antra vertus, tik taip iš šiandien žinomų faktų galima rekonstruoti istorikų susirašinėjimo kontekstą, jų konflikto aplinkybes ir pagaliau pamatyti Daukantą „iš šalies". Tai bus bandymas išmėginti paties Narbuto istorijos rašymo metodą – atkurti aplinką, aprašyti tai, kas mums žinoma, kad tame fone atsiskleistų mus dominanti asmenybė. Juolab kad tarp dviejų korespondentų būta daugybės tarpininkų, t. y. žmonių, kuriems buvo žinomos jų bendravimo smulkmenos, žmonių, kurių vaidmens negalima sumenkinti. Jų vardai bei mintys Daukanto ir Narbuto susirašinėjimą daro gyvą, pulsuojantį, vientisą ir prasmingą.

Prologas. 1840–1841 metai

Kaip jau buvo sakyta, ieškant Daukanto ir Narbuto bendravimo užuomazgų, reikėtų turėti galvoje tuometines *LTI* autoriaus, susirašinėjimo iniciatoriaus, aspiracijas. O jų rekonstrukcija yra galima, nes lemtis ir šį kartą buvo palanki palikdama mums kitą didelę vertybę – Narbuto susirašinėjimą su gydytoju, Vilniaus medicinos draugijos bibliotekininku Anicetu Renjė (*Renjer*, *Renier*, *Regnier*, *Reniger*, 1804–1877). 1840–1846 metais Narbutas ir Renjė parašė vienas kitam daugiau nei du šimtus laiškų, kuriuose ne

vieną kartą minimas ir Daukanto vardas[1]. Renjė buvo ypatingas korespondentas – įžvalgus, šviesaus proto, įtakingas žmogus, kuris iki pat 1847-ųjų, t. y. savo tremties metų (už dalyvavimą nelegalios Lenkijos demokratinės draugijos – TDP – veikloje buvo nuteistas penkiolikai metų katorgos), darė neabejotinai didelį poveikį *LTI* autoriui. Narbutas jam atskleisdavo slapčiausias savo mintis, pasidalydavo su juo pačiomis didžiausiomis problemomis, taigi Renjė buvo bene vienintelis žmogus, kuriam buvo žinomos ir visos susirašinėjimo su Daukantu detalės. Kaip jau buvo sakyta, korespondencija tarp Narbuto ir Renjė užsimezgė 1840 metais, t. y. porą metų anksčiau, nei *LTI* autorius nusiuntė pirmąjį laišką į Peterburgą.

1840 metų pradžioje, kai jau buvo cenzūruojamas paskutinis milžiniškų dvasinių ir fizinių jėgų pareikalavusios *LTI* tomas, Narbutas išgyveno vieną didžiausių krizių savo gyvenime. „Aš savo moralines jėgas išeikvojau Lietuvos istorijai, – sakė jis, – ir ne tik jai, ir dabar nesu pajėgus dirbti jokio panašaus darbo; jau paprasčiau man būtų matematikos formules įsiminti arba fortifikacijų planus braižyti, negu ką nors istorine tematika rašyti“[2]. Narbutas negrįžo

[16] Lietuvių istorikų darbuose Narbuto gimtojo dvaro pavadinimas (lenk. *Szawry*) rašomas labai įvairiai – *Šaurai, Šauriai, Šiaurai, Šiauriai.* Kalbininkai Marytė Razmukaitė ir Aloyzas Vidugiris nustatė („Lietuviški Varėnavo rajono ir gretimų apylinkių gyvenamųjų vietų vardai“, *Kalbos kultūra,* nr. 64, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 78), kad autentiška vietovardžio forma – *Šiauriai.* Ši forma čia ir vartojama.

[1] Narbutas parašė Renjė apie pusantro šimto laiškų, iš kurių 125 istoriko duktė Teodora Narbutaitė-Mončiunskienė (*Teodora z Narbuttów Monczuńska,* 1839–1925) vėliau patikėjo grafui Konstantinui Pšezdzeckiui. Šie laiškai buvo išspausdinti 1887–1888 metais (List Teodora Narbutta do dr. Reniera (Szawry, dnia 3 Lipca 1840 r.), *Kronika Rodzinna,* Warszawa, 1887, nr 16, s. 489–490; Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie, ibid., Warszawa, 1888, nr 9, s. 262–266; nr 10, s. 294–300; nr 11, s. 328–335; nr 12, s. 356–359; nr 13, s. 393–398; nr 14, s. 425–430). Renjė Narbutui parašė 106 laiškus (toks skaičius pasiekė mūsų dienas). Šie laiškai saugomi Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje (f. 18, b. 185, l. 345–565).

[2] List Teodora Narbutta do dr. Reniera (Szawry, dnia 3 Lipca 1840 r.), *Kronika Rodzinna,* 1887, nr 16, s. 489–490 (be abejonės, šį laišką leidėjas datavo klaidingai – turėjo būti rašytas rugsėjo–spalio mėnesį).

Šiaurių dvaras
XIX amžiaus antroji pusė

prie savo jaunystės užsiėmimų, bet istoriją iš tikrųjų kurį laiką atidėjo į šalį. Netikėtai pačiam sau rado ir vaistą – po ranka pasitaikė Cervanteso *Don Kichotas* ir kilo idėja jį išversti. Istorikas kaipmat įsitraukė į darbą. Jau buvo galima pagalvoti ir apie leidėją, kai staiga Narbutas sužinojo itin nemalonią naujieną – *Don Kichotą* į lenkų kalbą jau išvertė buvęs Vilniaus universiteto, o dabar Dvasinės akademijos literatūros profesorius Leonas Borovskis (*Borowski*). Konkurentas buvo labai rimtas – Narbutas suprato, kad negali prilygti Molière'o vertėjui. Renjė buvo tokios pat nuomonės. Jis rašė: „Ar nebūtų geriau dirbti savo srityje, užsiimti savo amatu, kaip sakoma, istorijos baruose; pavyzdžiui, būtų galima į vieną vietą surinkti visus lietuviškus apsakymėlius, kaip kad Wójcickis surinko sakmes – kitaip tariant, visus istorinius dalykus, kurie yra savi (*domowe*), taigi ir visuomet mylimi!“[3] Vis dėlto Cervantesas Narbutui

buvo reikalingas – istoriką ramino jau pats vertimo procesas. „Jeigu dabar ką nors skaitau, – rašė jis Renjė, – tai iš įpročio, ir tuoj pat pavargstu, turiu griebtis lengvesnių darbų, nepakenčiu epigramų ir eilėraštukų bei trumpalaikių mažmožių. Cervantesas mane smagino, smagina ir domina, teikia pramogą ir gaivina; ir pats nežinau, kaip mano protas, kai verčiu, ima juoktis, ir aš tarytum įgaunu moralinių jėgų analizuoti, suvokti, tirti, įminti amžių praeitį. Rašai, kad aš kaip Wójcickis rinkčiau lietuvių sakmes ir t. t., bet aš tai ir darau visą savo gyvenimą – skaityk pirmąjį tomą [*LTI* pirmąjį tomą – *R. G.*]. Ar ne pusę ten rasi vien mano paties surinktų vaisių? Aš ir taip šiuo požiūriu esu nepasotinamas, tačiau tam, kad atsidurtum Romoje, vien norų negana. Reikia sveikatos, reikia pinigų, reikia palankaus laiko, o aš viso to neturiu. Senam ir ligotam nepavyks susiruošti į kelionę; siųsti tyrinėtojus ir palaikyti su jais ryšius kišenė neleidžia, na, o apie metą, kuriame gyvename, neverta ir kalbėti“[4]. Ką Narbutas turėjo omenyje, rašydamas paskutinę frazę, nesunku suprasti iš kitų jo laiškų Renjė. 1840 metais kaip niekuomet Narbutą slėgė ir buitis. Jis sakė: „Knygų, apie kurias taip gražiai ir šauniai rašai, man nereikia, nes *Musae sine pane silent*, t. y. žmogui pinigų reikia duonai. Javai prapuolė, supuvo, kaimiečiai jau pradeda jausti badą, mokesčiai, rekrutai ir t. t.“[5] Bet slėgė ne tik ūkio rūpesčiai. Lietuvos intelektualinis gyvenimas taip pat išgyveno vieną didžiausių krizių. Tai buvo susiję su dar visai netolimu įvykiu – universiteto likvidavimu ir jau pakibusia nauja grėsme – buvo kalbama apie Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademijos uždarymą ir apie Dvasinės akademijos perkėlimą į Peterburgą. Taigi Lietuvos intelektualinis potencialas vis menkėjo. Anot Renjė, bendras mokslo lygis buvo pasigailėtinas, jį palaikė tik pavieniai entuziastai. Buvusi LDK sostinė merdėjo: „viskas Vilniuje mirtimi vaduojasi, kaip ir pats miestas“[6]. Šiuo nostal-

[3] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1840 10 02 (14), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 538.
[4] List Teodora Narbutta do dr. Reniera (Szawry, dnia 3 Lipca 1840 r.), *Kronika Rodzinna*, 1887, nr 16, s. 490.
[5] Ibidem.
[6] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1840(?), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 542.

gišku apsnūdimo laikotarpiu vienintelė viltis buvo istorija (juk *LTI* pasirodė 1835–1841 metais, t. y. beveik atitiko anksčiau minėtų institucijų likvidavimo datas), nes „visos kitos tikslesnių, gamtos, teisės mokslų šakos dar kietai miega ir dar ilgai miegos po to, kai pas mus buvo uždarytas universitetas“[7]. Taigi, Renjė įsitikinimu, vienintelė istorija dar palaikė vis silpstantį mokslinio gyvenimo pulsą. Pamažu ji vėl tapo svarbiausiu Narbuto minčių objektu.
1841 metų pradžioje Narbuto ir Renjė laiškuose ėmė mirgėti Joachimo Lelevelio, Adamo Tytuso Działyńskio ir Juozapo Ignoto Kraševskio vardai. 1841 metais Vilnių – privačias kai kurių asmenų bibliotekas – pasiekė Briuselyje ir Leipcige išleisti Lelevelio (tuomet Rusijos imperijoje buvusio už įstatymo ribų) veikalai[8], Poznanėje Działyńskio paskelbtas 1529 metų Lietuvos Statuto tekstas[9]. Tais pačiais 1841 metais Narbutas perskaitė pirmą Kraševskio poemos *Anafielas* dalį *Vitolio rauda*[10] (1840 metų Vilniaus leidimą) ir pirmą žurnalo *Athenaeum* tomą[11]. Taigi diskutuoti buvo apie ką. Daugiausia dėmesio sulaukė Lelevelio darbas. Renjė tai taip pakomentavo: „Lelevelis tuo tarpu Briuselyje išleido Lenkijos istoriją – istorikui būtų labai įdomu su ja susipažinti, nes, be jokios abejonės, jis yra genijus, kuris kritiškai apibendrina pasaulio, taip pat ir jam artimiausią – savo tautos – istoriją; jis moka žiūrėti savarankiškai, nepriklausomai, nes visų sunkiausia yra atsisakyti savojo Aš ir pačiam apsigyventi seniai praėjusioje epochoje. Iš tikrųjų nesunku aprėpti praeities įvykius, bet pavojinga pasiduoti įtakai tų šaltinių, kuriais labiausiai naudojaisi. Ir mielajam Teodorui prikiša, kad jis, naudodamasis daugiausia vokiečių istorikų darbais, nepaisant visos lietuvių neapykantos gotų genčiai, dažnai atspindi vokiečių įsivaizdavimą apie senovės Lietuvą [...]. Reikia ką nors daugiau padaryti – ne vien surinkti sausus faktus! Aš netaikau tai *Lietuvių [tautos] istorijai*, bet taip suprantu istoriką“[12]. Renjė išreiškė viltį, kad antrasis *LTI* leidimas bus parengtas būtent turint kaip pavyzdį tokius tyrinėjimus[13]. Vargu ar Narbutas pritarė šioms Renjė mintims – į Lelevelio darbus, ypač paskutinius, jis žiūrėjo labai kritiškai (kaip paaiškės vėliau, jo nuomonė visiškai sutapo su Daukanto požiūriu). 1841 metų pradžioje į istoriko rankas pateko vie-

na iš Lelevelio studijų, „lenkų istorijos fragmentas“. Dabar sunku nustatyti, kokia tai buvo knyga (galbūt 1839 metais Leipcige išleista *Lietuvos ir Rusios istorija iki pat unijos su Lenkija*, kurioje buvo cituojami ir trys pirmieji Teodoro Narbuto *LTI* tomai[14]), tačiau įdomu, kaip Narbutas ją vertino. Jis rašė: „Tiek nedaug mūsų istorijos faktų, jie tokie menki ir tiek daug visuotinės istorijos, kad ši nustelbia pirmąją. Tai Naruševičiui priešingas ekstremumas, nes šis beveik nieko nerašė apie tautą, tik apie karus ir vyriausybių veiksmus, o Lelevelis, norėdamas tai pataisyti, įpuolė į kitą kraštutinumą – lopydamas medžiagą prielaidomis ir lygindamas su kitų Europos valstybių istorija, pernelyg mažai vietos paliko faktams. Aš, regis, pasukau trečiuoju keliu, išdėstęs pačios tautos faktus, o pamąstymus, kurių nėra šaltiniuose, palikau pačiam skaitytojui. Man pavyzdžiu buvo Hume'as, tik nežinau, kaip pavyko“[15].

Daug labiau Narbutą sužavėjo Adamo Tytuso Działyńskio (1797–1861) iniciatyva leisti Lenkijos ir Lietuvos istorijos šaltinius. 1841 metų lapkritį istorikas parašė laišką į Poznanę, kur nuoširdžiai

[7] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1841 01 13 (25), ibid., l. 527.

[8] [Joachim Lelewel], *Polska odradzaiąca się, czyli dzieje polskie od roku 1795 potocznie opowiedziane*, Bruksela, 1836; *Dzieje Litwy i Rusi aż do Unii z Polską w Lublinie 1569 zawartej. Opowiada Joachim Lelewel*, Lipsk: nakł. Brockhaus et Avenarius, 1839 (antras, papildytas, leidimas – 1844); Joachim Lelewel, *Études numismatiques et archéologiques*, vol. 1, Bruxelles: P. J. Voglet, 1841.

[9] *Zbiór praw Litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań: w drukarni na Garbarach nr 45, 1841.

[10] Józef Ignacy Kraszewski, *Witolorauda: Pieśń z podań Litwy*, Wilno: druk J. Zawadzkiego, 1840.

[11] *Athenaeum: Pismo zbiorowe poświęcone historji, filozofji, literaturze i sztukom, krytyce i t. d.*, wydawca Józef Ignacy Kraszewski, t. 1, Wilno: w drukarni Teofila Glücksberga księgarza i typografa Wileńskiej Cesarskiej Med. Chir. Akad. i szkół Białoruskiego naukowego wydziału, 1841.

[12] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1841 01 13 (25), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 526.

[13] Ibid., l. 527.

[14] *Dzieje Litwy i Rusi aż do Unii z Polską w Lublinie 1569 zawartej. Opowiada Joachim Lelewel...*

[15] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 12 Stycznia 1841 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 10, s. 296.

Juozapas Ignotas Kraševskis

džiaugėsi Lietuvos Statuto pasirodymu. Jis rašė: „Nesugebėčiau aprašyti tos nepaprastos pagarbos, kuri visam laikui liks lietuvių širdyse už tai, kad pastatėte paminklą jų įstatymų leidybai ir leidėjams. Dabartis nedomina, ateities neturime, tad saldu atsiduoti malonios praeities priminimui: šiandien tarp mūsų atsirado daug tokių, kurie mėgsta tai daryti. Šiaurės valstybės vyriausybė skatina diplomatikos ir archeologijos tyrimus. Aš, rašydamas Lietuvos istoriją, neįstengiau nieko daugiau, kaip sistemingai išdėstyti įvykius, kuriuos jau anksčiau buvo išnagrinėję mano pirmtakai, o vėliau ir aš pats“[16]. Poznanės publikacija galutinai atgaivino nusilpusias dvasines jėgas – Narbuto galvoje ėmė bręsti nauja idėja. Antra vertus, ir Lelevelio veikalai, ir Pirmojo Lietuvos Statuto publikacija pasirodė užsienyje. Lietuvoje tiriančius istoriją buvo galima suskaičiuoti ant pirštų: Mikalojus Malinovskis, Mykolas Balinskis ir jis, Teodo-

ras Narbutas. Balinskis (*Baliński*) nuo 1836 metų gyveno Varšuvoje (į Lietuvą grįžo tik po 1847 metų). Tiesa, švietė ir nauja žvaigždė – Juozapas Ignotas Kraševskis, bet jo santykiai su *LTI* autoriumi nebuvo patys geriausi. Retai rašytojas tardavo gerą žodį apie Narbutą, ir ilgainiui jie tapo nesutaikomais konkurentais. Dar 1836 metais Kraševskis sukritikavo pirmą Narbuto *LTI* tomą, ne mažiau priekaištų sulaukė ir paskutinis, devintasis, apie kurį 1841 metais pirmajame *Athenaeum* tome Kraševskis rašė: „Tai yra didelio, kruopštaus, labai didelės kantrybės pareikalavusio, svarbaus Lietuvos istorijai darbo vaisius, bet, kalbant atvirai, svarbus tik kaip turtinga medžiaga. Visiškai nepatenkina nei autoriaus požiūris į reiškinius, nei jų pateikimo būdas“[17]. Narbutas buvo apkaltintas daugybe ydų, ypač kenksmingų istorikui: lengvabūdiškumu, patiklumu, silpna šaltinių analize, praeities vertinimu iš šiandienos pozicijų ir t. t. Taigi jau pirmasis *Athenaeum* tomas nuteikė Narbutą prieš šį leidinį. Sensaciją sukėlusios Kraševskio poemos *Anafielas* pirmosios dalies – *Vitolio raudos* – pagrindą sudarė Narbuto paskelbta istorinė medžiaga. Toks Kraševskio elgesys *LTI* autorių itin skaudino, bet „literatūros maniakas“ (Narbutas dažniausiai tokiu epitetu atsiliepdavo apie savo priešininką), nors ir koks Narbutui buvo griežtas ir negailestingas, negalėjo jo nežavėti savo energija, iškalba ir idėjomis. Narbutas atidžiai sekė jo kūrybą, skaitė *Athenaeum*. Tikriausiai buvo skaitęs Kraševskio mintis apie tai, kad būtina ne tik rašyti istoriją, bet ir kaupti praeities šaltinius: „mes turime dar tiek daug istorinių paminklų, kuriuos reikia paskelbti ir išplatinti; dabarties žmonės taip mažai apie juos žino, iki šiolei jie taip mažai kam rūpėjo, kad tos sausos medžiagos spausdinimas gali ir turi būti naudingas“[18]. Kraševskio įsitikinimu, tik surinkus sukauptus šaltinius, nustačius jų autentiškumą, galima parašyti išsamią, gyvą Lie-

[16] Narbuto laiškas Działyńskiui, Šiauriai, 1841 11 01 (13), Biblioteka Kórnicka, sygn. 7440, k. 112. Laiškas publikuotas leidinyje: Marceli Kosman, *Z dziejów biblioteki Kórnickiej*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź, 1984, s. 42.

[17] Józef Ignacy Kraszewski, „Spójrzenie na dzisiejszą literaturę polską“, *Athenaeum*, t. 1, s. 193.

[18] Józef Ignacy Kraszewski, „Od wydawcy“, *Athenaeum*, t. 5, 1841, s. VIII.

tuvos istoriją. Tai buvo netiesioginė Narbuto *LTI* kritika, tačiau šį kartą istorikas negalėjo nepritarti *Athenaeum* leidėjui – šis išsakė jau seniai jo paties galvoje brendusias mintis, kurių rezultatas bus susirašinėjimas su Daukantu.

Galutinai Narbuto apsisprendimą imtis šaltinių publikavimo turėjo paskatinti kitame *Athenaeum* tome išspausdintas buvusio Vilniaus universiteto profesoriaus, Lietuvos Statutų tyrinėtojo Ignoto Danilavičiaus (*Daniłowicz*, 1787–1843) straipsnis „Informacija apie tikruosius Lietuvos metraštininkus"[19]. Danilavičius labai taikliai ir objektyviai atsiliepė ne tik apie Strijkovskį, bet, skirtingai nuo Kraševskio, ir apie patį Narbutą. Tiesa, Danilavičius suabejojo kai kuriais Narbuto *LTI* faktais (pavyzdžiui, Rimgaudo istoriškumu), tačiau pripažino istoriko panaudotų šaltinių svarbą. Labai daug dėmesio rašinio autorius skyrė ir *Bychovco kronikai*, nurodydamas, kad šiuo šaltiniu pirmasis turėjo pasinaudoti Strijkovskis. Danilavičiaus nuomone, Narbuto *LTI* trečiame tome duotas *Kronikos* apibūdinimas neišsamus, todėl svarbu publikuoti patį rankraštį. Danilavičius sakė: „Bychovco metraštį spausdinti būtina – jeigu ne dėl savo paties ramybės, tai bent jau tam, kad būtų galima susidaryti vaizdą apie Lietuvos metraščių literatūrą, arba bent jau tam, kad geriau būtų galima įvertinti Strijkovskio darbą, apginti jį nuo priekaištų, kurie labai dažnai paremti ne itin kritiškais šaltiniais. Be to, ir tam, kad galėtume išsiaiškinti, kokių faktų Strijkovskis sėmėsi iš kitų metraščių, o ypač pirmojo. Pagaliau – kad būtų žengtas žingsnis istorinės kritikos link, kad būtų galima sistemingiau kovoti su klastotėmis, falsifikavimu, nustatyti fakto patikimumą. Be šaltinių lietuvių tautos istorija bus nepilna ir taps plačia dirva fantazijai"[20].

Taigi 1841 metų pabaigoje Narbutui vėl turėjo atsirasti noras palinkti prie istorinių rankraščių, imtis dar didesnio darbo – Lietuvos istorijos šaltinių skelbimo. Juolab kad 1841 metais ant jo stalo jau gulėjo išspausdintas paskutinis *LTI* tomas.

1842 metai. Pažinties pradžia

Idėja leisti Lietuvos istorijos šaltinius buvo brandinama seniai. Dar 1838 metais pasirodžiusiame trečiajame *LTI* tome Narbutas rašė: „Po to, kai išėjo pirmasis dabartinio veikalo tomas, man buvo priekaištaujama, kodėl nepublikuoju savo rankraštinių kronikų, sutarčių ir kitų šaltinių. Priekaištas teisėtas, ir aš suprantu šito dalyko reikalingumą; bet, kad atsidurtumei Korinte, vien noro negana; taip sakoma nuo senų laikų. Reikia išteklių, kurių ir šiais laikais stokojame“[1]. Materialinių išteklių nepagausėjo, tačiau šaltinių, istorinės medžiagos susikaupė daug. Seniai puoselėtą idėją Narbutas pradėjo realizuoti 1842 metų pradžioje. O tam reikėjo kruopščiai pasirengti. Sumanymas buvo pernelyg gigantiškas. Taigi Narbutui reikėjo pagalbos, reikėjo autoritetingo patarėjo, ir juo tapo Ignotas Žegota Onacevičius (*Onacewicz*, *O'Nacewicz*, 1780–1845), Vilniaus universiteto visuotinės istorijos, o vėliau – Rusijos statistikos ir diplomatijos profesorius, dėstęs iki 1827 metų. Tuomet dėl intrigų Vilniaus universitete Onacevičius buvo apkaltintas dalyvavęs slaptos organizacijos, pasivadinusios „Sarmatų paderme“, veikloje, pašalintas iš universiteto ir išsiųstas pas brolį į Mažąją Berestovicą (netoli Gardino), kur iki pat 1834 metų, kai byla buvo nutraukta, policijos priežiūroje laukė teismo sprendimo. Tais pačiais, o gal 1835 metais persikėlė į Peterburgą, kur Bazilijaus (Vasilijaus) Anastasevičiaus[2] dėka gavo darbą tik ką susikūrusioje Archeografijos komisijoje. Po poros metų dėl intrigų vėl neteko darbo ir turėjo tenkintis bibliotekininko padėjėjo vieta Nikolajaus Rumiancevo muzie-

19 Ignacy Daniłowicz, „Wiadomość o właściwych Litewskich latopiscach“, ibid., t. 6, 1841, s. 13–62. Jau prieš tai šis Danilavičiaus straipsnis buvo skelbtas leidiniuose: [Игнаций] Данилович, „О Литовских летописях“, *Журнал министерства народного просвещения*, ч. XXVIII, 1840, с. 70–117; Ignacy Daniłowicz, „O kronikach Litewskich“, *Magazyn Powszechny*, 1840, z. 8, s. 177–195.

20 Ignacy Daniłowicz, „Wiadomość o właściwych Litewskich latopiscach“, s. 48.

1 Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, t. 3, Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1838, s. 582.

2 Plačiau apie Anastasevičių žr. šio leidinio p. 253, 7 komentarą.

Sank Peterburgas. Nevos prospekto panorama. Aleksandros teatras ir Viešoji biblioteka
1835 metai

juje, ten ir gyveno. Regis, prieš 1843 metus, dingus iš muziejaus vertingiems dokumentams, ir iš ten buvo pašalintas. Vėliau jau nebeturėjo nuolatinio darbo, taigi visą savo laisvalaikį skyrė istorijai. Jeigu remsimės kai kuriais vėlesniais Narbuto pasakymais (pavyzdžiui, 1845 metų balandžio pabaigoje rašytame laiške Eustachijui Tiškevičiui), jis niekada nebuvo susitikęs su Onacevičiumi. Antra vertus, Narbuto rašyta trumpa profesoriaus biografija[3] akivaizdžiai rodo, kad jam buvo gerai žinoma daugelis Onacevičiaus gyvenimo smulkmenų (pavyzdžiui, Gardino teisme nagrinėta jo byla). Be to, 1836 metų pradžios laiške (rašytame po *Lietuvių mitologijos* pasirodymo) Onacevičius Narbutą vadina tiesiog Teodoru, kas rodytų artimus jų santykius[4]. Bet kuriuo atveju Narbutui Onacevičius buvo didžiausias autoritetas, geriausias patarėjas ir jo darbų kritikas. Pats Onacevičius teigė, kad daryti pastabas *LTI* autoriui jis turi ne tik teisę, bet ir jaučia pareigą, nes kadaise iš pašaukimo buvo dėstęs istoriją, o kas visų svarbiausia – Lietuvos istorija ilgą laiką buvusi mėgstamiausias jo dalykas, kuriam paaukojęs daug darbo ir išlaidų (Vilniaus universitete jis pirmą kartą greta visuotinės istorijos ėmė dėstyti ir Lietuvos istorijos kursą). Minėtajame 1836 metų laiške Narbutui rašė: „ir nors vandalai 1828 metais pasisavino mano nuo-

savybę ir mano darbo vaisius, vis dėlto per tuos aštuonerius metus daug ką nuveikiau naudingo ir surinkau svarbios medžiagos, kurios nuo Teodoro neslėpsiu“[5]. Narbutą nudžiugino šis, regis, jam netikėtas laiškas. Jis rašė: „Laikai nebe tie: išprašyti žmonės, kurie būtų galėję man paduoti ranką, mano gyvenimas jau eina saulėlydžio link, sveikata silpnėja ir iš kančių naujos kančios gimsta. Reikėtų Karaliaučiuje pasėdėti, reikėtų sostinę aplankyti, ypač dabar, kai Tamsta mane suintrigavai savo atradimais ir atgaivinai mano sielą suteikęs žinią apie save, nes visai nežinojau, ar tos brangios mūsų istorijos žinovo kojos dar mina šią žemę“[6]. Taigi 1836 metų pradžioje užsimezgusį Onacevičiaus ir Narbuto susirašinėjimą galima laikyti istoriniu – jeigu ne jis, mums nebūtų tekę kalbėti apie Daukanto ir *LTI* autoriaus epistolinį dialogą. Iš Onacevičiaus Narbutas netrukus gavo nepaprastos svarbos nuorašų knygas, kuriose buvo 1827 metais paties profesoriaus ir jo sūnėno Antano Onacevičiaus Karaliaučiaus slaptajame archyve nurašyta Lietuvos istorijos medžiaga. Deja, kaip rodo paties Onacevičiaus 1830 metų vasario 1 (13) dieną Gardine padarytas įrašas, tai tebuvo likutis tų nuorašų, kurie buvo atimti per areštą. „O kai išmuš paskutinė mano gyvenimo valanda, – rašė Onacevičius, – tas, kuriam atiteks šioji mano darbo dalis, tegul žino, jog, turėdamas nedaug pajamų ir maža jėgų, padariau viską, ką galėjau, kad be naudos nenusineščiau savo darbo į kapus“[7]. Taip rašė Onacevičius, Narbuto korespondentas ir mokytojas (nors jie buvo beveik vienmečiai). Onacevičius buvo autoritetas ne tik Narbutui – juo žavėjosi, jį vertino ir Daukantas, buvęs profesoriaus studentas, kadaise išklausęs visą jo istorijos kursą, vėliau jo akivaizdoje laikęs egzaminus ir viešai gynęs traktatą magistro laipsniui gauti. Peterburge jie labai suartėjo, nors

[3] Teodor Narbutt, *Do Biografii Onacewicza Żegoty*, MAB RS, f. 18, b. 185, l. 31.

[4] Onacevičiaus laiškas Narbutui, Peterburgas, 1836, ibid., l. 634 (laiškas datuotas remiantis Narbuto prierašu: „[laišką] gavau 1836 metų balandį“).

[5] Ibidem.

[6] Narbuto laiškas Onacevičiui (juodraštis), 1836 (?), ibid., l. 283.

[7] Феодор Нарбут, *Материалы для истории Литвы*, ibid., f. 17, b. 247/1,2, l. a.

amžiaus skirtumas buvo nemažas – juos vienijo bendri prisiminimai ir tie patys pomėgiai. O ir sostinėje jie apsigyveno beveik tuo pačiu metu.
Pirmą kartą Daukanto vardas Narbuto ir Onacevičiaus laiškuose paminėtas dar 1840 metų liepos mėnesį. Onacevičius rašė: „Gerbiamasis Teodorai, *Lietuvos istorijoje* [t. y. *LTI* – *R.G.*] nenurodyta, kokius veikalus po ranka turėjai ir kokiais šaltiniais naudojaisi. Nenurodytos ir Lietuvos sienos atskirais istorijos laikotarpiais. Taip pat reikėtų nepamiršti veikalo gale pridėti vietovių ir vardų sąrašą, iš kurio būtų matyti, kokios vietovės ir kiek kartų buvo paminėtos visame veikale. Šis darbas pareikalautų nemaža laiko, bet būtų labai pageidautinas ir naudingas smalsiam skaitytojui [...]; be to, būtų labai pravartus biografijoms ir geografijos istorijai. Pravartus būtų ir Lietuvos aukščiausiųjų pareigūnų sąrašas, bet jį galima sudaryti tik po Lietuvos Metrikos tyrinėjimų. **Kolegijos patarėjas Pranciškus Malevskis ir jo padėjėjas Teisių Magistras Simonas Daukantas, kuris tvarko Lietuvos Metriką, jeigu tik panorėtų, galėtų tai padaryti** [paryškinta mano – *R. G.*], bet tai tėra *pia desideria*, ir šio norėjimo vaisių aš nesitikiu sulaukti. Tai jau būtų buvę seniai atlikta, jeigu smulkūs bajorai dalį savo lėšų, skirtų baliams, punšui, kortoms ir madoms, būtų jau anksčiau paskyrę šiam tikslui, nes dabar sunku apie tai ir galvoti“[8].
Taigi apie Daukantą Narbutas pirmą kartą išgirdo 1840 metų vasarą. Daukantui Narbuto vardas buvo žinomas jau nuo studijų Vilniaus universitete – *Darbuose* jis mini istoriko straipsnį apie senovės lietuvius, išspausdintą dar 1817 metais *Tygodnik Wileński* puslapiuose. Vadinasi, Narbutą Daukantas pastebėjo dar šiam tik žengiant pirmuosius literatūros žingsnius. Narbutui Daukanto, kaip literato, vardas tikriausiai nieko nesakė. Jį domino žmogus, tiesiogiai dirbantis su jam rūpimais istorijos šaltiniais, be to, žmogus, rekomenduotas paties Onacevičiaus. Atsirado viltis sulaukti naujo padėjėjo. O tokių padėjėjų jam trūkte trūko – tai pastebėjo ir Onacevičius: „Kad ir kaip norėtum Šiauriuose turėti po ranka medžiagą, net spausdintą, tai padaryti sunku, o jau ką kalbėti apie rankraščius“[9]. Kodėl Narbutas nesikreipė į Lietuvos Metrikos metrikantą

Senate, tiesioginį Daukanto viršininką Pranciškų Malevskį?[10] Juk žinoma, kad jis padėjo Lietuvos Metrikos išrašais Balinskiui ir Malinovskiui. Tikriausiai tai galima paaiškinti artimais Onacevičiaus ir Daukanto santykiais – *LTI* autorius tikėjosi profesoriaus paramos ir rekomendacijos. 1842 metų pradžioje, kaip galima spręsti iš Onacevičiaus laiško Narbutui, profesorius jau buvo prikalbinęs Daukantą paremti naujus *LTI* autoriaus sumanymus. Tad ir pirmasis Narbuto laiškas, rašytas kovo mėnesį, Daukantui nebuvo staigmena – nebylus sutikimas bendradarbiauti buvo jau pirmieji per Onacevičių perduoti nuorašai. Profesorius, kaip matyti iš jo laiško Narbutui, labai džiaugėsi savo sėkmingu tarpininkavimu (ko gero, įtikinti Daukantą nebuvo lengva). Jis rašė: „Taigi dabar turi senų atsargų, medžiagos, kurią savo darbu ir pastangomis iš mano senų laikų atsargų (*z moich pamięci zapasów*) perrašė tautietis Ponas Simonas Daukantas, Metrikanto (Malevskio) padėjėjas, mūsų universiteto filosofijos magistras [turėtų būti: *teisių magistras – R.G.*], dabar dirbantis su Lietuvos Metrika“[11]. Tame pačiame laiške profesorius dar kartą akcentavo Daukanto pagalbos reikšmę. Jis rašė: „Toji Lietuvos Metrika yra svarbiausias, rimčiausias šaltinis ir argumentas Lietuvos istorijai; be Metrikos skaitymo neįmanoma suvokti ir ištirti tautos gyvenimo [...]. Metrikoje kaip veidrodyje atsispindi tautos būtis“[12]. Nuo 1842 metų iki pat mirties Onacevičius savo laiškuose nuolat minėjo Daukanto vardą, džiaugėsi jo bendradarbiavimu su Narbutu. 1843 metų pradžioje Onacevičius rašė iš Peterburgo į Šiaurius: „Skaičiau Tamstos laišką, rašytą mylimam Daukantui (*do kochanego Dowkonta*)“[13]. Taigi, nors Daukantas pamažu perėmė korespondenciją su Narbutu į savo rankas, pro-

[8] Onacevičiaus laiškas Narbutui, Peterburgas, 1840 07 06 (18), ibid., f. 18, b. 185, l. 641 (pirmoji citatos dalis buvo skelbta kn.: Algirdas Šidlauskas, *Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 96).

[9] Onacevičiaus laiškas Narbutui, Peterburgas, 1841 07 16 (28), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 644.

[10] Plačiau apie Malevskį žr. šio leidinio p. 210, 7 komentarą.

[11] Onacevičiaus laiškas Narbutui, Peterburgas, 1842 01 28 (02 09), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 648.

[12] Ibidem.

[13] Onacevičiaus laiškas Narbutui, Peterburgas, 1843 03 13 (25), ibid., l. 654.

fesoriui buvo žinomos visos jų susirašinėjimo detalės. Daukanto ir Narbuto bendradarbiavimas teikė vilties, kad bus įmanoma realizuoti sumanymą publikuoti istorijos šaltinius: „gaila tik, kad niekas iki mūsų apie tai nepagalvojo, o be to, reikia gailėtis, kad Lietuvai ir Lietuvoje neatsirado nė vieno mecenato, kuris savo turtu būtų parėmęs tėvynės istoriją“[14].

Jau 1842 metų sausio 3 (15) dieną Daukantas vieno savo Lietuvos istorijos šaltinių rinkinio paraštėje pažymėjo, kad Narbutui pasiuntęs išrašą iš Lietuvos Metrikos[15]. Tai buvo pirmieji Daukanto Narbutui nurašyti istorijos šaltiniai. Lietuvą jie pasiekė vasario pabaigoje. Anicetas Renjė rašė: „Šiandien pas mane buvo Ponas Daktaras Čarnovskis, kuriam atsiuntė kažkokius senovinius dokumentus ir kitus rankraščius, skirtus mylimam Teodorui; prašiau, kad man paliktų, pažadėjau, jog gavęs duosiu kvitą, – nesutiko, nori būtinai asmeniškai įteikti; todėl norėčiau, kad porai valandų pas mus užsuktumei, – nuvažiuosime ir paimsime, galbūt bus kas nors gero“[16]. Nuo šiol gydytojo Stanislovo Čarnovskio (*Czarnowski*, 1789–1856) pavardė nuolat buvo minima Daukanto ir Narbuto laiškuose. Jis tapo tarpininku tarp Peterburgo ir Vilniaus, taigi ir Šiaurių. Žinios apie jį labai šykščios. Kaip ir Narbutas, mokėsi Vilniaus apskritinėje mokykloje[17], buvo Vilniaus universiteto auklėtinis. 1823 metais apgynęs medicinos daktaro disertaciją, iki pat mirties (mirė cholera 1856 metų liepą) Vilniuje vertėsi gydytojo praktika[18]. 1823 metais Antano Marcinovskio spaustuvėje buvo išleista Čarnovskio knygelė *De phlebitide* (disertacija). Vadinasi, Čarnovskis galėjo būti dar Daukanto studijų laikų pažįstamas. Peterburgo bičiuliai vilniškiu gydytoju labai pasitikėjo. Daukanto pasirinkimą patvirtintų ir garsiojo anų laikų memuaristo Stanislovo Moravskio duota charakteristika: „Žmogus buvo garbingas, bet nešnekus, šalinosi žmonių – ir galbūt labai protingai elgėsi. Ko nors paklaustas, visuomet atsakydavo iškalbinga šypsena, bet ne žodžiais“[19].

Taigi 1842 metų pradžia teikė optimizmo. Narbutas vėl pajuto turįs noro ir energijos dirbti. Tiesa, sušlubavo sveikata, bet ankstesnio nuovargio nebeliko: „nuolatos dirbu, pradėjau trumpinti *Lietuvių [tautos] istoriją* – noriu į vieną tomą sutalpinti tai, ką devyniuose

išdėsčiau. Daugelis to trokšta, o ir Voigtas[20] ragina“[21]. Optimizmo teikė ir atsiųstieji Daukanto nuorašai. Tokia nuotaika kovo 15 dieną Narbutas ir parašė Daukantui pirmąjį laišką. Iš jo matyti, kad Narbutas menkai težinojo apie literatūrines naujojo savo korespondento aspiracijas. Savo laiško tikslą (nors tai *LTI* autoriui nebuvo būdinga) nusakė atvirai, net tiesmukiškai: „Vieta, kurią, Pone Geradary, užimi, Lietuvos istoriką verčia susipažinti su Tamsta“[22]. Antra vertus, jau pirmajame laiške Narbutas pabrėžė, kad Daukantas yra jo aplinkos žmogus: „turiu garbę rekomenduotis Tamstos gerbtinam dėmesiui bei prašyti leisti ir toliau naudotis patarimais bei pagalba varganiems tyrinėjimams dar varganesnės tautos, kurios palikuonys esame abu“[23]. Daukantas atrašė tuoj pat, vos

[14] Onacevičiaus laiškas Narbutui, Peterburgas, 1843 02 13 (25), ibid, l. 650.

[15] Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – LLTIB RS), f. 1, b. 66, l. 137.

[16] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1842 02 23 (03 07), MAB RS, f.18, b. 185, l. 500.

[17] Apie tai galima spręsti iš mūsų dienas pasiekusio tos mokyklos mokinių sąrašo (*Uczniowie w Szkole Powiatowey przy Uniwersytecie. Jaśnie Wielmożnym Taynym Konsyliarzom Senatorom Różnych Orderow Kawalerom Kuszelewu i Alexiewu od Rektora Uniwersytetu Wileńskiego, Kawalera i Pralata Stroynowskiego Raport, 1800 07 27*, VUB RS, f. 2–DC29, l. 115).

[18] *Słownik lekarzów polskich, obejmujący oprócz krótkich życiorysów lekarzów polaków oraz cudzoziemców w Polsce osiadłych dokładną bibliografią lekarską polską od czasów najdawniejszych aż do chwili obecnej*, ułożył Stanisław Kośmiński, członek czynny i bibliotekarz Warsz. tow. lek., członek Wileńskiego tow. lekarskiego, Warszawa: nakład autora, druk K. Kowalewskiego, 1884, s. 79; Józef Bieliński, *Stan nauk lekarskich za czasów akademii Medyko-chirurgicznej Wileńskiej, bibliograficznie przedstawiony. Przyczynek do dziejów medycyny*, Warszawa: wydanie i nakład Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego, 1889, s. 302; idem, *Doktorowie medycyny promowani w Wilnie*, Warszawa: druk K. Kowalewskiego, 1886, s. 23.

[19] Stanislovas Moravskis, *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje: Atsiskyrėlio atsiminimai (1818–1825)*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 362.

[20] Daugiatomės Prūsijos istorijos autorius Johannesas Voigtas (1786–1863). Narbutas minėjo susirašinėjęs su Voigtu. Deja, jų korespondencijos rasti nepavyko.

[21] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 19 Stycznia 1842 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 10, s. 298.

[22] Žr. šio leidinio p. 184

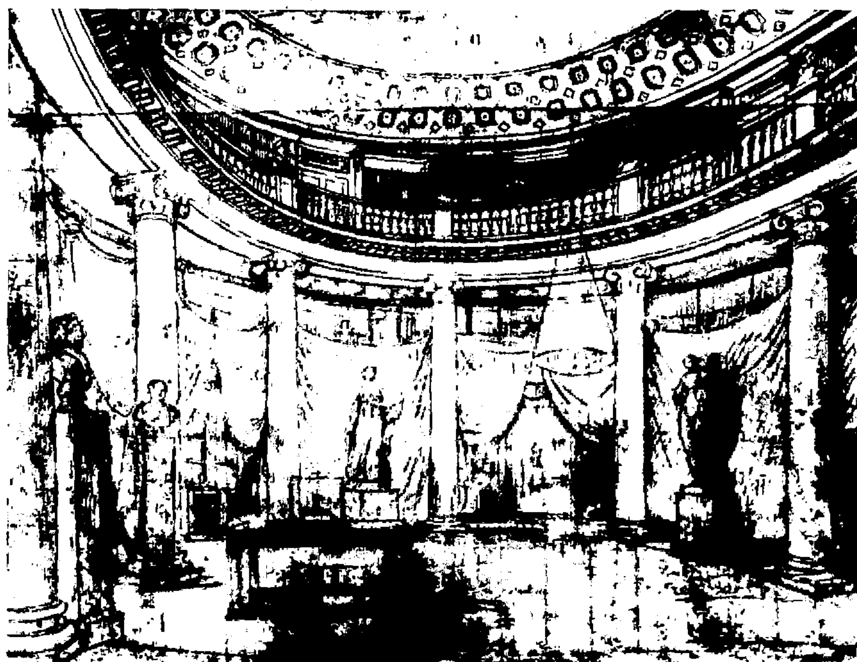
[23] Ibidem.

gavęs tą „itin liaupsinantį“ laišką. Reikia manyti, kad šis pirmasis Malevskio padėjėjo laiškas Narbutą maloniai nustebino – jis buvo konkretus, preciziškas, net didaktiškas, mandagumo formulių buvo nedaug. Daukantas ne tik žadėjo padėti – jis išreiškė pasitikėjimą Narbutu ir viltį, kad bus išspausdintas vienuoliktasis *LTI* tomas, t. y. „pati medžiaga“. Daukantas nekalbėjo bendrais bruožais – jau pirmajame laiške išdėstė veiklos planą: kreiptis į Danilavičių, Karolį Edwardą Napierskį. Jō paties ir Onacevičiaus pagalba esanti garantuota. Prašė tik niekur neminėti jo pavardės: „nes tai man gali daugiau pakenkti negu padėti“[24]. Vis dėlto šiame pirmajame Daukanto laiške nebuvo nieko, kas suintriguotų Narbutą (išskyrus jau minėtą korespondento charakterį, kurio negalėjo paslėpti laiško eilutės). *LTI* autorius jau anksčiau buvo užmezgęs santykius ir su Danilavičiumi, ir su Napierskiu. Daukantas tik patvirtino, kad Narbutas eina teisingu keliu.

Nesulaukęs atsakymo, Daukantas gegužės pabaigoje išsiuntė į Šiaurius keletą dokumentų, bet ir šį kartą Narbutas neatsakė. Pagaliau liepos viduryje Daukantas parašė trečią iš eilės laišką. Jau iš pirmųjų eilučių galima buvo jausti nerimą dėl tokio ilgo Narbuto tylėjimo: „Norėčiau žinoti, ar, Pone Kapitone, toliau leisi naujus dokumentus, susijusius su Tamstos istorija, ar ne?“[25] Taigi, nepaisant Daukanto „užimamos vietos“, korespondencija mezgėsi sunkiai. Pasak Narbuto, atsakymą į pirmąjį Daukanto laišką jis išsiuntė, tačiau paštu, todėl korespondencija nepasiekė Peterburgo. Galėjo būti ir taip. Antra vertus, 1842 metų pavasarį Narbutas buvo užimtas kuo kitu – reikėjo atsakyti į dar 1840–1841 metais pasirodžiusias publikacijas, kuriose, kaip jau minėta, buvo abejojama kai kuriais *LTI* išdėstytais faktais. Narbutą ypač jaudino Ignoto Danilavičiaus išsakyta kritika – abejonė dėl Rimgaudo istoriškumo. Narbutas rašė: „Tie ponai, patys nebūdami lietuviai, daro skriaudą visai mūsų varganai Lietuvai. Kraševskis ką rašo, kaip dūmas išnyks, bet Danilavičius – visai kas kita, jam reikia atsakyti gražiai ir stipriai. Dabar, grįžęs iš Vilniaus, gavau kronikėlės, 1293 metais parašytos vokiškomis eilėmis, rankraštį, išsamesnį už mano turėtą spausdintą; jame ir radau botagą Danilavičiui; autoriaus vardas Alnpekė, buvo

kryžiuočių trubadūras. Atsiuntė iš Dorpato. Dieną naktį prie tų foliantų sėdėdamas, atradau dalykų, apie kuriuos būtų buvę pravartu ir anksčiau žinoti"[26]. Taigi Narbutas dieną naktį „sėdėjo prie foliantų", ir ne tik prie jo minimos eiliuotosios kronikos – rengė spaudai dar 1808 metais įsigytą Rivijaus *Kroniką*, talkino Gardino gubernijos statistikos komitetui. Tuo tarpu iš Vilniaus plaukė blogos žinios. Nuogąstavimai pasitvirtino – Dvasinė akademija perkeliama į Peterburgą, profesoriai pardavinėja savo bibliotekas ir šaltinių rinkinius. Renjė gyrėsi, kad įsigijo visą 1805 metų *Dziennik Wileński* komplektą, kadaise priklausiusį Universiteto bibliotekai. Gydytojo nuomone, dabar Vilniaus prekeivių rankose atsidurs daugybė akademijos profesorių veikalų, ir ne tik religinio turinio – daug turėtų būti ir istorinės bei filologinės literatūros.
Laiške, kurį vasaros pabaigoje parašė į Peterburgą, Narbutas skubėjo patikinti, kad ketinimo skelbti rankraštinę medžiagą neatsisakė. Tačiau neslėpė, jog Daukanto atsiųstąja nusivylė (čia tikriausiai ir bus pagrindinė jo tylėjimo priežastis): „Didesnės šių senovės raštų dalies turinys man buvo žinomas – Tamsta tuo įsitikinsi pažvelgęs į *Istorijoje* naudotas citatas"[27]. Narbutas rašė, kad niekuo negalės būti naudingas ir Daukantui, kuris buvo teiravęsis apie lietuviškus raštus, esančius Šiaurių bibliotekoje. Narbuto atsakymas buvo trumpas: „Jokių senovinių lietuvių kalba rašytų rankraščių ar leidinių nei turiu, nei esu kada nors regėjęs. Tai, ką man atsiųsdavo iš Žemaitijos (amžiną atilsį Raseinių maršalkos Plioterio ir amžiną atilsį vyskupo Giedraičio [rankraščius], taip pat tai, ką turiu iš Pono Simono Stanevičiaus ir kitų), – tai vis šiuolaikiniai kūriniai"[28]. Taigi šie pirmieji laiškai rodė, jog abipusė viltis bendradarbiauti slūgo. Narbutas nusivylė Daukanto atsiųstais rankraščiais, o šis – žinia, kad Šiauriuose lietuviškų senovinių manuskriptų niekas nebuvo net regėjęs. Ir vis dėlto laiške buvo viena detalė, kuri nulėmė tolesnį šio epistolinio dialogo likimą – jame Narbutas pir-

[24] Žr. šio leidinio p. 193.
[25] Žr. šio leidinio p. 207.
[26] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, w Kwietniu 1842 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 10, s. 300.
[27] Žr. šio leidinio p. 220.
[28] Žr. šio leidinio p. 221.

Sankt Peterburgo Viešosios
bibliotekos antrojo aukšto kampinė salė
XIX amžiaus trečiasis dešimtmetis

mą kartą užsiminė apie Alberto Vijūko-Kojalavičiaus herbyno nuorašą, turintį būti Peterburge pas kažkokį poną Špilerį, kunigų pijorų pažįstamą. Daukantas atsakymą parašė netrukus. Kaip visuomet, pridėjo ir rankraštinės medžiagos nuorašų, šį kartą iš Bazilijaus Anastasevičiaus ir Viešosios bibliotekos rinkinių. Laiškas buvo ilgas, su keliais priedais, tikriausiai rašytas ne vieną dieną. Viename iš priedų buvo žinia, kurią drįsčiau pavadinti sensacinga. Daukantas rašė: „Prisiminus Kojalavičiaus herbyną, apie kurį Kunigas pijoras Jakukevičius[29] kalbėjo, tai yra ne Pono Špilerio egzempliorius, o mano nuosavas, mano ranka kadaise perrašytas“[30]. Sakė, kad mielai juo pasidalytų su Narbutu, jeigu šis gyventų kiek arčiau.

Daukantas tą nuorašą pavadino savo „kruvinu darbu", kurį stengėsi išspausdinti, bet neturtas ir lėšų stoka sumanymą pavertė neįgyvendinama svajone.

Narbuto reakciją į šią informaciją puikiai iliustruoja jo dviejų laiškų palyginimas: pirmasis rašytas rugsėjo 6 dieną, antrasis – rugsėjo 15. Pirmasis – dar nežinant minėtos Daukanto informacijos, antrasis – būtent jos nulemtas. Rugsėjo 6 dienos laiškas labai ramus, trumpas, santūrus. Antrasis – tikras epistolinio žanro šedevras, beje, cituotas ne vieno XIX amžiaus istorijos tyrinėtojo. Jame schema buvo paprasta: pamaloninti, įtikinti, paprašyti. Narbutas rašė: „kol gyvensiu ir plunksną nulaikysiu bei lūpas judinsiu, nesiliausiu žavėtis tuo tauriu uolumu ir tuo pasiaukojimu vardan šlovingo atminimo šios nuostabios, didžios ir nelaimingos lietuvių tautos, kuriai priklausome mes abu: aš – nevertas istorikas, o Ponas Geradarys – kilnus diplomatikas"[31]. *LTI* autorius suprato, kad vien patoso kupinais žodžiais sunku bus užkariauti Daukanto pasitikėjimą. Todėl jis konkrečiai išdėstė istorijos šaltinių leidybos planą – „leisti šaltinius, pradedant nuo svarbesniųjų, sąsiuvinis po sąsiuvinio, kol užteks jėgų ir metų"[32]. Nurodė, kad dėl jų spausdinimo jau veda derybas su Adomu Zavadzkiu. Tačiau laiško kulminacija buvo pabaigoje. Narbutas neslėpė, jog sensacinga žinia apie trokštamą herbyną padidino Daukanto vertę jo akyse. „Mano brangusis Pone, – rašė jis, – pasistenkime, kad tasai darbas nepražūtų lietuvių tautai. Tėvo Kojalavičiaus vėlė nuliūdusi žiūri ir to reikalauja iš mūsų"[33]. Narbutas davė pažadą: per savo ryšius su Poznanės leidėjais jis įgyvendinsiąs seną Daukanto svajonę – herbyną išspausdinsiąs. Šiame laiške Narbutas jau nebebuvo tas ligotas, irzlus žmogus – apatijos

[29] Prieš tai minėtame rugpjūčio 10 (22) dienos laiške Narbutas nurodė kunigo pijoro Makukevičiaus pavardę. Narbutas, be abejo, klydo (tai galėjo būti ir atsitiktinė rašybos klaida). Daukanto nurodyta pavardės forma neabejotina. Galbūt buvo turimas omenyje istoriografijoje žinomas pijoras Adomas Jakukevičius (*Jakukiewicz*) (Józef Bieliński, *Uniwersytet Wileński* (*1579–1831*), t. 1, Kraków: druk Anczyca i Spółki, 1899–1900, s. 217–218).

[30] Žr. šio leidinio p. 256–257.

[31] Žr. šio leidinio p. 281.

[32] Žr. šio leidinio p. 282.

[33] Žr. šio leidinio p. 284.

Teodoro Narbuto Lietuvos istorijos šaltinių registro *Index historicorum monimentorum Lituaniae* pirmojo tomo viršelis

nebeliko. Laiške nuskambėjo netgi grasinimas: „nejaugi galėjau prarasti savo geradario ir lietuvių tautos istorijos labdario didžiausią pasitikėjimą? Jeigu atsirastų patikimas į šiuos kraštus vykstąs žmogus, Tamsta gali jam įduoti, ir kokiomis tik panorėsi sąlygomis. Priešingu atveju tikriausiai trokšti, kad aš, senatvėje į Peterburgą vilkdamasis, nuo blogo klimato numirčiau?“[34]

Daukantas neskubėjo atsakyti, o Narbutas nekantravo – spalio 20 dieną parašė naują laišką, daug ramesnį, santūresnį. Baiminosi, kad išgąsdino Daukantą, „pernelyg daug sau leido“. Savo nedovanotiną įkarštį aiškino taip: „Manõsios aistrõs visam tam, kas prigimta, kas lietuviška, negali sutramdyti nei amžius, nei laikas, nei negalia; ji skatina mane ieškoti taip menkai ištyrinėtą istoriją turinčios tautos paminklų. Tąjį užsidegimą man įkvėpė pats Dievas“[35]. Norą turėti po ranka Kojalavičiaus herbyno nuorašą aiškino paprastai: jis būti-

nas šaltinių publikavimo sumanymui realizuoti, „nes tai, ką iki šiol išleidau, yra tik istorijos apmatai, t. y. pagrindas, ant kurio tik ir galima dėstyti iš šaltinių atsiskleidžiančias smulkmenas ir įvykius“[36]. Herbyną žadėjo laikyti tik keletą mėnesių – kol parengs jį spaudai. Šiame laiške Narbutas dar konkrečiau išdėstė sumanymą publikuoti istorijos šaltinius. Jis sakė: „Sudarinėju *Index historico diplomaticus Magni Ducatus Lituaniae*[37]. Tai apie du tūkstančius diplomų, kurių didžiąją dalį naudojau [rašydamas] Lietuvos istoriją. Tai ir rankraščiai, ir įvairiose knygose spausdinti dokumentai. Juos jau esu surinkęs. Nemaža nuorašų tikiuosi parsisiųsdinti iš Rygos per Poną Napierskį, [taip pat] iš Pono Danilavičiaus; atkasiau lobį, kuris buvo neprieinamas po amžiną atilsį kunigo Dogelio mirties. Gal Dievas suteiks pagalbą ir iš kur nors kitur. Tuomet rinkinys išaugtų iki trijų tūkstančių vienetų. Tame *Indekse* nurodysiu kiekvieno dokumento turinį, tikslią datą ir paaiškinimą, kur teksto ieškoti. Gali būti išspausdintas per aštuoniolika mėnesių“[38]. Spalio mėnesį Narbutas iš tikrųjų sulaukė didelės nuorašų siuntos iš Rygos archyvo.

1842 metais savaitraštyje *Tygodnik Petersburski* perskaitęs apie Mykolo Grabovskio ir Aleksandro Pšezdzeckio ketinimą leisti Lenkijos istorijos šaltinius, Narbutas nutarė užmegzti kontaktus ir su šiais leidėjais. Tai padaryti skatino ir Renjė: „reikia būtinai pradėti susirašinėti su Mykolu Grabovskiu ir Grafu Pšezdzeckiu, kurie pas Zavadzkį ketina leisti istorinę medžiagą ir jau pirmą sąsiuvinį atidavė spausdinti; be jokios abejonės, apie Naujus metus pasirodys. Šie žmonės yra kuo tauriausi savo krašto ir Tėvynės mylėtojai. Kraševskis, regis, prie jų nepriklauso“[39]. Spalio pabaigoje vėl papildęs savo *Indeksą*, tolesnį jo komplektavimą Narbutas kurį laiką atidėjo

[34] Ibidem.
[35] Žr. šio leidinio p. 294.
[36] Ibidem.
[37] Dabar šis registras yra saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje (f. 18, b. 206–207, t. 1–4). Daukanto patartas, Narbutas vėliau jo pirminį pavadinimą pakeitė į *Index Historicorum Monimentorum Lituaniae.*
[38] Žr. šio leidinio p. 295–296.
[39] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1842 10 23 (11 04), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 486.

į šalį – laukė Peterburgo korespondento sprendimo. Lapkričio pabaigoje Daukantas parašė atsakymą. Jis buvo lakoniškas: „man nebeliko nieko kito, kaip įvykdyti Tamstos norą“[40]. Be jokios abejonės, už šių žodžių slypėjo ilgų svarstymų valandos. Buvo tartasi ir su Onacevičiumi. Viskas tuomet lėmė *LTI* autoriaus naudai, ir abu Peterburgo bičiuliai parėmė Narbuto sumanymą. Nuomonės nesutapo tik dėl smulkmenų.

Pirmosiomis gruodžio dienomis Narbutas Daukanto sprendimo dar nežinojo. Aplinka nieko gero nežadėjo – prasidėjo dar viena varginanti žiema. Gruodžio 6 (18) dieną jis rašė į Vilnių: „Pas mus taip susimaišė metų laikai, kad elgiasi kaip aikštingi žmonės: nei žiema, nei ruduo, t. y. žiema rudenį, o žiemą tai jau nei šis, nei tas. Galbūt gamtos iškrypimą lydi ir moralinis iškrypimas. Tuo tarpu pas mus nieko gero. Mokesčiai, magazinai ir kitos įmokos sudaro daugiau nei keturis rublius sidabru nuo baudžiauninko, prekyba paralyžiuota, Vilnius nusmukęs, gaisrai, badas ir skurdas. Liaudis serga, miršta – jeigu taip tęsis ir toliau, tai atsilieps ir jaunuomenei, paveiks moralę ir švietimą. O vargše Lietuva! Kur tu nueisi!?“[41] Ir tokioje pesimistiškoje aplinkoje iš galvos neišėjo šaltinių skelbimo programa: „Pradėjau susirašinėti su istoriku, mokslininku ir tyrinėtoju Karoliu Edwardu Napierskiu[42]. Jis iš Rygos archyvo man atsiuntė labai svarbius Mindaugo laikų dokumentų nuorašus. [...] Dabar jau tariuosi dėl 450 Karaliaučiaus archyvo dokumentų perrašymo. Tų dokumentų nuorašus Karaliaučiaus gyventojai parsigabeno iš Rygos: ten yra apie penkis tūkstančius tokių aktų – tarp jų radau 450, kurių neturiu savo rinkinyje ir kurie Lietuvai reikalingi. [...] Su Danilavičiumi ir Pšezdzeckiu dar nesusirašiau“[43]. Nebuvo laiškų ir iš Daukanto: „Iš Peterburgo dar negavau jokių žinių; laukiu iš ten sugrįžtant vieno bičiulio, kuris galbūt atveš ką nors iš literatūros“[44].

Pagaliau gruodžio 9 dieną Narbutas gavo minėtąjį atsakymą. Liko laukti tik paties rankraščio. Gruodžio 20-ąją (1843 metų sausio 1 dieną), dar tik sėsdamas rašyti padėkos laiško Daukantui, siuntė žinią į Vilnių: „Prašyčiau suteikti informaciją, ar iš Peterburgo sugrįžo daktaras Čarnovskis, kur jį antrą kartą buvo nubloškę byli-

nėjimosi reikalai, t. y. procedūra; **turiu labai svarbią priežastį jį pamatyti** [paryškinta mano – *R.G.*]"[45]. Atsakymą į Daukanto laišką parašė gruodžio 22-ąją, dar negavęs žadėto siuntinio: „Kai iš Tamstos turėjau malonės išgirsti apie minėtą Daktarą [t. y. Čarnovskį – *R.G.*], kuris rengiasi grįžti Vilniun, tai pasijaučiau taip, tarsi būčiau gimęs iš naujo, ir mano jėgos išaugo su jaunatviška gaiva: iš jo rankų vėl gausiu mano egzistencijai būtinus ir taip trokštamus lobius"[46]. Istorikas sutiko su visomis Peterburgo bičiulių pastabomis dėl šaltinių skelbimo plano.

Kaip galima spręsti iš Renjė laiško, rašyto prieš pat Naujuosius metus, Narbutas tada rimtai susirūpino Danilavičiaus rinkiniais. Čia ir vėl padėjo Vilniaus gydytojas: „Apie Danilavičių klausinėjau – iš tikrųjų jis Maskvoje atsistatydino ir persikėlė į Kijevą, bet ten išsikraustė iš proto; ar pasveiko – nežinia, bet tikriausiai ne. Kažkoks ypatingas *feralis* mokslininkams: tuo pat metu Charkove pasikorė buvęs Vilniaus astronomijos profesorius Šahinas, dar anksčiau nusišovė mokslininkas Lidlas. Porcijanka nusigėrė[47]. Nežinau, kas iš jaunimo galėtų atsidėti rimtesniems mokslams?"[48] Renjė nuomone, „pas mus visur klesti egoizmas, ir jis visiems daro pačią didžiausią žalą"[49]. O turėtų būti atvirkščiai: „Teodorui visi turėtume atiduoti visus su Lietuva susijusius dokumentus arba apie juos pranešti – galbūt vertėtų apie tai paskelbti, bet vargu ar ką padėtų?"[50] Juo labiau Narbuto akyse turėjo augti Daukanto autoritetas.

40 Žr. šio leidinio p. 303.

41 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 6 Grudnia 1842 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 11, s. 330.

42 Plačiau apie Napierskį žr. šio leidinio p. 193, 3 komentarą.

43 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 6 Grudnia 1842 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 11, s. 330.

44 Ibidem.

45 Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 20 Grudnia 1842 r.), ibid, s. 331.

46 Žr. šio leidinio p. 313.

47 Čia turimos omenyje astronomijos profesoriaus Antano Šahino (Šaginio), kalbininko ir poeto Alberto Lidlo bei chirurgijos profesoriaus Konstantino Porcijankos netektys.

48 Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1842 12 21 (1843 01 02), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 476.

49 Ibidem.

50 Ibidem.

Tokiomis permainingomis nuotaikomis ėjo į pabaigą 1842-ieji – pirmieji Daukanto ir Narbuto pažinties metai. Peterburgo korespondento dėka *LTI* autorius pamažu išsivadavo iš neveiklumo. Daukantui metai irgi buvo sėkmingi – išspausdino naują darbą, skirtą lietuvių kalbai – *Abėcėlę lietuvių, kalnėnų ir žemaičių.* Narbutui atsirado vilties, kad bus įmanoma realizuoti senas svajones, ir visų pirma – išspaudinti herbyną. O čia dar džiugino ir Adomo Liudviko Jucevičiaus, abiejų korespondentų mėgstamo autoriaus, veikalas *Žemaičių žemės prisiminimai*[51]. 1842 metais tikriausiai neatsitiktinai Šiaurių dvaro biblioteką papildė dar viena nedidukė knygelė, kurios autorius buvo Titas Ščeniovskis[52]. „Garbė ir jums, prisimintini žmonės, kurie saugote tradiciją, šventą istorijos lobį", – skaitė joje Narbutas. Šie žodžiai, regis, buvo skirti jam su Daukantu. Žiūrint šiandienos akimis, svarbiausias 1842 metų laimėjimas – Lietuvos istorijos šaltinių skelbimo plano konkretizavimas. Būsimąjį tęstinį leidinį turėjo sudaryti dvejopa medžiaga: 1) vadinamasis *Index historico diplomaticus Magni Ducatus Lituaniae* (vėliau pavadintas *Index Historicorum Monimentorum Lituaniae*) – tai registras kelių tūkstančių dokumentų (1842 metų pabaigoje jų buvo trys tūkstančiai), kurių daugumą Narbutas naudojo rašydamas *LTI*; *Indekse*, kaip minėta, turėjo būti nurodytas tikslus kiekvieno dokumento pavadinimas, turinys, data ir nuoroda apie jo saugojimo arba publikavimo vietą; 2) *Acta Lithuanorum*, t. y. patys dokumentai, publikuojami atskirais sąsiuviniais. Pirminis šio tęstinio leidinio pavadinimas *Corpus diplomaticus* vėliau buvo pakeistas į *Codex diplomaticus*, o 1843 metais buvo nutarta jį pavadinti *Acta Lithuanorum*, t. y. *Lietuvos aktais.* (Tiesa, 1846 metais pirmoji šio rinkinio knyga vis dėlto išėjo pavadinta *Lietuvos istorijos paminklais*). Nuo pat savo leidybinio sumanymo pradžios tiek Narbutas, tiek Daukantas pagrindinį dėmesį sutelkė ne į *Indekso*, bet į *Lietuvos aktų*, t. y. pačių dokumentų skelbimą.

1843 metai. Pirmieji nepasitikėjimo daigai

Sausis prabėgo laukiant siuntinio iš Peterburgo. Laukimas kankino, todėl Narbuto nuotaika buvo prasta: „Buvai teisus, kai rašei, kad kažkoks pavydus likimas trukdo išsipildyti mūsų istoriniams sumanymams. Tai abejingumas, tai egoizmas, tai nenumatytos kliūtys, kurios kelia vieną nesėkmę po kitos. [...] Aš jau nebepalaikau jokių ryšių su mūsų naująja raštija ir visiškai netrokštu įsimaišyti į minią trumpalaikių rašytojų, kurie deklaruoja, kad iki šiol lenkų kalba nebuvo savos literatūros, ir kurie rašo skaitalą, lyg būtų davę žodį suniokoti ir tą lenkų kalbos dalį, kuri dar mums lieka. Tiek turime praradimų, tad gelbėkime istorinius paminklus – bent jau palikuonys žinos: *Et nos quoque floruimus*“[1]. Blogą nuotaiką lėmė ir vis bręstantis konfliktas su *LTI* leidėju Antanu Marcinovskiu (*Marcinowski*, 1781–1855), kuris vilkino dešimtojo tomo spausdinimą. Nesiliovė kritikavęs Narbutą ir Kraševskis. „O juk šiems ponams, – rašė Šiaurių korespondentas, – mažai terūpi pats autorius, jo veikalas ir tiesa. Džiaugiasi savo efemeriška sėkme, kala skatiką prie skatiko, ir viskas“[2].

Narbutui atsirado ir naujų rūpesčių – reikėjo pagalvoti apie leidėją, kuris ryžtųsi imtis gigantiško šaltinių publikavimo darbo. Renjė kaip visuomet entuziastingai pritarė Narbuto planams, tačiau Lietuvos istorijos šaltinių publikavimas buvo sunkiai įvykdomas uždavinys. Tai patvirtino ir Renjė laiškas, rašytas pačioje vasario pradžioje: „Puikus tai bus darbas – tiek diplomų, surinktų į vieną krūvą; buvau pas Zavadzkį [Adomą Zavadzkį – *R. G.*][3] namuose, gerokai įsišnekėjome; jis apskritai neims jokių istorinių dalykų, nes tai ma-

[51] Ludwik Adam Jucewicz, *Wspomnienia Żmudzi*, Wilno: nakład i druk T. Glücksberga, 1842.

[52] Tytus Szczeniowski, *Przygotowania do nauki dziejów powszechnych i histoorji. Rozwinięcie się umysłu i ducha ludzkiego*, Wilno: nakład i druk T. Glücksberga, 1842.

[1] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 23 Stycznia 1843 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 11, s. 332.

[2] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 14 Lutego 1843 r.), ibid., s. 333.

[3] Plačiau apie Adomą Zavadzkį žr. šio leidinio p. 221, 4 komentarą.

Sankt Peterburgo Kazanės
soboras iš Jekaterinos kanalo pusės
XIX amžiaus trečiasis dešimtmetis

žiausiai pelningi veikalai. Ir Grabovskio su Pšezdzeckiu medžiagą nelengvai paėmė – nebent, sako, paskelbus prenumeratą [...]. Man vis dėlto atrodytų, kad būtų paprasčiau (tai akivaizdu ir iš Napierskio užuominos) ir galbūt net pigiau nuvykus tiesiog į Karaliaučių ir ten surinkus trūkstamus dokumentus – galbūt net per tą patį asmenį, kuris jau tiek atsiuntė (turėtų turėti būdą, kaip geriau prieiti, arba bent jį nurodyti), nes visuomet geriau iš originalo negu iš nuorašo“[4].

Iš Peterburgo žinių vis dar nebuvo. Vasario viduryje Narbutas ryžosi pats paklausti Daukantą. Be to, pasitaikė puiki proga – į Peterburgą važiavo jo pusbrolis Friderikas Narbutas, kurį, kaip pirmą kartą vykstantį į sostinę, prašė „apgaubti savo pasitikėjimu ir bičiulyste“ (beje, užbėgant už akių, reikėtų pasakyti, kad Daukantas vėliau labai suartėjo su Narbuto giminaičiu – įduodavo jam rankraščius, ne vieną kartą prašė tarpininkauti konflikte su *LTI* au-

toriumi). Suprantama, Narbutas negalėjo nuslėpti pagrindinio savo laiško tikslo: „Laukiu, kada į Vilnių grįš ten pas Tamstas besisvečiuojantis Daktaras [Čarnovskis – *R. G.*] – galbūt parveš Pono Geradario man žadėtą veikalą? Laukiu tikrai nekantraudamas"[5]. Daukantas Narbutui parašė vasario 11 dieną, t. y. dar negavęs šio laiško. Jau pirmosios laiško eilutės turėjo nuliūdinti: „Negalėjau patenkinti Maloningojo Kapitono norų, nes Ponas Daktaras nebaigė savo reikalų ir dar tebėra čia"[6]. Taigi Kojalavičiaus rankraštis į Lietuvą keliavo sunkiai. Daukantas sukritikavo ir Narbuto sugalvotą šaltinių rinkinio pavadinimą – *Corpus diplomaticus*, kuris, peterburgiškio korespondento žodžiais, „yra baisus", ir patarė pavadinti daug papraščiau – *Lietuvos aktais (Acta Lithuanorum)*[7]. Narbutas atsakymą pasiuntė kaipmat – sutiko su visais Daukanto reikalavimais („Rinkinį pavadinsiu atsižvelgdamas į Tamstos pastabą"), atsiprašė, jog įgriso su savo prašymais („tai įrodymas, kad Tamsta esi didžiausias mano darbų rėmėjas")[8]. Taigi vasario mėnesio laiške Narbutas akivaizdžiai pataikavo Daukantui. Tokio elgesio priežastis buvo paprasta – Kojalavičiaus herbyno dar nebuvo Šiaurių bibliotekoje. Kaip galima spręsti iš Narbuto laiško Renjė (laiške data nenurodyta, bet jis, be jokios abejonės, buvo rašytas 1843 metų vasario pabaigoje–kovo pradžioje, t. y. jau gavus Daukanto vasario 11 dienos laišką), istoriką domino ir kitos Daukanto laiško detalės. Narbutas sakė:

Iš sostinės gavau informaciją, kad Romoje saugomi svarbūs Lietuvos istorijai aktai ir istorinė medžiaga, netgi išdėstyta, kaip galima juos įsigyti. Bet iš kur aš gausiu pinigų? Livonijos gyventojai šiam tikslui jau renka pinigus ir tikisi trečdaliu padidinti savo rinkinius, kuriuos dabar sudaro keturi tūkstančiai dokumentų. Pas mus kol kas apie tai nėra ko ir svajoti. Mokslininkai mane ragina, kad pasistengčiau įsigyti Lietuvos herbyno rankraštį. Jį parašė amžiną atilsį Dvožeckis [Jonas Petras Dvožeckis-Bogdanavičius – *R. G.*], dirbęs korektoriumi pas Zavadzkį [Juozapą Zavadzkį – *R. G.*]. Jame turėjo būti aprašyta devyni tūkstančiai Lietuvos giminių; rankraščio prašė Bobrowiczius iš Leipcigo, bet Dvožeckis atsi-

[4] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 02 01 (13), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 473.
[5] Žr. šio leidinio p. 332.
[6] Žr. šio leidinio p. 324.
[7] Ibidem.
[8] Žr. šio leidinio p. 343.

sakė, įkalbėtas amžiną atilsį Zavadzkio ir įtikintas jo pažado išspausdinti; o kai ši galimybė atkrito, norėjo išspausdinti užsienyje. Jam mirus, tekstas nežinia kur dingo. Adomas Zavadzkis arba Jocheris [Adomas Benediktas Jocheris – *R. G.*] galėtų daugiausia informacijos suteikti. Progai pasitaikius, reikėtų pasiteirauti, kur yra Dvožeckio paveldėtojai ir t. t. Prieš trisdešimt metų Julijonas Nemcevičius iš Radvilų archyvo paėmė 24 tomus *in folio* rankraščių iš Lietuvos istorijos, kurie nežinia kur dingo. Sukiojiesi aukštuomenėje ir nesi abejingas gimtosios šalies istorijos paminklams – galbūt teks su kuo nors apie tai įsišnekėti?[9]

Mintys vis sukosi apie Daukanto herbyno rankraštį, bet pavasarį Narbutas, regis, nustojo liguistai laukęs žadėtojo siuntinio. Užmezgė korespondenciją su Eustachijumi Tiškevičiumi, rengėsi pakeliauti, net surengti archeologinę ekspediciją, parinkti „istorinių deimančiukų". Geros žinios buvo ir iš Napierskio – Rygoje dokumentai buvo sparčiai nurašinėjami. Taigi 1843 metų pavasarį nusistovėjo ir pagrindinės Narbuto paieškų kryptys: Peterburgas (Onacevičius, Daukantas, iš dalies Anastasevičius ir knygininkas Gräffas[10]), Karaliaučius (Voigtas), Ryga (Napierskis). Narbutas mėgino užmegzti santykius ir su Kijevu (Danilavičiumi), tačiau Renjė nuogąstavimai pasitvirtino – profesoriaus liga jau niekam nebebuvo paslaptis. Vilniaus bičiulio padedamas, Narbutas ieškojo vis naujų kontaktų. „Su Malinovskiu reikėtų užmegzti artimesnę korespondenciją, – rašė Anicetas Renjė, – jam reikėtų pranešti, jog turi tokį puikų diplomų rinkinį, tegul žino, kad nuolatos dirbi prie savo darbo objekto. Taip pat su Mykolu Grabovskiu kuo labiau suartėti, nes jis šiandien yra beveik visų mokslo darbų skatintojas [...]. Jis turi didžiulius ryšius ne tik su visu lenkų kraštu, bet ir su visa Rusija, Viena ir užsieniu [...]. Reikia būtinai susipažinti su savo profesijos žmonėmis – iš jų galima sulaukti didelės pagalbos"[11]. Taigi atsirado viltis, kad nusistovės dar dvi šaltinių paieškų kryptys. Renjė pamažu tapo pagrindiniu Narbuto veiksmų modeliuotoju šiame naujame gigantiškame sumanyme. Regis, ir jis pats užsikrėtė naujojo darbo pajauta – būtent 1843 metų pavasarį atsirado optimizmo gaidelė ir viltis, kad „visuotinio egoizmo" laikai neišvengiamai praeis. „Nekaltinkime dabartinės kartos, – rašė daktaras Renjė, – nes ji jau grįžta prie savo protėvių darbštumo: ne tų bedievių hugenotų ir libertinų, ne tų išdavikų, parsidavėlių aristokratų, bet tų, kurie vis-

ką darė su Dievo pagalba, kurie Dievą laimino – ir darė stebuklus, pranokstančius jų jėgas; toji karta nėra niekam abejinga, aš turiu omenyje ir istoriją"[12].

Apie Daukantą 1843 metų pavasarį sunku ką nors daugiau pasakyti. Galima remtis tik vienu laišku, rašytu 1843 metų kovo pabaigoje ir adresuotu Žemaičių vyskupijos sufraganui Simonui Mykolui Giedraičiui (apie 1764–1844). Daukanto rūpestis tuomet buvo „rankraštis žemaičių kalba, pavadintas: *Małdas pri Dijwa pagał Bażniczęs Szwentos Katalikiszkos Rimo iszraszitas*, maldaknygė, susidedanti iš maldų ir giesmių, surinktų iš šia kalba spausdintų knygų ir Romos katalikų dvasinės vyresnybės aprobuotų"[13]. Daukantas prašė, kad sufraganas priimtų sprendimą – aprobuotų šį rankraštį arba ne. Korespondentas akcentavo, kad rankraštis telšiške tarme, „rūpestingai išlaikyta", todėl jį recenzuoti galėtų tik du žmonės – Žemaitijos vyskupijos oficiolas Juozas Giniotas ir Jurgis Pabrėža. Taigi Daukantas gyveno savo rūpesčiais, susijusiais su jo tuometine pagrindine nuostata – tyrinėti lietuvių kalbą ir tik ja rašyti. Laišką į Šiaurius jis parašė tik pačioje birželio pabaigoje, kai galų gale per Lydos teismo pirmininką (prezidentą) Juozapą Gruževskį, trečiąjį korespondentų tarpininką (greta Čarnovskio ir Frideriko Narbuto) pavyko įduoti Kojalavičiaus herbyno rankraštį. „Duok Dieve, kad iš to būtų naudos"[14], – palinkėjo Daukantas. Daugiau nei pusę metų jis ieškojo patogios progos – juk tokį lobį buvo galima perduoti tik per patikimas rankas.

Herbyno rankraštis tarsi suvienijo abiejų istorikų pastangas – „kruviną" Daukanto darbą turėjo užbaigti Narbutas. Tai juos surišo dar glaudesniais ryšiais, reiškė didelį Daukanto pasitikėjimą Narbutu. Todėl birželio 29 dienos laiške Daukantas pirmą kartą buvo visiškai atviras. Jis sakė: „rankraštis [t. y. herbynas – *R. G.*] svarbus ne

[9] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Bez daty), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 14, s. 428.

[10] Plačiau apie Gräffą žr. šio leidinio p. 219, 3 komentarą.

[11] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 03 31 (04 12), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 463.

[12] Ibid., l. 464.

[13] Daukanto laiškas Giedraičiui, Peterburgas, 1843 03 21 (04 02), in *SDR*, p. 714–715.

[14] Žr. šio leidinio p. 368.

tik dėl lietuvių herbų ir giminių, bet taip pat Lietuvos po paskutinės unijos istorijai, nes jame yra tokių istorijos faktų, kokių kitų autorių darbuose veltui ieškotum. Gal kartais lenkų autoriams, kaip turintiems archyvus savo rankose, jie ir buvo žinomi, tačiau, kaip nemalonius, taip sakant, juos vyniojo į vatą. Dėl to spausdinant reikia stengtis, kad korektūrą skaitant, ji nepatektų į koroniažo[15] rankas"[16]. Daukanto nuomone, herbyną galima leisti arba Lietuvoje („protingas cenzorius galėtų šį rankraštį ir pas mus aprobuoti"), arba Karaliaučiuje („su sąlyga, kad korektorius nebūtų lenkas, nes viską, kas mums svarbiausia, išmes arba pakeis")[17]. Bet jokiu būdu – ne Poznanėje. Daukantas atkreipė dėmesį į *Tygodnik Petersburski* išspausdintą Mikalojaus Malinovskio recenziją Stanislovo Augusto Liachovičiaus[18] parengtoms šaltinių publikacijoms, kurioje „jis [Malinovskis – *R. G.*] tarp kitko prasitarė, kad Radvilų archyve yra kai kurių Lietuvos ponų protestas prieš paskutinę sąjungą, arba, kaip kiti vadina, uniją, su lenkais 1569 metais, – labai įdomus dalykas, bet tik reikia atsargiai tirti bei teirautis, nes jie Lietuvos dokumentus slepia ir visaip stengiasi, kad Lietuvos istorijos nebūtų"[19]. Ir, tarsi apibendrindamas savo rašinį, paragino: „Gerbiamasis Kapitone, pirmučiausia rink dokumentus ir juos skelbk pasauliui, dabar yra [patogus] laikas, kuriuo reikia naudotis, nes durys gali netrukus būti užtrenktos"[20].

Šis laiškas rodė „kitą Daukantą", Narbutui dar nepažįstamą – stebino jo mintys, svarstymai, tokie neįprasti anuometinėje *LTI* autoriaus aplinkoje. Narbutas, kuris iki šiol į Lietuvos istorijos šaltinių publikavimo idėją žiūrėjo tik kaip į savo *LTI* tąsą, dabar turėjo pajusti ir kitą šio darbo atspalvį. „Šie aktai, – sakė Daukantas, – bus mūsų tautos istorijos kertinis akmuo, ir tuomet mūsų priešininkai nebegalės tikriausių faktų per savo polemiką iškreipti; turėdamas po ranka surinktus įrodymus, jei ne tautietis, tai nors užsienietis parašys"[21]. Be to, su jų pagalba bus galima „peržengti Lietuvos istorijos ribą, nubrėžtą koroniažų 1569 metais"[22]. Daukantas Narbutą kvieste kvietė į tokius neįprastus samprotavimus atsiliepti. *LTI* autorius atsakymą parašė rugpjūčio 3 dieną, t. y. po poros mėnesių. Tai buvo ilgas laiškas, kuriame buvo dėkojama už

herbyną ir už privilegijų nuorašus, atsakoma į Daukanto klausimus, tačiau laukto atgarsio į jo mintis arba bent jau užuominos apie tai nebuvo. Atvirkščiai, regis, Narbutas visai nepaisė „koroniažų pavojaus" ir atvirai dėstė, kad užmezgė kontaktus ne tik su Malinovskiu, bet ir su kitais *Lenkijos istorijos šaltinių* leidėjais – Grabovskiu bei Pšezdzeckiu. Negana to, pranešė, jog rengiasi kartu su jais publikuoti savo šaltinius: „Viską mes jau apsvarstėme ir žengėme pirmąjį žingsnį šiame darbe"[23]. Narbutas neabejojo, kad herbyną imsis leisti Voigtas, nes „Bobrowiczius yra labai uolus mūsų istorijos šalininkas ir jis gebėtų įvertinti mūsų herbyną, tačiau šiuo metu spausdina Niesieckį"[24]. Ir vis dėlto įdomiausia buvo ši Šiaurių korespondento laiško detalė: „Aš, patikrinęs, ką Niesieckis paėmė iš Kojalavičiaus, supratau, kad jis jį koregavo, bet daug dalykų praleido. Kodėl – vienas Dievas težino"[25]. Taigi tai, kas buvo visiškai aišku Daukantui, Narbutui, regis, buvo nesuprantama. Atsakymas galėtų būti vienas – tokio vertinimo Narbutas (bent jau tada) negalėjo priimti, Daukanto mintys jam atrodė ne tik naujos, bet ir pernelyg drąsios. Savo laiške Narbutas užėmė iš anksto apgalvotą poziciją – „koroniažų" klausimu nediskutavo, bet ir neslėpė, kad palaiko su daugeliu iš jų ryšius. Narbuto reakcijos apraišką į šias neįprastas Daukanto mintis randame jo korespondencijoje Renjė, laiške, kurį publikacijos rengėjai klaidingai datavo 1846 metais (detaliau apie šį laišką dar kalbėsime). Štai jo fragmentas: „Iš Peterburgo sugrįžo mano brolis Friderikas, atvežė laiškų, knygų, su Lietuvos istorija susijusių rankraščių nuorašų, bet taip pat ir reikalavimą *sine qua non* spausdinti šaltinius, t. y. Lietuvos istorijos paminklus. Projektas būtų toks: leisti sąsiuviniais (du ar trys sudarytų vieną tomą); ten būtų rankraštinės kronikos, memuarai, įvairūs

[15] Koroniažas (*koroniarz*) – Lenkijos Karalystės (Karūnos) gyventojas, šiuo atveju – Lenkijos istorikas ar leidėjas.
[16] Žr. šio leidinio p. 369.
[17] Žr. šio leidinio p. 370.
[18] Žr. šio leidinio p. 269, 2 komentarą.
[19] Žr. šio leidinio p. 374.
[20] Žr. šio leidinio p. 377.
[21] Žr. šio leidinio p. 376.
[22] Žr. šio leidinio p. 377.
[23] Žr. šio leidinio p. 389–390.
[24] Žr. šio leidinio p. 390.
[25] Ibidem.

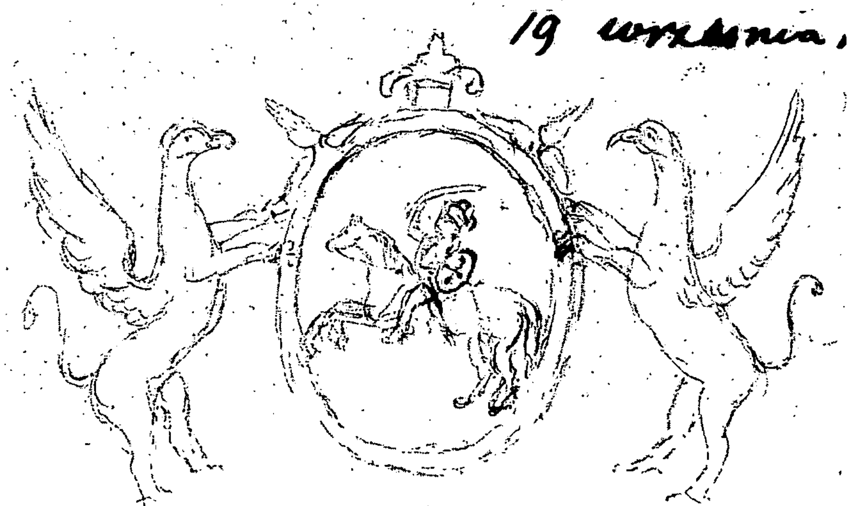
pranešimai ir diplomai – jų tai turiu daugybę. **Aš norėjau prisijungti prie Pšezdzeckio ir Grabovskio leidybinių [sumanymų], tačiau mano mecenatai, t. y. medžiagos tiekėjai, su tuo nesutiko; būtinai nori, kad Lietuva būtų atskirai, nes lenkai turėjo ir tebeturi paprotį prieš mus, lietuvius, pūstis ir mūsų istorijos didybę užtušuoti. Nevisiškai tuo tikiu, tačiau negaliu ginčytis su žmonėmis, nuo kurių palankumo priklauso parama mano darbui** [paryškinta mano – *R. G.*]"[26]. Taigi laiške Renjė Narbutas buvo atviras. Žodžius „nevisiškai tuo tikiu, tačiau negaliu ginčytis" patvirtina ir vėlesnis Narbuto elgesys. Tai daug ką paaiškina ir jo santykiuose su Daukantu.

Kol į Peterburgą keliavo minėtas Narbuto atsakymas, Daukantas nerimaudamas („kad siuntinys nebūtų žuvęs") parašė antrąjį laišką. Sveikata gerėjo, ir todėl, kaip jis sakė, „šiek tiek pralinksmėjo protas"[27]. Vis dėlto šiame laiške atsispindėjo ir nerimas – į Peterburgą atvyko kunigaikštis Henrykas Lubomirskis[28]. Viešojoje bibliotekoje jis gavo naudotis tuo pačiu Kojalavičiaus herbyno egzemplioriumi, kurio nuorašą buvo padaręs Daukantas, ir „pasamdė Poną Liachovičių perrašyti, norėdamas paskui paskelbti"[29]. Todėl Daukantas ragino Narbutą: „savo ir tautiečių garbei palaikyti nedelsdamas spausdink savame krašte arba kur kitur, juo labiau kad jie iškirps tai, kas jiems nemalonu"[30]. Daukanto informacija buvo tiksli. Lubomirskis iš tikrųjų ryžtingai ėmėsi kopijuoti herbyną, ir ne tik jį. Tarp Eustachijaus Tiškevičiaus korespondencijos išliko ir 1846 metų sausio 1 dienos Lubomirskio laiškas, rašytas Peterburge. Kunigaikštis sakė: „Turiu niekuomet nespausdinto Kojalavičiaus rankraščio apie Lietuvos gimines nuorašą; [turiu] ir kitą, 1528 metų [rankraštį], kuriame aprašomos Liet[uvos] bajorų pavardės ir dvarai, nurodant, kiek kuris turi svitos. Visa tai buvo nurašyta iš Metrikos, gavus teisingumo ministro sutikimą"[31]. Apie Lubomirskio veiklą Daukantas informavo Narbutą ir vėlesniuose, 1843 metų rugsėjo 19 (spalio 1) dienos bei 1844 metų lapkričio 24 (gruodžio 6) dienos, laiškuose. Beje, pastarajame nurodė Lubomirskio laiške Tiškevičiui minėtą faktą, kad nurašymo darbai vyko ir Lietuvos Metrikos saugyklose. Visiškai įmanoma, kad čia kunigaikščiui talkino pats

Daukantas. Galima net spėti, kad buvo artimiau susipažinta – juk būtent per anuometinę viešnagę Peterburge Lubomirskis susidomėjo „knygomis lietuvių ir žemaičių kalba" ir vėliau prašė Tiškevičių tarpininkauti papildant jomis Ossolińskių bibliotekos fondus[32]. Taigi Daukanto nerimas dėl Kojalavičiaus herbyno buvo pagrįstas. Jis nesumažėjo, kai netrukus gavo ir jau minėtą rugpjūčio 3 dienos Narbuto laišką. Pasipiktinimui nebuvo ribų – sužinojęs, kad šaltinių leidime dalyvaus (ir net vadovaus) Malinovskis, Grabovskis ir Pšezdzeckis, pareikalavo grąžinti rankraščius. Giliu Daukanto įsitikinimu, Narbutą apgavo – „išsamiau viską pranešiu per Poną Patarėją, Tamstos brolį"[33]. Daukantas atsisakė ir ankstesnio savo sumanymo – *Lietuvos aktus* papuošti Aušros Vartų emblema, nes išgirdo, kad ten Vytis esąs sujungtas su lenkišku herbu. „Svetimų dievų nereikia, gana ir savų"[34], – toks buvo Daukanto sprendimas. Beje, netrukus Narbutas jį įtikins klydus. „Nėra ten nieko lenkiško, t. y. baltų erelių", – paprieštaraus Daukantui[35] ir kaip įrodymą čia pat, laiške, pieštuku pasistengs kuo tiksliau perpiešti Aušros Vartų herbą.

Narbutas atsakymą išsiuntė rugsėjo 1 dieną iš Vilniaus – paprastai kiekvieną rudenį, mokslo metų pradžioje, atveždavo ten savo sūnus. Šį kartą Daukantą patikino, kad tai, ką rašė ankstesniajame laiške, tebuvo tik jam rekomenduotas projektas: „viliojo tik lengvos sandėrio su leidėju sąlygos, lėšų sutaupymas bei mokytų žmonių bendradarbiavimas"[36]. Narbutas sakė, kad su niekuo sandėrio nesudarė, juolab kad „Tamsta kategoriškai prieš tai pasisakai"[37]. Regis, šį laišką Narbutas rašė labai atidžiai: rinko kiekvieną žodį, fra-

[26] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 1846 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 14, s. 427.
[27] Žr. šio leidinio p. 403.
[28] Plačiau apie Lubomirskį žr. šio leidinio p. 402–403.
[29] Žr. šio leidinio p. 402.
[30] Ibidem.
[31] Lubomirskio laiškas Tiškevičiui, Peterburgas, 1846 01 01 (13), MAB RS, f. 18, b. 189, be lapų numeracijos.
[32] Ibidem.
[33] Žr. šio leidinio p. 410.
[34] Ibidem.
[35] Žr. šio leidinio p. 424.
[36] Ibidem.
[37] Ibidem.

Vilniaus Aušros Vartų fasado fragmentas – Lietuvos Vytis
Teodoro Narbuto piešinys 1843 metų rugsėjo 1(13) dienos laiške Simonui Daukantui

zę. Tai rodo atsitiktinai mūsų dienas pasiekęs šio laiško juodraštis, kuriame istorikas buvo parašęs dar griežčiau: „Nepriėmiau ir nepriimsiu tų Ponų pasiūlymų“[38].

Narbuto atsakymas Daukantą šiek tiek pradžiugino, bet pasitikėjimas ėmė blėsti. Daukantas sakė, kad opiniją apie save Narbutas galėtų pataisyti tik išleidęs pirmąjį šaltinių sąsiuvinį, t. y. *Bychovco kroniką,* arba dešimtąjį *LTI* tomą. O kol kas visų svarbiausia nesidėti į jokią kompaniją: „kaip vienas pradėjai, taip ir baik, nors ir sunku bus“[39]. Kaip pagalbininką Narbutui rekomendavo savo studijų laikų pažįstamą Dominyką Chodzką: „Jis žmogus mokytas, – sakė Daukantas, – regis, mažai kiek nusileistų Ponui Malinovskiui, ir tikiuosi, kad jis neišbraukinėtų bei neperdirbinėtų [teksto]“[40]. Na, o šie Peterburgo korespondento žodžiai skambėjo kaip nuosprendis: „abejoju, ar jis [Malinovskis – *R. G.*] norėtų skelbti, kas yra būdinga tik Lietuvai“[41]. Panašias abejones dėl Malinovskio Daukantas buvo išsakęs ir anksčiau.

Tačiau 1843 metų balandžio pabaigoje užsimezgusių santykių su Malinovskiu Narbutas nenutraukė. Mikalojus Malinovskis (*Malinowski*, 1799–1865) – Daukanto bendramokslis, filomatų aplinkos žmogus, kurį laiką gyvenęs Peterburge (ten ne tik nurašė daugybę istorinių dokumentų, bet ir kartu su Pranciškumi Malevskiu įsteigė savaitraštį *Tygodnik Petersburski* bei lotynų kalba parašė puikius memuarus), o likusį gyvenimą praleidęs Vilniuje, kur dirbo Radvilų komisijoje (ketino parašyti Radvilų šeimos istoriją[42]), rinko senovinius dokumentus ir juos skelbė. Garsėjo puiki Malinovskio biblioteka, kuri vargu ar nusileido Šiaurių rinkiniams (beje, tiek Narbuto, tiek Malinovskio biblioteka vėliau sulaukė liūdno likimo). Kaip jau buvo minėta, Narbutas susipažino su Malinovskiu, patartas Renjė. Iš pradžių, regis, šiai pažinčiai neskyrė daug dėmesio. Juolab kad Daukantas nuolat Malinovskį apdovanodavo ne itin gražiais epitetais. Tačiau ilgainiui dalykinė pažintis peraugo į gana draugiškus santykius. Malinovskis žavėjo Narbutą inteligencija, darbštumu, puikiu kalbų mokėjimu, retų knygų ir senienų pomėgiu, pagaliau – net savo romantiška jaunyste. Diskutavo su Malinovskiu ir dėl šaltinių publikavimo. Narbuto nuomone, prie dokumentų, ypač sutarčių, vertėtų pridėti ir antspaudų litografijas. Malinovskis prieštaravo – leidinys būtų labai brangus ir jo spausdinimas užtruktų labai ilgai: „o mums labiausiai rūpėtų turėti kuo daugiau spausdintų šaltinių: kapstydamiesi smulkmenose, žingsniuosime vėžlio žingsniu“[43]. 1844 metais Malinovskio pastangomis pasirodė antrasis *Lenkijos istorijos šaltinių* tomas[44]. Malinovskis parašė puikią pratarmę, kurioje neužmiršo ir tų klausimų, kuriais

[38] Žr. šio leidinio p. 426.
[39] Žr. šio leidinio p. 444.
[40] Ibidem.
[41] Žr. šio leidinio p. 445.
[42] Mūsų dienas pasiekė tik šio darbo fragmentas, dabar saugomas Lenkijos mokslų akademijos archyve Varšuvoje (Mikołaj Malinowski, *Losy fortuny Radziwiłłowskiej*, Archiwum PAN w Warszawie, sygn. 6). Dalis šios medžiagos buvo išspausdinta 1866 metais (*Kółko Domowe*, 1866, z. 7).
[43] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 11 09 (21), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 571–572.
[44] *Źródła do dziejów Polskich, wydawane przez Mikołaja Malinowskiego i Alexandra Przezdzieckiego*, t. 2, Wilno: nakład i druk Józefa Zawadzkiego, 1844.

Mikołaj Malinowski.

(Według portretu pędzla Jana Chruckiego, w warszawskiem Muzeum sztuki).

Mikalojus Malinovskis
1847 metai

diskutavo su Narbutu. Pratarmės autoriaus nuomone, Europa buvo apimta ne tik šaltinių publikavimo šėlo, bet ir įtarumą žadinusios jų falsifikavimo baimės. Dėl to įtarumo dažnai būdavo atmetama daugybė taip kruopščiai surinktų istorijos šaltinių. Tam tikra prasme šie žodžiai buvo tarsi netiesioginis atsakymas Daukantui. Ypatingą Narbuto pasitikėjimą Malinovskiu rodė ir tai, kad 1843 metų pabaigoje (nepaisydamas Daukanto įspėjimų) davė jam susipažinti Kojalavičiaus herbyno nuorašą. „Rytoj, penktadienį iš ryto, – rašė Malinovskis, – aplankysiu Tamstą, Maloningąjį mūsų Mokytoją, ir atiduosiu Kojalavičiaus rankraštį; šiandien šito padaryti negaliu, nes reikėjo išsirašyti porą vietų“[45]. Po kelių mėnesių Nar-

butas davė jam susipažinti ir kitą Daukanto atsiųstą medžiagą. Malinovskis dar 1843 metų rudenį pasidarė ir Narbuto *Indekso* kopiją, kuri jam tapo beveik parankine rodykle tvarkant savąjį rinkinį. Taigi Daukantas nežinojo daugelio svarbių detalių – Narbutas ne visuomet paisė jo valios. Galbūt Narbutas taip elgėsi ne tik dėl draugiškumo Malinovskiui, bet ir dėl kitų priežasčių. Juk ne vienas jo amžininkas pabrėžė ypatingą šio istoriko charakterio savybę – pernelyg didelį patiklumą. Šį Narbuto bruožą vėliau akcentavo ir Renjė: „pasakysiu tau, mielasis Teodorai, kad tavo silpnybė yra patiklumas. Bet kokiu žodžiu ir bet kuo patiki, dažnai net peržengdamas ribas"[46]. Antra vertus, Malinovskis niekuomet neapvylė Narbuto pasitikėjimo. Skolino jis Malinovskiui ir kitus rankraščius, knygas. Viename iš Šiaurių bibliotekos sąrašų išliko prierašas, kuris rodo, kad 1846 metų balandį Narbutas buvo paskolinęs Malinovskiui Luko Davido kroniką[47].

Tuo tarpu rudenį toliau vyko *Lietuvos aktų* leidėjų paieškos. Visai konkrečiai imta aptarinėti prenumeratą, viršelio vinjetę, korektorių. Laiške Anicetui Renjė, kurį, kaip jau buvo sakyta, Narbuto korespondencijos Renjė rengėjai klaidingai datavo 1846 metais, bet kurio turinys rodo, kad Narbutas jį rašė 1843 metų rudenį, tiksliau jau gavęs Daukanto rugsėjo 19 (spalio 1) dienos laišką, sakoma:

Man regis, kad pirmiausia reikėtų pakalbėti su Zavadzkiu. Jeigu jis su sąlygomis nesutiktų arba iš anksto atmestų tokią galimybę, tai reikėtų pasitarti su Glücksbergu arba jau blogiausiu atveju – su izraelitu Dworcu[48]. Leidinys būtų suskirstytas sąsiuviniais, todėl aš norėčiau gauti honoraro po penkis rublius už kiekvieną teksto lanką; o leidėjas tegul leidinį pasiima sau – man turėtų duoti tik 60 egzempliorių; antra vertus, galėčiau ir nusileisti, bet ne mažiau kaip po tris rublius sidabru už lanką. Paskutinę korektūrą ir spaudos klaidas imčiausi taisyti pats ir kas savaitę siųsčiau pasiuntinį, kuriam redaktorius turėtų užmokėti tik

[45] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 01 20 (02 01), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 579.

[46] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 04 25 (05 07), ibid., l. 420.

[47] *Spisanie Xiążek w zbiorze Teodora Narbutta znajduiących się. Roku 1846 sporządzone*, VUB RS, f. 3, b. 638, l. 4, nr 27–28.

[48] Turimi omenyje Vilniaus leidėjai Teofilis Glücksbergas ir Abraamas Dworcas (*Dworzec, Dvorčius, Dvoržecas, Дворц*).

po pusę rublio. Siunčiu *Bychovco kroniką* – pirmojo tomo pirmajam sąsiuviniui; išleidus šį sąsiuvinį, bus galima ir prenumeratą paskelbti. Tikina mane, kad Peterburge bus daug norinčių užsisakyti. *Tygodnik [Petersburski]* redaktorius Pšeclavskis[49], mūsų giminaitis, neatsisakys padėti. Trumpai tariant, šiam leidiniui turiu planų. Man pačiam būtų neįmanoma užsiimti redagavimu. Visas kitas sąlygas išdėsčiau leidėjui ant atskiro lapo, prieš įžangą. [...] Dabar supranti, kokią paslaugą Lietuvai padarysi, jeigu panorėsi; o kad panorėsi, – neabejoju, nes man žinomas Tavo uolumas. Mano geradarys Daukantas būtinai pageidauja, kad kiekvienas mūsų *Prisiminimų*, t. y. *Paminklų*, sąsiuvinis būtų papuoštas graviūra, kurioje būtų pavaizduotas užpakalinis Aušros Vartų fasadas. Kur ją būtų galima įdėti ir kaip tai būtų galima padaryti, – palieku Tamstos nuožiūrai. Galbūt tokį patį vaizdą, kaip tai buvo atspausta pirmuosiuose popieriaus laiškams puslapiuose? Viešėdamas Vilniuje, prašiau Pono Ozemblovskio[50], kad padarytų piešinį; iš mano buto lango, viršutiniame Kosobudzkio namų aukšte, kairiajame sparne nuo įėjimo, tas fasadas puikiai matomas; net buvau jį nupiešęs pieštuku, tačiau nežinau, kur nusimetė. Kad viskas būtų aišku, turiu priminti, kad straipsniai bus šiomis kalbomis: lotynų, vokiečių, lenkų, čekų ir slavų (pastarieji rusiškomis ir šiek tiek lenkiškomis raidėmis). Viskas parašyta švariai, taisyklingai, kuo įskaitomiausiai, vokiški [straipsniai] – lotyniškomis raidėmis. Rankraščius duosiu tokia tvarka, kaip reikės, o išspausdinus kaipmat man bus grąžinta. Dar viena pastaba: virš Vartų yra lietuviškas Vytis (o tai ir yra svarbiausias akcentas), todėl būtina padaryti taip, kad piešinyje būtų matomas. Būtų galima pavaizduoti tik šią Vartų dalį, o apatinę, t. y. po karnizu, po Vyčiu ir grifais, atmesti, ir daugiau nieko. Jeigu turėčiau tą piešinį, tai Peterburge man padarytų medžio raižinį – kas nors iš tų, kurie raižė vinjetes. Tai būtų galima atspausti kartu su raidėmis. Reikėtų Ozemblovskio patarimo ir pagalbos. Antra vertus, tarsimės su tuo, kas imsis spausdinti. Man pranešta, kad korektūras padės skaityti kažkoks Vilniaus civilinio teismo rūmų vertėjas Ponas Dominykas Chodzka[51]; turėtų būti garbingas vyras ir uolus lietuvis[52].

Rudens pabaigoje Vilnių pasiekė liūdna žinia – mirė Ignotas Danilavičius. Malinovskio ir Daukanto kartos žmonėms jis buvo didžiulis autoritetas. „Labai daug kentėjo savo profesijos kančių kelyje, – rašė Malinovskis, – ir tai neleido jam būti tokiam naudingam, koks būtų norėjęs ir galėjęs būti geriau susiklosčius aplinkybėms“[53]. Pasklido gandas ir apie Onacevičiaus mirtį. Narbutas sunerimo, nes iš Daukanto laiškų žinojo apie prastą profesoriaus sveikatą. Tačiau netrukus paaiškėjo, kad žinios būta apgaulingos: „Vis dėlto nieko negirdėti apie Onacevičiaus mirtį – tikriausiai melas, nes neseniai sutikau tuos, kurie buvo Peterburge, ir jie jį matė visiškai sveiką“[54], – rašė laiške Anicetas Renjė.

Narbutas toliau ieškojo šaltinių. Jis dairėsi naujų pagalbininkų – susisiekė su buvusiais universiteto profesoriais Mykolu Homolickiu (*Homolicki*, 1791–1861) ir Mykolu Pelka-Polinskiu (*Pełka-Poliński*, 1785–1848), turinčiais puikias bibliotekas. Kaip tik 1843 metų rudenį Narbutas atkreipė dėmesį ir į Adomą Honorijų Kirkorą, kuris vėliau tapo jo ištikimu korespondentu. Tačiau 1843 metais Kirkoras dar nekėlė didelio pasitikėjimo. Renjė taip jį apibūdino: „Ponas Kirkoras žmogus labai jaunas [tuomet jam buvo dvidešimt penkeri – *R.G.*], neturi nei gero išsilavinimo, nei didelio populiarumo“[55]. Renjė siūlė Narbutui neapsiriboti vien Vilniaus profesorių ir literatų bibliotekų vizitacija, bet pasidairyti ir po aplinkinius dvarus. Jis rašė: „reikia būtinai surengti piligrimišką kelionę geru rogių keliu, nes aš gerai pažįstu daugelį šeimų, kurių namuose rastume kalnus lietuviškų dalykų: žinau dvejus Pomarnackių namus, o ir Tau pažįstami Kozakovskiai, bet labiausiai reikėtų aplankyti Žagelį – ten yra labai retų ir senų lietuviškų įdomybių kabinetas“[56]. Vargu ar tokią kelionę Narbutas suorganizavo (be jokios abejonės, nebūtų praleidęs progos ja pasigirti Daukantui), bet, kaip jau buvo sakyta, korespondenciją su minėtais asmenimis užmezgė, ir ji buvo labai naudinga.

Spalio pabaigoje–lapkričio pradžioje Šiaurius pasiekė gera naujiena – iš kelionės po Švediją ir Daniją grįžo Eustachijus Tiškevičius. Parašė Narbutui laišką, žadėjo jį aplankyti Šiauriuose. Regis, korespondencija tarp jų buvo užsimezgusi dar metų pradžioje – Narbutas pirmąjį savo laišką Tiškevičiui parašė 1843 metų vasarį[57]. Tuo-

[49] Plačiau apie Juozapą Pšeclavskį žr. šio leidinio p. 457, 7 komentarą.
[50] Turimas omenyje litografas Juozapas Ozemblovskis (*Oziębłowski*, 1805–1878).
[51] Plačiau apie Chodzką žr. šio leidinio p. 445, 6 komentarą.
[52] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 1846 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 14, s. 427–428.
[53] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 10 25 (11 06), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 570.
[54] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 10 26 (11 07), ibid., l. 450.
[55] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 11 09 (21), ibid., l. 447.
[56] Ibidem.
[57] Narbuto laiškas Tiškevičiui, Šiauriai, 1843 02 15 (27), MAB RS, f. 18, b. 189, l. 2–3.

Eustachijus Tiškevičius
XIX amžiaus antroji pusė

met *LTI* autorius džiaugėsi Tiškevičiaus veikla, gyrė jo užsidegimą kaupti Lietuvos istorijos paminklus, siūlė savo pagalbą. Būtent tada Tiškevičių informavo, kad parašė recenziją jo monografijai *Žvilgsnis į krašto archeologijos paminklus*[58] ir atidavė ją Adomui Zavadzkiui – kad pasiųstų kuriam nors periodiniam leidiniui. Sakė, kad gailisi tokio skubotumo – dabar, smulkiau sužinojęs autoriaus, t. y. Tiškevičiaus, intencijas, mėginsiąs rašinį susigrąžinti ir peržiūrėti. Taip ir padarė. Taigi, grįžus į Lietuvą, Tiškevičiui teko susipažinti su dviem recenzijomis jo monografijai *Žvilgsnis į krašto archeologijos paminklus.* Pirmoji priklausė Narbuto, o antroji – Kraševskio plunksnai[59]. Pirmoji buvo labai palanki, antroji – nepaly-

ginamai kritiškesnė. „Mums yra būtina kaupti praėjusių laikų paminklus, – sakė Narbutas, – jeigu norime turėti deramai nušviestą mūsų krašto istoriją". Rašė, kad pamokomas Tiškevičiaus pavyzdys turėtų paskatinti šiai akcijai. Narbutas paskelbė ir apie Tiškevičiaus ketinimą steigti Lietuvos muziejų[60] – šią informaciją buvo gavęs iš paties grafo. Vadinasi, rašinį po minėtojo Tiškevičiaus laiško iš tikrųjų pakoregavo[61].

Tuo pat metu į Narbuto rankas pateko ir Daukanto išpeiktas paskutinis Lelevelio veikalas. Narbutas šį kartą visiškai pritarė Peterburgo bičiulio nuomonei: „Tik stebėtis lieka, kaip galėjo sumenkėti kitados toks gilus protas!!!"[62]

Peterburgo Narbutas niekuomet neišleido iš akių. Tame pačiame lapkričio 6 dienos laiške teiravosi Renjė: „Ar Čarnovskis yra? Iš Peterburgo – iš Onacevičiaus – tikiuosi gauti daug dalykų; dabar kaip tik gavau brolio [Frideriko Narbuto – *R. G.*] laišką, kuriame praneša, kad visa tai man veža, bet kol kas reikalai jį sulaikė Baltarusijoje"[63]. Iš tikrųjų laukė ne tiek Onacevičiaus, kiek Daukanto medžiagos. Siuntinio sulaukė tik gruodžio pradžioje. Gruodžio 12 dieną parašė atsakymą ir padėką Daukantui. Tačiau pagrindinė laiško tema buvo herbynas, jo parengimas spaudai. Šį kartą Narbutas jau kalbėjo ne savo mintimis. Detaliai išstudijavus jo korespondenciją su Malinovskiu, abejonių nelieka, kad *LTI* autorius išsakė savo naujojo bičiulio argumentus. Jis rašė: „Neįmanoma jo [herbyno – *R. G.*] spausdinti tokio, koks jis dabar yra, būtinai reikia iš naujo

[58] Eus. Hr. T..., *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach Cesarstwa Rossyjskiego*, Wilno: druk Józefa Zawadzkiego, 1842.

[59] Teodor Narbutt, „Uwagi nad dziełem: Rzut oka na źródła Archeologii krajowej [...] Przez Eust. Hr... T. z 8 Tablicami litografowanemi. Wilno, u J. Zawadzkiego, 1842 in 4-to, str. VIII, 56", *Tygodnik Petersburski*, 1843, nr 25, s. 156–158; Józef Ignacy Kraszewski, „Rzut oka na źródła Archeologii krajowej [...]", ibid., nr 32, s. 202–204.

[60] Teodor Narbutt, „Uwagi nad dziełem...", s. 156.

[61] Ibid., s. 158.

[62] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 6 Listopada 1843 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 11, s. 335.

[63] Ibid., s. 334.

perrašyti taisyklinga ir gramatiška lotynų kalba, nes yra daug klaidų"[64]. Jeigu herbynas būtų verčiamas į lenkų kalbą, „tai jau bus naujas darbas ir Niesieckio pakartojimas"[65]. Narbutas neneigė, kad įdomiausia rankraščio dalis yra Alberto Vijūko-Kojalavičiaus papildymas, kurio nėra kituose egzemplioriuose (tikriausiai šiuos papildymus ir nusirašė Malinovskis). Taigi Narbuto (Malinovskio?) išvada buvo tokia: „parengti nedidelį, keleto lankų dydžio, priedą Niesieckio veikalui"[66]. Herbyno leidimo Karaliaučiuje variantas atkrito – suma (du tūkstančiai du šimtai rublių sidabru) buvo ne Narbuto kišenei. Laiško tonas buvo kaip apsisprendusio žmogaus, nors prie laiško pridėto straipsnio[67] (rašyto gruodžio 3 (15) dieną ir skirto *Tygodnik Petersburski*), gvildenančio tas pačias herbyno spausdinimo problemas, tonas švelnesnis. Narbutas nepabijojo pareikšti savo nuomonės (kardinaliai priešingos Daukanto požiūriui) ir apie patį Malinovskį: „Ponas Malinovskis dirba visai pagal kitą metodą negu tie kiti [t. y. Mykolas Grabovskis ir Aleksandras Pšezdzeckis – *R.G.*], nuoširdžiai ieškodamas istorinės tiesos"[68]. O laiško gale tonas dar kietesnis: „Aš susidariau planą ir vykdysiu jį iki pat mirties, kad galėčiau ryškiau nušviesti mūsų Šiaurės istoriją, be jokio išankstinio nusistatymo ar pirmenybės atidavimo kokiai nors tautai arba kokiam nors dalykui"[69]. Toks Narbuto ryžtingumas turėjo nustebinti Daukantą, juolab kad ankstesni laiškai buvo visiškai kitokie. Galbūt jis net įtikino Peterburgo korespondentą. Narbuto straipsnis buvo parengtas profesionaliai ir kaipmat atsidūrė *Tygodnik Petersburski* redakcijoje.

Ėjo į pabaigą 1843 metai, antrieji Daukanto ir Narbuto korespondencijos metai. Metrikanto Pranciškaus Malevskio padėjėjas rūpestingai atlikinėjo savo tarnybos pareigas. Vakarais tikriausiai palinkdavo prie naujojo savo veikalo, skirto lietuvių papročiams ir buičiai, arba diskutuodavo su Onacevičiumi, svarstydamas: kaip ten, Lietuvoje, ar Narbutas išpildys savo pažadus? O pastarajam nebuvo lengva. Išsiuntus į Peterburgą griežtąjį atsakymą, ėmė kankinti abejonės: ar teisingai pasielgė, galutinai išduodamas Daukanto priesakus, taigi ir pasitikėjimą juo? Ar teisingai elgėsi, ketindamas atsiduoti į Niesieckio rankas? Kur rasti leidėją *Lietuvos aktams*? Ar

prisijungti prie Grabovskio, Pšezdzeckio ir Malinovskio „kompanijos“ ir taip galutinai prarasti Peterburgo bičiulių paramą? Savo abejonėmis galėjo pasidalyti tik su Renjė (Malinovskiui niekuomet nebuvo toks atviras, antra vertus, jo atsakymas Narbutui buvo žinomas iš anksto). Renjė atrašė taip: „**Be jokios abejonės, dėl įvairių priežasčių būtų patogiau kartu sujungti ir leisti – tegul jau visam laikui prapuola ir dingsta tas „Mūsų–Jūsų“, būkime viena tauta, šiandien tokia nelaiminga ir neturtinga** [paryškinta mano – *R. G.*]. Dėl materialinės naudos, – tai kam jos atsisakyti, jeigu ji gali būti? Tau reikėtų ir su jais [t. y. „kompanija“ – *R.G.*] pasitarti, o ypač su Zavadzkiu, kuris *Lenkijos istorijos šaltinius* savo sąskaita ėmėsi spausdinti; po to, jeigu tik sutiks, būtų galima [prie Lenkijos] pridėti ir Lietuvos [šaltinius]“[70]. Renjė suprato, kad Adomą Zavadzkį prikalbinti būtų nepaprastai sunku: „tokius veikalus nelabai kas perka; jokia moteris (o jos daugiausia skaito) nepaims į rankas tokio sauso peno; juk ne paslaptis, kad ir Marcinovskis nepasipelnė iš *Lietuvių tautos istorijos,* to nepaneigsi; nepaisant visokeriopų paskatų – patriotizmo tautiniams dalykams, vyskupo nurodymo etc. Pakanka žvilgtelėti į prenumeratorių sąrašą“[71]. Anot Renjė, anksčiau visi veikalai buvo spausdinami tik mecenatų lėšomis, o dabar tik vienintelis Kraševskis išgyvena iš honoraro. Taigi, jo nuomone, Narbuto rinkinys turėtų vadintis identiškai *Lenkijos istorijos šaltiniams*, t. y. *Lietuvos istorijos šaltiniai*, o ne *Lietuvos aktai* – pastarasis pavadinimas bylotų apie visišką atsiribojimą nuo Grabovskio rinkinio. Įdomiausias buvo Narbuto atsakymas į šias Renjė pastabas, kurias istorikas apibūdino kaip „teisingas, bet šiek tiek persūdytas“[72]. Jis rašė: „Mūsų literatūra visuomet buvo varginga ir visuomet jai atsirasdavo kliūčių pakelti savo lygį, net puikiau-

[64] Žr. šio leidinio p. 456.
[65] Ibidem.
[66] Žr. šio leidinio p. 457.
[67] Apie jį plačiau žr. šio leidinio p. 144–147.
[68] Žr. šio leidinio p. 458.
[69] Žr. šio leidinio p. 459.
[70] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 12 21 (1844 01 01), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 437.
[71] Ibidem.
[72] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 27 Grudnia 1843 r.), *Kronika Rodzinna,* 1888, nr 12, s. 357.

siais Žygimanto Augusto laikais. Dabar, nusmukus tautai, nesistebėk, kad jai sunku pakilti, nors tai ir stengėsi padaryti gabūs vyrai. Tačiau jie savo talentą nukreipė kiek kita linkme, ir nežinau, ar jie kada nors tai suvoks; ir ar mūsų palikuonys sugebės eiti mūsų pėdomis, be to, sparčiai eiti. Mano tikslai orientuoti tik į praeitį, labai mažai išmanau apie ateitį, taigi ir kliedžiu. Dėl pavadinimo, tai tokį man **buvo įsakyta** [paryškinta mano – *R.G.*] prikabinti. Lenkų istorikai visuomet mus, lietuvius, žemino ir žemina; šiandien Kraševskis, net norėdamas mūsų didvyrius aprašyti, iškraipo vardus: iš Mindaugo padarė Mindausą, – taip pas mus, Lietuvoje, šunis šaukia; prisako jam vaikai įmantrių vardų, ir jis seka pasakas, be jokio ritmo, gaižiomis eilėmis, apie tai, ko mūsų žemėje nė vienas lietuvis nė sapnuote nesapnavo. Dėl šios ir dėl kitų priežasčių reikia rinkti grynai lietuviškos dvasios paminklus ir parodyti, kad mes jų turime daugiau ir geresnių negu lenkai"[73]. Narbuto mintys verčia susimąstyti. Laiške Renjė jis kalbėjo Daukanto žodžiais, vadinasi, jie užgavo slaptas (tam tikra prasme jau išsakytas ir tarp *LTI* eilučių) istoriko mintis ir turėjo didesnės įtakos, negu būtų galima spręsti iš pirmo žvilgsnio. Laiškuose pačiam Daukantui niekuomet atvirai neišsakė savo pritarimo, net atvirkščiai. Galbūt žeidė kategoriškas Daukanto tonas („man buvo įsakyta")? Sunku pasakyti. Aišku tik viena – Daukanto mintys nebuvo neišgirstos. Juolab kad 1843 metų pabaigoje Narbutas buvo gavęs iš Peterburgo realią Daukanto pagalbą – neįkainojamus istorikui šaltinius. Laiške Renjė (kaip rodo jo tekstas, rašytame būtent tuomet) sakė: „Mano rankraščių kolekcija gerokai pasipildė – turiu Kojalavičiaus herbyną, skirtą tik Lietuvai, didžiulį rankraštį *in folio* su iliustracijomis; iš Lietuvos Metrikos **turiu beveik viską, ko tik širdis buvo geidusi** [paryškinta mano – *R.G.*] – stambius rankraščius *in folio* bei smulkesnių dalykų"[74].

1844 metų pradžioje Narbutas vis dar intensyviai bendradarbiavo su Malinovskiu. Suprantama, dalijosi ir Daukanto atsiųstais nuorašais. Parodė jam ne tik Kojalavičiaus herbyną, bet ir LDK privilegijų nuorašą. Malinovskis, savo dalyko puikus žinovas, iš karto įvertino Daukanto medžiagą: „Kaip man, Pone Geradary, buvai liepęs, siunčiu Tamstai LDK privilegijų rankraštį. Labai gaila, kad bent mėnesį negalėjau jo palaikyti, nes norėjau, viską metęs į šalį, tuoj pat liepti padaryti nuorašą. **Asmens, kuris Ponui Geradariui atsiuntė tą rankraštį, pasakymas, kad jis gali pareikalauti jį grąžinti, man kelia baimę, kad tas manuskriptas nebūtų išsiųstas iš mūsų kraštų** [paryškinta mano – *R. G.*]“[1]. Regis, toks begalinis pasitikėjimas Malinovskiu galėjo reikšti tik viena – Narbutas apsisprendė bendradarbiauti su juo ir su jo bičiuliais. Tačiau viskas buvo daug sudėtingiau. Kovo mėnesį Narbutas leido nukopijuoti minėtąjį LDK privilegijų rankraštį, tačiau atsisakė duoti sutikimą jį įtraukti į jau planuojamą trečiąjį *Lenkijos istorijos šaltinių* tomą. Malinovskį toks Narbuto sprendimas nepaprastai sujaudino. Kovo 16 dieną Malinovskis parašė du laiškus: vieną – Narbutui, kitą – Tiškevičiui. Laiške Narbutui sakė: „Iš man maloningai suteikto *Indekso* susidariau įspūdį, kad, Maloningasis Geradary, turi labai turtingą diplomų rinkinį, ir net nemanydamas, jog ketini jį publikuoti, paprašiau duoti mano *Šaltiniams*. Bet dabar, kai, Maloningasis Geradary, mane informavai, kad pats nori krašto istorijai tą paslaugą padaryti, atsisakau savo prašymo“[2]. Eustachijui Tiškevičiui (išliko ne tik šio laiško švarraštis, bet ir juodraštis[3]) Malinovskis buvo atviresnis:

Ponas Narbutas mane apgavo. Net nežinau, kaip paaiškinti jo elgesio pasikeitimą – išsižadėjo man duoto žodžio suteikti savo rinkinius manajam leidiniui. Tai

[73] Ibid., s. 357.

[74] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Bez daty), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 14, s. 429.

[1] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 01 31 (02 12), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 681.

[2] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 03 16 (28), ibid., l. 587.

[3] Malinovskio laiškas Tiškevičiui (juodraštis), Vilnius, 1844 03 16 (28), VUB RS, f. 9, b. 47.

gal ir nebūtų labai didelis nuostolis, bet mane pritrenkė tas nedraugiškas būdas, kuriuo Ponas Narbutas aiškinosi. Laiške, kurį gavau prieš keletą dienų, jis rašo: „Dėl diplomų turiu neapsakomų problemų. Iš mano *Indekso* išsirašei dar nepublikuotus XIII ir XIV amžiaus [dokumentus]. Vilniuje, to sąrašo nepatikrinęs, viską sudėjau į aplanką. Dabar staiga apsižiūrėjau ir matau, kad visa tai yra skirta **dabar spausdinamam mano rinkiniui** [čia ir toliau paryškinta Malinovskio – *R. G.*] – kartu su kitais [dokumentais], kuriuos įsigijau nuo tos dienos, kai Tamstai paskolinau *Indeksą* (šie dokumentai, taip pat iš mano minėtų amžių, labai ženkliai padidino rinkinį). Taigi manau, kad turime susitarti, nes gali būti taip, kad abu išspausdinsime vieną ir tą patį. Mano bičiuliai, o tiksliau mecenatai, kurie buvo tokie malonūs, kad pagelbėjo man sukaupti tiek medžiagos, nori, kad aš pats vienas, be niekieno pagalbos, paskelbčiau tų įdomių amžių, o galbūt – net ir XV amžiaus, po Vytauto mirties, [dokumentus]. Kaip čia padarius, kad ir savo geradarių neįžeisčiau, ir Ponui duotą žodį tesėčiau? Tikriausiai reikėtų padaryti taip: imk, Tamsta, viską iš XV amžiaus nuo 1431 metų – viską, ką tik aš turiu, tik prašau **nepraleisti nieko**, kas nebuvo niekur spausdinta; aš tuo tarpu išspausdinčiau viską, ką tik turiu iki 1430 metų". **Dabar spausdinamu savo rinkiniu** Ponas Narbutas vadina *Bychovco kroniką*, kurią ėmėsi leisti Rubinas [Rubenas Rafałowiczius – *R. G.*], tik labai abejoju, ar jis imtųsi spausdinti pačius dokumentus, nes tai, nors ir naudingas, bet nepaprastai nuobodus ir nepelningas darbas – ypač, jeigu bus taip spausdinama, kad **nepraleistum nieko**. Nežinau, kas tokie tie mecenatai, bičiuliai ir geradariai, kurie primygtinai spaudžia Poną Narbutą, kad jis pats rūpintųsi to rinkinio spausdinimu, – bet ar tik ne tie patys, kurie, sužinoję, jog Leonas Borovskis jau savo *Don Kichotą* į spaustuvę neša, pareikalavo iš jo [t. y. Narbuto – *R. G.*], kad ir jis greitosiomis išverstų *Don Kižotą* [Malinovskio užuomina į Narbuto principinę nuostatą, kad tikslesnis Cervanteso herojaus vardo lenkiškas atitikmuo esąs ne *Don Kichot*, bet *Don Kiżot* arba *Don Kiszot* – *R. G.*] ir dar prierašą pridėtų, jog **šis vertimas artimiausias originalui**. Atrodo, kad garbusis senolis nori pats vienas viską ant savo pečių tempti. Tačiau kaip jam kilo mintis ir noras pralenkti Borovskį, tikrai nežinau. Manau, kad tai nepaprastai silpnas vertimas, bet Ponas Šidlovskis [turimas omenyje garsus Vilniaus literatas Ignotas Šidlovskis – *R. G.*] džiaugiasi – nori, kad Rubinas, niekam nieko nesakęs, knygą išspausdintų, t. y. anonimiškai pasaulin išleistų, tuo visiškai suklaidindamas skaitytojus, kurie negalėtų atsistebėti: kaip Borovskiui kilo mintis išleisti tokią kvailystę?! Taigi manau, kad [Narbutas], pamatęs, jog ir dokumentus galima spausdinti, nori dar ir kaip jų skelbėjas pasauliui įsiamžinti[4].

Laiško tonas skyrėsi iš kitos santūraus Malinovskio korespondencijos, jis rodė įžeistas ambicijas. Antra vertus, Malinovskio reakcija visiškai pateisinama – jau metai intensyviai susirašinėjo su Narbutu, diskutavo apie istorijos šaltinių publikavimo problemas, keitėsi

moksline informacija ir istorine medžiaga, manydamas, kad *LTI* autorius geranoriškai remia *jo, t. y. Malinovskio, iniciatyvą* leisti istorijos šaltinius. Tačiau net neįtarė, kad *pats Narbutas* taip pat ketina imtis panašaus darbo. Dar daugiau, daro tą patį, tačiau slapta, už jo nugaros. Be to, Narbutą remia kažkokie mecenatai, kurie nurodo jam veiklos kryptis. Malinovskis iš tikrųjų buvo šokiruotas. Būtent tuo galima paaiškinti piktą ironiją ir pabrėžtinį norą sumenkinti Narbutą Tiškevičiaus akyse. Todėl tik su tam tikromis išlygomis galime priimti ir Malinovskio samprotavimus apie *Don Kichoto* vertimo lygį. Tokia pikta ironija iš tiesų nebūdinga Malinovskiui – visa jo korespondencija rodo objektyvumą ir toleranciją (beje, tame pačiame laiške labai geranoriškai atsiliepiama apie Juozapą Jaroševičių). Įdomi šio laiško smulkmena yra Malinovskio svarstymai apie Narbuto rėmėjus. Laiško autorius atvirai prisipažįsta, kad „nežino, kas tokie tie mecenatai", taigi akivaizdu, kad Narbutas niekuomet neprasitarė apie Peterburgo bičiulių pagalbą. Tačiau aišku ir kita – būtent šis Narbuto pareiškimas paskatino Malinovskį susimąstyti. Įdomu, kad Malinovskiui nuorašus iš Peterburgo šaltinių (ir iš Lietuvos Metrikos) siųsdavo jo bičiulis Malevskis, Daukanto šefas. Vargu ar Malinovskis nemėgino pasiaiškinti, kaip šie vertingi nuorašai iš Peterburgo patenka į Šiaurius. Antra vertus, Malevskiui turėjo būti žinoma jo pavaldinio veikla. Pats Daukantas skundėsi Narbutui, kad Kraševskis spaudoje (nors ir nepelnytai) jam pareiškęs padėką už istorinės medžiagos suteikimą. Be to, 1844 metų pradžioje savaitraštyje *Tygodnik Petersburski* buvo išspausdintas minėtasis Narbuto straipsnis apie Kojalavičiaus herbyną, kuriame Narbutas išsitarė, kad jam nuorašą „maloningai atsiuntė Ponas S... D.k.t". Taigi iššifruoti Narbuto mecenato pavardę, ypač Malevskio bei Malinovskio aplinkos žmonėms, nebuvo sunku. Suprantama, galutinai ši paslaptis paaiškėjo Daukantui apsilankius Vilniuje. Tai įvyko 1844 metų vasarą.

Su šia Daukanto kelione yra susiję nemaža problemų, todėl prie jos apsistosiu kiek ilgiau. Kaip jau buvo sakyta, paskutinį laišką į Šiau-

[4] Malinovskio laiškas Tiškevičiui, Vilnius, 1844 03 21 (04 02), MAB RS, f. 18, b. 189, l. 4–5.

rius Daukantas parašė 1843 metų gruodį, t. y. daugiau nei prieš pusmetį. Tylėjo ir Narbutas. Tai būtų galima paaiškinti nesėkmingomis herbyno leidėjo paieškomis. Narbutas negalėjo pranešti nieko džiugaus, gal tik tai, kad pajudėjo reikalai su *Bychovco kronika* – pagaliau surado leidėją, korektorių. Apie Daukanto atvykimą Narbutas nieko nežinojo. Vytautas Merkys taip aprašė šio netikėto Daukanto vizito pradžią: „Daukantas pasiprašė atostogų. Gavo 28 dienas. Vėliau jas pratęsė dar mėnesiu ir trimis dienomis, pristatęs pažymėjimą, kad sirgo. Į Lietuvą išvyko liepos pradžioje. Dėl nesibaigiančių lietų upės ir upeliai buvo patvinę, tad Daukantas vargais negalais nusikapstė į Vilnių“[5]. Keistos būta vasaros. Anot Narbuto, kurį, kaip kaimo žmogų, ypač iškankino nesibaigiančios liūtys, tai buvo „tikra pradžia jei ne tvano, tai jau bado ir maro“[6]. Vasara buvo ne tik neįprasto klimato, bet ir ypatingų nuotaikų, kurias bene geriausiai aprašė Renjė: „Įdomios pas mus sklinda žinios: tarytum Londone buvo paduotas ultimatumas apie Lenkijos atgaivinimą mainais už Turkijos padalijimą ir kad su tokiomis dalybomis nesutinka tik viena Šiaurės valstybė. [...] Tai žinia iš užsienio laikraščių, būk atsargus su ja, kad neužsitrauktum nelaimės“[7]. Neramios žinios tą vasarą sklido ir iš Vilniaus: „pasiekė gandai, kad nuteistas tremčiai vyskupas Civinskis, o į jo vietą atvyksta Kunigas Gintila. Naujasis gubernatorius dar nepaskirtas“[8].

Taigi kaip perkūnas iš giedro dangaus trenkė žinia apie Daukanto, deja, jau įvykusią, viešnagę. Apie ją Narbutas sužinojo iš Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo Vilniuje vedėjo Vincento Daugėlos-Narbuto (1812–1883), kurį buvo pasamdęs kaip korektorių *Bychovco kronikai* ir kuriam buvo patikėta rūpintis jos leidyba. Nors po Lietuvos prijungimo prie Rusijos panaikintas Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas nebuvo atkurtas, tačiau Vincentas Narbutas, kaip buvusio Tribunolo archyvo fondų saugotojas ir tvarkytojas, buvo oficialiai vadinamas Tribunolo archyvaru. Artimai bendravo su Antanu Marcinovskiu, prisidėjo prie kai kurių oficialios valdžios iniciatyva leidžiamų istorijos šaltinių publikavimo. Su Teodoru Narbutu susipažino tik šiam pradėjus leisti *Bychovco kroniką.* Kai kurie tyrinėtojai Tribunolo archyvarą klaidingai vadina Teodoro Narbuto

giminaičiu[9]. Tačiau Vincentas Narbutas priklausė ne Narbutų-Astikų, bet Narbutų-Daugėlų giminės šakai. Tą ne kartą savo korespondencijoje akcentavo ir Teodoras Narbutas.

Būtent su Vincentu Narbutu Vilniuje ir susitiko Daukantas. Jų pažinties aplinkybės nežinomos. Tikriausiai susipažino per vizitą Vilniuje. Regis, Teodoras Narbutas savo laiškuose nebuvo minėjęs jo pavardės. Antra vertus, kaip galima spręsti iš paties Vincento Narbuto laiškų, pasakojančių apie Daukanto viešnagę, svečias su archyvaru buvo labai atviras (Daukanto liepos mėnesį rašytas laiškas Narbutui, beje, perduotas per Vincentą Narbutą, neišliko). Štai ką rugpjūčio 9 dieną Vincentas Narbutas rašė į Šiaurius:

Truputį daugiau kaip prieš mėnesį pas mane pasirodė Ponas Daukantas. Iš pradžių jis ėmė klausinėti apie Tamstą, Tamstos sveikatą ir pareiškė norįs pasimatyti, net kalbino mane kartu vykti. Tačiau nei aš jį galėjau lydėti, nei jam pačiam aplinkybės leido nuvažiuoti į Pono Geradario namus. Išdėstė man daugybę reikalų. Kiek prisimindamas, stengsiuosi kuo nuodugniausiai juos Tamstai pranešti. Pirmiausia prisispyręs reikalavo, kad kuo greičiau būtų išleistas X tomas (NB! Man buvo žinoma, kad Marcinovskis delsia su tuo tomu; bet jam įprasta viską flegmatiškai daryti – pats dar nieko nesako, bet jo pati [Marcinovskienė – *R.G.*] jau skundžiasi). Tamsta visiškai neišnaudojai situacijos. Aš tuos reikalus kitaip matau. Mano nuomone, svarbiausia tokių kalbų priežastis – nepavykusi spekuliacija, siekiant užsidirbti pinigų; o kas kaltas, kad tiek daug reikia popieriaus ir kad tokia didelė, net šiems laikams, kaina? Antra, Ponas Daukantas labai skatino skubiai leisti žadėtuosius Lietuvos istorijos šaltinius, būtent *Bychovco kroniką*. Sakiau, kad ji spausdinama, ir rodžiau pradžią. Jis labai džiaugėsi. Trečia, jei sėkmingai ruošime [šaltinius] spaudai, žada dar daug ir svarbios medžiagos pristatyti, bet su sąlyga, kad būtų grąžinta seniau atsiųstoji. Be to, pripasakojo dar daug dalykų, kuriuos išdėstyti galėčiau tik susitikęs[10].

[5] Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 94.

[6] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 23 Lipca 1844 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 12, s. 358.

[7] Renjė laiškas Narbutui, Druskininkai (?), 1844 07 25 (08 06), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 385.

[8] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 24 Czerwca 1844 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 12, s. 359.

[9] Vida Girininkienė, Algirdas Paulauskas, *Vilniaus bernardinų kapinės*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 49.

[10] Vincento Narbuto laiškas Teodorui Narbutui, Vilnius, 1844 08 09 (21), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 95–96; cit. pagal: Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 95 (fragmentas).

Perskaitęs šį laišką, Narbutas pasijuto užgautas. Rugpjūčio 12 (24) dieną jis parašė apie tai Renjė: „Vilniuje yra ar buvo Daukantas iš Peterburgo, jis nesėkmingai ruošėsi pas mane, nes palydovu norėjo turėti Narbutą [Vincentą Narbutą – *R. G.*], o šis išsisuko. Dėl to sielvartauju, netgi pats būčiau važiavęs į Vilnių, jeigu būčiau žinojęs, kad ten yra Daukantas, bet Narbutas ir šito nepranešė"[11]. Nuotaikos netaisė ir gamtos stichija: „Penkias paskutines savaitės dienas pas mus buvo baisios liūtys – tokių dar nepamename; potvynis ir mums rūpesčių pridarė. Kelias į Vilnių buvo užtvindytas, buvo galima važiuoti tik pašto keliu. Vilniuje, Užupyje, įvyko siaubingas įvykis: malūnus, namus, net vaikus vanduo nunešė į Nerį"[12]. Taigi Daukanto viešnagė Vilniuje buvo paženklinta stichijos siautėjimo. Antra vertus, nesinorėtų 1844 metų vasaros potvynio itin sureikšminti – gamtos gaivalai daugiau ar mažiau šėlo kasmet. Nepalyginamai didesnis potvynis Vilnių ir jo apylinkes nusiaubė jau kitais, 1845 metais. Amžininkų liudijimu, jis buvo dar „staigesnis ir stipresnis nei praeitų metų liepos mėnesį", o jo padaryta žala buvo skaičiuojama iki 60 tūkstančių rublių sidabru[13].

Narbutas pamėgino smulkiau išsiaiškinti nesusipratimo su Daukantu priežastis. Dar kartą kreipėsi į *Bychovco kronikos* korektorių, tikriausiai reikalaudamas paaiškinti, ką reiškia jo frazė, kad Daukantas „pripasakojo dar daug dalykų". Rugpjūčio 15 dieną Vincentas Narbutas į Šiaurius nusiuntė detalesnį paaiškinimą:

Asmeniškas susitikimas su Ponu Daukantu jau neįvyks, nes, kiek galėjau spręsti iš jo kalbos, labai trumpai turėjo paviešėti Žemaitijoje, o paskui grįžti į sostinę. Vilniuje buvo ne ilgiau kaip tris dienas. **Jo pokalbiai ir pastabos, aplenkdami kitas, šalutines [temas], daugiausia sukosi apie dabar leidžiamus istorijos šaltinius; baigė tuo, kad, negaištant laiko, reikia pasinaudoti bendru impulsu ir leisti kuo greičiau, ir kiek galima daugiau surinkti. Pasakojo, kad turi sukaupęs labai daug svarbių ir įdomių šaltinių, kuriuos Tamstai duos tuomet, kai pamatys, kad jau pasistūmėjo į priekį anksčiau atsiųstųjų leidyba** [paryškinta mano – *R. G.*]. Prašė, kad neskelbtum, iš kur gauti šaltiniai, tik pratarmėje parašytum, kad jie paimti iš kai kurių mūsų valstybėje didelę įtaką turėjusių didikų šeimų, t. y. Radvilų, Chreptavičių ir t. t., privačių rinkinių. Žinotina, kad šis žmogus yra karštas lietuvis (*Litwin zagorzały*). Labai gaila, kad Tamsta negalėjai su juo susipažinti[14].

Reikėtų atkreipti dėmesį į tą aplinkybę, kad archyvaras Vincentas Narbutas buvo artimas Antano Marcinovskio (*LTI* leidėjo ir Teodoro Narbuto ilgamečio bičiulio) bei jo šeimos draugas. Visiškai tikėtina, kad būtent per Marcinovskį Daukantas ir susipažino su Vincentu Narbutu, žmogumi, kuris dėl *Bychovco kronikos* spausdinimo palaikė glaudžius ryšius su *LTI* autoriumi (Renjė, kaip visuomet, liepos mėnesį praleido Druskininkuose). Taigi viešėdamas Vilniuje Daukantas turėjo galimybę išgirsti apie Narbutą dalykų, kurie tik patvirtino jo nuogąstavimus. Juolab kad konfliktas tarp *LTI* autoriaus ir jo leidėjo Marcinovskio 1844 metais buvo pasiekęs apogėjų. Narbutas kaltino leidėją vilkinant dešimto tomo spausdinimą, bet galutinai jų santykiai iširo, kai *Bychovco kroniką* Narbutas apsisprendė patikėti kitam leidėjui. Dar sausio pabaigoje Marcinovskis parašė Teodorui Narbutui ilgą laišką, kuris akivaizdžiai demonstruoja jų konflikto esmę. Jis sakė:

Ta visuotinė pagarba, ta galbūt netikėta aukštą padėtį visuomenėje užimančių žmonių pagarba, tos naujos pažintys su žmonėmis, pasižyminčiais ir mokslu, ir rašytojo privalumų aukštybe, ir naudingais darbais kraštiečiams bei ateities kartoms, tas plačių ryšių užmezgimas, tas troškimas skaityti Tavo veikalą nuo Kamčiatkos per visą Europą, net už Atlanto, iki pat Beringo kelio – kur tiktai būtų lietuvis ar lenkas, kur, sakau, tik tą kalbą moka (o kur jų tik nėra dabar!). [...] Vis dėlto sakau, Pone Teodorai! Būk sau atviras... labai atviras... Lai bus leista paklausti Tavęs ir visų kitų, kurie Tave pažinojo, kurie susipažino su Autoriumi, kurie jį trokšta pažinti, žinodami, kad jis istorikas: ar jie taip Tave gerbtų? Ar trokštų Tamstą pažinti, jeigu parašytas veikalas nebūtų išspausdintas? Ir čia tegul bus man leista širdingai pasidžiaugti, kad aš pirmasis pajutau tą pagarbą, kad aš prisidėjau prie Tavo išgarsinimo, kad aš turėjau laimės pastatyti tą lietuvių tautos šlovės ir jos istorijos Rašytojo paminklą[15].

Toliau laiške skambėjo nusivylimas Narbutu, kuris *Bychovco kronikos* leidimą, taigi ir Lietuvos istorijos šaltinių idėjos realizavimą, pa-

[11] Cit. pagal: Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 95–96.
[12] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 12 Sierpnia 1844 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 13, s. 393.
[13] *Виленский Вестник*, 6 апр., 1845, c. 218.
[14] Vincento Narbuto laiškas Teodorui Narbutui, Vilnius, 1844 08 15 (27), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 97.
[15] Marcinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 01 29 (02 10), ibid., l. 80.

tikėjo ne jam, Marcinovskiui, bet jo konkurentui – leidėjui Rubenui Rafałowicziui (kaip žinome, Daukanto patartas). „Man lieka sunkus darbas su registru [*LTI* dešimtuoju tomu – *R.G.*], – rašė Marcinovskis. – Jam – visas pelnas [...]. Toks buvai man nemandagus, kad netgi nepaklausei, ar norėčiau spausdinti. O Pone Teodorai! Ne šitokio elgesio nusipelnė tas, kuris tiek lėšų sudėjo, kad pastatytų Tau šlovės paminklą ir į Tavo kišenę sužertų du tūkstančius šešis šimtus rublių sidabru. O Pone Teodorai!“[16] Taigi Daukanto apsilankymo metu Narbuto ir Marcinovskio santykiai buvo ypač įtempti. Archyvaro Vincento Narbuto situacija taip pat buvo nepavydėtina: Marcinovskio bičiulis, dirbantis jo konkurentui. Regis, tuo būtų galima paaiškinti ir jo ypač lėtą, neatsakingą darbą su *Bychovco kronikos* rankraščiu. Santykių su *LTI* autoriumi taip pat negalėjo nutraukti – pernelyg aukštas pareigas užimančių asmenų rekomendacijomis vadovavosi Narbutas, kviesdamas jį bendradarbiauti[17].

Apie Daukanto viešnagę vėl prabilta tik vėlų rudenį, ir visai netikėtai. Lapkričio pabaigoje iš Varšuvos grįžo Malinovskis, kur lankėsi, norėdamas susipažinti su ten saugomais istorijos šaltiniais. Jį nustebino didžiulis tenykštis sąjūdis ieškoti dokumentų ir juos publikuoti, apie ką ir rašė laiške iš Vilniaus Narbutui. Tačiau ne menkesnės svarbos buvo laiško pabaiga, kur buvo rašoma jau apie Vilniaus įvykius. Malinovskis sakė: „Man sugrįžus, Ponas Homolickis papasakojo, kad čia lankėsi Ponas Daukantas, Pono Malevskio padėjėjas prie Lietuvos Metrikos. **Tai turėtų būti neeilinis Lietuvos istorijos tyrinėtojas** [paryškinta mano – *R. G.*]. Ketinąs leisti Žemaičių privilegijas nuo XV amžiaus pradžios; teigia, kad turįs įrodymą, jog grynai lietuviška gentis gyveno nepalyginamai plačiau, negu iki šiol yra priimta manyti; sako, kad turįs žinių apie Lietuvos giminių herbus iki Horodlės unijos ir t. t. Žemaičių privilegijas turįs netrukus išspausdinti Peterburge. Ar Ponui Geradariui kas nors apie tai žinoma?“[18] Taigi Malinovskio laiškas sako, kad: 1) Daukantas nepalaikė jokių ryšių su Malinovskiu, 2) Narbutas, nors ir atskleidęs Malinovskiui savo leidybos planus, taip ir nepaminėjo savo mecenato pavardės, 3) Daukantas Vilniuje aplankė ne

tik Vincentą Narbutą (gal dar Marcinovskį?), bet ir kitus pažįstamus, tarp jų ir Mykolą Homolickį, 4) Daukanto vizitas buvo įsimintinas daugeliui Vilniaus intelektualų, kas kalba apie jo asmenybės originalumą. Daukanto vertinimai, jo požiūris į Lietuvos istorijos problemas buvo itin naujoviški. Tikriausiai dėl to trumpalaikį trijų dienų vasaros vizitą dauguma Vilniaus šviesuolių dar puikiai prisiminė ir lapkričio gale. Antra vertus, norėtųsi pabrėžti dar vieną momentą – Daukantas niekuomet nėra sakęs, kad pagrindinis jo kelionės į Vilnių tikslas buvo pasimatymas su Teodoru Narbutu. Negalima atmesti ir prielaidos, kad Daukantas Vilniuje turėjo kitų svarbių reikalų bei kitų kontaktų. Visiškai realu, kad Vilniuje jis tarėsi dėl išleidimo Žemaičių privilegijų, rinkinio, kurį buvo paveldėjęs iš Jurgio Plioterio.

Taigi 1844 metų vasarą galima laikyti Daukanto ir Narbuto santykių plėtotės kulminacija. Lemtingo susitikimo neįvyko. Liko nepasitenkinimo ir nuoskaudos. Galbūt tuo būtų galima paaiškinti ilgą abiejų korespondentų tylėjimą. Pirmasis liepos mėnesį parašė Daukantas. Deja, šio jo laiško neišliko. Tačiau mūsų dienas pasiekė lapkričio 24 dienos laiškas, kuriame vėl buvo tik priekaištai. Šiame laiške Daukantas labai lakoniškai nurodė savo keisto elgesio Vilniuje priežastį: „dėl didžiulio upių ir upelių potvynio“[19]. Kaip prisimename, Vincento Narbuto laiške tokia kliūtis susitikti apskritai nebuvo akcentuota. Daukanto laiškas buvo griežtas ir trumpas. Jis rašė: „Labai stebiuosi Tamstos neveiklumu, dėl kurio daug, Maloningasis Kapitone, netenki ne tik turto, bet ir garbės [...]. Jeigu dabar Maloningąjį Kapitoną pavadino jaunuoju Strijkovskiu, tai ką pasakys po mirties? Ir to nesigini? Priešai Tamstą painioja į įvai-

[16] Ibidem. Kitais duomenimis, visą veikalą Narbutas pardavė Marcinovskiui 1837 metų vasario 4(16) dieną už 2700 rublių. Per kelerius metus Marcinovskis Narbutui sumokėjo 2500 rublių. Kitus pinigus (200 rublių) Narbutas dovanojo leidėjui, įsipareigojusiam išleisti *LTI* dešimtąjį tomą (Michał Brensztejn, *Członkowie Wileńskiej Komisji Archeologicznej. 1855–1865. Narbutt Teodor,* Biblioteka Narodowa (toliau – BN), rps. IV. 10641, k. 154).

[17] Apie tai žr. šio leidinio p. 487.

[18] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 11 20 (12 02), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 593.

[19] Žr. šio leidinio p. 472.

rias bylas vien tam, kad užgestum, neišsiteisinęs visuomenei"[20]. Narbutas, dar nieko neįtardamas apie šį laišką (jis Šiaurius pasiekė gerokai pavėlavęs, nes buvo adresuotas Vincentui Narbutui), parašė tuoj po Kalėdų: „Negaliu žodžiais išreikšti, – rašė jis, – savo gailesčio, kad neišnaudojau progos pasimatyti su Ponu Geradariu Tamstai viešint Vilniuje. Ponas Vincentas Narbutas man pranešė per vėlai, antraip būčiau atskubėjęs apkabinti savojo geradario su visu bičiuliškos širdies nuoširdumu"[21]. Narbutas skundėsi, kad *Bychovco kronikos* spausdinimas įstrigo, bet jis ir toliau rengiąs spaudai šaltinius: „ir tai darysiu nuolatos, kol Dievas duos sveikatos ir leis gyventi"[22]. Šis rašinys buvo paskutinis jų 1844 metų korespondencijoje, kurią vargu ar galima pavadinti gausia.

Iš tikrųjų *Bychovco kronikos* spausdinimas vos judėjo į priekį. Teodoras Narbutas rašė Vincentui Narbutui kupinus priekaištų ir raginimų laiškus. Prašė ir Renjė pagalbos. Šis padėti neatsisakė. Jis rašė: „Pas Vincentą pats nuvažiavau, nes gyvena Vilniaus gatvės gale; radau miegantį, bet neišėjau, kol prisiekė, kad dabar darbas vyks greitai"[23]. Paaiškėjo ir formali Vincento Narbuto prasto darbo priežastis – jis rengėsi vedyboms. Renjė į tai pažiūrėjo labai ironiškai: „tai štai toji gaišaties priežastis, labai svarbi, tik ne visiems, o ypač leidėjams"[24]. Narbutas nenumanė, kad tokių priežasčių vis daugės ir daugės, o *Kroniką* į Peterburgą galės nusiųsti tik 1846 metais. Bet 1844 metų pabaigoje dar tikėta, kad „darbas vyks greitai".

Ne mažesnių problemų tuo metu turėjo ir Malinovskis. Narbutui uždraudus trečiajame *Lenkijos istorijos šaltinių* tome naudoti Daukanto suteiktą medžiagą, Malinovskis buvo priverstas rinkinį komplektuoti iš naujo. Žinoma, medžiagos nestigo, tačiau Narbuto elgesys Malinovskį iš tikrųjų žeidė. Piktą ironiją galima pastebėti ir jo laiško Narbutui, rašyto 1844 metų lapkričio 20 dieną, fragmente: „Trečiasis tomas bus pradėtas spausdinti tik po Naujųjų metų. Jame bus paskelbti daug kruopščiau parinkti dokumentai. **Visus suradau aš pats. Ten jau nebebus nieko svetimo, nieko abejotino; aiškiai nurodau ir tai, iš kur gavau kiekvieną aktą** [paryškinta mano – *R. G.*]"[25]. Deja, dėl kol kas nežinomų priežasčių trečiasis *Šaltinių* tomas taip ir nebuvo išspausdintas. Taigi ir Narbutas, ir

Malinovskis įtemptai dirbo, informavo vienas kitą apie savo darbus, gelbėjo patarimais, tačiau iš esmės savo jėgų nesuvienijo. Pačioje 1845 metų pradžioje Šiaurius pasiekė neramios žinios – susirgo Onacevičius. Šį kartą tai nebuvo gandas. Be to, Narbutas sužinojo, kad profesorius, išklausęs Daukanto argumentus, pakeitė nuomonę apie jį ir jau nebepasitiki jo veiklumu ir sąžiningumu. Taigi sausio 8 dieną, dar nesulaukęs minėtojo lapkričio mėnesio Daukanto laiško, Narbutas vėl sėdo rašyti į Peterburgą. Šį kartą jo laiškas buvo daug turiningesnis. Neslėpė, kad „Mūsų gerbiamo ir mylimo Pono Profesoriaus sveikatos būklė ir kitos mūsų santykių smulkmenos" tapo „skausmingu rūpesčiu"[26]. Istorikas taip pat pranešė, kad Onacevičiui parašė „atskirą laišką", kuriame „išreiškė savo jausmus"[27]. Narbutas prisipažino, kad Onacevičius ir Daukantas jam suteikė daugiausia istorinės medžiagos, o jo santykiai su jais „buvo paremti tauria meile mūsų tėvynės istorijai"[28]. Tarytum norėdamas atsakyti į visus jam išsakytus priekaištus, Narbutas klausė: „Kuo gi aš kaltas, kad man teko gyventi tokiu nedraugingu laiku ir kad ne kartą teko susidurti su tą laiką atitinkančiais žmonėmis?"[29] Šiame laiške Narbutas atvirai skundėsi Vincentu Narbutu, Marcinovskiu ir kitais Vilniaus leidėjais, dėl kurių abejingumo ir intrigų vargu ar pavyks įgyvendinti didįjį šaltinių leidimo planą. Tačiau pagrindinis Narbuto rūpestis buvo kitas – Onacevi-

[20] Ibidem.
[21] Žr. šio leidinio p. 477.
[22] Ibidem.
[23] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 12 10 (22), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 391.
[24] Ibidem.
[25] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 11 20 (12 02), ibid., l. 595.
[26] Žr. šio leidinio p. 486.
[27] Ibidem. Galima spėti, kad Narbuto laiškas su pagrindine Onacevičiaus archyvo dalimi galų gale atsidūrė Lenkijoje. Bent jau prieš karą Krasińskių bibliotekoje Varšuvoje buvo saugomas vieno lapo apimties Narbuto laiškas, kuris, kaip spėjama, buvo adresuotas Onacevičiui ir rašytas apie 1845 metus (*Biblioteka Narodowa w Warszawie: Rękopisy, nabitki i dary*, z. 2: *r[ęko]p[i]sy, nr 254–455*, Warszawa, 1935, s. 42 (*Lużne autografy ze zbiorów Zygmunta Wolskiego*, nr 265/I). Deja, ši rankraščių kolekcija priskiriama prie tų, kurios sudegė 1944 metais per Varšuvos sukilimą.
[28] Žr. šio leidinio p. 486.
[29] Ibidem.

Kronika Niemiecka J. F. R.

Z rękopismu autentycznego, objaśnił, tłumaczenia polskie dołączył i do druku podał

Teodor Narbutt

Spaudai parengto
J. F. R. (Rivijaus) *Kronikos* rankraščio titulinis puslapis

čiaus liga, o tiksliau – jo rankraščių likimas. Istorikas suvokė, kad žadėti Onacevičiaus rankraščiai slysta jam iš rankų. Viskas priklausė nuo Daukanto nuostatos, o jo akivaizdus nepalankumas, ypač išryškėjęs po vizito Vilniuje, vertė pagrįstai baimintis. Narbutas suprato, kad šioje situacijoje gali padėti tik nuoširdumas, todėl sakė: „Galbūt aš esu nevertas ir nepateisinu tų vilčių, kurias Tamstos į mane dėjote, bet, prisiekiu garbe, darau viską, kad tokio priekaišto nenusipelnyčiau“[30]. Narbutas manė, kad tokioje situacijoje „privalo“ duoti savo darbų ataskaitą. Todėl patikino, kad spaudai parengė ne tik *Bychovco kroniką* – cenzūruojamas ir antrasis būsimojo rinkinio tomas, kuriame bus Martyno Kromerio registras bei vokiškoji Jono Frideriko Rivijaus (J.F.R.) *Kronika*. Šis šaltinių tomas nebuvo išspausdintas, tačiau mūsų dienas pasiekė Rivijaus *Kronikos* rankraštis, visiškai parengtas spaudai[31]. *Kronikos* pratarmėje Narbutas rašė:

1808 metais Revelyje [Taline – *R. G.*] man pasisekė įsigyti vokišką rankraštį, *in quarto*, didžiulį, įrištą juoda oda, tačiau suirusį, labai fragmentišką, apgadin-

tą. Tai įvairių istorinių, poetinių, humoristinių ir t. t. faktų rinkinys [...]. Autorius – Jonas Friderikas Rivijus, evangelikų pastorius, gyvenęs Kurše. Kaip jau sakiau, šį rinkinį sudaro įvairiausi mažai žinomi arba visai nežinomi faktai. Tarp jų, beje, randame ir labai vertingų istorijos šaltinių, kurie buvo arba visiškai dingę, arba užmiršti. Ypač svarbūs yra Vilniaus seniūno ir karaliaus Žygimanto Augusto sekretoriaus Rotundo *Lietuvos istorijos* fragmentai. *[Kronikos]* autoriaus senelis gyveno Lietuvoje, buvo mokytojas Trakų vaivados Jono Glebavičiaus namuose [...], taigi turėjo galimybę pažinti mūsų krašto istoriją. *Kronikos* autorius naudojo savo senelio knygas ir užrašus – vis dėlto šie nebuvo tokie informatyvūs, kaip mums norėtųsi. Tai, ką radau, panaudojau savo veikale apie Lietuvos istoriją (tik tenka apgailestauti, kad skaitytojui galiu pateikti ne visą medžiagą – 1838 metais per nelaimingą atsitikimą mano turėtas rankraštis buvo labai apgadintas). [....]
Iš pradžių buvau sumanęs tik pasinaudoti šiuo šaltiniu, o po to autografą atiduoti kuriai nors viešajai bibliotekai. Tačiau laikai pasikeitė, supratau, kad būtų didelis nuostolis, jeigu ateities kartoms pražūtų ir tie keli autentiški fragmentai. Taigi dėl šios priežasties, o ir kai kurių mokytų tautiečių raginamas, nutariau išspausdinti viską, ką tik dar buvo galima surinkti iš Rivijaus kompiliacijos[32].

Taigi Rivijaus *Kroniką* Narbutas įsigijo per vadinamąjį Suomijos karą. Matyt, mintį ją išspausdinti jis brandino seniai. 1833 metais dėl to susirašinėjo su Napierskiu. Spaudai rankraštis buvo parengtas jau 1842 metais, dar prieš pradedant korespondenciją su Daukantu (pratarmė rašyta 1842 metų sausio 6(18) dieną).
1845 metų sausį Narbutas, kaip paprastai, praleido Šiauriuose. Toliau tvarkė gautuosius iš Rygos ir Peterburgo šaltinius, pildė *LTI*, galvojo apie jos santrauką. Blogas mintis apie Onacevičių ir Daukantą vijo į šalį. Čia gelbėjo naujas darbas, kurį būtų galima prilyginti *Don Kichoto* vertimui – gavo užsakymą parengti Eišiškių bažnyčios projektą: „nepaisant senyvo amžiaus, buvau priverstas imtis skriestuvo ir teptuko“[33]. Teigiamai veikė ir kaimo ramybė. Vilniaus bičiuliui rašė: „Mesk tą nepakenčiamą miestą – jo nuosmukis jau čia pat, jame gyvenama taip lengvabūdiškai, taip skubama –

[30] Žr. šio leidinio p. 487.
[31] *Kronika Niemiecka J.F.R. Z rękopismu autentycznego, objasnił, tłómaczenia polskie dołączył i do druku podał Teodor Narbutt*, MAB RS, f. 22. b. 54.
[32] Ibid., l. 2–3.
[33] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 28 Stycznia 1845 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 13, s. 394.

J. F. R. (Rivijaus) *Kronikos* pratarmės fragmentas

ir atvažiuok pas mus, į kaimą. Suprantama, čia gyvenimas vienodas ir ne toks linksmas, bet čia žmogus gyvena sau ir namiškiams ir, nors palengva, bet daugiau pasisemia gyvenimo šviesos“[34]. Tačiau rūpesčio dėl Onacevičiaus rankraščių likimo negalėjo nu-

raminti nei kaimo ramybė, nei naujas darbas, ypač po to, kai iš Juozapo Jaroševičiaus gavo žinią, kad dalį savo archyvo Onacevičius jau pardavė rytų kalbų profesoriui Antanui Muchlinskiui. Renjė ramino: „Tiesa, kad Onacevičius beveik nuolatos serga ir kiekvieną dieną gali atsisveikinti su šiuo pasauliu. **Gali būti ir taip, kad kas nors Daukantui prišnekėjo** [paryškinta mano – *R. G.*]. Tikri pabaisos. Bet visa tai nurims kartu su pirmuoju Lietuvos istorijos šaltinių, t. y. paminklų, pasirodymu, kuriuos galų gale ir pats žydas [Rafałowiczius – *R.G.*] norės kuo greičiau išplatinti. Bet kuriuo atveju reikia vykti pas Daukantą, jeigu jis stengtųsi paimti Onacevičiaus medžiagą"[35]. Taigi iš šio laiško fragmento galima daryti išvadą, kad Narbutas baiminosi, jog ši medžiaga atiteks ne kam kitam, o Daukantui, kuris vargu ar panorės ja su kuo nors dalytis, ypač su juo, Narbutu. Nuogąstauta buvo labai rimtai – tai rodo ketinimas vykti į Peterburgą (nereikėtų užmiršti, kad buvo žiema). Renjė suvokė, kad vienintelė galimybė pagerinti pašlijusius korespondentų santykius yra kuo greičiau išspausdinti *Bychovco kroniką*. Žinoma, šis argumentas galėjo paveikti Onacevičių, o ne Daukantą – juk jis, lankydamasis Vilniuje ir bendraudamas su Vincentu Narbutu, turėjo progos asmeniškai įsitikinti, kad darbas, nors ir lėtai, bet vyksta.

Diskusijas šia tema nutraukė pats Daukantas, vasario 12 dieną parašęs Narbutui žinią apie Onacevičiaus valią: „Jo rinkiniai pateko tiems, kurie daugiau davė. Taip patvarkė dar būdamas geros sveikatos, dėl to, kad, kaip sakė, nematė jokio Maloningojo Kapitono veiklumo, o jei po jo mirties turi tekti plaukų suktukams ar pūti kokio turtuolio niekam neprieinamoje bibliotekoje, būsią geriau paėmus grynus pinigus iš tų, kurie [šį dalyką] supranta"[36]. Daukantas nenurodė pirkėjo pavardės, tik informavo, kad rinkiniai pateko „į mūsų kraštus". Nė neketino slėpti, kad profesoriaus sprendimas priklausė nuo jo, Daukanto: „Jei jo rinkiniai nepateko Maloningajam Ponui Geradariui, tai dėl paties Maloningojo Kapitono kaltės, –

[34] Ibidem.

[35] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1845 01 29 (02 10), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 402.

[36] Žr. šio leidinio p. 498.

jei būtum suskubęs išleisti du ar tris sąsiuvinius, tai tikrai būtum gavęs viską, **nes aš būčiau jį prikalbinęs** [paryškinta mano – *R. G.*]“[37]. Taigi lemiamu momentu Daukanto užtarimo pritrūko. Palikimas, kurį Onacevičius beveik prieš dešimtį metų buvo žadėjęs *LTI* autoriui, visam laikui išslydo iš Narbuto rankų. Netrukus į Šiaurius atėjo ir kitas Daukanto laiškas, rašytas vasario 23 dieną, kuriame buvo pranešama ne tik apie Onacevičiaus, bet ir apie Anastasevičiaus mirtį. Anastasevičius mirė 1845 metų vasario 16 (28) dieną, pora dienų anksčiau už Onacevičių. Kaip galima spręsti iš 1845 metų vasario 17 (kovo 1) dienos Juozapo Križanauskio laiško Jonui Krizostomui Gintilai, Anastasevičius persišaldė važiuodamas į ligoninę lankyti sergančio Onacevičiaus[38].

Taigi liūdnos žinios iš Peterburgo Lietuvą pasiekė tik kovo pradžioje. Dar kovo 4 dieną Renjė rašytame laiške istorikas nerimavo: „Iš Peterburgo jokių žinių; turėtų pykti ant manęs už vėluojantį *Kronikos* leidimą“[39]. Renjė ramino: „Už ką turėtų Peterburge pykti, tikriausiai kita priežastis – galbūt Onacevičiaus mirtis tapo gaišaties priežastimi. Vienas Dievas mato, kiek laiko iš manęs atima toji *Kronika*, nes mes su Ponu Vincentu tikrai per kokį pusantro varsto vienas nuo kito gyvename; niekuomet jo negalima rasti, dažniausiai būna išvažiavęs į kaimą; rašiau ir negavau atsakymo“[40]. Bloga Narbuto nuojauta netrukus pasitvirtino: „Laiške iš Peterburgo, – sakė jis kovo 9 dieną Vilniaus bičiuliui, – kuris rašytas vasario 23, pranešama apie Onacevičiaus mirtį – vasario 18, 10 valandą ryto klinikinėje ligoninėje. Nežinia kur atsidūrė jo rankraščiai, ir dėl to reikia kaltinti Marcinovskį ir Vincentą Narbutą, kurie mane kuo blogiausiai pristatė Daukantui, kai jis tą vasarą viešėjo Vilniuje; atsitiko taip, kad senolis, manydamas, jog buvo susidaręs apie mane klaidingą nuomonę, nieko man nepaliko, kaip buvo žadėjęs. Gaila, nes galbūt daugybė Lietuvos istorijos dokumentų pateko į svetimas rankas ir dabar [gulės] be naudos. Ir Anastasevičius mirdamas nežinia kam paliko savo istorijos rinkinius. Marcinovskiu nesistebiu, bet ką Ponas Vincentas manyje įžiūrėjo, suprasti negaliu – taip stipriai Daukantui apie mane į galvą pripūtė, kad tasai ir pas mane Šiauriuose pasisvečiuoti nepanoro, o ir po šiai dienai negaliu jo

įtikinti žinių klaidingumu. O čia dar ir toji *Kronikos* korektūra prisidėjo – tyčia delsia, žinodami, kad tai kenkia mano santykiams su Daukantu“[41]. Narbuto pasipiktinimas ir nuoskauda buvo neapsakomi: „Paaiškėjo, kad visa intriga buvo surežisuota Marcinovskio, su kuriuo Vincentas bičiuliaujasi. Dabar rašo, kad Onacevičius, dar gyvas būdamas, iš varžytynių pardavė savo knygas ir rankraščius, kuriuos už tam tikrą mokestį rengėsi man palikti, bet kai sužinojo Vilniaus plepalus (kad buvo susidaręs apie mane klaidingą nuomonę), pakeitė savo sprendimą. Jie sąmoningai sustabdė *Kronikos* spausdinimą, kad patvirtintų savo paskalas. Aš sužinojau jau po laiko, rašiau Daukantui ir Onacevičiui, bet buvo per vėlu – pastarasis jau pats nebegalėjo mano laiško perskaityti, o kai jam perskaitė, džiaugėsi, kad tai, ką buvo iš Vilniaus apie mane girdėjęs, netiesa, tačiau sielojosi, kad paskubėjo patikėti paskalomis. Taip žuvo to žmogaus darbų palikimas. Ar tai teisinga?“[42]

Toji pati įvykių interpretacija nuskambėjo ir kovo 17 dienos laiške Daukantui: „Visa tai įvyko dėl to perkrikšto Marcinovskio niekšiškumo ir dėl Vincento bjaurumo“[43]. Narbutas ypač sielojosi dėl „atimtos laimės asmeniškai apkabinti Poną Geradarį“[44]. Jis rašė: „Jeigu nebūčiau toks senas (60 metų) ir toks ligotas, mažais vaikais apsikrovęs, tai dar šią žiemą atvažiuočiau į Peterburgą“[45]. Planavo vasarą Nemunu nusileisti iki Karaliaučiaus, o iš ten – garlaiviu iki Peterburgo. Narbutas suvokė, kad Daukantas nusivylė viskuo – jo bičiulyste, pažadais, veikla. Jis rašė: „Teisybė išplauks į paviršių, ir aš būsiu išteisintas, nes jau šiek tiek matau, kaip Po-

[37] Žr. šio leidinio p. 498–499.
[38] Križanauskio laiškas Gintilai, [Peterburgas] 1845 02 17(03 01), Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – M. Mažv. RS), f. 150, b. 67, l. 4.
[39] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 4 Marca 1845 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 13, s. 395.
[40] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1845 03 06 (18), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 403.
[41] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 9 Marca 1845 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 13, s. 395.
[42] Ibid., s. 396.
[43] Žr. šio leidinio p. 519–520.
[44] Žr. šio leidinio p. 519.
[45] Žr. šio leidinio p. 520.

nui Geradariui ima atsiverti akys. Ne taip svarbu, kad praradau viltį išsaugoti Onacevičiaus darbus, daug svarbiau – neprarasti palankumo ir bičiulystės manojo geradario, kurį visuomet gerbsiu, mylėsiu ir dievinsiu“[46].

Vis dėlto Narbutui buvo labai sunku susitaikyti su Onacevičiaus rinkinių netektimi. Tai puikiai iliustruoja Renjė laiškas, rašytas kovo mėnesio pabaigoje. Vilniškis bičiulis sakė: „Susimildamas, Teodorai, kas galėjo sugadinti Tau reputaciją, – galbūt tik pats ją gadini kaltindamas žmones; visų pirma, kiek man žinoma, Onacevičius mirė skurde, todėl nieko nuostabaus, kad išpardavė savo rankraščius ir biblioteką (prieš mirtį galėjai išlaikymui pasiųsti pinigų), ir tėra tik saldi fantazija, kad turėjo kokios medžiagos, nes, kaip man teko girdėti, ten buvo tik niekinga literatūra, o juk reikėjo literato vardą palaikyti ir sutviskėti kokia nors medžiaga; ką gero turėjo, tai ir išsiuntė prieš mirtį. Vis dėlto pasistengsiu apie tai smulkiau paklausinėti Peterburge ir šeštadienį parašysiu Pšeclavskiui [*Tygodnik Petersburski* redaktoriui – *R.G.*]“[47]. Renjė manymu, Narbutas visiškai nepagrįstai užsipuolė *Bychovco kronikos* korektorių: „Neteisingai kaltini, brangus Teodorai, nepalankumu Poną Vincentą; visiškai netikiu, kad Daukantui ar kam nors kitam būtų blogai apie tave atsiliepęs. Už ką? Kam? Kodėl? Kuo jam esi nusikaltęs? Iš jo lūpų nesu nė pusės blogo žodžio girdėjęs nei apie Tave, nei apie ką nors kitą. Iš kur tu tai ištraukei ir kodėl tokias išvadas padarei, vienas Dievas težino“[48]. Renjė įsitikinimu, Vincentas Narbutas ir Marcinovskis nepalaikė jokių artimų santykių.

Tačiau Narbutas buvo įsitikinęs savo versija ir negalėjo susitaikyti su mintimi, kad Onacevičiaus rinkiniai prarasti amžinai. Balandžio pabaigoje iš Eustachijaus Tiškevičiaus gavo laišką, kuris įžiebė viltį. Grafas rašė: „Nežinau, ar Onacevičius išsiuntė Tamstai skirtus rankraščius; rašė man ne daugiau kaip dvi savaitės prieš mirtį ir apie Tamstą labai gražiai atsiliepė“[49]. Gavo žinią ir iš Malinovskio: „Ar neturi, Pone Geradary, kokios nors informacijos apie paskutines amžiną atilsį Pono Onacevičiaus akimirkas? Ponas Vincentas Narbutas, kurį šiomis dienomis mačiau, pasakojo man, kad mirdamas Onacevičius perdavė Ponui Geradariui kažkokius žodinius

įgaliojimus"[50]. Gegužės pabaigoje, norėdamas galutinai išsiaiškinti dėl Onacevičiaus rinkinių, Narbutas per savo korespondentą Gardine Albertą Danileckį užmezgė ryšius su profesoriaus sūnėnu, regis, Jaroslavu Onacevičiumi. Pavyko gauti ir Onacevičiaus testamento nuorašą. Deja, Narbuto vardas jame nebuvo paminėtas[51].

[46] Žr. šio leidinio p. 522.
[47] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1845 03 22 (04 04), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 406.
[48] Ibidem.
[49] Tiškevičiaus laiškas Narbutui, Borisovas, 1845 04 07 (19), ibid., l. 699.
[50] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1845 04 08 (20), ibid., l. 605.
[51] Anot Onacevičiaus biografo Januszo Iwaszkiewicziaus, istoriko rinkiniai pateko į įvairių privačių asmenų (Romualdo Podbereskio, Konstanty Świdzińskio, Oto Slizenio) rankas bei bibliotekas (Peterburgo viešąją, Raczyńskių, Ossolińskių). Dalis Onacevičiaus rankraščių atsidūrė net Prancūzijoje (Janusz Iwaszkiewicz, „Ignacy Żegota Onacewicz – historyk Litwy. Z dziejów dawnego Uniwersytetu Wileńskiego", in *Studia i materiały z dziejów nauki polskiej*, ser. A, zesz. 4, Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1961, s. 102–104). Negalima nekreipti dėmesio ir į Jaroševičiaus informaciją apie tai, kad Onacevičius dalį savo rinkinių pardavė profesoriui Muchlinskiui (žr. šio leidinio p. 75). 1835–1845 metais profesorius nuolatos gyveno Peterburge ir bendravo su Onacevičiumi. Onacevičiaus paprašytas, tapo vienu iš jo testamento vykdytojų. 1845 metų balandžio 14 dieną, t. y. jau po Onacevičiaus mirties, Muchlinskis laiške Jonui Krizostomui Gintilai rašė apie savo ketinimą išvežti kai kuriuos savo rankraščius į Leipcigą (Muchlinskio laiškas Gintilai, be vietos, 1845 04 14 (26), M. Mažv. RS, f. 150, b. 81). Deja, jeigu Muchlinskis ir įsigijo kai kuriuos istoriko rankraščius, tai, kaip galima spręsti iš Mykolo Brenšteino informacijos, gyvenimo pabaigoje buvo priverstas Leipcige juos parduoti kartu su visa savo biblioteka (Michał Brensztejn, *Członkowie Wileńskiej Komisji Archeologicznej. 1855–1865. Muchliński Antoni*, BN, rps. IV. 10641, k. 152). Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje yra saugoma dalis Onacevičiaus Karaliaučiuje nurašytų rankraščių, kurie ten pateko iš Konstanty Świdzińskio bibliotekos (*Teka Ignacego Żegoty Onacewicza zawierająca kopie dokumentów z lat 1251–1410, przeważnie do spraw krzyżackich*, BN, sygn. IV. 6975). Vis dėlto naujausi duomenys sako, kad pagrindinė Onacevičiaus rankraščių kolekcijos (testamentu užrašytos tuomet Peterburge gyvenusiam profesoriaus sūnėnui Vaclovui Onacevičiui) dalis taip ir liko Rusijoje. Dabar ji saugoma Rusijos mokslų akademijos rusų literatūros institute Sankt Peterburge, t. y. Puškino namuose (plačiau apie tai žr.: В. Баскаков, „Тайны старых папок", *Правда*, 1979, № 264(22 329), 21 сентября 1979 г.). Minėtoje kolekcijoje yra ir 1844 metų lapkričio 21 (gruo-

Pasak paties istoriko, Onacevičiaus rankraščių praradimas „kaip akmuo užgulė ir mintis, ir širdį“[52]. Tai puikiai charakterizuoja laiškas Tiškevičiui, kuriame Narbutas dar kartą grįžo prie tų nemalonių įvykių. Jis rašė:

Onacevičiaus mirtis nuliūdino visus krašto istorijos mylėtojus, o ypač mus, bendravusius su tuo garbiu vyru. Taigi privalau apsakyti paskutinius įvykius. Amžiną atilsį Onacevičius mane aprūpino gausia medžiaga iš Lietuvos istorijos, rėmė patarimais ir ragino laiškais; buvo man toks geras (nors asmeniškai ir nepažinojo), kad davė žodį palikti man savo istorijos metmenis, rankraščių rinkinius ir istorines knygas. Aš jo pageidavimu turėjau už tai sumokėti pinigus asmeniui, kurį jis nurodys. Visuomet buvo sveikas ir gana stiprus; praėjusią vasarą Ponas Daukantas, Pranciškaus Malevskio padėjėjas, **taip pat ypatingas mano rėmėjas ir pats doriausias tarp visų Peterburge gyvenančių lietuvių** [paryškinta mano – *R.G.*], buvo Vilniuje ir turėjo pavedimą, o ir savo paties norą pasimatyti su manimi; tačiau Vilniuje, sakau, Vilniuje, kur yra daugiau blogio negu gėrio, atsirado tokių žmonių, kurie mane jam kuo niekšingiausiai nupiešė. Dėl šios priežasties ne tik kad manęs neaplankė, bet ir Onacevičių informavo, kad manimi nusivylė. Nelaimei, du Daukanto laiškai keliavo per tų pačių niekšų rankas, todėl buvo ilgai išlaikyti, kol pasiekė mane – net anksčiau buvau įspėtas sostinėje gyvenančio bičiulio, negu pats sužinojau apie tą nemalonumą. Senolis, nusivylęs ir jau ligos, vandenės, kankinamas, sutvarkė savo palikimą ir viską išpardavė įvairių įvairiausiems asmenims. Tuomet gavo ir mano pasiteisinimą – turėjo apgailestauti; pats jau nebegalėjo perskaityti, o jam skaitęs asmuo [Daukantas – *R.G.*] man pranešė, kad buvo iki graudulio sujaudintas. Į mano pareikštą apgailestavimą, jog Tėvynės istorija neteko istorinės medžiagos, kurią buvo surinkęs velionis, atsakė, kad beveik nieko svarbaus ten nebuvo, nes labiau mėgo diskutuoti ir kitus raginti, nei ką nors rašyti. Vis dėlto šį tą turėjo, nes labai greitai atsirado norinčių [tą medžiagą] įsigyti. Pagrindinis argumentas buvo tas, kad nebuvo išleista rankraštinė *Bychovco kronika*, kurią ėmėsi spausdinti Vilniaus Rubinas [Rubenas Rafałowiczius – *R. G.*]; o tai įvyko dėl tų pačių pavyduolių, nes jie nusigavo pas asmenį, kuriam buvau patikėjęs korektūrą, ir pastarasis užvilkino visą pusmetį; žydai ir vėl rado priežastį – kad trūksta popieriaus ir t. t. Toji kronika turėjo tapti Lietuvos istorijos šaltinių, kurių daugiausia man suteikė Onacevičius ir Daukantas, leidimo pradžia. Taigi visiškas sumanymo apleidimas ir jo atsisakymas, Daukantui, Onacevičiui ir Anastasevičiui klaidingai pateiktas, tapo jų nusivylimo manimi priežastimi. Dviejų pastarųjų jau nebėra tarp gyvųjų, tačiau blogos nuomonės apie mane jie neišsinešė, o trečiojo palankumą vėl susigrąžinau[53].

Deja, atgauti Daukanto palankumą buvo ne taip jau paprasta. O čia ėmė aiškėti kai kurios jo viešnagės Vilniuje detalės. Narbutas

jas ir vėl sužinojo iš Malinovskio. „Šiomis dienomis, – rašė Malinovskis, – Profesoriaus Homolickio tarpininkaujamas, išsiunčiau pratarmę ir pastabas Daukantui, ketinančiam Peterburge spausdinti Žemaičių privilegijų rinkinį. Nesuprantu, kodėl tą pratarmę norėjo rašyti lotyniškai; jis nėra tikras, ar nenusižengė lotynų kalbos taisyklėms, todėl ir atsiuntė tą pratarmę pataisyti. Dėl kalbos tai pataisiau visus defektus, bet dėl pratarmės turinio – tai negalėjau suprasti, kas bus tame Daukanto rinkinyje"[54]. Taigi šis laiškas patvirtina hipotezę, kad Daukantas lankėsi Vilniuje su konkrečiu tikslu, galbūt net buvo atsivežęs minėtą Žemaičių privilegijų rankraštį. Informacija Narbutą itin suintrigavo – balandžio 30 dieną, nesulaukęs atsakymo, sėdo Daukantui rašyti naujo laiško. „Girdėjau, Pone Geradary, – rašė jis, – kad ir Tamsta rengi spaudai kažkokius istorijos šaltinius. Be jokios abejonės, tai bus labai reikšmingas darbas"[55]. Apie herbyno rankraščio grąžinimą Narbutas nieko neminėjo, tačiau dėl jo spausdinimo nuostata liko tvirta: „tikriausiai keliaus į Leipcigą pas Poną Bobrowiczių, nes tai yra jo Lenkijos herbyno papildymas"[56].

Narbuto laiškas Daukanto tikriausiai nenustebino – jis nesiskyrė nuo ankstesniųjų. 1845 metų pavasarį Daukantas jautėsi itin apleistas ir vienišas. Gegužės viduryje laiške Jonui Krizostomui Gintilai rašė: „Mirus šventos atminties Onacevičiui ir Anastasevičiui, iš mokslininkų nieko neturiu. Susipažinau su kai kuriais, bet jie šitokie anokie, nėra harmonijos, pats labai liūdžiu ir jaučiu, kad nebeilgai teks gyventi, įgriso ir tarnyba, buvau pristatytas apdovano-

džio 3) dieną Onacevičiaus rašytas testamentas (autografas), iš kurio aišku, kad Daukantas buvo vienas iš profesoriaus valios liudytojų. Už šią informaciją esu dėkinga dr. Zigmantui Kiaupai.

[52] Narbuto laiškas Tiškevičiui, Šiauriai, 1845 04 20 (05 02), BN, sygn. 2674, k. 221.

[53] Ibid., k. 220.

[54] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1845 04 08 (20), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 605. Žemaičių privilegijų pratarmės tekstas skelbtas: „Simono Daukanto Žemaičių privilegijų rinkinio pratarmė", parengė Zigmantas Kiaupa, in *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Viltis, 1993, p. 207–225.

[55] Žr. šio leidinio p. 530.

[56] Ibidem.

Sankt Peterburgo Isakijaus aikštės
vaizdas nuo Mėlynojo tilto per Moikos upę
XIX amžiaus ketvirtasis dešimtmetis

ti kryžium arba metine alga, tegavau 300 rublių sidabru“[57]. Naujų bičiulių nesurado, nors, regis, iš Vilniaus perkėlus Dvasinę akademiją, galėjo atsirasti naujų pažinčių. Vytautas Merkys šį faktą taip aiškina: „per didelis buvo amžiaus skirtumas, be to, trukdė griežtas akademijos režimas“[58]. Geros nuotaikos neskatino ir Narbuto elgesys – baiminosi, ar neteks visam laikui atsisveikinti su Kojalavičiaus herbynu. Atsakymą į Šiaurius išsiuntė tik birželio 10 dieną. Tai buvo paskutinis laiškas, rašytas 1845 metais. Kaip visuomet, Daukantas buvo konkretus ir lakoniškas. Į Narbuto svarstymus dėl jų konflikto priežasčių atsakė: „Su Ponu Vincentu mačiausi du kartus, ir šnekėjomės po pusvalandį, labai apgailestauju, kad prarado mano laiškus[59], nenorėčiau, kad jie būtų svetimose rankose“[60]. Ne mažiau šaltas buvo ir atsakymas į Narbuto sumanymą aplankyti jį Peterburge: „tokia kelionė ne Maloningojo Geradario Kapitono garbingam amžiui, esu plaukiojęs ir žinau“[61]. Tačiau labiausiai

Daukantą piktino istoriko užsispyrimas ir nenoras klausyti jo patarimų: „Tie, kurie nenori, kad egzistuotų šios tautos istorija, gaišina Maloningąjį Kapitoną, vargina visokiais būdais, kad greičiau numirtum ir paliktum neįgyvendintą savo sumanymą"[62]. Ir dar: „Galiu lažintis, jeigu Tamstai, spausdinant keliolikos lankų kroniką, tiek daro kliūčių, tai kas bus, kai imsiesi didelio veikalo?"[63] Taigi Daukanto pasitikėjimas leidybiniais Narbuto sumanymais ir sėkminga jų baigtimi žlugo galutinai. Vis dėlto skaudžiausia jam buvo girdėti, kad Kojalavičiaus rankraštis bus spausdinamas kaip Niesieckio herbyno tęsinys: „Dieve, mano Dieve, Maloningąjį Kapitoną visi apgaudinėja ir nori amžinai suplakti Karūnos istoriją su mūsiške, kad mokslo pasaulis nežinotų, jog yra dar tauta!"[64] Šiame laiške Daukanto epistoliniai sugebėjimai pasiekė aukščiausią laipsnį. Savąjį pesimizmą dėl negrąžintų rankraščių Narbutui apibūdino taip: „Labiausiai man rūpi, kad tik mano Kojalavičiaus rankraštis su seksternais nežūtų, ir nieko taip netrokštu, kaip juos atgauti, jeigu jau viskas dingo, tai nors pas gimines ženklas liktų, kad dirbau, netinginiavau"[65].

Narbutas neatsakė. Jo reakciją galima palyginti su ta, kai 1843 metais Daukantas pirmą kartą jam atvirai išsakė savo poziciją, – „koroniažų klausimu" Narbutas nediskutavo. Korespondencija nutrūko pusei metų. Su Onacevičiaus mirtimi Daukantas prarado ištikimą bičiulį ir bendramintį. Suprato, kad Narbutas negalės jo pakeisti. Taigi jau nebeteikė tiek daug reikšmės ir susirašinėjimui su juo.

[57] Daukanto laiškas Gintilai, Peterburgas, 1845 05 15 (27), in *SDR*, p. 717; taip pat žr.: Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 80–81.

[58] Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 81.

[59] 1845 metų kovo 17 dienos laiške Daukantui Narbutas rašė, kad Vincentas Narbutas ir Antanas Marcinovskis užlaikė arba prapuldė jam adresuotus Daukanto laiškus. Tačiau iš ką tik cituoto tų pačių metų balandžio 20 dienos Narbuto laiško Eustachijui Tiškevičiui akivaizdu, kad Daukanto laiškai, nors ir pavėlavę, pasiekė adresatą. 1844 metų liepos mėnesio Daukanto laiškas kol kas nerastas. Apie tai žr. ir p. 498, 499.

[60] Žr. šio leidinio p. 546.

[61] Ibidem.

[62] Žr. šio leidinio p. 547.

[63] Ibidem.

[64] Žr. šio leidinio p. 548.

[65] Žr. šio leidinio p. 550.

Edwardas Raczyńskis

Liko tik pasinerti į darbą, žinoma, literatūrinį. Taigi rengė spaudai *Daines*. Narbuto veikla nesidomėjo – jau buvo pratęs prie didelių pertraukų jų korespondencijoje.

Tuo tarpu Narbutas visomis išgalėmis stengėsi išleisti *Bychovco kroniką* – skubino Vincentą Narbutą, ragino Renjė. Rugpjūčio mėnesį jau buvo aišku, kad spausdinimas artėja į pabaigą. Taigi atsirado viltis, kad pagaliau pirmasis *Lietuvos aktų* sąsiuvinis išvys pasaulį. Deja, pavėlavęs. Onacevičiaus jau nebebuvo, Daukantui neberašė – nusibodo skųstis ir žadėti. Tik lapkričio pabaigoje galėjo tvirtai pasakyti, kad *Bychovco kronikos* pasirodymas „ne už kalnų". Lapkričio 26 dieną rašė Renjė: „Už pagalbą spausdinant *Kroniką* sakau

tūkstantį ačiū; galbūt jau ne už kalnų taip laukta pabaiga. Galbūt Rubinas išmokės kiek honoraro; jokios sutarties su juo nesu sudaręs, todėl atiduosiu viską Tavo teismui“[66]. Dabar buvo galima pagalvoti ir apie herbyno išleidimą. Prieš akis buvo ne mažesnės kliūtys negu su *Bychovco kronika*. Kažkada Daukantui buvo sakęs, kad darbas kaimo ramybėje eina sparčiai – daug sudėtingiau jį išleisti į pasaulį. Šiuose žodžiuose buvo daug tiesos – juk spaudai parengtą *Kronikos* rankraštį Vincentui Narbutui buvo perdavęs dar 1843 metų liepos mėnesį.

1845 metai nebuvo sėkmingi. Juos būtų galima pavadinti netekčių metais. Narbutas, kaip ir Daukantas, neteko ne tik Onacevičiaus, bet ir kito savo artimiausio pagalbininko – Anastasevičiaus, su kuriuo kadaise (kaip galima spręsti iš jo užuominų) taip pat palaikė intensyvius korespondencijos ryšius. Narbuto (beje, kaip ir visos Lenkijos ir Lietuvos visuomenės) negalėjo nesujaudinti dar viena liūdna žinia – savo valia su pasauliu atsisveikino Edwardas Raczyńskis (1786–1845), vienas didžiausių savo šimtmečio mokslo mecenatų, leidėjų, nuo 1837 metų paskelbęs apie du šimtus Lenkijos istorijos šaltinių tomų, tarp kurių buvo nemaža ir susijusių su Lietuva. Spalvinga Raczyńskio asmenybė imponavo daugeliui, tarp jų ir Narbutui. Pagarba buvo abipusė. Tai rodo ir vienintelis mūsų dienas pasiekęs Raczyńskio laiškas Narbutui, rašytas 1838 metais, t. y. kai Raczyńskis tik buvo pradėjęs realizuoti savo leidybinius sumanymus[67]. Šiame laiške jis ne tik informavo Narbutą apie gausius šaltinių rinkinius, bet ir prašė patarimo dėl jų leidybos. Suprantama, Raczyńskiui nerūpėjo techninė ir finansinė šio sumanymo pusė. Laiške nuskambėjo kita labai aktuali šaltinių skelbimo problema, neiškilusi Daukanto ir Narbuto susirašinėjime: Raczyńskis prisipažino, kad pradėjęs publikuoti istorijos šaltinius, ypač memuarus, susidūrė su problema – ar jis, leidėjas, turįs teisę skelbti rankraščius, kompromituojančius kai kuriuos istorinius asmenis ir

[66] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 26 Listopada 1845 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 13, s. 398.

[67] Raczyńskio laiškas Narbutui, Poznanė, 1838 07 26 (08 07), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 158.

net atskirus luomus, t. y. piešiančius juos gana nepatraukliojė šviesoje. „Kyla klausimas, – rašė Raczyńskis, – **ar esant dabartinei padėčiai** [paryškinta mano – *R. G.*] minėtų memuarų skelbimas būtų naudingas tautai, kuri iš jų akivaizdžiai pamatytų savo silpnąsias puses?“[68] Taigi ar gali nelaisvos tautos istorikas (leidėjas) vaizduoti praeitį nepatraukliojė šviesoje? Narbuto atsakymas į šį laišką nežinomas, bet nesunkiai nuspėjamas.

Nors tarp Narbuto korespondencijos išliko tik vienas Raczyńskio laiškas, šiandien jau galima sakyti, kad susirašinėjimo būta gana reguliaraus. Tai rodo jau cituotas 1845 metų balandžio 20 dienos Narbuto laiškas Tiškevičiui, kuriame yra ir tokios eilutės: „Raczyńskis mirė, ir tai didžiulė nelaimė!! Jau dešimt mėnesių man nerašė laiškų, o turėjau vilties, kad padės gauti Grunau *Kroniką*, kurios negalėjau išprašyti Karaliaučiuje iš Pono Voigto“[69]. Taigi Raczyńskį irgi galima įtraukti į Narbuto pagalbininkų sąrašą. Beje, tos pačios Simono Grunau *Kronikos LTI* autorius prašė Peterburge paieškoti ir Daukanto, o Varšuvoje – Malinovskio.

1845 metų rudenį Narbutas visam laikui prarado dar vieną žmogų, be jokios abejonės, suvaidinusį tam tikrą vaidmenį jo gyvenime: rugsėjo pabaigoje Vilnius atsisveikino su pulkininku Justinu Narbutu (*Narbutt*, apie 1773–1845), Teodoro Narbuto giminaičiu, garsios to meto literatės Kamilės Narbutaitės-Jurevičienės (*Kamilla z Narbuttów Jurewiczowa*) tėvu. Šio žmogaus vaidmuo ir įtaka to meto intelektualiniam gyvenimui dar mažai tyrinėta. Paminėjimo vertas jau vien tas faktas, kad dar 1820 metais, kai Teodoras Narbutas tik spausdino periodikoje pirmuosius savo darbelius, Justinas Narbutas išleido knygelę, pavadintą *Trumpas lietuvių tautos pradų aprašymas*[70]. Regis, kurį laiką dviejų giminaičių literatų ryšiai buvo gana glaudūs – nors negalėtume tvirtinti, kad būtent Justinui Narbutui *LTI* autorius turėjo būti dėkingas už pirmąjį įkvėpimą dirbti savo tautos istorijai. Antrą kartą Justino Narbuto vardas Lietuvos kultūriniame gyvenime nuskambėjo lygiai po dvidešimties metų – net dviejų leidimų sulaukė jo knyga *Lietuvių tautos vidaus istorija*[71], skirta Sapiegų giminės politinei veiklai XVII amžiuje. Teodoras Narbutas knygą nusiuntė Daukantui, apibūdinęs ją kaip

„darbą seneliuko“, kuris „jam ne itin pavyko“[72]. Tokį skeptišką atsiliepimą galima paaiškinti Teodoro Narbuto žodžiais: „Man visiškai nerodė savo šaltinių ir, nepaklausęs mano patarimo, atidavė spausdinti“[73]. Taigi buvo įžeista jo, kaip *LTI* autoriaus, ambicija. Tačiau Daukantas Justino Narbuto veikalą įvertino labai karštai ir visiškai netikėtu rakursu. *Vidaus istorijos* autorių jis apibūdino taip: „bent vienas išdrįso peržengti Lietuvos istorijos ribą, nubrėžtą koroniažų 1569 metais, juk ir po šių metų turėjome savo atskirą teisę, savo kariuomenę, savo antspaudą ir savo pareigūnus, lygius koroniažams, tačiau ligi šiol niekas nebuvo skynęs šio erškėčių kelio“[74]. Tokia charakteristika anuomet nuskambėjo kaip atviras priekaištas pačiam Teodorui Narbutui. Šiaip ar taip, Justino Narbuto mirtis buvo paskutinė iš daugelio netekčių, ženklinusių 1845 metus. Renjė rašė: „Amžiną atilsį Justiną palaidojo rugsėjo 25 dieną Misionierių kapinėse Rasose, bet keletą dienų jo kūnas buvo bažnyčioje – žmonių buvo daug, nes visi gerbė seneliuką“[75]. Teodoras Narbutas gedulingose palydose nedalyvavo.

Vis dėlto 1845 metai Teodorui Narbutui nebuvo visiškai tušti. 1845 metų gegužį pasistūmėjo į priekį *Bychovco kronikos* reikalai, buvo galutinai baigtas tvarkyti antrasis Lietuvos istorijos šaltinių tomas. Narbutas parengė ir *LTI* santrauką, vadinamąją *Trumpąją istoriją*[76]. Buvo rengiamas spaudai Kojalavičiaus herbynas – taip,

[68] Ibidem.

[69] Narbuto laiškas Tiškevičiui, Šiauriai, 1845 04 20 (05 02), BN, sygn. 2674, k. 221.

[70] *Krótki rys pierwiastków narodu Litewskiego z różnych dawnych autorów zebrany przez Justyna Narbutta*, Grodno: u Zymela Szrifft-Gissera, 1820.

[71] *Dzieje wewnętrzne narodu Litewskiego z czasów Jana Sobieskiego i Augusta II. Królów panujących w Polsce. Wyciąg z różnych notacyów i manuskryptów przez Justyna Narbutta pułkownika W. B. Polsc.*, t. 1–2, Wilno: w drukarni A. Dworca, 1842 (antras leidimas – 1843 metais).

[72] Žr. šio leidinio p. 342, 343.

[73] Žr. šio leidinio p. 343.

[74] Žr. šio leidinio p. 377.

[75] Renjė laiškas Narbutui, Juršiškės, 1845 09 27 (10 09), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 369.

[76] Teodor Narbutt, *Dzieje narodu Litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzień ludów narodu Litewskiego i czterech tablic Rodowych xiążąt Litewskich*, Wilno: nakładem Rubena Rafałowicza, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1847.

kaip tai įsivaizdavo Narbutas. Apskritai, įsiskaičius į to laikotarpio tekstus, ypač laiškus, susidaro įspūdis, kad Narbutas ėmė kritiškiau žiūrėti į kai kurias Daukanto pastabas, net į informaciją apie vieną ar kitą šaltinį. Pirmosios dvejonės atsirado dar 1843 metais, kai Daukantas pranešė Narbutui apie 27 tomus *in folio* rankraščių, Julijono Ursino Nemcevičiaus išvežtų iš Radvilų archyvo. Jau tuomet Narbutas pasistengė patikrinti šią informaciją ir nusprendė, kad Daukantas baiminasi nepagrįstai[77]. Antra Narbuto abejonė, regis, buvo susijusi su Juozapu Jaroševičiumi. Daukantas labai kritiškai atsiliepė ne tik apie *Lietuvos vaizdą*, bet ir suabejojo jo, kaip istoriko, sąžiningumu. 1845 metų vasario 12 dieną taip rašė Narbutui: „Jei Ponas Jaroševičius vadinasi Tamstos bičiuliu, tai ar prisipažino, kad jis iš Profesoriaus Onacevičiaus gavo visą penkiasdešimties lakštų švariai perrašytą žurnalą apie Augusto uniją. Jei prisipažino, tai bičiulis, jei ne – apsimetėlis, jis [žurnalą] turi jau trejus metus“[78]. Narbutui informacija apie 1569 metų unijos rankraščius, pasiųstus į Bielską Jaroševičiui, buvo žinoma – ją buvo girdėjęs iš paties Onacevičiaus[79]. Nors ir žinodamas šį faktą, vis dėlto paklausė apie tai patį Jaroševičių[80]. Tačiau ir šį kartą Daukanto nuogąstavimai, regis, buvo nepagrįsti, ir apie tai Narbutas jį informavo. Vis labiau pažindamas Malinovskį ir jo darbo metodus, Narbutas ėmė atsargiau žiūrėti ir į kai kuriuos Daukanto pasisakymus šio asmens adresu.

1846 metai. Atbundančių vilčių laikas

Rūpestis dėl tolesnių santykių su Daukantu kiek atlėgo. Vilčių teikė anas pernykštis ilgas ir keistas laiškas, kuriame Peterburgo korespondentas buvo griežtas, bet atviras. Nesėkmingo Daukanto vizito Lietuvoje padariniai ir su tuo susijusios problemos nutolo. Lietuvos literatūrinėje padangėje irgi buvo šiek tiek skaidriau. Po nesėkmingo Januarijaus Filipovičiaus redaguojamo *Lud i Czas* debiuto (išėjo tik vienas tomas)[1] kilo noras įsteigti naują periodinį leidinį. Renjė rašė: „Tiesa, kad pas mus jaučiamas didelis poreikis turėti

leidinį, kur stiprūs literatai visiškai patikimai galėtų spausdinti savo tyrinėjimus; mes, deja, šioje srityje nepaprastai atsiliekame, ir mums, lietuviams, gėda“[2]. Kaip matyti iš Vilniaus korespondento, dėl to vyko diskusijos, kuriose buvo sutartinai nuspręsta, kad toks leidinys ne tik reikalingas, bet ir būtinas: „kad nepasakytų, jog Lietuva suvargėlė, šykšti ir menka“[3]. Renjė sakė: „Net ketinome Tave, Teodorai, pastatyti redakcijos priešakyje, vien dėl vardo, bet tikriausiai nieko iš to neišeis, nes visiškai nesivaikai naudos. *O tempora, o mores!* Kaip žemai mes puolėme pilietiniuose reikaluose“[4]. Taigi metų pradžioje literatūros pasaulyje įsižiebė naujos viltys, nors aplinka nežadėjo nieko gero – Vilniuje, kaip jau keletą metų paeiliui, ir šią žiemą buvo laukiama bado.

Pamažu ėmė taisytis Narbuto santykiai su Marcinovskiu. Šis žadėjo imtis spausdinti *LTI* santrauką. Pažadas nebuvo ištesėtas, bet 1846 metų pradžioje Narbutas dar dėjo didžiules viltis į atgimusį bendradarbiavimą. Džiugino ir atsiradę nauji kontaktai – sausio mėnesio pabaigoje Narbutą pasiekė garsaus to meto Poznanės kolekcionieriaus Tadeuszo Wolańskio laiškai[5]. *LTI* autorių jie sužavėjo. „Nuostabių dalykų man atsiuntė, – rašė jis Renjė, – o kaip Lietuvą myli (turėtų būti lietuvis!). Jam atviros po visą Europą išsibarsčiusių senienų kabinetų durys; nėra veikalo apie archeologiją, kurio po ranka neturėtų [...]. Labai pyksta ant skeptikų, kurie mane užpuolė, ir net pritaria mano hipotezėms“[6]. Tokiais entuziazmo kupinais žodžiais Narbutas Poznanės kolekcionierių pristatys ir Dau-

[77] Žr. šio leidinio p. 458.
[78] Žr. šio leidinio p. 501.
[79] Onacevičiaus laiškas Narbutui, be datos, MAB RS, f. 18, b. 185, l. 643.
[80] Plačiau apie tai žr. šio leidinio p. 501, 15 komentarą.
[1] *Lud i Czas: Pismo poświęcone literaturze i moralności*, t. 1, wyd. January Filipowicz, Wilno: nakł. J. Filipowicza, druk T. Glücksberga, 1845.
[2] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1846 01 06 (18), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 359.
[3] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1846 01 29 (02 10), ibid., l. 346.
[4] Ibidem.
[5] Tadeusz Wolański, *Listy o starożytnościach sławiańskich*, zbiór pierwszy, Gniezno: czcionkami Ernesta Günthera, 1845.
[6] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 20 Stycznia 1846 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 14, s. 426.

12564

125035

POMNIKI
DO
DZIEJÓW LITEWSKICH,

POD WZGLĘDEM HISTORYCZNYM, DYPLOMATYCZNYM, GEOGRAFICZNYM, STATYSTYCZNYM, OBYCZAJOWYM, ORCHEOGRAFICZNYM. i t. p.

Z różnych rękopisnych lub rzadkich wydań dziejopisów, tudzież dyplomatów i dalszych zabytków przeszłości odkrytych, w archiwach tajnych królewieckich, tudzież w archiwach ryskich i innych krajowych.

ZEBRANE
przez
TEODORA NARBUTTA.

z ryciną i facsimile.

E 7805

1958

Wilno.

Nakładem Rubena Rafałowicza Księgarza Wileńskiego.
W drukarni M. Zymelowicza Typografa.

1846.

Lietuvos istorijos paminklų pirmojo tomo
(*Bychovco kronikos*) titulinis puslapis
1846 metai

kantui. Rašys į Peterburgą ir apie kitą įvykį, kuris anuomet buvo visų lūpose – gimė Lietuvos muziejaus steigimo idėja. Deja, ne visi optimistiškai į ją pažiūrėjo. Renjė rašė: „Labai džiaugiamės Tiškevičiaus projektu – tikrai kilnus sumanymas, tik kad jis iš tikrųjų nuoširdžiai norėtų jį įgyvendinti, nes pažadai pas mus paprastai taip ir lieka tik pažadais"[7].

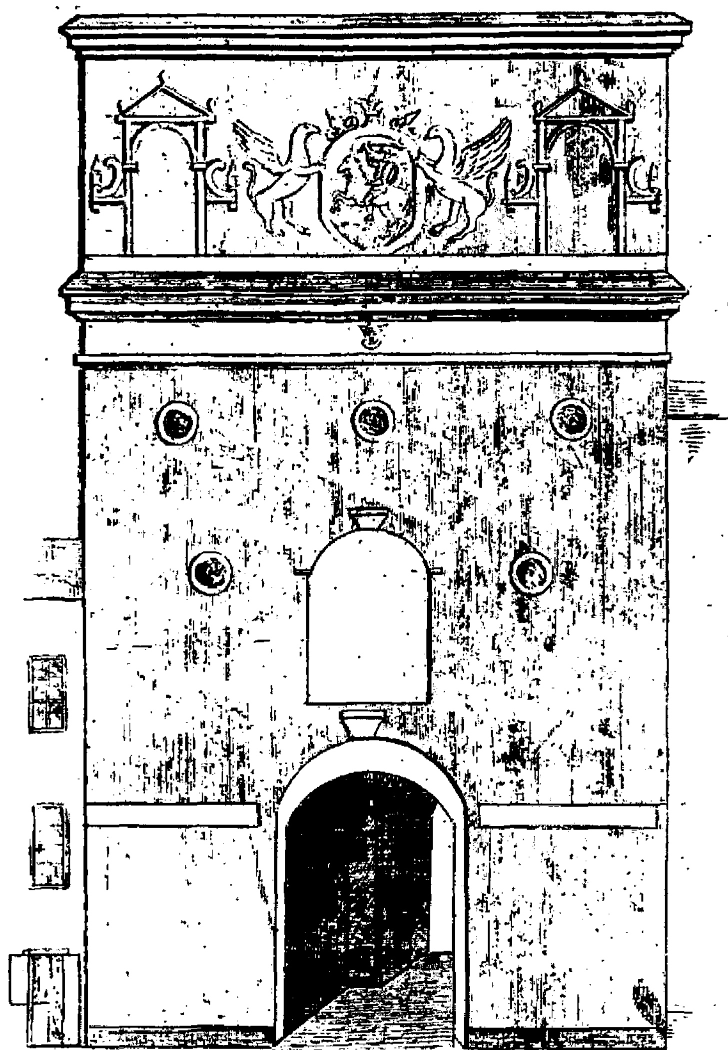
Bychovco kronikos spausdinimas artėjo į pabaigą. Pirmasis *Lietuvos istorijos paminklų* tomas iš Narbuto pareikalavo didelių fizinių ir moralinių jėgų. Sausio 6 (18) dieną taip rašė Renjė: „Liko tik rūpestis dėl *Kronikos*; rūpestis, beje, labai nusitęsęs, galbūt ir jam ateis galas. Aš dėl to labai kremtuosi, nes, jeigu būčiau žinojęs, kad tiek užtruks, nebūčiau žadėjęs daugeliui garbingų žmonių atsidėkoti knygomis, o dabar tarsi melagingai esu pažadėjęs"[8]. Tačiau pačioje vasario pradžioje Narbutas jau galėjo džiaugtis tuo nepaprastos svarbos Lietuvos istorijos paminklu[9]. Dar apie 1836 metus rašytame laiške Onacevičiui taip sakė apie šią kroniką: „Aš ją paėmiau savo darbo pagrindu kaip vienintelį Lietuvos istorijos įrodymą prieš Strijkovskiui daromus priekaištus"[10]. Ilgai lauktą leidinį puošė Daukanto sumanyta iliustracija – Aušros Vartų fasadas su herbu, Lietuvos Vyčiu, kurį laiko du grifai. Nuoroda sakė, kad jis perpieštas 1845 metais. Pratarmėje, rašytoje dar 1834 metų gruodį (!), suprantama, Daukanto vardas nepaminėtas. Jau pats pavadinimas *Lietuvos istorijos paminklai*, o ne Daukanto siūlytas *Lietuvos aktai* ar Renjė – *Lietuvos istorijos šaltiniai* rodė nedviprasmišką savarankišką Narbu-

[7] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1846 02 13 (25), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 555.

[8] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 6 Stycznia 1846 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 14, s. 425.

[9] *Kronika Litewska: Pomniki do dziejow Litewskich. Pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, orcheograficznym i t. p. Z różnych rękopisnych lub rzadkich wydań dziejopisów, tudzież dyplomatów i dalszych zabytków przeszłości odkrytych, w archiwach tajnych królewieckich, tudzież w archiwach ryskich i innych krajowych. Zebrane przez Teodora Narbutta, z ryciną i facsimile*, Wilno: nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza Wileńskiego, 1846.

[10] Narbuto laiškas Onacevičiui (juodraštis), 1836 (?), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 265.

Vilniaus Aušros Vartų fasadas iš įvažiavimo į miestą pusės
1845 metų piešinys, 1846 metais išspausdintos
Bychovco kronikos iliustracija

to apsisprendimą. Antra vertus, pratarmėje istorikas pabrėžė išimtinai lietuvišką *Bychovco kronikos* pobūdį: „Visas veikalo sumanymas yra pavaizduoti lietuvių tautos istoriją kaip ypatingą ir atskirą, nors, beje, minimi ir rusiški bei lenkiški dalykai, bet tik tiek, kiek siejasi su ja“[11].

Kroniką ir laišką Daukantui išsiuntė vasario 4 dieną. Tą pačią dieną įrašė siunčiamoje knygoje savo autografą: *W-mu Szymonowi Dowkontowi Ko[n]serwatorowi Archiwum Metryk Litewskich, na pamiątkę szacunku i przyjazni ofiarował T. Narbutt. 1846. Lutego 4 Szawry*[12]. Tačiau pačiame laiške negalėjo nuslėpti kartėlio dėl tokio ilgo *Kronikos* spausdinimo. Matė čia ir Peterburgo korespondento kaltę: „Paklausiaũ Tamstos patarimo, užmezgiau santykius su spaustuvininkais žydais ir jaučiu esąs niekingai apgautas dėl jų nekruopštaus darbo“[13]. Vis dėlto Narbuto nuotaika akivaizdžiai pasitaisė – jis ne tik informavo Daukantą apie Lietuvos muziejaus steigimą ir Tadeuszo Wolańskio tyrinėjimus, bet ir užsiminė apie Kojalavičiaus herbyno reikalus – prieš tai keletą metų stengėsi neliesti šios jautrios temos. Jis rašė (beje, *Post scriptum*): „Kojalavičiaus herbynas (atskiru leidiniu) rengiamas spaudai kartu su *Miscellanea*. Viską išverčiau į lenkų kalbą. Spausdinti turėtų Leipcige“[14]. Ši lakoniška laiško pabaiga galbūt ir buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios Daukantas nepanoro tuoj pat atsakyti Narbutui. Būta ir kitų priežasčių, bet apie jas vėliau. Į Peterburgą Narbutas išsiuntė ne tik *Bychovco kroniką* – mainais už *Voluinės kroniką* Daukantą apdovanojo trečiuoju Juozapo Jaroševičiaus *Lietuvos vaizdo* (*Obraz Litwy*) tomu. Liko tik laukti atsakymo ir tikėtis, kad šį kartą griežtasis Peterburgo bičiulis bus nuteiktas palankiai.

Laiškas į Peterburgą jau buvo išsiųstas, kai Narbutas iš Malinovskio gavo informaciją, kuria, be jokios abejonės, būtų pasidalijęs

[11] *Kronika Litewska: Pomniki do dziejów Litewskich*, s. III.

[12] *Maloningajam Simonui Daukantui, Lietuvos Metrikos archyvo saugotojui, pagarbos ir bičiulystės prisiminimui dovanojo T. Narbutas. Šiauriai, 1846 vasario 4.* Ši knyga dabar saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslinėje bibliotekoje (sign. 51.).

[13] Žr. šio leidinio p. 558.

[14] Žr. šio leidinio p. 560.

Rod Welikich Kniazeý Litowskich, z Pokolenia azro du....

Teodoro Narbuto turėto *Bychovco kronikos* nuorašo faksimilės pavyzdys. *Iliustracija išspausdinta 1846 metais pirmojoje Kronikos publikacijoje*

ir su Daukantu. Vasario pabaigoje Vilnių pasiekė Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Ferdinando Nesselmanno kreipimasis į Lietuvos intelektualus. Kreipimosi teksto nuorašą Malinovskis atsiuntė ir Narbutui. Jame buvo prašoma pagelbėti daryti kilnų darbą – rengti lietuvių kalbos žodyną. Nesselmannas prašė tautosakos rinkinių, rankraštinių žodynų ir t. t. Jis rašė: „Taigi jeigu man noriai ir mielai padėtų mokyti Lietuvos gyventojai ir lietuvių kalbos žinovai, sugebėčiau savo darbui suteikti tokio išbaigtumo ir brandos, kokį trokštu jai [lietuvių kalbai – *R.G.*] duoti ir kokio reikalauja toji itin įdomi ir geresnio likimo bei gyvenimo verta kalba“[15]. Kitą laišką į Peterburgą Narbutas parašė rugpjūčio mėnesį, bet šios žinios Daukantui nepranešė. Galbūt paprasčiausiai užmiršo, nes ypatingas Peterburgo korespondento susidomėjimas lietuvių kalbos tyrinėjimu jam nebuvo paslaptis. Jau po keleto metų, 1851 metais, Daukantas pats paklausė apie žodyną. Jis rašė: „Girdėjau, kad Poznanėje išėjo lietuvių kalbos žodynas, man ši naujiena būtų labai įdomi, norėčiau sužinoti, kas jį išleido“[16]. Žodyno autorius buvo Nesselmannas. Išspausdintas žodynas Karaliaučiuje, ne Poznanėje. Taigi

1846 metais apie minėtą Nesselmanno kreipimąsi Daukantas taip ir nesužinojo.

Bychovco kronikos pasirodymas Narbutui vėl suteikė pasitikėjimo savo jėgomis, kurio pastaraisiais metais itin trūko. Regis, 1846 metų pradžioje apsisprendė atsisakyti visų šalutinių darbų ir nutarė imtis realizuoti *Lietuvos istorijos paminklų* leidimo planą. Beje, 1846 metais jau buvo aišku, kad nustos egzistavęs Druskininkų žurnalas *Ondyna Druskienickich Źródeł*, kuris atimdavo iš Narbuto daug laiko[17]. Galbūt nebuvo užmiršti ir dar 1845 metų birželį pasakyti Daukanto žodžiai: „Maloningasis Kapitone, nori vienas padaryti tai, ką kituose kraštuose du ar trys šimtai žmonių iki šiol negalėjo įveikti, ir, matyt, ketini gyventi šimtą metų"[18]. Taigi 1846 metų pradžioje atsisakė bendradarbiauti, steigiant jau anksčiau minėtą naują periodinį leidinį. Atsisakė ir tiekti jam istorinę medžiagą. Regis, toks poelgis buvo netikėtas ir sukėlė Renjė pasipiktinimą. Į tai *LTI* autorius atsakė: „Dėl medžiagos naujajam leidiniui manau, kad nepadariau nuodėmės iškeldamas savo sąlygas, nes, jeigu surinkčiau krūvon visą savo parengtą arba dabar rengiamą medžiagą, tai galėčiau išleisti didoką tomelį, kuris man jeigu neduotų pelno, tai bent kompensuotų išlaidas, kurių būna įsigyjant dokumentus. Istorinių tekstų negalima iš galvos lipinti kaip romanų, bet reikia raustis knygose ir surasti reikiamą medžiagą. Šiame darbe įprasta, kad redakcija pateiktų autoriams reikalingą medžiagą. O kur toji redakcija? Ir ar ji bus pajėgi gauti knygų mieste, kuriame apiplėštos bibliotekos? Priekaištauji man, kad aš žemai puoliau, bet rask tu man tokį, kuris į viršų iškilo neturėdamas kišenėje skambančiųjų? Istoriko uždavinys perskaityti šimtą knygų ir iš jų vieną sulipdyti – taip sakydavo amžiną atilsį Augustas Kotzebue"[19]. Taigi šiuose Nar-

[15] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1846 02 13 (25), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 609.

[16] Žr. šio leidinio p. 621.

[17] Plačiau apie tai žr.: Reda Griškaitė, „Druskininkų ‚Ondyna': Kūrėjai ir skaitytojai", *Metai*, 1994, nr 5, p. 98–120.

[18] Žr. šio leidinio p. 546.

[19] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 11 Lutego 1846 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 14, s. 426.

buto žodžiuose skambėjo „kietumas“ ir prakticizmas, kurio nerastume nė viename jo laiške Daukantui.

Bene viltingiausią žinią Narbutas sužinojo jau vasario pabaigoje vėl iš Malinovskio. „Jau kelios dienos, – rašė Malinovskis, – sklando gandas (Dieve gailestingas, kad išsipildytų), jog Vilniuje bus atgaivintas universitetas; dabar be elekcijos turi išsiųsti deputaciją, kuri pareikštų Sostui didžiausią padėką. Esu silpnas, neišeinu iš namų, todėl sunku patikrinti šią žinią, bet, jeigu pasirodys tikra, tuoj pat pranešiu Ponui Geradariui“[20]. Deja, netrukus paaiškėjo, kad lūkesčiai buvo bergždi. Malinovskis ir jo aplinkos žmonės išgyveno dar vieną vilčių žlugimo kartėlį. Pačioje kovo pabaigoje Malinovskis taip rašė į Šiaurius: „Juk aišku, kad pas mus negali klestėti mokslas. Su pasibaisėjimu žiūriu į ateitį; ne kartą šiurpau matydamas dabartinį jaunimą. Lengvabūdiškumas, ištvirkimas, tinginystė taip įsišaknijo jų galvose ir širdyse, kad nežinau, kokių skaitytojų sulauks mūsų darbai. Suprato tai talentingi žmonės ir puolė rašyti romanus. Moterys dar daugiau už vyrus skaito, būtent joms ir leidžiama tokia gausybė apsakymų, fantazijų, apybraižų ir panašių iškreiptos vaizduotės produktų. Niekas neabejoja, kad tos knygos mažiausiai tegali duoti naudos, kad kartą perskaitytos, visam laikui nugrimzta užmarštin; tai tiesa, bet dabar jos kaip nuodingos piktžolės užgožia tauresnius augalus – tai taip pat neabejotina. Rimtesnio veikalo, iš kurio būtų galima pasimokyti, sujaudinti širdį, sutaurinti jausmus, niekas nenori nė į rankas imti. Tad ko galime tikėtis iš tokios kartos?“[21] Šie žodžiai ypač skaudžiai skambėjo iš lūpų žmogaus, gyvenusio filomatų idealais.

Tuo pat metu panašias problemas visai netikėtai palietė ir Malinovskio studijų bičiulis Jonas Čečiotas (*Czeczot*, 1796–1847). Dar 1845 metais *Tygodnik Petersburski* jis išspausdino recenziją Kraševskio poemos *Anafielas* trečiajai daliai *Vytauto kovos*, tačiau dėl daugybės (autoriaus manymu) redakcijos padarytų stambių klaidų ir neleistinų trumpinimų po metų buvo priverstas ją išleisti Vilniuje atskira knygele[22]. Čečiotas rašė: „Šiandien mes kaip tie vienadieniai drugiai su savo nesusigulėjusiais raštais skubame visuotinio Europos švietimo link ir vejamės visa žinančių ir visa aprašančių auto-

rių šlovę, bet paprastai baigiame tuo, kuo ne vienas jau baigė – kad nėra nieko, ką mes tiksliai žinotume ir galėtume aprašyti. Visuomet geriau parašyti mažai, bet gerai, negu daug, bet blogai. Nėra ko skubėti prie atsainaus arba net klaidingo skaitytojų teismo"[23]. Taigi diena iš dienos augančių menkaverčių raštų antplūdis jaudino ne vieną to meto literatą. Tačiau Čečiotas čia matė ir pačių rašančiųjų (konkrečiai – Kraševskio) kaltę.

Daukantui vargu ar buvo žinomos šios Vilniaus naujienos. Jis gyveno savo rūpesčiais. 1846 metai leidybine prasme jam buvo derlingi: išleistos jau anksčiau išverstos Kornelijaus Nepoto *Gyvatos didžiųjų karvaidų senovės,* taip pat *Pasakos Fedro.* Cenzūros komitetui įteiktas ir kitas rankraštis – Joachimo Heinricho Kampės (Campe) *Rubinačio Peliūzės gyvenimo* vertimas, kuris tuomet taip ir liko nepublikuotas. Tais pačiais 1846 metais Daukantas išspausdino *Daines žemaičių,* kurias vėliau su gražia dedikacija nusiuntė ir Narbutui[24]. Regis, 1846 metų pradžioje Daukantas, kaip ir Narbutas, jautė jėgų antplūdį. Tokia energija pulsavo ir jo laiškas Motiejui Valančiui, rašytas balandžio 5 dieną. Jame kvietė plėsti leidybinę veiklą, didinti Varnių biblioteką, ypač lietuviškais spaudiniais: „reikia stengtis, kad ir mūsų Varnių [biblioteka] kauptų žemaitiškas knygas"[25]. Ta proga siuntė Valančiui savo *Būdą* ir *Daines,* prašė išparduoti kuo daugiau egzempliorių, „nes turiu 300 rub[lių] sidabru skolos, kurią reikia išmokėti terminais, gali suprasti, kokia sunkenybė spaudžia mano pliką galvą, o nesistengiant nieko neišeis. Reikia labai labai suktis"[26]. Taigi Daukantas, nors ir turėjo finansinių sunkumų, tryško energija. Tačiau buvo šiame laiš-

[20] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1846 02 19 (03 03), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 611.

[21] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1846 03 30 (04 11), ibid., l. 616–617.

[22] Jan Czeczot, *Niektóre uwagi szczególniej pod względem stylu nad pieśnią trzecią Anafielas: „Witoldowe boje" przez P. Kraszewskiego w r. 1845 w Wilnie u Zawadzkiego wydaną,* Wilno: druk M. Zymelowicza, 1846.

[23] Ibid., s. 30.

[24] Narbutui siųstas *Dainių* egzempliorius saugomas VUB Retų spaudinių skyriuje (LR 34).

[25] Daukanto laiškas Valančiui, Petrapilis, 1846 04 05 (17), in *SDR,* p. 781.

[26] Ibid., p. 782.

JW. Teodorowi Narbutowi
Historiografowi Narodu Li-
tewskiego, Kapitanowi Inży-
nierów i Kawalerowi w
dowód szacunku i przyjaź-
ni ofiarował
1846.
Czerwca 24. S. Dowkont
St. Petersburg

Simono Daukanto autografas Teodorui Narbutui dovanotoje *Dainių* knygoje

ke ir pesimistinė gaida: ar beatsiras skaitytojų jo veikalams? Jis sakė: „Be galo dėkoju, kad rūpiniesi pardavinėti mano knygas, bet labai *malum signum* mūsų kraštui, kad per dvejus metus teišparduota trys šimtai ir kelios dešimtys elementoriaus [t. y. *Abėcėlės* – *R. G.*], nors bažnyčių yra daugiau kaip 160, taigi kiekvienai bažnyčiai nupirkti 3 egzemplioriai ministrantūrai, – tai labai blogai, dvasininkijos apsnūdimo išdava, ir yra blogas ženklas ateičiai“[27]. Identiškos mintys toms, kurias vos prieš mėnesį laiške Narbutui buvo išsakęs Malinovskis. Tai buvo bendros rašančiųjų problemos.
Ir čia netikėtai nuskamba birželio 24 dienos laiškas, šį kartą Narbutui. Daukantas rašė: „Mano likimas buvo ir yra labai liūdnas, ir dėl to taip vėlai Tamstai atsakau“[28]. Korespondentas detaliai aprašė savo ligą: „vos ne vos, daktarų padedamas, per keturis mėnesius tiek atsigavau, kad galėjau vaikščioti; nuo šios ligos taip nusilpo nervai, kad krintantis žirnis mane gąsdino, ir kojų sopulys toks didelis, ypač vienos, kad daugiau kaip kelis šimtus žingsnių negaliu

nueiti. Ir taip kankinuosi ligi šiol“[29]. Tačiau, kaip buvo sakyta, tos ligos metu rašytas laiškas Valančiui tryško sveika kūrybingo žmogaus energija. Į šį prieštaravimą pirmasis atkreipė dėmesį literatūrologas Saulius Žukas. Jis sakė: „Jokiu būdu neneigiant sunkių, sveikatą alinančių S. Daukanto darbo sąlygų, jo ligų, laiške galima justi ir retoriškumo dozę – tarsi norima suminkštinti adresato širdį, netgi sugraudinti jį ir šitaip priversti grąžinti dokumentus“[30]. Daukantas šią situaciją įvardijo taip: „Be šios nelaimės, gavau dar kitą ligą, sužinojęs iš Maloningojo Pono Geradario laiško, kad man seksternus išsiuntei rugsėjo mėnesį, o aš jų ligi šiol negavau“[31]. Norėtųsi atkreipti dėmesį į tai, kad epistolinę retoriką ne prasčiau buvo perpratęs ir Narbutas, o labiausiai ją ištobulinęs būtent laiškuose Daukantui. To nebūtų galima pasakyti apie jo korespondenciją Malinovskiui, Renjė, o vėliau – Kirkorui. Taigi visiškai galima sutikti, kad Narbuto ir Daukanto susirašinėjimas „įdomus ir kaip epistolinio žanro bei stiliaus pavyzdys“[32] ir kad jam būtų galima skirti ištisą tyrinėjimą.

Narbutas atsakymą į Peterburgą išsiuntė rugpjūčio viduryje. Paskubėjo nuraminti, kad Daukanto medžiagai negresia joks pavojus: „Pas mane esančius istorinius rankraščius aš šventai saugau, o jeigu mirčiau, tai jie atsidurtų Tiškevičiaus muziejuje, kuris steigiamas Lietuvos širdyje, t. y. Vilniuje“[33]. Iš tikrųjų, kaip galima spręsti iš Malinovskio susirašinėjimo su Eustachijumi Tiškevičiumi, Malinovskio įkalbėtas, 1846 metų rugpjūtį Narbutas nusprendė visus savo rinkinius, t. y. ir Daukanto atsiųstą medžiagą, testamentu užrašyti Tiškevičiui. Apie tai pranešė Malinovskiui ir pačiam Tiškevičiui. Tačiau Narbutas iškėlė ir vieną sąlygą – „tie [rinkiniai] turi būti saugomi Vilniuje, kartu su Grafo [Tiškevičiaus – *R. G.*] kolekcija“[34]. Tame pačiame rugpjūčio 12 dienos laiške Daukantui

[27] Ibid., p. 783.
[28] Žr. šio leidinio p. 569.
[29] Ibidem.
[30] Saulius Žukas, *Simonas Daukantas*, p. 85.
[31] Žr. šio leidinio p. 569.
[32] Saulius Žukas, *Simonas Daukantas*, p. 87.
[33] Žr. šio leidinio p. 584.
[34] Malinovskio laiškas Tiškevičiui, Vilnius, 1846 08 13 (25), MAB RS, f. 18, b. 189, l. 12.

Narbutas informavo ir apie tai, kad toliau pildo *LTI*, nori parengti antrąjį jos leidimą. Apie Kojalavičiaus herbyno spausdinimą nerašė, tačiau perspektyvos vilčių neteikė. Tai puikiai pasako tokie žodžiai: „Mano šaltinių publikacijos taip pat būtų gerame kelyje, jeigu ne vargingo mūsų literatūros pasaulio situacija“[35].

Šis laiškas buvo paskutinis 1846 metų korespondencijoje. Daukantas neatsakė. Korespondencija nutrūko ilgam, iki pat 1848 metų. Paskutinis Narbuto laiškas, be jokios abejonės, nepataisė Daukanto nuotaikos, nors susitaikyti su mintimi, kad rankraščiai prarasti visam laikui, buvo sunku. Ramino kūrybinis darbas, o paskutinių metų derlius buvo įspūdingas. Tai labai gražiai nusakė pats Daukantas laiške Vladimirui Adrejauskui, rašytame tų metų pabaigoje: „Žemaičių dainas išleidau 1846 m., pernai, 1845 m., išėjo Jokūbo Laukevičiaus (Laukio) veikalėlis *Būdas senovės lietuvių*, šios abi knygos yra nusiųstos į Varnius [...]. Dabar čia Pono Kanapackio rūpesčiu iš senų rankraščių išspausdinta: Kornelijaus Nepoto graikų vadų gyvenimai ir Fedro pasakos“[36].

Narbuto leidybiniai laimėjimai buvo daug kuklesni – kol kas jis galėjo pasigirti tik *Bychovco kronika*. Daugybė rankraščių gulėjo niekam nereikalingi – juos išleisti į pasaulį buvo vis sunkiau. Buvo akivaizdu, kad pirmojo *Lietuvos istorijos paminklų* tomo pasirodymas nebepataisė pašlijusių santykių su Daukantu. Narbutas suprato, jog, jeigu ne Kojalavičiaus herbyno rankraštis, jų korespondencija jau būtų seniai nutrūkusi.

Su *Bychovco kronikos* pasirodymu sutapo ir pabaiga ilgus metus trukusio susirašinėjimo su Renjė, žmogumi, kurio laiškų dėka buvo galima daug ką suprasti ir mus dominančių korespondentų santykiuose. 1846 metais Renjė buvo suimtas ir įkalintas. Po metų teismo sprendimu jam buvo paskirta penkiolikos metų katorgos Nerčinsko kasyklose bausmė. 1848 metų kovo 1(13) dieną Narbuto bičiuliui ir pagalbininkui Vilniuje buvo surengta vieša egzekucija. Narbuto laiškuose Daukantui nebus apie tai užsiminta nė vienu žodžiu. Ilgą laiką Narbutas jaus tuštumą, kurią galės bent kiek užpildyti tik po keleto metų, užmezgęs korespondenciją su Adomu

Honorijumi Kirkoru. Jo laiškai Daukantui tuomet jau bus tapę tik pavieniais emocijų protrūkiais.

1846 metais, nutrūkus korespondencijai su Daukantu ir Renjė, Narbutas vis labiau ėmė vertinti bendravimą su Malinovskiu. Apie tuometinius glaudžius profesinius jų ryšius galima spręsti iš jau cituoto Narbuto rugpjūčio 12 dienos laiško Daukantui. Jame buvo ir tokios eilutės: „Ponas Malinovskis visuomet jaučia didelę pagarbą Ponui Geradariui, nes ir jis yra manojo istorijos rašymo, kuriam turime taip garbingai ir taip nesavanaudiškai suteiktą medžiagą, liudininkas ir bendradarbis"[37].

Taigi galima spėti, kad 1846 metais Malinovskiui jau nebebuvo paslaptis, jog visą pagrindinę medžiagą savo šaltinių rinkiniui Narbutas gavo būtent iš Daukanto ir Onacevičiaus. Antra vertus, tie laiško žodžiai sakė, kad per pastaruosius metus Malinovskio autoritetas Narbuto akyse dar labiau išaugo. Ir tam buvo konkretus pagrindas. Tais pačiais 1846 metais Malinovskis išleido naują Motiejaus Strijkovskio *Kronikos* leidimą[38]. Tai buvo nepaprastos svarbos įvykis, ypač Narbutui, kuris ne vieną kartą savo raštuose buvo akcentavęs, kad būtent Strijkovskio veikalas jam įkvėpė pirmąją aistrą istorijai, dar daugiau – jis buvo pagrindinis, svarbiausias autoritetas rašant *LTI*. O ir *Bychovco kronika* buvo leidžiama kaip pagrindinis šaltinis, kuriuo rėmėsi Strijkovskis. Taigi vienu ir tuo pačiu metu pasirodžiusios Bychovco ir Strijkovskio kronikų publikacijos tarytum pirmą kartą sujungė Narbuto ir Malinovskio veiklą (nors *Bychovco kronikos* spausdinimo istorija rodo, kad čia būta tik atsitiktinio aplinkybių sutapimo).

[35] Žr. šio leidinio p. 585.
[36] Daukanto laiškas Adrejauskui, Peterburgas, 1846 12 06(18), in *SDR*, p. 710–711.
[37] Žr. šio leidinio p. 585–586.
[38] *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego: Wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone wiadomością o życiu i pismach Stryjkowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz rozprawą o latopiscach ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Stryjkowskiego według pierwotnych wydań*, t. 1–2, Warszawa: nakład Gustawa Leona Glücksberga, księgarza, 1846.

Gyvenimas ėjo savo vaga. Abu korespondentai toliau dirbo kūrybinį darbą, kiekvienas savaip, savais metodais, nors tikslą turėjo tokį patį – trumpai jį būtų galima nusakyti kaip prasmingo gyvenimo paiešką. 1847 metų rugpjūtį Daukantas laiške Andrejauskui rašė: „Prašom mokytis ir gilintis savo dalyke, kuriam pasišventei, o laisvom valandėlėm skaityti naudingas istorijos arba kelionių knygas, bet ne romanus, kurie nieko neduoda, tik atima laiką ir kvailina jauną protą“[1]. O tas naudingas istorijos knygas išleisti į pasaulį buvo vis sunkiau ir sunkiau, todėl kiekvieno tokio veikalo pasirodymas tapdavo kultūrinio gyvenimo įvykiu. 1847 metai buvo paženklinti keliais svarbiais įvykiais: Kraševskio *Lietuvos* pirmojo tomo[2], Narbuto *Trumposios istorijos*[3] ir Malinovskio išverstos Bernardo Vapovskio kronikos[4] pasirodymu. Kraševskis, suprantama, kaip visuomet negailėjo griežtų žodžių Narbutui, tačiau pastarasis, regis, jau buvo prie to pratęs. Atvirkščiai, Narbutą net stebino kartais spaudoje prasprūstantys gana palankūs Kraševskio atsiliepimai apie jo darbą. *Lietuvos* pasirodymas Narbutui nebuvo staigmena, – kad šis veikalas rengiamas spaudai, jis buvo minėjęs Daukantui dar 1846 metų rugpjūčio mėnesį.

Trumpoji istorija, regis, išėjo pačioje 1847 metų pabaigoje. Jos leidyba nebuvo susijusi su tokiomis skausmingomis problemomis kaip *Bychovco kronikos*. Nesiskundė Narbutas ir dėl spaudos klaidų. Taigi su džiaugsmu pačioje 1848 metų sausio pradžioje knygą išsiuntė į Peterburgą. Ją papuošė puikiu savo autografu: *W-mu Symonowi Dowkontowi na dawud szacunku, wdzięcznosci za uczoną pomuc w zawodzie historycznym i niezgasłej nigdy przyjazni ofiarował 1848 Stycznia 7 dnia Autor*[5]. Liko tik laukti Daukanto įvertinimo.

Apie kartografo, istoriko Žygimanto Senojo sekretoriaus ir istoriografo Bernardo Vapovskio (*Wapowski*, 1470–1535) kroniką Narbutas Daukantui buvo užsiminęs dar 1846 metų rugpjūtį. Jis sakė: „Lenkiškasis visos Vapovskio [kronikos] leidinys bus nepaprastai puikus, įdomus ir svarbus. Jau būtų ir išspausdintas, jeigu ne vietinės kliūtys“[6]. Iš tikrųjų Vapovskio vertimas pareikalavo iš Mali-

novskio daug jėgų. 1846 metų vasario viduryje laiške Narbutui jis rašė: „Kasdien nuo šeštos iki aštuntos valandos ryto diktuoju lenkiškai vieną lotyniško teksto lapą į mano namus ateinančiam raštininkui. Taip dirbdamas nuo rugsėjo 1 dienos išverčiau jau daugiau kaip 150 lapų. Kai parengiau komentarus 25 lapams, ėmiau spausdinti; tuo pat metu kiek tik galiu taisau tolesnį vertimo tekstą, rašau komentarus. Dažnai, skaitydamas korektūrą, tų komentarų dar pridedu. Spaustuvėje dėl to raukosi, bet aš nekreipiu dėmesio į jų kaprizus. Atvirai prisipažinsiu – be Tamstos veikalo [*LTI* – *R. G.*] man būtų buvę neįmanoma nustatyti chronologijos Vapovskio [veikale] – datų nustatymas šiame darbe man didžiausia problema. Labai retai kur galiu su Tamsta nesutikti“[7]. Po ranka Malinovskis turėjo ir dar 1843 metų rudenį nusirašytą Narbuto *Indeksą*. Taigi Narbutas, nors ir netiesiogiai, bet prisidėjo prie 1847 metais pasirodžiusių pirmo ir antro Vapovskio *Istorijos* tomų (trečiasis buvo išspausdintas 1848 metais). Beje, nors šį kartą Mali-

[1] Daukanto laiškas Andrejauskui, Peterburgas, 1847 08 02 (14), in *SDR*, p. 711–712.

[2] Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa: Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historya do XIII wieku*, Warszawa: w drukarni Stanisława Strąbskiego, 1847.

[3] Teodor Narbutt, *Dzieje narodu Litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzień ludów narodu Litewskiego i czterech tablic Rodowych xiążąt Litewskich*, Wilno: nakładem Rubena Rafałowicza, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1847.

[4] *Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1380 do 1535. Przez Bernarda z Rachtamowicz Wapowskiego, ze świeżo odkrytego spólczesnego rękopismu, z języka łacińskiego na ojczysty przetłómaczył, przypisami objaśnił, poczet rzeczy i osób dodał Mikołaj Malinowski*, t. 1, Wilno: nakładem i czcionkami Teofila Glücksberga, 1847 (t. 2 – 1847, t. 3 – 1848).

[5] *Maloningajam Simonui Daukantui kaip pagarbos, dėkingumo už mokslinę pagalbą istorijos baruose ir niekuomet neužgesusios bičiulystės įrodymą 1848 metų sausio 7 dieną dovanojo Autorius.* Ši knyga dabar saugoma LLTI mokslinėje bibliotekoje (sign. B-194). Autografo tekstas buvo skelbtas: Jurgis Lebedys, „Simono Daukanto biblioteka“, *Lietuvių literatūros instituto darbai*, t. 1, Kaunas: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1947, p. 72.

[6] Žr. šio leidinio p. 584.

[7] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1846 02 19 (03 03), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 611.

Teodoro Narbuto
autografas Simonui Daukantui dovanotoje
Trumpojoje istorijoje

novskis ir neparašė įžanginio straipsnio, tačiau išsamiuose komentaruose nuolat citavo ir ... kritikavo *LTI*. Vargu ar Narbutas ir Malinovskis bendradarbiavo pastarajam rengiant paskutines savo publikacijas[8]. Pats produktyviausias jų santykių tarpsnis buvo 1844–1847 metai. 1850 metais Narbuto ir Malinovskio korespondencija visiškai nutrūko. Galbūt viena iš priežasčių, kodėl taip atsitiko, buvo jau minėta *LTI* kritika Vapovskio veikalo komentaruose. Antra vertus, jau po 1844 metų incidento iki pat 1847 metų pagrindinis susirašinėjimo iniciatorius buvo Narbutas.

1848 metų žiema Lietuvoje buvo ypatinga. Bene vaizdingiausiai ją apibūdino Stanislovas Moravskis, pavadinęs „prancūziška“, t. y. tokia, kokią atminė jų tėvai buvus 1812 metais: „Nuo lapkričio nebuvo atlydžio: dangus nuolat giedras, sniego nėra; nuolat, dieną iš dienos, 15° šalčio, o daugiausia – 29°. Šaltiniai išseko, vandens nė-

ra. Atvirkščiai, kaip Australijoje – upės ėmė atgal tekėti į savo šaltinius“[9]. Kultūrinėje padangėje buvo daug šilčiau. Vilniuje vis energingiau ėmė veikti Tiškevičius. Pačioje sausio pabaigoje Malinovskis rašė: „Ponas Eustachijus Tiškevičius yra Vilniuje, jau įsikūrė savo namuose Antakalnyje, kur labai gražiai įrengė lietuviškų senienų kabinetą. Labai gailisi, kad nuo įsikūrimo dienos neteko matyti Tamstos, Pone Geradary, svečiuojantis jo namuose. Įrengęs lietuviškų senienų šventovę, trokšta, kad Tamsta palaimintum jo sumanymus, nes tik vienas turi tam teisę“[10]. Be jokios abejonės, gera naujiena buvo ir sumanymas publikuoti Danilavičiaus rankraščius, kuriuos grafas buvo įsigijęs Kijeve. Regis, Lietuvoje pagaliau atsirado mecenatų, kurių stoka taip guodėsi profesorius Onacevičius. Galbūt atsirado vilties, kad bus galima išleisti ir antrąjį *Lietuvos istorijos paminklų* tomą. Bene geriausiai tokius lūkesčius nusakė Malinovskis: „būčiau laimingas, jeigu tarp to menkaverčių raštų potvynio, kuriuo mus užtvindo Varšuva, kuo greičiau Vilniuje pasirodytų sąžiningo ir solidaus lietuviško darbo vaisius“[11].

[8] *Pamiętniki o dawnej Polsce z czasów Zygmunta Augusta, obejmujące listy Jana Franciszka Commendone do Karola Borromeusza,* z Biblioteki Barberińskiej zebrał Jan Albertrandi, biskup zenopolitański, z rękopisów włoskich i łacińskich wytłumaczył Józef Krzeczkowski, wiadomość o życiu Commendonego, tudzież potrzebne sprostowania i objaśnienia dodał M. Malinowski, t. 1, Wilno: druk. R. Rafałowicza, 1847 (antrasis, papildytas, leidimas pasirodė 1851 metais, jame buvo išsamus įžanginis Malinovskio straipsnis). Malinovskis aktyviai prisidėjo ir prie kito Vilniuje išspausdinto leidinio: *Żywoty arcybiskupów gnieźnieńskich, prymasów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, od Wilibalda do Andrzeja Olszowskiego włącznie, opisał Stanisław Bużeński...*, z niewydanego dotąd rękopismu łacińskiego na język polski przełożył Michał Bohusz Szyszko, wstęp i wiadomość o założeniu arcybiskupstwa, tudzież o jedenastu późniejszych primasach, do zgonu książęcia Michała Poniatowskiego, dodał Mikołaj Malinowski, t. 1–5, Wilno: nakł. księg. R. Rafałowicza, 1852–1860.

[9] List Stanisława Morawskiego do Franciszka Malewskiego, Ustronie, 25 stycznia (6 lutego) 1848, in Stanisław Morawski, *Z wiejskiej samotni. Listy do Heleny i Franciszka Malewskich,* opracował Zbigniew Sudolski, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1981, s. 111.

[10] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1848 01 21 (02 02), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 622.

[11] Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1848 04 04 (16), ibid., l. 623–624.

Balandžio pabaigoje atėjo ilgai lauktas Daukanto laiškas, kurį drąsiai būtų galima pavadinti Narbuto *Trumposios istorijos* recenzija. Daukantas rašė: „Šis veikalėlis yra puikus visais atžvilgiais, painiausius tautos gyvenimo laikotarpius, kiek tik knygos apimtis leido, išdėsto kuo aiškiausiai ir tiksliausiai. Ne kritikuoti, o stebėtis reikėtų Tamstos nenuilstamu darbu ir dėkoti Tamstai, kad turėjai tiek ištvermės“[12]. Taigi pirmųjų laiško eilučių tonas skyrėsi nuo visų pastarojo meto Daukanto laiškų. Regis, Peterburgo korespondentas galų gale atsisakė pagrindinio priekaišto Narbutui – kaltinimo neveiklumu. Tačiau vilčių teikė tik laiško pradžia. Išsakęs įprastus mandagumo žodžius, Daukantas pareiškė, kad, nors veikalas ir nekritikuotinas, bet, atsižvelgdamas į Narbuto prašymą, jis norėtų duoti „bendrų pastabų“. Reikia manyti, kad jas Daukantas brandino jau seniai, galbūt nuo pat 1835 metų, kai pasirodė pirmasis *LTI* tomas, nes *Trumpoji istorija* nebuvo naujas veikalas, o tik didžiojo devyntomio leidinio santrauka. Taigi savo argumentus Peterburgo korespondentas išsakė tik dabar, praėjus šešeriems metams nuo susirašinėjimo su Narbutu pradžios. Daukanto priekaištus būtų galima sugrupuoti į tris dalis. Pirma, Narbutas *LTI* rašė deramai nemokėdamas lietuvių kalbos. Antra, pernelyg susiaurino lietuvių tautos gyvenamą plotą. Trečia, pernelyg išpūtė Lietuvos valdovų valdžią savo tautai („tauta buvo laisviausia, nes valdovai turėjo įsipareigoti, o ne malonėti“[13]). Negana to, klaidingai išaiškino žodžio *rus* etimologiją. Pirmieji priekaištai buvo tikrai „daukantiški“. Narbutas žinojo, kad Peterburgo korespondentas puikiai moka lietuvių kalbą, o dėl lietuvių tautos ribų senovėje savo argumentus buvo išsakęs dar 1843 metais. Vis dėlto Daukantas niekuomet nebuvo taip atvirai polemizavęs su Narbutu. Jo argumentacija buvo labai įtikinanti, paremta kalbos tyrinėjimais. Narbutui šis laiškas-recenzija turėjo sukelti dvejopą įspūdį. Jis parodė, kad greta Kraševskio Peterburgo korespondentas buvo pats atidžiausias jo skaitytojas. Tačiau tuo ir baigėsi jo panašumas su Kraševskiu. Daukanto argumentai darė įspūdį, jie buvo įtikinami. Tokio rašinio pasirodymas spaudoje būtų sukėlęs didesnį pavojų Narbuto reputacijai negu Kraševskio išpuoliai, prie kurių visi jau buvo pratę. Daukantas dar kartą įro-

dė, kad yra rimtas priešininkas. Antra vertus, Narbutas turėjo progos įsitikinti, kad Peterburgo bičiulis vengė viešų pasisakymų spaudoje. Narbutas į 1848 metų balandžio mėnesio laišką neatsakė, bet jo turinio neužmiršo – tuo dar bus progos įsitikinti. Šis įspūdingas laiškas iš esmės žymėjo istorikų korespondencijos pabaigą. Be jokios abejonės, Daukanto žodžiai nepakėlė Narbuto nuotaikos – paskutiniais metais į bet kokią kritiką jis reaguodavo labai skausmingai.

Po viltingų 1846–1847 metų – *Bychovco kronikos* ir *Trumposios istorijos* pasirodymo – vėl atėjo sąstingio laikotarpis. Keistai susiklosčius aplinkybėms, minėtą Daukanto laišką Narbutas gavo baisios choleros epidemijos siautėjimo išvakarėse. Vasarą ji grėsmingai artėjo į Lietuvą, o liepos mėnesį ir visai įsišėlo. Vilniuje ir Kaune kasdien vidutiniškai mirdavo po penketą žmonių. Tikriausiai ir Šiauriuose baimintasi. Nebuvo su kuo pasidalyti savais rūpesčiais – Aniceto Renjė, nuolatinio Narbuto korespondento, netektį sunkiai išgyveno ne tik pats istorikas, bet ir visa jo šeima, o ypač vyriausiasis sūnus Liudvikas. Su Vilniumi dabar palaikė ryšį tik per Malinovskį, tačiau jų laiškai niekuomet neperžengė profesionalių santykių ribos. Tik 1850 metais Narbutas vėl surado artimą bičiulį, šį kartą Adomą Honorijų Kirkorą. Būtent jų korespondencijoje retkarčiais nuskambės ir Daukanto vardas.

1850 metai bus lemtingi ir Daukantui – jis paliks Peterburgą, kur jau niekuomet nebesugrįš. Į Lietuvą parsiveš paskutinių metų darbus, verstas ūkiškas knygeles, kurių susidarys visai nemažai: *Pamokymą apie auginimą tabako*, *Parodymą, kaip apynius auginti* (ši papuoš ir Šiaurių dvaro biblioteką), *Bičių knygelę*, *Pamokslą apie sodnus*, *Pamokymą, kaip rinkti medines sėklas*, *Ugnies knygelę*. 1850 metų data pažymėta ir paskutinė Daukanto Lietuvos istorijos redakcija – *Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje*, kuris, deja, bus išspausdintas tik po jo mirties. Apsisprendimą grįžti į Lietuvą tikriausiai nulėmė liga, kuria skundėsi ir kurią labai smulkiai aprašė laiškuose Narbutui. Kenksmingos sveikatai darbo sąlygos šal-

[12] Žr. šio leidinio p. 610. [13] Žr. šio leidinio p. 613.

tose ir drėgnose patalpose vertė apsispręsti. Daukantas pasirinko gimtinę. „Daukantui turbūt atrodė, – rašė Vytautas Merkys, – kad tikrasis sveikatos šaltinis – Žemaitija. Būdamas Peterburge, dažnai ten persikeldavo mintimis, o per retas atostogas vis skubėjo į gimtuosius kraštus. Peterburgas jam buvo tik laikinas sustojimas, ne jam Daukantas skyrė savo kūrybines mintis ir svajonių pasaulį"[14]. Paskutiniame laiške Narbutui rašė apie savo sunkią padėtį, kuri neleido užsiiminėti ne tik istorija, bet ir kalbos tyrinėjimu: „nes turiu tarnauti dviem ponams, t. y. atlikinėti valdines pareigas ir užsidirbti duonai bei aprangai – iš to užmokesčio, kurį gaunu (300 rublių sidabru), būtų neįmanoma prasimaitinti ir apsirengti, jeigu neturėčiau darbo iš šalies"[15].

Vargu ar Narbuto, nuolat susirūpinusio ūkio reikalais, padėtis buvo linksmesnė. Jo korespondencija bylojo apie nesibaigiančius buitinius rūpesčius, kurie slėgė istoriko šeimą. Reguliariai apmokamas valdininkas ir ūkio reikalais užsiėmęs smulkus dvarininkas. Regis, sunku sulyginti jų padėtį. Tačiau bent jau iš dalies tai galima padaryti. Jau ne kartą cituotas Stanislovas Moravskis mūsų aprašomu laiku, t. y. XIX amžiaus penktajame dešimtmetyje, sostinės valdininko karjerą išmainęs į kaimo bajoro gyvenimą, neabejojo, kad tik valstybės tarnautojas gali susikurti ramų ir aprūpintą gyvenimą, nes yra laisvas nuo nuolatinių rūpesčių, susijusių su žemės ūkio darbais ir produkcijos realizavimu. Antra vertus, tai buvo asmeninė Moravskio nuomonė. Valdininko, ypač jeigu tai buvo smulkus tarnautojas, darbas buvo itin nedėkingas. Vienas iš artimiausių Narbuto bičiulių Albertas Danileckis taip jam rašė (beje, tais pačiais 1850, t. y. Daukanto pasitraukimo iš tarnybos, metais): „Baisi mūsų, valdininkų, padėtis, susijusi su daugybe pareigų šeimai ir tarnybai; nors metai slenka į priekį, neturime jokių lėšų palikti vaikams, kuriems būtinas ne tik auklėjimas, mokslas, bet ir globa. Taigi šešerius metus veltui praleidau kariuomenėje, o štai jau trylikti, kai esu civilinėje tarnyboje; tik praradau sveikatą ir beveik visą menką savo vaikų turtą, nieko neužsidirbau ir nieko, Tamsta, neužsitarnavau"[16]. Vargu ar šie žodžiai panašiai nebūtų nuskambėję ir Daukanto lūpose. Pasirinkimo nebuvo. Daukantas važiavo į

Varnius, pas Valančių, su viltimi, kad galės atsidėti tik kūrybai. 1850-aisiais, Daukanto grįžimo į Lietuvą metais, Narbutas išgyveno didelę asmeninę dramą: apkaltintas dalyvavęs nelegalioje organizacijoje „Erelis ir kryžius“, buvo suimtas jo sūnus Liudvikas Narbutas. Jam buvo priteista rykščių ir tarnyba kalinių kuopose paprastu kareiviu. Jeigu tikėsime Narbuto dukters Teodoros Narbutaitės-Mončiunskienės memuarais, rykštės buvo atskaičiuotos mokykloje, kolegų akivaizdoje: „Ir tėvą iškvietė pažiūrėti to reginio – nualpo ir ant rankų buvo išneštas iš salės“[17]. Nuo šiol Liudvikas ir jo problemos tapo svarbiausia susirašinėjimo su naujuoju korespondentu Kirkoru tema. Ši drama sugniuždė jau senstantį istoriką, kuris buvo įsitikinęs, kad vienintelė sūnaus kaltė – jo jaunystė[18]. 1850 metais, kaip ir Daukantui, labai pablogėjo sveikata. Dirbti buvo vis sunkiau. „Gaila tik, kad akys man jau blogai tarnauja, – rašė 1850 metų vasarą Kirkorui, – dešinioji ranka kiek dreba, o su kaire dar blogiau, nes buvo peršauta“[19]. Būdamas fiziškai ir moraliai išsekęs, itin sunkiai išgyveno dar vieną Kraševskio išpuolį pasirodžiusiame jo monografijos *Lietuva* antrajame tome. Knygos pratarmėje *LTI* buvo pavadinta tiesiog „nedailiai sulipintų plytų ir akmenų krūva“, o pats Narbutas apibūdintas kaip „nusipelnęs kronikininkas, kruopštus medžiagos rinkėjas, bet ne istorikas“[20].

Be jokios abejonės, tais pačiais 1850 metais, vos susipažinęs su Kraševskio knygos turiniu, Narbutas parašė rašinį, kurį pavadino *Apie Lietuvos istorijos šaltinius*[21]. Šis tekstas išliko rankraštyje, jo spaus-

[14] Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 150.

[15] Žr. šio leidinio p. 614.

[16] Danileckio laiškas Narbutui, Gardinas, 1850 05 19 (31), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 791.

[17] Teodora Narbutaitė-Mončiunskienė, „Prisiminimai“, *Metai*, 1993, nr. 6, p. 104.

[18] Teodoro Narbuto rašytas raštelis Kirkorui, Šiauriai (?), 1856 (?), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 101.

[19] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1850 07 09 (21), ibid., l. 114.

[20] Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa: Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 2: *Historya od początku XIII wieku do roku 1386*, Warszawa: w drukarni Stanisława Strąbskiego, 1850, s. 6.

[21] [Teodor Narbutt], *O źródłach do Historyi Litewskiej*, MAB RS, f. 18, b. 207/1, l. 29–30.

Adomas Honorijus Kirkoras
1860 metai

dinto varianto nepavyko rasti. Rašinio data nenurodyta, tačiau jo turinys ir cituojami veikalai rodo, kad tai būta recenzijos (o gal tik jos apmatų) antrajam Kraševskio *Lietuvos* tomui. Štai Narbuto teksto fragmentas:

Pasakas pasakoja tie šmeižikai, kurie mums primeta vienpusišką požiūrį į savo tautą – jis pats yra tos tautos šmeižikas, nes dėl savo [kitos] kilmės ir blogos širdies į mus, lietuvius, žiūri per pykčio iškreiptą stiklą. Už ką gi pykti, širsti? Ar vien tik dėl to, kad lietuvių istorijoje matome šį tą gero, puikaus ir verto palikuonių pasididžiavimo? Karalius, didvyris Mindaugas tose jo saldžiose satyrinėse apysakose vadinamas *Mindausu* (*Mindows*) – taip pas mus šiandien lietuviai šunis šaukia. Kurgi tas šio vardo šaltinis? O siaube, šio patyčių vardo išradėjas vertas amžinos paniekos. *Mindauso* išradėjas vardija didžiules krūvas šaltinių, autorių, bet galima akivaizdžiai įrodyti, kad nė vieno iš jų neperskaitė nuo pradžios iki galo, o daugelio (labai daugelio) net rankose nelaikė. Iš katalogų ir literatūros istorijos veikalų nesunku prisirinkti vardų ir knygų pavadinimų, bet

ne taip lengva juos panaudoti – tas, kuris vienu metu leidžia kelių tomų romanus, epigramas ir kitus niekučius, nors ir dešimt galvų turėtų, net per penkiasdešimt metų nesugebėtų naudingai perskaityti ir tų knygų, kurias nurodė *Lietuvos* pratarmėje [...], t. y. 37 autorius ir apie šimtą veikalų. Dėl mūsų, tai savo rinkiniuose turime vos ne visus čia išvardytus spausdintus šaltinius, turime nuorašus visų dokumentų, kurie yra Karaliaučiaus slaptajame ir Rygos archyvuose (pagal Pono Napierskio kodeksą ir jam asmeniškai padedant). Taip pat tai, ką įvairūs asmenys suteikė iš Lietuvos Metrikos. Visa tai gali kiekvienas smulkiai apžiūrėti – jeigu panorėtų aplankyti Šiaurius[22].

Jau vėliau Narbutas taip pakomentuos Kraševskio knygos pratarmę: „Labai lengva yra rašyti pagal dabartinės epochos mintį, bet tiesa yra visuomet šventas dalykas, nes stoja prieš palikuonių, kuriems rašome, teismą; dabarties pasaulis ne visuomet yra objektyvus teisėjas, taigi neverta į jį kreipti dėmesio. Kraševskis, nebūdamas nei lietuvis, nei lenkas, o tik taip sau kažkokia ore sklandanti figūra, tauškia pagal vėjo, kuris jį neša, kryptį“[23]. Vienintelė paguoda Narbutui tuomet buvo Adomo Honorijaus Kirkoro laiškai ir jo parama. Juo pasitikėjo taip, kaip kadaise Anicetu Renjė.

1850–1851 metų žiema buvo ypač sunki. Šiauriuose ir aplinkiniuose kaimuose valstiečiai kovojo su badu. Narbutas paskutinius pinigus, surinktus už parduotus galvijus, išvežė į Vilnių – gal nors kiek palengvins sūnaus dalią. Šį kartą niekas nepadėjo. Kovo 12 (24) dieną Liudvikas Narbutas buvo išsiųstas iš Vilniaus. Pirmoji jo tarnybos vieta buvo pėstininkų divizija Kalugoje. Į Lietuvą grįžo tik 1861 metais. 1851 metų balandžio pabaigoje, t. y. vos mėnesiui praslinkus po atsisveikinimo su sūnumi, į Šiaurius netikėtai atėjo Daukanto laiškas. Lygiai treji metai buvo prabėgę nuo jų paskutinių laiškų. Narbutas sužinojo, kad Daukantas jau Žemaitijoje, Varniuose, taigi atsirado reali galimybė susitikti. Daukantas kvietė jį apsilankyti arba pats žadėjo atvažiuoti į Šiaurius. Tačiau tai neturėjo būti mandagumo vizitas. Laiške skambėjo grasinimas – Daukanto apsilankymo tikslas būtų atsiimti Narbutui paskolintus rankraščius. Tikriausiai dėl to sunerimęs, Narbutas gegužės 18 dieną

[22] Ibid., l. 30.
[23] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai (?), 1852 (?), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 87.

1842 metais Liudviko Narbuto
pieštas Šiaurių dvaro malūno (?) vaizdelis

išsiuntė laišką į Varnius. Deja, jis nepasiekė mūsų dienų. Vis dėlto sprendžiant iš jau vėlesnio, 1854 metų gegužės 15 dienos Daukanto laiško, Narbutas tuomet jam nepranešė nieko džiugaus dėl rūpimų rankraščių, žadėjo pats Daukantą aplankyti. Tačiau jiems susitikti nebuvo lemta.

Narbutas, išsekintas kratų, pažeminimo ir išsiskyrimo su sūnumi, sunkiai grįžo prie įprasto kūrybinio darbo. Tokį nuovargį jis jautė ir 1841 metais, baigęs spausdinti *LTI.* Bet tuomet jėgos grįžo taip pat greitai, kaip ir buvo palikusios. Kirkoras istoriką mėgino įtraukti į Vilniaus gubernijos statistikos komiteto veiklą – pavedė jam sudaryti Lydos apskrities žodynėlį. Narbutas pamažu pasinėrė į šį darbą, tačiau jautė, kad vis sunkiau įgyvendinti savo idėjas. Viename iš to meto laiškų Kirkorui jis sakė: „Prie mūsų statistikos būtų galima pridėti daug puikių dalykų, bet dabartinėje epochoje dirbti neverta. Jau vien slavų klanai mūsų gubernijoje yra nepaprastai įdomus [faktas] – juos būtų galima vietoje išstudijuoti visame etnografiniame plote. Suslavėję lietuviai, sulietuvėję slavai ir

skandinavai, atskirų kraštų atspalviai ir susiliejimai – tai bent problema!! Jeigu nebūčiau toks senas ir toks neturtingas, galėčiau šioje srityje šį tą nuveikti. Bet palikime tai jaunesniems ir turintiems daugiau lėšų, palikime ateičiai"[24].

Nostalgija dvelkė ir apie 1852 metus parengtas dar vienas Narbuto darbas, kurį autorius pavadino *Lietuvių padavimais*[25]. Mūsų dienas pasiekė tik keturi šio rinkinio pasakojimai, iš kurių du buvo senesni, dar žurnale *Ondyna Druskienickich Źródeł* spausdinti rašiniai. Dėmesio verta tik šio darbo pratarmė, kurioje galima įžvelgti mintis, niekuomet atvirai taip ir neišsakytas laiškuose Daukantui, savo turiniu labai artimas dar 1843–1844 metų Peterburgo korespondento svarstymams. Įdomu ir tai, kad jos buvo skirtos viešumai, t. y. daugeliui skaitytojų. Štai vienas *Lietuvių padavimų* rinkinio pratarmės fragmentas:

„Gaisrai! Gaisrai! Kiek jie mūsų Lietuvoje nuostolių pridarė. Ir man, šiandien pradėjusiam rinkti istorijos šaltinius, daugiausia pakenkė. Kur archyvai, knygynai, bibliotekos? Pilyje, pas jėzuitus, dominikonus, Rotušėje? Net žydai turi didelę biblioteką [...], turtingi lenkų ir užsieniečių knygynai (pavyzdžiui, vokiškas Pono Curo), neskaičiuojant jau privačių rinkinių. O bevaldystės ir vidaus netvarkos metai! O lenkai! Kuo jūs pavertėte su jumis susijungusią lietuvių tautą! Pernelyg didelė didikų valdžia, pridengta laisvės ir šventu Respublikos vardu, sunaikino pačią gražiausią valstybę, kokia kada nors buvo žydėjusi Šiaurės Europoje. Didikai patyrė nuosmukį, didelį nuosmukį, ir šie griuvėsiai yra jų nuopuolio simbolis!"[26]

Apie *Lietuvių padavimų* rankraštį labai mažai kalbama Narbuto korespondencijoje, taigi jį galima datuoti tik apytiksliai, remiantis tik

[24] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai (?), apie 1850 metus, LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 101. Vis dėlto, kaip galima spręsti iš vėlesnių Kirkoro liudijimų, Narbutas ėmėsi tyrinėti minėtas problemas ir net buvo sudaręs Vilniaus gubernijos etnografinį žemėlapį (А[дам] Киркор, *Краткое обозрение учёной деятельности по части статистики в Литовском крае и в особенности в Виленской губернии*, in *Сборник историко-статистических материалов по Виленской Губернии*, издание Виленского Статистического комитета, после его преобразования, ч. I, Вильно: в типографии А. Г. Киркора, 1868, с. 16.

[25] *Powieści Litewskie przez Teodora Narbutta*, t. 1, rękopism własnoręczny autora, MAB RS, f. 18, b. 206/II-2.

[26] *Powieści Litewskie. Wstępnie opowiadanie* (be lapų numeracijos).

vienu Narbuto laišku, rašytu 1852 metų lapkritį Kirkorui[27]. Iš šio laiško galima suprasti, kad šiuos lietuvių padavimus surinko viena iš Narbuto dukterų (tikriausiai minėtoji Teodora Narbutaitė-Mončiunskienė). Narbutas juos parengė spaudai, susitarė su Adomu Zavadzkiu dėl išleidimo[28]. Tačiau ir šis Narbuto leidybinis sumanymas buvo nesėkmingas. Suprantama, šiandien sunku būtų pasakyti, kodėl *Lietuvių padavimai* nebuvo išspausdinti, bet galbūt ne vieną Vilniaus leidėją suglumino jau cituotos leidinio pratarmės mintys.

Tuo tarpu Daukantui, apsigyvenusiam Varniuose pas Valančių, iš pradžių viskas klostėsi puikiai. Vėl galėjo grįžti prie istorijos darbų. Materialiniai dalykai neberūpėjo, taigi, kaip taikliai pastebėjo Vytautas Merkys, pasidarė laisvas literatas. Tačiau, laikui bėgant, santykiai tarp Daukanto ir Valančiaus ėmė šlyti. „Valančius, – sakė Merkys, – pirmiausia besirūpinantis vyskupo pareigomis, pamažu prarado Daukanto pasitikėjimą“[29]. Valančius davė jam daug pašalinio darbo: skaityti aklam kunigui Kodainiui, perrašinėti tekstus, mokyti patį vyskupą vokiečių kalbos. Daukantas tikėjosi, kad Varniuose galės atsidėti vien istorijos tyrinėjimui, bet net užbaigti pradėtam dar Peterburge *Pasakojimui* jis vos ištaikydavo atliekamą valandėlę: „kai kurios Valančiaus užduotys tikrai jį vargino. O čia dar Valančius metinę pašalpą sumažino iki 150 rublių. Jau antraisiais metais Daukantas norėjęs iš čia iškeliauti. Valančius įprašęs dar pasilikti. Gyvenimas Varniuose apkarto. Ne todėl, kad čia Daukantui trūko duonos, bet todėl, kad pasijuto stumdomas įnamis, praradęs viltį atiduoti skaitytojui savo ilgų metų kūrybos vaisius“[30]. Vis labiau Daukanto galvoje ėmė bręsti įsitikinimas, kad būtina iš Varnių išvykti. Taigi jam teko nusivilti ne tik Narbutu, bet ir Valančiumi. Nuo pat 1851 metų su *LTI* autoriumi nebepalaikė jokių ryšių, į Šiaurius taip pat nenuvažiavo, kaip buvo žadėjęs.

Narbutas, negavęs atsakymo į paskutinį laišką, taip pat nesistengė atnaujinti korespondencijos. Kojalavičiaus herbyno reikalai į priekį nejudėjo, taigi nieko džiugaus Daukantui pranešti negalėjo. Tik 1853 metų pabaigoje Narbuto ir Kirkoro laiškuose vėl nuskambėjo Daukanto vardas. Tuomet abu literatai buvo vėl atnaujinę kadaise pražuvusios relikvijos – Kauno miesto globėjo stabo – paieškas. Visi

keliai vedė į Peterburgą. Narbutas rašė: „Jau prieš keliolika metų dėl to aš kreipiausi ir į Onacevičių, ir į Gräffą, kuris užsiiminėjo tokiais dalykais ir išrūpino man daug medžiagos. Bet jie nieko, visai nieko negalėjo sužinoti. Galbūt dabar, esant naujam tariamosios Viešosios bibliotekos ir muziejaus direktoriui [pavyktų]. [...] Reikėtų paprašyti ko nors jaunesnio, kad ir mūsų gerbiamojo Bulharino [Tado Bulharino – *R. G.*], kad pavaikštinėtų ir šen, ir ten; gaila, kad Gräffas mirė!! **Daukantas ir Anastasevičius taip pat, o jie buvo mano korespondentai** [paryškinta mano – *R. G.*]“[31]. Šiame laiške stebina viena detalė – 1853 metais Narbutas buvo įsitikinęs, kad Daukanto nebėra tarp gyvųjų. Kaip sužinosime vėliau, šį manymą, atsiradusį dėl Daukanto tylėjimo, patvirtino žinia, gauta iš „vieno asmens, atvykusio į Vilnių iš Raseinių“[32].
Taigi galima įsivaizduoti Narbuto nustebimą, kai 1854 metų gegužės pabaigoje vėl gavo Daukanto laišką, rašytą Varniuose. Regis, jis buvo pats trumpiausias visoje ligšiolinėje jų korespondencijoje. Daukantas sakė: „Tikėjausi, kad atvyksi, Maloningasis Kapitone, į mūsų kraštus, kaip žadėjai minėtajame laiške. Tačiau veltui laukiau. Todėl esu priverstas vėl prašyti Tamstą pranešti, ar Tamstai nepavyko tų rankraščių atgauti“[33]. Reikia manyti, kad Daukanto laiškas Narbutą tikrai privertė sunerimti – Kojalavičiaus herbyno rankraštis vėl slydo iš rankų. Galbūt tai buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios Narbutas neatsakė, nors nereikėtų atmesti ir prielaidos, kad Narbuto atsakymas nepasiekė adresato. Po kelių savaičių, t. y. birželio 6 (18) dieną, Narbutą ištiko smarkus akmenligės priepuolis, kuris nepraėjo iki birželio 21 (liepos 3) dienos. Savo užrašų knygelėje Narbutas jį pavadino „afektu“. Anot istoriko, toks priepuolis jo nekamavo jau trejetą metų[34]. Medikai sako, kad toks ligos

[27] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1852 11 03 (15), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 71–72.
[28] Ibid., l. 72.
[29] Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 159–160.
[30] Ibid., p. 160.
[31] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1853 12 16 (28), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 54–55.
[32] Žr. šio leidinio p. 634.
[33] Žr. šio leidinio p. 626.
[34] Narbuto užrašų knygelė, MAB RS, f. 18, b. 199, l. 53.

paūmėjimas gali būti susijęs ir su kokiais nors dideliais išgyvenimais, neigiamomis emocijomis, su psichikos trauma. Šie priepuoliai, nors ir nelabai stiprūs, Narbutą kamuos dar dvejus metus. Taigi nederėtų atmesti prielaidos, kad staigus sveikatos pablogėjimas buvo susijęs ir su šiuo 1854 metų laišku.

1854 metų laiške Daukantas nė vienu žodžiu neužsiminė nei apie savo padėtį, nei apie savo kūrybinį darbą: šiais metais, paskutiniais praleistais Varniuose, buvo išspausdinta jo versta ūkiškų patarimų knygelė *Sėjamosios pašaro žolės*, išverstas *Pamokslas, kaip girias kirsti, sėti ir diegti dėl alvieno ūkininko*. Jau seniai Daukantas nieko nebesiuntė į Šiaurius. Nežinojo Narbutas ir apie minėtas knygeles, nors, kaip įsitikinsime vėliau, jam nebuvo paslaptis, kad Daukantas rengė lenkų–lietuvių kalbų žodyną.

1855 metai Lietuvos kultūriniame gyvenime buvo ypatingi: Eustachijaus Tiškevičiaus iniciatyva buvo įkurta Vilniaus laikinoji archeologijos komisija ir Senienų muziejus. Archeologijos komisijos statutas buvo patvirtintas gegužės mėnesį. Komisijos tikrųjų narių sąraše buvo ir Narbuto pavardė. 1855 metų pabaigoje Narbutas rašė Kirkorui: „Archeologijos komisijos nario diplomą ir narių sąrašą gavau vakar. Jeigu ne nuopelnais, tai amžiumi būčiau patriarchas, kaip, Pone Geraradary, mane pavadinai, bet mano uolumas Tamstų darbui ir tokiems gražiems ketinimams pranoksta ir mano metus, ir norus. Tegul Dievas ir ateities kartoms palaimina tą sumanymą steigėjų ir lietuvių tautos amžinai garbei“[35]. Narbutą pamalonino ir tai, kad jo pavardė puikavosi pirma jo amžinojo kritiko Kraševskio. Tarp komisijos narių buvo Narbuto bičiuliai: Mikalojus Malinovskis, Adomas Honorijus Kirkoras, Juozapas Jaroševičius, Mykolas Homolickis, Adomas Benediktas Jocheris, Liudvikas Kondratovičius (1861 metais buvo išrinktas ir Anicetas Renjė, prieš keletą metų grįžęs iš tremties). Daukanto pavardės ten nebuvo. Nebuvo ir ilgamečio Narbuto bičiulio ir leidėjo Antano Marcinovskio – 1855 metais jis atsisveikino su šiuo pasauliu, taip ir neįvykdęs Narbutui duoto pažado, t. y. neišleidęs dešimtojo *LTI* tomo. Vilniaus intelektualus ne mažiau sukrėtė ir kitos mirtys – Juozapo Ježovskio, Tomo Zano, o po kelių mėnesių – ir Adomo Mickevičiaus.

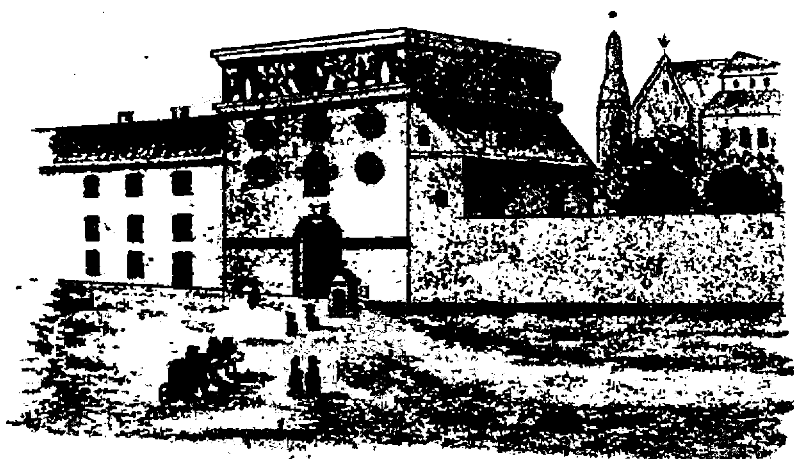
Iš pasaulio pamažu traukėsi senoji karta, Daukanto bendramoksliai, kurių likimai išsiskyrė dar jaunystės laikų Vilniuje.

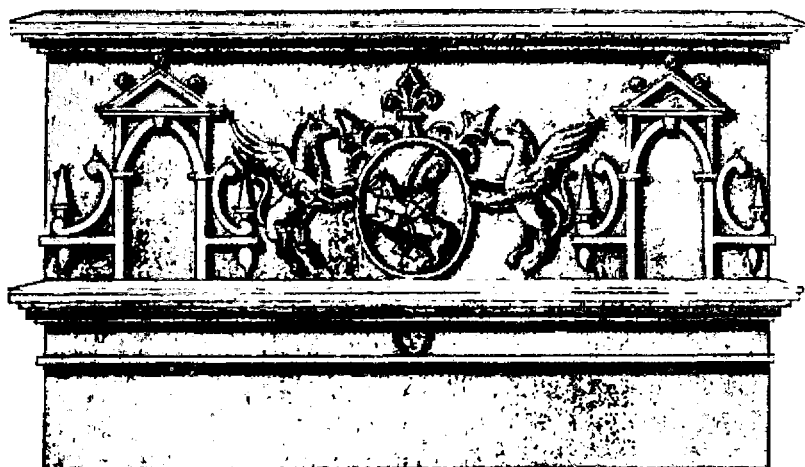
1855 metais Varniuose Daukantui pasidarė nebepakenčiama. Santykiai su Valančiumi galutinai pašlijo. Bene geriausiai šią situaciją charakterizuoja Valančiaus laiškas Adomui Zavadzkiui. „P[onas] Daukantas, – rašė vyskupas, – būdamas žmogus senas ir, be to, literatas, pasidarė toks keistas, kad ne kartą jo privataus gyvenimo įpročius turiu suvaldyti. Įrodinėdamas kokį reikalą, mėgsta perdėti. Reikalaudamas *Istorije senoje* [t. y. 1852 metais išleistos Valančiaus knygelės *Istorije Szwęnta Senoje Istatima – R. G.*], P[ono] Kobilinskio akivaizdoje piktam panaudojo mano vardą, nes nebuvau jam davęs jokio pavedimo. Ir kai, gavęs D[idžiai] Gerbiamojo Pono laišką, ėmiau jam prikaišioti, atsakė, kad tai padaręs, norėdamas reikalavimui suteikti didesnės reikšmės. Bet ką padarysi, kas gi be ydos. Šiaip žmogus labai geras ir prie mokslo prisirišęs, todėl reikia jam dovanoti“[36]. Taigi Daukantui reikėjo pagalvoti apie naują prieglobstį. O čia staiga valdžia susidomėjo jo *Būdu* – knyga viena pirmųjų atsidūrė draudžiamųjų lietuviškų knygų sąraše. Vytautas Merkys, detaliai išstudijavęs šios istorijos aplinkybes, pastebėjo, kad byla dėl *Būdo* ir Daukanto išvykimas iš Varnių sutapo.

Naują prieglobstį Daukantas surado jau ne Lietuvoje, bet Latvijoje, Svirlaukio dvare, pas gydytoją Petrą Smuglevičių. Svirlaukyje vėl atbudo noras imtis istorijos tyrinėjimų. Daukantas grįžo prie senos idėjos – parengti iš Jurgio Plioterio paveldėtų Žemaičių privilegijų rinkinį. Jau buvo minėta, kad šį darbą buvo pradėjęs dar Peterburge. 1844 metų vasarą, lankydamasis Vilniuje, pasakojo apie jį Mykolui Homolickiui, o vėliau per pastarąjį prašė Malinovskio pagalbos pataisyti lotyniškąją rinkinio pratarmę. „Daukantas, – sakė Merkys, – užsimojo paskelbti tą laiške Narbutui minėtąjį Plioterio

[35] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1855 12 19 (31), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 158.

[36] Valančiaus laiškas Zavadzkiui, Varniai, 1855 03 04 (16), cit. pagal: Antanas Tyla, „Motiejaus Valančiaus laiškai Adomui Zavadzkiui“, *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Literatūra*, t. 11(1), Vilnius: Mintis, 1969, p. 103.

Aušros Vartų Vyčio motyvas
Mažesniuosiuose istorijos raštuose (1856)

dokumentų rinkinį, kurį dar 1788 metais iš Lietuvos Metrikos buvo užsakiusi Žemaičių vyskupijos kapitula"[37]. Chronologiškai sutapo rinkinio rengimas spaudai ir santykių su Narbutu atnaujinimas. Ta-

čiau korespondencijos atgaivinimas buvo susijęs ne tik su ketinimu publikuoti minėtuosius dokumentus.

1856 metais, po ilgos pertraukos, Narbutas išspausdino paskutinį savo didelį darbą – *Mažesniuosius istorijos raštus* (knygos pratarmė rašyta 1852 metų gruodį, Cenzūros komiteto leidimas spausdinti duotas 1854 metų kovo mėnesį)[38]. Naująjį leidinį sudarė istorinių apybraižų rinkinys – medžiaga, kurią Narbutas kaupė jau kelis dešimtmečius, ketindamas ja papildyti antrąjį *LTI* leidimą. Taigi *Mažesniųjų istorijos raštų* išėjimas rodė, kad 1852 metais Narbutas galutinai neteko vilties išleisti papildytą *LTI* variantą. Apskritai rinkinio pratarmė (kaip ir visi tuo metu rašyti tekstai) dvelkė pesimizmu. Tarsi apmąstydamas nueitą kelią, istorikas rašė: „Nors pataikiau gyventi laikais, kurie nėra palankūs tautai skirtam darbui, – tautai, kurios tik vardas gyvas; nors, dažnai pavydžių ir piktų balsų apšauktas, nesugebėjau savo darbe vadovautis naująja istorinės filosofijos mintimi, – vis dėlto ir toliau vargau, nes turėjau vilties, kad šis darbas bus naudingas aukštesnių gebėjimų žmonėms"[39]. Vieną knygos egzempliorių su autografu Narbutas pasiuntė Eustachijui Tiškevičiui[40]. Daukanto reakcija į naująją *LTI* autoriaus publikaciją nežinoma.

Tuo tarpu 1857–1858 metais spaudoje vėl buvo atkreiptas dėmesys į didžiausią ir pagrindinį Narbuto veikalą – *LTI*. *Gazeta Warszawska* ir *Biblioteka Warszawska* išspausdino Stanislovo Mikuckio (*Mikucki*, 1814–1890), filologo, Maskvos universiteto auklėtinio, straipsnius, pavadintus „Keletas filologinių pastabų *Lietuvių tautos senovės istorijos* pirmajam tomui *Lietuvių mitologija*"[41] bei „Keletas filologinių pastabų Teodoro Narbuto veikalui *Lietuvių tautos isto-*

[37] Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 168.
[38] Teodor Narbutt, *Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historji Litwy odnoszące się*, Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, 1856.
[39] Ibid., s. 1.
[40] Dabar ši knyga saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje (sign. 48485).
[41] Stanisław Mikucki, „Kilka filologicznych uwag nad Mitologiją Litewską, stanowiącą tom pierwszy Dziejów Starożytnych Narodu Litewskiego, przez Teodora Narbutta, 1835, Wilno", *Gazeta Warszawska*, 1857, nr 18, s. 3–4; nr 19, s. 3–4.

rija"[42]. Pirmajame rašinyje Mikuckis konstatavo, kad Narbuto *LTI* pirmasis tomas – kol kas išsamiausias lietuvių mitologijos tyrinėjimas. Antra vertus, šis Narbuto veikalas – jau gerokai pasenęs. Dar daugiau – jame apstu didelių klaidų, kurios, anot Mikuckio, atsiradusios dėl labai paprastos priežasties – Narbutas menkai temoka kalbą tos tautos, kurios istoriją tyrinėja. Mikuckis rašė, kad jau anksčiau galėjęs kritikuoti *LTI* autorių, tačiau tai darąs būtent dabar, nes matąs, kad „kai kurie nusipelnę kraštui rašytojai ir toliau aklai tiki Ponu Narbutu"[43]. Mikuckis smulkiai išanalizavo Narbuto veikalą ir įrodė daugelio jo teiginių nepagrįstumą. Tačiau daugiausia kritikos sulaukė mitinių Anapilio, *Anafielas*, kalno bei jo papėdėje gyvenusio slibino *Wizunas* vardai. Įdomu tai, kad šį kartą Mikuckis savo argumentus parėmė Daukanto tyrinėjimais. Mikuckis rašė: „Ponas Simonaś Daukantas [orig. *Dewkont* – *R. G.*], kuris taip detaliai nagrinėja Lietuvių mitologiją veikale „Budą Senowęs Lëtuviū, etc.", p. 92 tik tiek pasako: „Pagal jų (lietuvių) nuomonę į dangų eiti ir doriesiems reikią per didžiai aukštą ir žiaurų kalną ropoti į aukštybes [...]. Pakalnėj to kalno gulėjęs baisus slykūnas, arba smakas". Netgi Ponas Daukantas [orig. *Dowkont* – *R. G.*] neišaiškino to kalno ir to slibino vardo, nes tų daiktų vardų niekas niekuomet nežinojo ir nežino"[44]. Antrajame, *Biblioteka Warszawska* išspausdintame, straipsnyje Mikuckis rašė: „Neįmanoma čia būtų išvardyti visų tų pseudolietuviškų žodžių, kuriuos vienas Dievas težino, kodėl Ponas Narbutas sugalvojo. Manome, kad iš to, ką čia pasakėme, kiekvienas lengvai įsitikins, kad Ponas Narbutas ne tik negali pasigirti mokėjimu kalbos tos tautos, kurios tokią plačią istoriją parašė, bet dar ir vartoja negirdėtus lietuvių kalboje žodžius, pateisindamas juos ne visuomet sąžininga nuoroda į Sirvydą"[45]. Narbuto reakcija buvo neįprasta.

Kaip jau buvo sakyta, istorikas vengė viešų pasisakymų spaudoje, tačiau šį kartą ryžosi atsakyti – trečiajame *Teka Wileńska* numeryje paskelbė straipsnį, kurį pavadino „Pastabos pastaboms"[46]. Rašinio pavadinimas ir jo rašymo bei pasirodymo laikas (rašytas 1857 metų rugsėjo 5(17) dieną) rodė, kad jis buvo sumanytas kaip atsakas būtent į minėtuosius Mikuckio straipsnius (visų pirma į pa-

skelbtą laikraštyje *Gazeta Warszawska*). Antra vertus, iš Narbuto teksto turinio matyti istoriką turėjus omenyje kitą, dar ankstesnį, Mikuckio darbą – *Kandidato S. P. Mikuckio ataskaitos antrajam Imperatoriškosios mokslų akademijos skyriui apie filologinę kelionę po vakarinius Rusijos kraštus*[47], kuriame taip pat nemažai vietos buvo skirta *LTI* kritikai. Taigi galima spėti, kad atsakymą Mikuckiui Narbutas buvo apgalvojęs jau anksčiau, tačiau būtent 1857–1858 metų publikacijos jį galutinai paskatino apsispręsti ir viešai išspausdinti savo mintis. Apskritai Mikuckio rašiniai tam tikra prasme buvo ypatingi – pirmą kartą oficialiai Narbuto darbą nagrinėjo filologas. Niekas anksčiau, išskyrus Daukantą, to nebuvo daręs[48]. Narbuto atsakymas Mikuckiui (o iš dalies, nors ir dešimtį metų pavėluotas, – ir Daukantui) buvo trumpas – jis esąs „tikras lietuvis" (*rodowity Litwin*), ir visi kaltinimai lietuvių kalbos nemokėjimu esą nepagrįsti[49]. Detaliai atsakęs į Mikuckio priekaištus, Narbutas rašė: „Lietuvių kalbos skambėjimas yra toks jautrus tikro lietuvio ausiai, kad labai retai kada pavyktų neatpažinti svetimšalio, nors šis ir puikiausiai mokėtų kalbėti lietuviškai. Iš tikrųjų mes, nors ir esame aukštesnio luomo, nuo vaikystės savo žindyvių ir auklių dėka esame taip įgudę kalbėti, kad mums tokio priekaišto nebūtų galima padaryti; bet lenkiškai tai ne iš karto gerai kalbame"[50]. Kaip jau buvo minėta, tam tikra prasme tai buvo atsakymas į dar 1848

[42] Stanisław Mikucki, „Kilka filologicznych uwag nad dziełem Teodora Narbutta: ‚Dzieje narodu Litewskiego' ", *Biblioteka Warszawska*, 1858, t. 1, s. 443–449.
[43] Stanislaw Mikucki, „Kilka filologicznych uwag nad Mitologiją Litewską", *Gazeta Warszawska*, 1857, nr 18, s. 4.
[44] Ibid., nr 19, s. 3.
[45] Stanisław Mikucki, „Kilka filologicznych uwag nad dziełem Teodora Narbutta: ‚Dzieje narodu Litewskiego'", s. 446.
[46] Teodor Narbutt, „Uwagi nad uwagami", *Teka Wileńska*, 1858, nr 3, s. 358–369.
[47] *Отчёты второму отделению Императорской Академии наук, о филологическом путешествии по западных краях России, кандидата С. П. Микуцкаго*, С.-Петербург, 1855–1856, три тетради.
[48] Žr. 1848 metų balandžio 15 (27) dienos Daukanto laišką Narbutui (šio leidinio p.587–615).
[49] Teodor Narbutt, „Uwagi nad uwagami", s. 358–369.
[50] Ibid., s. 367.

metų Daukanto priekaištus. Tuomet Narbutas Daukantui neatrašė. Dabar, po dešimties metų, ryžosi išsakyti visus savo argumentus. Juolab kad neabejojo, jog Daukanto nebėra tarp gyvųjų. Narbutas sakė: „be neužmirštamos atminties Simono Daukanto [orig. *Dawkonta* – *R. G.*] ir *Dainų* autoriaus Simono Stanevičiaus, neturėjome rašytojo, kuris tvirtai būtų mokėjęs lietuvių kalbą“[51]. Šios eilutės turėjo sujaudinti Svirlaukyje gyvenantį Daukantą.

Apskritai 1858 metais Narbuto vardas vėl staiga ėmė itin intensyviai figūruoti periodikoje. Kodėl, praėjus beveik dvidešimčiai metų po *LTI* pasirodymo, kilo nauja susidomėjimo tuo veikalu banga? Žinoma, svarbų impulsą tam galėjo duoti garsioji Mykolo Balinskio publikacija *Gazeta Warszawska* puslapiuose – juk būtent 1858 metais buvo išspausdintas šeštasis *Laiškų nuo Kražantės krantų* rašinys, skirtas Narbuto veikalų (visų pirma *LTI*) kritikai[52]. Vis dėlto detalesnė analizė rodo, kad ši kritika sklido iš vienos vietos, būtent iš Daukanto aplinkos žmonių. 1858 metais Daukantas galėjo vėl panaudoti prieš Narbutą ginklą, kurį buvo išmėginęs dar 1848 metais. Taigi galima spėti, kad Daukanto bičiuliai, žinodami negarbingą Narbuto elgesį su Daukanto rankraščiais, spaudoje suaktyvino *LTI* kritiką. Daug aiškiau bus prisiminus istoriografijoje žinomą faktą, kad visą pusmetį (apie 1850–1852 metus) Daukantas Varniuose mokė lietuvių kalbos Mikuckį. Galbūt jau tuomet jis ir išdėstė savo mokiniui pastabas dėl Narbuto veikalo, apsakė ir mums žinomus jų santykių faktus.

Tais pačiais 1858 metais Narbutą griežtai kritikavo ir Mikalojus Akelaitis, žmogus, kuris tuomet gyveno Svirlaukyje kartu su Daukantu ir kuriam taip pat buvo žinomas negarbingas Narbuto elgesys. 1858 metais jis parašė straipsnį į *Biblioteka Warszawska*[53], o vėliau ir į laikraštį *Kronika Wiadomości Krajowych i Zagranicznych*. Pastarasis straipsnis nebuvo išspausdintas, tačiau iš paties Akelaičio laiškų Kirkorui galima spręsti, kad jame buvo ne tik priekaištaujama Narbutui dėl prasto lietuvių kalbos mokėjimo, bet ir paliesta skaudi jo santykių su Daukantu tema. Kodėl Daukantas pats nepamėgino viešai sukritikuoti Narbuto? Atsakymą į šį klausimą randame to paties Akelaičio korespondencijoje. Kirkorui paprašius pa-

kviesti Daukantą bendradarbiauti *Teka Wileńska*, Akelaitis atsiuntė tokį atsakymą: „*Tekai* nieko nežada. Tai žmogus, kuris davė sau žodį, jog rašys tik lietuviškai“[54]. Beje, netrukus Daukantas, to paties Akelaičio įkalbėtas, sulaužys tą žodį – 1859 metų pradžioje lenkų kalba parašys recenziją Lauryno Ivinskio parengtam 1858 metų kalendoriui[55]. Regis, ji turėjo pasirodyti laikraštyje *Gazeta Warszawska*, tačiau taip ir nebuvo išspausdinta.

Taigi 1858 metais Akelaičiui atsirado puiki proga pagelbėti Daukantui – Balinskio dėka jis užmezgė korespondenciją su Kirkoru – Archeologijos komisijos nariu, *Teka Wileńska* redaktoriumi, artimu Narbuto bičiuliu ir korespondentu. Tik vargu ar pastarasis faktas Akelaičiui buvo žinomas. Pirmą kartą apie Narbuto ir Daukanto santykius Akelaitis užsiminė 1858 metų gegužės 3 dienos laiške. Jis sakė: „Ponas Narbutas priskiria mūsų literatą [Daukantą – *R. G.*] prie mirusiųjų tikriausiai todėl, kad nenori jam grąžinti aštuonių šimtų su Lietuva susijusių dokumentų. Keturiolika metų Ponas Daukantas rinko tuos mūsų praeities atminimus. Davė juos Ponui Narbutui su sąlyga, kad juos grąžins. Ponas Daukantas dėl to griežtai rašė, bet Ponas Narbutas nesiteikė atsakyti. Apie tai rašiau *Kronikai*, bet nežinau, ar savo skiltyse išspausdino tą žinią. Savo straipsnelyje *Pastabos pastaboms* Ponas Narbutas paliudija, kad nemoka lietuviškai“[56]. Kitame, gegužės 14 dienos, laiške Akelaitis sakė: „Dėl savo [Daukanto – *R. G.*] dokumentų pats dar kartą nori rašyti Ponui Narbutui, o galbūt net nuvažiuoti pas jį. Nepaprastai Tamstai dėkoja, kad teikeisi užsiminti apie jo nuosavybę. Ponui

[51] Ibid., s. 361.
[52] [Michał Baliński], „Listy znad brzegów Krożenty. List VI“, *Gazeta Warszawska*, 1858, nr 4, s. 5–6; nr 6, s. 5–6.
[53] Mikołaj Akielewicz, „Słówko o bogach litewskich“, *Biblioteka Warszawska*, 1858, t. 3, s. 192–195.
[54] Akelaičio laiškas Kirkorui, Svirlaukis, 1858 05 14 (26), *Tauta ir žodis*, t. 3, 1925, p. 302.
[55] Simonas Daukantas, „Pastabos dėl L. Ivinskio kalendorių, arba metskaitlių, kalbos“, in Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Vaga, 1976, p. 715–722. Plačiau apie tai žr.: Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, p. 171–172.
[56] Akelaičio laiškas Kirkorui, Svirlaukis (?), 1858 05 03 (15), *Tauta ir žodis*, t. 3, p. 300.

Daukantui svarbiausia yra lietuviškas Kojalavičiaus herbynas, perrašytas iš lotyniško originalo, kuris iš Sapiegų [bibliotekos] pateko į Imperatoriškąją biblioteką. Dėl to rankraščio Ponas Simonas savo testamente maldauja Lietuvos istorikus ir gyventojus, kad per teismą išieškotų tuos dokumentus ir herbyną iš Pono Narbuto arba jo paveldėtojų"[57]. Tačiau Akelaitis, remdamasis vienu faktu, nenorėjo sumenkinti tokio tyrinėtojo kaip Narbutas nuopelnų apskritai. Jis rašė: „Būčiau išsigimęs lietuvis, jeigu negerbčiau tokių vyrų kaip Narbutas, Balinskis, Kraševskis, Jaroševičius, Malinovskis ir *Lietuvių tautos istorijos ir gyvenimo bruožų* autoriaus [Kirkoro – *R. G.*]. Šitų gerbiamų plunksnos darbininkų nuopelnai amžiais bus minimi. Jie tarnauja teisybei, tai ar galima užsigauti už teisybę? Ar tat Poną Narbutą žemina, jeigu aš jam pasakysiu, kad nemoka lietuviškai?"[58] Kaip galima spręsti iš šio ir vėlesnio Akelaičio laiško, antinarbutiškas Mikuckio rašinys jam pasirodė neobjektyvus. Akelaitis savo repliką prieš Mikuckį net buvo nusiuntęs į *Gazeta Warszawska* (tą pat, anot jo, padaręs ir Kajetonas Nezabitauskis), tačiau rašinį redakcija atmetusi. Savo poziciją Mikuckio straipsnio atžvilgiu dar ryškiau nusakė birželio 21 dienos laiške: „Tegul mūsų garbusis senolis [Narbutas – *R. G.*] žino ir tegul visai nesijaudina, kad jį išdrįso prieš pasaulį išjuokti kažkoks svetimšalis ir mums svetimas žmogus, kuris absoliučiai nemoka lietuvių kalbos, kaip galime įsitikinti iš jo raštų, o dar didesnį įrodymą gali pateikti Ponas Daukantas, su kuriuo Ponas Mikuckis pusę metų prasėdėjo Varniuose pas Vyskupą. Mokėsi ten lietuviškai, bet neišmoko tos įstabios kalbos"[59].

Akelaičio, o galbūt ir Kirkoro paskatintas, liepos mėnesį Daukantas parašė laišką į Šiaurius. Jo tekstas mums tiksliai nežinomas, bet jį galima numanyti. Ir štai rugsėjo pradžioje į Svirlaukį atėjo atsakymas. Laiškas buvo rašytas Šiauriuose rugpjūčio 21 dieną. Jo autorius buvo ne pats Narbutas, bet jo sūnus Pranciškus. Pastarasis faktas, o ir pats laiško turinys Vytautą Merkį įgalino jį taikliai pavadinti „svetimu atsakymu". Suprantama, šešiolikmečio Pranciškaus Narbuto (1842–1892) minčių laiške būta nedaug. Taigi Pranciškaus Narbuto laišku šį rašinį galime pavadinti tik su išlygomis. Iš es-

mės tai buvo Teodoro Narbuto padiktuotas tekstas. Beje, 1858 metais Narbutas užrašų knygelėje įrašė: „Pranukas rašo Daukantui. Rugp[jūčio] 18 [diena] (*Do Dowkąta Franuś pisze. Sierp. 18*)“[60]. Vadinasi, laiško tekstas buvo koreguojamas net keletą dienų. Pranciškus Narbutas rašė:

Gerbiamojo Pono šių metų liepos 28 dienos laiškas mus pasiekė prieš keletą dienų. Turiu liūdną pareigą į jį atsakyti. Mano Tėvas, slegiamas amžiaus, nes jau aštuntą dešimtį baigia skaičiuoti, perskaitęs Tamstos kreipimąsi, labai susijaudino ir atsitokėjo tik po kurio laiko. Pirmiausia sakė, kad neturėjo jokios prievolės grąžinti rankraščius, kuriuos kartais gaudavo per trečias rankas. Palaikydavo ir grąžindavo, nes nieko iš jų negalėjo panaudoti savo istorijos tyrinėjimams, kurių paskutinis tomas jau buvo spausdinamas. [Tai sakydamas] rėmėsi pluoštu Tamstos laiškų, esančių jo archyve. Be to, asmenys, perdavę tuos rankraščius, – Daktaras Čarnovskis, Antanas Marcinovskis, pilietis Gruževskis ir kiti – daugybę kartų reikalavo juos grąžinti ir pasiėmė, bet kvitų neišdavė. Praėjo daug laiko, jis nušlavė pėdsakus arba palaidojo pačius tarpininkus. O kas per mano brolio Liudviko tardymą pateko į Komiteto rankas, iki šiol negrąžinta.
Iš Kojalavičiaus herbyno yra mano Tėvo spaudai parengtų ištraukų, bet jos, nesuradus leidėjo, ligi šiol neišspausdintos. O patį originalą, seniau, prieš dešimtį metų, su vargu atgautą iš svetimų rankų (buvo kone dingęs), gal pavyks surasti. Jeigu bus galima padaryti nuorašą, tai, kaip sakyta, yra šiokia tokia viltis, kad [herbynas] pasieks [savo] šeimininką. Jeigu tik koks muziejus jo nesugriebė.
Šitai turiu garbės pranešti savo labai ligoto Tėvo liepiamas – pareikšdamas didžią savo pagarbą[61].

Buvo šiame laiške ir Narbuto padiktuotas *post scriptum*:

Dovanok, Pone Geradary, už mano klaidingą (dėkui Dievui) pranešimą – patikėjęs vienu asmeniu, atvykusiu į Vilnių iš Raseinių, viename vietos periodiniame leidinyje ne be liūdesio Tamstos tauriausiąjį asmenį priskyriau prie tų, kurie jau nebepriklauso šiam vargingam žemiškajam pasauliui. Dabar gi su džiaugsmu iš Tamstos paties rašyto laiško sužinau priešingą žinią – kad esi gyvas ir sveikas. Teleidžia Apvaizda ir Tamstai tą patį kada nors pareikšti apie mane[62].

Daukanto reakciją į šį laišką yra geriausiai aprašęs Akelaitis, tiesioginis liudininkas. Laiške Kirkorui jis rašė: „*a propos* Pono Simo-

[57] Akelaičio laiškas Kirkorui, Svirlaukis, 1858 05 14 (26), ibid., p. 302.
[58] Ibidem.
[59] Akelaičio laiškas Kirkorui, Svirlaukis, 1858 06 21 (07 03), ibid., p. 304.
[60] Narbuto užrašų knygelė, l. 53.
[61] Žr. šio leidinio p. 634.
[62] Žr. šio leidinio p. 634–635.

no. Kaipgi bjauriai atrašė Ponas Narbutas! Į Pono Simono laišką vos ne vos atsakė per savo sūnų, pareikšdamas, kad nepamena, ką ir kuomet Ponas Daukantas jam atsiuntė. Kojalavičiaus herbyną (už kurį a. a. Ponas Raczyński siūlė 700 rublių sidabru) Ponas Narbutas prisiekė atsiųsti, padaręs nuorašą, ir tai tik tokiu atveju, jeigu ras nurašinėtoją. Perskaičius šią žinią, mano senelio vos neištiko apopleksija. Mano gerasis Dieve! Tasai nuoširdus ir širdingas (taip save vadina savo laiškuose, kuriuos turiu po ranka) Pono Simono bičiulis, šiandien jo jau net neatmena. Negi Ponas Narbutas jau prarado atmintį? Keistas dalykas! O dar rašo straipsnius! Pamatysime, kas iš to išeis?“[63]
Daukanto nusivylimą patvirtina ir tų pačių metų gruodžio 9 dienos laiškas, kurį jis iš Svirlaukio parašė nežinomam adresatui (pirmą laišką tam pačiam asmeniui buvo parašęs rugpjūčio 13 dieną[64]). Šiame laiške Daukantas pareiškė, kad visus Narbutui jo siųstus dokumentų nuorašus aukoja Vilniaus archeologijos komisijai. Laiško adresato Daukantas neįvardijo, bet jį vadino „Vilniaus archeologijos komisijos tikruoju nariu“. Laiškas išliko tarp Tiškevičių giminės dokumentų, todėl galėjo būti adresuotas vienam iš Tiškevičių, priklausiusių Archeologijos komisijai ir buvusių jos tikraisiais nariais – be komisijos pirmininko Eustachijaus Tiškevičiaus, tikraisiais nariais steigėjais buvo dar penketas šios giminės atstovų[65]. Tačiau prieš šią hipotezę, regis, kalbėtų kreipinys, kurį Daukantas vartojo šiame ir dar ankstesniame, rugpjūčio 13 dienos, laiške tam pačiam asmeniui – „Maloningasis Pone Geradary“, t. y. neminėdamas grafų Tiškevičių titulo. Antra vertus, šis argumentas nėra visai įtikinamas – tarp Tiškevičiaus korespondencijos vis dėlto teko matyti vieną laišką, kur vartojamas šis kreipinys, t. y. *Wielmożny Moście Dobrodzieju*. To laiško autorius – Narbutas (sic!). Tačiau tai buvo išimtis ir pačiam Narbutui – laiškuose Eustachijui Tiškevičiui jis paprastai vartojo kreipinį *Czcigodny Hrabio Dobrodzieju*, vėliau – *Jaśnie Wielmożny Panie, Panie Hrabio*. Beje, pati populiariausia kreipinio forma laiškuose Tiškevičiui – *Jaśnie Wielmożny Mości Hrabio*. Būtent taip savo laiškus pradėdavo dauguma grafo korespondentų, tarp jų ir Malinovskis (Narbutas šio kreipinio nevartojo).

Daug rečiau pasitaiko formos *Jaśnie Wielmożny Hrabio Dobrodzieju, Jaśnie Wielmożny Hrabio* bei *Zacny i Szanowny Hrabio.* Kaip jau sakiau, formą *Wielmożny Moście Dobrodzieju* teko pastebėti tik vienintelį kartą.

Antrasis argumentas, davęs prielaidą suabejoti Eustachijumi Tiškevičiumi kaip galimu Daukanto adresatu, buvo mintis, kad, kreipdamasis į Eustachijų Tiškevičių, būtų jį vadinęs komisijos pirmininku, o ne tikruoju nariu. Pirmasis į šią aplinkybę atkreipė dėmesį Egidijus Aleksandravičius. Jis rašė: „laiške S. Daukantas mini, jog iš spaudos sužinojęs apie adresato išrinkimą tikruoju Archeologijos komisijos nariu, o E. Tiškevičius buvo paskirtas komisijos pirmininku ir muziejaus globėju dar prieš tas įstaigas oficialiai atidarant, t. y. 1855 m. Nėra duomenų, kad Archeologijos komisijos pirmininką kas nors būtų vadinęs tikruoju nariu (žr. Archeologijos komisijos įstatus // Pamiętniki komisii Archeologicznej Wileńskiej. Cz. 1. S. 6–7). Greta E. Tiškevičiaus į Komisiją dar 1856 m. buvo įtraukti šie Tiškevičių giminės atstovai: Konstantinas (Eustachijaus brolis), Mykolas, Juozapas, Jonas (Juozapo sūnus) ir Benediktas. *Kurjer Wileński* informuodavo apie naujų narių išrinkimą. 1858 m. iki rugsėjo mėn. (kada rašytas S. Daukanto laiškas) tik vienas Tiškevičius buvo išrinktas į Komisijos sudėtį – tai Mikalojus Tiškevičius (žr. Archeologijos komisijos 1858.II.14 raštą Vilniaus švietimo apygardos globėjui J. Vrangeliui // CVIA. F. 567. Ap. 3. B. 12. L. 134). Gal S. Daukantas rašė jam?“[66] Mūsų dienas pasiekusiame

[63] Akelaičio laiškas Kirkorui, Svirlaukis, 1858 11 04 (16), *Tauta ir žodis,* t. 3, p. 317–318.

[64] Daukanto laiškas Eustachijui Tiškevičiui (?), Mintauja, 1858 08 13 (25), in *SDR,* p. 776–777. Beje, šiame laiške Daukantas praneše, kad Archeologijos komisijai dovanoja kunigaikščio Mykolo, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto sūnaus, privilegijos nuorašą iš Lietuvos Metrikos. Įdomu tai, kad Senienų muziejaus dovanojimų knygoje įrašas apie Daukanto dovaną padarytas dar 1857 metais, spalio–lapkričio mėnesį (*Spis ofiar, które wpłynęły do Muzeum Starożytności* (od 11 Października do 11 Listopada 1857 roku), VUB RS, f. 46, b. 173, l. 37).

[65] Šiai nuomonei su išlygomis pritaria ir Vytautas Merkys (žr. Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas,* p. 177).

[66] Egidijus Aleksandravičius, *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 metais: Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai,* Vilnius: Mokslas, 1989, p. 59.

Daukanto ir Narbuto susirašinėjime apie jokį kitą Tiškevičių, išskyrus Eustachijų, nekalbama. Tiesa, tarp Narbuto korespondencijos išliko ir vienas 1839 metais rašytas Konstantino Tiškevičiaus laiškas. Tačiau galima manyti, kad nuolatinio susirašinėjimo tarp jų nebūta. Abejones, kad Daukanto laiškas buvo adresuotas Eustachijui Tiškevičiui, išsakė ir Zigmantas Kiaupa[67].
Visiškai tikėtina, kad Daukantas rašė kuriam nors kitam tikrajam komisijos nariui, visai ne iš Tiškevičių giminės. Šis asmuo Daukanto laiškus galėjo persiųsti komisijos pirmininkui, t. y. grafui Tiškevičiui, – juk juose buvo kalbama apie dovanojimą komisijai, be to, labai neįprastą. Daukanto adresatas buvo jam anksčiau asmeniškai nepažįstamas žmogus – tai matyti iš oficialaus laiško tono. Taigi atkrinta profesoriaus Homolickio, Daukanto pažįstamo, taip pat Archeologijos komisijos nario, „kandidatūra" (be to, rašydamas jam laišką, būtų vartojęs kreipinį „profesoriau"). Atidžiau pažvelgus į tikrųjų Archeologijos komisijos narių sąrašą, žvilgsnis sustoja prie dviejų pavardžių – Malinovskio ir Kirkoro. Žinia, apie Malinovskį Daukantas nebuvo pernelyg geros nuomonės, sakydamas, kad jo „reikia atsargiai tirti bei teirautis"[68]. Galbūt labiausiai Daukanto požiūrį į Malinovskį atitiktų kadaise Narbuto pasakyta ironiška pastaba, jog šis dirba „neharmoningai su Lietuva"[69]. Taigi iš pirmo žvilgsnio daugiau argumentų kalbėtų už versiją, kad Daukanto adresatas buvo Kirkoras. Juk tuometinė Daukanto gyvenamoji vieta buvo Svirlaukis, kur, kaip buvo sakyta, 1858 metų pradžioje įsikūrė ir Akelaitis, 1858 metų gegužės mėnesį užmezgęs korespondenciją su Kirkoru. Akelaičiui buvo žinomos visos Daukanto ir Narbuto santykių smulkmenos, taigi jis ir galėjo patarti kreiptis būtent į Kirkorą, su kuriuo pats susirašinėjo. Vis dėlto Kirkoro ir Malinovskio nenaudai bylotų paties Daukanto laiško eilutės – rašydamas, kad privilegijų nuorašai yra pas Narbutą, jis sakė: „Poną Narbutą buvau laiškuose perspėjęs, kad niekam, tik Tamstai, Ponui Geradariui, terodytų"[70]. Nė viename mus pasiekusiame laiške neteko matyti minėto Daukanto perspėjimo – tuomet Daukantas nepasitikėjo niekuo, tik Narbutu. Kirkoro pavardė anuomet taip plačiai nefigūravo literatūros pasaulyje. Taigi vėl tektų grįžti prie

Tiškevičiaus – regis, apie pastarąjį Peterburgo korespondentas buvo puikios nuomonės.

Tačiau jau pirmajame, 1858 metų rugpjūčio 13 dienos, laiške nežinomajam adresatui yra viena detalė, kuri verčia atkreipti dėmesį į dar vieną galimą kandidatą. Daukantas į adresatą, tikrąjį Archeologijos komisijos narį, kreipėsi kaip į asmenį, atsakingą už komisijos rengiamą dokumentų rinkinį. Toks istorinių šaltinių rinkinys iš tikrųjų buvo paskelbtas tais pačiais 1858 metais[71]. Nežinomasis adresatas Daukantui nusiuntė ir vieną jo egzempliorių atsidėkodamas už Daukanto atsiųstus dokumentus. Už šio rinkinio parengimą buvo atsakingas vienas žmogus – Mauricijus Krupavičius (*Krupowicz*, 1823–1892), istorikas, Archeologijos komisijos sekretorius. Būtent 1858 metais, pasirodžius minėtam rinkiniui, Vilniaus archeologijos komisiją užplūdo dešimtys laiškų, kuriuose buvo informuojama apie norą aukoti Komisijai retų knygų ir rankraščių rinkinius bei pavienius daiktus[72]. Tokius laiškus tuomet parašė ne tik Daukantas, bet ir Juozapas Čiulda, Juozapas Jaroševičius, Konstantinas Tiškevičius, Adomas Zavadzkis, Anicetas Renjė ir daugybė kitų šiandien mažiau žinomų asmenų. (Būtent tuomet Archeologijos komisijai atiteko ir Daukanto bei Narbuto susirašinėjime ne kartą minėto grafo Adomo Žagelio monetų ir medalių kolekcija.) Dauguma šių laiškų buvo adresuota Mauricijui Krupavičiui. Taigi ir Dau-

[67] Zigmantas Kiaupa, „Simono Daukanto parengti Lietuvos Metrikos medžiagos rinkiniai“, in *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*, p. 109.

[68] Žr. šio leidinio p. 374.

[69] Žr. šio leidinio p. 487.

[70] Daukanto laiškas Eustachijui Tiškevičiui (?), Svirlaukis, 1858 12 09 (21), in *SDR*, p. 779.

[71] *Собрание государственных и частных актов, касающихся истории Литвы и соединённых с ней владений (от 1387 до 1710 года), изданное Виленскою Археологическою Коммиссиею под редакциею Учёного секретаря Маврикия Круповича*, часть первая = *Zbiór dyplomatów rządowych i aktów prywatnych, posługujących do rozjaśnienia dziejów Litwy i złączonych z nią krajów (od 1387 do 1710 r.), wydany przez Kommisją archeologiczną Wileńską pod redakcją Sekretarza naukowego Maurycego Krupowicza*, część pierwsza, Вильно: в типографии Осипа Завадэкаго, 1858.

[72] Korespondencja po b. Muzeum Starożytności i Komisji Archeologicznej Wileńskiej, BJ, sygn. 5099/1.

adres moj
Семену Егоровичу
Довконту д.
Курляндской Губерніи
въ г. Митавѣ,
въ домѣ Католической Церк
ви. ktądy ja listy odbieram
siedząc na wsi.

1858 metų gruodžio 9(21) dienos
Simono Daukanto laiško Eustachijui Tiškevičiui (?)
fragmentas

kantas galėjo kreiptis būtent į jį. Tačiau ir šią versiją pažeidžia jau minėta Daukanto frazė apie asmenį, kuriam jis buvo davęs leidimą naudotis Narbutui siųstais dokumentais.

Apskritai iš tuometinių Vilniaus archeologijos komisijos narių (turima omenyje 1858 metų rugpjūtis, kai buvo rašytas Daukanto laiškas) net šeši vienaip ar kitaip buvo minimi Daukanto ir Narbuto korespondencijoje. Tai Juozapas Ignotas Kraševskis, Juozapas Jaroševičius, Mykolas Homolickis, Adomas Ferdinandas Adamovičius (dėl šio yra tam tikrų abejonių: neaišku, ar Daukanto ir Narbuto tarpininkas buvo profesorius Adomas Ferdinandas Adamovičius, ar Stanislovas Adamovičius – Lydos zemskinio teismo prezidentas (pirmininkas), dažnai minimas *LTI* autoriaus rankraštiniame palikime) bei jau minėti Mikalojus Malinovskis ir Adomas Honorijus Kirkoras. Suprantama, daugiausia dokumentų rinkinių buvo paskelbęs Malinovskis. Nė viename savo atsiliepime apie Malinovskį (o jų buvo ne taip jau mažai) Daukantas neabejojo jo *profesiniais* sugebė-

jimais. Kaip jau buvo ne kartą sakyta, Daukantui labiau nerimą kėlė asmenys, su kuriais Malinovskis bendradarbiavo leisdamas istorijos veikalus. Antra vertus, skirtingai nuo Narbuto, Malinovskis sugebėjo paskelbti ne vieną šaltinį. Daukanto akyse tai turėjo būti nemenkos svarbos nuopelnas, *galbūt net pakeitęs ankstesnę nuostatą* (atsiminkime, jog Narbutas rašė į Peterburgą apie Malinovskio palankumą Daukantui). Kad abu minėti 1858 metų laiškai galėjo būti adresuoti ir Malinovskiui, mano manymu, galėtų sakyti ir tokia Daukanto laiško frazė: „Ši aplinkybė žadina manyje viltį, kad Tamsta, Geradary, būsi nešališkas teisėjas vertinant dokumentus ir neleisi rinkinyje tokių, kurie vienai kuriai pusei galėtų būti nemalonūs, o skelbsi tokius, kurie yra reikalingiausi teisingiems istorijos faktams išaiškinti“[73]. Tai būtų tarsi ankstesnių Daukanto abejonių Malinovskiu išraiška.

Kad ir kas būtų šis adresatas, 1858 metų pabaigoje Daukantas jam parašė jau minėtą antrąjį laišką, kuris buvo skirtas santykių su Narbutu problemai. Laiškas įdomus tuo, kad jame Daukantas labai tiksliai išvardijo, ką būtent buvo nusiuntęs Narbutui per visą jų susirašinėjimo laikotarpį. Taigi visų pirma Šiaurių istoriko rankose buvo dokumentų rinkinys iš trijų tomų, įrištas drobe:

Pirmajame tome yra privilegijos, duotos: 1) Lietuvai, 2) Vitebsko vaivadijai, 3) Polocko, 4) Kijevo, 5) Volynės, 6) Palenkės – duotos karalių, nuo Aleksandro iki Stepono imtinai; Smolensko vaivadijai tėra viena karaliaus Aleksandro privilegija. Šiame tome taip pat yra kai kurios Lietuvos sutartys su Pskovu, Didžiuoju Naugardu bei Moldavija ir kitais, Lietuvos pasiuntinybės į kaimyninius kraštus ir atvirkščiai [...]. Antrajame dokumentų tome yra *varia*, kaip antai: ikiunijinės pareigybės Lietuvoje, didesnės ir mažesnės, testamentai ir įdomios bylos, 1499 m. valstybės pajamos ir išlaidos, Žygimanto Senojo biblioteka Vilniuje, aktai, nušviečiantieji lietuvių herbų atsiradimą, kuriais seniau įspauduodavo drevinius avilius, norėdami pažymėti, kam jie priklauso, vėliau herbais žymėdavo savo dvaro ribų medžius. Yra Polocko, Lucko, Lietuvos Bresto ir Kauno muitinių pajamos, įvairių XVI a. daiktų ir prekių kainos. Yra lietuviškų kapų perskaičiavimai vengrų dukatais (Čackis suklydo, nustatydamas kapos vertę) ir kiti aktai apie Lietuvos padėtį prieš unijas. Iš viso abiejuose tomuose yra apie 700 dokumentų. Trečiajame tome yra Lietuvos herbynas, lotyniškai parašytas Alberto Kojalavičiaus,

[73] Daukanto laiškas Eustachijui Tiškevičiui (?), Mintauja, 1858 08 13 (25), in *SDR*, p. 776.

1843 metų birželio 30 (liepos 12) dienos Juozapo Gruževskio pakvitavimas apie paimtus iš Simono Daukanto rankraščius ir įsipareigojimas juos įteikti Teodorui Narbutui

1843 metų rugsėjo 20 (spalio 2) dienos Frideriko Narbuto pakvitavimas apie paimtus iš Simono Daukanto rankraščius ir įsipareigojimas juos įteikti Teodorui Narbutui

Lietuvos istorijos autoriaus, iš viso 100 didelių lapų su dailiai plunksnele pieštais herbais. Herbynas perrašytas iš Peterburgo Imperatoriškosios viešosios bibliotekos egzemplioriaus, paimto iš Sapiegų [bibliotekos], kuris yra įdomus ne tik heraldikai, bet ir istorijai, nes autorius buvo pats karo su švedais Jono Kazimiero laikais liudininkas[74].

Kaip įrodymą, kad visą šią medžiagą tikrai išsiuntė į Šiaurius, Daukantas prie laiško pridėjo visus iš Narbuto gautus laiškus ir tarpininkų Frideriko Narbuto bei Juozapo Gruževskio patvirtinimus. „Ponas Narbutas, – rašė Daukantas, – nors septynerius metus nedaviau jam ramybės, ligi šiol minėtųjų tomų negrąžino, aiškindamasis įvairiomis tariamomis priežastimis“[75]. Šiame laiške buvo ir *post scriptum*: „Kai nebebus reikalingi, prašom laiškus man grąžinti“[76].

Šiandien galime teigti, kad bent jau iki 1851 metų visos Daukan-

to minimos rankraščių nuorašų knygos tikrai buvo Šiaurių dvaro bibliotekoje. Viename iš Narbuto muziejaus ir bibliotekos aprašų (beje, pačiame detaliausiame iš visų šiandien žinomų) yra ir tokie įrašai: „Nr. 6. Rankraštinė knyga. Raidė F. Nuo 1342 iki 1736 [metų]. Iš Lietuv[os] Metrikos. 268 vienetai; Nr. 7. Rankraštinė knyga. Raidė G. Nuo 1391 iki 1500 metų. Iš Liet[uvos] Metr[ikos]. 158 vienetai; Nr. 15. Rankraštinė knyga. Kojalavičiaus herbynas, didžiulio formato knyga, taip pat *Miscellanea*"[77]. Be jokios abejonės, tai Daukanto atsiųstos knygos. Tiesa, tiksli knygų ir rankraščių sąrašo sudarymo data nėra žinoma, tačiau paskutinis įrašas jame padarytas 1851 metais arba dar vėliau (tais metais buvo išleisti Malinovskio parengti *Prisiminimai apie senovės Lenkiją*, Narbuto įtraukti į šį sąrašą)[78]. Pranciškaus Narbuto laiške Daukantui teigiama, kad dalis rankraščių iš Šiaurių bibliotekos buvo konfiskuota per Liudviko Narbuto bylą, t. y. 1850–1851 metais. Vadinasi, bent jau chronologiškai paskutinio Narbuto įrašo kataloge ir Liudviko Narbuto bylos metai sutampa, t. y. negalime visiškai skeptiškai vertinti informaciją apie *dalies* Daukanto rinkinių praradimą kratos (o ji tikrai buvo) metu. Vertėtų paminėti ir tą faktą, kad 1864 metų Šiaurių dvaro rinkinių apraše[79] šie Daukanto tomai jau nebebuvo nurodyti. Antra vertus, akivaizdu (tai rodo 1863 metų lapkričio 14 (26) dienos Narbuto laiškas Kirkorui, apie kurį dar kalbėsiu vėliau), kad *bent jau pagrindinė* Daukanto atsiųstų rankraščių dalis iki pat 1863 metų pabaigos tikrai buvo Šiauriuose. Tai patvirtina ir faktas, kad 1857 metais Narbutas Vilniaus archeologijos komisijai dovanojo daug nuorašų iš Lietuvos Metrikos, be jokios abejonės, nukopijuotų iš Daukanto atsiųstų rankraščių[80].

[74] Daukanto laiškas Eustachijui Tiškevičiui (?), Svirlaukis, 1858 12 09 (21), ibid., p. 777–778.

[75] Ibid., p. 779.

[76] Ibid., p. 780.

[77] [T. Narbutt], *Spisanie Muzeum w Szawrach*, MAB RS, f. 18, b. 185, l. 6–7.

[78] Ibid., l. 22.

[79] Николай Соколов, *Опись библиотеки умершего историка Теодора Нарбута* [...] *в имении Шавры, Лидского уезда*, MAB RS, f. 22, b. 30.

[80] *Papiery i bruljony po ś. p. Maurycym Krupowiczu, sekretarzu b. Komisji archeologicznej wileńskiej* (*Kopje aktów robione przez Teodora Narbutta*), BJ, sygn. 5109, k. 152–156, 158–161.

ZBIÓR

Źródeł do dziejów polskich.

przez

Teodora Narbutta

Część pierwsza.

Lenkijos istorijos šaltinių rinkinio titulinis puslapis

Narbuto laiškų nusiuntimas Vilniaus archeologijos komisijai buvo kraštutinis Daukanto žingsnis, vadinamojo „svetimo atsakymo“ padarinys. Daukantą turėjo įžeisti ne tik laiško turinys, bet ir tai, kad jis buvo rašytas ne paties Narbuto ranka. Vienintelė pateisinanti tokio poelgio priežastis galėtų būti istoriko sveikatos būklė, neleidusi jam pačiam atsakyti į tokį subtilų laišką. Tačiau faktai kalba ką kita. Jau minėtą rugpjūčio 21 dieną (sic!) Narbutas pats, savo ranka, parašė laišką Kirkorui, kur nebuvo nė žodžio apie kokią nors ypatingą negalią (beje, paskutinis didesnis nusiskundimas sveikata Narbuto užrašų knygelėje pažymėtas 1855 metais)[81]. Suprantama, laiške Kirkorui nė žodžio nebuvo ir apie Daukantą. Laiške daug informacijos – apie sūnus Liudviką ir Pranciškų, apie tai, kad Narbutas išrinktas Krokuvos mokslo draugijos nariu korespondentu. Laiškas pulsavo energija ir gera nuotaika. Vienintelis nusiskundimas – žinių iš Vilniaus stoka: „sėdžiu užsidaręs troboje ir nieko nežinau apie literatūrinę veiklą šventajame Vilniuje“[82]. Taigi paskutiniame Teodoro Narbuto (Pranciškaus Narbuto) laiške Daukantui buvo daug vaidybos ir akivaizdaus nenuoširdumo.

Apskritai 1858 metų Pranciškaus Narbuto laiško turinys labai pai-

nus. Ypač ta vieta, kur kalbama apie Kojalavičiaus herbyną. Tarytum norima visiškai supainioti Daukantą: dingo herbynas ar ne, buvo dingęs, o gal jau atgautas, „gal pavyks surasti“, „gal bus įmanoma padaryti nuorašą“, „jeigu tik koks muziejus jo nesugriebė“? Iš tikrųjų tai buvo tobulas dviprasmybių ir akivaizdaus adresato gluminimo pavyzdys. Galbūt dėl šios priežasties trumpučio laiško tekstas buvo rašomas net keletą dienų. Regis, laiškas nuoširdus tik toje vietoje, kur kalbama apie Narbuto reakciją jį gavus: „labai susijaudino ir atsitokėjo tik po kurio laiko“[83]. Galbūt būtent šiuo emociniu smūgiu ir galima paaiškinti „nepaaiškinamą“ Narbuto elgesį? Antra vertus, peršasi dar viena prielaida – Narbutas baiminosi, kad šį kartą Daukantas iš tikrųjų susigrąžins jam priklausančius rankraščių rinkinius. Kitais žodžiais tariant, šie dokumentai galbūt net bus išvežti iš Lietuvos. Narbuto nerimą galima būtų pateisinti – juk 1845 metais taip atsitiko su Onacevičiaus rinkiniais, ir būtent Daukantas buvo tas asmuo, nuo kurio pastangų anuomet daug kuo priklausė jų likimas.

Narbutas 1858 metais patyrė ir kitų nesėkmių. Iš laiškų Kirkorui matyti, kad 1854 metų pabaigoje jis sumanė parengti spaudai dar vieną publikaciją, kurią pavadino *Lenkijos istorijos šaltinių rinkiniu*[84]. Rinkinys buvo komplektuojamas beveik dvejus metus, o galutinai sutvarkytas tik 1856 metų pavasarį[85]. Apie šį naują darbą reikėtų pakalbėti kiek daugiau, nes jis (tą rodo ir pavadinimas) demonstravo akivaizdų Narbuto posūkį nuo Daukanto nubrėžtos linijos. Mūsų dienas pasiekė visas šis rankraštis, kurį sudaro net dvi knygos. Rinkinio pratarmėje Narbutas nurodė, kad jame bus autentiški šaltiniai, apimantys laikotarpį nuo 1693 iki 1798 metų, o tiksliau – LDK vėliavininko Juozapo Narbuto, kunigo karmelito

[81] Narbuto užrašų knygelė, l. 52.
[82] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1858 08 21 (09 02), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 200.
[83] Žr. šio leidinio p. 634.
[84] [Teodor Narbutt], *Zbiór Zrzódeł do dziejów polskich przez Teodora Narbutta*, cz. 1, MAB RS, f. 18, b. 206/I, 279; cz. 2, ibid., b. 206/IV.
[85] Narbuto laiškai Kirkorui, Šiauriai, 1854 11 13 (25), 1856 03 01 (13), 1856 04 05 (17), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 139, 164, 167.

Przedmowa.

Pomniki bez przedmowy nie prawie w druku wychodzić nie zwykły, więc i ja przed tym napisem przemówić słówko do szanownych czytelników moich ośmielam się.

Zbiór źródeł do dziejów polskich nagromadzony z zabytków lat dawnych (od 1693–1798 r.) przynoszę. Pochodzi on z materyałów rękopiśmiennych, czyli pamiętników autentycznych: ś.p. Józefa Narbutta Chorążego W. Ks. Litewskiego, ś.p. Księdza Marjana Stacewicza Karmelity, i ś.p. Wercińskiego Komornika powiatu Lidzkiego; o tych mężach powie się w przypiskach na swojem miejscu.

Teraz zaś do doniesienia niebędzie rzeczą próżną zapewnienie, że najsumienniej trzymając się pierwopisma oddać starałem się, zawsze prawie idąc za biegiem ich, nie odmieniając, ani ujmując, ani dodając nawet tamecznych wyrazów niezrozumiałych, gdyż stawam przed publicznością obeznaną z tokiem mowy prawie podówczas znanej [illegible] powiem, w tym względzie niepotrzebującą. Pisownię polską tylko gdzieniegdzie sprostować przyszło. Podzieliłem zbiór na dwie części, z uwagi na źródła, z których pochodzą, [illegible]

Świętej pamięci Justyn Narbutt, Funkcjonariusz dawnej Straży Rzeczypospolitej polskiej, syn wzmiankowanego Józefa posiadając ojca swojego pamiętnik, zaczerpnął z niego prawie dosłownie rzeczy historyczne po rok 1702, i bez wymienienia źródła ogłosił drukiem 1842 in 12° w Wilnie

Marijono Stacevičiaus ir Lydos pavieto žemės teismo posėdininko Vercinskio memuarai[86]. Be jokios abejonės, svarbiausi tarp jų buvo Justino Narbuto tėvo Juozapo atsiminimai. Vadinasi, po Justino Narbuto mirties Teodorui Narbutui atiteko ne vienas literato

we dwóch Tomikach, zawierających razem stronic 288, wszak
później Żydzi przedrukowali, i oba wydania w krótce wy-
szły z obrotu księgarskiego. Pomimo tego, że pewny płodno-
piórny autor w Tygodniku petersburskim na rok 1843 str. 481
zrobił rozbiór tego pisma i wskazał znakomity przedmiot
dla opisującego dzieje tej epoki; nie mamy my jeszcze nieznale-
zionego historyka po temu. Tym czasem rzucą niektórzy
zbytecznym pierwopisma ogłoszenie na wzór innych źródeł.
Znalazły się za dni naszych zdania pisarskie: że to co nie-
pochlebia narodowi, nienależy wspominać odświeżając. Ależ na
czem stoi gmach historyczny, jeżeli nie na prawdzie, dokądże jej
poszukać nieskutecznych. Tu właśnie przypadają nam na pamięć
słowa Michała Wiszniewskiego: „Człowiek złości prawdy o
sobie powiedzianej znieść niemoże, złe bardzo to pierwotnie
odebrał wychowanie. To samo i o narodzie rozumieć należy."
(Hist. Liter. Polsk. T. IV. str. 265 przyp.)

Lenkijos istorijos šaltinių rinkinio pratarmė

rankraštis, tarp kurių būta ir minėtų memuarų, t. y. pagrindinio šaltinio, kuriuo remdamasis Justinas Narbutas 1842 metais išleido tokią anuomet populiarią knygą *Lietuvių tautos vidaus istorija*[87]. Taigi 1854 metais Narbutas turėjo vilties realizuoti seną svajonę – išleisti Justino Narbuto naudotą šaltinį, t. y. pačią medžiagą. Narbutas neslėpė, kad būtent LDK vėliavininko memuarai bus svarbiausias leidinio akcentas – nepaisant nuomonės, „kad to, kas daro gėdą tautai, nereikia atsiminti, atgaivinti [be jokios abejonės, ši mintis susijusi su minėtąja Narbuto ir Raczyńskio diskusija šiuo klausimu – *R. G.*]"[88]. Galbūt dėl rinkinio išleidimo Narbutas krei-

[86] [Teodor Narbutt], *Zbiór Źródeł do dziejów polskich*, cz. 1, przedmowa (be lapų numeracijos).

[87] Apie tai plačiau žr. p. 86–87, 343 (8 komentarą), 393 (8 komentarą).

[88] [Teodor Narbutt], *Źbiór Zrzódeł do dziejów polskich*, cz. 1, przedmowa (be lapų numeracijos).

pėsi ne į vieną leidėją. Mus pasiekė Narbuto pastangų išspausdinti šį rinkinį atgarsis – jo laiškas Adomui Zavadzkiui, rašytas 1858 metų pradžioje. Narbutas sakė: „Iš įvairių XVIII amžiaus rankraščių sukaupiau medžiagą Lenkijos istorijai ir norėčiau ją išspausdinti. Todėl ir prašau Tamstą, Pone Geradary, imtis šio darbo. **Tai būtų dar vienas Tamstos jau anksčiau išleistų šaltinių tomas** [paryškinta mano – *R. G.*]"[89].

Kaip galima spręsti iš citatos, *Lenkijos istorijos šaltinių rinkinys* neturėjo nieko bendra su *Lietuvos istorijos paminklų* leidybiniu sumanymu. Atvirkščiai, jis rodė Narbuto posūkį kardinaliai priešinga kryptimi (pirmąja tokio posūkio apraiška reikėtų laikyti apsisprendimą Kojalavičiaus herbyną spausdinti kaip Kaspero Niesieckio leidinio tęsinį). Žiūrint Daukanto akimis, šis Narbuto sumanymas buvo akivaizdus regresas, net lyginant su Justino Narbuto veikalu. Vargu ar Narbutas nejautė šių niuansų. Norėtųsi tikėti, kad, kaip ir herbyno atveju, viską lėmė lėšų stoka, t. y. leidybos sunkumai – reikėjo jungtis prie vieno ar kito mecenatų remiamo tęstinio leidinio. Šiaip ar taip, rankraštis liko gulėti Narbuto archyve. Galbūt 1858 metais, prasidėjus minėtiems nemalonumams, vėl arenoje pasirodžius Daukantui, Narbutas nebedėjo pastangų šį rinkinį išleisti. Antra vertus, susikloščiusi Narbutui nepalanki opinija galėjo atšaldyti ne tik Adomą Zavadzkį, bet ir kitus leidėjus. 1858 metais Narbutas galutinai atsisakė idėjos leisti Lietuvos istorijos šaltinius – nuo tada nebematyti jokių didesnių jo pastangų surasti leidėją jau parengtiems rinkiniams.

Kaip jau sakyta, 1858 metais Archeologijos komisija išspausdino pirmąjį šaltinių rinkinį[90]. Knygos pratarmėje sakoma, kad nuo Motiejaus Dogelio laikų ilgą tarpsnį šioje istorijos mokslo srityje buvo didelė stagnacija – tik XIX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje žengtas naujas žingsnis šaltinių publikavimo srityje. Kaip Dogelio tradicijų tęsėjai nurodyti: Pavelas Muchanovas, Aleksandras Turgenevas, Michailas Obolenskis, Ignotas Danilavičius, Edwardas ir Leonas Raczyńskiai, Johannesas Voigtas. Buvo atkreiptas dėmesys ir į Aleksejaus Semionovo pastangas. Tačiau nebuvo paminėta nei Malinovskio, nei Narbuto pavardžių. Už paramą buvo dėkojama Vladimi-

rui Plioteriui ir Irenėjui Oginskiui – būtent jie suteikė rinkiniui nemaža istorinių dokumentų (pagrindinė rankraščių dalis buvo paimta iš Konstanty Świdzińskio rinkinių, iš kur nuorašus padarė pats Malinovskis). Kaip žinia, šio Archeologijos komisijos rinkinio pasirodymas sužadino didžiulį entuziazmą ir dovanojimų antplūdį. Narbuto reakcija, tiksliau – šio rinkinio įvertinimas mums nėra žinomas, tačiau išliko istoriko požiūris į kitą šaltinių publikaciją. 1860 metais Vilniuje buvo išspausdintas Ignoto Danilavičiaus *Diplomų lobynas*[91]. Rinkinio leidėjas ir pirmasis Danilavičiaus biografas, Vilniaus archeologijos komisijos narys Jonas Sideravičius (*Sidorowicz*) nusiuntė Narbutui tik ką pasirodžiusią knygą. Balandžio 15 dieną Narbutas parašė padėkos laišką, kuriame buvo sakoma:

Ten išspausdinti dalykai tam tikra prasme man buvo gerai žinomi, ypač pirmojo *Lobyno* tomo. Nes aš turiu po ranka beveik visus įdomesnius Karaliaučiaus slaptojo kryžiuočių archyvo dokumentų nuorašus (pirmasis kopijas iš ten išvežė Napierskis; vėliau jis ir man nurašė); be to, turiu daug pergamentų ir kitų dokumentų, rankraštinių kronikų, memuarų ir t. t. Trumpai tariant, visa tai, kas sudarė *LTI* medžiagą. Taigi kai Maloningojo Pono Geradario *Lobyne* randu šito priminimą, esu kupinas džiaugsmo, kad, jį išspausdinus, visuomenė geriau susipažins su mūsų krašto istorija ir ras patvirtinimą tų faktų, kuriuos aš išdėsčiau tėvynės istorijoje, taip pat ras impulsą ją tobuliau atskleisti, jeigu Dangus mums kada nors atsiųstų naują istoriką[92].

Buvo akivaizdu, kad šaltinių leidybą į savo rankas pamažu perėmė Vilniaus archeologijos komisija. Danilavičiaus rinkinių publikavimas buvo vienas reikšmingiausių jos nuopelnų. Tam tikra prasme *Lobyno* išleidimą (kaip galima spręsti iš laiško eilučių) Narbutas suvokė kaip medžiagos, kurią naudojo rašydamas *LTI*, paskelbimą,

[89] Narbuto laiškas Zavadzkiui, Šiauriai, 1858 01 08 (20), MAB RS, f. 7, b. 771, l. 3.

[90] Žr. šio skyriaus 71 išnašą.

[91] *Skarbiec diplomatów papiezkich, cesarskich, krolewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów, posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi litewskiej i ościennych im krajów*, zebrał i w treści opisał Ignacy Daniłowicz, t. 1, Wilno: w drukarni A. H. Kirkora, 1860.

[92] Narbuto laiškas Sideravičiui, Šiauriai, 1860 04 15 (27), BN, mf. 45048 (rps. Biblioteki Ossolińskiej, 13119/II, k. 93).

taigi įgyvendinimą to, ko jam pačiam nepavyko padaryti. Todėl laiške Sideravičiui jaučiamas ir tam tikras liūdesys.
Iš tikrųjų, nors Narbutas buvo tikrasis Vilniaus archeologijos komisijos narys, jo dalyvavimas draugijos veikloje, skirtingai nuo Malinovskio, tebuvo simbolinis. Pirmą kartą Archeologijos komisijos posėdyje Narbutas apsilankė tik 1859 metų birželio 12 (24) dieną. Visi komisijos nariai atsistojo, Eustachijaus Tiškevičiaus žodžiais, „pagerbdami tą Lietuvos istorijos Nestorą“[93]. 1863–1864 metais, kai Narbutas gyveno Vilniuje, posėdžiuose dalyvaudavo jau dažniau. Paskutinis istoriko vizitas užfiksuotas 1864 metų balandžio 11 (23) dieną[94]. Regis, tokio pasyvumo priežastis buvo ne tik pagarbus amžius. Turėjo įtakos ir jau minėtos paskutinių metų aplinkybės. Beje, jeigu tikėsime istoriko dukra Teodora Narbutaite-Mončiunskiene, Narbutas 1858 metais atsisakė pasirašyti į garsųjį albumą, kurį Archeologijos komisija (šiam darbui vadovavo Kirkoras) buvo parengusi Aleksandro II atvykimui į Vilnių pažymėti[95]. Kaip žinome, Daukantas į šį faktą pažiūrėjo kitaip, net peržiūrėjo Akelaičio šiam albumui parašytas lietuviškas eiles. Iki pat paskutinių savo gyvenimo dienų Narbutas kiek galėjo rėmė Archeologijos komisijos veiklą – rašė laiškus, kartais konsultuodavo vienu ar kitu klausimu, dovanojo rankraščių nuorašų, knygų. Dar 1856 metų sausį Narbutas Senienų muziejui įteikė labai puošniai įrištus visus savo istorinius veikalus bei *LTI* ketvirtojo tomo autografą. Dovanojo ir rašalinę, į kurią mirkė plunksną rašydamas *LTI*. Beje, tarp muziejaus dovanotojų Narbutas buvo įrašytas pirmuoju numeriu[96]. Bet su Daukanto rankraščiais skirtis neskubėjo.
Tuo tarpu Daukantas, informavęs Vilniaus archeologijos komisiją apie Narbutui patikėtus rankraščius, tarytum nurimo. Galbūt net gailėjosi viešai pagarsinęs jų santykių problemas. Jau minėtoje 1859 metų pradžioje rašytoje recenzijoje Ivinskio kalendoriams yra ir tokios eilutės: „Poną Narbutą aš **labai gerbiu** [čia ir toliau paryškinta mano – *R. G.*] už jo didelius darbus. **Galima jam dovanoti**, kad jis rašė apie lietuvių mitologiją, nemokėdamas lietuvių kalbos, nes jis **turėjo geriausius norus**“[97]. Šiuose žodžiuose nėra nei nuoskaudos, nei nepasitenkinimo. Toks pasikeitimas gali būti aiškina-

mas dvejopai: 1) Daukantas vis dėlto nutarė pakilti aukščiau asmeninio konflikto, 2) pačioje 1858 metų pabaigoje sužinojo kažką, kas leido nesijaudinti dėl patikėtų Narbutui rankraščių likimo. Ši versija, regis, labiausiai priimtina – juk atsakymas į 1858 metų gruodžio 9 (21) dienos Daukanto laišką Vilniaus archeologijos komisijai mums nėra žinomas. Galbūt komisija (tiksliau – tasai kol kas neidentifikuotas Daukanto adresatas) pranešė kokią nors itin paguodžiančią žinią? Galėjo būti ir taip. Bet kuriuo atveju tenka apgailestauti, kad Daukanto recenzija Ivinskio kalendoriams nebuvo anuomet išspausdinta.

Konflikto šerdis

Kaip jau buvo sakyta, pirmasis Daukanto nusivylimas Narbutu buvo susijęs su *Lietuvos istorijos paminklų* pirmojo tomo, kurį sudarė *Bychovco kronika*, spausdinimu. *Kronika*, nors ir sunkiai, bet pasaulį išvydo. Kojalavičiaus herbynas, kurį, kaip rodo Daukanto laiškai, istorikas manė esant didžiausiu savo rankraščių nuorašų lobiu, ne tik kad nebuvo išspausdintas, bet ir negrąžintas jo tikrajam savininkui. Ilgainiui šio rankraščio likimas tapo pagrindine abiejų korespondentų susirašinėjimo tema. Taigi dar kartą pažvelkime į šio rankraščio istoriją, ypač tas detales, kurios nebuvo žinomos Daukantui, t. y. tas, kuriomis su juo Šiaurių korespondentas niekuomet nepasidalijo; detales, kurios gali bent iš dalies paaiškinti keistą Narbuto elgesį.

Kojalavičiaus herbyno egzistavimo faktas *LTI* autoriui buvo žinomas seniai. *Lietuvių mitologijoje* yra toks prierašas: „Kojalavičiaus, bene istoriko brolio, rankraštinis Lietuvos bajorų herbynas. Iš jo tu-

[93] Michał Brensztejn, *Komisja Archeologiczna Wileńska*, M. Mažv. RS, f. 171, b. 6, l. 6.
[94] Ibid., l. 16.
[95] Ibid., b. 32, l. 1.
[96] *Spis ofiar, które wpłynęły do Muzeum Starożytności* (od 11 Stycznia 1856 roku), VUB RS, f. 46, b. 173, l. 1, nr 1.
[97] Simonas Daukantas, „Pastabos dėl L. Ivinskio kalendorių, arba metskaitlių, kalbos", p. 722.

riu kai kurias ištraukas; visas buvo Poricko[1] bibliotekoje"[2]. Būtent apie šiuos herbyno fragmentus Narbutas vėliau rašė Daukantui. Kaip galima spręsti iš šio prierašo, tuomet Narbutui nebuvo gerai žinoma herbyno autorystė. Ją išsiaiškino tik 1836 metais Onacevičiaus dėka – tuomet *LTI* parankiniame egzemplioriuje ir buvo padaryta pataisa, t. y. išbraukti žodžiai „bene istoriko brolio"[3]. Taigi pirmąsias išsamias žinias apie Kojalavičiaus herbyną Narbutas gavo iš Onacevičiaus. „Lietuvos bajorų herbyną, – sakė profesorius, – ne brolis, bet pats garbusis Albertas Kojalavičius, istorikas, parašė. Aš pats autografą išrausiau Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje. Turiu jį po ranka ir lyginu su puikiu nuorašu, kuris buvo išvežtas iš Sapiegų archyvo. Vis dėlto nurašinėtojas sutrumpino daugiau kaip 500 sunumeruotų puslapių [...]. Ten yra ne tik *Miscellanea*[4], bet ir daugiau Lietuvos istorijai naudingų dalykų. Jeigu pasiseks, tai gausi to svarbaus rankraščio nuorašą"[5]. Vadinasi, apie Peterburgo viešojoje bibliotekoje saugomą herbyno autografą Narbutas sužinojo jau 1836 metais. Dar daugiau – išgirdo, kad Onacevičiui žinomas ir kitas, išsamesnis, Kojalavičiaus herbyno variantas, kurio nuorašas kadaise buvo saugomas Vilniuje, Sapiegų bibliotekoje. Narbutui buvo pažadėtas būtent šio egzemplioriaus nuorašas. Apskritai iš Onacevičiaus laiškų susidaro įspūdis, kad Kojalavičiaus herbyno (abiejų minėtų variantų) atradėjas Viešojoje bibliotekoje buvo jis pats, o ne Daukantas, nors iš pastarojo pasakymų atrodytų, kad būta atvirkščiai. Tikriausiai Onacevičius – herbyno atradėjas – prikalbino Daukantą padaryti jo nuorašą. Šis nurašinėdamas įsigilino į rankraštį ir nurodė profesoriui ypač svarbias herbyno vietas, tuo jį maloniai nustebindamas[6]. Regis, iki pat 1842 metų Narbutas nežinojo, kad tą rankraštį yra nurašęs Daukantas. 1841 metais, Narbuto susirašinėjimo su Daukantu išvakarėse, Onacevičius vėl priminė Narbutui apie herbyno rankraštį. Jis sakė: „Lietuvos kunigaikščių genealogiją reikia labai pataisyti ir papildyti. Gaila, kad po ranka neturėjai Kojalavičiaus rankraščio apie Lietuvos ir Žemaičių bajorus. Turėjo jį Niesieckis, bet jis ne visuomet rūpinosi smulkmenų tikslumu, o kadangi abu [Kojalavičius ir Niesieckis – *R. G.*] buvo jėzuitai, tai ir eretikams nedėmesingi"[7]. Beje, tai buvo tas pats

laiškas, kuriame Onacevičius Narbutui pirmą kartą rekomendavo Daukantą. Antra vertus, tuomet nepaminėjo, kad būtent Pranciškaus Malevskio padėjėjas yra puikaus šio herbyno nuorašo savininkas. Šiame kontekste labai keistai skamba Narbuto informacija apie kažkokį poną Špilerį, herbyno savininką[8]. Galbūt šią istoriją Narbutas sugalvojo sąmoningai, norėdamas patikrinti, ar Daukantas neturi rankraščio nuorašo. Manevras pavyko. Daukantas ne tik prisipažino, kad jį turi, bet ir nusiuntė Narbutui. Suprantama, ne be Onacevičiaus patarimo. Galima manyti, kad ryžtis tokiam žingsniui profesorius ragino Daukantą ir anksčiau, nes herbyno nuorašą buvo žadėjęs Narbutui dar 1836 metais. Vis dėlto Daukantui skirtis su rankraščiu buvo labai sunku, ir tik *LTI* autoriaus gražbylystės dėka jis pagaliau ryžosi tokiam žingsniui. 1843 metais Kojalavičiaus herbynas jau buvo Narbuto rankose. Daukantas pažadą įvykdė. Beliko pažadą tesėti Narbutui, t. y. kuo skubiau rankraštį parengti spaudai ir surasti leidėją. Istorikas, gerai susipažinęs su herbynu, suprato, kad tai padaryti nebus lengva. Jo manymu, visų pirma rankraštį reikėtų deramai sutvarkyti, perrašyti, o galbūt ir išversti. Jau nuo pat pradžių jo ir Daukanto nuomonė dėl detalių, o ypač spaus-

[1] Porickas – miestelis ir dvaras Voluinėje, nuo 1694 metų priklausęs Čackių šeimai. Ilgą laiką čia gyveno ir Tadas Čackis (*Czacki*, 1765–1813) – istorikas, visuomenės veikėjas, švietėjas. Porickas garsėjo didžiule biblioteka. Dalį jos po Čackio mirties nupirko Čartoriskių šeima ir perkėlė į Pulavus, savo rezidenciją Lenkijoje.

[2] Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1992, p. 191.

[3] Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, t. 1: *Mitologia Litewska*, Wilno: nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1835, MAB RS, f. 17, b. 244/1, l. 141.

[4] Plačiau apie tai žr. šio leidinio p. 457, 5 komentarą.

[5] Onacevičiaus laiškas Narbutui, Peterburgas, 1836, MAB RS, f. 18, b. 185, l. 634.

[6] 1858 metais Daukantas rašė: „Tarp kitko, pagarsėjusio Naugarduko bajoro Lisovskio istorija su visomis smulkmenomis [herbyne] aprašyta labai įdomiai. Amžino atminimo profesorius Onacevičius, ją skaitydamas, net persižegnojo, tardamas: nuostabūs dalykai, kurių niekur neskaičiau" (Daukanto laiškas Eustachijui Tiškevičiui (?), 1858 12 09 (21), *SDR*, p. 778–779).

[7] Onacevičiaus laiškas Narbutui, Peterburgas, 1842 01 28 (02 08), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 649.

[8] Žr. šio leidinio p. 222.

dinimo vietos, skyrėsi. Kaip buvo sakyta, Narbutas patarimo kreipėsi ir į Malinovskį.

Tokių diskusijų ir svarstymų rezultatas buvo straipsnis, kurį Narbutas parašė pačioje 1843 metų pabaigoje, gruodžio 3 (15) dieną. Rašinys buvo nusiųstas Daukantui ir su Onacevičiaus prierašu išspausdintas *Tygodnik Petersburski* puslapiuose[9]. Straipsnis buvo labai informatyvus ir išsamus. Narbutas smulkiai aprašė rankraščio struktūrą ir nurodė jo pranašumus, palyginti su kitais herbynais: „mūsų lietuvis [t. y. Kojalavičius – *R.G.*] nesako nė vieno nereikalingo žodžio; tai, ką rado šaltiniuose ir ką manė esant reikalinga, išdėstė gera lotynų kalba“[10]. Daug Narbutas rašė ir apie Alberto Vijūko-Kojalavičiaus pastangas rasti mecenatų herbyno publikavimui. Jis sakė: „Nelaimei, autoriui pasitaikė gyventi Tėvynei liūdnais laikais: tik dėl šios, o ne dėl kitos priežasties lietuvių herbynas nebuvo išspausdintas“[11]. Taigi rašinio autorius buvo kupinas vilčių, kad šį kartą istorija nepasikartos. Narbutas smulkiai aprašė ir herbyno rankraščio likimą po jo autoriaus mirties (šią informaciją buvo gavęs iš Onacevičiaus). „Po Kojalavičiaus mirties, – sakė Narbutas, – jėzuitų rankose liko du herbyno egzemplioriai, paties autoriaus autografai. Vieną Vilniaus jėzuitai dovanojo Kijevo vyskupui Andriui Zaluskiui – šis yra Peterburgo viešojoje bibliotekoje, rašytas neišskaitoma ranka ir ne visas. Antrasis, 1658 metais švariai perrašytas, visas ir taisyklingas, kaip [parengtas] spaudai, likvidavus [Jėzuitų] ordiną, atiteko kunigaikščiui Ignotui Masalskiui, Vilniaus vyskupui. Iš jo padarytas nuorašas buvo Vilniuje, Sapiegų bibliotekoje. Iš pastarojo kažkas padarė naują nuorašą, kurio paskirtis neaiški (regis, jis saugomas Poricko (Pulavų) bibliotekoje). 1744 metais nežinomas asmuo iš autografo, esančio pas kunigaikštį Masalskį, padarė nuorašą, kaip rodo įrašas po [rankraščio] pavadinimu: *Diligenter ex ipsius autoris manuscripto autographo descriptum. Vilnae, Anno D[omi]ni 1744.* Pastarojo nuorašą, padarytą pono S ... D.k.t ir man maloningai suteiktą, aš ir turiu“[12]. Straipsnyje Narbutas nurodė ir Daukanto nurašyto egzemplioriaus tikslų pavadinimą: *A.R.P. Kojałowicz. Soc. Jes[u] Theologi[i] opus rarum et curiosum, de nobilitate Littuana et familiis huius Magni Ducatus*[13].

Antroji Narbuto straipsnio dalis buvo skirta jau laiškuose išplėtotai diskusijai dėl herbyno spausdinimo. Rašinyje Narbutas pasirinko vidurio kelią: neatmetė galimybės, kad herbyną būtų galima publikuoti kaip Niesieckio publikacijos tęsinį, bet ir pabrėžė, kad pastarasis nepaminėjo šešių šimtų šeimų ir kitų svarbių duomenų. Straipsnyje, kaip ir laiškuose, atmetė Daukanto versiją, kad Niesieckis tai padarė sąmoningai. Labai įdomus ir prierašas po šiuo rašiniu, kurio autoriumi nurodytas „Ponas Žegota iš Mažosios Berestovicos", t. y. Onacevičius: „Spausdinti ir lenkiškai, ir lotyniškai labai daug kainuos, apsunkins pardavimą; jei spausdintume tik lenkiškai, būtų labai daug pakartojimo iš Niesieckio, o spausdinant lotynų kalba būtų didelė dovana mokslo Europai, kuri po šiai dienai neturi jokių žinių apie Lietuvos heraldiką"[14]. Ir nors šį prierašą pasirašė Žegota iš Mažosios Berestovicos, jame slypėjo Daukanto pritarimas. Ir čia reikėtų prisiminti Malinovskio nusistebėjimą, kurį sukėlė Daukanto lotynų kalba parašyta pratarmė Žemaičių privilegijų rinkiniui – Malinovskiui nebuvo žinomas Daukanto nusistatymas nerašyti spaudai lenkų kalba. Versti herbyną į lietuvių kalbą būtų buvusi tikra utopija, taigi mokslo pasauliui Daukantas rinkosi lotynų kalbą, kuri daugeliui jo amžininkų irgi buvo virtusi *terra incognita*. Kaip žinome, Narbutas vėliau rado trečią kelią – į lenkų kalbą išvertė tik herbyno fragmentus. Apskritai, grįžtant prie jau minėto *Tygodnik Petersburski* straipsnio, norėtųsi pabrėžti, kad vargu ar būtų teisinga jį priskirti tik Narbuto plunksnai – juk rašinys perėjo per reiklias Daukanto ir Onacevičiaus rankas, taigi nederėtų atmesti galimybės, jog jie kai ką jame pakoregavo ir papildė (ypač istorinę dalį). Antra vertus, Narbutas jokių priekaištų jiems nepareiškė. Rašinys buvo visiškai atiduotas Daukanto teismui.

Straipsnis netrukus sulaukė reakcijos. Kaip visuomet, atsakymo autorius buvo Kraševskis. Jau pirmosiose eilutėse jis akcentavo, kad

[9] Teodor Narbutt, „O herbarzu Kojałowicza (Artykuł udzielony z dopiskami P. Żegoty z Małej Brzostowicy)", *Tygodnik Petersburski*, 1844, nr 21, s. 136–138.

[10] Ibid., s. 137.

[11] Ibidem.

[12] Ibidem.

[13] Ibidem.

[14] Ibid., s. 138.

žinią apie lietuviško herbyno egzistavimą jis sutiko su dideliu malonumu. Tačiau kitos Kraševskio mintys negalėjo nesukelti Narbuto, o ypač Daukanto, pasipiktinimo. „Kojalavičiaus herbyno svarba istorijai, – sakė literatas, – tikriausiai apsiribos tik kai kuriais faktais, pradedant nuo XV amžiaus (daugių daugiausia – XIV amžiaus), nes Lietuvoje senesnių genealoginių žinių apčiuopti neįmanoma; padavimai niekuo nepagrįsti ir baigiasi hipotezėmis. Lietuvos šeimos neturi ir negali reikalauti senesnių kaip nuo XIV amžiaus [kilmės] išvedimų, nes Lietuva, būdama beraštė ir visiškai kitaip nei Vakarų kraštai sutvarkyta, turėdama kitokias institucijas, regis, ne tik kad neteikė ypač didelio vaidmens bajorijai, bet ir netikėjo prigimties privilegija“[15]. Anot rašinio autoriaus, dėl šių priežasčių herbynas gali būti naudingas tik istorijos faktams po Horodlės unijos patikslinti. „Taigi herbų ir tikros bajorijos Lietuvoje, – sakė Kraševskis, – ieškoti prieš Horodlės aktą yra neįmanoma: bajorų luomas buvo emancipuotas tik Horodlėje, ir lenkų ponai suteikė herbus savo naujiesiems broliams“[16]. Visus pasakojimus apie ankstyvuosius herbus Kraševskis pavadino pasaka. Tačiau šis rašinys turėjo ir vieną išskirtinį bruožą – pirmą kartą Kraševskis taip maloningai atsiliepė apie Narbuto sumanymą. „Taigi Kojalavičiaus herbyno publikavimo svarba, – sakė literatas, – nekelia nė menkiausių abejonių – tuo *Lietuvių [tautos] istorijos* autorius padarys krašto istorijai naują paslaugą. Leisti reikia, būtinai reikia, bet, man regis, leisti su pastabomis, kritiniais paaiškinimais, lyginant su kitų genealogijos specialistų ir istorikų nuomonėmis. Dėl kalbos, kuria reikėtų herbyną publikuoti, tai, regis, geriausiai būtų kaip yra, lotyniškai, su vertimu į lenkų kalbą, nieko neišmetant iš teksto [...]. *Lietuvių [tautos] istorijos* autorius gali neabejoti, kad jo nuopelnus istorijai, jo ieškojimus ir tyrinėjimus įvertins net tie, kurie su juo negali visiškai sutikti. **Herbyno išleidimas bus antras paminklas, kurį jis pastatys Lietuvos istorijai** [paryškinta mano – *R. G.*]“[17]. Kaip žinome iš Narbuto korespondencijos, toks Kraševskio pagyrimas jį nepaprastai nustebino. Antra vertus, šie žodžiai turėjo būti skirti ne jam – *LTI* autorius puikiai suprato, kad kol kas jo nuopelnai minimalūs. Be jokios abejonės, Onacevičius ir Daukantas

apskritai palankiai sutiko šį rašinį – jis rodė, kad Kraševskis, nors ir nelaikęs rankose herbyno, suvokė jo svarbą Lietuvos istorijai. Tačiau ne viena autoriaus mintis kėlė pasipiktinimą – lietuviškos heraldikos šaknis Daukantas matė daug gilesnes, kaip, beje, ir Narbutas. Pastarasis, pripažindamas, kad heraldika yra „viduramžių padaras, išsirutuliojęs Pietų Europoje“, vis dėlto, remdamasis Strijkovskiu, manė, kad „turime kalbėti apie kai kuriuos ikiunijinių laikų herbus“[18]. Vėliau, rengdamas antrą *LTI* leidimą, pabrėžė: „visuomet, bent jau nuo Gedimino laikų, Lietuvoje šeimos herbai egzistavo“[19]. Šią mintį abu istorikai ne vieną kartą buvo akcentavę ir savo korespondencijoje. Taigi 1844 metų pradžioje Kojalavičiaus herbyno išleidimo perspektyva teikė vilties. Liko tik laukti mecenatų. Narbuto reklaminis straipsnis ir buvo skirtas šiam tikslui. Tačiau, kaip ir Kojalavičiaus laikais, mecenatai neskubėjo rodyti iniciatyvos.

1844 metų viduryje Narbutas ėmė vesti derybas su vietiniais Vilniaus leidėjais. Renjė padedamas, kreipėsi į Rubeną Rafałowiczių, tačiau pokalbiai vyko sunkiai. Renjė rašė: „regis, žydas visiškai neteko noro spausdinti, ir priežastis ne šimtas rublių honoraro, bet tokio didžiulio veikalo spausdinimo išlaidos – visi baiminasi, kad turės didelių nuostolių; kai kas patarė, kad duotum apdoroti kokiam nors neturtingam literatui, bet tai kainuotų daugiau negu šimtas rublių. Taigi šiandien eisiu ir galbūt ką nors padarysiu, nepagailėsiu panaudoti visą savo iškalbą, kiek tik jėgų turėsiu, bet vargu ar ji padės suminkštinti akmeninę žydo širdį“[20]. Renjė nepavyko įtikinti Rafałowicziaus. Be jokios abejonės, tuomet buvo kreiptasi ir į kitus Vilniaus leidėjus.

1845 metų pradžioje jau buvo aišku, kad herbyną išleisti į pasaulį bus labai sunku. Beje, tą akivaizdžiai rodė ir paties Daukanto pa-

[15] Józef Ignacy Kraszewski, „Herbarz Kojałowicza“, *Tygodnik Petersburski*, 1844, nr 39, s. 251.
[16] Ibidem.
[17] Ibid., s. 252.
[18] Žr. Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1992, p. 325–331 (straipsnis „Apie lietuvių herbus“).
[19] Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, t. 1: *Mitologia Litewska...*, MAB RS, f. 17, b. 244/1, l. 273.
[20] Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 05 11 (23), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 418.

tirtis. Taigi Narbutas sumanė dar kartą pareklamuoti rankraštį – šį kartą parašė į *Ondyna Druskienickich Żródeł*. Straipsnis vadinosi „Apie Juozapą Aleksandrą Lisovskį" ir buvo paremtas herbyno medžiaga, faktais, kurie taip nustebino profesorių Onacevičių[21]. Po straipsniu išspausdintas redakcijos prierašas (jo, kaip ir visų kitų teksto paaiškinimų, autorius buvo Druskininkų leidinio redaktorius Ksaveras Volfgangas): „Šią biografinio pobūdžio detalę mums suteikė Ponas Teodoras Narbutas, kuris dabar iš lotynų kalbos verčia ir rengia spaudai Lietuvos herbyną, remdamasis neseniai rastais jėzuito Alberto Kojalavičiaus rankraščiais"[22]. Matyt, spausdindamas šią medžiagą populiariame Druskininkų kurorto leidinyje, Narbutas vylėsi atkreipti į rankraštį turtingų poilsiautojų dėmesį (*Ondyna Druskienickich Żródeł* numerį nusiuntė ir Daukantui[23]). Tačiau ir šį kartą mecenatų neatsirado.

XIX amžiaus penktajame dešimtmetyje mokslinių veikalų leidyba išgyveno ypač sunkų laikotarpį. Su kokiomis kliūtimis susidurdavo autoriai, norintys išleisti tokius veikalus kaip *Bychovco kronika* ar Kojalavičiaus herbynas, puikiai rodo Eustachijaus Tiškevičiaus ir Mikalojaus Malinovskio kreipimasis dėl Danilavičiaus dokumentų rinkinio *Diplomų lobynas* išleidimo, kuris datuojamas 1847 metų pabaiga–1848 metų pradžia, t. y. laiku, artimu mūsų nagrinėjamam laikotarpiui. Tiškevičius ir Malinovskis tokiais žodžiais kreipėsi į Lietuvos gyventojus:

Joks monumentalus darbas nesuranda leidėjo; niekingi apsakymėliai arba abejotinų ir net žalingų knygų vertimai šiandien su mažomis išimtimis sudaro beveik vienintelį knygų prekybos objektą. Visi leidėjai stengiasi savo kapitalą, dažniausiai padalytą į nedideles dalis, įdėti ten, kur gautų kuo didžiausią pelną, atsisakydami tarpininkauti spausdinant svarbius veikalus, kurie gali literatūrai suteikti naudos ir šlovės[24].

Didelėmis pastangomis pačioje 1845 metų pabaigoje Tiškevičiaus iš

[21] Teodor Narbutt, „O Józefie Aleksandrze Lisowskim", *Ondyna Druskienickich Żródeł*, z. 7, 1845, s. 11–21.
[22] Ibid., s. 21.
[23] Žr. šio leidinio p. 560.
[24] Malinovskio ir Tiškevičiaus kreipimasis dėl Danilavičiaus *Diplomų lobyno* išleidimo, VUB RS, f. 9, b. 26; BJ, sygn. 5099/1, k. 35 (Malinovskio autografai).

Kijevo pargabentas rinkinys buvo išleistas tik 1860 metais. Taigi buvo aišku, kad Lietuvoje herbyno spausdinimui leidėjų neatsiras. Liko jų ieškoti tik užsienyje.

Tikriausiai jau po pirmųjų derybų su leidėjais Narbutas galutinai įsitikino ir dar viena tiesa – viso rankraščio, kokį atsiuntė Daukantas, išleisti nepavyks, nes tai „būtų Niesieckio pakartojimas". Reali leidybinė situacija vertė imtis kompromiso – parengti tik papildymus Leipcige leidžiamam Lenkijos bajorų herbynui. Žurnale *Ondyna Druskienickich Źródeł* išspausdintas prierašas galėjo reikšti tik tai, kad jau 1845 metais Narbutas rengė minėtą papildymą Niesieckio herbynui. Taip gimė rankraštis, kuris buvo pavadintas taip: *Jėzuito Alberto Kojalavičiaus Lietuvos herbynas. Kaspero Niesieckio Lenkijos herbyno papildymas*[25]. Šio rankraščio (vienas jo juodraštinis variantas šiandien saugomas Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje) pratarmėje Narbutas sakė:

Gavus patį išsamiausią Alberto Kojalavičiaus herbyno rankraštį, pirmas mūsų noras buvo išspausdinti tą svarbų krašto istorijai veikalą. Tačiau, kiek pagalvoję, nutarėme pasitarti su žinovais. Šie, tiesa, nepatingėjo ir atsakymą davė netrukus, bet, neturėdami po ranka paties veikalo, negalėjo mums patarti iš esmės. Taigi privalome duoti ataskaitą apie mūsų sumanymą.

Šiandien spausdinti visą, nuo pradžios iki galo, tokį didžiulį Kojalavičiaus veikalą būtų nereikalingas pagrindinės Niesieckio, kuris smulkiai panaudojo viską, kas buvo jo turėtame egzemplioriuje, herbyno dalies pakartojimas. Tačiau vėliau Kojalavičius gerokai papildė savo herbyno rankraštį, t. y. pridėjo beveik 700 giminių, ir būtent mes turime šio egzemplioriaus prototipą. Taigi šių giminių herbai nebuvo [Niesieckio] paskelbti. Be to, [Kojalavičius] padarė kai kurių pataisų, pridėjo priedų, kuriuos mes, atidžiai sutikrinę su Niesieckio herbynu, čia įdėjome. Tačiau yra keletas ir tokių smulkmenų, kurias iš mūsų autoriaus [Kojalavičiaus – *R. G.*] buvo nurašęs Niesieckis ir kurių mes neradome savo rankraštyje. Taigi mūsų leidinys yra Kaspero Niesieckio herbyno papildymas ir, būdamas vienodo formato su tokia puikia Leipcigo, t. y. Pono Bobrowicziaus publikacija, regis, sudaro vienuoliktąjį *Lenkijos herbyno* tomą, t. y. grynai Lenkijos [herbyno] lietuvišką skyrių (*czyli oddział czysto Litewsko-Polski*). Dėl šios priežasties, tiksliai laikydamiesi originalo, išvertėme [veikalą] į lenkų kalbą – kad kiekvienas, turėdamas Lenkijos, t. y. Niesieckio, herbyną, galėtų prie jo greta pridėti ir šią knygą. Taip pat tomo gale įdedame tiksliai išraižytus herbus (penkios lentelės), kurių Niesieckis neišspausdino, nes nerado savo egzemplioriuje. Genealogines lenteles dedame tokias, kokios yra mūsų egzemplioriuje (iš viso 14). Ne-

praleidome nieko, kas susiję su kunigaikščių kilme, ir viso to, kas susiję su Lietuvos heraldikos pradžia[26].

Taigi „Įžangos žodyje" Narbutas rašo taip, tarytum būtų gavęs Bobrowicziaus sutikimą spausdinti herbyną. Kaip rodo juodraštis, siųsti į Leipcigą buvo parengtas maždaug 34 lapų (prirašytų iš abiejų pusių) rankraštis. Atskirame lape buvo nurodytas visas *Kaspero Niesieckio Lenkijos herbyno papildymo* rankraščio lotyniškojo originalo pavadinimas (l. 1). Buvo ir jau cituota pratarmė, pavadinta „Įžangos žodžiu" (*Słowo na wstępie*) (l. 2), bei „Informacija apie autoriaus [Kojalavičiaus – *R.G.*] gyvenimą ir raštus" (*Wiadomość o życiu i pismach Autora*) (l. 3–4), kur buvo išdėstyta Kojalavičiaus herbyno rankraščio istorija (ta pati medžiaga, kuri 1844 metais buvo išspausdinta *Tygodnik Petersburski*). Atskirai buvo išvardyti į rankraštį įtrauktų straipsnių (tai giminių aprašymai, duomenys apie jų kilmę) pavadinimai (l. 5), taip pat pridėti svarbiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (l. 6) ir Žemaitijos kunigaikščių (l. 7) sąrašai. Buvo pridėtas ir alfabetinis herbyne išvardytų pavardžių sąrašas su trumpa giminės arba žymiausių jos atstovų charakteristika (tarp tų giminių buvo minimos ir Daukantų bei Narbutų pavardės) (l. 8–32). Deja, išlikusiame juodraštiniame *Kaspero Niesieckio Lenkijos herbyno papildymo* rankraštyje nėra nei „Įžangos žodyje" minimų iliustracijų, nei genealoginių lentelių. Apskritai, kaip rodo smulki šio Narbuto autografo analizė, rankraštis, kuris galėjo būti

[25] *Herbarz Litewsko-Polski Wojciecha Kojałowicza S. J. Dopełnienie Herbarza Polskiego, Kaspra Niesieckiego, w wydaniu J. N. Bobrowicza Lipskiem. Z Rękopismu łacińskiego przełożony i drukiem ogłoszony przez Teodora Narbutta, Tablic herbow litografowanych V*, BJ, sygn. 5546. Kaip galima spręsti iš 1865 metų Šiaurių dvaro bibliotekos aprašo, jame būta rankraščio ir tokiu pavadinimu: *Niesieckiego Kaspra Herbarz Polski, powiększony dodatkiem z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydań przez Jana Nep. Bobrowicza* (žr. Николай Соколов, *Опись библиотеки умершего историка Теодора Нарбута [...] в имении Шавры, Лидского уезда*, MAB RS, f. 22, b. 30, l. 10). Tikriausiai tai buvo vienas iš Niesieckio herbyno papildymo variantų.

[26] *Herbarz Litewsko-Polski Wojciecha Kojałowicza S. J. Dopełnienie Herbarzu Polskiego, Kaspra Niesieckiego...*, BJ, sygn. 5546, k. 2.

pradėtas rengti 1845 metais, laikui bėgant buvo pildomas. Taip atsirado keletas priedų (pavyzdžiui, apie Radvilų (l. 27) bei Narbutų (l. 33–34) kilmę), kurie, be jokios abejonės, buvo parašyti jau po 1856 metų – tai rodo citatos iš Narbuto *Mažesniųjų istorijos raštų*. Beje, derėtų pasakyti, kad šie priedai jau nebeturėjo nieko bendra su faktais, paimtais iš Daukanto atsiųsto Kojalavičiaus herbyno nuorašo.

„Įžangos žodyje" Narbutas Daukanto vardo neminėjo, tačiau „Informacijoje apie autoriaus gyvenimą ir raštus" neslėpė, kad rankraštį jis, t. y. Narbutas, – iš lotynų kalbos išvertęs tiksliai, nenukrypdamas nuo originalo, kurio „nuorašą, padarytą Pono Simono Daukanto (*przez Pana Szymona Dowkonta*), turime mums maloningai suteiktą šiandieniniam [leidimui]"[27]. Taigi Narbutas (nepaisydamas draudimo) nusprendė viešai paminėti Peterburgo korespondento vardą (beje, *Herbyno papildymo* rankraštyje, kaip minėta, buvo pristatyta ir Daukantų giminė (l. 17)). Antra vertus, Narbuto korespondencija rodo, kad *Kaspero Niesieckio Lenkijos herbyno papildymo* rankraštis turėjo ne vieną nuorašą ar net variantą[28]. Mums žinomas rankraštis (taigi ir informacija apie Daukantą) galėjo atsirasti ir vėliau – kai Narbutas neabejojo, kad Peterburgo korespondento nėra tarp gyvųjų, o gal net jau po 1853 metų, kai Daukanto vardas buvo keletą kartų viešai pacituotas.

Renjė patartas, 1845 metų pavasarį Narbutas nutarė kreiptis į Leipcige gyvenantį Niesieckio Lenkijos herbyno leidėją Janą Nepomuceną Bobrowiczių[29]. Apie šią idėją rašė ir jau ne vieną kartą cituotame 1845 metų balandžio 20 dienos laiške Eustachijui Tiškevičiui. „Šiais metais dirbau prie rankraštinio Kojalavičiaus herbyno, – sakė Narbutas, – t. y. iš lotynų kalbos išverčiau tuos fragmentus apie lietuviškas gimines, kurių nėra Niesieckio veikale, – matyt, jis naudojosi ne tokiu išsamiu egzemplioriumi. Taigi bus priedas Bobro-

[27] Ibid., k. 4.

[28] Vieną nuorašą turėjo ir Narbuto duktė Teodora Narbutaitė-Mončiunskienė, kuri po tėvo mirties jį ketino perduoti Lvovo Ossolińskių bibliotekai (*Zapiski córki ś. p. Teodora Narbutta*, LVIA, f. 11, b. 19, l. 58).

[29] Plačiau apie Bobrowiczių žr. šio leidinio p. 325, 7 komentarą.

wicziaus leidiniui – galbūt jis Leipcige išspausdins"[30]. Apie savo ketinimą balandžio 30 (gegužės 12) dieną informavo ir Daukantą. Tačiau užmegzti ryšį su Bobrowicziumi nebuvo lengva – asmeninių kontaktų su juo Narbutas neturėjo. 1845 metų lapkritį vis dar ieškojo būdų susisiekti su Leipcigu: „Ar nebūtų galima Vilniuje per pirklius arba pakeleivius palaikyti ryšį su Leipcigu? Noriu parašyti Bobrowicziui dėl Kojalavičiaus herbyno. Prie jo pridėjau *Miscellanea*, kurias išverčiau ir iš rankraščio, ir iš spausdinto teksto – kaip tik tą dabar dirbu. Prenumeratoriams už atitinkamą priemoką galėtų išspausdinti papildomą tomą – būtų ir svarbu, ir reikalinga"[31]. Regis, kontaktų su Bobrowicziumi tuomet taip ir nepavyko užmegzti, nors iš Narbuto korespondencijos matyti, kad dar 1846 metų vasario mėnesį šią idėją bandė realizuoti.

Naujas impulsas, paskatinęs Narbutą ryžtingai veikti, atsirado tik po penkerių metų – tai buvo 1851 metų balandžio mėnesio Daukanto laiškas. Be to, tais metais Narbutas sulaukė ir energingo pagalbininko – Kirkoro. Pastarojo tarpininkavimu 1852 metais Narbutas vėl atnaujino derybas su Rafałowicziaus spaustuve. Deja, iki pat 1853 metų vasario pabaigos užtrukusios derybos baigėsi be jokių rezultatų. Visų leidėjų atsakymas būdavo trumpas: „Dėl Kojalavičiaus herbyno, Pone Geradary, kreipkis laišku per paštą tiesiog į Bobrowiczių. [...] Jis, be jokios abejonės, su dėkingumu tą rankraštį įsigys"[32]. Neliko nieko kito, kaip paklausyti šio patarimo. Laišką į Leipcigą išsiuntė kovo 10 (22) dieną[33]. Kirkorui Narbutas rašė: „Su prašymu kreipiausi į Leipcigą, į Poną Bobrowiczių: ar nesiimtų spausdinti Kojalavičiaus herbyno, t. y. jo fragmentų, kaip Niesieckio herbyno papildymo. Tai būtų vienuoliktasis to veikalo tomas, nes pas mus tokio lygio leidinį, kaip kad Leipcige išleido, sunku išspausdinti. Kas Vilniuje sugebės vien jau herbus medyje

[30] Narbuto laiškas Tiškevičiui, Šiauriai, 1845 04 20 (05 02), BN, sygn. 2674, k. 220.
[31] Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 26 Listopada 1845 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 13, s. 398.
[32] Karolio Schmiedhauseno laiškas Narbutui, Vilnius, 1853 02 26(03 10), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 211.
[33] Narbuto užrašų knygelė, l. 83.

išraižyti?“[34] Kirkoras, suvokdamas, jog su Vilniaus spaustuvininkais susitarti nepavyks, pritarė šiam sumanymui: „Projektas leisti vienuoliktąjį herbyno tomą puikus. Tikriausiai Bobrowiczius labai noriai sutiks“[35].

Tačiau Bobrowicziaus atsakymas buvo neigiamas – 1853 metų rugsėjį Narbutas, Kirkoro padedamas, ėmė ieškoti naujų galimybių. Šį kartą žvilgsnis nukrypo į Peterburgą – buvo užmegztas kontaktas su tenykščiu leidėju Bolesławu Maurycyjumi Wolffu, nuo 1847 metų įsikūrusiu tolimojoje sostinėje. 1853 metų rugsėjo 9 dieną Kirkoras rašė: „Su Wolffu jau susisiekiau, bet jis išvyko į Berlyną – veda panelę Glücksberg, Emanuelio [Glücksbergo] dukterį. Į sostinę tikriausiai grįš spalio mėnesį. Kai tik gausiu atsakymą, tuoj Tamstai pranešiu, o iki to laiko prašyčiau visiškai nesijaudinti dėl rankraščio ir tikėti, kad dėl savo interesų taip nesirūpinčiau, kaip dėl Tamstos“[36]. Taigi 1853 metų rudenį Narbutas spaudai parengtą *Kaspero Niesieckio Lenkijos herbyno papildymo* rankraštį patikėjo Kirkorui, kuris jo vardu vedė derybas su įvairiais leidėjais. Narbutas liguistai bijojo, kad rankraštis atsitiktinai nepatektų į nepageidautinas rankas – to meto laiškuose Kirkorui nuolatos prašydavo saugoti jį kaip savo akį. Rugsėjo 27 (spalio 9) dieną Vilniaus korespondentas rašė: „Iš Wolffo atsakymo dar negavau, prašau nesirūpinti – į rankraštį niekam neleisiu nė pažiūrėti, yra saugiai padėtas“[37]. Spalio 24 (lapkričio 5) dieną užrašų knygelėje Narbutas įrašė: „Pas Poną Kirkorą palikau savo rankraščius: 1) *Mažesniuosius istorijos raštus* [po kurio laiko Narbutas greta šio įrašo pažymėjo, kad rankraštis jau grąžintas – *R. G.*], 2) *Kojalavičiaus herbyno papildymą* – turėjo išsiųsti Wolffui į Peterburgą, kad spausdintų“[38]. Tą pačią spalio 24 dieną parašė į Vilnių laišką. Regis, tik dabar Narbutas susitaikė su mintimi, kad rankraštis bus pas Kirkorą. Jis rašė: „Dėl herbyno rankraščio, t. y. priedo Niesieckiui, nesijaudinu, nes žinau, kad ateis laikas, kai su juo pasimatysime“[39]. Šiuose žodžiuose skambėjo ir tam tikras užslėptas liūdesys – leidėjo paieškos jau beveik dešimt metų buvo bergždžios.

1854 metais Kraševskis vėl atnaujino lietuviškos heraldikos genezės temą. *Gazeta Warszawska* jis išspausdino straipsnį, kuriame rašė:

„Tiksliai žinoma, kaip Lietuvoje atsirado herbai; jie buvo sukurti XIV ir XV amžiuje, nusižiūrėjus į lenkiškus, po susijungimo su Lenkija. O kad savų neturėjo, tai aiškiai rodo ir pirmųjų bajoriškų privilegijų žodžiai, ir patys herbai. Kad ir kaip Lietuvos bajorų išdidumui tai būtų nesmagu, istorine prasme tas dalykas abejonių nekelia"[40]. Taigi tik Kojalavičiaus herbyno publikacija galėjo būti svarus argumentas Kraševskiui. 1854 metais labiau negu bet kada Narbutas suvokė Daukanto suteiktojo rankraščio svarbą. 1854 metų gegužės mėnesį Narbutą pasiekė ir Daukanto laiškas, kuris priminė, kad jo bičiulis neužmiršo, ką buvo paskolinęs. Tačiau vilčių publikuoti rankraštį jau beveik nebeliko. 1854 metų balandžio mėnesį Kirkoras išvyko į Peterburgą[41]. Susitiko su Wolffu. Be jokios abejonės, leidėjo atsakymas buvo neigiamas.

Kirkorui patikėto *Kaspero Niesieckio Lenkijos herbyno papildymo* rankraščio Narbutas nebesusigrąžino – tai matyti ir iš 1856 metų laiškų. Būtent tais metais Narbutas ėmė brandinti naują idėją, kurią nusakė taip: „Negavau iš Tamstos žinios, kaip sekasi su mano rankraščiu, kuris yra Bobrowicziaus Leipcige išleisto lenkų herbyno papildymas. Norėčiau jį pridėti prie rinkinio istorinės medžiagos, kurį sudariau iš senovės žmonių memuarų. Tikriausiai teks dėl spausdinimo kreiptis į Varšuvą, nes Lietuvos žemėje auga nelabai malonios gėlės – tik dagiai ir erškėčiai, kurie atstums bet kokius naudingus literatūrinius sumanymus. Vienintelis amžiną atilsį Marcinovskis turėjo tautiškumo jausmą, bet nenuėjo deramu keliu"[42].

[34] Narbuto laiškas Kirkorui, Vilnius, 1853 03 09 (21), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 65.
[35] Kirkoro laiškas Narbutui, Vilnius, 1853 03 09 (21), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 673.
[36] Kirkoro laiškas Narbutui, Vilnius, 1853 09 09 (21), ibid., l. 691.
[37] Kirkoro laiškas Narbutui, Vilnius, 1853 09 27 (10 09), ibid., l. 694.
[38] Narbuto užrašų knygelė, l. 53.
[39] Narbuto laiškas Kirkorui, Vilnius, 1854 10 24 (11 06), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 135.
[40] Józef Ignacy Kraszewski, „Poezya szlachecka. Legendy herbowne", *Gazeta Warszawska*, 1854, nr 332, s. 2.
[41] Kirkoro laiškas Narbutui, Vilnius, 1854 04 20 (05 02), MAB RS, f. 18, b. 199, l. 122.
[42] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1856 05 22 (06 03), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 174.

Šiam Narbuto sumanymui, kaip ir ankstesniems, nebuvo lemta išsipildyti – antro Marcinovskio jis nebesutiko.

Vertas dėmesio faktas, kad 1856 metais Narbutas, tarsi griebdamasis paskutinės vilties, Kojalavičiaus herbyno fragmentus mėgino prijungti prie kaip tik tuo metu parengto *Lenkijos istorijos šaltinių rinkinio*. Tačiau netrukus šios idėjos atsisakė, nes dar tais pačiais 1856 metais Kojalavičiaus herbynas pirmą kartą sulaukė deramo dėmesio. Kirkorui pavyko šia idėja sudominti grafų Plioterių šeimą. Narbutas į šią galimybę dėjo dideles viltis. 1856 metų rugpjūtį jis rašė: „Jeigu Grafas Voldemaras Plioteris norėtų išleisti Kojalavičiaus herbyną, su didžiausiu noru prie to prisidėčiau. Turiu tikslų šio veikalo nuorašą lotynų kalba. Tad galbūt reikia vertimo į lenkų [kalbą]. Herbus, esančius prie tekstų, reikėtų medyje išraižyti. Bet kas Vilniuje tai galėtų padaryti? Galbūt pridėti akmenyje atspaustas iliustracijas? Redagavimas būtų nemenkas ir korektūros reikėtų – užtruktų mažiausiai metus. Aš galėčiau rūpintis leidyba, bet mieste man gyventi nepatogu, be to (ir tai svarbiausia), nesu pasiturintis. Gyvenimas mieste man kainuotų daugiau nei tūkstantį rublių. Dėl pelno ir sutarties su topografu atsiduodu leidėjo valiai“[43]. Tikriausiai į Plioterio finansavimo galimybę Narbutas pažiūrėjo labai rimtai, nes vėl ėmėsi peržiūrinėti herbyno rankraštį. Spalio mėnesį jis rašė: „Vartau Kojalavičiaus herbyną, prisiminęs, kad Tamsta, Pone Geradary, sakei, tarytum Grafas Plioteris turi ketinimų finansuoti leidimą. Pakaktų ir to priedo Leipcige leidžiamam herbynui, nes Niesieckis iš Kojalavičiaus paėmė viską, ką rado [jo turėtame] rankraštyje; bet manasis [egzempliorius] taisyklingesnis (tą aš akcentavau priede). Tasai mano parengto priedo rankraštis yra pas Tamstą Geradarį. Ar nebūtų galima dabar man grąžinti – dar gali tekti pataisyti ir papildyti. Nelaimei, juodraštinis nuorašas kažkur nusimetė“[44]. Taigi dar kartą peržiūrėjęs Daukanto atsiųstą nuorašą, Narbutas tikriausiai suprato, kad vargu ar pajėgs parengti spaudai visą rankraštį – tokį, kokį kadaise pageidavo jį matyti Daukantas ir Onacevičius, rankraštį, skirtą „mokslo Europai“.

1856 metais Narbutas buvo arti tikslo. Šiandien nevisiškai aišku, kodėl Plioteris atsisakė finansuoti herbyno spausdinimą. Tačiau

Narbutas jau tikriausiai buvo pradėjęs tikėti, kad rankraštį persekioja kažkoks fatališkas likimas. Į naują leidybinį sumanymą, kuris kilo 1857 metais, pažiūrėjo labai skeptiškai. Šį kartą Kirkoras prikalbino Narbutą kreiptis į dar ne taip seniai Vilniuje įsikūrusį leidėją ir knygininką Abrahamą Assą. Vasaros pabaigoje leidėjas, regis, apsisprendė. Narbutas rašė: „Kojalavičiaus herbyną savo lėšomis imasi spausdinti knygininkas Assas. Problema yra tik leidimo pagerinimas. Galutinės sutarties nesudarėme. Laukiu žinios, kurią turi pranešti mano sūnus Pranciškus“[45]. Be jokių abejonių, žinia buvo bloga, nes dar tais pačiais metais su tuo pačiu pasiūlymu Narbutas kreipėsi į Peterburgo mokslų akademiją. Tai paskutinės mums žinomos Narbuto pastangos paskelbti Kojalavičiaus herbyną.

Atsisakydamas minties išleisti visą atsiųstojo herbyno tekstą, Narbutas nusižengė Daukanto reikalavimui ir jau iš pat pradžių sukėlė konfliktą. *Kaspero Niesieckio Lenkijos herbyno papildymas* buvo kompromisinis variantas, kurio imtasi po bergždžių leidėjų ir mecenatų paieškų. Deja, Daukantui taip ir liko nežinomos šių Narbuto ir jo bičiulių pastangų smulkmenos. Ilgainiui *LTI* autorius susitaikė su mintimi, kad bus išspausdinti tik Kojalavičiaus herbyno fragmentai – toks variantas anuomet buvo racionaliausias. Vis dėlto nesinorėtų tikėti, kad Narbutui šis sprendimas buvo prie širdies. Viso Kojalavičiaus herbyno išleidimas atrodė utopija. Jis buvo susijęs su didžiulėmis finansinėmis išlaidomis ir tokiais techniniais reikalavimais, su kokiais vargu ar būtų susidoroję Vilniaus leidėjai. Tik tokie mecenatai kaip Plioteriai būtų galėję padėti realizuoti šį sumanymą.

Su Kojalavičiaus herbynu Narbutas nesiskyrė – jis buvo vienas svarbiausių Šiaurių dvaro muziejaus eksponatų – galbūt tik dievo Kovo stabas nusipelnė tokio dėmesio. Tai, ką sūnaus Pranciškaus plunksna istorikas 1858 metais rašė apie Kojalavičiaus herbyno nuorašo dingimą, buvo akivaizdus melas. Su šiuo rankraščiu Narbutas tiesiog negalėjo išsiskirti, negalėjo susitaikyti su mintimi, kad jis

[43] Narbuto laiškas Kirkorui, Vilnius, 1856 08 21 (09 02), ibid., l. 171.

[44] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1856 10 05 (17), ibid., l. 174.

[45] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1857 08 24 (09 05), ibid., l. 189.

gali būti išvežtas iš Lietuvos (to paties kadaise, susipažinęs su kai kuriais Daukanto Narbutui atsiųstais rankraščiais, bijojo ir Mikalojus Malinovskis). Apie 1858 metus, galbūt jau net sulaukęs Daukanto laiško, Narbutas rašė: „Herbyną reikia švariai ir įskaitomai perrašyti, jeigu dar man gyvam esant bus spausdinamas“[46]. Gal tuomet būtų grąžinęs nuorašą Daukantui? Deja, negrąžino. Patys blogiausi Daukanto nuogąstavimai išsipildė. Dar 1842 metais, pačioje kontaktų su Narbutu pradžioje, tarsi nujausdamas tokį savo brangiausio rankraščio likimą, Daukantas rašė: „esame toli vienas nuo kito ir abu mirtingi, tai nenorėčiau iš savo rankų išleisti, nes po mano brolio mirties neturiu nieko daugiau, kas galėtų stengtis atgauti man mirus. O aš norėčiau nors tolimiausiam giminaičiui palikti, nes tai yra mano kruvinas darbas“[47].

Pabaiga

Daukanto ir Narbuto konfliktas buvo ir bus cituojamas kaip istoriko etikos (suprantama, blogąja prasme) pavyzdys. Vis dėlto, kad ir kokia liūdna būtų šio susirašinėjimo baigtis, nesinorėtų dviejų iškilių asmenybių bendradarbiavimą apriboti vienu, nors ir tokiu svarbiu, aspektu – Kojalavičiaus herbyno rankraščio istorija. Šie laiškai – tai gyvas dviejų to meto istorikų, tokių skirtingų ir tokių panašių, bendradarbiavimas, tai dviejų skirtingų kelių į tą patį tikslą – Lietuvos istorijos pažinimą – pavyzdys. Šiandien žinoma, kad Daukantas dalijosi Lietuvos Metrikos ir kitais sukauptais nuorašais su Valančiumi, Onacevičiumi, Muchlinskiu, Stanevičiumi, o per šį – ir su Balinskiu. Daugiausia medžiagos perdavė Narbutui. *LTI* autoriui siuntė ne tik svarbius nuorašus. Daukantas Narbutui išsakė ir savą Lietuvos istorijos suvokimą, savą požiūrį į jos rašymą ir jos šaltinių skelbimą. Laiškuose Narbutui Daukantas atsiskleidė kaip didelės erudicijos, turinčios savo pasaulėžiūrą ir gerai suvokiančios savo gyvenimo tikslą, asmenybė. Dažnas tyrinėtojas pastebėjo šį korespondencijos Narbutui išskirtinumą. Tačiau vertėtų susimąstyti ir apie tai, kodėl ji tokia gili, tokia informatyvi, žaižaruojanti išminti-

mi ir principingumu. Regis, šiandien atsakymas į šį klausimą būtų vienareikšmis – Daukanto akyse jo adresatas taip pat buvo neeilinė asmenybė, autoritetas, žmogus, nuveikęs grandiozinį darbą Lietuvos istorijos srityje, nepaprastai populiarus tarp amžininkų. Dar daugiau – Daukanto ir Narbuto Lietuvos istorijos samprata sutapo. Galbūt dėl šios priežasties mes šiandien ir turime galimybę kalbėti apie Daukanto pažiūras į Lietuvos istoriją ir lietuvių tautą.
Bet drauge negalime nepastebėti ir kito niuanso – Narbuto laiškai Daukantui niekuo neišsiskiria iš kitos *LTI* autoriaus korespondencijos, nebent tik akivaizdžiu pataikavimu ir nuolaidžiavimu savo adresatui, kaip asmeniui, turinčiam neįkainojamą istorinę medžiagą. Mūsų šiandieniniu suvokimu – tai istoriko susirašinėjimas su istoriku, literato su literatu. Bet ar to meto garsenybė, daugiatomės *LTI* autorius, eilinį Senato valdininką, metrikanto padėjėją, galėjo laikyti sau lygiaverčiu pašnekovu? Galbūt tai tebuvo žymaus literato susirašinėjimas su vienu iš daugelio medžiagos tiekėjų? Kada Narbutas suvokė (ar apskritai suvokė?), kad Daukantas yra išskirtinis korespondentas? Atsakymas į šį klausimą susijęs su problema, kada Narbutas identifikavo Daukanto darbus ir ar apskritai kada nors juos sutapatino su savo korespondentu.
Onacevičius Daukantą pristatė Narbutui tik kaip žmogų, glaudžiai susijusį su Lietuvos Metrikos tyrinėjimais. Apie jokias kitas jo aspiracijas jis nerašė, nors Daukantas jau buvo išspausdinęs *Prasmą lotynų kalbos* ir *Epitome Historiae Sacrae*, jau neminint tautosakos rinkimo ir Lietuvos istorijos studijų. Taigi pirmaisiais susirašinėjimo su Daukantu metais Narbutas rašė tikrai ne literatui, bet metrikanto padėjėjui. Antra vertus, nereikėtų atmesti ir tos aplinkybės, kad apie Daukantą Narbutas galėjo būti girdėjęs dar iki Onacevičiaus laiško. Tokią prielaidą padaryti leidžia mūsų dienas pasiekęs Simono Stanevičiaus laiškas Narbutui, rašytas 1836 metų balandį, kuriame kalbama apie žmones, besidominčius lietuvių tautos istorija ir tautosaka. Aprašinėdamas Jurgio Plioterio biblioteką, Stanevičius sakė: „Tarp rankraščių tėra du, kuriuos čia vertėtų paminė-

[46] Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1858 (?), ibid., l. 186.

[47] Žr. šio leidinio p. 257.

ti. Vienas jų, kelių lakštų dydžio, nagrinėja Lietuvos istorijos šaltinius, antrasis, žemaitiškai parašytas, apima Lietuvos istoriją nuo pradžios iki Vytauto ir Jogailos mirties. Šis rankraštis nėra paties amžinos atminties Plioterio veikalas, bet nuorašas kito, kurį jam vienas jo draugų buvo davęs perskaityti. Tai žinių rinkinys iš šaltinių, kurie visų žinomi"[1]. Stanevičiui pastarojo veikalo autorius Daukantas ir jo *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių* buvo gerai žinomi. Vargu ar Narbutas savo laiškuose Stanevičiui smulkiau nepasiteiravo apie šį darbą, skirtą tam pačiam kaip ir jo tyrinėjimo objektui. Tuomet, *LTI* rašymo įkarštyje, Narbutą tokia informacija itin domino. Šiaurių dvaro bibliotekoje buvo ne vienas Stanevičiaus atsiųstas rankraštis. Apie tai Narbutas, beje, vėliau rašė ir Daukantui. Žinome, kad Liudvikas Adomas Jucevičius 1841 metais datuotame rankraštyje *Mokyti žemaičiai*[2] minėjo ir Daukantą (klaidingai pavadinęs Ignu Daukantu). 1841 metais, t. y. dialogo tarp Daukanto ir Narbuto išvakarėse, spaudoje buvo paskelbti šio rankraščio fragmentai[3]. Narbutas su jais buvo susipažinęs, nes Šiaurių dvaro bibliotekoje buvo ir leidinys *Linksmine*, ir *Piśmiennictwo Krajowe* komplektai. Deja, tuomet istorikas juose galėjo perskaityti tik Silvestro Valiūno, Antano Strazdo, Dionizo Poškos, Konstantino Sirvydo, bet ne Daukanto biografines apybraižas.

Mūsų dienas pasiekę Narbuto ir Daukanto laiškai bei Šiaurių dvaro muziejaus katalogai įgalina konstatuoti, kad Daukantas Narbutui buvo dovanojęs savo *Daines*, *Būdą*, *Abėcėlę* ir *Parodymą, kaip apynius auginti*. Pirmąjį savo darbą Daukantas Narbutui atsiuntė tik 1846 metais, t. y. praėjus ketveriems metams nuo jų bendravimo pradžios, kai pats intensyviausias jų susirašinėjimo laikotarpis jau buvo praeityje. Daukantas rašė: „malonu man Tamstai dovanoti nors menkas mano surinktas sodžiaus daineles žemaičių tarme"[4]. Tai buvo *Dainių* egzempliorius su gražia dedikacija Narbutui. Regis, visas kitas knygeles, tarp jų ir *Būdą*, Daukantas išsiuntė 1848 metais, šį kartą neįvardydamas savo autorystės. Tačiau Narbutui ji abejonių jau nebekėlė. Tam įrodymų randame istoriko rankraštiniame palikime. Bene įdomiausias šiuo požiūriu yra 1848 metų *Lietuvių mitologijos*[5] rankraštis, kuriam leidėjo taip pat nepavyko

surasti. Šiame rankraštyje, beje, parengtame spaudai 1848 metais (tai matyti iš pratarmės), bet vėliau, nesuradus galimybių jį išspausdinti, metai iš metų koreguotame ir pildytame, ne vieną kartą paminėtas ir Daukanto vardas. Pirmą kartą *Lietuvių mitologijos* rankraštyje Daukantas paminėtas tarsi netiesiogiai – iš *Abėcėlės* Narbutas perrašė maldą *Tėve mūsų*, nurodydamas, kad žemaitiškas tekstas paimtas „iš 1842 metais Peterburge išspausdinto elementoriaus“[6]. Antrą kartą Daukantas, kaip vienas iš žymiausių lietuvių tautosakos rinkėjų, jau buvo nurodytas tiesiogiai. Narbutas rašė: „Lietuvių liaudies dainų kvantitatyvines normas, rašybos ir visokiausias gramatikos taisykles mums kuo tiksliausiai perteikė Ponas Simonas Daukantas (*Dajnes Žiamajtiû pagał Zódiû Dajninikû iszraszytas. Pirmasis Pédelis.* Petropilie, 1846). Ten yra puiki pratarmė (*Pratarme*), proza parašyta, 118 iki tol neskelbtų dainų bei gausus patarlių rinkinys. Gilus, mokslingumu praturtintas kalbos mokėjimas rodo jį [Daukantą – *R.G.*] esant labai didelį žemaičių kalbos žinovą. Poezija, persunkta tautinės dvasios, kvantitatyvinis eiliavimas – visa tai stebina nepaprastu skambumu. Be kita ko, jis turi ir ypatingą originalių žodžių rezervą. Filologo prižiūrimos, buvo išleistos šios knygos žemaičių tarme: 1) *Budą senowęs – Lëtuwiû Kalnienû ir Žamajtiû iszraszzę Pagał Senowęs Rasztû Jokyb's Łaukys,* Petropilie, spaudinie pas C. Hintze, 1815 [turi būti 1845 – *R. G.*]; 2) *Pamoksłą ape sodnus arba dajginus wajsingû mediû iszraszytą nu Joan. Herm.*

[1] Stanevičiaus laiškas Narbutui, Raseiniai, 1836 04 16 (28), in Simonas Stanevičius, *Raštai,* Vilnius: Vaga, 1967, p. 421.
[2] *Wiadomości biograficzne o uczonych żmudzinach, tudzież o tych, którzy będąc rodem z innych prowincyi znacznie się przysłużyli do oświecenia na Żmudzi,* napisał i w porządku alfabetycznym ułożył ks. Adam Ludwik Jucewicz, 1841.
[3] Ludwik z Pokiewia, „Walenowicz (Poświęcono na pamiątkę Tomaszowi Billewiczowi)“, in *Linksmine: Prace literackie,* Wilno: nakł. Rubena, druk. J. Zawadzkiego, 1841, s. 186–195; Ludwik Adam Jucewicz, „Pisarze w narodowym języku Litewskim“, *Piśmiennictwo Krajowe,* Warszawa, 1841, nr 8, s. 124–128, nr 11, s. 172–174, nr 12, s. 187–188.
[4] Žr. šio leidinio p. 571.
[5] Teodor Narbutt, *Mytologija Litewska, ze szczegółami do wiary, obyczajów i oświaty przedchrześciańskiej narodu Litewskiego odnoszącemi się,* MAB RS, f. 17, b. 247C.
[6] Ibid., l. 401.

Zigras, iszgoldę isz teutonû kałbos i Żamajtiû Anton's Żejmys. Apskélbę Ksaweras Konopackis. Petropîlie, isspaustas pas E. Pratza, 1849; 3) *Parodimas kajp apinius auginti pagał Naujujû pritirimû, kórius apskélbę teutoniszkaj B. A. Grunards o Iszgółdę i Żiamajtiû kałbą Jonas Ragaunis.* Petropilie. Isspausta pas K. Kraju, 1847; 4) *Abecieła Lijtuwiû-Kalnienû ir Żiamajtiû kałbos.* Petropilie, isspausta pas K. Kraju, 1842"". Ši išsami informacija apie Daukantą buvo įdėta rankraščio priede, pavadintame „Apie lietuvių kalbą". Be jokios abejonės, kaip rodo *Pamokslo apie sodnus* leidimo data, įrašas buvo padarytas jau po 1849 metų. Vėliau, gausinant rankraštį vis naujomis pastabomis, atsirado ir toks tekstas: „Vienas lietuvių kalbos žinovas tarmėse ir patarmėse ieškojo originalių lietuviškų žodžių [...] ir ketino sudaryti grynos lietuvių kalbos žodynėlį. Jo nuomone, lietuvių kalbos pradai yra tik dviejose – sanskrito ir graikų – kalbose. Šio mokyto tautiečio darbus kartu su juo pačiu užpustė naujausiųjų mūsų dienų įvykių pūga"[8]. Nekyla abejonių, kas yra tasai mįslingo likimo „mokytas tautietis". Tą patvirtina ir čia pat išvardyti (tiesa, vėliau išbraukti) jo darbai: *Abėcėlė, Būdas, Dainės, Parodymas, kaip apynius auginti.* Ši pastaba, kaip ir prieš tai minėti įrašai, tikriausiai buvo padaryti vienu iš tų jau mūsų minėtų laikotarpių, kai Narbutas buvo įsitikinęs, kad Daukanto nebėra tarp gyvųjų.

Žinoma, kad pirmasis Daukantą, kaip *Dainių* autorių, spaudoje plačiai citavo Ferdinandas Nesselmannas, 1853 metais išleidęs rinkinį *Lietuvių liaudies dainos*[9]. Po penkerių metų, 1858 metais, Daukantą, kaip *Būdo* autorių, spaudoje pristatė Mikalojus Akelaitis. Kaip jau buvo sakyta, Narbuto 1848 metų *Lietuvių mitologijos* rankraštis niekuomet nebuvo išspausdintas. Taigi Daukanto darbų Narbutas viešai taip ir neįvertino. Antra vertus, geriau įsigilinus į *LTI* autoriaus publikuotus tekstus, galima teigti, kad Daukanto minčių ir svarstymų atgarsiai per juos vis dėlto pasiekė viešumą. Štai *Mažesniuosiuose istorijos raštuose*, straipsnyje, pavadintame „Tikrosios Lietuvos ribų pažymėjimas nuo slavų kraštų pusės", Narbutas rašė: „Taip pat netrūksta tvirtinimų, kad tikrosios Lietuvos ribos buvo nusitęsusios daug toliau į pietryčius, negu mes nustatėme. Remia-

masi daugeliu visiškai lietuviškos kilmės pavadinimus turinčių vietovių – sako, kad slavai iš ten kadaise išstūmė lietuvius. Tačiau aš nerandu akivaizdžių įrodymų nei už, nei prieš šį tvirtinimą“[10]. Be jokios abejonės, tai buvo aliuzija į 1848 metų balandžio 15(27) dienos laišką, kuriame Daukantas iškėlė Narbutui kaltinimą, kad šis pernelyg susiaurino lietuvių tautos gyvenamąjį plotą. Tas pačias mintis Daukantas buvo išdėstęs dar 1842 metų liepos 15(27) dienos laiške. Daugeliui Narbuto aplinkos žmonių buvo aišku, kam skirta ši užuomina.

Ir čia norėtųsi atkreipti dėmesį dar į vieną detalę – Daukantą Narbutas vadino „dideliu žemaičių kalbos žinovu“, „filologu“, „mokytu tautiečiu“, „kilniu diplomatiku“, „uoliu medžiagos Lietuvos istorijai rinkėju“, bet niekuomet – istoriku. Šiai Narbuto nuostatai susiformuoti turėjo įtakos daug aplinkybių. Viena iš jų buvo ta, kad pats Daukantas ne kartą Narbutui akcentavo, kad jis savo gyvenimą paskyrė lietuvių kalbos tyrinėjimams. Antra, Narbutui menkai tebuvo žinomi jo istorijos darbai. Trečia, visos Daukanto atsiųstos knygelės buvo parašytos lietuvių kalba. Daugeliui tuomet tai buvo ypatingas, neįprastas, net sunkiai įsivaizduojamas reiškinys. Narbutui buvo ne tiek įdomus pats Daukanto knygų turinys, kiek neįprasta forma – tai buvo bene vieninteliai raštai lietuvių kalba Šiaurių bibliotekoje (neaišku, ką Narbutas turėjo omenyje 1842 metų rugpjūčio 10 (22) dienos laiške Daukantui sakydamas apie Simono Stanevičiaus jam atsiųstus lietuviškus rankraščius, beje, nenurodytus Narbuto bibliotekos rankraščių sąraše). Ši aplinkybė Daukantą darė originalu, lietuvių kalbos žinovu, ne tik išmanančiu tos tautos praeitį ir papročius, bet ir rašančiu ta kalba. Narbutas negalėjo nesuvokti šio Daukanto pranašumo. Kaip jau buvo sakyta, Daukantas pirmasis ir atkreipė dėmesį į prastą Narbuto lietuvių kal-

[7] Ibid., l. 401–402.

[8] Ibid., l. 417.

[9] Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann, *Littauische Volkslieder, gesammelt, kritisch bearbeitet und metrisch übersetzt*, Berlin: F. Dummlers Verlagsbuchhandlung, 1853.

[10] [Teodor Narbutt], „Oznaczenie granic Litwy właściwej od strony sławiańszczyzny“, in Teodor Narbutt, *Pomniejsze pisma historyczne*, s. 270.

bos mokėjimą. Kraševskis kaltino Narbutą įvairiomis nuodėmėmis, bet Daukanto priekaištas buvo pats rimčiausias – istorikas turi gerai mokėti tautos, kurios praeitį aprašinėja, kalbą.
Narbuto santykis su lietuvių kalba ir klausimas, kiek jis ją mokėjo, reikalauja specialių studijų. Be jokios abejonės, tyrimą visuomet apsunkins tai, kad istorikas kaip parankinę knygą naudojo Konstantino Sirvydo žodyną. Istoriografijoje paplitusi nuomonė, kad Narbutas mokėjęs net devynias kalbas. Jis pats neneigė mokėjęs ir „lietuvių genties tautų" – lietuvių, latvių ir prūsų – kalbas[11]. Narbutas teigė, kad lietuvių kalbą ypač gerai išmokęs 1804 metais, kartu su Prūsijos hidraulikais dirbdamas prie Nemuno. Beje, niekas iš jo aplinkos žmonių tuo neabejojo. Dauguma to meto šviesuolių kreipdavosi į istoriką kaip į lietuvių kalbos žinovą ir puoselėtoją. Lietuvių kalbos svarbą Narbutas buvo akcentavęs jau pirmajame *LTI* tome. Jį jaudino tos kalbos likimas. 1848 metų *Lietuvių mitologijos* rankraštyje yra lentelė, kurioje suskaičiuoti svetimi žodžiai, lietuvių kalboje atsiradę po krikščionybės įvedimo[12]. Narbuto gyvenimo metais lietuvių kalbos padėtis darėsi vis sunkesnė, ir tai negalėjo nejaudinti istoriko. Štai 1843 metais jis pareikalavo, kad jo gimtojoje Nočios parapijoje būtų kunigas, mokantis lietuvių, tenykščių gyventojų, kalbą. Prelatas Juozapas Bonkevičius (*Bonkiewicz*) į šį reikalavimą pažiūrėjo labai palankiai: „Jau ir derėtų, kad ten, kur pats žymiausias parapijos gyventojas yra toks gilus lietuvių tautos istorijos tyrinėtojas, klestėtų lietuvių kalba"[13].
Retas kuris Narbuto aplinkos žmogus gerai mokėjo lietuviškai. Todėl Daukanto autoritetas *LTI* autoriaus akyse turėjo tik išaugti, kai sužinojo, kad jo korespondentas ne tik tyrinėja tą kalbą, bet ir rašo ja. Tai buvo akivaizdus Daukanto pranašumas. O žmones, gerai mokančius lietuvių kalbą, Narbutas labai vertino. 1844 metais, perskaitęs Michało Wiszniewskio *Lenkų literatūros istoriją*, Narbutas sužinojo, kad dar 1804 metais Varšuvos mokslo bičiulių draugijos iniciatyva buvo sudaryta komisija šios kalbos padėčiai tirti. Narbutas rašė: „deputacija, kurią sudarė Tadas Čackis, Kunigas Mickevičius, Kunigas Golianskis ir Ponai Malevskis bei Vilniaus universiteto profesorius Šulcas, [...] paskelbė dvidešimt septynis lie-

tuvių kalbos klausimus, kurių dauguma buvo beverčiai, o kiti visiškai kvaili, nes mes kiekvieną tą asmenį asmeniškai pažinojome, ir nė vienas iš jų lietuviškai nemokėjo“[14]. Kaip jų priešingybę ir autoritetą Narbutas iškėlė Ksaverą Bogušą. Daukantas galėjo jam atrodyti dar žymesnis šios kalbos tyrinėtojas – regis, Narbutą ypač sužavėjo informacija, kad jis ketinąs rašyti lietuvių kalbos žodyną. Taigi į Narbuto santykį su lietuvių kalba reikėtų žiūrėti labai subtiliai. Bet kuriuo atveju Daukanto priekaištai jam buvo labai skausmingi. Tiesioginės Narbuto reakcijos į šiuos priekaištus nesužinosime niekuomet, tačiau, kaip jau buvo anksčiau minėta, bent iš dalies ją galima rekonstruoti, remiantis jo garsiuoju atsakymu Mikuckiui.

Taigi daug ko Daukantas ir Narbutas nesugebėjo vienas kitam pasakyti. Jų epistolinis dialogas taip niekuomet ir neišsiplėtė į vaisingą diskusiją. Daukanto laiškai tam davė puikią progą, bet Narbutas ja nepasinaudojo, o galutinai jų artimesniems santykiams kelią užkirto nelemti herbyno leidybiniai sunkumai ir keistas Narbuto nenoras skirtis su šiuo rankraščiu. Galbūt įtakos turėjo ir daugybė asmeninių tragedijų, kurias istorikui teko išgyventi susirašinėjimo su Daukantu metu. Visas savo geriausias jėgas ir metus Narbutas buvo atidavęs *LTI*. Daukanto atsiųsta istorinė medžiaga, ypač herbynas, pažadino jame seniai užgesusią aistrą, kurią galbūt būtų galima palyginti tik su ta, kurią išgyveno, kai į jo rankas pateko Aleksandro Bychovco *Kronika*. Vienintelis Onacevičius dar palaikė šlyjančius korespondentų santykius – juk jie abu buvo profesoriaus bičiuliai. Nuo 1845 metų konfliktas augo grėsmingai, ir jo jau niekas nebegalėjo sustabdyti. 1858 metais, kai korespondentų kolizija tapo viešai žinoma, buvo ne tik galutinai užkirstas kelias jų bendradarbiavimui, bet ir apkartinta senatvė. O ji abiem korespondentams nebuvo lengva.

[11] Narbuto laiškas Onacevičiui (juodraštis), 1836 (?), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 265.

[12] Teodor Narbutt, *Mytologija Litewska*, k. 415.

[13] Bonkevičiaus laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 10 10 (22), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 342.

[14] Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, t. 1: *Mitologia Litewska...*, MAB RS, f. 17, b. 244/1, l. 464–465.

1862 metais Daukanto sveikata ėmė sparčiai blogėti. Tuomet ir persikėlė į Papilės klebono Ignoto Vaišvilos namus. Čia buvo daug ramybės, bet ir daug sunkių valandų – mąstė apie Narbutą, Valančių. Pastarojo laiškai nebuvo švelnūs, kaip ir paties Daukanto. Artėjo 1863 metai, kurie abiem mūsų korespondentams buvo neramūs. Artimiausi Daukanto bičiuliai atsidūrė sukilime. Tragediją patyrė ir visa Narbutų šeima. Sūnaus Liudviko žūtis, kratos, žmonos tremtis ir kitų dviejų vaikų emigracija užtemdė paskutinius *LTI* autoriaus metus. Šiauriai buvo apiplėšti, biblioteka ir muziejus konfiskuotas ir aprašytas. Narbutas nematė šios tragedijos savo akimis – vos įsišėlus sukilimui, senas ir ligotas istorikas buvo išvežtas į Vilnių, pas dukterį Joaną Narbutaitę-Kuncevičienę. Ten, Skapo gatvėje, ir praleido paskutines ir pačias tragiškiausias akimirkas, vėliau apgaubtas daugybe legendų. Šiomis skausmingiausiomis jo gyvenimo valandomis vėl tarsi sąžinės balsas iškilo Daukanto vardas. Štai Narbuto laiško Kirkorui, rašyto 1863 metų lapkričio 14 dieną, t. y. lygiai metai iki mirties, fragmentas: „Mįslingu atsitiktinumu moterys Šiauriuose, iš mano bibliotekos išrinkusios kai kuriuos istorinės medžiagos rankraščius ir sukrovusios į kažkokią dėžę, įsakė [ją] paslėpti – ir žmogus tą dėžę paslėpė šiene. Dabar, per paskutinę Šiaurių reviziją nuovados (penktosios) pristavas Protopopovas rado šieno kūgyje tą depozitą, paėmė ir užantspaudavo, palaikęs nepaprasto svarbumo dalyku. Tie rankraščiai buvo Daukanto, skirti Vilniaus muziejui; aš, juos pasiskolinęs, bijau, kad nepražūtų, – pranešu Tamstai todėl, kad imtumeis priemonių užkirsti tam kelią, kad neištiktų netektis. Visa tai atsitiko spalio pabaigoje, taigi sužinoti teko negreitai“[15]. Tarp tų rankraščių tikriausiai būta ir Kojalavičiaus herbyno nuorašo. Narbutas nerimavo. 1864 metų pradžioje į Šiaurius siuntė sūnų Aleksandrą: „galbūt pavyks surinkti mano išmėtytus rankraščius“[16]. Skaudus buvo Narbuto rinkinių likimas, kuris, anot jo paties, priklausė tik „nuo garbių kazokų literatūrinių žinių“[17]. Ilgus metus kauptas lobynas buvo išdraskytas per keletą dienų. Jau vėliau istoriko giminaitė Kamilė Narbutaitė-Jurevičienė prisimins: „Šiauriai sunaikinti, turtingos bibliotekos spintos

tuščios. Iš viso rinkinio beliko tik viena urna"[18]. Daukantas šito nežinojo. Tikriausiai būtų tai pavadinęs likimo ironija. Testamente, kurį Daukantas surašė 1862 metų sausio 2 (14) dieną, Narbutui siųstų rankraščių ir neminėjo, tarsi nujausdamas jų liūdną likimą.

Vis dėlto dalį rankraščių, taip pat ir Daukanto atsiųstų, Teodorui Narbutui pavyko išsaugoti. Pačioje 1864 metų sausio pabaigoje arba jau vasario pradžioje istorikas Vilniaus archeologijos komisijai pagaliau įteikė Daukanto nurašytą Kojalavičiaus herbyną (vadinasi, Aleksandro Narbuto kelionė į Šiaurius buvo sėkminga?). Apie tai byloja įrašas Senienų muziejaus dovanojimų knygoje: „Narbutt Teodor członek] rzecz[ywisty], herbarz łaciński Wijuka Kojałowicza, przepisany przez Szymona Dowkonta, in folio, oprawny, z rysowanemi od ręki herbami (1 r[ęko]p[i]s)"[19]. Reikia manyti, kad, kitaip susiklosčius aplinkybėms, ir kiti Daukanto rankraščiai kartu su Narbuto rinkiniais būtų atitekę Archeologijos komisijai. Kaip matėme, 1846 metų rugpjūčio 13 (25) dienos Malinovskio laiške Tiškevičiui minima, kad Narbutas savo testamente parašęs, jog visus senienų rinkinius po mirties palieka Tiškevičiaus muziejui. Tai patvirtintų ir ką tik cituotas Narbuto laiškas Kirkorui.

Vėliau kai kuriuos Narbuto turėtus Daukanto rankraščius istoriko šeima perdavė Lvovo Ossolińskių bibliotekai. Po Narbuto mirties už Lietuvos ribų atsidūrė ir Kojalavičiaus herbyno nuorašas. 1902 metais paskelbtame garsaus lenkų istoriko Józefo Wolffo (beje, palikusio ženklų pėdsaką ir Lietuvos istoriografijoje) bibliotekos sąraše (Wolffas mirė 1900 metais Heidelberge) buvo ir toks įrašas: „Koiałowicz Albert Wijuk P.S.I. Nomenclator familiarum et stem-

[15] Narbuto laiškas Kirkorui, Vilnius, 1863 11 14 (26), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 218.

[16] Narbuto laiškas Kirkorui, Vilnius (?), 1864 (?), ibid., l. 42.

[17] Ibidem.

[18] Kamilės Narbutaitės-Jurevičienės laiškas Kirkorui, Juršiškės, 1875 09 20 (10 02), BN, rps. IV. 10641, k. 155.

[19] „Teodoras Narbutas, tikrasis narys, lotyniškas Vijūko-Kojalavičiaus herbynas, perrašytas Simono Daukanto, in folio, įrištas, su ranka pieštais herbais (1 rank[raštis])" *(Spis ofiar, które wpłynęły do Muzeum Starożytności* (Ofiary od 25 Stycznia 1864 roku do 17 Lutego), VUB RS, f. 46, b. 173, l. 110, nr. 2). Už nuorodą į šį šaltinį esu dėkinga dr. Edmundui Rimšai.

matum Magni Ducatus Litvaniae et provinciarum ad cum pertinentiam (Rękopis przepisany przez S. Dowkonta, znajdował się w posiadaniu T. Narbutta). W. in folio“[20].

*** *** ***

Teodoras Narbutas mirė 1864 metų lapkričio 14(26) dieną. Mirė su mintimi, kad nebėra nei jo sukaupto Lietuvos muziejaus, nei bibliotekos, nei daugelio pačių brangiausių rankraščių. Velionis buvo pašarvotas šv. Jono bažnyčioje, ir atsisveikinti su juo ėjo šimtai žmonių. Lapkričio 19 (gruodžio 1) dieną Dievo Kūno koplyčioje buvo laikomos gedulingos mišios, po kurių istoriko palaikai buvo išgabenti į Nočios kapinaites. Gruodžio 11 (23) dieną Vilniaus archeologijos komisijos posėdyje Kirkoras pasakė kalbą, kurioje įvertino Narbuto nuopelnus ir klaidas.

Simonas Daukantas mirė lapkričio 24-ąją (gruodžio 6), t. y. lygiai po dešimties dienų. Palaidotas buvo lapkričio 26 (gruodžio 8) dieną. Karstą lydėjo vos keletas žmonių. Archeologijos komisijos posėdis nebuvo sušauktas. Daukanto nuopelnai bus įvertinti daug vėliau. Bus ne kartą minimas ir Teodoro Narbuto vardas – šalia Simono Daukanto. Tik ateities kartos šias dvi iškilias asmenybes galėjo pastatyti greta. Amžininkams nebuvo lemta to suprasti.

[20] „Koiałowicz Albert Wijuk P.S.I. Nomenclator familiarum et stemmatum Magni Ducatus Litvaniae et provinciarum ad cum pertinentiam (Rankraštis, perrašytas S. Daukanto, buvęs T. Narbuto nuosavybė). D[idelis] in folio“ (*Katalog Księgozbioru ś. p. Józefa Wolffa*, Warszawa: druk. Piotra Lanskauera i S-ki, 1902, s. 15).

LAIŠKŲ TEKSTŲ PATEIKIMAS

Kaip jau buvo minėta pratarmėje, laiškų tekstai publikuojami originalo (lenkų) kalba ir lietuviškai (jų vertimas). Ypatingas dėmesys buvo kreipiamas į originalius laiškų tekstus, todėl jie pateikiami net dviem lygmenimis: spausdinamos rankraščių fotokopijos ir perrašyti (iššifruoti) tekstai su komentarais. Lenkiškasis perrašytas variantas yra kiek galint tikslesnis autentiško teksto pakartojimas, išlaikant originalių rankraščių rašybą, t. y. perteikiant visas korespondentų vartotas gramatines formas, skyrybos ypatybes, net jų padarytus netikslumus. Ši knyga parengta, remiantis tais pačiais šaltinių pateikimo principais kaip ir *Simono Daukanto raštų* pirmuosiuose tomuose (*Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, parengė Giedrius Subačius, pirmas tomas: *a–m*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993; antras tomas: *n–p*, 1995).

Šis raštų tomas nėra skirtas kalbiniams Daukanto darbams, taigi mums, regis, turėtų labiau rūpėti ne publikuojamų laiškų kalba (juolab kad jie rašyti nelietuviškai), žodžių ar sakinių formos, bet pati mintis, tų tekstų turinys. Tačiau paskutinių dešimtmečių lenkų kalbos istorikų darbai, skirti Lietuvos, ypač Vilniaus krašto, lenkų kalbai XIX šimtmetyje nagrinėti, parodė, kad ši kalba XIX šimtmetyje buvo daug mažiau nusistovėjusi, negu mums gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio. Tuo tarpu Lenkijoje, ypač žemėse aplink Varšuvą, lenkų kalbos rašyba XIX amžiuje jau beveik nesvyravo. Vadinasi, šie rašybos nevienodumai – tai svarbus ženklas, parodantis priklausomybę vienai ar kitai kultūrinei terpei. Tai ir davė mintį Daukanto ir Narbuto susirašinėjimą pateikti kaip potencialų šaltinį tolesnėms šios srities studijoms. Be jokios abejonės, dviejų istorikų epistolinis dialogas įgalins pamatyti Lietuvoje ir Lenkijoje vartotos lenkų kalbos skirtumus, pajusti jos regionizmą, ypatybes, būdingas tik „lietuviškajam" lenkų kalbos variantui. Taigi Daukanto ir Narbuto laiškai gali būti svarbi medžiaga ne tik lenkų, bet ir lietuvių kalbos istorikams. Beje, nemaža rašybos skirtumų galima rasti ir pačių korespondentų, t. y. Daukanto ir Narbuto, tekstuose, – tai duoda daug medžiagos ir juos rašiusiems žmonėms pažinti. Pavyzdžiui, Narbutas dar vartojo gotiškąją ſ raidę, jau nebūdingą Daukanto raštams. XIX amžiaus pradžia – tai laikas, kai buvo pradėta atsisakyti ilgosios ſ ir visur pradėta rašyti tik *s*. Vadinasi, tai rodo skirtingą Daukanto ir Narbuto mokyklą, kitą tradiciją. Ir dar viena, atrodytų, smulkmena: laiško pradžioje Narbutas paprastai stengdavosi ſ nevartoti, bet raši-

nio pabaigoje tarytum užsimiršdavo ir vėl imdavo ją rašyti. Taigi iš šios, tarytum nereikšmingos, detalės darytina prielaida, kad Narbutas jautė naujos epochos dvasią, žinojo apie rašybos reformas, bet kartu liko įpročio vergas. Suprantama, Daukanto ir Narbuto priklausomybę vienai ar kitai epochai galima nustatyti iš daugybės kitų faktų, tačiau kodėl negalėtume išsaugoti ir tekstologinio lygmens, leidžiančio padaryti tą pačią išvadą. Kitais žodžiais tariant, šie tekstai – tai Daukanto ir Narbuto laiko ženklai, kuriuos turime visapusiškai gerbti.

Dėl šių priežasčių lenkiškus laiškų tekstus, kaip minėta, stengtasi perrašyti kiek galima tiksliau, kaip šaltinyje, suprantama, kiek tai įmanoma išreikšti spaudmenimis – raidė į raidę, skirtukas į skirtuką. Ypač stengtasi tiksliai išlaikyti Daukanto ir Narbuto sakinių punktuaciją – kablelius, dvitaškius, taškus ir pan. Kartais šių dienų skaitytojui toks tekstas gali pasirodyti „nesutvarkytas", nes skyrybos ženklas yra ne ten, kur dabar įprasta. Bet Daukanto ir Narbuto susirašinėjimo laiku skyrybos ženklai buvo beveik nenorminti. Autorius visuomet juos rašė intuityviai, jie parodo vieną ar kitą rašančiojo intenciją, jo minties pauzę. Narbutas (Daukantui tai nebūdinga) labai mėgo brūkšnius, kuriais skirdavo net sakinius. Daukantas paprastai naują mintį pradėdavo naujoje eilutėje. Iš to, kaip autorius skaidė (arba visiškai neskaidė) savo kalbą kableliais, galima daryti išvadą, ką jis jautė, ką jis mąstė, kaip tvarkė savo mintį. Taigi, savo nuožiūra (pagal dabartines rašybos normas) sudėliodami skyrybos ženklus, padarytume intervenciją į teksto autoriaus (šiuo atveju Daukanto ir Narbuto) kalbos sampratą, sukapotume jo minties periodus, tarytum „pritrauktume" tekstą prie savęs, paslėpdami tam tikrą jo lygmenį.

Tiksliai buvo išlaikytas ir visas originalo didžiųjų raidžių rašymas. Beje, kartais būdavo itin sunku nustatyti, kurios korespondentų raidės buvo didžiosios, o kurios – mažosios. Tuomet sprendimas paprastai priklausydavo ir nuo detalios paties rankraščio ortografinės analizės, ir nuo to meto korespondencijoje vyravusių nuostatų. Paprastai didžiųjų raidžių rašymas (kaip ir skyrybos ženklų vartojimas) parodo tam tikrą autoriaus nuostatą, jo požiūrį į vieną ar kitą asmenį ar reiškinį.

Buvo problemų, kaip interpretuoti kuriuos ne kuriuos Daukanto ar Narbuto žodžius – kartu jie parašyti ar skyrium, t. y. kai neaišku, ar yra tarp žodžių tarpelis. Aiškių taisyklių tuomet nebuvo, todėl rašyba labai įvairavo. Abu korespondentai šiuo atveju taip pat buvo nenuoseklūs. Ypač daug šia prasme abejotinų vietų yra Daukanto laiškuose. Ten, kur tikroji korespondentų intencija nežinoma, teko interpretuoti. Beje, Daukanto 1842 metų rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) dienos laiško originalas apgadintas – eilučių pabaigos ne visuomet gerai matomos, taigi rekonstruojant yra klaidos tikimybė.

Kai kuriuos žodžius, posakius ar knygų pavadinimus korespondentai pabrau-

kė – spausdinant šios teksto vietos lenkiškame perrašytame tekste paryškintos. Tie laiškų fragmentai, kurie buvo pabraukti (pieštuku) ne Daukanto ar Narbuto, o vėlesnių skaitytojų, originaliame (perrašytame) tekste nėra paryškinti – pridėtas tik komentaras, aiškinantis, kurie būtent sakiniai rankraštyje pabraukti. Lietuviškame tekste tai neatsispindi.

Daukanto ir Narbuto laiškuose yra nemaža trumpinimų, kurių dauguma, beje, būdingi ir kitiems to meto epistoliniams tekstams. Pavyzdžiui, ***a.*** – *annus;* ***b.*** – *byly;* ***d.*** – *dzień;* ***Dobř, Dobrodz.*** – *Dobrodziej;* ***Febr., Februar.*** – *Februarius;* ***f., fol.*** – *folium;* ***Grud.*** – *Grudzień;* ***Gubeř*** – *Gubernia, Gubernator;* ***Hr., Hrab.*** – *Hrabia;* ***JW*** – *Jaśnie Wielmożny;* ***Lit., Lith.*** – *Lithuanorum;* ***Mapp.*** – *Mappa (Mapa);* ***Mař*** – *Marca;* ***mcā*** – *miesiąca;* ***NB*** – *nota bene;* ***np.*** – *na przykład;* ***p.*** – *przez;* ***Paz.*** – *Pazdziernik (Październik);* ***Polsk.*** – *Polskiej;* ***Prezyd.*** – *Prezydent;* ***P.S.*** – *Post scriptum;* ***r.*** – *rok;* ***rub.*** – *rubel;* ***S.*** – *Swięty (Święty);* ***s.p.*** – *swiętej (świętej) pamięci;* ***sř*** – *srebrem;* ***t. d.*** – *tak dalej;* ***W*** – *Wielmożny,* ***WM*** – *Waszej Milości, Wasza Milość;* ***WKap.*** – *Wielmożny Kapitan;* ***WX.*** – *Wielkie Xięstwo (Księstwo), Wielki Xiążę (Książę);* ***X.*** – *Xiądz (Ksiądz);* ***Xcią, Xciū*** – *Xiążęcią, Xiążęciu* ir kt.

Nors laiškų tekstas pateikiamas toks kaip originale, į jį vienas kitas dalykas įterpta. Tai: 1) rankraštyne įrašyti lapų numeriai laužtiniuose skliaustuose (pavyzdžiui, rankraščio 3 lapo pirmasis puslapis pažymėtas [**3r**], o to paties lapo antrasis puslapis – [**3v**]; 2) rekonstruotas tekstas ten, kur laiškas yra apgadintas, laužtiniuose skliaustuose, pavyzdžiui, 1842 metų gruodžio 22 dienos (1843 metų sausio 3 dienos) Narbuto laiške; 3) neidentifikuota vieta laužtiniuose skliaustuose – [?]; 4) kiekvieno puslapio pabaigą žymintys du įstriži brūkšneliai //; 5) Daukanto arba Narbuto išbraukti žodžiai arba sakiniai smailiuosiuose skliaustuose < >; 6) tekstas iš rankraščio paraščių, kurį žymi raidės **a–a** (skyrium nurodomas lapo, kuriame buvo tie sakiniai, numeris); 7) raidės **b–b**, žyminčios ne Daukanto ir ne Narbuto ranka pabrauktą tekstą. 1842 metų rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) dienos Daukanto laiško prieduose Narbuto pastabos (o tai, išskyrus porą atvejų, yra šaltinių citatose nurodomų bažnytinių švenčių datų nustatymas) pateikiamos laužtiniuose skliaustuose su autoriaus inicialais [**T.N.**].

Kaip jau buvo minėta pratarmėje, abiejų korespondentų laiškai gana tvarkingi. Ypač tai pasakytina apie Narbuto laiškus. Galima manyti, kad istorikas prieš siųsdamas laišką Daukantui buvo pratęs jį švariai perrašyti – tai rodo išlikęs 1843 metų rugsėjo 1 (13) dienos laiško juodraštis, kuris irgi publikuojamas šiame leidinyje. Daukanto tekstai taisyti daugiau – susidaro įspūdis, kad kai kurie iš jų buvo rašyti ekspromtu. Tačiau ir Daukanto laiškuose pataisų nevienodai – vienur jų daugiau, kitur mažiau, ypač daug 1845 metų vasario 12 (24) dienos laiške bei gana trumpame 1846 metų birželio 24 (liepos 6)

dienos laiške, rašytame po sunkios ligos. Narbuto tekstai gana švarūs, lygūs, beveik be pataisymų, nors braižas ir ne toks dailus kaip Daukanto. Tekstologinių rankraščio komentarų (ypač Narbuto laiškuose) ne itin daug. Tačiau komentuojant rankraštį buvo stengiamasi nurodyti kad ir nežymius Daukanto bei Narbuto taisymus. Pavyzdžiui, nurodoma, kai korespondentai įterpia raidę, t. y. kai žodį iš pradžių būna parašę su klaida, bet iš karto ištaiso (Daukantas 1843 metų vasario 11 (23) dienos laiške (puslapis 301r) žodį *niewspomniane* buvo parašęs *niewsponiane*, tačiau netrukus tarp *o* ir *n* įterpė raidę *m*; išnaša prie šio žodžio tokia: „Įtrp. *m*"); kai įterpia žodį ar kelis (pavyzdžiui, Narbutas 1842 metų rugsėjo 15 (27) dienos laiške (puslapis 6r) įterpė žodį *zacnym*; išnašoje prie šio žodžio pažymėta: „Ž. *zacnym* įtrp."). Nurodoma, kai vieną žodį korespondentai taiso į kitą (pavyzdžiui, Daukantas 1842 metų liepos 15 (27) dienos laiške (puslapis 294r) žodį *Testimoniam* ištaisė į *Testimonia*, tad prie *Testimonia* pateikiama išnaša: „Tais. iš *Testimoniam*"; 1842 metų balandžio 22 (gegužės 4) dienos laiške (puslapis 291r) žodį *rejestr* buvo parašęs *regestr*, bet tuoj pat raidę *g* ištaisė į *j*; išnaša prie šio žodžio skamba taip: „Tais. iš *regestr*"). Kai matyti, kad autorius žodį taisė, tik negalima suprasti, kaip buvo parašyta prieš tai, duodama tik tokia išnaša: „Ž. taisytas". Jeigu žodyje taisyta tik viena raidė, paaiškinama, kokia būtent (pavyzdžiui, Daukanto 1843 metų vasario 11 (23) dienos laiške (puslapis 300v) žodyje *Regenta* raidė *R* buvo taisyta, todėl išnašoje rašoma: „Ž-į prad. rašyti *G*, bet ištaisyta"). Kai kurie rankraščio savitumai apibūdinami jau minėtais ženklais. Atskirai, prieš laiško publikaciją, nurodoma jo saugojimo vieta, popieriaus rūšis[1], kai kurios rankraščio ypatybės, formatas, kur ir kada laiškas buvo skelbtas. Be to, pažymima laiško parašymo vieta ir data. Pateikiami du datų variantai – senoji data (pagal Julijaus kalendorių, kuris nuo 1800 metų vėl buvo vartojamas Lietuvos dalyje, po padalijimų prijungtoje prie Rusijos imperijos) ir naujoji, šiandieninė (pagal Grigaliaus kalendorių) – skliausteliuose.

Suprantama, lietuviškajame laiškų variante, t. y. jo vertime, stengiamasi kuo tiksliau perteikti korespondentų mintis. Kaip jau buvo sakyta, mūsų dienas pasiekė beveik visas Daukanto ir Narbuto susirašinėjimas, todėl verčiant į lietuvių kalbą nebuvo sunku suvokti korespondentų žodžių prasmę. Antra vertus, nesinorėjo, kad lietuviškas laiškų variantas tebūtų pažodinis originalo atkartojimas, t. y. buvo siekiama maksimaliai išsaugoti Daukanto ir Narbuto laiškų dvasią, jų stilių – suprantama, tiek, kiek tai apskritai įmanoma verstiniame tekste. Juk kiekvienas šis laiškas – tai nedidelis, tačiau puikus XIX amžiaus epistolinės literatūros pavyzdys, atitinkantis visus stilistinius šio žanro reikalavimus, beje, dar 1817 metais smulkiai išdėstytus Vilniaus spaudoje[2]. Lietuviškus laiškų tekstus buvo stengtasi traktuoti kaip visiškai savarankiškus, vientisus rašinius. Pavyzdžiui, buvo vengta trumpinių išskleidimo laužtiniuose

skliaustuose (pvz., rašoma ne P[one], o Pone). Antra vertus, norint išlaikyti laiškų originalo formą, buvo stengtasi (kiek tai įmanoma) išsaugoti Daukanto ir Narbuto didžiųjų raidžių rašybą, paryškinti tas teksto vietas, kurios buvo pabrauktos ir originale. Lietuviškas tekstas labai plačiai komentuojamas. Verčiant Daukanto ir Narbuto laiškų tekstus į lietuvių kalbą, daugiausia abejonių kilo dėl šiuose tekstuose vartojamų kreipinių vertimo. Iš esmės visuose laiškuose buvo naudojama viena kreipinio forma – *Wielmożny Mości Dobrodzieju* (Narbutas dažniausiai rašė formą *Moście*, o ne *Mości*). Tik viename laiške Narbutas kreipėsi į Daukantą *Szanowny Mężu*, o Daukantas į Narbutą – *Wielmożny Panie Dobrodzieju*. Kreipinys *Wielmożny Mości Dobrodzieju* rodė pagarbų, bet oficialų laiškų toną – visiškai suprantamą, kai bendrauja du tik profesinių saitų siejami asmenys. Pavyzdžiui, visai kitokius kreipinius vartojo Daukantas laiškuose, adresuotuose Vladimirui Andrejauskui (*Szanowny Przyjacielu, Szanowny Panie, Kochany Przyjacielu* ir kt.), o Narbutas – laiškuose Anicetui Renjė (*Szanowny Anicety Dobrodzieju, Drogi Panie Anicety* ir kt.). Mūsų istoriografijoje nusistovėjusia tvarka kreipinys *Wielmożny Mości Dobrodzieju* (suprantama, būdingas viso XIX šimtmečio epistoliniams rašiniams) paprastai verčiamas *Dauggali Pone Geradari*. Pastarasis žodis skamba labai natūraliai. Beje, žodžio *dobrodziej* lietuvišką atitikmenį *geradiejas*, t. y. geradarys (geradaris), nurodė pats Daukantas (Simonas Daukantas, *Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, t. 1, p. 140). Šis žodis, nors ir kitame kontekste, vartojamas ir šiandien. Tuo tarpu pirmasis kreipinio žodis *Wielmożny* (į lietuvių kalbą verčiamas *Dauggali*) dabartiniam skaitytojui skamba itin archajiškai ir net disonuoja su pačių laiškų vertimo stiliumi. Žodžio *Mości* (trumpinio iš *Waszej Miłości*) vertimas į *Pone* taip pat nėra tikslus. Beje, į rusų kalbą *Mości* verčiamas kaip *Милостивый*, t. y. *Maloningasis*. Nereikėtų užmiršti, kad XIX šimtmečio korespondentui *Wielmożny Mości Dobrodzieju* forma skambėjo visiškai natūraliai. Galbūt dėl šios priežasties Juozas (?) Balčikonis, 1922 metais perteikdamas lietuvių kalba Daukanto laiškų tekstus, pasirinko ne pažodinį kreipinio vertimą, bet formą *Maloningasis Pone*. Tikriausiai šį pasirinkimą nulėmė ir sugretinimas su XIX amžiaus rusiškoje korespondencijoje vartojamu kreipiniu *Милостивый государь*, kurio tikslus lenkiškas atitikmuo ir

[1] Nustatant popieriaus rūšį, buvo remtasi leidiniu: Сократ Александрович Клепиков, *Филиграни на бумаге русского производства XVIII—начала XX века*, Москва: Наука, 1978. Šiame veikale nurodomi ir kai kurie užsienio šalių popieriaus vandenženkliai. Beje, tiek Daukantas, tiek Narbutas daugiausia naudojo anglišką ir prancūzišką laiškų popierių.

[2] Ignacy Piotr Legatowicz, „Rozprawa o listach", *Tygodnik Wileński*, 1817, t. 3, nr 78, s. 358–396, 401–411.

yra *Wielmożny Mości* forma. Taigi 1922 metų publikacijos rengėjai kreipinyje visiškai atsisakė žodžio *Geradary* (*Geradari*), nors pačiame laiškų tekste jį ir vartojo. Apsvarsčiusi visas šias aplinkybes, šios publikacijos rengėja pasirinko trečiąjį variantą: formą *Wielmożny Mości* suvokdama kaip *Maloningasis*, bet ir neatsisakydama kreipinio dalies *Dobrodzieju*, t. y. *Geradary*. Taip šiame leidinyje nusistovėjo kreipinys *Maloningasis Geradary*.

TRUMPINIMAI LAIŠKŲ KOMENTARUOSE

angl. – anglų kalba
ap. – apyrašas
Archywum PAN – Archywum Polskiej Akademii Nauk (Warszawa)
b. – byla
Bd. – tomas (vok. *Band*)
BJ – Biblioteka Jagiellońska (Kraków)
BN – Biblioteka Narodowa w Warszawie
d. – diena
f. – fondas
įtrp. – įterpta
Janulaitis – Augustinas Janulaitis, „Daukanto laiškai", *Mūsų senovė*, t. 1, kn. 4–5, 1922, p. 690–795
k. – lapas (lenk. *karta*)
l. – lapas
lenk. – lenkų kalba
liet. – lietuvių kalba
LLTIB RS – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraščių skyrius
lot. – lotynų kalba
LTI – Teodoro Narbuto *Lietuvių tautos istorija* (Teodor Narbutt, *Dzieje narodu Litewskiego*, t. 1–9, Wilno, 1835–1841)
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
MAB RS – Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyrius
mf. – mikrofilmas, *mikrofilm* (lenk.)
M. Mažv. RS – Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraščių skyrius
neįsk. – neįskaitoma
nr., nr – numeris, *numer* (lenk.), *number* (angl.)
orig. – originalas
p. – puslapis, *pagina* (lot.), *page* (angl.)
prad. – pradėta
r. – *recto*, neverstas lapas (pirmoji lapo pusė)
r., r-ės – raidė, raidės
rus. – rusų kalba
s., S. – puslapis, *stronica* (lenk.), *Seite* (vok.)
ser. – serija, *seria* (lenk.)
S. D. – Simonas Daukantas
SDR – Simonas Daukantas, *Raštai*, t. 2, Vilnius: Vaga, 1976.
sign., sygn. – signatūra, *sygnatura* (lenk.)
t. – tomas
tab. – lentelė (lenk. *tablica*)
tais. – taisyta
T. N. – Teodoras Narbutas
v. – *verso*, verstas lapas (antroji lapo pusė)

V. – Vilnius
vert. – vertimas
vok. – vokiečių kalba
vol. – tomas (pranc. *volume*)
VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius
W-wa – Varšuva (*Warszawa*)
z. – sąsiuvinis (lenk. *zeszyt*)
ž., **ž-iai** – žodis, žodžiai
žr. – žiūrėkite
c. – puslapis (rus. *страница*)
ч. – dalis (rus. *часть*)

Į LAIŠKŲ TEKSTUS ĮTERPTI ŽENKLAI

// – baigėsi rankraščio puslapis
[ ] – įterpta publikuojant ar verčiant tekstą
1, 2, 3,... – išnašų, nurodančių komentarus, ženkleliai
a–a – įkelta iš paraštės
b–b – pabraukta ne Daukanto ir ne Narbuto
[?] – neidentifikuota
< > – Daukanto arba Narbuto išbraukti žodžiai arba sakiniai

Simono DAUKANTO ir Teodoro NARBUTO

laiškai

1842 m. kovo 15(27) d. Vilnius

Narbuto laiškas Daukantui

Kvietimas bendradarbiauti ir paremti Lietuvos istorijos tyrinėjimus

L. 1r–1v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 20x13 cm formato angliško popieriaus „Bath". Pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „odp. 22 Aprila 1842 roku. 13 Maja [1842 roku], 15 Julij. [1842 roku] (ats[akymai] 1842 metų balandžio 22, [1842 metų] gegužės 13, [1842 metų] liepos 15)" . Šalia laiško teksto kairėje pusėje yra apvalus antspaudas „Mokslų akademijos biblioteka" ir signatūra „1412. BA–XVI". Vertimas į liet. k. skelbtas: Vytautas Merkys, *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vaga, 1972, p. 136; Vilnius: Vyturys, 1991 (antras leidimas), p. 82–83

[1r] Wilno 1842 Marca 15

Wielmożny Moście Dobrodzieju!

Za powrótem Pana Doktora Czarnowskiego, miałem honor i sczęście odebrać zbiór znakomity Kopii rękopismów materjał do dziejów Litwy stanowiących. P. O'Nacewicȝ uwiadamia mię że Pan Dobrodziej przy zasileniu tem prac moich dziejopisarskich maſȝ znakomity udział, a zkądinąd znajome mi jego wysokie usposobienie i niepospolite[1] zamiłowanie swojsczyzny i to wſzystko wkłada na mnie obowiązek wynurzenia najczulszego podziękowania i pochwały. Posada ktorą P. Dobrodz. zajmuje, dziejopisa Litwy powinna doń zbliżyć i w tej nadziei mam zasczyt polecić siebe jego szanownym względom z proźbą o pozwolenie zaciągnienia na dal rady i pomocy w biednych badaniach o biedniejſzym jescze narodzie // [1v] do ktorego potomkow oba należąc, może tem ścislej połączymy usiłowania naſze nad zbadaniem i wyświeceniem czem byliśmy niegdyś. Jeżeli podobać się będzie pisać do mnie adres moj tu przyłączam i proſzę o nauczenie pod jakim do Pana Dobrodȝ. mam odpisać bo dziś tylko na domysł adresuję. –
Jestem z głębokiem upoważeniem i szacunkiem

WM Pana Dobrodzieja
najniżſzym sługą
Teodor Narbutt

adres

Е. В. Б.
Федору Екимовичу
Нарбуту Инженеръ
Капитану и Кавальру
въ Лиду,
Гродненской Губерніи //

[1] Tais. iš *niepospolita* (?).

Vilnius, 1842 metų kovo 15 diena

Maloningasis Geradary!

Sugrįžus Ponui Daktarui Čarnovskiui[1], turėjau garbės ir laimės gauti puikų Lietuvos istorijos rankraštinės medžiagos nuorašų rinkinį[2]. Ponas Onacevičius man pranešė[3], kad, Pone Geradary, daug prisidedi remdamas mano istorijos darbus, o be to, aš žinau apie didelį Tamstos talentą ir nepaprastą savo krašto meilę. Už visa tai jaučiu pareigą kuo maloniausiai padėkoti ir pagirti. Vieta, kurią, Pone Geradary, užimi, Lietuvos istoriką verčia susipažinti su Tamsta. Šito vildamasis, turiu garbę rekomenduotis Tamstos gerbtinam dėmesiui bei prašyti leisti ir toliau naudotis patarimais bei pagalba varganiems tyrinėjimams dar varganesnės tautos, kurios palikuonys esame abu – gal taip geriau sujungsime savo pastangas tyrinėti ir aiškintis, kuo buvome kadaise. Jeigu rasi reikalo man parašyti, pridedu savo adresą ir prašau pranešti, kaip Ponui Geradariui turėsiu atsakyti, nes dabar adresuoju tik spėdamas.
Su kuo nuoširdžiausia pagarba

Maloningojo Pono Geradario
nuolankiausias tarnas
Teodoras Narbutas

Adresas:

Jo Aukštajai Kilnybei
Teodorui Narbutui, Jokimo sūnui,
Inžinerijos Kapitonui ir Kavalieriui
Lyda,
Gardino gubernija

[1] Gydytojas Stanislovas Čarnovskis (plačiau apie jį žr. p. 30).

[2] Tai tikriausiai dalis Lietuvos istorijos medžiagos, kurią 1827 metais Onacevičius nurašė Karaliaučiaus slaptajame archyve. Šie Narbutui atsiųsti nuorašai saugomi MAB RS (f. 17, b. 247/1) bei Vasilio Stefaniko bibliotekos Lvove rankraščių skyriuje (plačiau apie tai žr.: Zigmantas Kiaupa, „Simono Daukanto parengti Lietuvos Metrikos medžiagos rinkiniai", in *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*, p. 108–109). Tikriausiai tada Narbutui buvo perduoti ir pirmieji Daukanto išrašai iš Lietuvos Metrikos.

[3] Užuomina į 1842 01 28 (02 09) Onacevičiaus laišką Narbutui, kur pirmą kartą jų korespondencijoje paminėtas Daukanto vardas (MAB RS, f. 18, b. 185, l. 648).

1842 m. balandžio 22 (gegužės 4) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Sutikimas bendradarbiauti ir palinkėjimas rinkti bei skelbti Lietuvos istorijos šaltinius

L. 291r–292v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 2–3;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 1)
Originalas. Laiškas rašytas ant
25x20 cm formato popieriaus be fabriko ženklo.
Originalas su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 695–697; vertimas į liet. k.: *SDR*,
p. 720–722

[**291r**] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Nader pochlebny dla siebie odebrałem list od WMWM Pana Dobrodzieja z daty 15 zeszłego Marca, w którym znajduję pochwały na jakie jeszcze niezasłużyłem: albowiem nieposiadam ani talentu, ani zbiorow literackich, procz dobrych chęci i miłości swojszczyzny. Pierwiej zajmowałem się poszukiwaniami; lecz postrzegłszy[1] że[2] to ciągnie za sobą nader wielkie koszta a razym wolnego czasu i spokojności potrzebuje; więc musiałem to odłożyć na stronę, a jąc się do sledzenia samego języka, lecz i wtym przedmiocie na[3] wiele przeszkod natrafiam.

Ku dziejom narodu Litewskiego przez WMWM Pana Dobrodzieja kontynuowanym[4] jestem z najwyższym szacunkiem i gotow we wszystkim jemu pomagać, ile tylko moje siły i wiadomości pozwolą: życzyć tylko potrzeba, ażeby WMWM Pan Dobrodziej i jednasty tom ogłosił dla umiejszczenia w nim samych materiałow, spodziewam się, iż Pan Professor Onacewicz nieodmowi swojej pomocy, rownież i Pan Daniłowicz, który sam wyznaję, iż ma do dwóch tysięcy, kiedy się niemylę, u siebie dokumentow: albowiem nade // [**291v**] wszystko życzyc potrzeba, ażeby najpierwej zebrać dowody bo te są do dzis dnia rozrzucone i nieznane.

Dziwno zkąd to przyszło Panu Daniłowiczowi bytność Ringolda zaprzeczac. Niegdyś w Rydze czytałem przypadkowo rejestr[5] drukowany dokumentow starożytnych w archiwum Ryskim znajdujących się jako osobliwość Cesarzowi Jozefowi II w czasie bytnosci jego w tem miescie przez Magistrat prezentowany[(1)]. W tym rejestrze były dwie rzeczy nader ciekawe: **pierwsza** Swiadectwo Obywatelow Ryskich, że Król Mendog jest ochrzczony, słowem jego metryka, i **druga**. przywilej jego dany tymże mieszczanom, że mogą handlowac po całej Litwie bez myta **sine teloneo**, roku niemogę tu wskazać, gdyż niemam przy sobie notatki; lecz niech raczy Wielmożny Kapitan zgłosic się w tym względzie do Pana Napierskiego byłego Dozorcy szkół Gubernij Jnflantskiej, który Jndex diplomatyczny Liwonski wydał, on niezawodnie WMWM Panu

[(1)] Był w Kijowie 1780 Maja 14. więc i w Rydze musiał bydź <w tedy.> pierwiej

Dobrodziejowi ten dokument wynajdzie, w którem niepodobienstwo, ażeby ojcieć Men//[**292r**]doga niebył wzmiankowany. Chociaż trzeba wiedziec, iż nic niema trudniejszego, jak dostac się do Archiwum Magistratu Ryzskiego, do którego ile wiem żadyn uczony nawet <nawet> niemiec niemógł wyjednac sobie wstępu, dopiero słyszałem, że Pan Napierski silnie tentuje o to, niewiem jak się uda.
Przytym najpokorniej proszę WMWM Pana Dobrodzieja, ażebys przez wrodzoną sobie delikatność nieraczył o mnie wspominac w swem szacownem dziele: albowiem to może mi więcej zaszkodzic jak pomodz, przeciwnie zaś wielce będą[6] dzieje Litwy obowiązane PP. Edwardowi i Kazimierzowi Twardowskim Marszałkowiczom Pinskim, oni silnie starali się, ażeby niektóre wiadomości tyczące się Litwy rąk jego doszły i w następnym miesięcu Maju Wielmożny Kapitan niezawodnie otrzyma nowe za ich starannością.
Niemogę przyjemniej konczyc niniejszego listu jak tylko życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności // [**292v**] wyznając[7], iż mam honor zostawac z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Petersburg 22 Kwietnia 1842 r.

Wielmożnego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
Szymon Dowkont.

adres moj

Семену Егоровичу.
Коллежскому Ассессору
въ СПетербургѣ
4й части 2го квартала въ домѣ Церкви Свят:
Станислава N 10. //

[1] Tais. iš *postrzegłsie* (?).
[2] Įtrp. *że*.
[3] Įtrp. *na*.
[4] Prad. rašyti *konti*, bet ištaisyta.
[5] Tais. iš *regestr*.
[6] Ž. taisytas.
[7] Tais. iš *wyznać*.

Maloningasis Geradary,

Gavau itin mane liaupsinantį Maloningojo Pono Geradario laišką, rašytą praėjusio kovo 15 dieną, kur radau pagyrimų, kurių dar nesu nusipelnęs, nes neturiu nei talento, nei raštų rinkinių, turiu tik gerų norų ir gimtinės meilę. Anksčiau buvau užsiėmęs [istorijos] tyrinėjimais; bet pastebėjęs, kad šis darbas reikalauja itin daug išlaidų, o kartu laisvo laiko ir ramybės, turėjau jį atidėti į šalį ir ėmiau studijuoti pačią kalbą, bet ir čia sutinku daug kliūčių.

Maloningojo Pono Geradario toliau tęsiamą *Lietuvių tautos istoriją* gerbiu be galo ir esu pasiryžęs, kiek leis mano jėgos ir žinios, viskuo Tamstai padėti: tik reikia palinkėti, kad, Maloningasis Pone Geradary, išspausdintum ir vienuoliktąjį tomą, kur būtų pati medžiaga. Tikiuosi, kad ir Ponas Profesorius Onacevičius neatsisakys padėti, taip pat ir Ponas Danilavičius[1], kuris, kaip pats sakosi, turįs, jei neklystu, ligi dviejų tūkstančių dokumentų: nes pirmučiausia reikia surinkti šaltinius, kurie ligi šiol tebėra išmėtyti ir nežinomi.

Keista, kad Ponui Danilavičiui kažkodėl atėjo mintis ginčyti Rimgaudo buvimą[2]. Kartą Rygoje atsitiktinai skaičiau tenykščiame archyve esantį spausdintą senųjų dokumentų registrą, kurį kaip retenybę magistratas įteikė imperatoriui Juozapui II, jam lankantis šiame mieste*. Tame registre buvo du labai įdomūs dalykai: *pirma,* Rygos piliečių liudijimas, kad karalius Mindaugas pasikrikštijęs, žodžiu, jo metrikai, ir *antra,* – jo privilegija, duota tiems patiems miestiečiams, kad gali visoje Lietuvoje prekiauti be muito – *sine teloneo.* Metų čia negaliu nurodyti, nes neturiu su savimi užrašų; bet teikis, Maloningasis Kapitone, šito pasiklausti Pono Napierskio, buvusio Lifliandijos gubernijos mokyklų prižiūrėtojo, kuris išleido Livonijos diplomų indeksą[3]. Jis tikrai Maloningajam Ponui Geradariui ras šį dokumentą, kuriame neabejotinai turėtų būti paminėtas Mindaugo tėvas. Nors reikia žinoti, kad nėra nieko sunkiau, kaip patekti į Rygos magistrato archyvą, į kurį, kiek žinau, joks mokslininkas, net vokietis, negalėjo įsiprašyti, tačiau dabar girdėjau, kad Ponas Napierskis deda visas pastangas, kad ten būtų įleistas, bet nežinau, kaip pavyks.

* Kijeve jis lankėsi 1780 metų gegužės 14 dieną, todėl ir Rygoje turėjo lankytis anksčiau.

Be to, nuolankiausiai prašau Maloningojo Pono Geradario, kad savo įgimtu delikatumu nepaminėtum manęs savo gerbtiname veikale, nes tai man gali daugiau pakenkti negu padėti, o priešingai, Lietuvos istorija bus skolinga Ponams Edvardui ir Kazimierui Tvardovskiams[4], Pinsko maršalkos sūnums, kurie labai rūpinosi, kad kai kurie duomenys apie Lietuvą patektų į Tamstos rankas, ir ateinantį, gegužės, mėnesį jų pastangomis, Maloningasis Kapitone, tikrai gausi naujų.
Negaliu maloniau baigti šio laiško, kaip tik linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokios sėkmės, likdamas su didžiausia pagarba

Peterburgas,
1842 metų balandžio 22 diena

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
Simonas Dauktantas

Mano adresas:

Simonui, Jurgio sūnui,
Kolegijos asesoriui Sankt Peterburge
4 nuovados 2 kvartalo šv. Stanislovo bažnyčios namai Nr. 10.

[1] Ignotas Danilavičius (plačiau apie jį žr. p. 24).
[2] Turimos omenyje šios Danilavičiaus publikacijos: [И.] Данилович, „О Литовских летописях", *Журнал министерства народного просвещения*, ч. XXVIII, 1840, с. 70–117; Ignacy Daniłowicz, „O kronikach Litewskich", *Magazyn Powszechny*, 1840, z. 8, s. 177–195; Ignacy Daniłowicz, „Wiadomość o właściwych Litewskich latopiscach", *Athenaeum*, 1841, t. 6, s. 13–62.
[3] Kalbama apie Karolio Edwardo Napierskio parengtą šaltinių rinkinį (*Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Esthoniae, Curoniae; oder Kurzer Auszug aus derjenigen Urkunden-Sammlung, welche für die Geschichte und das alte Staatsrecht Liv-, Ehst- und Kurlands... Auf Veranstaltung und Kosten der verbundenen Ritterschaften Liv-, Ehst- und Kurlands*, Th. 1–2, Riga und Dorpat: Ed. Frantzen's Buchhandlung, gedruckt bei W. F. Häcker, 1833–1835). Narbutas korespondenciją su Napierskiu užmezgė dar 1833 metais, t. y. po minėtosios knygos pasirodymo, bet vėliau jų kontaktai nutrūko. Daukanto paragintas, istorikas susirašinėjimą atnaujino – tai matyti ir iš Napierskio laiškų (MAB RS, f. 18, b. 185, l. 139–144). Anot Narbuto, būtent Napierskis jam suteikė daugiausia Karaliaučiaus slaptojo archyvo nuorašų. „Iš laiško suprasi, – rašė istorikas Anicetui Renjė, – koks tai taurus ir draugiškas žmogus; jis man patardavo dėl menkiausių smulkmenų" (Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 5 Lutego 1842 r.), *Kronika Rodzinna*, Warszawa, 1888, nr 10, s. 298.
[4] Tvardovskiai buvo Daukanto pažįstami, tikriausiai gyvenę Vilniuje bei, kaip ir Čarnovskis, dažnai viešėję Peterburge. Jų dėka į Lietuvą buvo pargabentas ne vieno dokumento nuorašas.

1842 m. gegužės 13(25) d. [Peterburgas]

Daukanto laiškas Narbutui

Pranešimas apie istorinių dokumentų pasiuntimą į Šiaurius

L. 293r.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 4;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 2)
Originalas. Laiškas rašytas ant 25x19,8 cm
formato popieriaus be fabriko ženklo.
Originalas su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 698; vertimas į liet. k.:
SDR, p. 723

[293r] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Wedle przyrzeczenia 22 zeszłego Kwietnia danego, mam honor WMWM Panu Dobrodziejowi niektóre dokumenta przez zdarzoną okazyą przesłac, lecz nader obolewam natym, iż tak ograniczony mam czas, że ledwie te kilka słow mogę skreslic, pozniej będę się starał obszerniej otym napisac. Przytyn[1] nader mnie miło jest wyznac, iż zostaję z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Maja 13 dnia 1842.

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najnizszym Sługą
Szymon Dowkont. //

[1] Turbūt norėta parašyti *Przytym.*

Maloningasis Geradary,

Kaip praėjusio balandžio 22 dieną žadėjau, turiu garbės pasiųsti Maloningajam Ponui Geradariui, pasitaikius progai, kai kuriuos dokumentus, tik labai man gaila, kad tiek mažai teturiu laiko ir tegaliu šiuos kelis žodžius pabrėžti, vėliau pasistengsiu plačiau apie tai parašyti. Kartu man didžiai malonu pareikšti, kad lieku su didžiausia pagarba

1842 metų gegužės 13 diena

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
Simonas Daukantas

1842 m. liepos 15(27) d. [Peterburgas]

Daukanto laiškas Narbutui

Informacija apie Mindaugo krikšto metrikus, apie senuosius lietuviškus herbus ir senosios Lietuvos sienas. Pasiteiravimas apie Narbuto turimus rankraščius ir spaudinius lietuvių kalba

L. 294r–295v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 5–6;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 3)
Originalas. Laiškas rašytas ant
melsvos spalvos 26,4 x 20,4 cm formato
popieriaus be fabriko ženklo.
Originalas su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 698–704; vertimas į liet. k.:
SDR, p. 723–727

[294r] 15 Julij 1842 roku.

Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Dwa listy pisałem do WMWM Pana Dobrodzieja, jedyn pod datą 22 Kwietnia, drugi pod datą 13 Maja roku bieżącego, na oba niemam najmniejsze wiadomości czy one doszli rąk jego lub nie? i czy otrzymałes posyłkę od Pana Doktora Czarnowskiego, pozniej od Pana Twardowskiego lub Marcinowskiego i tego niewiem. Mnie potrzebna jest wiadomość, czy Pan Kapitan będzie nadal kontynuowac wydanie dokumentow[1] nowych tyczących się iego dziejow lub nie? Pisałem, że Metryka Chrzestna Mendoga znajduie się w Ryskim Archiwum, dzis[2] mając wspomniony rejestr drukowany 1780 roku i Grafowi Falckensteinowi/: pod którem nazwaniem jak wiadomo, rozumie się Jozef II Cesarz :/ prezentowany, w ktorym na stronicie 5tej czwarty dokument temi słowy oznaczony „Testimonia[3] civitatis Rigensis Prioris ecclesiae Rigensis &c. de Baptismo Mendovii, na stronicie 3, drugi dokument tak oznaczony „Mindowe, Regis Lithuaniae, privilegium de libertate telonej Rigensibus, datum 1253. przy pierwszym dokumencie niema daty. na stronicie 5. trzeci dokument tak brzmi „Compositio pacis inter Gedeminum Regem Lithuaniae et status Livoniae, tho Vilne 1323. Więcej odnoszących się dokumentow do Litwy w tym rejestrze nie znajduje się. Niech się udaie Pan Kapitan do Pana Napierskiego on wynajdzie takowe[4] dokumenta. //
[294v] Wyszedł w[5] Poznaniu pierwszy statut Litewski przy nim znajdują się odciski Herbow Księcia Korybuta, Księcia Włodzimierza, Xięcia Lengwina i jakiegos księcia Wana bardzo ciekawe[6]. i bardzo różne od siebie. Ja mam kilkanascie[7] familij nobilitowanych p Zygmonta starego i Zygmonta Augusta z opisaniem[8] ich herbow, ta jest osobliwość że żaden z tych herbow niema własciwego nazwania, ztąd się pokazuie że Niesiecki większą część ich ochrzcił wedle swego

[1] Prad. rašyti *dokumentowy*, bet ištaisyta.
[2] Ž. taisytas.
[3] Tais. iš *Testimoniam.*
[4] Prad. rašyti *taw*, bet ištaisyta.
[5] Prad. rašyti *p*, bet ištaisyta.
[6] Prad. rašyti *ciew*, bet ištaisyta.
[7] Ž-į prad. rašyti *z*, bet ištaisyta.
[8] Tais. iš *obisaniem.*

widzi mi się nasladując niemcow, u nas były dowolne i każdy zmieniał jako godło, i znak iego szczęscia który on sobie obrał i dla tego najwięcej w Litwie na dawnych pieczęciach znaki religijne, węże, zioła i gady i tak na wspomnionej pieczęci Xięcia Wlodzimierza, zamiast ogona konskiego[9] naturalnego jest liść poporcia, a nad tym ogonym drzewo dębowe[10] rozgalęzione bez lisci. Życzyc trzeba, żeby Wielmożny Kapitan jeszcze starych dokumentow poszukiwał około Trok i Wilkomirza i Kowna. i onych pieczęci wycyfrował jak w pierwszych tomach swego dzieła, toby wielkie swiatło rzuciło na tę galęz dziejow Litwy. Jeżeliby[11] zyczył sobie nadał zbior starych herbow drukować to ja bym swoje zopisami przysłał. Nadto dobrze byłoby żeby Pan Kapitan zkomunikował się z Uczonemi Pruskiemi w Krolewcu i Berlinie, żeby oni zdieli herby ztych dokumentow, które wspomina Lucas[12] David w swoim dziele, zawierane z Litwinami przed 1404, ktorych sam Lukasz Dawid niektóre pieczęci opisał. Życzyc też potrzeba, ażeby Wielmożny Kapitan mając już tyle wiadomosci jeszcze raz przejrzał traktak[13] 1224 kiedy się niemylę w Kronice Wołynskiej oznaczony[14] i przez Karamzina wspominany z Książętami Litewskiemi[15] Erdzwiłym i drugiemi to jest roze//[**295r**] brał granice starej Litwy: albowiem Pan Wilgocki S. pamięci Regent Sądow Głownych Wilenskich wielki był amator swojszczyzny, on mi opowiadał że na[16] granicach starej Litwy do dzis dnia znajdują się starodawne kopcy które ciągną się między dzisiejszą Gubernią Wołynską i Kijowską a z[17] drugiej strony między gubernią Minska[18] i Polesiem; zielona puszcza i czarna puszcza zawsze przy Litwie zostawała: na uduwodnienia czego tę enegdotę powturzył. Kiedy po ostatnim rozbiorze kraju odmierzono dla Xięcia Potemkina kiedy się nie mylę około Łucko[19] natrafiona na bardzo wielki kopiec, któren gdy skopano, niepamiętam dla jakej przyczyny znaleziono kilka butelek u spodu ledwo 4tą część cieczy wsobie mających woskiem zakorkowanych, gdy wylano na lyżkę srebrną i nad swcią[20] rozegrzano rozlał się po całej stancyi zapach aromatyczny lipowego kwiatu, poznali, że był lipiec; więc ciekawi[21] po naparstku wypili, i zaraz wszyscy jak opium wziąwszy posnęli, i ciągle bez ocknienia się 24 godzin przespali[22], po tej dobie gdy wstali wszyscy jak nowo narodzeni

najmniejszego pochmielu nieczuli. Gdy <się> pozniej zaczęli sledzic i dopytywac się u wiesniakow co to za kopiec, oni powiedzieli że to kopiec starej Litewskiej granicy, jakowych kopcow pokazali i więcej, które rownież zryto i podobnie znalezono butelki nie pełne <mio> lipcu, które jakoby zlano w jedną lub <drug> we dwie butelki i odesłano do księcia. Warto byłoby tę granicę dawną dostatecznie opisać, prawda, że dzis prawie całą Minską Gubernią część Gro// [295v]dzienskiej i Polesia zajmuie narod ruski, lecz w Poliesiu osiadł on od czasow Jarosława ktory zwalczył Jazygow czyli Jazycznikow Pogan, a w Minskiej wprowadzeni zostali od czasow Olgi, gdzie drewlani czyli mieszkancy Czarnej puszczy pokonani zostali a nadprowadzeni zostali Ruscy ktorzy z resztą Litwinow zleli się w jedno; albowiem tego dowodzą nie tylko nazwanie Litewskie miejść i rzek, lecz nawet nazwanie[23] chłopow jeszcze w 1^{cj}[24] połowie 16 wieku. X Dominikan Pietkiewicz rodym Zmudzin w 1834 dzis już zmarły, <on> mi powiadał, kiedy on mieszkał przed 20 laty w Białoruskiej Prowincyi około Czernikowa klasztoru imienia niepamiętam; Razu jednego przechadzając się[25] /: jego są słowa :/ mijam kilka tamecznych chłopow brodatych którzy między sobą rozmawiają, dzwięk głosu słyszę mowy Litewskiej, aż się zdumiałem, żeby w tych stronach miał kto mówić tym jezykiem, przyblizam się do nich i przemawiam do nich po Litewsku, oni mnie odpowiadają też po Litewsku, przeżegnałem[26] się z radości i z zadumienia. Aż po długej rozmowie powiedzieli, że oni choc są Greckiego wyznanie[27] i mowią wszyscy bardzo dobrze porusku kiedy wychodzą do miast lub są[28]

[9] Ž-į prad. rašyti *n*, bet ištaisyta.
[10] Tais. iš *dębowej*.
[11] Ž. taisytas.
[12] Įtrp. *Lucas*.
[13] Turbūt norėta parašyti *traktat*.
[14] Ž. pradžia taisyta.
[15] Ž. taisytas.
[16] Prad. rašyti *s*, bet ištaisyta.
[17] Įtrp. *z*.
[18] Turbūt norėta parašyti *Minską*.
[19] Turbūt norėta parašyti *Łucka*.
[20] Turbūt norėta parašyti *swiecą* (?).
[21] Tais. iš *ciekawy*.
[22] Prad. rašyti *przepas*, bet ištaisyta.
[23] Tais. iš *nazwane* (?).
[24] Įtrp. *1^{cj}*.
[25] Įtrp. *się*.
[26] Prad. rašyti *przeżn*, bet ištaisyta.
[27] Turbūt norėta parašyti *wyznania*.
[28] Įtrp. *są*.

w drodze, lecz gdy zostaią[29] w domu to rozmawiają po Litewsku na pamiątkę że oni są Litwini nie Rusini. Nigdy nieuwierzyłby[30] tej powieści ze wszech miar zacnego Księdza Lektora Pietkiewicza gdybym niewiedział że w Kurłandij około Domesnese i w Tukumskim są wsi co w domu mowią po Estonsku czyli Liwonsku a z Łotyszami po Łotewsku i w Kosciele kazania w[31] Łotewskim języku słuchają – To się odnosi co do granic starej Litwy. Pan Wilgocki mowił mnie i to że w Nowogrodzkim powiecie Ruscy kłopi kurhany czyli dawne mogiły mają nazywac Łotewkami? Wielkiej wagi rzecz – jeżeli to prawda – on sam S. pamięci był nowogrodzianin i nielubił bajek prawie jak pospolicie bywa ze staremi adwoktami[32], on to mi opowiadał, zachę [a-]cając ażebym ja znając język zajął się temi rzeczami, nawet uwazałem kosztow niemiał odmawiac, lecz na nieszczęscie umarł 1841 roku.[-a33].

Przyiaciel Dow //

[a-] Czy będzie wydrukowany rejestr przywilejow Litewskich które niegdys znajdowali się w Archiwum Radzwiłowski[34], kiedy będzie drukowany to ja przyszlę jeszcze inny a może i dwa. – Ciekawy jestem wiedziec jakie Pan Kapitan ma manuskrypty lub druki w Litewskim języku? To mnie wielce interesuie.[-a35].
[a-] NB. Zle zrobił P. Kraszewski że mnie w Ateneum pochwalił ja przez to miejsce mogę stracic, gdyz <w> rzeczywiscie nie ja posłałem ale moj naczelnik a on[36] mnie na sztych wystawił.[-a37].

[29] R. *ą* tais.
[30] Įtrp. *u*.
[31] Ž. *w* įtrp.
[32] Turbūt norėta parašyti *adwokatami*.
[33] Rankraštyje šis tekstas yra l. 295v paraštėje.
[34] Sic!
[35] Rankraštyje šis tekstas yra l. 295r paraštėje.
[36] Įtrp. *on*.
[37] Rankraštyje šis tekstas yra l. 294r paraštėje.

1842 metų liepos 15 diena

Maloningasis Geradary,

Du laiškus rašiau Maloningajam Ponui Geradariui, vieną šių metų balandžio 22 dieną, antrą – gegužės 13 dieną, bet neturiu jokios žinios, ar jie pateko į Tamstos rankas, ar ne. Ir nežinau, ar gavai siuntinį iš Pono Daktaro Čarnovskio, paskui – iš Pono Tvardovskio arba Marcinovskio[1]. Norėčiau žinoti, ar, Pone Kapitone, toliau leisi naujus dokumentus, susijusius su Tamstos istorija, ar ne? Rašiau, kad Mindaugo krikšto metrikai yra Rygos archyve, dabar turiu minėtąjį registrą, spausdintą 1780 metais, dovanotą grafui Falkenšteinui (šiuo vardu, kaip žinoma, yra prisidengęs imperatorius Juozapas II), šio sąrašo penktame puslapyje ketvirtas dokumentas apibūdintas šiais žodžiais: „Testimonia civitatis Rigensis Prioris ecclesiae Rigensis etc. de Baptis[si]mo Mendovii", trečiame puslapyje kitas dokumentas taip pažymėtas: „Mindowe, Regis Lithuaniae, privilegium de libertate telonej Rigensibus, datum 1253". Prie pirmojo dokumento datos nėra. Penktame puslapyje trečias dokumentas taip vadinasi: „Compositio pacis inter Gedeminum Regem Lithuaniae et status Livoniae, tho Vilne 1323". Daugiau dokumentų, susijusių su Lietuva, šiame registre nėra. Kreipkis, Pone Kapitone, į Poną Napierskį, jis suras šiuos dokumentus. Poznanėje išėjo Pirmasis Lietuvos Statutas[2], prie jo pridėti kunigaikščio Kaributo, kunigaikščio Vladimiro, kunigaikščio Lengvenio ir kažkokio kunigaikščio Vano herbų antspaudai, labai įdomūs ir labai skirtingi. Turiu keliolikos giminių, nobilituotų Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto, herbus (su jų aprašymais); savotiška tai, kad nė vienas iš šių herbų neturi savo vardo. Vadinasi, Niesieckis[3] didžiąją jų dalį pakrikštijo savo nuožiūra, kaip atrodo,

[1] Antano Marcinovskio (plačiau apie jį žr. p. 41, 67, 68 ir kt.).

[2] Turimas omenyje 1529 metų Lietuvos Statuto tekstas, kurį 1841 metais savo lėšomis išleido Adamas Tytusas Działyńskis (*Zbiór praw Litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań: w drukarni na Garbarach nr 45, 1841).

[3] Kalbama apie Lenkijos bajorų herbyno parengėją Kasperą Niesieckį (*Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. powiększony dodatkami z poźniejszych*

sekdamas vokiečiais; pas mus jie buvo be taisyklių, ir kiekvienas keitė kaip simbolį ir savo laimės ženklą, kurį jis sau buvo pasirinkęs, ir todėl Lietuvos senuosiuose antspaudose daugiausia yra religinių ženklų – žalčių, žolių ir roplių; ir minėtajame kunigaikščio Vladimiro antspaude vietoj tikroviškos arklio uodegos yra paparčio lapas, o virš šios uodegos – išsišakojęs ąžuolas be lapų. Reikia palinkėti, kad, Maloningasis Kapitone, dar paieškotum senų dokumentų apie Trakus ir Ukmergę bei Kauną ir jų anstpaudus iššifruotum, kaip pirmuosiuose savo veikalo tomuose, tai daug šviesos suteiktų šiai Lietuvos istorijos šakai. Jei norėtum ir toliau spausdinti senųjų herbų rinkinį, tai aš savuosius aprašymus atsiųsčiau. Dar būtų gerai, jei, Pone Kapitone, kreiptumeisi į prūsų mokslininkus Karaliaučiuje ir Berlyne, kad jie nukopijuotų herbus iš dokumentų, minimų Luko Davido veikale[4], kurie sudaryti su lietuviais prieš 1404 metus. Kai kuriuos tokius anstpaudus aprašė pats Lukas Davidas.

Taip pat reikia palinkėti, kad, Maloningasis Kapitone, jau tiek duomenų turėdamas, dar kartą peržiūrėtum 1224 metų sutartį su Erdvilu ir kitais Lietuvos kunigaikščiais, jei neklystu, pažymėtą Voluinės Kronikoje ir paminėtą Karamzino[5], t. y. išnagrinėtum senosios Lietuvos sienas; nes amžiną atilsį Ponas Vilgockis, Vilniaus vyriausiųjų teismų regentas, buvo didelis savo krašto mylėtojas, ir jis man pasakojo, kad ant senosios Lietuvos sienų ligi šiol tebėra senoviniai ribženkliai, išsidėstę tarp dabartinių Voluinės ir Kijevo gubernijų, o iš kitos pusės – tarp Minsko gubernijos ir Polesės; Žalioji giria ir Juodoji giria visuomet būdavusios Lietuvos, tam patvirtinti jis tokį atsitikimą pasakodavo. Po paskutinio krašto padalijimo, atmatuojant kunigaikščiui Potiomkinui, jei neklystu, prie Lucko aptiktas labai didelis riboženklis, kurį, nepamenu dėl kokios priežasties nukasus, apačioje rado kelis vašku užlipdytus butelius, kuriuose buvo likęs vos ketvirtadalis skysčio. Kai jo įpylė į sidabrinį šaukštą ir pakaitino ant žvakės, visas kambarys pakvipo liepų žiedais, ir iš to suprato, kad čia liepų midus; tad smalsuoliai po pirščiuką išgėrė ir tuoj visi, lyg opiumo paragavę, užmigo ir nepabusdami išmiegojo dvidešimt keturias valandas. Kai paskui

atsikėlė, visi buvo kaip naujai gimę, jokio svaigulio nejautė. Paskui ėmus tyrinėti ir klausinėti kaimiečių, koks čia ribozenklis, jie atsakė, kad tai – senosios Lietuvos sienos; šitokių riboženklių jie parodė ir daugiau, – juos taip pat nukasė ir taip pat rado nepilnus butelius liepų midaus, jį esą supylę į vieną ar du butelius ir pasiuntę kunigaikščiui. Vertėtų šią senąją sieną tiksliai aprašyti. Tiesa, šiandien beveik visoje Minsko gubernijoje, dalyje Gardino [gubernijos] ir Polesės gyvena rusų tauta, bet Polesėje ji apsigyveno nuo Jaroslavo laikų, kuris nugalėjo jazigus, arba jazičnikus, pagonis, o Minsko gubernijoje buvo įkurdinta nuo Olgos laikų, kai drevlianai, arba Juodosios girios gyventojai, buvo nugalėti ir atgabenti rusai, kurie susiliejo su likusiais lietuviais; tai rodo ne tik lietuviški vietovių ir upių pavadinimai, bet net valstiečių pavardės dar XVI amžiaus pirmojoje pusėje. Kunigas dominikonas Petkevičius, kilmės žemaitis, dabar jau miręs, 1834 metais man pasakojo, kad prieš dvidešimt metų gyvenęs Baltarusijos provincijoje prie Černigovo (vienuolyno vardo nepamenu). Kartą pasivaikščiodamas (čia jo žodžiais), lenkiu kelis besikalbančius vietinius barzdotus valstiečius, girdžiu, šnekasi lyg lietuviškai. Net nustebau, kad šiuose kraštuose yra šia kalba kalbančių, priėjau prie jų ir prabilau į juos lietuviškai, jie atsakė taip pat lietuviškai. Iš džiaugsmo ir nustebimo net persižegnojau, kai po ilgo pasikalbėjimo jie pasisakė, kad, nors ir būdami graikų tikybos bei visi gerai kalbėdami rusiškai mieste ir kelionėje, namie jie kalbasi lietuviškai, atsimindami, kad yra lietuviai, o ne rusinai. Niekad nebūčiau patikėjęs šiais visų gerbiamo kunigo lektoriaus Petkevičiaus žodžiais, jei nebūčiau

autorów, rękopismów, dowodów urzrędowych i wydany przez Jana Nep. Bobrowicza, t. 1–10, Lipsk: nakł. i druk Breitkopfa i Haertela, 1839–1846).

[4] Lucas David, *Preussische Chronik nach der Hand-schrift des Verfassers, mit Beifügung historischer und etymologischer Anmerkungen,* Bd. 1–8, Königsberg: im Verl. der Hartungschen Hofbuchdrukkerei, 1812–1817.

[5] Turima galvoje rankraštinė Voluinės (Hipatijaus) kronika, plačiai cituota Nikolajaus Karamzino *Rusijos valstybės istorijoje* (Николай Карамзин, *История государства Российскаго,* т. 1—12, Санктпетербург: печатано в Военной Типографии Главнаго Штаба Его Императорскаго Величества, 1816—1829). Kronika buvo išspausdinta tik 1843 metais.

žinojęs, kad Kurše apie Domesnesę ir Tukumo [apskrityje] yra kaimų, kur namie kalba estiškai ir lyviškai, o su latviais – latviškai ir bažnyčioje klauso pamokslų latvių kalba.
Tiek apie senosios Lietuvos sienas. Ponas Vilgockis man dar sakė, kad Naugarduko apskrityje rusų valstiečiai pilkapius arba senkapius vadiną latvėmis. Tai labai svarbus dalykas, jei tiesa. Jis, amžiną atilsį, pats buvo naugardukietis ir nemėgo pasakų, kaip paprastai seni advokatai; jis šitai pasakojo, skatindamas mane, mokantį kalbą, patyrinėti šiuos dalykus, net, manau, išlaidų nebūtų gailėjęs, bet, nelaimė, 1841 metais mirė.

Bičiulis Daukantas

[P. S.]
Ar bus išspausdintas Lietuvos privilegijų, kadaise buvusių Radvilų archyve, registras? Jei bus spausdinama, tai aš atsiųsiu dar vieną [registrą], o gal ir du. Įdomu būtų sužinoti, kokių, Pone Kapitone, turi rankraščių arba spaudinių lietuvių kalba? Tai labai mane domina.
N. B. Ponas Kraševskis blogai padarė mane pagyręs *Athenaeum*[6], dėl šios priežasties aš galiu netekti vietos, nes iš tikrųjų ne aš siunčiau, o mano viršininkas[7]. Tai man pavojinga.

[6] *Athenaeum* – istorijos, literatūros, meno ir kritikos žurnalas, Kraševskio leistas Vilniuje 1841–1852 metais. Šio žurnalo 1842 metų I sąsiuvinyje, skyrelyje „Korespondencja Athenaeum“ (p. 238) Daukantas minimas šiais žodžiais: „Per šį laiką mums atsiuntė: istorijai labai svarbius plačius išrašus iš Imperatoriškosios viešosios bibliotekos Peterburge. Juos sudaro Žygimanto Augusto karališkųjų valdų laikytojams ir valdiniams nuostatai, kuriuos mums maloniai pateikė Ponas Simonas Daukantas, jam už tai neįstengsime pakankamai atsidėkoti, – atsiuntė Archeografijos komisijos narys Onacevičius, žinomas Lietuvos istorijos tyrinėtojas“ (*SDR*, p. 804).
[7] Pranciškus Jeronimas Malevskis (*Malewski*, 1800–1870), Vilniaus universiteto rektoriaus Simono Malevskio sūnus, vienas iš Filomatų draugijos (1817–1823) įkūrėjų, teisininkas. Kaltintas Vilniaus studentų byloje, ištremtas į Rusiją. Nuo 1827 metų visą laiką gyveno Peterburge, kur kartu su kitais bendramin-čiais įsteigė periodinį leidinį *Tygodnik Petersburski*. 1834 metais buvo paskirtas Lietuvos Metrikos metrikantu Senate. Jo padėjėju dirbo Daukantas.

1842 m. rugpjūčio 10 (22) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Padėka už atsiųstus istorinių dokumentų nuorašus ir prašymas pasiteirauti apie Kojalavičiaus herbyno rankraštį

L. 2r–3v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 20,6x13,3 cm formato angliško popieriaus „Bath".
Pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „odpow. 28 Augusta 1842 r. strach (atsak[ymas] 1842 m[etų] rugpjūčio 28, registr[uotas])"

[2r] **Szawry 1842 Sierpnia 10.**

Szanowny Mężu.

List pod datą 22 Kwietnia doszedł rąk moich, późniejſzy zas 13 Maja niedoszedł: jeżeli przez pocztę, niepojmuję dla czego? na pierwſzy odpisałem pod adresem łaskawie mi udzielonym, lecz mogło bydʒ że niewierna ręka, wziąwſzy portowe[1] pieniądzie nie oddała na pocztę, inaczej nieumiem sobie wytłumaczyć tego nie dojscia wzajemnego. Od Doktora Czarnowskiego miałem sczęście odebrać rękopisma. A pierwiej przez P. Marcinowskiego Kopije dyplomatow, Regestr Archiwu Radziwiłowskiego i rozprawkę podpisaną **Litwin**, względem P. Kraſzewskiego niechęci ku Litwinom i t. d. Drugi Regestr. jako wyżej, czyli kopiją tamtego P. Czarnowski w osobnej kopercie z niektóremi Kopijami wręczył mi. Może Pan ma zupełniejſzy dobrzeby było przysłać. – Ja chcę zająć się wydaniem rękopisnych materjałow, jakie miałem pod ręką piſząc dzieje Litwy. Zbieram je teraz w porządek i juʒ byłbym daleko z tą pracą gdybym niebył przymuſzony odesłać właścicielowi dzieło ku temu podręczne. – Szukałem w Katalogach Petersburskich i natrafiam, że u Greffe było dzieło pod Tytułem **L'art de verifier les dattes.** Zdaje się, że te same co miałem pożyczone ale że więcej Tomów. – Jeżeli Pan Dobrodziej, lubi zazierać do Xięgarni, prosiłbym obaczyć tego dzieła czy zeń można powziąć wiadomość względem odgadnienia, czyli zwerifikowania na dzisiejſze dat, starym sposobem, roʒmaicie wyrażanych? Jeżeli tak jest, to za uwiadomieniem i o cenie razem posłałbym pieniądze czy na ręce Pańskie, czy na Xsięgarza, abym mógł otrzymać te dzieło, od ktorego wiele zależy w dzisiejſzej mojej robocie, te foliały p P. Czarnowskiego otrzymane, zupełnie // [**2v**] nie są chronologicʒnie ułożone, a bez tego pracować z nich trudno nadzwyczaj, ja miałem treści większej części tych ramot, jak P. z cytacyi wyrozumie w Dziejach. Pana Napierskiego Index diplomaticus. był mi przewodnikiem czyli nicią po ktorej szukałem klębka. Umawiam się z P. Adamem Zawadʒkim o wydanie nowej pracy mojej i mam zamiar, pieczęci, starożytności odkryte i temu podob. rzeczy litografować przy dziełku sposzytami mającem[2] wychodzić: a będą i współpracownicy. Błagamy pomocy Pańskiej, jedynie i szczególnie nam drogiej.. Za

wiadomość o Metryce chrzestn. Mendoga dziękuję, będę pisał do P. Napierskiego. – O wyjściu w Poznaniu rzecz wiadoma, mam od Działynskiego exemplarz i tam jest i mój **groſʒ wdowy**[3] **ewangelicʒnej.** Pomnik sliczny Prawodawſtwu Litewskiemu, wzniosł ten zacny literat. Sczególnie rznięcie pieczęci przez Pana Wincentego Kielisińskiego wykonane, celującem[4] jest dziełem. O gdyby mi taki artysta przysłużyłbym się ziomkom pięknym zbiorem zabytkow naſzej przeſzłości ! Zrobię jeſcze poſzukiwania o pieczęciach, albowiem poſzukiwania historycʒne jedynem[5] są mojem zajęciem i będą do śmierci.– Traktat Wołyński 1224 r. przejrzę. – Granice Litwy wspomnione z badań P. Wilgockiego postaramy się sprawdzić, a nawet poſzukać tego balsamu Lipcowego, a nuż może i naſze siły pokrzepi. – Postrzeżenia X. Pietkiewicza Dominikana warte poſzukiwań, i będzie sprawdzane, mnie się zdaje że to byli brańce Litewscy tam osiedleni, jak są i w Słonimskim Powiecie, między Rusakami, wsie Litwinami od niepamiętnych czasów // [**3r**] zasiedlone, gdzie i dziś mówią po Litewsku. – O nazwaniu kurhanow w Nowogródʒ. Pow. Łotewkami, poſzukać nietrudno będzie. – Zadnych starożytnych manuskryptow, ani druków w Litewskim języku niemam, ani widziałem. To co mi ze Zmójdzi przysyłali od S. p. Platera Marſʒ. Rosieńskiego, od. s p. Biskupa Giedrojcia, i co mam od P. Szymona Staniewicza, i innych, są to rzeczy nowoczesnych utworów. O tem co Kraſzewski w Atheneum napisał pochwalając:. i podług mysli pańskiej zrobię mu ostrzezenie, właśnie i my tu ostróʒnie chadzim[6] mówiąc o kimś innym, żeby na subjekcję kogo niewinnie nienarazić i nieuſʒkodzić chcąc pochwalić.–
Zbieraj drogi Panie materjały do dziejow, jakie źbierać wolno i godzi się, a przesyłaj łaskawie do mnie, najlepiej na ręce wierne jadących w te naſze strony, czy do Wilna Panu Czarnowskiemu adresując, czy do Lidy do mnie proſto, bo to koſzt na przesyłkę pocztą osczędzi. Jest w Petersburgu niejakiś P. Spiller, Polak, służył przy dziełach

[1] Turbūt norėta parašyti *pocztowe* (?).
[2] Ž. *mającem* įtrp.
[3] Tais. iš *wdowi.*
[4] R. *ą* taisyta.
[5] Tais. iš *jedynym.*
[6] Sic!
[7] Prad. rašyti *m* (?), bet ištaisyta.

jakichś cywilnych, znajomy XX. Pijarom tamecznym. On ma Herbarz Litewski, foljał ogromny, rękop. alfabetycznym porządkiem ułożony, zapewne Kopija Kojałowicza herbarza // [**3v**] Xiądz Makukiewicz Pijar, co[7] mieszkał niedawno w Petersburgu, mówił mi o tem i deklarował postarać się, gdyż ten P. Spiller sam oświadczał chęć złożenia tego pomnika heraldyki Litewskiej na ręce moje. Xiądz ów niezostał wezwany znowu do stolicy, a tak rzecz się przewlekła już od roku prawie. Trzeba poszperać za pomocą Pijarow, kiedy Panu nieznajomy ten Jegomość. Z resztą za uwiadomieniem Pańskiem przesłałbym i List do P. Spillera. –

Darować proszę że obarczam Pana i proźbami i długiem pisaniem, ale to przyjm na rachunek swojactwa Litewskiego, dla ktorego poswięcamy prace nasze. – Może potomność zawdzięczy, rzuciwszy kwiatek Niezabudka na groby nasze. – Panu O'Nacewiczowi proszę kłaniać i przypomnieć o zapytaniu mu uczynionem względem historyczności Ringolda!!!

Łaskawej przyjaźni, pamięci i opiece polecając się, jestem najniższym sługą

T. Narbutt //

Šiauriai, 1842 metų rugpjūčio 10 diena

Gerbiamasis Vyre,

Balandžio 22 dienos laišką gavau, tačiau vėlesnis, gegužės 13 dienos, nepasiekė manęs: jeigu [buvo siųsta] per paštą, tai nesuprantu, kaip tai galėjo atsitikti[1]. Atsakymą į pirmąjį [laišką] išsiunčiau maloningai man nurodytu adresu, bet galėjo būti ir taip, kad pikta ranka, paėmusi pinigus už persiuntimą, neatidavė [laiško] paštan – kitaip negalėčiau paaiškinti to abipusio negavimo. Iš Daktaro Čarnovskio turėjau laimės gauti rankraščius, o dar anksčiau, per Poną Marcinovskį – diplomų nuorašus, Radvilų archyvo registrą ir mokslinį straipsnelį, pasirašytą *Litwin*, kuris skirtas Pono Kraševskio nepalankumui lietuvių atžvilgiu [aptarti] ir t. t.[2] Antrą minėtąjį [Radvilų?] registrą, o tiksliau jo nuorašą, Ponas Čarnovskis man įteikė atskirame voke su kai kuriais nuorašais. Galbūt Tamsta turi pilnesnį? Būtų gerai, jeigu atsiųstum.
Aš noriu išleisti rankraštinę medžiagą, kuria naudojausi rašydamas Lietuvos istoriją. Dabar ją tvarkau ir jau būčiau gerokai pasistūmėjęs į priekį, jeigu nebūčiau priverstas grąžinti savininkui būtinai šiam darbui reikalingą veikalą. Peržiūrėjau Peterburgo katalogus ir radau, kad pas Gräffą[3] buvo knyga *L'art de vérifier les dates*. Regis, kad

[1] Gegužės 13 dienos laišką Narbutas gavo, bet tikriausiai pavėluotai.
[2] Turimas omenyje straipsnis: A. R... Litwin, „Postrzeżenia nad krytyką Historiji Litewskiej", *Biblioteka Warszawska*, t. 3, 1842, s. 452–457. Narbutui buvo gerai žinoma šio anoniminio straipsnio atsiradimo istorija ir jo turinys – rašinio autorius buvo istoriko bičiulis Anicetas Renjė. Straipsnio tikslas buvo apginti *LTI* autorių nuo vis didėjančios jo darbų kritikos ir pateisinti istoriko tylėjimą. „Paties *Istorijos* autoriaus tylėjimas, – rašė Renjė, – rodo, kad atsakyti neverta" (ibid., s. 454).
[3] Su Peterburgo knygininku W. Gräffu (*Graeff, Greff,* Narbuto laiškuose – *Greffe*) Narbutas palaikė glaudžius ryšius. Jo tarpininkavimu istorikas užmezgė kontaktus su garsiuoju Prūsijos istoriku Johannesu Voigtu (1786–1863). Gräffo knygyno, įsikūrusio prieš Admiraliteto pastatą, paslaugomis, be jokios abejonės, naudojosi ir Daukantas. Narbutas iš Gräffo parsisiųsdavo daugybę jam rūpimų istorijos veikalų ir net istorijos šaltinių, nes, kaip rodo knygyno katalogai (*Catalogus Librorum Graecorum et Latinorum nec non Orientalium Linquorum prostantes apud W. Graeff. Bibliopalam,* St. Petersbourg, 1817; 1818; 1819 etc.), jis buvo antikvarinio pobūdžio. Laiškuose Renjė

tai tas pat [veikalas], kurį buvau pasiskolinęs, tik daugiau tomų. Jeigu, Pone Geradary, mėgsti užsukti į knygynus, prašyčiau pasiteirauti apie tą knygą. Ar galima joje rasti informacijos apie nustatymą, t. y. verifikaciją, šiandieninių datų, kurios buvo įvairiai senu būdu nurodomos? Jeigu taip, tai man pranešus ir apie kainą, iš karto pasiųsčiau pinigus arba Tamstai, arba knygyno savininkui, kad galėčiau įsigyti tą veikalą, nuo kurio labai daug priklauso dabartinis mano darbas.
Foliantai, kuriuos gavau per Poną Čarnovskį, yra visiškai nechronologiškai išdėstyti, todėl labai sunku su jais dirbti. Didesnės šių senovės raštų dalies turinys man buvo žinomas – Tamsta tuo įsitikinsi pažvelgęs į *Istorijoje* naudotas citatas. Pono Napierskio *Index Dyplomaticus* man buvo kaip vadovas, tiksliau – siūlas, kuris padėjo išvynioti visą kamuolį. Įkalbinėju Poną Adomą Zavadzkį[4] išleisti naują mano darbą, ketinu litografuoti antspaudus, įvairias rastas senienas ir kitus tokio pobūdžio daiktus. Turėtų išeiti atskirais sąsiuviniais, bus ir bendraautorių. Maldaujame Tamstos pagalbos, kuri yra mums labai, nepaprastai brangi. Dėkoju už informaciją apie Mindaugo krikšto metrikus, rašysiu Ponui Napierskiui. Apie Poznanės leidinį žinau, Działyńskis atsiuntė egzempliorių – ten yra ir manasis *Evangelijos našlės skatikas*[5]. Tasai garbusis literatas pastatė nuostabų paminklą Lietuvos įstatymų leidybai. Ypač [puikūs] antspaudų raižiniai, kuriuos graviravo Ponas Wincenty Kielisińskis[6]. Kad man kas duotų tokį menininką, tai padovanočiau tėvynainiams puikų mūsų praeities paminklų rinkinį! Antspaudus dar patyrinėsiu, nes istorijos tyrimai yra vienintelis mano užsiėmimas, ir bus iki pat mirties[7].
1224 metų Voluinės sutartį peržiūrėsiu. Pono Vilgockio tyrimuose minimas Lietuvos sienas pasistengsime patikrinti ir net paieškoti to liepų balzamo – gal ir mūsų jėgas atstatys. Kunigo dominikono Petkevičiaus pastebėjimai verti tyrinėti ir bus patikrinti. Man atrodo, kad tai buvo lietuvių belaisviai, apsigyvenę tarp rusinų – kaip ir Slonimo apskrityje, kur nuo neatmenamų laikų kaimuose gyvena lietuviai, kur dar ir šiandien kalbama lietuviškai. Apie pilkapių Naugarduko apskrityje, vadinamų latvėmis, vardo kilmę

nebus sunku pasiaiškinti. Jokių senovinių lietuvių kalba rašytų rankraščių ar leidinių nei turiu, nei esu kada nors regėjęs. Tai, ką man atsiųsdavo iš Žemaitijos (amžiną atilsį Raseinių maršalkos Plioterio ir amžiną atilsį vyskupo Giedraičio [rankraščius], taip pat tai, ką turiu iš Pono Simono Stanevičiaus ir kitų), – tai vis šiuolaikiniai kūriniai[8].

Dėl to, ką Kraševskis parašė pagirdamas [Tamstą] *Athenaeum*: aš, atsižvelgdamas į Tamstos mintį, jį įspėsiu. Ir mes patys čia atsargiai elgiamės kalbėdami apie kokį nors kitą asmenį, kad netyčia, norėdami pagirti, neužtrauktume pavojaus ir nepakenktume jam.

Rink, brangusis Pone, istorinę medžiagą, kokią tik surinkti galima ir tinka, ir malonėk siųsti man, geriausiai per patikimus žmones, vykstančius į mūsų kraštus, adresuodamas arba į Vilnių Ponui Čarnovskiui, arba į Lydą, tiesiog man. Taip bus galima sutaupyti pinigų, kuriuos išleistum siųsdamas paštu.

ir Onacevičiui istorikas Gräffą vadina savo bičiuliu ir korespondentu, tiekusiu jam medžiagą *LTI*. Mūsų dienas pasiekė Gräffo laiškai, rašyti Narbutui (MAB RS, f. 18, b. 185, l. 218–250).

4 Adomas Zavadzkis (*Zawadzki*, 1814–1875) – Vilniaus spaustuvininkas ir leidėjas, Juozapo Zavadzkio sūnus. Leido ir lituanistinių darbų – jo klientai buvo Motiejus Valančius ir Zenonas Ivinskis. 1853 metais Zavadzkis įsteigė knygyną ir Žemaitijoje, Varniuose.

5 T. y. dalis, įnašas pagal išgales (žr.: *Evangelija pagal Luką*, 21, 1–4; *Evangelija pagal Morkų*, 12, 41–44).

6 Kajetanas Wincenty Kielisińskis (1808–1849) – piešėjas, litografas. 1839 metais Działyńskis jį pakvietė dirbti Kurniko bibliotekininku. Kielisińskis padėjo rengti spaudai Pirmąjį Lietuvos Statutą, ypač litografuoti senovinius antspaudus.

7 Narbutas, sužinojęs apie Poznanėje spaudai rengiamą Pirmąjį Lietuvos Statutą, jo leidėjui pasiuntė įžanginį straipsnį, tačiau Działyńskis labai skeptiškai pažiūrėjo į šią istoriko iniciatyvą. Działyńskio prašymu Narbutas savo rankraščių rinkiniuose ėmė ieškoti senovinių lietuviškų antspaudų, nors neslėpė, kad iki Poznanės publikacijos pasirodymo antspaudai jį mažai tedomino (Narbuto laiškas Działyńskiui, Šiauriai, 1841 11 01(13), in Marceli Kosman, *Z dziejów Biblioteki Kórnickiej*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Lódź, 1984, s. 42–44).

8 Su Jurgio Plioterio (1810–1836) ir Juozapo Arnulfo Giedraičio (1754–1838) lietuviškais raštais Narbutas susipažino savo korespondento Žemaitijoje Simono Stanevičiaus dėka (Stanevičiaus laiškas Narbutui, Raseiniai, 1836 04 16(28), in Simonas Stanevičius, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1967, p. 417–418).

Peterburge gyvena toks Ponas Špileris, lenkas, dirbęs prie kažkokių civilinių bylų, tenykščių kunigų pijorų pažįstamas. Jis turi Lietuvos herbyną, didžiulį foliantą. Rankraštis parengtas alfabetine tvarka – tai tikriausiai Kojalavičiaus herbyno nuorašas. Apie jį man pasakojo Kunigas pijoras Makukevičius, kuris neseniai gyveno Peterburge. Jis žadėjo padėti, nes Ponas Špileris pats buvo pareiškęs norą atiduoti man šį Lietuvos heraldikos paminklą. Tasai kunigas nebebuvo antrą kartą iškviestas į Peterburgą, ir visas šis reikalas jau tęsiasi beveik visus metus. Jeigu Tamsta nesi pažįstamas su tuo Ponu, reikėtų paprašyti pijorų pagalbos. Be kita ko, Tamstai pranešus, galėčiau nusiųsti laišką ir Ponui Špileriui.
Prašau atleisti, kad Tamstą apsunkinu prašymais ir ilgais laiškais, bet šitai darau dėl lietuvių tautos, kuriai skiriame savo darbus. Gal palikuonys bus dėkingi ir ant mūsų kapų padės po neužmirštuolę.
Prašau nusilenkti Ponui Onacevičiui ir priminti jam klausimą dėl Rimgaudo istoriškumo!!!
Atsiduodamas maloniai bičiulystei, atminimui ir globai, esu nuolankiausias tarnas

T. Narbutas

1842 m. rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Raginimas spausdinti Lietuvos istorijos šaltinius. Samprotavimai apie senuosius Lietuvos bajorų herbus. LDK privilegijų knygos iš Radvilų archyvo apibūdinimas. Lenkijos Karalystės archyvo Krokuvoje 1730 metų registras ir jo citatos. Informacija apie tikrąjį Kojalavičiaus herbyno nuorašo savininką

L. 296r–297r.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 7–8; mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 4)

Originalas. Laiškas rašytas ant 27x21,2 cm formato popieriaus be fąbriko ženklo.

Originalas kartu su vert. į liet. k. skelbtas: Janulaitis, p. 704–707; vert į liet.k.: *SDR*, p. 727–729.

Laiško Narbutui priedai saugomi Vasilio Stefaniko mokslinės bibliotekos Lvove rankraščių skyriuje (f. 5, ap. 1, b. 3116/III, p. 277–286).

Šie tekstai yra viename iš Daukanto išrašų iš Lietuvos Metrikos rinkinių, buvusių Narbuto rankose. Rinkinys – tai 151 lapo knyga. Joje sunumeruoti puslapiai ir patys įrašai. Pastarieji, regis, buvo sunumeruoti prieš įrišant knygą, arba ji buvo subyrėjusi ir įrišta antrą kartą, nes kai kur įrašai sudėti ne pagal numerius. Be to, įrašai numeruoti nelabai atidžiai. Jie yra lyg ir be pradžios, du iš jų baigiasi Daukanto parašais. Paraštėse yra Narbuto pastabų. Daukanto tekstai rašyti lenkų kalba, juose gausu istorijos šaltinių citatų originalo kalbomis – lotynų, gudų (LDK slavų kanceliarine) ir lenkų.

Pirmasis tekstas, arba laiško Narbutui priedas, yra p. 279–282 ir turi rinkinio įrašo nr. 67.

Antrasis priedas yra p. 283–286. Rinkinio įrašų numeruotojas nepastebėjo jo pradžios ar ankstesnio įrašo pabaigos, nors šis baigiasi Daukanto parašu, tad p. 283 nėra naujo įrašo numerio. Numeris, t. y. nr. 68, atsiranda tik įrašo paskutiniame puslapyje, rinkinio p. 286. Trečiasis tekstas yra p. 277–278. Lapas į knygą įrištas atvirkščiai, todėl teksto pradžia yra p. 278 ir turi rinkinio įrašo numerį – nr. 73, o tęsinys – p. 277, ir taip pat turi savo numerį – nr. 66.

Visų trijų 1842 metų rugpjūčio 28 (rugsėjo 9) dienos laiško priedų tekstai originalo k. kartu su vertimu į liet. k. buvo skelbti leidinyje: *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Viltis, p. 228–245.

Šiame leidinyje laiško tekstai (ir originalas, ir vertimas) skelbiami laikantis bendrų šios knygos publikavimo nuostatų

[296r] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Szacowny list WMWM Pana Dobrodzieja z daty terazniejszego Sierpnia odebrałem, i cieszyłem się widząc go w czerstwem zdrowiu, dałby Bóg swą łaskę utrzymac go nadal w onem tak pożytecznem dla nas. Książka pod tytułym l'art verifier des dates od narodzenia Christusa do 1600 roku zawierająca porownanie rozmaitych dat z naszą Erą kosztuie 150 rub. ass. od roku 1600 do naszych czasow 130 rub. assygn. w ógolie 280 rub. as. za kilka dziesiąt tomow. Niewiedząc czy W Kapitan przyimie, niekupiłem tego dzieła dla uniknienia pocztowych rozchodow; lecz przysiłem[1] mu Tables chronologiques par l'abbé Langlet du Fresnoi à Paris 1778, która kosztuie trzy rubli srebrem we dwoch tomach, w której kazdy rok jest pokazany na jaki indykt[2] przypada, dosłałem[3] ją w prywatnej bibliotece, pod warunkiem kiedy się Panu Kapitanowi niepodoba, to raczy znowu książkę odesłac dla zwrocenia temu czyja ona była. Jeżeli Pan Kapitan trzy konwenta[4] otrzymałes, to wszystko otrzymales, jezeli zas dwa to nie wszystko: ostatni w Maju posłałem przez Pana Twardowskiego który przyrzekł albo sam w Wilnie osobiscie Panu Kapitanowi odac albo w niebytności [5] Pana Kapitana panu Marcinowskiemu[6] wręczyc tak jak przeszłego roku: raczy Pan Kapitan dowiedziec się u niego czy on widział się z Panym Twardowskim czy nie? czy nie wręczył on jemu pakietu dla oddania Panu // [296v] Ja niezmiernie życzyłem[7] żeby i te dokumenta mogły wejść do 10 Tomu jego dzieła, bo byli nader ciekawe i posłużyliby za dostateczną odpowiedz Panu Kraszewskiemu, i obudziliby ciekawość drugich; między innemi[8] była mowa Batorego[9] z Menkenuisa[10] dzieła wypisana[11], i rozmaite poselstwa, dałem był one Panu Professorowi dla sprawdzenia dat; lecz on najmniejszej uwagi niezrobiwszy wrocił one mi nazad, musiałem więc odesłac **p** Pana Twardowskiego z takimi datami z jakiemi znaleziono, niespodziewałem się żeby on tak niegodziwie postąpił w tym razie. Dokumenta sciągali się do panowania Zygmonta Kiejstutowicza których było więcej niżeli w Radzwiłowskim rejestrze jest[12] oznaczonych, i do Panowania Kazimierza takie o których Pan w swoim dziele niewsponiał[13]. Trudno iest Panie Kapitanie ażebys mógł[14] porządkiem wszystko

zebrac, drukuj tylko te co mu pod ręką nawiną się: albowiem wszyscy jestesmi smiertelni i czas ulatuie który więcej nie wróci, dobrze i cós zachwycic kiedy[15] niedaje się wszystko,. –
Dziwię się że Pan Daniłowicz który ma więcej 2000 Dokumentow[16] Panu niechce udzielic? Pan Professor ma także wiele ciekawych, lecz on biedny potrzebuie pienię̨dzy, ja zas nie mogę wydołac, był on napisał krytykę na <dzie> historyą miasta Wilna po krótce wytykając fałsz w datach i w imionach książąt, prosiłem gdyby podał do tygodnika; lecz on posłał prywatnie do Kraszewskiego żeby umiescił w Ateneum, Pan Kraszewski odpowiedział, że on będzie miał to na uwadze przy drugim wydaniu tej historyi. // [**297r**] Przysyłem[17] tu jedyn dokument odzielony mi przez Radcę Stanu Wasila Anastazewicza[18] i przepisany[19] z drukowanego znajdującego się w Jego bibliotece. także rejestr przywilejow znajdujących się[20] w Jmperatorskiej Publicznej bibliotece, i rejestr herbow jakie miemają[21] nazwisk w dyplomatach.
Proszę darowac mi za niedokładne moje objaśnienie się, cokolwiek niedomagam przy naszym klimacie, bok mi dolega, przytym życząc mu zdrowia i pomyslności mam[22] honor zostawać znajwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
Szymon Dowkont. //

Petersburg
28[23] Sierpnia 1842 r.

[1] Sic!
[2] Ž. pradžia taisyta.
[3] Turbūt norėta parašyti *dostałem.*
[4] Turbūt norėta parašyti *konwerta.*
[5] Prad. rašyti *niet,* bet ištaisyta.
[6] Tais. iš *Marcinowskiego.*
[7] R-ės *ży* taisytos.
[8] Prad. rašyti *m,* bet ištaisyta.
[9] R. *t* taisyta.
[10] Turbūt norėta parašyti *Menkeniusa.*
[11] Tais. iš *wypisane.*
[12] Įtrp. *jest.*
[13] Turbūt norėta parašyti *niewspomniał.*
[14] Įtrp. *mógł.*
[15] Ž-į prad. rašyti *n,* bet ištaisyta.
[16] Ž-į prad. rašyti *k,* bet ištaisyta.
[17] Sic!
[18] Čia ir kitur Daukantas rašo *Anastazewicz* arba *Anastażewicz.* Turėtų būti: *Anastasiewicz.*
[19] R. *r* taisyta.
[20] Įtrp. *się.*
[21] Turbūt norėta parašyti *niemają.*

[1 priedas]

[279] [A. Nr 67].
Osoby nobilitowane w Litwie, których w przywileju nazwanie herbu nieznajduje się.
1536 roku. Odlanicki /: scutum aureum in cujus medio manus armata de nube celestini coloris habens et tenens gladium vibratum et ad pugnam extensum in cruore repersum pars vero inferior seu basis[24] scuti coloris rubei[25] et in acie seu superficie scuti galea, in cujus sumitate similiter extensa manus cum gladio vibrato fascijs galea utrumque latus tegens colore rubeo nigro glauco per mixtum:/ Acta Lithuanorum Liber Jnscriptionum 24 fol. 26.
1540 r. Kapliczom /: Сосну зеленную стрема верхи содного пня идучими и скоренемъ в щите черленомъ[26] и на верху щита гелмъ круглый на немъ полъ человѣка збройного голова в него безъ зброи з ропущоными[27] волосами, а держитъ <у> оную сосну руками за корене:/ Acta Lith. Lib. Jnscr. 24, f 68.
1548 r. Dworzanski Jan /: et armis seu insigniis post earum arte pictoris hic designatis et depictis donavimus[28] & :/ Acta Lith. Liber Decretorum 38 fol. 560.
1562 r. Nestorowicz /: Оленія рога въ дереве дубовомъ врослые вза зеленомъ поли с гелмомъ а надъ гелмомъ перо струсово с иными окрасами[29], гербъ прозвище свое мети маетъ дуборогъ:/ Acta Lith. Liber Jnscription. 41 fol. 191.
1567 r. Kondratowicz /: herb Jodła:/ więcej nic niepowiedziano. Acta Lith. Liber Jnscr. 50 fol. 115.
1565 r. Danowicz /: Крижъ белый на червономъ полю:/ Acta Lith. Liber Jnscr. 41 fol. 272.
1576 r. Zarowski /: Semilunium v dimidium lunae et stellam at cum galea crucem, quod melius industria et suptilitate pictoris facta in hoc privilegio depixit:/ Acta Lith. Liber Jnscrip. 61 fol. 34.
1581 r. Korniło Anisimowicz Perewalski /: гербъ его, лукъ вытягненный стрѣлою маетъ онъ и дѣти его: &. :/ Acta Lith. Liber Jnscr. 65 f 150. //
[280] 1566 roku. Saurymowicz /: гербъ его, в чирвономъ полю рожа а в ней пять квятовъ на сигнетъ и печать его <придали> придали :/Acta Lith. Liber Jnscr. 38 f 397.

1578 r. Jelski /: до старожитного гербу ихъ которымся с продковъ своихъ печатовали, то есть до двухъ мечовъ на крижъ[30] преложоныхъ надъ которыми звезда есть, придаемъ гелмъ и на гелмомъ[31] перо струсово съ иными окрасами яко на вымалованымъ ту се показуетъ:/ w przywileju mowi Stefan Król – „Стану Шляхецкого Великого Князтва Литовского естъ сдавныхъ часовъ люди рожаю шляхецкого. Acta Lith. Liber Jnscr. 59 f 67.
1581 r. Matiejewicz /: гербъ оленью нолову[32] <z rogami> с розами[33] яко вымальованъ естъ:/ Acta Lith. Liber Jnscr. 67 f 46.
1561. r. Milenski[34] /: гербъ его, оленъ[35] роги въ дубъ:/ Acta Lith. Liber Jnscr. 41 f. 172.
1613 r. Eliasъ Juszkowski /: stema, nimirum dextram lamnia ferrea coopertam gladium strictum tenentem in clypeo rubei coloris cum laciniis ejusdem rubei et flavi coloris circumpendentibus de super galeam appertam, tres struti paenas habentem, prout hic depicta cernitur. Acta Lith. Liber [?]
1659 r. Muraszko /: trzy zręby w sobie, a nad niemi łuk napięty z strzałą ku górze od cięciwy przez serce nad maydunem łuka wystawione na wylot przerażającą w sobie zawierający:/ Acta Lith. Liber Jnscr: 130 f. 360.
1765. r. Jgnacemu i Jozefowi Gorskim braciom /: w poliu błekitnym ręka pierscien trzymająca, w hełmie także podobnaż ręka trzymająca pierscien w pięciu strusiech piorach ku górze wyciągniona:/ Acta Lith. Liber Jnscrip 190 f. 20.
1765 r. Kazimirski /: W polu błekitnem prawa ręka zbroina pierscien złoty nadoł[36] spuszczony trzymająca tak jak odmalowany:/ Liber 190 f 30.
1766 r. Orłowski /: trzy tulipany czerwonego koloru w żołtym polu z

22 Ž-į prad. rašyti *z*, bet ištaisyta.
23 Tais. iš *26*.
24 Tais. iš *basys*.
25 Turbūt norėta parašyti *rubeis*.
26 Sic!
27 Turbūt norėta parašyti *роспущоными*.
28 R-ės *vi* taisytos.
29 Įtrp. *к*.
30 R. *ж* taisyta.
31 Tais. iš *гелмомъмъ*.
32 Turbūt norėta parašyti *голову*.
33 Turbūt norėta parašyti *рогами*.
34 Turbūt norėta parašyti *Milewski* (?).
35 Turbūt norėta parašyti *оленьи*.
36 R. *o* tais. iš *a* (?).

ziemi wyrastające i zakwitające na hełmie pięc piór strusich, na nich krzyż mały. Acta Lith. lib. Jns. 190 fol. 126. //
[381[37]] Wiele jest takich przywilejow na szlachectwo, w których zupełnie nie wspomina się o herbie. Nawet tych herbow nazwisk nie ma takich osob, które przyjęły drugich do swoich herbow i tak np: Bałakier Olizarowski nobilitacya 1622 r. bez herbu. – Newojnowicz z Wesztortowiczow familia bardzo dawna bez herbu 1536 r. Gedwyło, bez herbu r 1586.
1551 roku. Mitkowicza przyiął do swego herbu Wojewoda Polocki Stanisław Dowojna /: herb jego wprzyweleju[38] wspomina się temi słowy,, /: левъ смуру:/ Acta Lith. Liber Jnscr. 35 f 82.
1563 r. Wasilewicza przyjał do swego herbu Marszałek JKMscii Horodniczy Włodzimirski Mikołaj Tichnowicz Kozinski „prijemszy dobrowolnie do swego herbu tri lelije **с червонымъ полемъ** prosił Korola". Acta Lith. Liber Jnscrip. 41 f 179.
1567 r. Adama Janowicza z Petha Bilinskiego[39] przyjął Kasztelan Minski Talwosz do swego herbu Łabędz, do którego król na helmie miecz przydał. Acta Lith. Liber Jnscrip. 50 fol. 120.
1569 r. Prostwiłowiczow przyjął do swego herbu Kwinta, niepowiedziano jaki herb Kwintow. Acta[40] Lith. Liber Jnscrip. 49 fol. 239.
1569 r. Budiło, herb jego nazywaiemyi[41] Lelije, /: звезду у месяцу:/ jak tu jest wymalowany „słowa[42] przywileju:/ Acta Lith. Liber Jnscrip. 51 f 239. /: może dzisiejsza Leliwa?:/
1576 r. Rudominow, Radzwił przyjął do[43] swego herbu /: habebit id quod Radiviliorum gentilitium est, tres venatorias tubas intus angustioribus oris junctas foris pretensioribus orificiis equalibus speciis in trianguli figuram reductas crovi coloris circumligatas in campo ceruleo supraque insigne galea ferea aperta eminet duobus alis ex corona praemitentibus ornat. Acta Lith. Liber Jnsc. 55 f 99.
1564 r. Jmbra Jakub Wengrzyn, w Węgrzech będąc pieczętował się Pelikanym. Zygmont August przydał trzy piora strusia, co też Batory w r 1579 jemu potwierdził. Acta Lith: Liber Jnscrip. 65 f. 117.
Tym dziwniejsza rzecz, że nawet za ostatniego Króla, kiedy najwięcej nobilitowano, prawie trzecia część herbow w przywilejach znajduie się bez nazwania. Ztąd wnosic trzeba że // [282] Niesiecki sam

ponadawał nazwiska po większej częsci herbom w swoim herbarzu znajdującym się a[44] wziętym z herbarzow Niemieckich. Bardzo sprawiedliwa jest uwaga Pana Kapitana, że wiele herbow własciwie[45] litewskich[46] znajduie się w herbarzach Polskich: albowiem że mielismy herby i przed rokiem 1413, to tego są dowodym traktaty z Krzyżakami przed wspomnionym rokiem zawierane, które Lucas Dawid przytaczając nawet herby opisuie jak książęce tak i priwatne w Tomie VII pag 174. pag. 178 w. Tomie VIII pag. 33. Wielce Litwini są obowiązani Panu Kapitanowi[47] za wynalezienie i odkrycie kilka dziesiąt herbow prawdziwie Litewskich, dałby Bóg jemu[48] zdrowie i drogie jego życie przedłuzył, niezawodnie i więcej się odkruje[49], staraniem iego, życzycby należało, gdyby Pan Kapitan mogł w nasze strony wejrzec przynajmniej domy Burbow, Szemiotow i Orwidow i innych mógłbys jeszcze wiele skarbow tego rodzaju wykryc.
Przypatrując się już wiadomym herbom własciwym Litewskim, zdaje się że one byli znakami religījnemi fetyszami czyli godłami szczęscia azatym musiały bydz dowolne, jaki znak przybrał[50] za godło szczęscia swego, takim się i pieczętował. W herbarzu Kojełowicza[51] te herby które on z pomnikow zebrał są ciekawe; pierwszy herb między temi zdaie się bydz koniczyny listkami forma taka ꝏ **in quad am subscriptione anni 1556**. gdyż do inej figury porownac niemożna, tym więcej że dobyłas po litewsku trilistik po rufku wielką gra rolę do dzis dnia w piesniach, w gusłach i w lekarstwach, tak w naszych stronach jak w gornej Litwie.
Wspomniawszy herbarz Kojałowicza o ktorym X. Piar Jakukiewicz mówił, jest exemplarz nie P. Szpillera ale mój własny moją ręką nigdys przepisany Xięża[52] Piarowie oszukali Xiędza Jakukiewicza żartując z niego. Gdybym był blisko z największą chęcią udzieliłbym

[37] Sic! Turėtų būti *281*.
[38] Turbūt norėta parašyti *wprzywileju*.
[39] Ž. *Bilinskiego* įtrp.
[40] Ž-į prad. rašyti *K*, bet ištaisyta.
[41] Sic!
[42] Turbūt norėta parašyti *słowa*.
[43] Įtrp. *do*.
[44] Tais. iš *i*.
[45] Įtrp. *własciwie*.
[46] Prad. rašyti *lis*, bet ištaisyta.
[47] Įtrp. *Panu Kapitanowi*.
[48] Tais. iš *WM Kapitanowi*.
[49] Turbūt norėta parašyti *odkryje* (?).
[50] Tais. iš *przyprał*.
[51] Sic!
[52] R. *a* taisyta.

Panu Kapitanowi; lecz że jestesmy[53] bardzo oddaleni[54] i oba smierteli[55], to niechciałbym z rąk moich wypuscic: albowiem[56] po smierci brata mojego w zdarzeniu moiej smierci niemam więcej ktoby go mógł upomnąc się a ja życzyłbym choc najdalszemu imienikowi zostawic; ponieważ jest to moja krwawa praca; procz tego najusilniej staram się ażeby można było go wydrukowac choc extra limites, tylko niedostatek niedozwala jeszcze tego uskutecznic. Vale et Vale.

Jego najniższy sługą
Szymon Dowkont. //

[2 priedas]

[**283**] Przysyłem[57] tu rejestr <wedle> samych dat przywilejow posługujących W X. Lit. w ogólności w transumtach[58] w jedną książkę spisanych, dzis w Jmperatorskiej Publicznej[59] Bibliotece znajdujących[60] się, z nadpisem[61] na grzbiecie Przywileje WX Lit. Archiwum Radzwiłowskie. [[a-] ob 249[-a.] – T. N. [62]] Książka oprawiona, która jak widac była albo w wodzie albo w ogniu, ponieważ papier sprochniały ledwo się trzyma, niektóre stronice zaklejone żeby nierozpadły się karty, inne dosyc czyste i można czytac, odkrył był ją P. Professor On.[63] raz tylko miałem w ręku i wypisałem same daty, które tu udzielam dla ciekawości, na trzeci dzien gdy poszedłem kopijowac niektorych, znalazłem książkę schowaną i już więcej P. Prof. dopytac się iej niemogł, a te są:
Zygmunta Kiejstutowicza
1434 a. Jpso die ascensionis Domini [[a-] Maja 7.[-a] – T. N.] actum et datum in Castro nostro Troki. Najważniejszy Przywilej tylko bardzo uszkodzony[64] tak iż połowa większa już papierym zaklejona; jednak najwazniejszy punkt jeszcze[65] został zdaje się dla więcznej[66] sławy tego zacnego księcia a ten jest: Neminem captivabimus nisi jure victum &c. . więc Litwa miała już na początku 15 wieku[67] te prawo u siebie ktore[68] Anglicy[69] Carta Magna nazywają. A my tego Dobrodzieja idąc za Polskiemi Pisarzami spokojnie Tyranym nazywami!
Casimiri
1457. Vilnae feria tertia ipso die Sancti Sigismundi [[a-] Wtorek 2.

Maja. [-a] – T. N.]
Alexandri
1492. in Vilna feriae secundae ipso die transfigurationis Domini.
[a-Poniedziałek 6. Sierp.-a – T. N.] //
[**284**] Sigismundi II.
1522 a. Grodnae in conventu Generali feria tertia in die anunciationis gloriosissimae Virginis Mariae Regni Nostri anno secundo. [a- Wtorek, 25 Marca.-a – T. N.] widac zle wyczytał datę.1522. Grodnae. Actum in conventione generali feria secunda festi[70] Sancti[71] Petri in Cathedra. [a- Poniedziałek, 22. Lutego.-a – T. N.]
1529. Vilnae. feria secunda ipso die Sancti Lucae Evangelistae.
[a- Poniedziałek, 18 Paździer. -a – T. N.]
1522 <Jn> Vilnae Jn conventione Generali Sabbato in die Sancti Nicolai. [a- Sobota, 6 Grudnia.-a – T. N.]
1529. Vilnae actum et datum in conventione generali feria secunda ipso die Sancti Lucae Evangelistae, drugi raz. [a- Ten co wyzej-a. – T. N.]
<1547> Sigismundi III[72] Augusti dicti,
1547. Vilnae in conventione generali feria secunda ipso die Sancti Valentini Martyris. [a- Poniedziałek, 14 Lutego.-a – T. N.]
1547. Vilnae in conventione generali feria secunda ipso die Sancti Valentini Martyris. [a- Ten co wyżej-a. – T. N.] Ten przywilej Pan Kapitan ma u siebie przysłany, jest to przysięga Zygmunta Augusta Litwinom dana, bardzo ciekawa.

53 Prad. rašyti *jestem*, bet ištaisyta.
54 Prad. rašyti *oda*, bet ištaisyta.
55 Turbūt norėta parašyti *smiertelni*.
56 Įtrp. *wiem*.
57 Sic!
58 Turbūt norėta parašyti *transumptach*.
59 Įtrp. *Publicznej*.
60 Tais. iš *znajdującej* (?).
61 Tais. iš *nadpisym*.
62 Visos 2 ir 3 prieduose esančios Narbuto pastabos (a–a, su inicialu T. N.) įkeltos į Daukanto tekstą iš paraščių.
63 *Onacewicz*.
64 Tais. iš *uszkodzone*.
65 Įrašyta vietoj išbraukto *jest* (?).
66 Sic!
67 Įtrp. *wieku*.
68 R. *k* taisyta.
69 Tais. iš *Anglica*.
70 Sic!
71 Prad. rašyti *Sact*, bet ištaisyta.
72 Skaičius *III* įterptas.

Stephani.
1576 Varsaviae Junij 29 die [a-29 Czerwca-a. – T. N.] confirmatio jurium et Libertatum Lithuaniae.
1576. Juramentum Stephani. [a- idem-a. – T. N.]
Жикгимонта Августа znowu
1563. Іюня 6 дня [a- 6. Czerwca-a. – T. N.] у Вильни. //
[**285**] 1564 г.[73] Іюля 1 дня у Бѣльску.
1566 г Марта 11 дня на со'мѣ вальномъ великомъ Виленскомъ
1568 г. Іюля 1 дня у Городнѣ. на соймѣ.
1568 Декабря 21 дня у Вильни.
1569. Lipca 1 dnia na Sejmie Lubelskim
1564. Marca 13. dnia w Warszawie dekleracya[74] o uniją i wolnosciach Litewskich.
List Marcina i Eugeniusza papiezow rownież Bazylejskiego Konsylium do[75] Zygmunta Kieystutowicza, które dozwalają mu wybrac sobie spowiednika wedle swego upodobania; nie zas tego przijmowac, którego Polacy mu narzucają! z tych ostatni ma Pan Kapitan u siebie. i drugie dwa całe.
1401. Radom in vigilia Sancti Gregorij, gdy Jagieło umarłby Polacy Króla bez Litwinow niebędą wybierac.
1413 a. 2 Octobra in Horodła. Horodelska Unija.
1433. Cracoviae Sabbatho proximo ante festum Epiphamiae, umowa między Zygmuntym Kiejstutowiczym a Jagiełą.
– – Tejże daty drugiż takiż.
1434. Actum in nova civitate Korczyn Sabatto ante Dominicam oculi. [a- 7. Marca.-a – T. N.] Tegoż z tymże.
1440 r. Cracoviae feria quinta infra octavas Epiphamiae.
[a- 7. Stycz. -a – T. N.] //
[**286**] 1490 a. Grodnae feria quarta infra octavas Epiphamiarum Domini [a- 12 Stycʒ. -a – T. N.]
1506 a. Vilnae feria tertia proxima post festum Sancti Lucae Evangelistae. [a- 26 Pazdzier. -a – T. N.]
[a- A. N^{r} 68-a[76]]
1580 a. Aprila 29. w Wilnie. Stefana assekuracya Litwinom, tę ma Pan Kapitan ma[77] u siebie.
[a- 1840. List Dowkonta-a. – T. N.][78]

Wynotowałem ten rejestr dla Pana Kapitana jedynie dla tego żeby wiedział gdzie są materiały, teraz mając dwa rejestra Radzwiłowskie i Warszewickiego możesz wiedziec co masz u siebie a czego nie masz i gdzie szukac. W archiwum zas przywilejow tyczących się ogólnej Litwy ważniejszych per extensum niema, lecz są tylko tresci po krótce wpisane. W moich wypisach porządku niema dla tego, że księgi biorą do Archeologicznej Kommissyi i trzymają po roku po pół roku u siebie nim wracają. Pożniej można je[79] ułożyc porządkiem lat i miejść. wszystko co było u nas prócz ograniczen za Panowania Witowta, Swidrigieły, Zygmunta Kiejstutowicza i Kazimierza tyczącego się Samsiadow te Wielmożny Dobrodziej już posiada; dokumenta bardzo są nie akuratnie w księgi wpisane jak Pan Kapitan postrzega, naczęsciej bez daty jak np traktat Zygmonta Kiejstutowicza z Jlią Wojewodą gdzie tylko powiedziano pisano w Soczawie a roku niepołożono i na kopij[80] jego rok następnego dokumentu jest położony, co się tycze wierności z księgami w tym Wielmozny Dobrodziej może bydz pewnym; ponieważ są lektowane a jeżeli się okazuie jaka wada w gramatycznym względzie to ta się znajduie w księgach. Także Aleksandra już zebrałem, teraz zbieram Zygmunta i Zygmunta Augusta, które Wielmożnemu Kapitanowi udzielę kiedy Bóg da zdrowie i kiedy ma prętko drukowac. Jest jeszcze ogólny rejest[81] Archiwum Krakowskiego we 2 lub 3 tomach w bibliotece puplicznej[82] Jmperatorskiej in folio, tego jeszcze niepatrzyłem, jeżeli co tam znajdę to nieomieszkam Wielmożnego Pana Kapitana uwiadomic. Proszę zkomunikowac się z P. Daniłowiczym on podał się w odstawkę, cokolwiek niedomaga, <on> mieszka teraz w Kijowie on ma[83] wiele zabytkow pismiennych, może udzieli dla Pana Kapitana.

Jego najniższy sługa
Dowkont. //

73 Santrumpa z. tais iš *a*.

74 Sic!

75 Tais. iš *ze* (?).

76 Rankraštyje šis tekstas yra l. 286 paraštėje.

77 Sic!

78 Žr. p. 261, 18 komentarą.

79 Įtrp. *je*.

80 Sic!

81 Turbūt norėta parašyti *rejestr*.

82 Turbūt norėta parašyti *publicznej*.

83 Buvo parašyta *onma*, bet ištaisyta.

[3 priedas]

[**278**] [a- A. Nr 73.-a[84]].
Jest w Archiwum [a- (:w Metryce.)-a – T. N.] Rejestr. z następnym tytułym
Series Archivorum Regni seu
Compedium pactorum, foederum, Tractatuum cum
Monarchijs, Regnis, Provinciis Dominijsque necnon
Privilegiorum Summorum, Pontificum, Jmperatorum,
Regum, Ducum, Principum et Vasallorum[85] Jnsuper
Jnscriptionum Variarum et Transactionum
in Archivo Regni reperabilium[86]
Summariè cum expressione Essentialium Vigore Commissionis
S. R. Mtis et Reipublicae. Conscriptum.
anno Salutis 1730 Cracoviae in Thesauro Regni.
a-(tego rejestru jest kart Numerowanych 337)-a[87].
Między innemi ciekawa[88] artykuł[89] znajduię się na stronice 27 pod Kategorią Przywileje W X Litew. pod N 101 liczby dokumentow to zapisano. Jnventarium traditorum Privilegiorum Originalium Magni Ducatus Lithuaniae et receptorum per Comissarios ad Thesaurum M D Lithuaniae 1581. anno
str. 298 tak zapisano: **Fasciculi**
<1.> 1538 Grodnae (zdaie się **1338.**)
1. **Fasciculus.** Literarum papirarearum in quo continentur privilegia Kiejstuti Ducis Lithuaniae cum Semovito Trojdeno Duce Mazoviae ex parte Evanicierum / zdaie się granicierum[90]:/ in[91] terram Grodnensem et terram Masoviae Visnae districtusque Goniądzen.[92] ibidem obligationes earundem terrarum. continentur sub. Lit. Aaa.
2. **Fasciculus**, in quo continentur diversae scripturae, sub. Lit. B. bb.
3. **Similis Fasciculus** sub. Lit. C. cc. dalej
6, Fasciculus literarum in quo continentur limites ab anno[93] 1535 inter Tykocin et Vizna sub Lit. ff. //
[277[94]] [a- A. Nr 66.-a[95]]
Pod Kategorią Pruskich na stronice 70 dokum N. 15. – **1238. 3tio Calendis[96] Junij** [a- (Maja 30)-a. – T. N.] **in Piskowe.** Casimirus Dux Cujaviae, pacta init cum Cruciferis 1o Terris et ditionibus

eorum nullas injurias per se et subidos suos inferet, cum paganis nullas Jnducias sine ipsis faciet, conquoerentibus justitiam administrabit, contraversias secundum notitiam bonorum virorum amicabiliter componet, si quid contra admiserit, Judicio[97] Episcopi Cujaviensis stabit, quod si ab eo monitus parere noluerit poenam ex communicationis Domini Papae per Vladislaviensem Episcopum incurrat.

Pod kategorią Litewską na stronice 18.

Dokument pod N 1.. 1367. Die Dominica ante Sancti Martini Rigae. [[a-] (Listopada 10)[-a] – T. N.]

Gvilhelmus Magister Livoniae et Olgerdus ac Kieystutus Reges Lithuaniae, pacem statuunt, describentes certos terminos, ultraquos progredi ex utraque parte non liceat.

Pod Kategorią Jnflantską na stronice 121.

Dokumentu N. 43. XII Calendas Junij [[a-] Maja 21[-a] – T. N.] Pontificatus anno V, /: pod rokiem 1298. [a-] (Warto tę bulę per extensum umiescic)[-a][98] Clemens Quintus [(Bonifacius VIII(*) – T. N.], committit Archiepiscopo Bremensi et Alberto Canonico Ravenatensi, commemoratis excessibus Cruciferorum de Livonia, quod

(*) [Bonifacy VIII[99] obrany 1294. Grud. 24. wyswięcony 1295 Stycz. 23[100]. † 1303 Paździer. 11. Jego rok V pontificatus w Maju jest <1299> 1298. Klemens V. obrany 1305 Listop. 14. † 1314. Kwiet. 20. Jego rok V pontif. w Maju jest <1309> 1310][101].

84 Rankraštyje šis tekstas yra l. 278 paraštėje.
85 Pirmoji *l* įtrp.
86 R. *a* taisyta iš *i.*
87 Rankraštyje šis tekstas yra l. 278 paraštėje.
88 Turbūt norėta parašyti *ciekawy.*
89 Ž-į prad. rašyti *r,* bet ištaisyta.
90 R-ės *ci* taisytos.
91 Ž. *in* parašytas pačioje eilutės pabaigoje, kur rankraštis gerokai apgadintas. Todėl negalima atmesti galimybės, kad Daukantas rašė ne žodį *in,* bet *inter.*
92 Turbūt norėta parašyti *Goniądzensis.*
93 Ž. *anno* įtrp.
94 Antras skaičius *7* taisytas.
95 Rankraštyje šis tekstas yra l. 277 paraštėje.
96 Tais. iš *Calendas.*
97 Pirmoji *i* įtrp.
98 Rankraštyje šis tekstas yra l. 277 paraštėje.
99 Skaičius *VIII* įtrp.
100 Įtrp. *wyswięcony 1295 Stycz. 23.*
101 Narbuto išnaša.

Archiepiscopum ceperint, septem Ecclesias Cathedrales everterint, septem alias usurpaverint, fratres Ordinis sui in eas intruserint praedicationem verbi DEi impediverint, Regnum Polocense ad fidem Conversum, in quo Colomen. et Ruthenien. Cathedrae erant, paganis vendiderint, alium item Regem Paganorum a fide averterint. Lechovien. Ecclesiam Cathedralem deleverint, nobiles terrae Semigaliae proditione acciderint, ultra centum millia fideliu[102] ad terras paganorum profugere compulerent[103], exitum Civitati Rigensi concluserint, nec quaeri de se passi sunt, Nuncios interceperint et occiderint Vladislai Cracoviae[104] et Sandomiriae Ducis terram ingressi, in Civitate Gdansko 10 hominum occiderint aliaque facinora perpetraverint, jubet itaque ut in ejusmodi excessus inquirant.
W tym Rejestrze Moskiewskie zaczynają się od 1635 r. Tatarskie od 1514 r Wołoskie homagium od 1387 r [a-] tu się rozumie stosunki tych krajow z Polakami Litwini zas daleko pierwej mieli[-a105] //

[102] Turbūt norėta parašyti *fidelium* (?).
[103] Antroji *e* tais. iš *u*.
[104] R. *r* taisyta.
[105] Rankraštyje šis tekstas yra l. 277 paraštėje.

Maloningasis Geradary,

Pagarbos vertą Maloningojo Pono Geradario šio rugpjūčio mėnesio laišką gavau ir džiaugiuosi, kad Tamsta stiprios sveikatos – duok Dieve, kad ir toliau būtum sveikas didelei mūsų naudai. Knyga *L'art de vérifier les dates*, pateikianti įvairių datų nuo Kristaus gimimo ligi 1600 metų sugretinimą su mūsų era, kainuoja 150 rublių asignacijomis, o nuo 1600 iki mūsų laikų – 130 rublių asignacijomis, iš viso 280 rublių asignacijomis už keliasdešimt tomų. Nežinodamas, ar, Maloningasis Kapitone, imsi, šio veikalo nepirkau, kad nereikėtų daryti pašto išlaidų; bet siunčiu Tamstai *Tables chronologiques par l'abbé Langlet du Fresnoi à Paris* (1778). Ši dviejų tomų knyga kainuoja tris rublius sidabru, joje parodyta, kuriam indiktui kiekvieni metai priklauso. Ją gavau iš privačios bibliotekos su sąlyga: jei Ponui Kapitonui nepatiks, tai malonėk atsiųsti atgal, kad galėčiau grąžinti tam, kieno ji buvo.
Jei, Pone Kapitone, gavai tris vokus, tai visus gavai, o jei du – tai ne visus: paskutinį siunčiau gegužės mėnesį per Poną Tvardovskį, kuris prižadėjo arba pačiam Ponui Kapitonui atiduoti Vilniuje, arba, jei nerastų Pono Kapitono, palikti Ponui Marcinovskiui, kaip praėjusiais metais: todėl, Pone Kapitone, sužinok iš jo, ar jis matėsi su Ponu Tvardovskiu, ar ne, ar jis neįteikė jam paketo perduoti Tamstai? Aš labai norėčiau, kad ir tie dokumentai būtų įdėti į dešimtą Tamstos veikalo tomą, nes jie labai įdomūs ir būtų pakankamas atsakymas Ponui Kraševskiui, o ir kitus sudomintų[1]. Tarp kitų [dokumentų] buvo Batoro kalba, išrašyta iš Menkeniuso veikalo[2], ir įvairių pasiuntinybių aktai, kuriuos buvau davęs Ponui

[1] Narbutas į Kraševskio užsipuolimus spaudoje reaguodavo ypač skausmingai. Visa gausi jo korespondencija rodo nepasitenkinimą Kraševskio istoriniais darbais. Antra vertus, su oficialia kritika prieš rašytoją Narbutas taip ir nestojo, manydamas Kraševskį esant savotišku „literatūros maniaku" (Narbuto giminaičio Justino Narbuto sugalvotas epitetas), su kuriuo neverta diskutuoti. Šį kartą Daukantas tikriausiai turėjo omenyje Kraševskio rašinį *Athenaeum*.

[2] Čia minimas šis šaltinių leidinys: *Sigismundi Augusti, Poloniarum Regis, epistolae, legationes et responsa. Nec non Stephani Batorii, Reg. Pol. epistolarum decas et oratio ad Ordines Poloniae e museo H. de Huyssen*[...], omnia recensuit Jo[hannus] Burchard[us] Menckenius, Lipsae: F. Gleditsch, 1703.

Profesoriui[3], kad patikrintų datas; tačiau jis, neparašęs nė mažiausios pastabos, grąžino man, ir todėl aš turėjau išsiųsti per Poną Tvardovskį su tokiomis datomis, kokias radau; nesitikėjau, kad jis šiuo atveju taip netikusiai pasielgtų. Dokumentai – apie Žygimanto Kęstutaičio viešpatavimą, kurių buvo daugiau, negu Radvilų registre pažymėta, ir apie Kazimiero viešpatavimą, – tie, kurių Tamsta savo veikale nepaminėjai.
Sunku, Pone Kapitone, viską tvarkingai surinkti, todėl spausdink ką nutverdamas, nes visi mes esame mirtingi, o laikas negrąžinamai bėga, – jei negalima visko paimti, gerai nors šiek tiek pagriebti. Stebiuosi, kad Ponas Danilavičius, kuris turi daugiau kaip du tūkstančius dokumentų, nenori jų Ponui duoti[4]. Ponas Profesorius taip pat turi daug įdomių, tačiau jam, vargšui, reikia pinigų, aš irgi negaliu išprašyti; jis buvo parašęs Vilniaus miesto istorijos[5] kritiką, kur trumpai nurodė klaidingas datas ir kunigaikščių vardus, – prašiau, kad pasiųstų savaitraščiui[6]; tačiau jis nusiuntė pačiam Kraševskiui, kad išspausdintų *Athenaeum*. Ponas Kraševskis atsakė, kad į tai atsižvelgs antrame šios istorijos leidime.
Siunčiu čia vieną dokumentą, duotą man valstybės patarėjo Bazilijaus Anastasevičiaus[7] ir perrašytą iš spausdinto, esančio jo bibliotekoje, taip pat privilegijų, esančių Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje[8], registrą ir herbų, kurie diplomuose neturi pavadinimų, registrą.
Prašom man atleisti už neišsamų paaiškinimą, nes dėl mūsų klimato šiek tiek negaluoju, šoną maudžia. Linkėdamas Tamstai sveikatos ir sėkmės, lieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
Simonas Daukantas

Peterburgas,
1842 metų rugpjūčio 28 diena[9]

[1 priedas]

[A. Nr. 67]
Nobilituoti asmenys Lietuvoje, kurių privilegijose herbų pavadinimų nėra:

1536 metai. Odlianickis (auksinio skydo, kurio viduryje iš žydros spalvos debesies kyšanti šarvuota ranka, laikanti kovai iškeltą ir sukruvintą kardą, apatinė dalis, arba skydo pagrindas, yra raudonos spalvos, o skydo viruštinėje dalyje, arba viršūnėje, – šalmas, virš kurio taip pat yra ištiesta ranka, laikanti iškeltą kardą; abu šalmo šonus dengia tamsiai raudonos spalvos su melsvu atspalviu uždangalas). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 24, l. 26.
1540 m. Kapličams (raudoname skyde žalia pušis su trimis iš vieno kelmo kylančiomis viršūnėmis bei šaknimis, skydo viršuje – apvalus šalmas, virš jo – pusė šarvuoto žmogaus, šio galva be šarvų, su palaidais plaukais, ir laiko rankomis jis tą pušį už šaknų). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 24, l. 68.
1548 m. Jonas Dvoržanskis (apdovanojame ir ginklais arba herbu, kuris matyti iš dailininko čia nupiešto piešinio ir t. t.). *Lietuvos aktai. Teismų knyga* 38, l. 560.
1562 m. Nestorovičius (žaliame lauke elnio ragai, į ąžuolą įaugę, su

[3] Ignotui Onacevičiui.
[4] Danilavičius suteikė Narbutui ne vieno dokumento nuorašą, abu istorikai susirašinėjo. Vis dėlto tai nebuvo nuoširdūs kolegiški santykiai. Danilavičius taip nusakė šią situaciją: „Abu dirbame vienoje dirvoje. Maloningasis Pone Geradary, semi pilna sauja, todėl gausi kuo gausiausią derlių, pjaudamas net rauges; aš, nors neryžtingai ir nevaisingai, renku gryną grūdą, kaupdamas Lietuvos privilegijų fragmentus“ (Danilavičiaus laiškas Narbutui, Maskva, 1839 10 08(20), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 36).
[5] Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 1–4, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, wydanie Adama Zawadzkiego (t. 1–2, 1840; t. 3, 1841; t. 4, 1842).
[6] *Tygodnik Petersburski.*
[7] Bazilijus (Vasilijus) Anastasevičius (*Anastasiewicz*, 1775–1845) – bibliografas, literatas, kolekcionierius, kadaise tarnavęs Vilniaus universiteto kuratoriaus Adomo Čartoriskio sekretoriumi. Gausus Anastasevičiaus susirašinėjimas (jo korespondentai buvo Kazimieras Kontrimas, Juozapas Zavadzkis, Vilniaus universiteto rektoriai Jeronimas Stroinovskis bei Simonas Malevskis ir kt.) dabar saugomas Viešojoje valstybinėje Michailo Saltykovo-Ščedrino bibliotekoje Sankt Peterburge. Paskutiniais gyvenimo metais palaikė glaudžius ryšius su Daukantu.
[8] Dabar Viešoji valstybinė Michailo Saltykovo-Ščedrino biblioteka Sankt Peterburge.
[9] Laiško originale data taisyta iš 26 į 28 dieną. Galbūt Daukantas laišką parašė rugpjūčio 26 dieną, bet išsiuntė dviem dienomis vėliau?

šalmu, o virš šalmo – stručio plunksna su kitais papuošimais. Herbas turi turėti savo vardą Ąžuolragis). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 41, l. 191.
1567 m. Kondratovičius (herbas Eglė), daugiau nieko nepasakyta. *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 50, l. 115.
1565 m. Danovičius (baltas kryžius raudoname lauke). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 41, l. 272.
1576 m. Zarovskis (pusmėnulį, arba pusę mėnulio, ir žvaigždę bei kryžių su šalmu, kaip tai geriau matyti iš šioje privilegijoje stropiai ir gražiai dailininko nupiešto piešinio). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 61, l. 34.
1581 m. Kornilas Anisimovičius Pervalkietis (jo herbas yra įtemptas lankas su strėle, turi jis ir jo vaikai ir t. t.). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 65, l. 150.
1566 m. Saurimovičius (jo herbas yra rožė su penkiais žiedais raudoname lauke, suteikėme jo signetui ir antspaudui). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 38, l. 397.
1578 m. Jelskis (prie jų senovinio herbo, kuriuo jie nuo pirmtakų laikų antspauduodavo, tai yra prie dviejų sukryžiuotų kalavijų, virš kurių yra žvaigždė, pridedame šalmą ir virš šalmo stručio plunksną su kitais papuošimais, kaip čia nupieštą rodome), privilegijoje karalius Steponas sako – „nuo seno Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų luomo žmonės, bajoriškos kilmės“. *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 59, l. 67.
1581 m. Matejevičius (herbą elnio galvą su ragais, kaip nupiešta yra). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 67, l. 46.
1561 m. Milevskis (jo herbas elnio ragai ąžuole). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 41, l. 172.
1613 m. Elijus Juškovskis (herbą, būtent raudonos spalvos skydą, kuriame apnuogintą kardą laikanti šarvuota ranka ir raudonas bei rusvas uždangalas, krintantis nuo atviro šalmo su trimis stručio plunksnomis, kaip tai matyti šiame piešinyje). *Lietuvos aktai.* [*Užrašymų*] *knyga* [?].
1659 m. Muraška (turintis tris įkartas, o virš jų įtemptą lanką su strėle, pervėrusia virš lanko esančią širdį). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 130, l. 360.

1765 m. Broliams Ignotui ir Juozapui Gorskiams (mėlyname lauke žiedą laikanti ranka, šalme panaši žiedą laikanti ranka virš penkių stručio plunksnų į viršų ištiesta). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 190, l. 20.
1765 m. Kazimirskis (mėlyname lauke dešinė šarvuota ranka, laikanti žemyn nuleistą auksinį žiedą, taip, kaip nupiešta). [*Užrašymų*] *knyga* 190, l. 30.
1766 m. Orlovskis (geltoname lauke trys iš žemės augančios ir pražystančios raudonos tulpės, ant šalmo penkios stručio plunksnos, ant jų mažas kryžius). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 190, l. 126.
Daug yra tokių bajorystės privilegijų, kuriose visai neprisimenama apie herbą. Netgi nėra herbų vardų tokių asmenų, kurie priėmė kitus į savo herbus. Štai, pavyzdžiui, Balakieras Olizarovskis, nobilitacija 1622 metais, be herbo; Nevainavičius iš Vieštartavičių, giminė labai sena, be herbo, 1536 metais; Gedvilas, be herbo, 1586 metais.
1551 m. Mitkovičių priėmė į savo herbą Polocko vaivada Stanislovas Davaina, jo herbas privilegijoje paminimas tais žodžiais: „liūtas ant mūro". *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 35, l. 82.
1563 m. Vasilevičių priėmė į savo herbą Jo Karališkosios Malonybės maršalka Vladimiro horodničius Mikalojus Tichnavičius Kozinskis: „savanoriškai priėmęs į savo herbą – trys lelijos (*tri lelije*) *raudoname lauke,* – prašė karalių". *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 41, l. 179.
1567 m. Adomą Janovičių iš Petkų(?) Bilinskį Minsko kaštelionas Tolvaišas priėmė į savo herbą Gulbę, kuriame karalius prie šalmo kalaviją pridėjo. *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 50, l. 120.
1569 m. Prastvilovičius į savo herbą priėmė Kvintą, nepasakyta, koks Kvintų herbas. *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 49, l. 239.
1569 m. Budilas, jo herbas: vadinamas *Lelije* (žvaigždė ties mėnuliu), kaip čia yra nupiešta, – privilegijos žodžiai. *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 51, l. 239 (galbūt dabartinė Leliva?).
1576 m. Rudaminas priėmė į savo herbą Radvila (turės Radvilų herbą, žydrame lauke tris rusvai nuspalvintus medžioklės ragus, kurių siauresnieji galai viduje susijungia, o platesnieji, lygiai išsikišdami į išorę, sudaro trikampę figūrą, virš herbo iškeltas atviras

geležinis šalmas su dviem sparnais iš karūnos). *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 55, l. 99.
1564 m. Imbra Jokūbas Vengras, būdamas Vengrijoje, naudojo antspaudą su Pelikanu, Žygimantas Augustas pridėjo tris stručio plunksnas, Batoras 1579 metais taip pat jam tai patvirtino. *Lietuvos aktai. Užrašymų knyga* 65, l. 117.
Tuo nuostabiau, kad netgi paskutiniam karaliui valdant, kada daugiausia nobilituojama buvo, beveik trečdalis herbų privilegijose yra be pavadinimų. Todėl reikia daryti išvadą, kad Niesieckis pats davė pavadinimus daugumai jo herbyne esančių herbų, paimtų iš vokiškųjų herbynų. Labai teisinga Pono Kapitono pastaba, kad daug tikrai lietuviškų herbų yra lenkiškuose herbynuose, nes juk turėjome herbus ir prieš 1413 metus. Tam įrodymas yra sutartys su kryžiuočiais, sudarytos iki paminėtų metų, kurias cituodamas Lukas Davidas aprašo netgi herbus – tiek kunigaikščių, tiek privačius (t. VII, p. 174, 178; t. VIII, p. 33). Daug yra lietuviai skolingi Ponui Kapitonui už keliasdešimt tikrų lietuviškų herbų išaiškinimą ir suradimą. Duotų Tamstai Dievas sveikatos ir brangų Tamstos gyvenimą pailgintų, neabejotinai ir daugiau būtų atrasta Tamstos pastangomis. Reikėtų pageidauti, kad, Pone Kapitone, galėtum į mūsų kraštus žvilgtelėti, bent jau į Burbų, Šemetų, Orvydų ir kitas gimines – dar daug tos rūšies lobių atrastum. Įsižiūrėjus į jau žinomus tikrus lietuviškus herbus, atrodo, kad jie buvo religiniai ženklai, fetišai ar laimės simboliai ir todėl turėjo būti laisvai pasirenkami – kokį ženklą pasirinkdavo laimės simboliu, tokį ir naudodavo antspaude. Kojalavičiaus herbyne tie herbai, kuriuos nuo paminklų surinko, yra įdomūs. Pirmasis tarp jų, regis, esąs dobilo lapeliai, forma tokia ☘ , *in quad am subscriptione anni 1556*[10], kadangi su kitokia figūra palyginti neįmanoma. Tuo labiau kad *dobyłas* lietuviškai, *trilistik* rusiškai, po šiai dienai vaidina didelį vaidmenį dainose, burtuose ir gydyme, tiek mūsų kraštuose, tiek ir aukštutinėje Lietuvoje.
Prisiminus Kojalavičiaus herbyną, apie kurį Kunigas pijoras Jakukevičius kalbėjo[11], tai yra ne Pono Špilerio egzempliorius, o mano nuosavas, mano ranka kadaise perrašytas. Kunigai pijorai

apgavo Kunigą Jakukevičių, pasišaipydami iš jo. Su didžiausiu noru leisčiau pasinaudoti Ponui Kapitonui, jei būtum arti. Tačiau kadangi esame toli vienas nuo kito ir abu mirtingi, tai nenorėčiau iš savo rankų išleisti, nes po mano brolio mirties[12] neturiu nieko daugiau, kas galėtų stengtis atgauti man mirus. O aš norėčiau nors tolimiausiam giminaičiui palikti, nes tai yra mano kruvinas darbas. Be to, iš visų jėgų stengiuosi, kad galima būtų jį išspausdinti *extra limites*[13], tik neturtas dar neleidžia tai įgyvendinti. *Vale et vale*[14].

Tamstos nuolankiausias tarnas
Simonas Daukantas

[2 priedas]

Siunčiu čia registrą, sudarytą pagal datas privilegijų, išduotų visai LDK ir transumptų pavidalu surašytų į vieną knygą, šiandien esančią Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje ir turinčią nugarėlėje įrašą *LDK privilegijos. Radvilų archyvas* [žr. [p?] 249–T. N.][15]. Knyga įrišta; matyt, kad buvo vandenyje arba ugnyje, nes popierius sudūlėjęs, vos laikosi. Kai kurie puslapiai suklijuoti, kad lapai neiširtų, kiti pakankamai švarūs ir galima skaityti. Ją surado Ponas Profesorius On[acevičius], tik kartą turėjau rankose ir išrašiau tik datas, kurias čia pateikiu dėl įdomumo. Kai trečią dieną vėl nuėjau, norėdamas kai ką nurašyti, radau knygą paslėptą ir jau daugiau Ponas Profesorius jos prisiklausti negalėjo. Tai štai:
Žygimanto Kęstutaičio
1434 m. Rašyta ir duota Viešpaties Žengimo į dangų dieną [gegužės 7 d. – T. N.] mūsų Trakų pilyje. Svarbiausia privilegija, tik labai sužalota, taip, kad jau didesnė pusė popieriumi užklijuota. Tačiau

[10] Kaip tai jau aprašyta apie 1556 metus (*lot.*).
[11] Narbuto 1842 metų rugpjūčio 10(22) dienos laiške – kunigas Makukevičius (*Makukiewicz*).
[12] Simono Daukanto brolis Aleksandras mirė 1841 metų spalio 5(17) dieną.
[13] Nors užsienyje (*lot.*).
[14] Lik sveikas (*lot.*).
[15] Turimas omenyje Radvilų archyvas Nesvyžiuje. Dalis jo po Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimų, kai Nesvyžius atiteko Rusijos imperijai, buvo pervežta į Peterburgą.

svarbiausias straipsnis dar išliko – regis, didesnei to garbingo kunigaikščio šlovei. Štai jis: *Neminem captivabimus nisi jure victum etc.*[16] Taigi Lietuva jau XV a. pradžioje turėjo tas pačias teises, kurias anglai *Carta Magna*[17] vadina. O mes tą geradarį, sekdami lenkų rašytojais, ramiausiai tironu vadiname!
Kazimiero
1457 m. Antradienį šv. Zigmanto dieną [antradienis, gegužės 2 d. – T. N.] Vilniuje.
Aleksandro
1492 m. Pirmadienį, Viešpaties Atsimainymo dieną [pirmadienis, rugpjūčio 6 d. – T. N.] Vilniuje.
Žygimanto II
1522 m. Antradienį, Šlovingiausios Mergelės Marijos Apreiškimo dieną [antradienis, kovo 25 d. – T. N.], mūsų valdymo antraisiais metais Gardine, visuotiniame seime. Matyt, klaidingai perskaitė datą.
1522 m. Gardine. Rašyta visuotiniame seime pirmadienį, per šv. Petro Sosto šventę [pirmadienis, vasario 22 d. –T. N.].
1529 m. Pirmadienį, šv. Luko Evangelisto dieną [pirmadienis, spalio 18 d. – T. N.] Vilniuje.
1522 m. Šeštadienį, šv. Mikalojaus dieną [šeštadienis, gruodžio 6 d. – T. N.] Vilniuje, visuotiniame seime.
1529 m. Rašyta ir duota Vilniuje, visuotiniame seime pirmadienį, šv. Luko Evangelisto dieną, antrą kartą tas pat [kaip anksčiau – T. N.].
Žygimanto III Augusto
1547 m. Vilniuje visuotiniame seime, pirmadienį, šv. Valentino Kankinio dieną [pirmadienis, vasario 14 d. – T. N.].
1547 m. Vilniuje visuotiniame seime, pirmadienį, šv. Valentino Kankinio dieną [tas pat, kaip anksčiau – T. N.]. Tą privilegiją, Pone Kapitone, turi atsiųstą, tai yra Žygimanto Augusto lietuviams duota priesaika, labai įdomi.
Stepono
1576 m. Varšuvoje, birželio 29 d. [birželio 29 d. – T. N.], Lietuvos teisių ir laisvių patvirtinimas.
1576 m. Stepono priesaika [tas pat – T. N.].

Žygimanto Augusto vėl
1563 m. Birželio 6 d. [birželio 6 d. – T. N.] Vilniuje.
1564 m. Liepos 1 d. Bielske.
1566 m. Kovo 11 d. didžiajame visuotiniame Vilniaus seime.
1568 m. Liepos 1 d. Gardino seime.
1568 m. Gruodžio 21 d. Vilniuje.
1569 m. Liepos 1 d. Liublino seime.
1564 m. Kovo 13 d. Varšuvoje, deklaracija dėl unijos ir lietuvių laisvių.
Popiežių Martyno ir Eugenijaus, taip pat Bazelio susirinkimo raštas Žygimantui Kęstutaičiui, kuriuo leidžiama jam išsirinkti sau nuodėmklausį, koks patiks, o ne tą priimti, kurį lenkai jam prievarta perša! Iš šitų paskutinį, Pone Kapitone, turi ir du kitus ištisai.
1401 m. Radome, šv. Jurgio išvakarėse. Jei Jogaila numirtų, lenkai karaliaus be lietuvių nerinks.
1413 m. Spalio 2 d. Horodlėje. Horodlės unija.
1433 m. Krokuvoje, artimiausią šeštadienį prieš Apsireiškimo šventę. Sutartis tarp Žygimanto Kęstutaičio ir Jogailos.
Tos pačios datos kitas toks pat.
1434 m. Duota naujame Korčino mieste, šeštadienį, trečiojo Gavėnios sekmadienio išvakarėse [kovo 7 d. – T. N.]. To paties su tuo pačiu.
1440 m. Krokuvoje, ketvirtadienį aštuntadienyje po Apsireiškimo [sausio 7 d. – T. N.].
1490 m. Gardine, ketvirtadienį aštuntadienyje po Viešpaties Apsireiškimo [sausio 12 d. – T. N.].
1506 m. Vilniuje, artimiausią antradienį po šv. Luko Evangelisto šventės [spalio 26 d. – T. N.].
[A. Nr. 68]
1580 m. Balandžio 29 d. Vilniuje. Stepono laidavimas lietuviams.
Tą, Pone Kapitone, turi.
[1840 metai. Daukanto laiškas – T. N.][18]

[16] Suimsime, tik įrodžius kaltę ir t. t. (*lot.*).
[17] Didžioji laisvių chartija, paskelbta 1215 metais Anglijos karaliaus Jono Bežemio.
[18] Be jokios abejonės, šiame Narbuto

Perrašiau šį registrą Ponui Kapitonui tik tam, kad žinotum, kur yra medžiaga. Dabar, turėdamas du Radvilų registrus ir Varševickio [registrą][19], gali žinoti, ką turi, ko neturi ir kur ieškoti. Archyve visai Lietuvai skirtų svarbesnių privilegijų *per extensum*[20] nėra, yra tik trumpai aprašytas jų turinys. Mano išrašuose tvarkos nėra todėl, kad knygas ima į Archeologijos komisiją[21] ir laiko metus, pusę metų, kol grąžina. Vėliau galima juos sudėti pagal metus ir pagal vietoves. Viską, kas pas mus buvo iš Vytauto, Švitrigailos, Žygimanto Kęstutaičio ir Kazimiero valdymo laikų apie kaimynus, išskyrus ribų nustatymus, tą, Maloningasis Geradary, jau turi. Dokumentai labai netvarkingai į knygas įrašyti, kaip, Pone Kapitone, pastebi, dažniausiai be datų, pavyzdžiui, Žygimanto Kęstutaičio sutartis su vaivada Ilja, kur tik pasakyta, kad *rašyta Sučavoje,* o metai nenurodyti ir šios sutarties nuoraše įrašyti toliau einančio dokumento metai. Dėl to, ar įrašai atitinka knygas, Maloningasis Geradary, gali nebūgštauti, nes jie yra tikrinami ir, jei pasitaiko kokia gramatinė klaida, tai ta yra knygose. Taip pat jau surinkau Aleksandro aktus, dabar renku Žygimanto ir Žygimanto Augusto, kuriuos Maloningajam Kapitonui atsiųsiu, jei Dievas duos sveikatos ir jei bus nedelsiant skelbiami. Dar yra bendras Krokuvos archyvo registras, du ar trys tomai *in folio*, Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje. Jo dar nežiūrėjau; jei ką ten rasiu, tai nedelsiu Maloningajam Ponui Kapitonui pranešti. Prašau susisiekti su Ponu Danilavičiumi, jis atsistatydino, šiek tiek negaluoja, dabar gyvena Kijeve. Jis turi daug rašytinių paminklų, gal paskolins Ponui Kapitonui.

Tamstos nuolankiausias tarnas
Daukantas

[3 priedas]

[A. Nr. 73]
Archyve [metrikoje – T. N.] yra sąrašas tokia antrašte:
Karalystės archyvų ar Karalystės archyve esančių paktų, sutarčių, susitarimų su valstybėmis, karalystėmis, kraštais bei valdomis, taip pat popiežių, imperatorių, karalių, kunigaikščių, valdovų ir vasalų

privilegijų visuma, be to, įvairių dokumentų bei nuorašų sąvadas su turinio santraukomis, sudarytas 1730 metais Krokuvoje, Karalystės ižde Šventosios Karališkosios Didenybės ir Respublikos komisijos sprendimu (to sąrašo yra 337 numeruoti lapai).

Tarp kitų įdomus straipsnis yra p. 27, skyriuje Lietuvos DK privilegijos, dokumentų sąrašo nr. 101: 1581 m. į Lietuvos DK iždą atiduotų ir komisarų perimtų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės privilegijų originalų inventorius.

P. 298 taip įrašyta: *Fastikulai*: 1538 m. Gardine (regis, kad *1338 m.*).

1. *Fastikulas* su Aaa ženklu popierinių raštų, kuriame yra Lietuvos kunigaikščio Kęstučio sutartys su Mazovijos kunigaikščiu Ziemovitu Traideniu dėl „evanicierum“ (atrodo, kad ribų) Gardino ir Mazovijos žemių Viznos ir Goniondzo apygardose, taip pat tų žemių užstatymo aktai.

2. *Fastikulas* su B.bb ženklu, kuriame yra įvairūs raštai.

3. *Panašus fastikulas* su C.cc ženklu, toliau

6. Fastikulas raštų su ff ženklu, kuriame yra Tikocino ir Viznos ribos, pradedant 1535 metais.

[A. Nr. 66]

Prūsijos skyriuje, p. 70

dokumentas nr. 15 – *1238 metai. Trečia diena prieš birželio kalendas* [gegužės 30 d. – T. N.] „*in Piskowe*“.

Kazimieras, Kujavijos kunigaikštis, sudaro sutartį su kryžiuočiais:

1. Jis pats ir jo valdiniai anų žemėms bei valdoms nedarys jokios žalos, be anų pačių nedarys jokių paliaubų su pagonimis, kels teismus, jeigu jam kas nors skųsis. Kaip ir dera geriems vyrams, draugiškai stengsis užglaistyti kivirčus. Jeigu kuo nors nusižengs,

įraše data nurodyta klaidingai. Korespondenciją su Daukantu Narbutas užmezgė tik 1842 metais. Suprantama, galima būtų spėlioti, kad šie priedai Daukanto buvo pridėti prie Onacevičiaus laiško, 1840 metais rašyto Narbutui. Tačiau šią prielaidą paneigia 1842 metų rugsėjo 15(27) dienos Narbuto laiškas Daukantui, kuriame tiesiogiai komentuojama kai kuri prieduose pateikta informacija.

[19] Tikriausiai turimas omenyje Kristupas Varševickis (*Warszewicki*, 1543–1603), lenkų istorikas, rašytojas, politikas.

[20] Ištisai, pilnai (*lot.*).

[21] Turima omenyje Peterburgo archeografijos komisija (1836–1923).

stos prieš Kujavijos vyskupo teismą, o jei nenorės paklusti pastarojo įspėjimams, popiežiaus vardu Kulmo vyskupo bus nubaustas atskyrimu nuo Bažnyčios.
Lietuvos skyriuje, p. 18
Dokumentas nr. 1. 1367 metai. Sekmadienį prieš šv. Martyną [lapkričio 10 d. – T. N.], Rygoje. Livonijos magistras Vilhelmas ir Lietuvos kunigaikščiai Algirdas bei Kęstutis sudaro taikos sutartį, nustatydami kai kurias ribas, kurių nė vienai pusei peržengti nevalia.
Livonijos skyriuje, p. 121
Dokumentas nr. 43. Dvyliktą dieną prieš birželio kalendas [gegužės 21 d. – T. N.] penktaisiais pontifikato metais (1298 metais) (verta tą bulę *per extensum* perrašyti).
Klemensas V [Bonifacas VIII* – T. N.], priminęs Bremeno arkivyskupui bei Ravenos kanauninkui Albertui Livonijos kryžiuočių nusikaltimus, būtent kad suėmė arkivyskupą, kad sugriovė septynias katedras, o kitas septynias užgrobė, kad paskyrė jose savo Ordino brolius, kad pardavė pagonims jau atverstą į tikėjimą Polocko kunigaikštystę, kurioje buvo pastatytos *Colomen[?]* ir *Ruthenien[?]* katedros, kad dar vieną pagonių kunigaikštį nuo tikėjimo atstūmė, kad sunaikino *Lechovien[?]* katedrą, kad Žiemgalos žemės didikus išdavyste susilpnino, kad daugiau kaip šimtą tūkstančių tikinčiųjų privertė bėgti pas pagonis, kad uždraudė išeiti iš Rygos miesto ir užgynė anais pasiskųsti, kad suėmė ir užmušė pasiuntinius, kad užpuolę Krokuvos ir Sandomiro kunigaikščio Vladislovo žemę Gdansko mieste užmušė dešimt žmonių ir pridarė kitokių piktadarysčių, liepia jiems iškelti bylą dėl šių nusikaltimų.
Tame registre maskvietiški reikalai prasideda nuo 1635 metų, totoriški – nuo 1514, valakų priesaikos – nuo 1387 metų. Čia kalbama apie tų kraštų santykius su lenkais. Lietuviai daug anksčiau su jais bendravo.

* [Bonifacas VIII išrinktas 1294 m. gruodžio 24 d. Įšventintas 1295 m. sausio 23 d. Mirė 1303 m. spalio 11 d. Jo penktieji pontifikato metai gegužės mėnesį yra 1298. Klemensas V buvo išrinktas 1305 m. lapkričio 14 d. Mirė 1314 m. balandžio 20 d. Jo penktieji pontifikato metai gegužės mėnesį yra 1310].

1842 m. rugsėjo 6(18) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Padėka už atsiųstus istorinius rankraščius, nuomonė apie Kraševskio monografiją Vilnius bei informacija apie naujus Šiaurių dvaro muziejaus eksponatus

L. 4r–5v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 20,6x13,3 cm formato angliško popieriaus „Bath“

[4r] Szawry. 1842. Września 6.

Pisałem niedawno do Pana Dobrodzieja, odpisując na szanowny list jego od 15 Julii. Teraz otrzymawſzy z Wilna zależałą niewiem jak korrespondencję donoſzę że P. Marcinowski uiscił się z poruczenia, więc te ramoty doszły rąk moich. Niech Bóg nadgrodzi staranie podejmującym o nie.– To tylko wyrzec tu mogę.
Prosiłem o wywiedzenie się o dziele: L'art de verifier les dates. Kiedy to bez przykrej fatygi obejśdʒ się może.–
U nas Lida miasto powiatowe okropnie pogorzało, Kościoł i Klaſʒtor XX Pijarow, Szkoła powiatowa Szlachecka i połowa zabudowań prywatnych. – // [**4v**] Co też ten Pan Kraſzewſki na Litwinów dokazuje. **Słówko autora** przed 4tym Tomem Wilna oburza całą Litewską powszechność. Zacoby tak zawziętych przeciwników naſza narodowość Litewska miała nierozumiem. – Co robi P. O Nacewicʒ? czy zdrów i czy zawſze na nas łaskaw? Prosiłem żeby za Ringoldem przemowił, preciw Daniłowiczowi, niewiem dla czego milczy? Pan Lachowicʒ uwielbiany u nas powſzechnie zprac // [**5r**] swoich i znajomości oraz zamiłowań historycʒnych, musi bydʒ Panu znajomy, chciałbym z nim wejsdʒ wstosunki literackie, proſzę o tej chęci mojej zawiadomić go a może i adres swój przysłałby[1], u nas badaczow nad dziejami, wiele jest do gawendy.
Nabycia do Muzeum Litewskiego pomnożyłem w tym roku, zwiedziwſzy pole bitwy byłej[2] w r. 1385[3] Wrześ. 5. Sliczną Kulę działową z marmuru Szwedʒkiego między innemi rzeczema znalazść się udało. – Figuruje ona obok **Kawasa** bogu wojny statui orygi//[**5v**]nalnej z miedzi Koryntskiej, ktorą znaleziono na polach Plotelskich wpowiecie Telſzewsk. Otoż dotykalny dowod że pogaństwo litewskie miało swoje posągi. Styl dziwny do Prylwickiego odkrycia podobny. Mam zbroje z ciał palonych rycerzy i inne drobnostki z mogił i Obelejow, czyli zglisk w ktorych popioły po spaleniu składano. Wiłkomierski kraj klaſsycʒny dostarczył mi niemało nabytkow.–
Proſzę przyjąc sczere od serca i uczuć wdzięcznoscią natchniętych pozdrowienie

Sługa najniżſzy
T Narbutt //

[1] Pirmoji *ł* tais. iš *z*.
[2] R. *j* taisyta.
[3] Skaitmuo *3* tais. iš *5*.

Šiauriai, 1842 metų rugsėjo 6 diena

Neseniai rašiau Ponui Geradariui, atsakydamas į pagarbos vertą liepos 15 dienos laišką. Dabar, iš Vilniaus gavęs nežinia kaip užsigulėjusią korespondenciją, pranešu, kad Ponas Marcinovskis atliko savo misiją, taigi tie raštai pasiekė mane. Tegul Dievas atlygina tiems, kurie tiek pastangų įdėjo. Tiek tegaliu pridurti.
Prašiau pasiteirauti apie knygą *L'art de vérifier les dates* – jeigu tik tai galima padaryti be papildomų rūpesčių.
Mūsų apskrities centrą Lydą nepaprastai nuniokojo gaisras: sudegė kunigų pijorų bažnyčia ir vienuolynas, apskrities bajorų mokykla ir pusė privačių pastatų.
Ką gi tas Ponas Kraševskis apie lietuvius įrodinėja? *Autoriaus žodelis*, esantis ketvirtajame *Vilniaus* tome, kelia visos Lietuvos visuomenės pasipiktinimą. Nesuprantu, už ką mūsų lietuvių tauta turi tokių piktų priešų?[1]
Ką veikia Ponas Onacevičius? Ar sveikas ir visuomet mums maloningas? Prašiau, kad Rimgaudą užstotų prieš Danilavičių, nesuprantu, kodėl tyli. Ponu Liachovičiumi[2] pas mus visi žavisi dėl

[1] Turima omenyje monografijos *Vilnius* paskutinio tomo pratarmė, pavadinta „Autoriaus žodelis“, kurioje Kraševskis kaltino visus tuos, kurie slėpė istorinę medžiagą ir nepadėjo jam rašant studiją. „Šlykštūs egoistai, – rašė Kraševskis, – turėdami galimybę prieiti prie mums nepasiekiamų šaltinių, naudoja juos savo tikslams, savo asmeninės šlovės spindesiui [...]. Deja, nėra tarp mūsų žmogaus, kuris nors kiek pasiaukotų dėl visuotinės gerovės“ (p. XVI).

[2] Stanislovas Augustas Liachovičius (*Lachowicz*) 1839–1844 metais gyveno Peterburge ir leidinyje *Tygodnik Petersburski* paskelbė daug straipsnių iš istorijos ir meno. Pasireiškė ir kaip poetas, vertėjas. Tačiau labiausiai išgarsėjo kaip istorijos šaltinių publikuotojas. 1842 metais Vilniuje pasirodė pirmasis (*Tygodnik Petersburski* leidėjui Juozapui Pšeclavskiui dedikuotas) rinkinys: *Pamiętniki do dziejów Polski: Listy oryginalne Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego, Wojewody Wileńskiego, Marszałka i Kanclerza W. X. L. [...], z autentyków spisane i wydane przez Stanisława Augusta Lachowicza*, Wilno: nakładem i drukiem T. Glücksberga, 1842. Antrasis rinkinys buvo išspausdintas 1843 metais ir buvo dedikuotas Mikalojui Malinovskiui: *Reszty Rękopismu Jana Chryzostoma na Gosławach Paska, deputata z powiatu Lelowskiego [...] (1656–1688), z egzemplarza w Cesar. Publ. bibliot. w Petersburgu znajdującego się spisane i*

jo darbų, žinių ir istorijos pomėgio. Manau, kad Tamsta esi su juo pažįstamas, norėčiau užmegzti literatūrinius ryšius, prašyčiau pranešti jam apie šį mano norą, galbūt atsiųstų ir savo adresą – mums, istorijos tyrinėtojams, yra daug apie ką pakalbėti. Aplankęs 1385 metų rugsėjo 5 dienos mūšio vietą, šiais metais papildžiau Lietuvos muziejų[3]. Be kitų daiktų, pavyko rasti puikų patrankos sviedinį iš švediško marmuro[4]. Padėjau jį šalia originalaus, iš Korinto vario pagaminto karo dievo *Kovo* stabo, kuris buvo rastas Telšių apskrityje, Platelių laukuose[5]. Tai apčiuopiamas įrodymas, kad pagonys lietuviai turėjo savo stabus. Stilius neįprastas, panašus į Prilvico atradimą[6]. Turiu ginklų iš degintinių karių palaidojimų ir

wydane przez Stanisława Augusta Lachowicza, Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, 1843 (2-asis leidimas: 1854, 3-iasis: 1861).

[3] Narbutas čia turi omenyje Šiaurių dvaro senienų rinkinį, nes Eustachijus Tiškevičius (1814–1873) lietuviškų senienų muziejų Vilniuje, savo namuose, atidarė tik 1846 metais. Mūsų dienas pasiekė paties Narbuto sudarytas Šiaurių muziejaus ir bibliotekos daiktų sąrašas ([Teodor Narbutt], *Spisanie Muzeum w Szawrach,* MAB RS, f. 18, b. 185, l. 1–23).

[4] Penktajame *LTI* tome Narbutas rašė, kad 1385 metais kryžiuočiai pirmą kartą buvo taip arti Vilniaus: „Lydos apskrityje, netoli kairiojo Šalčios upės kranto, senojo mūšio vietoje, yra pilkapiai, kur dar ir šiandien ariant iškasami ginklų likučiai; regis, ten įvyko mūšis: ar žygiuojant į Ašmeną, ar traukiantis nuo jos, epochoje, apie kurią kalbame" (Teodor Narbutt, *Dzieje narodu Litewskiego,* t. 5, Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1839, s. 378).

[5] Karo dievo Kovo stabą Narbutas ypač vertino, laikė jį vienu svarbiausių savo kolekcijos egzempliorių ([Teodor Narbutt], *Spisanie Muzeum w Szawrach,* k. 2, nr 9). Šio stabo kopija vėliau buvo eksponuojama Vilniaus Senienų muziejuje. Mūsų dienas pasiekė detalus Kovo stabo aprašymas (Teodor Narbutt, *Opisanie wizerunków bogów i ludzi historycznie pamiętnych w Muzeum Wileńskim znajdujących się,* MAB RS, f. 9–2012, l. 7) ir paties Narbuto ranka darytas jo piešinys (Teodor Narbutt, *Dzieje starożytne narodu Litewskiego,* t. 1, MAB RS, f. 17, b. 244/1, tab. X). Istorikas detaliai aprašė šio stabo suradimo istoriją (ibid., l. 133). Plačiau apie tai žr.: Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija,* t. 2, Vilnius: Mintis, 1995, p. 481 (priedas nr. 100).

[6] XVIII amžiaus antrojoje pusėje Meklenburgo srityje, Prilvico (*Prilwitz*) vietovėje buvo rasta daugybė įvairių dydžių ir formų bronzinių statulėlių. Kai kurios figūrėlės buvo su užrašais – juos iššifravus, pasirodė, kad tai slavų dievų vardai. Tačiau netrukus paaiškėjo, kad Prilvico radinys – tai vienas didžiausių to laikmečio falsifikatų

kitų smulkmenų iš kapų bei Obelijų, t. y. vietų, kur sudėdavo pelenus po sudeginimo. Nemaža radinių man davė klasikinis Ukmergės kraštas[7].

Prašyčiau priimti nuoširdžius dėkingumo jausmo įkvėptus sveikinimus.

Nuolankiausias tarnas
T. Narbutas

(plačiau apie tai žr.: Joachim Lelewel, *Cześć bałwochwalcza sławian i Polski*, Poznań: nakładem księgarni J. K. Żupańskiego, 1855, s. 60–61).

[7] Narbutas turėjo omenyje Obelių kapinyną tuometinėje Ukmergės apskrityje, netoli Obelių kaimo ir to paties pavadinimo ežero. Apie Obelių kapinyno kasinėjimus istorikas sužinojo 1840 metų pradžioje iš Ukmergės apskrities dvarininko Juozapo Pomarnackio (*Pomarnacki*). Jam tarpininkaujant, Narbuto senienų rinkiniai pasipildė daugybe Obelių kapinyno radinių ([Teodor Narbutt], *Spisanie Muzeum w Szawrach*, k. 2, nr 3; k. 3, nr 29, 31). Istoriko rankas pasiekė ir šių kasinėjimų, kuriuos darė tenykštis dvarininkas Karolis Kozakovskis (*Kozakowski*) aprašymas (Kozakovskio laiškas Juozapui Pomarnackiui, 1840 01 27 (02 08), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 153). Vėliau šią informaciją Narbutas paskelbė vadinamuosiuose *Mažesniuosiuose istorijos raštuose* (Teodor Narbutt, *Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*, Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, 1856, s. 222–224).

1842 m. rugsėjo 15(27) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Informacija apie LTI naujo leidimo rengimą, dešimto tomo spausdinimo problemas, Lietuvos istorijos šaltinių skelbimo programą. Prašymas atsiųsti Kojalavičiaus herbyno nuorašą, kvietimas atvykti į Šiaurius ir Druskininkus

L. 6r–7v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 26,4x20,7 cm formato angliško popieriaus „Bath". Pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „24 9bra 1842 r (1842 m[etų] lapkr[ičio] 24)"

Wielmozny Moście Dobrodzieju!

Pisałem do Pana Dobrodzieja pod datą 6. Września donosząc że Marcinowski przyjął i oddał papiery wiadome, gdyż przewidywałem ztąd <tem> o niespokojności Pańskiej, dziś za odebraniem listu zdaty 28 Sierpnia[1], sprawdziło się moje przewidywanie. Poszła tu zwłóka z przyczyny Marcinowskiego, chory ciągle i w kufel zagląda, ztąd niepilność i wielka sczerba w interesach. – Nieumiem wyrazić mojej wdzięczności Panu Dobrodziejowi, za jego troskliwość o moje prace i zdrowie, lubo mam wielu ziomkow życzliwych, lecz nikt więcej nad Pana niezasilił mię pomocą, wyjąwſzy Pana Profesora, mojego ojca i Dobrodzieja, w zawodzie historycznym; dopoki pożyję i piorem władać i usty tłómaczyć się będą, niezapomnę uwielbiać szlachetnej gorliwości i poświęcenia się sławie pamiątek tego wspaniałego, wielkiego i niesczęsliwego narodu Litewskiego, ktorego ja niegodnym jestem Dziejopisem, a Pan Dobrodziej zacnym[2] dyplomatykiem. – Xiążka chronologiczna, Tablettes i t. d. bardzo mi się przydała, takiej właśnie mi niedostawało, gdyż dochodzenie dat i wyliczanie na każdy rok paschalnych dni, wielce znudne, a tego mnóstwo potrzebne mi było, gdyż nawet i przez uczonych daty stare na nowe zredukowane, często poprawy potrzebują. Koszta za dzieło i za przesyłkę zwracam, restancją proſzę na wydatki korrespondencyi zaliczyć.– W materyi postępu w pracy mojej, donoſzę iż cią//[6v]gle staram się uzupełniać ogłoſzone juʒ Dzieje, poprawki dodatki. i t. podob. rzeczy dopisuję na białych kartach w moim podręcznym Exemplarzu, dla nowego wydania. Tom X. zaczęty drukować leży u Marcinowskiego dla braku nakładu, ponieważ obiecał go gratis oddawać, kto 9 tomow zakupił. Mnie jescze dużo za honorarium od niego należy i pewno przepadnie.– Wchodzę więc w układ z Zawadʒkim o wydawanie spoſzytami materjałow historycʒnych, a tego dużo będzie, Kroniki rękopisne, sczegolnie ta którą Bychowca nazwałem, od imienia dawcy onej, ważna rzecz i żal ją tak zostawić, aby niezaginęło jedyny

[1] R. *e* tais. iš *a* (?).

[2] Ž. *zacnym* įtrp.

exemplarz i zabytek starej litewskiej literatury. Mnie radzą, abym dyploma, a tych N^ra do tysiąca sięgnąć mogą, wymienił w Indexie, jak Napierskiego Index corporis historico-diplomaticus. – dodając treściwe tytuły i obszerniej wazniejſzych treści wypisanie, pokazując gdzie są oryginały i zjakich kopii czerpano. Tuby włączyć Kromera Index archivi Cracoviensis[3] i samego Napierskiego, co do Litwy ściąga się.– Same zaś extensa porządnie w xięgi oprawić i umieścic w miejscu dla uczonych dostępnem[(1)]. Bo gdyby drukować extensa, koſzt przeszedłby możność prywatną. – Zważywſzy te rady i moją ochotę i moją możność, pojśdʒ zamysliłem srednią drogą, będę wydawał materjały, zacząwſzy od ważniejszych, sposzyt po sposzycie póki sił stanie i żywota, a Index wspomniony zrobię bez tego. –
P. Daniłowicʒ jest udzielającym się, nigdy nieodmówił, gdy o co prosiłem, chociaż nie lubi Litwinow i ostro sceptycznie // [7r] ich Dzieje uważa. Będę pisał do Kijowa, bo niewiedziałem że tam się znajduje teraz[5] Co to za źbiór materjałow historycʒnych mający się wydawać, ogłosili P. P. Przezdziecki i M. Grabowski. Tygodnik Petersb. N° 63 rok 1842[6]? Bo nawet P. Zawadʒki za wydawcę oznajmiony, niepotrafił objaśnić. – Szkoda że nie wiemy o recenzyi Wilna Kraſzewskiego; którą, jak P. Dobr. piszeſʒ P. Profesor przesłał autorowi, on sam na siebie bicza nieuwije, czy niema brulionu jabym chciał dla przesłania Bibliotece Warſzawskiej, ta dobre krytyki drukuje bezstronnie. – Dokumenta w Xiędze odkrytej w Bibliotece Publicʒną zwanej, ważne są, a nadewſzystko 1434 Maja 7. Wniebowstąpienie Pańskie. nieźmiernie wazny[7] i nadewſzystko pożądany. Neminem captivabimus. To prawo Jagełły 1426 na Sejmie Łęczyckim dla Polakow ogłoſzone, więc wlat 8 i dla Litwy powtórzył Zygmunt. Był to zbiór kontrastow i nabozny i miłujący ludzkość, rolnikow opiekun, i razem podejrzliwy, pijak i krwi niesyty; a do wojny wcale nic. – Jego Krzyżacy zmłodu znarowili. – Mam dwa regestra złaski pańskiej Radziwiłowskie, ale jaki to Warſzewickiego? proſzę objasnić. Ogolny Regestr Archiwu Krakowskiego w Bibliotece

[a-(1)] Pisałem do P. Napierskiego niedawno, oczekuję od niego Kopii Metryki Mendoga i t. d. jestem z tym mężem w stosunkach i z Profesorami w Dorpacie od dawna.[-a4]

publicznej będący, wart przejrzenia, dobrzeby z niego wynotować do naſzego przedmiotu data[8] z treściową wzmianką, jak u Napierskiego np. Nieśmiem obarczać Pana Dobr. memi proźbami, ale czy niemożnaby znaleśdź jakiego semiliterata, ktoryby wskazane artykuły wypisał? Zapewne tam najwięcej tych co Kromer wysczególnił. Trzeba z Panem Profesorem pomówić. Co do herbów zrobiłem był staranie przy deputacjach // [7v] wywodowych w Wilnie i Grodnie, aby przejrzeć składane przez Szlachtę dokumenta, wynotować co do historyi i Heraldyki[9] dawniejſzej, lecz moi kollaboratorowie w 1831 zawieruſzyli się i duzo pracy przepadła niewiem jak. – Wſzelak szukam i po szukać poproſzę P. Szymona Staniewicza mego Korrespondenta na Żmójdzi czynnego i gorliwego badacza Dziejow. – U Burbow, Szemiotow, Orwidow, i t. d. – O Herbarzu rękopisnym. który mi wesnie nawet stoi woczach, to tylko powiedzieć muſzę, iż przyczynił on Panu w oczach i sercu mojem wziętości, jakiej pomieścić dla nikogo bym niezdolał więcej. – Panie mój drogi, pomyslmy aby ta praca niezaginęła dla narodu Litewskiego, ojca Kojałowicza cienie zażalone wyglądają i wymagają po nas tego.– Jeżeli nieznajdziemy u siebie wydawcy lub dostatkow na wydanie, albo trafimy na przeſzkody miejscowe, cenzurjalne i t. d. Toć winnismy postarać się indziej. Ja mam Stosunki z Raczyńskim Edwardem, Działyńskim Tytusem, a ci nieodmówią pomocy. Każemy spisać Kopiją i do Poznania, Poliński Typograf, moj zaufany przyjaciel, na jego ręce można byłoby oddać, a upewniam, ze po kilkunastu miesiącach rzecz skończona. Ale jak tu począć? [b-] Panu rozstać się z tym skarbem ciężko! Odległość naſzego pobytu miejsc ogromna. Niech Pan sam srodek udecyduje, ja zaś uręczam honorem i wſzystkiem co mam najswiętſzego, że rzetelnie spełnię przyrzeczenie moje. Poswięciłem wiek moj i mienie temu przedmiotowi, czyż bym uchybił[10] najpowinniejſzemu szacunku dla mego łaskawcy i

[3] Prad. rašyti *Cracow*, bet ištaisyta.
[4] Rankraštyje šis tekstas yra 1. 6v paraštėje.
[5] Ž. taisytas.
[6] Skaitmuo *8* taisytas.
[7] Sic!
[8] Sic!
[9] Prad. rašyti *pi* (?), bet ištaisyta.
[10] Prad. rašyti *nie*, bet ištaisyta.

dobroczyńcy Dziejow narodu Litewskiego? Jeżeliby wierne ręce jadącego w te strony się nadarzyły, możeſʒ Pan zaufać i pod jakiemi zechceſʒ warunkami. – A kiedy, nie to chyba mojej smierci życzyſʒ, abym wlekąc się do Petersburga na stare lata umarł zabity klimatu wpływami.-b[11] – Co do zdrowia. Pan się skarży na ból w boku i na klima[12], Zrób wojaż do Druskinik, te wody cudowne są na naſze literackie cierpienia, 10 mil od mojej chaty, nic Panu niebędzie koſztować kuracya za mojem staraniem i wygoda wſzelka dostarczy się, O Boże! co za ſczęście byłoby dla mnie, widzieć się z Panem![13] //

a- Wſzystko na stronę gzie idzie o honor lub zdrowie mawiał jeden poczciwiec starej daty. – Proſzę mieć to na uwadze, odłożyć cokolwiek koſztu na przejazd do Wilna w Maju następnym, a ztamtąd do Szawrow, sam odwiozę Pana do Druskinik i przynim zabawię aż nim się Kuracja ukończy, o powrótu załatwienie pomyslę aby z wygodą wſzelką to było dla Pana. Ojczyste powietrze i prawdziwie zbawienna woda Druskinicka powrócą Panu zdrowie lub utwierdzą na długie lata. – Sciskam i pozdrawiam Pana Dobrodzieja, przyjaciel T Narbutt-a[14].

[11] Sakiniai tarp raidžių b–b pabraukti pieštuku ir, regis, tai padaryta ne Narbuto ir ne Daukanto.
[12] Turbūt norėta parašyti *klimat*.
[13] Šioje rankraščio vietoje yra Narbuto prierašas: „przenos ad Signum* (nukelta prie ženklo*)".
[14] Rankraštyje šis tekstas yra l.7r paraštėje.

Šiauriai, 1842 metų rugsėjo 15 diena

Maloningasis Geradary!

Rašiau Ponui Geradariui rugsėjo 6 dieną, pranešdamas, kad Marcinovskis priėmė ir [man] atidavė [Tamstai] žinomus popierius, nes numaniau, kad Tamsta nerimauji, o šiandien, gavęs rugpjūčio 28 dienos laišką, įsitikinau, kad manęs nuojauta neapgavo. Šis vilkinimas įvyko dėl Marcinovskio, kuris nuolat serga ir į stiklelį žvilgčioja – iš čia stropumo stoka ir didelis nuostolis reikalams. Nemoku žodžiais išreikšti savo dėkingumo Ponui Geradariui už rūpinimąsi mano darbais ir sveikata – nors ir daug yra pasaulyje mano atžvilgiu palankiai nusiteikusių tautiečių, bet niekas kitas istorijos baruose nesuteikė man tiek pagalbos kaip Tamsta, gal tik Ponas Profesorius[1] – mano tėvas ir Geradarys; kol gyvensiu ir plunksną nulaikysiu bei lūpas judinsiu, nesiliausiu žavėtis tuo tauriu uolumu ir tuo pasiaukojimu vardan šlovingo atminimo šios nuostabios, didžios ir nelaimingos lietuvių tautos, kuriai priklausome mes abu: aš – nevertas istorikas, o Ponas Geradarys – kilnus diplomatikas.
Chronologijos knyga *Tablettes...* labai man padėjo, būtent tokia man ir buvo reikalinga, nes nustatyti datas ir kiekvieniems metams perskaičiuoti paschalines dienas yra nepaprastai nuobodus užsiėmimas. Su tuo susidurti man teko daugybę kartų, nes ir mokslininkų naujai perskaičiuotos senosios datos dažnai reikalauja pataisymo. Pinigus už knygą ir jos persiuntimą grąžinu, likutį prašyčiau priskaičiuoti prie korespondencijos išlaidų.
Dėl manojo darbo eigos pranešu, kad nuolatos stengiuosi papildyti jau skelbtą *Istoriją*. Pataisas, priedus ir t. t. užsirašinėju ant švarių puslapių savo parankiniame egzemplioriuje[2] – naujam leidimui. Dėl lėšų stokos pas Marcinovskį guli jau pradėtas spausdinti dešimtasis tomas – mat pažadėjo jį *gratis*[3] atiduoti tiems, kurie buvo pirkę pirmuosius devynis tomus. Man jis dar yra skolingas daug honoraro,

[1] Ignotas Onacevičius.

[2] Narbuto *LTI* parankinis egzempliorius (devyni tomai) saugomas: MAB RS, f. 17, b. 244/1–9.

[3] Veltui, nemokamai (*lot.*).

kurio aš, be jokios abejonės, negausiu. Tad vedu derybas su Zavadzkiu dėl istorijos šaltinių leidimo atskirais sąsiuviniais, o jų susidarys nemaža. Rankraštinės kronikos, ypač toji, kurią pavadinau Bychovco (pagal jos dovanotojo pavardę), yra svarbus šaltinis, ir būtų gaila ją taip palikti, kad nežūtų vienintelis senosios lietuvių literatūros egzempliorius ir paminklas[4].

Man patarinėja diplomus (o jų būtų beveik tūkstantis) išvardyti *Indekse* (taip, kaip tai padarė Napierskis savajame *Index corporis historico-diplomaticus*), pateikiant trumpus pavadinimus, o svarbesnių dokumentų esmę išdėstant plačiau, nurodant, kur yra saugomas originalas ir kokiu nuorašu buvo naudotasi. Ten pat reikėtų įtraukti Kromerio *Index archivi Cracoviensis*[5] ir patį Napierskį – tai, kas susiję su Lietuva. Pačius dokumentus tvarkingai įrišti ir padėti mokslininkams prieinamoje vietoje*. Jeigu mėgintume juos spausdinti, tai išlaidos viršytų mūsų galimybes. Apsvarstęs šiuos patarimus, savo norus ir savo galimybes, nutariau pasirinkti vidurio kelią – leisti šaltinius, pradedant nuo svarbesniųjų, sąsiuvinis po sąsiuvinio, kol užteks jėgų ir metų, o minėtą *Indeksą* parengsiu greta to.

Ponas Danilavičius yra nesavanaudis žmogus, kai jo prašiau, niekuomet neatsisakė padėti, nors lietuvių nemėgsta ir itin skeptiškai vertina jų istoriją. Rašysiu į Kijevą, nes nežinojau, kad jis ten dabar gyvena[6]. Kas tai per sumanymas išleisti istorijos šaltinių rinkinį, apie kurį 1842 metų *Tygodnik Petersburski* 63 numeryje paskelbė Ponai Pšezdzeckis ir M. Grabovskis?[7] Nesugebėjo paaiškinti net Ponas Zavadzkis, kuris kaip leidėjas pristatytas.

Gaila, kad nėra žinių apie Kraševskio *Vilniaus* recenziją, kurią, kaip Tamsta, Pone Geradary, rašai, Ponas Profesorius nusiuntė autoriui; bet jis pats sau rimbo nenuvys – ar nėra juodraščio, norėčiau pasiųsti į *Biblioteka Warszawska*, kuri gerą kritiką spausdina nešališkai[8].

Dokumentai, esantys knygoje, rastoje vadinamojoje Viešojoje

*Neseniai rašiau Ponui Napierskiui, laukiu atsiunčiant Mindaugo metrikų nuorašą ir t. t. Nuo seno su tuo vyru ir su Dorpato profesoriais palaikau ryšius.

bibliotekoje, yra svarbūs, o ypač svarbus ir labiausiai geidžiamas yra 1434 metų gegužės 7-osios, Viešpaties Žengimo į dangų dienos, dokumentas *Neminem captivabimus.* Vadinasi, 1426 metų Jogailos privilegiją, kurią jis paskelbė lenkams Lenčicos seime, po aštuonerių metų ir Lietuvai Žygimantas pakartojo. Tasai žmogus [Žygimantas Kęstutaitis – *R. G.*] buvo kontrastų mišinys – ir dievobaimingas, ir gailestingas, ir žemdirbius globojo, bet drauge buvo įtarus, girtuoklis ir nepaprastai trokštantis kraujo; o kariauti visiškai nesugebėjo. Kryžiuočiai jį iš jaunumės padarė žiaurų.
Tamstos dėka turiu du Radvilų [archyvo] registrus, bet ką turi omenyje minėdamas Varševickio [registrą]? Prašyčiau paaiškinti. Viešojoje bibliotekoje esantis bendras Krokuvos archyvo registras yra vertas dėmesio, būtų gerai iš jo mūsų dalykui nurašyti datas su trumpa informacija, pavyzdžiui taip, kaip tai padaryta Napierskio. Nedrįstu Pono Geradario apsunkinti savo prašymais, bet ar nebūtų galima rasti kokį nors semiliteratą, kuris nurašytų nurodytus jam straipsnius? Tikriausiai ten daugiausia yra tai, ką Kromeris smulkiai

[4] Narbutas *Bychovco kroniką* gavo 1834 metais. Jos medžiaga papildė *LTI* ir ėmė rengti ją spaudai atskiru leidiniu.

[5] Tikriausiai tai tas pats registras, kurį Martynas Kromeris parengė 1551 metais, tvarkydamas Lenkijos Karalystės archyvą: *Specimen Codicis diplomatici.* Žinoma, kad Kromeris rankraščius ne tik sugrupavo, bet ir aprašė jų turinį (pats seniausias registro dokumentas – 1250 metų). Mikalojus Malinovskis turėjo šio registro kopiją: *Index sive Inventarium Archivi diplomatici Regni Cracoviensis.* Narbuto rinkiniuose taip pat buvo Kromerio registras: *Index archiwum Koronnego, sporządzony przez Kromera rękopism bardzo starej daty, ale zupełny, pomieścza w sobie znumerowanych artykułów 834* ([Teodor Narbutt], *Spisanie Muzeum w Szawrach,* k. 6–7, nr 12). Tikriausiai tai taip pat buvo vienas iš Kromerio registro nuorašų. Antra vertus, tiksliai žinoma, kad XIX amžiaus pabaigoje jis atsidūrė Lvove, Ossolińskių bibliotekoje – kaip ir ne vienas Narbuto rinkinio rankraštis. Martyno Kromerio registrą (kartu su Rivijaus *Kronika*) Narbutas buvo nusprendęs įtraukti į *Lietuvos istorijos paminklų* antrąjį sąsiuvinį.

[6] 1842 metais, prieš pat mirtį, Danilavičius persikėlė gyventi į Kijevą.

[7] Turima omenyje Mykolo Grabovskio informacija (*Tygodnik Petersburski,* 1842, nr 63, s. 343–344) apie ketinimą kartu su Aleksandru Pšezdzeckiu leisti Lenkijos istorijos šaltinius.

[8] Rašydamas pastarąją frazę, Narbutas tikriausiai darė užuominą į minėtąjį Renjė (A. R... Litwin) straipsnį, kuriame stojama prieš *LTI* autoriaus oponentus.

išdėstė. Reikėtų pasitarti su Ponu Profesoriumi. Dėl herbų buvau kreipęsis į Vilniaus ir Gardino heroldijos deputacijas, nes norėjau peržiūrėti bajorų pristatomus dokumentus, kai ką pasižymėti iš senosios heraldikos bei istorijos, tačiau 1831 metais mano bendradarbiai pradingo ir daug triūso nežinia kur nusimetė. Nepaisant to, tebeieškau ir paprašysiu paieškoti savo korespondento Žemaitijoje Pono Simono Stanevičiaus, veiklaus ir sąžiningo istorijos tyrinėtojo. Taip pat Burbų, Šemetų, Orvydų ir t. t.
Dėl rankraštinio herbyno, kurį net sapnuoju, galiu pasakyti tik tiek, kad mano akyse ir mano širdyje jis taip padidino Tamstos populiarumą, kad su niekuo negali konkuruoti. Mano brangusis Pone, pasistenkime, kad tasai darbas nepražūtų lietuvių tautai. Tėvo Kojalavičiaus vėlė nuliūdusi žiūri ir to reikalauja iš mūsų. Jeigu mūsų krašte nerasime leidėjo arba lėšų, jeigu susidursime su vietinėmis, cenzūros ar kitokiomis kliūtimis, tai turėsime paieškoti kur nors kitur. Aš palaikau ryšius su Edwardu Raczyńskiu[9], su Tytusu Działyńskiu, o jie neatsisakys padėti. Liepsime padaryti nuorašą – ir į Poznanę. Spaustuvininkas Polinskis[10] yra ištikimas mano bičiulis, todėl būtų galima jam atiduoti, ir galiu tvirtinti, kad po keliolikos mėnesių reikalas būtų baigtas. Bet nuo ko pradėti? Tamstai sunku su šiuo turtu skirtis! Mes gyvename labai toli vienas nuo kito. Tamsta pats pamąstyk, kaip padaryti; o aš galiu prisiekti savo garbe ir viskuo, ką turiu švenčiausio, kad sąžiningai ištesėsiu savo pažadą. Šiam dalykui paskyriau savo amžių ir savo turtą – nejaugi galėjau prarasti savo geradario ir lietuvių tautos istorijos labdario didžiausią pasitikėjimą? Jeigu atsirastų patikimas į šiuos kraštus vykstąs žmogus, Tamsta gali jam įduoti, ir kokiomis tik panorėsi sąlygomis. Priešingu atveju tikriausiai trokšti, kad aš, senatvėje į Peterburgą vilkdamasis, nuo blogo klimato numirčiau? Apie sveikatą. Tamsta skundiesi skausmais šone ir klimatu. Atvažiuok į Druskininkus – ten puikūs vandenys, lengvinantys mūsų, literatų, kančias. Dešimt mylių nuo mano namų, Tamstai nieko nekainuos: mano pastangomis bus paskirtas gydymas ir sudaryti visi patogumai[11]. O Dieve! Kokia laimė man būtų Tamstą išvysti! Viską atidėk į šalį, kai iškyla pavojus sveikatai arba garbei –

taip sakydavo vienas seno sukirpimo geraširdis. Todėl prašyčiau atkreipti į tai dėmesį ir kitam gegužiui atidėti kiek pinigų kelionei į Vilnių, o iš ten – į Šiaurius. Pats Tamstą nuvešiu į Druskininkus ir pabūsiu, kol gydymas pasibaigs, pasirūpinsiu, kad Tamstai būtų sudaryti visi patogumai kelionei atgal. Tėviškės oras ir tikrai išganingi Druskininkų vandenys grąžins Tamstai sveikatą arba sustiprins ją ilgiems metams.
Poną Geradarį spaudžiu prie širdies ir sveikinu

Bičiulis T. Narbutas

[9] Edwardas Raczyńskis (1786–1845) – lenkų didikas, politikas, meno ir mokslo mecenatas, šaltinių leidėjas. Jo dėka buvo išleista apie du šimtus istorijos šaltinių tomų. Kai kurie iš jų yra svarbūs ir Lietuvos istorijai. Plačiau apie tai žr. šio leidinio p. 85–86.

[10] Matyt, vienas iš Poznanės knygininkų ir spaustuvininkų.

[11] Su Druskininkais yra susiję nemaža ypatingų Narbuto gyvenimo akimirkų. Istoriką galima laikyti vienu iš šio kurorto įkūrėjų ir pagrindinių iniciatorių. 1812 metais Narbuto sveikata buvo taip sušlubavusi, kad jam teko pasidirbti invalido vežimaitį su ratukais. Vilniaus gydytojai nebegalėjo padėti. 1814 metais, bičiulių patartas, nuvyko į Druskininkus, pas ūkininką Sirutį ar Surutį (*Suruutis*), kuris tapo jo gydytoju. Maudyklėmis ir mineraliniais vandenimis per dvi vasaras Narbutas susigrąžino sveikatą. Visą savo gyvenimą istorikas vasarodavo Druskininkuose arba parsisiųsdavo iš ten mineralinio vandens. Narbuto ir jo bendraminčių iniciatyva buvo pradėtas leisti specialus vasarotojams skirtas žurnalas *Ondyna Druskienickich Źródeł* (1844–1846), kuris turėjo tikslą ne tik propaguoti Druskininkų šaltinių gydomąsias savybes, bet ir supažindinti ten suvažiuojančią publiką su Lietuvos praeitimi, kelti jų patriotinius jausmus, kovoti su abejingumu krašto reikalams. Plačiau apie tai žr.: Reda Griškaitė, „Druskininkų *Ondyna*. Kūrėjai ir skaitytojai“, *Metai*, 1994, nr. 5, p. 98–120.

1842 m. spalio 20 (lapkričio 1) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Prašymas atsiųsti Kojalavičiaus herbyno nuorašą, Lietuvos istorijos šaltinių skelbimo projekto aptarimas

L. 8r–9v. Originalas.
Laiškas rašytas ant melsvos spalvos 26,4x20,7 cm formato angliško popieriaus „Bath“.
Rankraštis apgadintas, įplėštas. Pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „24 9bra 1842.r. (1842 m[etų] lapk[ričio] 24)“

[**8r**] Wielmożny Moście Dobrodzieju!

Lubo jescze niemiałem sczęscia otrzymać odpisu na list ostatni, jednak gdy Pan Dobrodziej łaskawością swoją ośmieliłeś mię do uprzykrzania się proźbami mojemi, upatrzywſzy zręczność niewaham się z wyłożeniem żądań moich. – Prawda że za wiele pozwoliłem sobie, prosząc o rękopism Herbarza, zapał mój do swojsczyzny litewskiej naſzej, ani wiekiem, ani czasem, ani niemocą nieukrócony, bodzie mię do szukania pamiątek, tego narodu tak mało wypracowane dzieje mającego; Bóg mnie sam natchnął tem zapędem, bo nie miałem, ani się spodziewam żadnej zachęty, owſzem niejedną dotkliwą przymówką, takich os jak P. Kraſzewski ukąszony byłem; mimo to idę, a idę moją drogą, poki stanie żywota. P. Dobrodziej pomiędzy małą liczbą prawdziwych miłośników dziejów, szczególnie mnie wspieraſʒ i od Pana spodziewam się jescze znamistej[1] pomocy. – Herbarz nieodbicie potrzebny do zródeł wypracowania, bo co dotąd wydałem, jest tylko kanwą czyli osnową historyi, na jej gruncie można dopioro wykładać sczegóły i mieścić zdarzenia, ze źrodeł wykrywające się. – Otoż teraz pracuję nad źródłami. A jakież może // [**8v**] bydź ważniejſzem, jeżeli niewyszłe z pod pióra Kojałowicza? Ja kiedy złapałem wyjątek z tego herbarza, niewiem przez kogo w Porycku wypisany, dla pewnej familii wiadomość heraldycʒną zawierający, zachwycałem się, tą znajdą i pragnąłem mieć całą kopiją dzieła. Tym czasem kiedy do celu moich życzeń zbliżałem się, w Puławach zaszły wiadome odmiany. – Przypadek zaprowadził do mego domu X. Jakukiewicza S. P., ten mi opowiadał o P. Spillerze i Herbarzu, zobowiązałem go na klęczkach aby uczynił staranie dla mnie nabycia, gdyʒ miał jechać do Stolicy. I to spełzło na niczem; Opatrzność mi zesłała w osobie [b-] Panskiej pomoc i nietracę dziś nadziej, że jej skutek nastąpi – Jeżeli pożyczenia wola będzie, przyszlę rewers formalny, dłużej niezatrzymam u siebie nad kilka miesięcy, najwięcej cztery, bo najmę pismaka i każę przepisać pod mojem[-b2] okiem; a potem do druku oddam niezawodnie, za przejrzeniem i

[1] Sic!
[2] Ž-iai tarp raidžių b–b pabraukti pieštuku ir, regis, tai padaryta ne Narbuto ir ne Daukanto.

dołączeniem czego potrzeba będzie; mam ja srodki ku temu i tu i indziej. – Tak przekonawſzy Pana Dobrodzieja o potrzebie, ktorej łaskawość jego i miłość swojsczyżny odmówić niepozwala; podaję srodek przesłania rzeczy samej pewny i niezawodny. – Wyjechał od nas niedawno do stolicy P. Franciſzek Mickiewicȝ, urzędnik Izby Skarbowej Grodzieńskiej, niema dłużej nad kilka niedziel bawić. Znajomy Panu O'Nacewiczowi //[9r] a najbliżej o adresie jego poinformować się można u Pana Jozefa Grużewskiego, Prezydenta, z Lidȝkiego powiatu, który mieſȝka w domie XX Pijarow, tam podobno gdzie i Pan Dobr. przez tego P. Mickiewicza można z największą pewnoscią przysłać, moj przyjaciel i krewny, nieodmowi żądaniu pańskiemu. – b-O Panie, gdybym mógł wyrazić uczucia moje dla Pana, zapewnebym, był usprawiedliwiony za natrętstwo moje!!! – Teraz opiszę co robię: – Składam Index -b[3] historico[4] diplomaticus Magni Ducatus Lituaniae. – Do dwoch tysięcy dyplomatow, które po większej częsci służyły do dziejów Litew. rękopisne i drukowane po różnych xiężkah[5], juȝ mam pod ręką, spodziewam się z Rygi przez P. Napierskiego sprowadzić niemało Kopii, od Pana Daniłowicza, odkopałem skarb zakryty po X. Dogielu, i da Bóg inne pomoce, ztego żbiór powiękſzy się do 3000 sztuk, z każdej treść, datę pewną i ukazanie gdzie text znaleść, będzie moj Index zawierał. A w przeciągu 18 miesięcy może wyjśdȝ z druku. Za tym indexem ułożone Corpus diplomaticus, czyli przedłużenie Dogiela pójdzie pod praſsę, a nawet to co wydrukował Dogiel ponowi się. Tak zaś urządzę funduſȝ i porządek wydawania foliałow, żeby na przypadek śmierci mojej przerwania postępu w wydaniu niebyło. //
[9v] Niepiſzę osóbnego listu do Pana Mickiewicza ponieważ, ani o rzetelności jego, ani uczynnosci niewątpię. Proſzę Panu Profeſsorowi O'Nacewiczowi moją unizoność oswiadczyć i pomówic o moich zamiarach, coby zaś na to powiedział mnie uwiadomić. – Ubolewam że niewiedziałem o wyjeździe P. Mickiewicza do stolicy, aż dopiero kiedy przejechał przez Lidę, dążąc z Grodna, bobym przez niego pisał do Pana w tej samej materyi. – Spodziewam się nabytkow do Muzeum Litewskiego mojego, jak będą obywatele w Wilnie na obiorach Marſzałkow w Styczniu czy trochę później, bo prosiłem

wielu, aby co gdzie wykrywſzy zachowali dla mego źbioru. – Mam świeżo na polu bitwy 1385 roku zaſzłej znalezioną kulę działową marmurową.
Zawſze i nieskończenie z Szacunkiem i upowazeniem

1842. Pazdzier. 20. Szawry.

WM Pana Dobrodzieja
obowiązany i najniżſzy
sługa T. Narbutt.//

[3] Idem.
[4] R. *h* taisyta.
[5] Sic!

Maloningasis Geradary!

Dar neturėjau laimės gauti atsakymo į paskutinį laišką, bet Tamsta, Pone Geradary, maloniai leidai save trukdyti prašymais, todėl, progai pasitaikius, nesvyruodamas noriu išsakyti savo norus.
Iš tikrųjų pernelyg daug sau leidau prašydamas herbyno rankraščio. Manosios aistros visam tam, kas prigimta, kas lietuviška, negali sutramdyti nei amžius, nei laikas, nei negalia; ji skatina mane ieškoti taip menkai ištyrinėtą istoriją turinčios tautos paminklų. Tąjį užsidegimą man įkvėpė pats Dievas, nes nei kada nors esu gavęs, nei kada nors esu tikėjęsis kokio paskatinimo – atvirkščiai, ne vieną kartą buvau kandžiais žodžiais tokių vapsvų kaip Ponas Kraševskis skaudžiai įkąstas; nepaisant to, einu ir einu savuoju keliu, kol užteks jėgų. Pone Geradary, priklausai tam nedideliam tikrųjų istorijos brangintojų būriui, ypač man padedi, ir todėl iš Tamstos tikiuosi dar didesnės pagalbos.
Šaltinių [rinkinio] galutiniam parengimui herbynas yra būtinai reikalingas, nes tai, ką iki šiol išleidau, yra tik istorijos apmatai, t. y. pagrindas, ant kurio tik ir galima dėstyti iš šaltinių atsiskleidžiančias smulkmenas ir įvykius.
Taigi dabar dirbu su šaltiniais. O ar gali būti svarbesnis už Kojalavičiaus parašytą? Kai į mano rankas atsitiktinai pateko to herbyno ištrauka, nežinau, kieno ranka Poricke[1] nurašyta ir pateikianti vienos šeimos heraldinę informaciją, labai susižavėjau tuo radiniu, troškau turėti viso to veikalo nuorašą. Kai jau buvau visai arti prie savo tikslo, Pulavuose įvyko [Tamstai] žinomi pasikeitimai[2]. Atsitiktinai mano namuose apsilankė amžiną atilsį Kunigas Jakukevičius. Jis papasakojo man apie Poną Špilerį ir apie herbyną. Ant kelių atsiklaupęs maldavau, kad pasistengtų man jį gauti, nes rengėsi vykti į sostinę. Bet ir tai nuėjo niekais; Dievo Apvaizda Tamstos asmenyje atsiuntė man pagalbą, ir šiandien neprarandu vilties, kad sulauksiu jos vaisių. Jeigu nuspręsi paskolinti, tai atsiųsiu formalų pakvitavimą ir ilgiau kaip keletą mėnesių neužlaikysiu (daugiausia keturis), nes nusisamdysiu raštininkėlį ir liepsiu, kad mano prižiūrimas perrašytų. Po to, peržiūrėjęs ir papildęs kuo reikia, būtinai atiduosiu į spaudą; tam aš turiu galimybių ir čia, ir kitur.

Taip Poną Geradarį įtikinęs reikalingumu [herbyno], kurio Tamstos maloningumas ir meilė viskam, kas prigimta, neleidžia man atsakyti, nurodau būdą, kaip galima jį patikimai ir saugiai atsiųsti.
Neseniai į sostinę išvyko Gardino [gubernijos] Iždo Rūmų valdininkas Ponas Pranciškus Mickevičius, kuris turėtų ten viešėti ne ilgiau kaip keletą savaičių. Ponas Onacevičius jį pažįsta, o tikslesnį jo adresą galima sužinoti iš Pono Prezidento Juozapo Gruževskio iš Lydos apskrities, kuris gyvena pas kunigus pijorus – tikriausiai ten pat, kur ir Ponas Geradarys[3]. Per šį Poną Mickevičių visai patikimai galima perduoti. Jis yra mano bičiulis, mano giminaitis ir Tamstos paprašytas neatsisakys. O Pone, jeigu galėčiau išreikšti savo jausmus Tamstai, tai tikrai nesmerktum manęs už mano įkyrumą!!!
Dabar parašysiu, ką veikiu. Sudarinėju *Index historico diplomaticus Magni Ducatus Lituaniae*[4]. Tai apie du tūkstančius diplomų, kurių didžiąją dalį naudojau [rašydamas] Lietuvos istoriją. Tai ir rankraščiai, ir įvairiose knygose spausdinti dokumentai. Juos jau esu surinkęs. Nemaža nuorašų tikiuosi parsisiųsdinti iš Rygos per Poną Napierskį, [taip pat] iš Pono Danilavičiaus; atkasiau lobį, kuris buvo

[1] Žr. šios knygos p.143, 1 komentarą.
[2] Pulavai – miestelis ir dvaras tarp Liublino ir Radomo. Nuo 1761 metų – tai nuolatinė kunigaikščių Čartoriskių rezidencija, tapusi vienu svarbiausių to meto intelektualinio ir saloninio gyvenimo centrų. Čia 1818 metais iš Poricko buvo pergabenti Tado Čackio rinkiniai. Pulavuose gyveno ir dirbo daugybė žymių to meto mokslininkų ir menininkų. 1830 metais čia buvo įsteigta spaustuvė. Narbutas, rašydamas Daukantui apie „žinomus pasikeitimus", turėjo omenyje 1831 metų įvykius, kai tuometinis Pulavų savininkas Adomas Čartoriskis (*Czartoryski*, 1770–1861), apkaltintas bendradarbiavimu su sukilėliais, buvo priverstas palikti šalį. Biblioteka buvo išvežta į užsienį – jos pagrindu vėliau buvo įkurta Lenkų biblioteka Paryžiuje.
[3] Tai – Juozapas Gruževskis, vienas svarbiausių tarpininkų, per kurį Daukantas ir Narbutas siuntinėjo laiškus, istorijos medžiagą, knygas. Narbutas Gruževskį paprastai vadino Lydos apskrities teismo pirmininku (prezidentu), tačiau patikrinus 1845 metų apskrities tarnautojų sąrašą tokios pavardės iš viso ten nerasta (*SDR*, p. 805). Kaip galima spręsti iš Vilniaus universiteto studentų sąrašų, 1799 metais Gruževskis studijavo Fizikos mokslų fakultete, t. y. tame pačiame kaip ir Narbutas. Vadinasi, Gruževskis galėjo būti dar studijų laikų pažįstamas (VUB RS, f. 2–DC 15, l. 53).
[4] Plačiau apie jį žr. p. 36–37, 40.

neprieinamas po amžiną atilsį kunigo Dogelio[5] mirties. Gal Dievas suteiks pagalbą ir iš kur nors kitur. Tuomet rinkinys išaugtų iki trijų tūkstančių vienetų. Tame *Indekse* nurodysiu kiekvieno dokumento turinį, tikslią datą ir paaiškinimą, kur teksto ieškoti. Gali būti išspausdintas per aštuoniolika mėnesių. Išleidus šį *Indeksą* reikės spausdinti *Corpus diplomaticus*, t. y. Dogelio tęsinį. Taigi atnaujinsiu ir tai, ką jau Dogelis buvo paskelbęs. Taip paskirstysiu lėšas ir nustatysiu tokią foliantų leidimo seką, kad ir po mano mirties leidyba nenutrūktų.

Ponui Mickevičiui atskiro laiško nerašau, nes abejonių nekelia nei jo sąžiningumas, nei paslaugumas. Prašau išreikšti mano prielankumą Ponui Profesoriui Onacevičiui, pakalbėti su juo apie mano sumanymus, o ką jis apie tai mano, man pranešti. Labai gaila, kad iš anksto nežinojau apie Pono Mickevičiaus kelionę į sostinę – [išgirdau] tik tuomet, kai, vykdamas iš Gardino, užsuko į Lydą. Būčiau per jo rankas Tamstai rašęs tuo pačiu reikalu.

Tikiuosi gauti naujų eksponatų savo Lietuvos muziejui, kai sausio mėnesį, o gal truputį vėliau piliečiai suvažiuos į Vilnių, į maršalkų rinkimus, nes daugelio buvau prašęs paieškoti ir išsaugoti ką nors tinkamo mano rinkiniui. Neseniai įsigijau marmurinį patrankos sviedinį, rastą 1385 metų mūšio lauke.

Visuomet ir visados Maloningąjį Poną Geradarį gerbiantis, jam dėkingas jo

nuolankiausias tarnas

Šiauriai, 1842 metų spalio 20 diena T. Narbutas

[5] Motiejus Domininkas Dogelis (*Dogiel*, 1715–1760) – šaltinių publikuotojas, Vilniaus pijorų kolegijos rektorius. Lietuvos, Lenkijos ir užsienio šalių archyvuose rinko istorijos šaltinius ir juos publikavo. 1758–1764 metais paskelbė *Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės aktų kodeksą* (*Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, t. 1, 4, 5, Vilna: Typographia Regia et Reipublicae Collegii C. C. R. R. Scholarum Piarum, 1758–1764: t. 1, 1758; t. 4, 1764; t. 5, 1759) bei *Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienas* (*Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae ex originalibus et exemplis authenticis descripti et in lucem editi*, Vilna: Typographia Regia et Reipublicae Collegii Vilnensis Scholarum Piarum, 1758).

1842 m. lapkričio 24 (gruodžio 6) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Apsisprendimas skolinti Kojalavičiaus herbyną ir nuomonė dėl Lietuvos istorijos šaltinių leidimo plano

L. 298r–299r.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 9–10;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 5)
Originalas. Laiškas rašytas ant 27x21,3 cm
formato popieriaus be fabriko ženklo.
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 707–709; vertimas į liet. k.: *SDR*,
p. 729–731

[**298r**] Wielmożny Mości[1] Dobrodzieju,

Szacowny list WMWM Pana Dobrodzieja z daty 15 zeszłego Wrzesnia odebrałem i cieszyłem się widząc go zawsze czynym literatym choc przy zwątlonem zdrowiu; z moiej strony niezostawało nic więcej tylko spełnic iego żądania, w tem przeciwzięciu wyglądałem okoliczności przy której mógłbym zadosyć uczynić zyczeniom iego. Tym czasem otrzymałem i drugi list WMWM Pana Dobrodzieja z daty 20 Pazdziernika, w ktorym raczył rekomendować mi Wiel: Mickiewicza, który na nieszczęście raczył tylko oddać wizytę W. Prezydentowi Grużewskiemu w wigilią swoiego odjazdu, co gorsza nieznalazł go w domu; gdy nazajutrz o 8 godzinie z rana pojechalismy z Panym Prezydentym do mieszkania Pana Mickiewicza, już go niezastalismy; albowiem powiedziano nam że o 7 tegoż rana wyjechał, i tak wszystko na niczém się skonczyło. P. Mickiewicz u Pana Professora zupełnie niebył. Wedle życzenia jego czytałem list Wielmożnego Kapitana Panu Professorowi, który we wszystkim jego chęci pochwalił; jednakże z moiej strony ile mi się zdaje, że pożytecznej byłoby, żeby Wielmożny Kapitan pierwej sposzyty[2] // [**298v**] wydawał, ogłaszając prenumeratę jak kodex[3]; albowiem wydając kodex poniesi wielkie koszta, amatorow ledwo kilkunastu znajdzie się, chocby tresci najlepiej[4] były ołożone, jednak niepodobieństwo jest znaleść w treści to wszystko co zawiera sam dokument, zdami się że wydając sposzytami za prenumeratą w[5] wielu pobudzisz[6] ciekawość i kassy swoiej nagle niezrujnuiesz, a na zamknięciu sposzytów wydasz kodex, tak mi się zdaie, jednak zostawuie się to do woli Wielmożnego Kapitana. W Wiłkomierskim wielkie kolekcyje ma Wielm. Zagel b. Marszałek Wiłkomierski, jak słyszałem, trzeba jak najprędzej wejść znim stosunki, bo jest cierpiącym, i bezpotomnym, w jednym[7] momencie może zostać jego

[1] Raidė *M* taisyta.
[2] Prad. rašyti *sz*, bet ištaisyta.
[3] Iš tikrųjų parašyta *jak kodex ogłaszając prenumeratę*, bet šie žodžiai viršuj sunumeruoti skaičiukais atitinkamai 3, 4, 1, 2.
[4] Pirmoji *j* įtrp.
[5] Ž. *w* įtrp.
[6] Tais. iš *zbudzisz*.
[7] Prad. rašyti *jedne*, bet ištaisyta.

zbior rozproszonym, Wiel. Kapitanowi samemu trzeba znim[8] widziec się. Co do rzeczy odemnie żądanych niech będzie spokojnym, P. Doktor jemu znajomy przybył w tutejsze strony dla własnych interesow, który wróci do siebie przed[9] Swiętami albo po Swiętach Bożego Narodzenia[10] przez niego nadeszlę Wielmożnemu Kapitanowi to wszystko czego żądał. Transumpt Radzwiłowski w bibliotece publicznej zginął jak do wody wpadł, ciągle proszę Pana Professora ażeby on go odszukał, lecz daremno, zmiłuj się Panie Kapitanie racz swoiej strony tist[11] do niego napisać prosząc iego pomocy, // [**299r**] on jemu w wielu rzeczach mógłby dopomodz. Proszę mi darować że pózno i krótko na szacowne jego pisma odpowiadam.
Przy tej okoliczności życząc mu zdrowia i pomyslności mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Petersburg
24 9bra 1842 r.

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym Sługą
Szymon Dowkont //

[8] Prad. rašyti *zw* (?), bet ištaisyta.
[9] Tais. iš *przez*.
[10] Antroji raidė *a* taisyta.
[11] Turbūt norėta parašyti *list*.

Maloningasis Geradary,

Pagarbos vertą Maloningojo Geradario rugsėjo 15 dienos laišką gavau ir džiaugiausi, matydamas Tamstą visuomet veiklų literatą, nors ir nusilpusios sveikatos. Tad man nebeliko nieko kito, kaip įvykdyti Tamstos norą. Taip nusiteikęs, tik ieškojau progos patenkinti Tamstos troškimą. Tuo metu gavau ir antrą Maloningojo Pono Geradario laišką, rašytą spalio 20 dieną, kur man teikeisi rekomenduoti Maloningąjį Mickevičių, kuris, nelaimei, tesiteikė aplankyti Maloningąjį Prezidentą Gruževskį savo išvykimo išvakarėse, bet, kaip tyčia, pastarojo nebuvo namie. Kai kitą rytą aštuntą valandą su Ponu Prezidentu nuvažiavome į Pono Mickevičiaus butą, neberadome jo: mums pasakė, kad tą rytą septintą valandą išvažiavo, – taip viskas baigėsi nesėkmingai. Ponas Mickevičius pas Poną Profesorių[1] nebuvo visiškai.
Maloningasis Kapitone, kaip pageidavai, skaičiau Tamstos laišką Ponui Profesoriui, kuris pagyrė visus Tamstos norus; bet man regis, kad būtų naudingiau, jeigu, Maloningasis Kapitone, leistum sąsiuviniais, pirma paskelbęs kodekso prenumeratą, nes [iš karto] leisdamas kodeksą turėsi didelių išlaidų. Norinčiųjų vos keliolika teatsiras, nors turinys būtų išdėstytas kuo geriausiai, nes turinyje negalima rasti visko to, kas yra pačiame dokumente. Man regis, kad, leisdamas prenumeruojamais sąsiuviniais, daugelį sudomintum ir savo kasos iš karto neišsemtum, o baigęs sąsiuvinius išleistum kodeksą. Taip man regis, nors, Maloningasis Kapitone, Tamstos valia.
Ukmergės [apskrityje], kaip girdėjau, didelį rinkinį turi Maloningasis Žagelis[2], buvęs Ukmergės maršalka; reikia kuo greičiausiai į jį

[1] Ignotą Onacevičių.

[2] Ukmergės maršalkos Adomo Žagelio (*Żagiell*), vieno didžiausių privačių muziejų to meto Lietuvoje steigėjo ir puoselėtojo, rinkiniai Narbutui jau seniai buvo žinomi. Pirmą kartą istorikas apie juos išgirdo 1836 metais iš savo korespondento Ignoto Petrikovskio (*Petrykowski*). Netrukus Narbutas parašė Žageliui, kuris pakvietė apsilankyti jo namuose ir pačiam susipažinti su kolekcija: „Savo rinkiniuose turiu šiek tiek senų knygų, rankraščių, notacijų, monetų, medalių, paminklų ir rašytinių žinių, kurios galėtų padėti siekti pasirinkto tikslo – išdėstyti lietuvių tautos istoriją“ (Žagelio laiškas Narbutui, Radžiūnai, 1836 03 12 (24),

kreiptis, nes yra nesveikas ir bevaikis, jo rinkinys kurią dieną gali būti išbarstytas. Maloningajam Kapitonui reikėtų su juo pačiam pasimatyti. Dėl dalykų, prašytų manęs, būk ramus, – į šiuos kraštus savo reikalais atvyko Tamstos pažįstamas Ponas Daktaras[3]. Jis grįš namo prieš Kalėdų šventes arba po jų, per jį nusiųsiu Maloningajam Kapitonui viską, ko troškai. Radvilų nuorašas Viešojoje bibliotekoje dingo kaip į vandenį, vis prašau Pono Profesoriaus jį surasti, bet veltui. Malonėk, Pone Kapitone, pats parašyti jam laišką, prašydamas jo pagalbos, jis Tamstai daug kuo galėtų padėti.
Prašom man atleisti, kad vėlai ir trumpai atsakau į Tamstos pagarbos vertus laiškus.
Šia proga linkėdamas Tamstai sveikatos ir sėkmės lieku su didžiausia pagarba.

Maloningojo Geradario Kapitono
nuolankiausias tarnas
Simonas Daukantas

Peterburgas,
1842 metų lapkričio 24 diena

MAB RS, f. 18, b. 185, l. 205). Negalima tiksliai atsakyti į klausimą, ar Narbutas pasinaudojo šiuo pasiūlymu. Dar kartą Narbutas buvo paragintas aplankyti Žagelio namus 1843 metais, bet tai jau padarė Anicetas Renjė. Jis sakė, kad reikėtų aplankyti Pomarnackio, Kozakovskio, bet labiausiai – Žagelio biblioteką. „Ten yra labai retų ir labai senų lietuviškų įdomybių kabinetas, – rašė Renjė. – Mačiau, bet neturėjau laiko geriau įsižiūrėti, nes patrankų trenksmas blaškė bet kokią literatūrinę mintį" (Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 11 09 (21), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 448). Žagelio medalių ir monetų kolekcijos sąrašas saugomas Krokuvos Jogailos universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (sign. 7812 IV, l. 263).

[3] Stanislovas Čarnovskis.

1842 m. gruodžio 22 (1843 m. sausio 3) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Informacija apie Karolį Edwardą Napierskį. Rimgaudo istoriškumo problema. Lietuvos istorijos šaltinių skelbimo projekto detalizavimas

L. 10r–11v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 20,6x13 cm formato angliško popieriaus „Bath". Rankraštis įplėštas, apgadintas. Pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „12 februar. 1843. (1843 vasar[io] 12)".
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas: Janulaitis, p. 710

Szawry 1842. Grud. 22.[1]

[**10r**] Wielmożny Moście Dobrodzieju.

Drogie pisanie Pańskie od[2] 24 Listopada, miałem sczęście trzymać[3] 9 Grudnia. Dowod to życzliwej i obywatelskiej gorliwości Pana Dobrodzieja, dla dziejow Litewskich, a ja niegodny ich objawca świa-tu, najwięcej mu winien jestem i to całe uzupełnienie naszej historyi, jakie dokonać zamyslam, i nad którem do tchu ostatniego pracować będę jest jedynem owocem Pańskiej troskliwości i pracy. Niemówię o Panu Profesorze O'Nacewiczu, bo tego męża uczoność i przysługa do wyświecenia dziejow, przechodzi to wſzystko cobym na pochwałę jego mógł powiedzieć; niech moja praca przemawia raczej do potomności, o zaletach i zasługach Mistrza mojego i tych którzy w nasze slady pójdą jescze. – Zdaje mi się że ożyłem na nowo i siły moje wzmogły się z młodzieńczą rzezwością, na łaskawe uwiadomienie pańskie o znajomym Doktorze, który ma zawitać napowrót do Wilna: z jego rąk wyczerpnę znowu skarby istnieniu memu potrzebne[4] i tak wielce pożądane. – Za poradą Pańską udałem się do P. Napierskiego, z którym przed dziesięciu laty korrespondowaliśmy, w materyi objaśnień Kroniki Niemieckiej Riviusa, rękopisnej, odtąd niebyło między nami znoſzenia i nawet osiągałem się z utrudzeniem tego weterana dziejopisa, // [**10v**] w ostatku na pierwſzą odezwę moją przysłał [mi][5] kopije; 1º Nadania Ryżanom wolności handlu [na Lit]wie[6] pod datą 1253. 2º Tak nazwana metry[ka][7] chrzestna Mendoga. Jestto Swiadectwo przez N[iemcow][8] duchownych i świeckich wydane, że Litwini odp[o]wiednie[9] staraniom Arcy Bisk Ryskiego i mimo przeſʒkod Krzyżackich, chcą wſzyscy wiarę chrześciańską przyjąć, a posłowie ich chrzest obecnie przyjęli, i ubolewali na upadek chrześciaństwa w Litwie zasczepionego przez ich króla Mendoga. D. Riga 1298 30 Marca. Innego tranzaktu niema, któryby o Mendogu pojaśniał co więcej nad rzeczy znajome. – P. Napierski, z ubolewaniem przyjął, wątpliwość przez P. Daniłowicza wrzuconą, w rozprawie o źródłach historycʒ. w Dzienniku Minister. oświecenia umieſczonej, jakoby Ringolt niejest historycʒną osobą. Na zbicie tego blisko spółczesny Kronikarz Alnpeke, był przytoczony

przezemnie, lecz ten autor w języku starogermańskim rymem opowiadający dzieje Krzyżakow Inflant. przeinacza nieco nazwania osob litewskich, i tak Ringolta nazywa **Gerpold**, Erdzwiłła **Irwille**. Prawda że P. Daniłowicʒ sam się przyznaje, że nie czytał Alnpeka. Otoż P. Napierski dostał Kopiją rękopisną z Biblioteki Heidenbergskiej[10], tego Kronikarza, zupełniejſzą od drukowanej, a ja otrzymałem od pewnego badacza dziejow, urywki, miejść w drukowanej brakujących, co wſzystko jak dzień jasny bytność Ringolta potwierdza. Będzie z tych źródeł dopełnione wydanie Alnpeka, p P. Napierskiego drukiem ogłoſzone. – Wiadomo jak bogate archiwum Rygskie w kopije z Krolewieckich archiwow // [**11r**] tranzakcyi[11], tyczących się dziejów Inflant. Kurlandyi i Estonii, tam jest niemało i dla Litwy, otoż wynotowałem z Indexu drukowanego P. Napierskiego 450 Numerów, do naſzych dziejow należnych, oprócz tych które i u mnie są, te P. Napierski każe dla mnie przepisać. Więc z tymi co mam królewieckiemi, we 3[ch]. foliałach, stanowiącemi Numerow 517. będzie 967 tranzakcyi królewieckich, a mam oprócʒ tego nigdzie niewydanych, z Metryk Litew. i z własnych nabytków Numerow 65, to juʒ 1032[12] tranzakcje. Spodziewam się od Daniłowicza i od Żagiela niebawnie wydobydʒ jescze około 50 Numerow[13]. To wſzystko złoży Kodex rękopismów nigdzie niedrakowanych[14] około 1082 Numerow i te chronologicʒnie ułożone, zacznę wydawać, Da Bóg w roku następnym sposzytami. – Niewiem tylko czy przekład popolsku mieścić obok, tranzakcyi, które są: łacińskie, niemieckie i płaskoniemieckie, czeskie, czeskopolskie XV wieku, ruskie czyli sławiano-litewskie. Wiele jednak jest niewyrozumiałych dla każdego,

1 Pirmasis skaitmuo *2* taisytas.
2 Pradėta rašyti *mi* (?), bet ištaisyta.
3 Gali būti, kad buvo parašyta *otrzymać*, nes laiško popierius pačioje žodžio pradžioje nuplėštas.
4 R. *b* taisyta.
5 Teksto kampelis nuplyšęs, ši vieta rekonstruota pagal turinį.
6 Idem.
7 Idem.
8 Idem.
9 Idem.
10 Turbūt norėta parašyti *Heidelbergskiej*.
11 Įtrp. *za*.
12 Skaitmenys *1* ir *0* įtrp.
13 R. *N* tais. iš *n*.
14 Turbūt norėta parašyti *niedrukowanych*.

nawet znającego te języki, moja wprawa do nich posłużyłaby do ułatwienia zrozumiałości, czytam dobrze stare rękopisma w tych wſzystkich językach, nawet i napisy na pieczęciach, lub runiczne pisania, zdarzało mi się rozczytać niezle. Niedawno udzieliłem P. Hr. Działyńskiemu niektóre w tej mierze rozwiązania, za najtrudniejſze uważane. – Index dla tego formuję, same materjały do Dziejow[15] Litwy // [**11v**] zawierający. Do tych Numerow co wyraziłem przybędzie jescze prawie drugie tyle, zebranych z rzeczy drukiem ogłoſzonych przez różnych wydawców. Zapewne jedno z drugiem Numera Indexu podniesie do 3000. Uważaj ze Panie, jakąście z P. Profesorem wrzucili wagę do Dziejow Litwy? Gdy jescze Index moj powiękſzy się Kromera Indexem Archivi Cracoviensis[16] Regis Sigis. Augusti. który mam pod ręką!! –
Drogi i łaskawy Panie! Mam przyjaciela, który mię zobowiązał wywiedzieć się w xięgarniach Petersburskich. Czy można dostać spoſzytami wydawanego dzieła w Paryżu pod tytułem: Le corps de l'homme, ou l'anatomie et la Physiologie humaines[17], avec planches par le Docteur Galet. Tom III, z rycinami poczynające mi się od Nro 90 do końca wydania, może i Tom IV. stanowiącego. i co to będzie koſztować? oraz pod jaki adres pieniądze przysłać? Podobno w xięgarni zmarłego Greffe[18] to się przedawało.– Przepraſzam że cudzą rzeczą utrudzam Pana Dobrodzieja; ależ kto może przyjacielowi odmówic? – On ma dwa Tomy przypadkiem nabyte i chciałby dopełnić dzieła. Proſzę Panu Prezyd. Grużewskiemu moją uniżoność oświadczyć. Do P. Profesora przyłączam listek, ponieważ udzielnie przez pocztę ilekroć pisać zdarzyło się, niemiałem odpisu, może nieumiałem zaadresować należycie. Wyrażam wſzystko podług rozkazu Pańskiego. Niechby Pan łaskawie przypilnował pory kiedyby mogł staruſzek[19] naſz czcigodny odpisać, choćby przy liście Pańskim razem mię doszło. Zdrowia pomyslności i wſzelkiego dobra dla sławy Litwy zyczący sługa pański T Narbutt //

[15] Prad. rašyti *Dzij*, bet ištaisyta.
[16] Prad. rašyti *Crak*, bet ištaisyta.
[17] R. *h* taisyta.
[18] R-ės *ff* taisytos.
[19] R-ės ſ ir *k* taisytos.

Šiauriai, 1842 metų gruodžio 22 diena

Maloningasis Geradary,

Brangų Tamstos laišką, rašytą lapkričio 24 [dieną], turėjau laimės gauti gruodžio 9 [dieną]. Tai įrodymas, kad, Pone Geradary, esi palankiai ir pilietiškai uoliai nusiteikęs Lietuvos istorijos atžvilgiu, o aš, nevertas jos skelbėjas pasauliui, labiausiai esu Tamstai skolingas, ir visas mūsų istorijos papildymas, kurį ketinu padaryti ir prie kurio iki paskutinio atodūsio dirbsiu, yra tik Tamstos rūpestingumo ir darbo vaisius. Neminint jau Pono Profesoriaus Onacevičiaus – šio vyro mokytumas ir praeities nušvietimo nuopelnai pranoksta visa tai, ką galėčiau pasakyti jo pagyrimui; ir jau tegul iš mano darbo palikuonys ir tie, kurie dar eis mūsų pėdomis, padarys išvadas apie mano Mokytojo dorybes ir nuopelnus.
Kai iš Tamstos turėjau malonės išgirsti apie minėtą Daktarą[1], kuris rengiasi grįžti Vilniun, tai pasijaučiau taip, tarsi būčiau gimęs iš naujo, ir mano jėgos išaugo su jaunatviška gaiva: iš jo rankų vėl gausiu mano egzistencijai būtinus ir taip trokštamus lobius.
Kaip Tamsta buvai pataręs, kreipiausi į Poną Napierskį, su kuriuo prieš dešimtį metų korespondavome dėl rankraštinės vokiškosios Rivijaus kronikos komentarų[2]. Nuo to laiko mūsų kontaktai buvo nutrūkę, netgi specialiai nerašiau, nenorėdamas gaišinti to istoriko veterano. Taigi pirmą kartą man paklausus, atsiuntė šiuos nuorašus: 1) 1253 metų dokumentą apie prekybos laisvės Lietuvoje suteikimą Rygos miestiečiams, 2) vadinamuosius Mindaugo krikšto metrikus. Tai vokiečių (ir dvasininkų, ir pasauliečių) išduotas liudijimas, kad lietuviai Rygos arkivyskupo pastangomis, nepaisydami kryžiuočių daromų kliūčių, visi nori priimti krikščionių tikėjimą, o jų pasiuntiniai jau dabar pasikrikštijo ir gailisi, kad Lietuvoje krikščionybė, įskiepyta jų karaliaus Mindaugo, patyrė nuosmukį (duota Rygoje, 1298 metų kovo 30 dieną). Kitos transakcijos, kuri apie Mindaugą paaiškintų daugiau, negu visiems žinoma, nėra.
Ponas Napierskis su gailesčiu atsiliepė apie Pono Danilavičiaus

[1] Stanislovą Čarnovskį.
[2] *Kronika Niemiecka J. F. R. Z rękopismu autentycznego, objasnił, tłómaczenia polskie dołączył i do druku podał Teodor Narbutt*, MAB RS, f. 22, b. 54. Plačiau apie tai žr. p.72–74.

išsakytas abejones (straipsnyje, išspausdintame švietimo ministerijos žurnale), kad Rimgaudas nesąs istorinė asmenybė[3]. Norėdamas tokią nuomonę sukritikuoti, aš citavau kronikininko Alnpekės, gyvenusio beveik tuo pat metu, darbą. Tačiau tasai autorius, rašydamas senovės vokiečių kalba, eilėmis atpasakodamas Livonijos riterių istoriją, kiek iškraipo lietuviškus vardus: Rimgaudą vadina Gerpoldu (*Gerpold*), Erdvilą – Irvilu (*Irwille*). Tiesa, pats Ponas Danilavičius prisipažįsta, kad Alnpekės nėra skaitęs. Taigi Ponas Napierskis iš Heidelbergo bibliotekos gavo tos kronikos rankraščio nuorašą, platesnį už spausdintą, o man iš vieno istorijos tyrinėtojo pavyko gauti tas ištraukas, kurių trūksta spausdintoje kronikoje – iš viso to aišku kaip dieną, kad Rimgaudas egzistavo. Remdamasis tais šaltiniais, Ponas Napierskis paskelbs papildytą Alnpekės leidimą[4]. Visiems žinoma, kiek daug Rygos archyve yra Karaliaučiaus archyvuose padarytų transakcijų nuorašų iš Livonijos, Kuršo ir Estijos istorijos. Ten yra daug ko įdomaus ir Lietuvai. Taigi iš Pono Napierskio spausdinto *Indekso* išsirašiau 450 pozicijų (be tų, kurias ir aš turiu), priklausančių mūsų istorijai – Ponas Napierskis jas man perrašydins. Taigi kartu su mano turimomis Karaliaučiaus [transakcijomis] (trys foliantai, 517 pozicijų) bus iš Karaliaučiaus 967 transakcijos. Be to, dar turiu ir niekur nespausdintų – ir iš Lietuvos Metrikos, ir mano paties įsigytų (65 vienetai). Jau būtų 1032 transakcijos. Dar apie 50 tikiuosi netrukus gauti iš Danilavičiaus bei Žagelio. Visa tai sudarys niekur neskelbtų rankraščių kodeksą, susidedantį maždaug iš 1082 vienetų. Chronologiškai išdėstęs, pradėsiu juos leisti atskirais sąsiuviniais – jei Dievas duos, jau kitais metais. Tik nežinau, ar reikia greta transakcijų dėti ir vertimą į lenkų kalbą. Jos yra lotynų, vokiečių, vokiečių žemaičių, čekų, XV amžiaus čekų-lenkų, rusų (t. y. slavų lietuvių) kalbomis. Daugelį jų vis dėlto sunku suprasti, net žmogui, mokančiam tas kalbas – čia galėtų pagelbėti mano įgudimas, nes rankraščius gerai skaitau visomis kalbomis, taip pat man pavykdavo neblogai įskaityti ir užrašus ant antspaudų bei runų įrašus. Neseniai šioje srityje suteikiau pagalbą Ponui Grafui Działyńskiui, ir, beje, [toje srityje], kuri buvo laikoma sunkiausia. Todėl mano *Indeksą* sudarys tik medžiaga, susijusi su Lietuvos istorija. Prie jau mano minėtų pozicijų pridėsiu dar beveik dvigubai

tiek kitų, surinktų iš įvairių publikacijų. Tikriausiai, jas pridėjus, *Indekso* vienetų skaičius išaugs iki trijų tūkstančių. Pažiūrėk, Pone, kokią dalį Tamsta su Ponu Profesoriumi įnešei į Lietuvos istoriją! O juk mano *Indeksą* dar papildys Kromerio *Index Archivi Cracoviensis Regis Sigis. Augusti*, kurį turiu po ranka!!

Brangusis ir maloningasis Pone! Turiu bičiulį[5], kuris įpareigojo mane išsiaiškinti, ar Peterburgo knygynuose galima įsigyti Paryžiuje sąsiuviniais leidžiamo veikalo *Le corps de l'homme, ou l'anatomie et la Physiologie humaines avec planches par le Docteur Galet* trečią tomą su litografijomis, pradedant nuo devyniasdešimtos iki pat leidinio pabaigos, – galbūt jis jau turi ir ketvirtą tomą. Be to, kiek tai kainuotų ir kokiu adresu siųsti pinigus? Tikriausiai šis veikalas buvo pardavinėjamas amžiną atilsį Gräffo knygyne. Atsiprašau, kad Poną Geradarį varginu svetimais reikalais, bet kaip galima bičiuliui atsakyti? Jis atsitiktinai įsigijo du tomus ir norėtų tą veikalą papildyti.

Prašyčiau pareikšti mano nuolankumą Ponui Prezidentui Gruževskiui.

Ponui Profesoriui[6] pridedu laiškelį, nes kiek kartų atskirai per paštą buvau siuntęs, tiek kartų negavau atsakymo. Gal blogai užrašydavau adresą? Viską išdėsčiau taip, kaip Tamsta nurodei. Būk Tamsta malonus, pasirūpink, kad, progai pasitaikius, mūsų garbingasis seneliukas man atrašytų, galbūt gaučiau kartu su Tamstos laišku.

Sveikatos, geros kloties ir visokeriopos gerovės Lietuvos šlovei linkintis

Tamstos tarnas T. Narbutas

[3] Turimas omenyje 1842 metų spalio 29 (lapkričio 10) Rygoje rašytas Napierskio laiškas Narbutui (MAB RS, f. 18, b. 185, l. 139).

[4] Ditlebas Alnpekė (*Alnpeke*) laikomas *Eiliuotosios Livonijos kronikos* autoriumi. Manoma, kad *Kronika* buvo parašyta apie 1296 metus Revelyje (Taline). Ilgą laiką Narbutas ir Daukantas naudojosi 1817 metų *Kronikos* leidimu (*Fragment einer Urkunde der ältesten Livländischen Geschichte in Versen, aus der Original-Hand-schrift zum Druck befördert, mit einigen Erläuterungen und einem Glossar versehen, von Dr. Liborius Bergmann, Ober-Pastor und Senior des Rigaschen Stadt-Ministeriums, Pastor zu St. Peter und erster Assesor des Consistoriums,* Riga: gedruckt auf Kosten des Herausgebers bei Wilhelm Ferdinand Häcker, 1817), kuriame, kaip vėliau (Heidelbergo universiteto bibliotekoje radus kitą *Kronikos* nuorašą) paaiškėjo, trūko net 1290 eilučių.

[5] Turimas omenyje gydytojas Anicetas Renjė (Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 20 Grudnia 1842 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 10, s. 296).

[6] Ignotui Onacevičiui.

1843 m. vasario 11(23) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Nuostata dėl Lietuvos istorijos šaltinių rinkinio pavadinimo, pranešimas apie Juozapo Zavadzkio korektoriaus Dvoželkio palikimą bei Nemcevičiaus išvežtus dokumentus iš Radvilų bibliotekos

L. 300r–301v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 11–12;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 6)
Originalas. Laiškas rašytas ant 20,2x13,5 cm
formato angliško popieriaus „London superfine".
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 710–713; vertimas į liet. k.: *SDR*,
p. 731–733

[**300r**] Petersburg 1843 r. 11 Februar.

Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Szacowne pismo WMWM Pana Dobrodzieja pod datą 12 Grudnia przeszłego roku odebrałem, i cieszyłem się widząc go przy zdrowiu słabem zawsze literackim zawodzie czynnym. Niemogłem życzeń Wielmożnego Kapitaną spełnic, z powodu iż P. Doktor nieukonczył interesow swoich i zostaie jeszcze tutaj.
Staranności WMWM Pana Dobrodzieja Są bardzo chwalebne, daj Boże żeby one do skutku przyszły. Wyraz ten Kodex Dipl. mi się zdaie jest strasznym i może wzbudzic[1] wielu niechętnych. Nadto, iż przyidzie się do tego zbioru nie tylko same dypl. akta umiejszczac, ale wszystkie takie dokumenta co wyswiecają obyczaie, prawa, i charakter narodowy, lepiej było zdami się dać zbiorowi skromniejszy tytuł **akta Litewskie,** tak jak Naruszewicz nazwał i wydrukował na każdej książce w Metryce Litewskiej // [**300v**] **Acta Lithuanorum** tak jak Prussacy mają swoje sławne Acta Borussica które rozmaite materie i dokumenta zawierają sciągąjące się do Prus samych. albowiem pierwszemu zbieraczowi niepodobno jest wszystko zebrać.
Jnflantczycy[2] zdaie się dosyc kompletny mają zbior swoich aktow; jednak iedyn z Rzymu pisał 1832 roku, który miał wstęp do Watykanskiej Biblioteki donosząc, że jeszcze 3 częscią może powiększyc ten zbior tyle się znajduie dokumentow dotąd nikomu nieznanych od noszących[3] się do Jnflant, temi czasy P. Turgeniew odkrył w Watykanie inwestiturę Xcią Twerskiego p Papieża daną Xięciu Twerskiemu na początku 14[4] wieku. Zadziwili się tu wszyscy i w[5] cikości zostawili ten dokument. Wieleż tam musi bydz Litwy? Pozniej zas mającemu już akta pod ręką do kompletować[6] z niego Kodex, dopiero zas występowac z nim jest to samo co dobrowolnie poda//[**301r**]wać siebie zazdrosnym smiałkom na krytykę.
Co się tycze herbarza Litewskiego prócz Kojałowicza Wielmożny

[1] Ž. taisytas.
[2] Antroji *n* taisyta.
[3] Sic!
[4] Skaičius *4* taisytas.
[5] Prad. rašyti *ci*, bet ištaisyta.
[6] Sic!

Kapitan wielką pomoc znajdzie[7] w pozostałych rękopismach S. pamieci[8] Regenta[9] b. Trybunału Litewskiego Pana Dworzeckiego, który był Korektorym u P. Zawadzkiego i przed dwuma laty umarł, on mnie mówił w 1820 roku że 9000 familij Litewskich odkrył, które w zadnym herbarzu Polskim niewspomniane[10], i dodał że na samych Kroliwskich[11] przywilejach fundują[12] się. Tam bys wielką pomoc znalazł, ponieważ[13] Bobrowicz co w[14] Lipsku Niesieckiego wydaie ządał od niego, lecz on jak słyszałem niezgodził się i chciał sam za granicą wydać. –
Nad to mam najpewniejszą wiadomość że Julian Niemcewicz zawołany Pisarz przed 30 kilku laty uwiozł 27 tomow Jn folio z Radzwiłowskiej Biblioteki, manuskryptow tyczących się Litwy, z tych to zbiorow jak się teraz pokazuie, ogłosił on tę sławną mowę Milieszki Posła Smolenskiego w swoim panowaniu Zygmonta III. które ponawiając edycyą w w[15] Wracławiu wyrzucili; więc tego W. // [**301v**] Kapitan niech z cicha sledzi u familiantow? musieli gdzies zachwycic Koroniaszy i już ich nam niewrócą ża żadne skarby dopóki slady nasze ekzystują! Chciałbym wiedziec czy ma Wielmożny Kapitan dzieło Dogela **Limites Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae?**
Dzieła Le corps de l'homme, ou l'anotomie et la Physiologie humaines avec planches par le docteur Galet. tu w tym czasie nie znajduie się; lecz jeżeli Pan Doktor życzy sobie dokompletować to niech zaadrysuie się do Pana Belizara księgarza w Petersburgu na newskim prospekcie, on na wiosnę sprowadzi te tomy jakich jemu niedostaie, tom jedyn z rycinami kolorowemi kosztuie 45 rub. assygn. z rycinami niekolorowemi połowę tego –
Pan Professor zasyła Wielmożnemu Kapitanowi najgłębsze uszanowanie, wiek już nad nim ciąży.
Przy tej okoliczności zawsze mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmoznego Kapitana
Dobrodz. najniższym Sługą
S. Dowkont.

[a]-NB. Tłumaczenie na polskie niepotrzebne moim zdaniem tylko niektóre wyrazy albowiem inaczej kosztow krociowych będzie wymagało. -a[16] //

[7] Ž. *znajdzie* įtrp.
[8] Turbūt norėta parašyti *pamięci.*
[9] Ž-į prad. rašyti *G*, bet ištaisyta.
[10] Įtrp. *m.*
[11] Ž. *Kroliwskich* įtrp.
[12] Tais. iš *funduię.*
[13] R. *p* tais. iš *b.*
[14] Ž. *w* įtrp.
[15] Antrą kartą parašytas tas pat žodis.
[16] Rankraštyje šis tekstas yra l. 301v paraštėje.

Peterburgas, 1843 metų vasario 11 diena

Maloningasis Geradary,

Pagarbos vertą Maloningojo Pono Geradario pernai metų gruodžio 12 dienos[1] laišką gavau ir džiaugiausi, matydamas Tamstą toliau veiklų literatą, nors ir nestiprios sveikatos. Negalėjau patenkinti Maloningojo Kapitono norų, nes Ponas Daktaras[2] nebaigė savo reikalų ir dar tebėra čia.

Maloningojo Pono Geradario pastangos labai pagirtinos, duok Dieve, kad jos išsipildytų. Tas pavadinimas – *Codex Diplomaticus*[3], man regis, yra baisus ir gali daugelį atstumti. Be to, į šį rinkinį eis ne tik diplomų aktai, bet ir visi tokie dokumentai, kurie parodo tautos papročius, teises ir būdą, todėl, man regis, geriau būtų rinkinį pavadinti kukliau – *Lietuvos aktais*, kaip Naruševičius[4] pavadino ir kiekvienoje Lietuvos Metrikos knygoje įspaudė – *Acta Lithuanorum*, kaip prūsai turi savo garsiuosius *Acta Borussica*, kurie apima įvairią medžiagą ir dokumentus apie pačius Prūsus – nes pirmajam rinkėjui neįmanoma visko surinkti. Livonijos gyventojai, regis, turi gana išsamų savo aktų rinkinį, tačiau vienas 1832 metais rašė iš Romos (jis buvo įsileistas į Vatikano biblioteką), kad šį rinkinį dar gali padidinti trečdaliu, – tiek ten esą ligi šiol nežinomų dokumentų apie Livoniją. Tuo metu Ponas Turgenevas[5] rado Vatikane Tverės kunigaikščio investitūrą, duotą popiežiaus Tverės kunigaikščiui XIV amžiaus pradžioje. Čia visi nustebo ir nutylėjo šį dokumentą. Tai kiek ten turi būti Lietuvos [dokumentų]? Jau turint aktus, paskui bus galima jais papildyti kodeksą, o kol kas pasirodyti su juo būtų lygu savo valia pasiduoti įžūlių pavyduolių kritikai.

Apie Lietuvos herbus, be Kojalavičiaus, Maloningasis Kapitone, daug medžiagos rasi rankraščiuose, paliktuose amžiną atilsį buvusio Lietuvos Tribunolo regento Pono Dvožeckio; jis buvo Pono Zavadzkio korektorius ir prieš porą metų mirė; 1820 metais jis man sakė, kad rado devynis tūkstančius lietuvių giminių, kurių nemini nė vienas lenkų herbynas, ir pridūrė, kad jos remiasi pačiomis karalių privilegijomis[6]. Ten rastum didelę paspirtį, nes Bobrowiczius[7], kuris Leipcige leidžia Niesiecki, buvo jo [Dvožeckio – R. G.] prašęs, bet

jis, kaip girdėjau, nesutiko ir norėjo pats užsienyje išleisti. Be to, kuo tikriausiai žinau, kad Julijonas Nemcevičius, garsusis rašytojas, prieš trisdešimt su viršum metų išsivežė iš Radvilų bibliotekos dvidešimt septynis tomus *in folio* rankraščių apie Lietuvą. Iš šio rinkinio, kaip dabar aiškėja, jis paskelbė garsiąją Smolensko pasiuntinio Mileškos kalbą savo [veikale] apie Žygimanto III viešpatavimą, kuri naujajame Vroclavo leidime buvo išmesta[8]. Todėl,

[1] Daukantas suklydo: Narbuto laiškas buvo rašytas 1842 metų gruodžio 22 (1843 metų sausio 3) dieną.

[2] Stanislovas Čarnovskis.

[3] 1842 metų spalio 20 (lapkričio 1) dienos laiške Narbutas buvo nurodęs kitą rinkinio pavadinimą – *Corpus diplomaticus.* Taigi Daukantas čia parašė klaidingai – matyt, galvodamas apie Dogelio rinkinį arba garsųjį Johanneso Voigto *Codex diplomaticus Prussicus.*

[4] Istorikas Adomas Tadas Stanislovas Naruševičius (*Naruszewicz,* 1733–1796), rengdamas savo *Lenkų tautos istoriją,* nuo 1781 metų vadovavo perrašinėtojų grupei, kuri turėjo ieškoti istorijos šaltinių ir juos kopijuoti. Per keletą metų šie nuorašai, tarp jų ir iš Lietuvos Metrikos, sudarė keletą šimtų tomų, kuriems ilgainiui prigijo *Naruševičiaus aplankų* (*Teki Naruszewicza*) pavadinimas. Istoriko iniciatyva 1786 metais Lietuvos Metrikos knygos (apie XVIII amžiaus penktojo dešimtmečio vidurį jos buvo atgabentos į Varšuvą) buvo iš naujo įrištos ir viršeliuose įspausti Daukanto minimi pavadinimai.

[5] Turimas omenyje Aleksandras Turgenevas (1784–1846) – Rusijos politinis veikėjas, publicistas, vienas šviesiausių savo meto žmonių. Dažnai lankydamasis užsienyje, apžiūrėjo daugelį tenykščių archyvų ir bibliotekų, surinko ir parvežė į Rusiją daugybę istorijos šaltinių, kurie buvo atiduoti Archeografijos komisijai ir 1841–1842 metais publikuoti. Taip pat žr. šio leidinio p. 393, 9 komentarą.

[6] Ludwikas Abramowiczius savo studijoje *Keturi spaudos amžiai Vilniuje* Joną Petrą Dvožeckį-Bogdanavičių (*Dworzecki-Bogdanowicz,* 1773–1840) apibūdino kaip „labai gerą korektorių ir prityrusį rankraščių perrašinėtoją“ (Ludwik Abramowicz, *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie: Zarys historyczny (1525–1925),* Wilno: nakładem i drukiem Ludwika Chomińskiego, 1925, s. 88). Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šį Zavadzkio bendradarbį yra minėjęs ir Malinovskis, pristatydamas jį ne tik kaip kruopštų kolekcininką, bet ir kaip darbštų genealogą (Mikołaj Malinowski, *Księga wspomnień,* Kraków: nakładem Akademii umiejętności, 1907, s. 85). Tačiau Malinovskis jį vadina ne Jonu Petru, bet Ignotu Bogdanavičiumi-Dvožeckiu (*Ignacy Bogdanowicz-Dworzecki*).

[7] Janas Nepomucenas Bobrowiczius (1805–1881) – kompozitorius, knygų leidėjas. 1832 metais įsikūrė Leipcige, kur netrukus ėmė verstis knygų leidyba. Jo dėka buvo išspausdintas Niesieckio herbynas.

[8] Daukantas mini Julijono Ursino

Maloningasis Kapitone, palengva teiraukis gentainių, bus kur nučiupę juos[9] koroniažai ir jau mums nebegrąžins nė už jokius pinigus, kol dar mūsų pėdsakai neišnyko! Norėčiau sužinoti, ar, Maloningasis Kapitone, turi Dogelio veikalą *Limites Regni Poloniae et M. D. Lituaniae.* Veikalo *Le corps de l'homme, ou l'anatomie et la physiologie humaines avec planches par le docteur Galet* čia dabar nėra, bet, jei Ponas Daktaras[10] nori gauti [trūkstamus tomus], tegul kreipiasi į knygininką Poną Belizarą Peterburge, Nevos prospekte, jis pavasariui užsisakys trūkstamus tomus; vienas tomas su spalvotais raižiniais kainuoja 45 rublius asignacijomis, su nespalvotais raižiniais – per pusę pigiau.

Ponas Profesorius[11] siunčia Maloningajam Kapitonui giliausią pagarbą; jis jau amžiaus prislėgtas.

Šia proga visad lieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
Simonas Daukantas

[P. S.]
N. B. Vertimas i lenkų kalbą, mano nuomone, nereikalingas, pakaktų išversti tik kai kuriuos žodžius, kitaip būtų labai daug išlaidų.

Nemcevičiaus (1758–1841) veikalą: Julian Ursyn Niemcewicz, *Dzieje panowania Zygmunta III, Króla Polskiego, W-go Xięcia Litewskiego, Ruskiego, Pruskiego, Mazow., Żmudz., Kiiows., Wołyńs., Podols., Podlas., Smoleńs., Siewers., Inflants. i Czerniechowskiego, dziedzicznego Króla Szwedów, Gotów i Wandalów,* t. 1–3, Warszawa: drukiem Zawadzkiego i Węckiego, 1819 (antras leidimas – Vroclavas, 1836).

[9] T. y. minėtus rankraščių tomus.

[10] Anicetas Renjė.

[11] Ignotas Onacevičius.

1843 m. vasario 13(25) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Informacija apie Rygos magistrato archyvo nuorašus, Lietuvos istorijos šaltinių rinkinio leidėjo problema

L. 12r–13r. Originalas.
Laiškas rašytas ant
26x20,6 cm formato angliško popieriaus
„Bath“

[12r] **Szawry 1843. Lutego 13.**

Wielmożny Moście Dobrodzieju!

Przez jadącego brata mojego stryjecznego Fryderyka pozdrawiam łaskawcę mego i wspieracza prac moich, co proſzę przyjąć z uprzejmem sercem jako od ziomka obowiązanego sobie. Donoſzę że ciągle pomnażam źbiór dyplomatow do Historyi Litwy odnoſzących się i pracuję nad ich uporządkowaniem zastosowanem[1] do pożytku. Teraz weſzłem z Panem Napierskim w stosunki i będę miał do 500 sztuk dokładnych Kopii z Archiwum Ryskiego Magistratu i z[2] ze źbiórów Obywatelstwa koſztem zgromadzonych, posłałem juʒ honorii część[3] i przepisywanie rozpoczęte do Maja będę miał wſzystko, sprawdzone należycie i przysłane. – Idzie o wydanie tylko, jescze w tej mierze z Typografami nieskończyłem. Kodex bowiem niemały się złoży. – Czekam // [**12v**] na powrót Doktora z Wilna u Panow tam goszczącego, może przywiezie od Pana Dobr. deklarowane pismo. – A czekam zprawdziwą niecierpliwością, bo mię zajmuje wſzystko co od Pana Dobȓ. otrzymuję. Oddawcę tego listu polecam względom Pańskim, jako brata mojego i pierwſzy raz Petersburg źwiedzającego, proſzę go zasczycic zaufaniem i przyjaznią. – Prezydentowi Grużewſkiemu tysiąc ukłonow zasyłam. –

Z prawdziwym szacunkiem i upoważeniem jestem

WM Pana Dobrodzieja najniżſzym sługą
T Narbutt

P. S. Dałem bratu mojemu rękopism[4] przekładu mojej Mytologii litewskiej po Rusku, może trafi na wydawcę. – //

[**13r**] P. S. Miałem ja stosunki z Profesorem Daniłowiczem, teraz korrespondencja przerwała się, mówią ze pomieſʒania[5] umysłu dostał. – U Zagiela w Wilkomierskim, wiadome mi są zapasy historycʒnych materjałow, ale wſzystko póʒniejſzych epok jak zakres mojej pracy. – //

[1] R. *z* tais. iš *s*.
[2] Sic!
[3] R. *ś* taisyta.
[4] Prad. rašyti *rękops*, bet ištaisyta.
[5] Tais. iš *pomieſzanie* (?).

Šiauriai, 1843 metų vasario 13 diena

Maloningasis Geradary!

Per vykstantį [į Peterburgą] mano pusbrolį Frideriką[1] sveikinu savo geradarį ir mano darbų rėmėją. Šitai prašau priimti iš visos širdies – kaip nuo Tamstai dėkingo tėvynainio. Pranešu, kad nuolatos didinu Lietuvos istorijos diplomų rinkinį ir juos tvarkau pritaikydamas naudojimui. Dabar užmezgiau ryšius su Ponu Napierskiu ir gausiu apie penkis šimtus tikslių nuorašų iš Rygos magistrato archyvo ir iš rinkinių, sukauptų piliečių lėšomis. Jau nusiunčiau dalį honoraro, ir pradėjo perrašinėti. Iki gegužės mėnesio turėsiu viską tinkamai patikrintą ir man atsiųstą. Lieka išspręsti tik leidėjo problemą, bet dėl to dar su spaustuvininkais nesusitariau. Juk kodeksas turėtų susidaryti nemažas. Laukiu, kada į Vilnių grįš ten pas Tamstas besisvečiuojantis Daktaras – galbūt parveš Pono Geradario man žadėtą veikalą?[2] Laukiu tikrai nekantraudamas, nes mane jaudina viskas, ką gaunu iš Pono Geradario. Prašyčiau, kad šio laiško įteikėjui, kaip mano broliui, būtum maloningas ir, turėdamas omenyje, kad Peterburge jis lankosi pirmą kartą, apgaubtum savo pasitikėjimu ir bičiulyste. Prezidentui Gruževskiui tūkstantį kartų lenkiuosi.

Su tikra pagarba

Nuolankiausias
Maloningojo Pono
Geradario tarnas
T. Narbutas

P. S. Savo broliui įdaviau *Lietuvių mitologijos* rankraštį, išverstą į rusų kalbą – galbūt pavyks rasti leidėją[3].

P. [P.] S. Buvau pradėjęs susirašinėti su Profesoriumi Danilavičiumi. Šiuo metu korespondencija nutrūko. Sklinda kalbos, kad jam protas pasimaišė. Žagelio iš Ukmergės apskrities istorinės medžiagos rinkiniai man yra žinomi, bet viskas iš vėlesnės epochos negu mano nagrinėjamas periodas.

[1] Teodoro Narbuto pusbrolis Friderikas Narbutas.
[2] Turimas galvoje Stanislovas Čarnovskis, turėjęs parvežti Kojalavičiaus herbyną.
[3] Narbuto idėja *Lietuvių mitologiją* išleisti rusų kalba taip ir nebuvo įgyvendinta, nors 1843 metų pradžioje vertimas jau buvo parengtas spaudai (buvo išverstas ir antrasis *LTI* tomas). Didelės apimties rankraštis pasiekė mūsų dienas (*Литовская Мифология. Сочинение Феодора Нарбута*, перевод самим сочинителем, 862 с., MAB RS, f. 17, b. 246). Deja, nuoroda, kad vertė pats autorius, tenka abejoti. Savo korespondencijoje (Kirkorui, Renjė) Narbutas ne kartą akcentavo, jog šį darbą patikėjo vienam Lydos mokytojui (pavardės nenurodė). Istorikas vertėjo darbu buvo labai nepatenkintas, daug pats taisė ir koregavo. (Plačiau apie tai žr.: Reda Griškaitė, „Keletas minčių jau pasirodžius pirmam *Lietuvių tautos istorijos* tomui lietuvių kalba“, in Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 2, p. 444–446).

1843 m. vasario 25 (kovo 9) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Apie būtinybę sudaryti senosios Lietuvos žemėlapį ir norą turėti Ignoto Onacevičiaus Karaliaučiaus archyve nurašytus kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymus. Justino Narbuto veikalo įvertinimas

L. 14r–15v. Originalas.
Laiškas rašytas ant melsvos spalvos 21x13 cm
formato angliško popieriaus „Bath“

[14r] **Szawry 1843. Lutego 25.**

Wielmoʒny Moście Dobrodzieju!

Nieskończenie wdzięczen jestem Panu Dobrodziejowi, za łaskawą pamięć o mnie, w szanownym liście jego pod datą 11 Febr. wyrażoną. Powrótu Pana Doktora oczekuję i mam nadzieją, że przywiezie dla mnie skarb żądany. Ja pisałem przez brata mojego stryjecznego Fryderyka, jadącego do Petersburgu, lecz on zabawić miał po drodze w Inflanciech, przeto list mój nie tak prędko rąk pańskich dójdzie. Tu więc napomknę, że z Panem Napierskim zrobiłem układ o wypisanie z archiwow tamecznych oko[1] 500 sztuk kopij do mego przedmiotu odnoſzących się, zadatek na kopistów dany i w kilka miesięcy będzie rzecz gotowa. Tytuł zbiorowi dam stosowny do uwagi pańskiej, kazdy tranzakt będzie drukowany na osóbnym arkuſzu, tak aby każdy posiadacz mógł ułożyć między niemi chronologicʒnie swoje[2] odkrycie, czyli tranzakt będący pod ręką nowy. // [**14v**] O rękopisma po Dworzeckim zrobię staranie, są podobno u spadkobiercow niebosczyka, idzie tylko dotrzeć i nabydʒ, to nietrudno zda mi się. O foliałach przez Juliana Niemcewicza wziętych z Archiwum Radziwiłłow będę sledził, mam zręczność nawet po temu. Dziękuję wielce za uwiadomienie. – Dzieła Dogiela: Limites Regni Poloniae et M. D. Lithuaniae, nieznam, gdyby mieć można byłby to wielki zasiłek dla nowej roboty mojej. – Gdyż wymagają uczeni po mnie, abym zrobił mappę Litwy dawniejſzej i dziś odbieram od P. Profesora to same wezwanie, czuję to i wiem, że prócz mnie niełatwo kto to wykona, ale brak materjałów całą przeſʒkodę stanowił, bo lada jak nierobiłbym. – Chciałem z Królewca sprowadzić Marſzruty Krzyżackich napadow na Litwę, **Wegeweiser** zwane i zgromadzone w jedno przez zeſzłego Henninga Dyrektora Tajnego Archiwum Królewieckiego, ale mój pośrednik, który mi niejeden materjał dostarczył W. Greffe, Xięgarʒ Petersburski, jak umarł nie miałem zręczności. Pan Profesor piſze iż ma te Marſzruty, o! gdyby mi przesłał mocno bym // [**15r**] był jemu wdzięczen. Wiem, i sam on wyznaje, że dla Pana Dobrodzieja niema nic do odmówienia, więc nadzieja moja, że Pan nieubliżyſʒ swego

[1] Turbūt norėta parašyti *około* (?). [2] Tais. iš *swoja*.

wdania się i może przez P. Doktora przyslecie mi łaskawie te rzeczy. – Mnie przy tem potrzebna nowa mappa Topograficȝna Litewskich Gubernii od Baltyku aż do Czarnego morza, mowiono że wyszła ze sztychu i przedaje się, wydanie Topografow[3], czy droȝnych Inżenierów, niewiem nawet Tytułu, mam tylko[4] dawniej sztychowane, coby to koſztowało zwrócę Panu z podzięką. Ja wiek w Iżenieryi[5] służąc przepędziłem i potrafię należycie zrobić drogiej Litewskiej ziemicy naſzej obraz jej młodszych lat bytu. Zwiedziłem strony jej najinteresowańſze, mam notacye pamiątek, i sczerze pragnę zająć się tą pracą na wiosnę przyszłą, jeżeli Bog da wspomnione materjały otrzymać. – Ze Joachim L. wydał w 1839 dziełko o historyi, piſze P. Profesor, ja o tem słyszałem, ale niemiałem go w ręku, ma tam bydȝ niejedne ważne napomknienie[6]. Upragniony jestem o widzenie tego. – Trzeba zaradzić się // [**15v**] z Panem Profesorem. Piſzę do niego osóbny bilet, pod Panską kopertą, odpowiadając na jego łaskawe do mnie zgłoſzenie się, i zanosząc prośbę o Marſzruty Krzyżackie, o ktorej poparcie najpokorniej upraſzam Pana Dobrodȝieja. Dziełko Justyna Narbutta, od samego autora umyslnie nabywſzy przesyłam Panu Dobrodȝieju: wyszło u Żydow nakładem prenumeratorow, w niewielu exemplarzach, przeto niema go po xięgarniach podobno. Jestto praca staruſȝka, który mając po ojcu swym pamiętniki o wojnie Olkienickiej i niektore pisma, ztamtej epoki, zamyslał historycȝnie opisać onę, lecz podobno nienadto trafnie się mu powiodło. Lepiej gdyby same pamiętniki i pisma wydrukował. Chciało się widać sławy autorskiej, dla tego i tytuł niebardzo sczęsliwie dobrany. – Mnie wcale niepokazywał swoich zrzódeł i bez mojej rady oddał do druku. – Daruj łaskawy Panie, że mu się naprzykrzam moimi proźbami, znak to że sam jeden Pan jestes na czele wspieraczow prac moich a[7] wdzięczność moją chyba potomność ogłosi znalazłſzy Pańskie imie wpismach opisujących dzieje przeodków[8] naſzych. – Oddaję się dobremu sercu Pańskiemu i przyjaźni sługa Najniżſzy Teodor Narbutt //

[3] Antroji *o* tais.
[4] Ž. *tylko* įtrp.
[5] Turbūt norėta parašyti *Inżenieryi* (?).
[6] Turbūt norėta parašyti *napomnienie*.
[7] Tais. iš *i*.
[8] R. *o* taisyta. Turbūt norėta parašyti *przodków*.

Šiauriai, 1843 metų vasario 25 diena

Maloningasis Geradary!

Esu nepaprastai dėkingas Ponui Geradariui, kad maloniai prisimeni mane, apie ką pareiškei pagarbos vertame savo laiške, rašytame vasario 11 dieną. Laukiu sugrįžtant Pono Daktaro[1] ir turiu vilties, kad jis man parveš geidžiamąjį lobį. Aš rašiau per savo pusbrolį Frideriką, vykstantį į Peterburgą, tačiau jis pakeliui turėjo svečiuotis Livonijoje, todėl manasis laiškas ne taip greitai Tamstą pasieks. Taigi pakartosiu, jog su Ponu Napierskiu susitariau, kad tenykščiuose archyvuose padarytų apie penkis šimtus nuorašų, susijusių su mano tyrinėjimo objektu. Perrašinėtojams rankpinigiai duoti, todėl per keletą mėnesių darbas bus baigtas. Rinkinį pavadinsiu atsižvelgdamas į Tamstos pastabą; kiekvieną transakciją spausdinsiu ant atskiro lakšto, kad kiekvienas savininkas galėtų tarp jų chronologiškai įterpti savo radinį, t. y. naują po ranka esančią transakciją. Amžiną atilsį Dvožeckio rankraščių[2] pasistengsiu paieškoti. Tikriausiai jie yra pas velionio paveldėtojus – reikėtų tik nuvykti ir įsigyti; man regis, tai nebūtų sudėtinga. Rankraščių *in folio*, kuriuos Julijonas Nemcevičius paėmė iš Radvilų archyvo, pamėginsiu paieškoti, netgi turiu tokią galimybę[3]. Labai esu dėkingas, kad pranešei apie tai. Dogelio veikalas *Limites Regni Poloniae et M. D. Lituaniae* man nežinomas. Jeigu būtų galima jį įsigyti, tai jis labai pagelbėtų mano naujajam darbui, nes mokslininkai reikalauja, kad sudaryčiau senosios Lietuvos žemėlapį, ir šiandien tokį raginimą gavau iš Pono Profesoriaus[4]. Ne tik jaučiu, bet

[1] Stanislovo Čarnovskio.

[2] Narbutą labai sudomino Daukanto informacija apie Jono Petro Dvožeckio-Bogdanavičiaus rinkinius. Renjė padedamas, jis stengėsi ieškoti minėto palikimo (Renjė laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 03 07 (19), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 467).

[3] Narbutas ėmė teirautis šių Nemcevičiaus dokumentų, kurie, anot Daukanto, buvo išvežti iš Radvilų bibliotekos. Renjė pasiūlė paklausti apie tai Mikalojų Malinovskį, nes „jis geriausiai turėtų žinoti, kur jie dingo – pas Malinovskį yra surinkta labai daug svarbių dokumentų apie Lietuvą“ (ibidem).

[4] Narbutas turėjo omenyje 1843 02 13(25) Onacevičiaus laišką, kuriame šis rašė: „Labai reikia senovės Lietuvos žemėlapio, o tam aš turiu pačią puikiausią autentišką medžiagą –

ir žinau, kad, be manęs, vargu ar kas galėtų tai lengvai padaryti, tačiau pagrindinė kliūtis buvo medžiagos trūkumas, o atmestinai aš nenoriu daryti. Iš Karaliaučiaus norėjau parsisiųsdinti kryžiuočių karo kelių į Lietuvą aprašymus, vadinamuosius *Wegeweiser*[5], į vieną krūvą surinktus amžiną atilsį Hennigo[6] – Karaliaučiaus slaptojo archyvo direktoriaus, bet, kai mirė mano tarpininkas, ne vieną dokumentą man atsiuntęs, – Peterburgo knygininkas W. Gräffas, jau nebeturiu tokios galimybės. Ponas Profesorius rašo, kad turi tuos kelius [aprašymus –*R. G.*]. O! Jeigu juos man atsiųstų, tai būčiau jam labai dėkingas. Ir aš žinau, o ir jis pats neslepia, kad negali atsispirti nė vienam Pono prašymui, todėl turiu vilties, kad Tamsta neatsisakysi pabūti tarpininku ir galbūt per Poną Daktarą man tuos daiktus maloniai perduosi.

Man taip pat reikėtų naujojo topografinio lietuviškų gubernijų žemėlapio – nuo Baltijos iki Juodosios jūros. Girdėjau, kad jau išspausdintas ir pardavinėjamas. Jį išleido topografai, o galbūt ir kelių inžinieriai, net pavadinimo nežinau, turiu tik seniau leistą – kad ir kiek kainuotų, grąžinsiu [visas išlaidas] ir padėkosiu. Aš visą savo amžių ištarnavau inžinieriumi ir gebėsiu tinkamai perteikti vaizdą brangiosios mūsų Lietuvos žemelės, kokia ji dar pačioje jaunystėje buvo. Aplankiau pačias įdomiausias jos vietas, turiu jos paminklų aprašymus ir nuoširdžiai trokštu tą darbą pradėti ateinantį pavasarį – jeigu tik su Dievo pagalba gausiu minėtą medžiagą.

Ponas Profesorius rašo, kad Joachimas L. 1839 metais išleido istorinį veikalėlį[7]. Aš apie tai esu girdėjęs, tačiau nesu jo turėjęs rankose. Ten turėtų būti ne vienas svarbus faktas. Man maga su juo [veikalu – *R. G.*] susipažinti. Reikėtų pasitarti su Ponu Profesoriumi. Į Tamstos voką įdedu jam atskirą laiškelį – tai atsakymas į jo malonų laišką. Pridedu ir prašymą dėl kryžiuočių kelių [aprašymų]. O Poną Geradarį kuo nuolankiausiai prašau mane paremti.

Siunčiu Ponui Geradariui Justino Narbuto veikalėlį[8], kurį specialiai gavau iš paties autoriaus. Išleido pas žydus prenumeratorių lėšomis, tik keletą egzempliorių – dėl šios priežasties tikriausiai šios knygelės nėra knygynuose. Tai darbas seneliuko, kuris, turėdamas savo tėvo memuarus apie Valkininkų karą, taip pat keletą laiškų iš tos epochos,

sumanė ją istoriškai aprašyti, bet, regis, tai jam ne itin pavyko. Būtų buvę geriau, jeigu būtų išspausdinęs pačius memuarus ir laiškus. Bet panoro paragauti rašytojo šlovės, todėl ir pavadinimas nelabai sėkmingai parinktas. Man visiškai nerodė savo šaltinių ir, nepaklausęs mano patarimo, atidavė spausdinti.
Atleisk, maloningasis Pone, kad įkyriu su savo prašymais, – tai įrodymas, kad Tamsta esi didžiausias mano darbų rėmėjas, o mano dėkingumą galbūt palikuonys išgarsins, radę Tamstos vardą darbuose, aprašančiuose mūsų protėvių istoriją.
Atsidedu gerai Pono širdžiai ir bičiulystei

Nuolankiausias tarnas
Teodoras Narbutas

kryžiuočių kariuomenės kelius į Lietuvą [...]" (MAB RS, f. 18, b. 185, l. 650).

[5] Dabar istoriografijoje jie yra žinomi kaip *Die littauischen Wegeberichte*, t. y. XIV amžiaus kryžiuočių žvalgų pranešimais paremti kelių gilyn į Lietuvą aprašymai. Daukanto ir Narbuto laiškuose jie vadinami *Wegeweiser* arba *Wegeverzeichnis*.

[6] Turimas omenyje Ernstas Hennigas (Narbuto laiškuose – *Henningas*, 1771–1815) – Karaliaučiaus universiteto profesorius, nuo 1810 metų Karaliaučiaus slaptojo archyvo direktorius, Luko Davido *Kronikos* leidėjas. 1809–1811 metais jam vadovaujant Karaliaučiaus slaptajame archyve buvo padaryta daugybė dokumentų nuorašų, susijusių su Kuršo, Livonijos ir Estijos istorija. Nurašymą finansavo Livonijos bajorija.

[7] Tai Joachimo Lelevelio (*Lelewel*, 1786–1861) veikalas *Lietuvos ir Rusios istorija iki unijos su Lenkija* (*Dzieje Litwy i Rusi aż do Unii z Polską w Lublinie 1569 zawartej. Opowiada Joachim Lelewel*, Lipsk: nakł. Brockhaus et Avenarius, 1839).

[8] *Dzieje wewnętrzne narodu Litewskiego z czasów Jana Sobieskiego i Augusta II. Królów panujących w Polsce. Wyciąg z różnych notacyów i manuskryptów przez Justyna Narbutta pułkownika W. B. Polsc.*, t. 1–2, Wilno: w drukarni A. Dworca, 1842 (antras leidimas – 1843 metais). Tai Narbuto giminaičio Justino Narbuto (*Narbutt*, 1773–1845) veikalas, kuriame aprašoma XVII amžiaus pabaigos–XVIII amžiaus pradžios Lietuvos didikų politinė kova prieš Sapiegų įsigalėjimą, Valkininkų konfederacijos sudarymas (1700 spalis). Aprašymas detalus, spalvingas, paremtas ne tik memuarais, bet ir amžininkų laiškais bei kitais istoriniais dokumentais.

1843 m. birželio 29 (liepos 11) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Pranešimas
apie Kojalavičiaus herbyno
nuorašo ir išrašų iš Lietuvos
Metrikos išsiuntimą Narbutui.
Pastabos apie
Lietuvos istorijos šaltinių
rinkinio rengimą ir senosios
Lietuvos sienų nustatymą.
Informacija apie
naujus leidinius

L. 302r–307r.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 13–18; mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 7) Originalas. Laiškas rašytas ant 27x21 cm formato užsieninės gamybos popieriaus, kurio pagaminimo vietos nustatyti nepavyko (popieriaus filigrane vaizduojami liūtas ir žirgas, stovintys ant užpakalinių kojų). Orig. kartu su vertimu į liet. k. buvo skelbtas: Janulaitis, p. 713–729; vert. į liet. k.: *SDR*, p. 733–744

[**302r**] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Wedle żądania WMWM Pana Dobrodzieja przysyłem tu przez Wielmożnego Prezydenta Grużewskiego Herbarz Kojałowicza w rękopismie na 120 kilku arkuszach in maximo folio, i księgę[1] zawierającą[2] rozmaite historiczne facta[3] w liczbie 262[4] na 220 arkuszach spisane, które raczy Wielmożny Kapitan chronologicznie ułożyc, mnie zas czas niepozwolił tego uskutecznic, wielki żal mi był rozstać się choc na moment z temi rzeczami, tylko dobre chęci WMWM Pana Dobrodzieja zniewoliły mię do tego, daj Boże żeby tego skutek nastąpił.
Przy tej okoliczności najpokorniej przepraszam Wielmożnego Pana Kapitana, iż przeszłego roku na listy jego z daty 20 Pazdziernika[5] i 15 Wrzesnia do mnie adresowane odpowiadając niepodziękowałem za jego troskliwość o moim zdrowiu; za co mu nieskonczenie jestem obowiązanym; pochodzi to z moiego stanu zdrowia fizycznego i umysłowego, albowiem jestem nader cierpiącym jak z samych listow moich Wielmożny Kapitan może łatwo dostrzegać.
Obolewamy wszyscy dobrze życzący WMWM Panu Dobrodziejowi, że do tych czas niewidziemy Kroniki Pana Bychowca tak dawno zapowiadzianej, bardzo byłaby rzecz chwalebna, gdyby mógł ją przed rózpoczęciem wielkiej pracy ogłosic <ją> publiczności przez to zjednałby więcej ufności u spółziomkow swoich. // [**302v**] Co się tycze herbow starodawnych, tych Wielmożny Kapitan może znaczną liczbę znaleść[6] w archiwach Kapitulnych w Wilenskim i Łuckim w Żmudzkim zas zgoła nic niema tylko przed kilkunastu laty widziałem przwilej[7] autentyczny Witowda na Biskupstwo Żmudzkie na pargaminie bez pieczęci /:oderwane[8]:/dzis ten przywilej znajduie się w Wilenskiej Pałacie Hosudarstwiennych imuszczestw do tych czas był on w[9] Telszach[10] w Lustracyonnej Komissyi jak mi przeszłego roku doniesiono, warto postarać się o jego kopią przez znajomych tu jej w księgach niemasz.
Co do Wilna to mam jeszcze jemu donieść, że u P. Wincentego Weissenhofa Sędziego Granicznego Wiłkomierskiego brata Marszałka Wilkomierskiego także Weisenhofa widziałem[11] plan Wilna bardzo doskonały za czasow Kazimierza Jagielonczyka: albowiem gdzie dziś

Bernardynski[12] Klasztor, tam oznaczone[13] Kramy Ruskie w których futrami handlowali, warto o tym pobywać w Wilkomierskim powiecie i dowiedziec się u Pana Weissenhofa gdzie się znajdują papiery Pana Wincentego, niektórzy chcieli od niego nabyć, lecz on żadnym sposobem na to niezgodził się[14] i uwazał za pomnik wielkiej wagi, powiadał że przed kilkunastu łaty znalazł u jakiegos Niemca złotnika w Wilnie.
Życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności[15] mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
Szymon Dowkont //

Petersburg
29 Junij 1843 r.

[**303r**] Nad temi dwóma rękopismami posłanemi[16] WMWM Panu Dobrodziejowi ośmielam się następne uwagi poczynic: Najprzód co do[17] herbarża, jest rękopism[18] ważny nietylko co do herbow i familij Litewskich; lecz też do historyi Litwy po ostatniej unij: albowiem zawiera takie facta historyczne których w drugim autorze daremno szukać, może też Polskim autorom jako mającym archiwa wswoim ręku i były znajome, jednak że im były nieprzyjemne, to zawijali, jak to mówią w bawełnę. Ztego względu przy przedrukowaniu trzeba miec staranność, żeby niepopadł się w ręce[19] koroniasza[20] przy korekcie: i tak Kojałowicz mówi Litwini[21] sami jedni dziesięc lat[22] prowadzili wojnę Jnflantską, którą wojnę był opisał i wydrukował

[1] Ž. taisytas.
[2] Antroji r. *ą* taisyta iš *e*.
[3] Tais. iš *fakta*.
[4] Antrasis skaičius *2* tais. iš *4*.
[5] Pirmoji r. *z* taisyta.
[6] Ž. *znaleść* įtrp.
[7] Turbūt norėta parašyti *przywilej*.
[8] Prad. rašyti *odeb*, bet ištaisyta.
[9] Ž. *w* įtrp.
[10] R. *T* taisyta.
[11] Įtrp. *em*.
[12] Prad. rašyti *Bernars*, bet ištaisyta.
[13] Tais. iš *oznaczony*.
[14] Įtrp. *się*.
[15] Prad. rašyti *pomyslm*, bet ištaisyta.
[16] Įtrp. *mi*.
[17] Ž. *do* įtrp.
[18] Prad. rašyti *ręs*, bet ištaisyta.
[19] Prad. rašyti *ręk*, bet ištaisyta.
[20] Tais. iš *koroniaszy*.
[21] Įtrp. *ni*.
[22] Ž. *lat* įtrp.

Wołodkowicz czytać pod familią Wołodkowicz. Że magnaci żazdroszcząc sławy Lisowskiemu Nowogrodzianinowi otruli. Ze Radzwił Hetman Litewski wydał Wilno Aleksiejowi Michajłowiczowi przez zdradę. Że żmudzini zrobili spisek i wyrznyli Szwedow w jednej nocy a drugich przepędzili do Kurlandij i Jnflant; tych ja wypadkow w Polskich Kronikach nigdzie nieczytałem. Żeby korektę trzymając nieprzemiali[23] datę jak postąpili, kiedy się nie mylę z[24] dziejami WMW Pana Dobrodzieja, gdzie się mowi o pierwszem wspomnieniu jmienia Litewskiego u dziejopisow wiadomo bowiem, że pierwszy Biskup Merzeburski opisując wojnę Bolesława Chrobrego[25] z Henrykiem Cesarzym Niemieckim[26] pierwszy raz w 1009 roku wspomina Poloni, Lituani et Russi, korektorowi dla Litwy położyli rok 1090 więc wiekiem[27] pozniej? Zdanie Janockiego wypisałem o wartości tego manuscriptu i dziwi mi mocno, że P. Bobrowicz wydając nową edycyą[28] Niesieckiego chociaz cytuje[29] Rękopism Kojałowicz[30], jednak familije niekonczące się na ski jako niepolskie opuszcza i to WMWM Dobrodziej wydając na swiat ten rękopism powinien wytknąc <to> Panu Bobrowiczowi, który za[31] zwyczaj idąc za poprzednikami[32] swemi Paprockim i Okolskim albo[33] przerabia Litwinow na Polskie zakonczenie albo zupełnie opuszcza najzacniejsze familije a przeciwnie[34] Polskie familije najbiedniejsze[35] wynosi. Są też w tym rękopismie i niedostatki, naprzod, że małą liczbę familiji tylko zawiera, wielce jest errorny wielu // [**303v**] miejscach słowo z pierwszym przypadkiem niezgodzone, o dwuimionach ani pytaj, bo między imionami żadnej komy niema, kopista trzymał się slepo autentyku, że po przepisaniu korrygował z autentykiem tego dowodym są poprawki. Sam autentyk własnoręczny Kojałowicza znajduie się w S Peterburgu w bibliotece Cesarskiej publicznej in crudo pisany[36] po większej częsci przez skroienia widać S. pamięci mąż niepospiał sam go oczytac[37] i na czysto przepisac. W samych nazwiskach są pomyłki wydać że jakis Rusin albo Polak skopijował Kojałowicza nieznający Litewskich nazwisk i dla tego wielce niektóre pokalieczył, który jak z przedmowy widać 1744 roku niektorym familijom pododawał ze swoich wiadomsci[38] i te położył między paragrafami §§, drugując[39] warto byłoby takowe dodatki po

/: italisku:/ leżącemi literami wydrukować. Rozumny cenzor mógłby i u nas ten manuskript[40] podpisać dla tego jedynie że po łacinie, tym sam ledwo tysiączny będzie go rozumiał. Jeżeliby tu niemogło, to najlepiej w Krolewcu. i to pod tym warunkiem żeby Polak[41] nietrzymał korekty albowiem wszystko to co jest dla nas wazniejszym wyrzuci lub przemieni, tak w poznaniu[42] wydając statut pieczęci same herby[43] Litewskie wycisnęli a dokumentow nie wydrukowali, dla tego, zebysmy niewiedzli[44] kontextu przywileju i nieznali[45] pieczęci partykuralnych[46] jako swiadkow przy przywileju przywieszonych. Rękopism ten jak widać napoczątku byłem dedykował S. Pamięci Antoniemu Lachowiczowi, który przyrzekł był mnie koszta dawac na wydrukowanie chociażby i zagranicą; lecz niestety ta szlachetna dusza zgasła z tego swiata nim ja mógłem ukonczyc przeciwziętą pracę. J[47] to trzeba wiedzic[48] że opisanie czyli dokumenta niezgadzają się z genealogiami, dla tego że znaczne familije przysłały[49] mu genealogije ale bez dowodow[50], więc on linieje umiejscił, ale dowody takie kładł jakie mógł gdzie znaleść częstokroc niezgodne zlinią genealogiczną[51] i bardzo poznych czasow dokumenta, widocznie że niemiał metryk Lietwskich pod ręką. Boże moj co ten by człowiek zrobił, gdyby te archiwum[52] miał pod ręką!!! widac że historyą swoją pisał bez tego archiwum; ztąd odgądnąc[53] można[54] tę jego

[23] Prad. rašyti *nieprzemie,* bet pataisyta. Galbūt norėta parašyti *nieprzemieniali.*
[24] Ž. *z* įtrp.
[25] Prad. rašyti *Chrobn,* bet ištaisyta.
[26] Tais. iš *Niemieckiem.*
[27] Tais. iš *wiekien.*
[28] Tais. iš *educyą.*
[29] Prad. rašyti *ci,* bet ištaisyta.
[30] Turbūt norėta parašyti *Kojałowicza.*
[31] Ž. *za* įtrp.
[32] R. *a* taisyta.
[33] R. *o* taisyta iš *a* (?).
[34] R. *p* taisyta.
[35] Prad. rašyti *najp,* bet ištaisyta.
[36] Tais. iš *pisane.*
[37] Sic!
[38] Turbūt norėta parašyti *wiadomosci.*
[39] Turbūt norėta parašyti *drukując.*
[40] R-ės *i* ir *t* įtrp.
[41] Prad. rašyti *Pon,* bet ištaisyta.
[42] Turbūt norėta parašyti *Poznaniu.*
[43] Ž. *herby* įtrp.
[44] Turbūt norėta parašyti *niewiedzieli.*
[45] Ž-į prad. rašyti *z,* bet ištaisyta.
[46] Turbūt norėta parašyti *partykularnych.*
[47] Ž. taisytas.
[48] Sic!
[49] Pirmoji *ł* taisyta iš *z.*
[50] Ž. gale įtrp. *ow.*
[51] Įtrp. *i.*
[52] Tais. iš *archiwą.*
[53] Tais. iš *zgadnąc.* Turbūt norėta

przychilność ku Sapiehom, azali nieotworzą jemu archiwum // [304r] narodowe! Rękopismu proszę nikomu z rąk nieodawac, chcieli odemnie rozmaitemi drogami koroniasze[55] wykpic[56] 80 czerwonych złotych dawali, sam Hrabia Raczynski 70 dawał, jedynie w tym celu, ażeby na swoj manier przerobic, jednak za nic nieodam; pozwalam drukować tylko, ażeby moj rękopism był mnie zwrócony w całości im prędzej tym lepiej, kosztować on w Krolewcu wiele nie może mianowicie jak teraz herby łatwo litografują nad 40 arkuszy całego druku ciceronowym[57] drukiem każdy drukarz zmiejści[58], i wtej nadzieji przysyłem go Wielmożnemu Kapitanowi, że on wkrótce będzie wydrukowany tylko nie w poznaniu[59], bo tam go sfałszują Jak[60] historyą Litewską sfałszowali Długosz i Kromer a zanimi i Naruszewicz. Jeżeli sam niepoczujesz się na siłach, to czy nieznajdzisz[61] jakiego Witowdowego Zołnierza któryby mogł jemu w tym jego heroicznem przecięwzięciu dopomogł[62], azaliby już zgasła krew[63] starożytnych Getow we wszytkich[64] sercach! Czy nie zlituie się Bóg czy nie odschniemi się, pamiętając na pospolite przysłowie kto siebie poważa tego i drudzy poważają.
Drugi rękopism zawiera w sobie rożne przywileje; okazujące stan polityczny tego narodu, i inne rozmaite dokumenta publiczne lub priwatne odnoszące do zwyczajow praw i <swobod[65]> swobod tego narodu, mianowicie są przywileje wszystkich pierwszych książąt[66] krzescianskich dane priwatnym[67] osobom, z których widać że książęta bez rady nic niemogli robic nawet sam Witowt, który dzis uwielu <dzis> za największego[68] despotę uchodzi z tych dokumentow przekonają się, że niebył takim; każdy dokument jest oznaczony literami i liczbami w[69] jakiej księdze i na jakiej stronicy znajduie się litery ruskie K. З. znaczy книга Записей, /: księga Zapisowa dawniej libri Jnscriptionum nazwane:/ ruskie litery C. Д. znaczy Судныхъ дѣлъ /: księgi sądowe dawniej libri decretorum:/ //[304v] litery K. П. Д. книги публичныхъ дѣлъ, libri publicorum negotiorum: Raczy przy tym Wielmożny kapitan[70] przebaczyć mnie, że wiele rzeczy znajdzisz sobie wiadomych to jest drukiem ogłoszonych: albowiem niemając pod ręką Muchanowa, zbioru hosudarstwiennych hramot Hrabiego Rumiancowa, i Dogiela wiele rzeczy de novo

wypisałem. Przywileje wszystkie są skorygowane; co dowodzą poprawki w onych, poselstw oczytywać i porownać niebyło czasu ani osoby zktórą mógł to uskutecznic, jednak z większą uwagą wypisywałem one jak pierwsze, bo prawadząc[71] paliec po wierszu, punktow, kom i wielkich liter i w autentyku niema. a jakie zas odstępy w autentyku byli takie i ja zachowałem.

Wielce mnie ucieszyła wiadomość, że masz fundować acta Lituanorum, życzyłbym, żebys napoczątku herb Litewski nad ostrą bramą będący za godło postawił, ponieważ jest to ostatni zabytek znaku narodowego który wkróce[72] może zniknąc. Z moiej strony ile me siły i zdolność pozwolą będę[73] go wspierał. Życzyłby jemu miec pod ręką 1e Codex Pomeranicum Dregera, tam są traktaty Mendoga z Swiatopełkiem Xiążęciem Pomorskim 2e Sobranie Hosudarstwennych hramot Hr. Rumiancowa, tam widziałem Swidrigajły traktat z Wielkim Nowgorodym, i Kiejstuta z Wielkim Xięciem Moskiewskim, 3ie wyszły dwa tomy Codex Diplomaticum Prusicum zawierający akta do[74] 1333 roku przez Vogta[75], może by cokolwiek do naszego kraju znalazło się, mianowicie układ Krzyzakow z Prusami 1232 jesli się niemylę dla pokazania stopnia Ciwilizacyi i obyczaiow owczesnych tego narodu, znajduie się też Mendoga Króla darowania Litwy Mieczowym przywilej w Rigaische Jahrbücher pod tym tytułem jesli się niemylę które sławny Herder będąc nauczycielem w Rydze za czasow Katarzyny pisał, gdzie jest ciekawa rosprawa jego, w której

parašyti *odgadnąc.*
54 Tais. iš *możną.*
55 Prad. rašyti *kon,* bet ištaisyta.
56 Turbūt norėta parašyti *wykupic.*
57 Tais. iš *ciceronowem.*
58 Prad. rašyti *zmieszy* (?), bet ištaisyta.
59 Turbūt norėta parašyti *Poznaniu.*
60 Tais. iš *tak.*
61 Tais. iš *nieznajdzię.*
62 Sic! Ž. *dopomogł* įtrp.
63 Prad. rašyti *st,* bet ištaisyta.
64 Tais. iš *wszych.*Turbūt norėta parašyti *wszystkich.*
65 Ž. buvo taisytas, vėliau išbrauktas ir greta iš naujo perrašytas.
66 Tais. iš *książąc.*
67 Įtrp. *y.*
68 Įtrp. *ięk.*
69 Tais. iš *z.*
70 Įtrp. *i.*
71 Turbūt norėta parašyti *prowadząc.*
72 Sic!
73 Antroji *ę* taisyta.
74 Ž. *do* įtrp.
75 Čia ir kitur Daukantas beveik visuomet rašo *Vogt.* Turėtų būti *Voigt.*

dowodzi, że Mendog był Krolem Litwy zadzwinskiej czyli dzisiejszych Jnflant Polskich, nie zas całej Litwy. Ten przywilej chociaż krótki, tym jest ciekawy, że nazwiska Litewskie są podpisane za swiadkow. Przywileju[76] zas Zygmunta Kiejstustowicza[77] <w> Litwie danego, ktorego datę ma Pan Kapitan w Radzwiłowskim Katalogu oznaczoną, niemogłem dostać do rąk powturnie, chociaż przez cały rok modliłem P. Professora gdyby on odszukał, lecz daremno, dzis po smierci Olenina, dyrektorem biblioteki został Hrab. Buturlin członek Rady Panstwa, teraz zamieszanie układają się rejestra Manuskriptow, których pierwiej niebyło, więc trzeba czekac nim się uporządkuje, w[78] tym zbiorze przywilejow znajdują się dwa // [**305r**] listy, które Zygmuntowi pozwalają wybrać sobie spowiednika wedle upodobania, nie zas tego, którego mu polacy narzucali. Listy Zygmunta Augusta, które ogłosił P. Lachowicz nie on znalazł, lecz P. Professor który niemogąc pod swoim imieniem wydac prosił iego ażeby pod swoim wydał, P. Professor niechwali jego gorliwości w tej mierze to jest w poszukiwaniu. Życzyłbym Wielmożnemu Kapitanowi przeczytac uwagi nad temi listami[79] P. Malinowskiego w Tygodniku Petersburskim tego roku umieszczone[80] w Marcowych Numerach, tam on między innemi wymuwił się, że w Archiwum Radzwiłowskim znajduie się pretestacya[81] niektórych Panow Litewskich przeciwko ostatniego przymierza czyli jak drudzy nazywają unij z Polakami 1569 roku, nader ciekawa rzecz, lecz tylko trzeba ostrużnie badac i wypytywac się bo oni dokumenta Litewskie tają, i wszelkiemi sposami[82] starają się żeby historyi Litewskiej niebyło. Zdami się w tym archiwum powinno bydz wiele[83] dokumentow interesujących Litwę[84]. Wydając akta zdami[85] się że nie trzeba każdy dokument osobno drukować, lecz we dwie kolumny in 4 jak u Muchanowa przez to wiele[86] oszczędzisz wydatkow napapier, miesce[87] pieczęci można umiescic i we dwóch kolumnach drukując tylko druk powinien bydz drobny, lecz wyrazny, tylko że Wielmożnemu Kapitanowi[88] wiele kosztowac będzie, czy nie znajdziesz jakiego rodaka sobie podobnego. Komunikuj się z P. Vogtym on Panu wiele rzeczy dostarczyc może, pros iego, ażeby[89] on jemu przysłał tę

relacyą, której kawałek umiejscił w swoim dziele, ze Mendog dla tego porzucił[90] chrzescianstwo, że kupcy Ryscy niechcieli wrócic towarow na Dzwinie zebranych Trojnatowi Xciũ Zmudzkiemu, powture Listu Mistrza Krzyżackiego Juningen, do Papieża[91] w którym oskarza przed nim Jagielę i donosi że większa część Litwinow chrzeci[92] się na Ruską wiarę jak na Łacinską, to jest dokument wielkiej wagi[93] jak pozniej się przekonasz Wielmożny Kapitan z innych dokumentow które dojdą rąk iego. Względem herbow Litewskich familij wiele Pan Kapitan korzystac może w archiwum kapitulnym wilenskim[94] gdzie są autentyki, tam się odkryje[95] wiele nownych[96] herbow, rowniež po starych domach niegdys zamożnych, trzeba też koniecznie starać się ażeby Dworzeckiego zbior był ogłoszony publiczności, on wielce był gorliwym w tej mierze. W tutejszym // [**305v**] archiwum do przyszłego herbarza Litewskiego mogą bydz nader pozyteczną pomocą: księga N. 3. Zapisowych, która zawiera krótki rejestr Kazimierza Jangielonczyka[97] co komu kiedy i w[98] jakim miejscu dano od początku jego panowania w Litwie zawiera kart 94, druga takaz księga pod N 4 Zapisowych zawiera 80 kart czyli półarkuszowek[99], o to jest cały zabytek z czasow tego króla Ksiąg Witowda, Swidrigiely, Zygmunta Kiejstutowicza niemasz tylko gdzie niegdzie w pozniejszych przywilejach można napotkać wpisane; procz tego jest popis szlachecki całej Litwy z roku 1528. gdzie cała szlachta Litewska Podlaska, Wołynska Kijawska Białoruska i Zmudzka, której księgi

[76] R. *u* taisyta.
[77] Sic!
[78] Ž. *w* įtrp.
[79] Tekstas *nad temi listami* įtrp.
[80] Tais. iš *umieszczonym.*
[81] Turbūt norėta parašyti *protestacya* (?).
[82] Turbūt norėta parašyti *sposobami.*
[83] Tais. iš *wielu.*
[84] Tais. iš *Litwy.*
[85] R. *d* taisyta.
[86] Įtrp. *le.*
[87] Sic!
[88] Prad. rašyti *Kapt,* bet ištaisyta.
[89] Raidė *y* taisyta.
[90] Tais. iš *porucził.*
[91] Prad. rašyti *Papies,* bet ištaisyta.
[92] Turbūt norėta parašyti *chrzci.*
[93] Ž. *wagi* įtrp.
[94] Ž. *wilenskim* įtrp.
[95] Prad. rašyti *odr,* bet ištaisyta, parašyta *odkruje,* bet vėl ištaisyta.
[96] Turbūt norėta parašyti *nowych.*
[97] Sic!
[98] Tais. iš *na.*
[99] Tais. iš *półarkuszowe.*

jest 280 kart[100]. Pieczęci priwatnych bardzo mało a prawie ich niema ponieważ dokumenty w księgi wpisane. Archiwum posiada zgórą tysiąc ksiąg[101] w ogólności. Zwracając się do przywilejow, Tatarskie i Żydowskie rowneż duchowne jeszcze nie są spisane, i ta praca jest nad siłę jednego człowieka. Życzę WMWM Panu Dobrodziejowi udawac się zawsze do Pana Professora on posiada wiele materijałow starożytności, pierwej przyrzekał przez P. Doktora nadesłac Wielmożnemu Kapitanowi i niezawodnie nieodmówi[102] tego, jeżeli tylko Wielm. Kapitan zgłosi się do niego.
Bardzo chwalebny jest zamiar Wielm. Kapitana zrobic mappę dawnej Litwy; lecz tę pracę można porownac do owej co to nazywają **multorum camelorum onus,** gdyby dzis dziesięciu natym pracowało i to maloby było. Litwini w 15 i 16 wieku zmienili swoie starodawne familijne nazwiska a w 17 i 18 nazwiska majątkow. Ja się dziwię znajdując w dokumentach w pierszej[103] połowie 16 wieku około Możyra, Minska i Witebska nazwiska chłopow[104] podobne jakie dzis znajduią się na Żmudzi Jednak pisarze dzis piszący odniesli już grani Litwy[105] do Trok i Wilna, jakby ta garstka ludu dziesiejszej[106] wilenskiej Gubernij mogła podbic i utrzymac w posluszenstwie dziesięc razy większą krainę od siebie różną wiarą, jezykiem[107] i obyczajami!! Za[108] // [**306r**] moją jeszcze pamięcią jedyn szlachcic swoją fortunę nazwał Szypsziszki, która od wieków Gegużyne nazywała się! Co dzis mowic o drogach Komata, Skumonta i Witowda, które w dokumentach są wspominane, a jednak na karcie dawnej Litwy trzeba je oznaczać. Wielmożny Kapitanie racz postępować konsequenter jak starożytni Jego przodkowie[109] jedną rzecz ukonczywszy drugą zaczynali. My wszyscy roziawiwszy się czekamy[110] jego kroniki Bykowca tak[111] dawno zapowiadzianej[112], a dotąd jej niewidziemy. Powydaniu Kroniki, cały zajmi się zbiorem aktow[113] i dokumentow Litewskich i one publikuj swiatu wedle mózności[114] kosztow, te akta będą wengielnym kamienej[115] historyi tego narodu, ow czas nieprzyjaciele niebędą mogli najprawdziwszych faktow w Polemikę swoją zawijać, mając pod ręką zebrane[116] dowody jeżeli nie rodak to przynajmniej zagraniczny napisze. Szlecer

<czytając czyli> sledząc dzieje Rusi nazwał Litwę[117] Grose nation, i bardzo[118] sprawiedliwie[119], bo zważał pierwiastkową posadę tego narodu i slady jego mowy w[120] odległych okolicach do dzis dnia jeszcze exystujące[121] sprawdzając i potwierdzając zdanie sławnego Bayera de antiqua Scythia, dzis Pan Daniłowicz to zbije!! Trzeba było pierwej znamienitemu Professorowi przynajmniej choć Kunikacye[122] i deklinacye tej mowy wyuczyc się, to niezawodnie zastanowiłby się i inaczejby sądził o tym narodzie! Drugiego rownież arcyuczonego[123] czytałem <jownego> list rownie do uczonego <list> pisany, w którem radzi się, czy wspominac bitwy Gedymina pod<Żyt> Owruczym i inne na Wołyniu, dla tego że ich żaden Polski[124] pisarz niewspomina procz Stryikowskiego Bałamuta!!! a jednakże to są Litwini: albowiem pierwiej nażywali[125] się Witowt, Sungajło, Grykpiedis[126] jako Litwini. a dzis Witowski, Bardowski Musnicki, niewiem czym oni sami siebie nazywają? Pewnie Słowiano–Russy. Chłop jeszcze Litewski[127] około Kowna Wilkomierza mieszkający przynajmniej czyni różnicę między Starą a No//[**306v**] wą Litwę wiliczając starej granice rzekami miastami, a nowej zas zapomniał, i dodaie tam dalej ciągni się nowa Litwa, tym samym on powiększą[128] swoją siedzibę 3 lub 4 Guberniąmi a uczeni już i tej nie widzą. Szanowny Kapitanie przed

100 Tais. iš *karta.*
101 Ž. *ksiąg* įtrp.
102 R. *n* taisyta.
103 Sic!
104 Tais. iš *kłopow.*
105 Ž. taisytas.
106 Sic! Ž-į pradėta rašyti *m* (?), bet ištaisyta.
107 Sic!
108 Tais. iš *Ja.*
109 Įtrp. *e.*
110 Tais. iš *czekami.*
111 R. *t* taisyta iš *d.*
112 Tais. iš *zapowiadzej.*
113 Tais. iš *actow.*
114 Sic!
115 Turbūt norėta parašyti *kamienem* (?).
116 Tais. iš *zebrany.*
117 Ž. *Litwę* įtrp.
118 Prad. rašyti *p,* bet ištaisyta.
119 Tais. iš *sprawiedliwy.*
120 Ž. *w* įtrp.
121 Tais. iš *exystujących* (?).
122 Sic!
123 Įtrp. priešdėlis *arcy.*
124 Įtrp. *l.*
125 Sic!
126 Prad. rašyti *Gri,* bet ištaisyta.
127 Tais. iš *Litewskiej.*
128 Turbūt norėta parašyti *powiększa* (?).

wszystkim zbieraj dokumenta i one objawiaj swiatu, jest moment z którego trzeba korzystać, bo można wkrótce[129] zapadni[130] klamka[131], zgłaszaj się do Pana Professora on jemu wiele dostarczyć może, kiedy zechce.
Przysyłem tu żądaną kartę Szuberta, obszerniejszej nad tę niema; niekupiłem całej, ponieważ bardzo droga, lecz na probę tylko samej Wilenskiej Gubernij, która składa się z trzech arkuszow, a razym też przysyłem i książeczkę zawierającą opisanie kart, jakie się znajdują w Depo z oznaczeniem ceny, – Posyłające się trzy karty każda karta pojedyncza kosztuie jedyn rubel siedemdziesiąt kopiejek srebrem za trzy więc zapłaciłem pięc rubli i dziesięc kopiejek za opakowkę dwadziesiescie[132] kopiejek srebrem w ogole 5 rub. i 30 kopiejek[133]; z tych raczy Wielmożny Kapitan <raczy> ociągnąc za książeczkę[134] mnie przysłaną pod tytułem Wnętrzne rządy Litwy za Augusta II. i Jana III, bardzo dobra i nieskonczenie jemu za nią dziękuję, przynajmniej choc jedyn osmielił się przejsć mętę czyli kres historyi Litewskiej Koroniaszamy zakreslony to jest 1569 rok, jednak i po tym roku mielismy swoje osobne prawo, swoie wojsko, swoią pieczęc i swoich urzędnikow rownych[135] Koroniaszom, jednak do tej pory nikt tej cierniowej drogi nietrzebił[136] pierwszy tylko Pan Pułkownik Julian Narbut[137] zaczął ją, pewnie drudzą[138] dokonczą, jeżeli nie rodacy, to cudzoziemcy[139]. Po dziełku Profes. Lele: nieutyskiwaj[140], nic tam nieznajdziesz prócz zmartwiernie[141], durży zwyczajem koroniaszow jak P Kraszewski tych którym mało znajome są te strony; między innemi powiada że Żmudzini mieli koniki nędzne jak kozy[142] kosmate! zdaie się że Czackiego zapomniał, który walor koni Zmudzkich dostatecznie opisał; za ręsztę[143] zas pieniędzy jeżeli cos ciekawego wyszło względym Litwy[144], raczy też kupiwszy nadesłac. Wielm. Friderik[145] Sowietnik przybył do stolicy w połowie Junij – z tłumaczeniem <d> i zwydaniem mitologij Litewskiej cokolwiek się wstrzymuj, moze bydz że cokolwiek się doda lub ujmie – Proszę darowac za[146] niezgrabne[147] moje tłumaczenie się pamiętając na to, że jestem cierpiącym na umysle i na ciele. Jego najniższy Sługą D. // [**307r**] P. S. Od Wielmożnego Prezydenta wziąłem rospiskę o

wręczeniu wyżej pomienionych dwóch ksiąg[148] wrękopismie i kart Jeograficznych Wilenskiej Gubernij p P. Szuberta. –

Dowkont. //

[a]-NB Kronika Wołynska wyszła z druku[149], lecz ja jeszcze nieczytałem.-a[150]

[129] Tais. iš *pokrótce.*
[130] Prad. rašyti *zapadnie,* bet ištaisyta.
[131] Ž-į prad. rašyti *z,* bet ištaisyta.
[132] Sic!
[133] Pirmoji *e* tais. iš *ę.*
[134] Prad. rašyti *książek,* bet ištaisyta.
[135] Prad. rašyti *ron,* bet ištaisyta.
[136] Ž. *nietrzebił* įtrp.
[137] Įtrp. *u.*
[138] Turbūt norėta parašyti *drudzy* (?).
[139] Įtrp. *d.*
[140] Tais. iš *nieteskiwaj.*
[141] Turbūt norėta parašyti *zmartwienie* arba *zmartwienia.*
[142] Ž-į prad. rašyti *z,* bet ištaisyta.
[143] Turbūt norėta parašyti *resztę* (?).
[144] Ž. *Litwy* įtrp.
[145] Tais. iš *Teodor.*
[146] Tais. iš *i.*
[147] Antroji *e* taisyta.
[148] Tais. iš *księg.*
[149] Tais. iš *drugu.*
[150] Rankraštyje šis tekstas yra 1.306v paraštėje.

Maloningasis Geradary,

Maloningojo Pono Geradario pageidavimu čia siunčiu per Maloningąjį Prezidentą Gruževskį Kojalavičiaus herbyno rankraštį – 120 su viršum lapų *in maximo folio* ir knygą, kurioje yra 220 lapų su 262 įvairiais istorijos faktais, – juos, Maloningasis Kapitone, teikis pats išdėstyti chronologiškai, aš tai atlikti neturėjau laiko. Labai man gaila buvo nors trumpam skirtis su šiais raštais, tik geri Maloningojo Pono Geradario norai privertė mane tai padaryti. Duok Dieve, kad iš to būtų naudos.

Šia proga labai atsiprašau, kad pernai, atsakydamas į Tamstos, Maloningasis Pone Kapitone, spalio 20 ir rugsėjo 15 dienos laiškus, nepadėkojau už rūpinimąsi mano sveikata; už tai Tamstai esu be galo dėkingas. Taip atsitiko dėl mano fizinės ir protinės sveikatos būklės. Esu labai nesveikas, kaip, Maloningasis Kapitone, lengvai gali pastebėti iš mano laiškų.

Visi Maloningajam Ponui Geradariui gero linkintys apgailestaujame, kad ligi šiol nematome taip seniai žadėtos Pono Bychovco kronikos, – būtų labai pagirtina, jeigu ją galėtum paskelbti visuomenei prieš pradėdamas didįjį darbą, tuo įsigytum savo tautiečių pasitikėjimą.

Dėl senųjų herbų. Daug jų, Maloningasis Kapitone, gali rasti Vilniaus ir Lucko kapitulų archyvuose, o Žemaičių – visiškai nieko nėra, prieš keliolika metų temačiau Vytauto privilegijos Žemaičių vyskupystei originalą, pergamentą be antspaudo (nutrauktas). Dabar ši privilegija yra Vilniaus valstybės turtų rūmuose, ligi šiol ji buvo Telšiuose, liustracijų komisijoje, kaip man pernai pranešė. Vertėtų per pažįstamus gauti jos nuorašą, čia jos knygose nėra.

Dėl Vilniaus Tamstai turiu dar pranešti, kad pas Poną Vincentą Weissenhofą, Ukmergės ribų teisėją, Ukmergės maršalkos (taip pat Weissenhofo) brolį, mačiau labai puikų Kazimiero Jogailaičio laikų Vilniaus planą: kur dabar bernardinų vienuolynas, ten pažymėtos rusų krautuvės, kuriose prekiauta kailiais, – vertėtų šiuo reikalu nuvykti į Ukmergės apskritį ir Pono Weissenhofo pasiteirauti, kur yra Pono Vincento popieriai. Buvo norinčių iš jo gauti, bet šis jokiu būdu nesutiko, laikydamas didelės vertės paminklu, sakėsi, kad prieš

keliolika metų radęs pas kažkokį vokietį auksakalį Vilniuje.
Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokios sėkmės, lieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
Simonas Daukantas

Peterburgas,
1843 metų birželio 29 diena

Dėl tų dviejų rankraščių, pasiųstų Maloningajam Ponui Geradariui, drįstu padaryti šias pastabas. Pirmučiausia dėl herbyno, – rankraštis svarbus ne tik dėl lietuvių herbų ir giminių, bet taip pat Lietuvos po paskutinės unijos istorijai, nes jame yra tokių istorijos faktų, kokių kitų autorių darbuose veltui ieškotum. Gal kartais lenkų autoriams, kaip turintiems archyvus savo rankose, jie ir buvo žinomi, tačiau, kaip nemalonius, taip sakant, juos vyniojo į vatą. Dėl to spausdinant reikia stengtis, kad, korektūrą skaitant, ji nepatektų į koroniažo rankas. Antai Kojalavičius sako, kad lietuviai vieni dešimtį metų kariavo Livonijos kare, kurį buvo aprašęs ir [rašinį] išspausdinęs Volodkovičius[1] (skaityk prie Volodkovičių giminės), kad didikai, pavydėdami naugardukiečiui Lisovskiui garbės, jį nunuodijo[2], kad Lietuvos etmonas Radvila išdavikiškai atidavė Aleksejui Michailovičiui Vilnių, kad žemaičiai susitarė ir vieną naktį išpjovė švedus, o kitus išvijo į Kuršą ir Livoniją – apie šiuos įvykius niekur lenkų kronikose neskaičiau. [Reikia žiūrėti], kad, korektūrą skaitant ten, kur kalbama apie pirmąjį lietuvių vardo paminėjimą, nebūtų pakeista data, kaip atsitiko, jei neklystu, su Maloningojo Pono Geradario istorija, nes istorikai žino, kad pirmasis Merzeburgo vyskupas, aprašydamas Boleslovo Narsiojo karą su vokiečių imperatoriumi Henriku, pirmą kartą 1009 metais mini *Poloni, Lituani et Russi*, o korektoriai Lietuvai pažymėjo 1090 metus, t. y.

[1] Čia minimas Chrizostomas Volodkovičius (*Wołodkowicz*, ? – 1616), keleto veikalų apie karus su Livonija Žygimanto Augusto ir Stepono Batoro laikais autorius.

[2] Po poros metų Narbutas šį istorijos faktą aprašė straipsnyje, išspaudintame *Ondynoje* (Teodor Narbutt, „O Józefie Aleksandrze Lisowskim", *Ondyna Druskienickich Źródeł*, 1845, z. 7, s. 11–21).

šimtmečiu vėlesnius. Janockio[3] nuomonę apie šio rankraščio vertę išrašiau ir labai stebiuosi, kad Ponas Bobrowiczius, spausdindamas naują Niesieckio leidimą, nors cituoja Kojalavičiaus rankraštį, tačiau pavardes, kurios baigiasi ne *-ski*, kaip nelenkiškas, praleidžia, ir tai, Maloningasis Geradary, leisdamas šį rankraštį, turi prikišti Ponui Bobrowicziui, kuris paprastai, sekdamas savo pirmtakais Paprockiu ir Okolskiu[4], arba prideda lietuviškoms [pavardėms] lenkiškas galūnes, arba visiškai praleidžia garsiausias gimines, o lenkiškas, priešingai, net vargingiausias gimines iškelia. Turi šis rankraštis ir trūkumų, pirma, pateikia tik nedidelį giminių skaičių, [jame] yra daug klaidų, daugelyje vietų vardai rašomi ne vardininko linksniu, o apie dvilypius vardus nėra ko nė klausti, vardai neatskirti kableliais, nurašinėtojas aklai laikėsi originalo, o perrašęs lygino su originalu – tai rodo taisymai. Kojalavičiaus rašytas originalas yra Sankt Peterburge, Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje, rašytas *in crudo*[5], daugiausia trumpintais žodžiais, matyt, amžiną atilsį vyras nespėjo pats perskaityti ir švariai perrašyti. Pačiose pavardėse yra klaidų, matyt, Kojalavičių nurašinėjo kažkoks rusinas arba lenkas, nepažįstantis lietuviškų pavardžių ir dėl to kai kurias smarkiai sudarkęs. Jis, kaip matyti iš 1744 metų pratarmės[6], kai kurioms giminėms pridėjo savo duomenų, įspausdamas juos tarp paragrafų § §, spausdinant šiuos priedus vertėtų pateikti kursyvu (itališkai[7]). Protingas cenzorius galėtų šį rankraštį ir pas mus aprobuoti vien dėl to, kad jis lotyniškas ir jį supras vos vienas iš tūkstančio. Jeigu čia nebūtų galima [leisti], tai geriausia Karaliaučiuje, bet ir tai su sąlyga, kad korektorius nebūtų lenkas, nes viską, kas mums svarbiausia, išmes arba pakeis. Taip buvo Poznanėje, leidžiant Statutą, – pačius Lietuvos antspaudus ir herbus išspausdino, o dokumentų – ne, kad mes nesusipažintume su privilegijos tekstu ir nežinotume apie sritinius antspaudus, kurie kaip liudininkai prikabinti prie privilegijų. Šį rankraštį, kaip matyti iš pradžios, buvau dedikavęs amžiną atilsį Antanui Liachovičiui, kuris man buvo pažadėjęs duoti lėšų jam spausdinti, nors ir užsienyje; bet, deja, ši tauri siela užgeso šiam pasauliui anksčiau, negu suspėjau užbaigti sumanytąjį darbą. Be to, reikia žinoti, kad aprašymas, t. y. dokumentai, neatitinka genealogijų, nes įžymios giminės jam

atsiuntė genealogijas, bet be įrodymų, todėl jis pažymėjo linijas, bet įrodymus pateikė tokius, kokius galėjo rasti, – dažnai neatitinkančius genealoginių linijų, ir labai vėlyvų laikų dokumentus, – matyt, po ranka neturėjo Lietuvos Metrikos. O Dieve, kiek šis žmogus būtų nuveikęs, jei būtų turėjęs šį archyvą!!! Matyti, kad savo istoriją rašė be šio archyvo; regis, dėl to jis toks palankus Sapiegoms, – ar neatidarys jie kartais jam tautos archyvo! Rankraščio prašom niekam iš savo rankų nedavinėti, norėjo iš manęs įvairiais keliais koroniažai nupirkti, siūlė 80 raudonųjų auksinų, pats Grafas Raczyński davė 70, vien todėl, kad galėtų savaip perdirbti, tačiau jokiu būdu neatiduosiu; leidžiu spausdinti tik su sąlyga, kad visas mano rankraštis būtų man grąžintas, ir juo greičiau, tuo geriau. Jo spausdinimas Karaliaučiuje daug kainuoti negali, ypač kai dabar herbus lengvai litografuoja; spausdinant ciceru, kiekvienas spaustuvininkas visą knygą sutalpintų į 40 lankų. Siunčiu Maloningajam Kapitonui turėdamas viltį, kad jis bus greit išspausdintas, bet ne Poznanėje, nes ten jį iškraipytų, kaip Lietuvos istoriją iškraipė Dlugošas[8] ir Kromeris, o paskui ir Naruševičius. Jei pačiam neužtektų jėgų, tai ar nerastum kokio Vytauto kario, kuris Tamstai padėtų baigti šį didvyrišką darbą – negi jau būtų visų širdyse atšalęs senovės getų kraujas! Negi nepasigailės Dievas, negi neatsibusim kada prisiminę žinomąją patarlę – kas save gerbia, tą ir kiti gerbia.

Antrajame rankraštyje nurašytos įvairios privilegijos, rodančios šios tautos politinę padėtį, ir visokie kiti viešieji ir privatūs dokumen-

[3] Tikriausiai turimas omenyje Jonas Danielius Janockis (1720–1786), lenkų bibliografas, Zaluskių bibliotekos Varšuvoje prefektas.

[4] Daukantas mini pirmuosius lenkų heraldikus Baltramiejų Paprockį (apie 1543–1614) ir Simoną Okolskį (1580–1653).

[5] Juodraštis (lot.).

[6] Plačiau apie Kojalavičiaus *Herbyno* rankraštį žr. šio leidinio p. 150–153.

[7] Daukantas tikriausiai turi omenyje faktą, kad kursyvą pirmasis panaudojo italas, Venecijos spaustuvininkas Aldas Manucijus (1501 metais).

[8] Kalbama apie Joną Dlugošą (1415–1480), *Lenkijos istorijos* autorių (*Joannes Dlugossii* [...] *Historiae Polonicae* [...], t. 1–2, Francofurti, 1709). Narbuto Šiaurių dvaro bibliotekoje buvo šio veikalo 1711–1712 metų Leipcigo leidimas ([Teodor Narbutt], *Spisanie Muzeum w Szawrach*, k. 21, nr 464).

tai apie tautos papročius, teises ir laisves, t. y. visų pirmųjų krikščioniškųjų kunigaikščių privilegijos, duotos privatiems asmenims, iš kurių matyti, kad kunigaikščiai be tarybos nieko negalėjo daryti, net pats Vytautas, kurį dabar daugelis laiko didžiausiu despotu, o šie dokumentai įtikina, kad jis toks nebuvo. Kiekvienas dokumentas yra pažymėtas raidėmis ir skaičiais, rodančiais, kurioje knygoje ir kuriame puslapyje jis yra. Rusiškos raidės *К. З*. reiškia *Книга записей* (*Užrašymų knyga*, seniau vadinta *Libri inscriptionum*), rusiškos raidės С. *Д*. reiškia *Судных дел* (*Teismų knygos*, seniau – *Libri decretorum*), raidės К. П. Д. — *Книги публичных дел* (*Viešųjų reikalų knygos*, *Libri publicorum negotiorum*). Teikis, Maloningasis Kapitone, man atleisti, kad rasi daug žinomų dalykų, skelbtų spaudoje, nes, neturėdamas po ranka Muchanovo[9], Grafo Rumiancevo *Sobranije gosudarstvennych gramot*[10] ir Dogelio, daug dalykų *de novo*[11] nurašiau. Privilegijas visas sutikrinau; tai rodo teksto taisymai, bet pasiuntinybių aktams perskaityti ir pataisyti neturėjau laiko, neradau nė padėjėjo, tačiau juos nurašiau kuo atidžiausiai, kaip ir privilegijas, vedžiodamas pirštą eilutėmis; taškų, kablelių bei didžiųjų raidžių ir originale nėra, – kokie buvo nukrypimai originale, tokius ir palikau.

Labai mane nudžiugino žinia, kad žadi įsteigti *Acta Lituanorum*, norėčiau, kad pradžioje kaip emblemą įdėtum Lietuvos herbą, esantį Aušros Vartuose, nes jis yra paskutinis tautos ženklo paminklas, kuris netrukus gali išnykti[12]. Iš savo pusės remsiu Tamstą, kiek leis mano jėgos ir sugebėjimai. Patarčiau Tamstai turėti po ranka: 1) Dregerio *Codex Pomeranicum*[13], kur yra Mindaugo sutartys su Pamario kunigaikščiu Sventopelku, 2) Grafo Rumiancevo *Sobranije gosudarstvennych gramot*, – ten mačiau Švitrigailos sutartį su Didžiuoju Naugardu ir Kęstučio – su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu, 3) išėjo Voigto *Codex diplomaticus Prussicus* du tomai, kurie apima aktus ligi 1333 metų, gal ten galėtum šį bei tą rasti apie mūsų kraštą, būtent, kryžiuočių sutartį su prūsais, jei neapsirinku, 1232 metų, šios tautos tuometiniam civilizacijos lygiui ir papročiams parodyti; yra ir karaliaus Mindaugo Lietuvos dovanojimo kalavijuočiams privilegija, paskelbta *Rigaische Jahrbücher*, kartu su

traktatu, kurį (jei tiksliai prisimenu) rašė garsusis Herderis[14], būdamas Kotrynos laikais mokytoju Rygoje: šiame įdomiame traktate jis įrodinėja, kad Mindaugas buvo Uždauguvio Lietuvos, arba dabartinės Lenkijos Livonijos, o ne visos Lietuvos, karalius. Ši privilegija, nors trumpa, bet įdomi tuo, kad tarp liudininkų pavardžių yra lietuviškų. O duotosios Lietuvai Žygimanto Kęstutaičio privilegijos, kurios datą, Pone Kapitone, turi Radvilų kataloge pažymėtą, antrą kartą gauti negalėjau, nors visus metus maldavau Poną Profesorių[15], kad suieškotų, bet veltui; dabar, po Olenino mirties[16], bibliotekos direktoriumi tapo Grafas Buturlinas, Valstybės tarybos narys; dabar didelė suirutė, sudarinėja rankraščių registrus,

[9] Turimas omenyje Rusijos valstybės veikėjo, kolekcininko ir šaltinių leidėjo, nuo 1869 metų Archeografijos komisijos pirmininko – Pavelo Muchanovo (1798–1871) dokumentų rinkinys (*Сборник Муханова*, Москва: в Университетской типографии, 1836; antras leidimas – 1866 metais). Rinkinyje buvo paskelbta dauguma Nikolajaus Rumiancevo (žr. 10 komentarą) turėtų Lietuvos Metrikos dokumentų tekstų.

[10] Čia minimas garsaus Rusijos valstybės veikėjo, meno ir mokslo mecenato, kolekcininko ir šaltinių leidėjo Nikolajaus Rumiancevo (1754–1826) ir jo įsteigtos komisijos parengtas šaltinių rinkinys (*Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в Государственной коллегии иностранных дел*, ч. 1—4, Москва: в типографии Н. С. Всеволожскаго, 1813 (ч. 1), в типографии С. Селивановскаго, 1819 (ч. 2), 1822 (ч. 3), 1828 (ч. 4). Rumiancevas su pagalbininkais sugebėjo organizuoti Varšuvoje saugomo Lietuvos Metrikos nuorašo lotynų abėcėle kopijavimą.

[11] Iš naujo (*lot.*).

[12] Šia Daukanto idėja Narbutas pasinaudojo leisdamas pirmąjį šaltinių sąsiuvinį – *Bychovco kroniką*. 1846 metais išėjusiame leidinyje buvo įdėta iliustracija, kurią Narbutas pakomentavo taip: „Senovinio Aušros Vartų fasado vaizdas Vilniuje, iš įvažiavimo į miestą pusės. Perpieštas 1845 metais". Žr. šio leidinio iliustraciją, p. 92.

[13] Tikriausiai turimas omenyje šaltinių rinkinys: Friedrich von Dreger, *Codex Pomeraniae vicinarumque terrarum diplomaticus: Oder Urkunden, so die Pommersh-Rügianish- u. Caminschen, auch die benachbarten Länder[...] angehen, in chronol. Ordnung zusammen getragen u. mit Anm. erl.*, Berlin, 1768.

[14] Johannesas Gotfriedas Herderis (1744–1803) – vokiečių filosofas ir rašytojas. Studijavo Karaliaučiuje. 1764–1769 metais mokytojas ir pamokslininkas Rygoje. Būtent Rygoje ėmė domėtis liaudies dainomis, gilintis į tautų esmės problemas.

[15] Ignotą Onacevičių.

[16] Aleksejus Oleninas (1763–1843), Imperatoriškosios viešosios bibliotekos Peterburge direktorius (nuo 1811 m.),

kurių anksčiau nebuvo, todėl reikia laukti, kol sutvarkys. Šiame privilegijų rinkinyje yra du laiškai, kurie Žygimantui leidžia pačiam pasirinkti patinkamą nuodėmklausį, o ne tą, kurį jam lenkai piršo. Žygimanto Augusto laiškus, kuriuos paskelbė Ponas Liachovičius, rado ne jis pats, o Ponas Profesorius, – pastarasis, negalėdamas savo vardu išleisti, paprašė ano; Ponas Profesorius jo nelaiko stropiu tyrinėtoju. Patarčiau Maloningajam Kapitonui perskaityti Pono Malinovskio pastabas dėl šių laiškų, išspausdintas šių metų *Tygodnik Petersburski* kovo mėnesio numeriuose[17], ten jis tarp kitko prasitarė, kad Radvilų archyve yra kai kurių Lietuvos ponų protestas prieš paskutinę sąjungą, arba, kaip kiti vadina, uniją, su lenkais 1569 metais, – labai įdomus dalykas, bet tik reikia atsargiai tirti bei teirautis, nes jie Lietuvos dokumentus slepia ir visaip stengiasi, kad Lietuvos istorijos nebūtų. Man rodos, kad šiame archyve turi būti daug įdomių Lietuvai dokumentų.
Leidžiant aktus, regis, nereikėtų kiekvieną dokumentą spausdinti skyrium, bet dviem skiltimis *in quarto*[18], kaip Muchanovo, šitaip daug sutaupysi popieriui. Vietą antspaudui galima rasti ir spausdinant dviem skiltimis, tik raidės turi būti smulkios, bet aiškios. Deja, Maloningajam Kapitonui daug kainuos, – ar nerastum panašaus į save tautiečio? Susižinok su Ponu Voigtu, jis Tamstai galėtų suteikti daug dalykų, prašyk jo atsiųsti Tamstai tą pranešimą, kurio dalį paskelbė savo veikale – kad Mindaugas dėl to metė krikščionybę, jog Rygos pirkliai nenorėjo grąžinti prekių, atimtų iš Žemaičių kunigaikščio Treniotos Dauguvoje; paskui kryžiuočių magistro Jungingeno laišką popiežiui, kuriuo jam skundžia Jogailą ir praneša, kad dauguma lietuvių priima rusų, o ne lotyniškąjį tikėjimą, – tai labai svarbus dokumentas, kaip vėliau, Maloningasis Kapitone, įsitikinsi iš kitų dokumentų, kuriuos gausi. Dėl Lietuvos giminių herbų, Pone Kapitone, daug gali laimėti iš Vilniaus kapitulos archyvo, kur yra patys originalai, ten rasi daug naujesniųjų herbų. Taip pat [paieškok] anksčiau buvusiuose turtinguose senuose namuose. Būtinai reikia pasirūpinti, kad Dvožeckio rinkinys būtų paskelbtas, – šiuo požiūriu savininkas buvo labai uolus. Iš šio archyvo[19] būsimajam Lietuvos herbynui gali būti itin reikalinga

Užrašymų knyga Nr. 3, kurioje yra trumpas Kazimiero Jogailaičio registras – kas kam, kada ir kurioje vietoje duota nuo jo viešpatavimo Lietuvoje pradžios, knyga turi 94 lapus; kita tokia *Užrašymų knyga,* Nr. 4, turi 80 lapų, arba puslapių; tai yra ištisas šio karaliaus laikų paminklas. Vytauto, Švitrigailos, Žygimanto Kęstutaičio knygų nėra, tik kur ne kur galima rasti atitinkamus įrašus vėlesnėse privilegijose; be to, yra 1528 metų visos Lietuvos bajorų surašymas, apimantis visą Lietuvos, Polesės, Voluinės, Kijevo, Baltarusijos ir Žemaitijos bajoriją, šioje knygoje yra 280 lapų. Privačių antspaudų labai mažai, iš tikrųjų jų beveik nėra, nes dokumentai įrašyti į knygas. Archyve iš viso yra daugiau kaip tūkstantis knygų. Privilegijų, duotų totoriams bei žydams, taip pat dvasininkams dar nenurašiau. Šis darbas vienam žmogui yra nepakeliamas. Patariu Maloningajam Ponui Geradariui visuomet kreiptis į Poną Profesorių, – jis turi daug istorinės medžiagos, anksčiau buvo žadėjęs ją pasiųsti Maloningajam Kapitonui per Poną Daktarą[20], ir tikrai neatsisakys, jei tik, Maloningasis Kapitone, kreipsies į jį.

Labai pagirtinas Maloningojo Kapitono sumanymas paruošti senovės Lietuvos žemėlapį; bet šį darbą būtų galima palyginti su tuo, kuris vadinamas *multorum camelorum onus*[21] – jei dabar jį dirbtų dešimt žmonių, ir tai būtų mažai. Lietuviai XV–XVI amžiais pakeitė savo senuosius giminių vardus, o XVII–XVIII amžiais – dvarų vardus. Aš

Rusijos dailės akademijos prezidentas, dailininkas, archeologas, rašytojas. Olenino pastangomis biblioteka buvo reorganizuota, papildytas jos rankraštynas: 1829 metais į biblioteką pateko didžiulis Rytų rankraščių rinkinys, 1831 – visi vertingi buvusios Polocko jėzuitų akademijos rankraščiai ir knygos, o 1832–1834 – Varšuvos bibliotekų vertybės.

[17] Mikołaj Malinowski, „Pamiętniki do dziejów Polski: 1) Listy Zygmunta Augusta do Mikołaja Radziwiłła Czarnego i do innych od 1548 do 1571. str. 232; 2) Jana Chryzostoma Paska opisanie zdarzeń od 1656 do 1688. str. 378; wydanie z rękopisów przez Stanisława Augusta Lachowicza, w Wilnie nakładem Teofila Glücksberga, 1842 i 1843“, *Tygodnik Petersburski,* 1843, nr 16, s. 97–100.

[18] Leidinio formatas – ketvirtadalis popieriaus lapo (*lot.*).

[19] Lietuvos Metrikos.

[20] Stanislovą Čarnovskį.

[21] Daugelio kupranugarių našta, t. y. nepakeliama našta (*lot.*).

stebiuosi, rasdamas XVI amžiaus pirmosios pusės dokumentuose apie Mozyrių, Minską ir Vitebską valstiečių pavardžių, panašių į dabar esančias Žemaitijoje. Bet šių dienų rašytojai jau atkėlė Lietuvos sienas ligi Trakų ir Vilniaus, lyg ši dabartinės Vilniaus gubernijos gyventojų saujelė būtų galėjusi užvaldyti ir išlaikyti paklusnų dešimtį kartų didesnį kraštą, kuris skyrėsi tikyba, kalba ir papročiais!! Aš dar pats pamenu, kaip vienas bajoras savo valdas, kurios nuo amžių vadinosi Gegužine, pavadino Šipšiškėmis! Ką nūnai besakyti apie Komanto, Skomanto ir Vytauto kelius, kuriuos mini dokumentai, juk ir juos senosios Lietuvos žemėlapyje reikėtų pažymėti. Maloningasis Kapitone, teikis elgtis nuosekliai, kaip Tamstos protėviai elgėsi, – vieną darbą baigę, imdavosi kito. Mes visi išsižioję laukiame jau seniai Tamstos pažadėtos *Bychovco kronikos*, bet ligi šiol nematome jos. Išleidęs *Kroniką*, visiškai atsidėk Lietuvos aktų bei dokumentų rinkimui ir juos leisk, kiek turėsi lėšų, – šie aktai bus mūsų tautos istorijos kertinis akmuo, ir tuomet mūsų priešininkai nebegalės tikriausių faktų per savo polemiką iškreipti; turėdamas po ranka surinktus įrodymus, jei ne tautietis, tai nors užsienietis parašys. Schlözeris[22], tyrinėdamas Rusios istoriją, pavadino Lietuvą *grosse Nation*[23], ir labai teisingai, nes jis nustatė, kur seniau ši tauta gyveno ir kur ligi šiol dar yra jos kalbos pėdsakų, patikrindamas ir patvirtindamas garsiojo Bayerio[24] nuomonę *de antiqua Scythia*[25], o dabar Ponas Danilavičius šitai neigia!! Reikėjo iš pradžių įžymiajam profesoriui išmokti bent šios kalbos asmenavimą ir linksniavimą, tuomet gal būtų užėmęs teisingą poziciją bei kitaip galvojęs apie šią tautą! Skaičiau kito arkimokslininko laišką, rašytą taip pat mokslininkui, kuriame prašo patarimo, ar minėti Gedimino mūšius prie Ovručo ir kitur Voluinėje, nes jų nė vienas lenkų rašytojas nemini, tik tauškalius Strijkovskis!!! O juk jie yra lietuviai, nes anksčiau lietuviai vadinosi Vytautais, Sungailomis, Grikpėdžiais, o nūnai – Vitovskiais, Bardovskiais, Musnickiais, ir nežinau kuo jie patys save laiko, turbūt slavais rusinais. Lietuviai valstiečiai, gyvenantys apie Kauną,Ukmergę, dar skiria Senąją ir Naująją Lietuvą, nubrėždami senosios Lietuvos sieną upėmis, miestais, o naujosios – pamiršę, tik priduria, kad toliau tęsiasi Naujoji Lietuva, taip

išplėsdami savo kraštą trimis ar keturiomis gubernijomis, o mokslininkai jau nė tiek nebežino. Gerbiamasis Kapitone, pirmučiausia rink dokumentus ir juos skelbk pasauliui, dabar yra [patogus] laikas, kuriuo reikia naudotis, nes durys gali netrukus būti užtrenktos; kreipkis į Poną Profesorių, jis, jei panorės, galės Tamstai daug pristatyti. Siunčiu čia prašomąjį Szubertho žemėlapį[26], platesnio už jį nėra; viso nepirkau, nes labai brangus, susipažinimui paėmiau tik pačios Vilniaus gubernijos tris lakštus, kartu siunčiu ir knygelę su aprašymais tų žemėlapių, kurie yra sandėlyje, ir jų kainomis. Taigi siunčiu tris žemėlapius, kiekvienas kainuoja po vieną rublį septyniasdešimt kapeikų sidabru, o už visus tris sumokėjau penkis rublius ir dešimtį kapeikų, už įvyniojimą – dvidešimt kapeikų sidabru, iš viso 5 rublius ir 30 kapeikų. Iš šios sumos, Maloningasis Kapitone, prašom atskaičiuoti už man atsiųstą knygutę *Lietuvos vidaus valdymas Augusto II ir Jono III laikais*. Knyga labai gera, ir už ją labai dėkoju, – bent vienas išdrįso peržengti Lietuvos istorijos ribą, nubrėžtą koroniažų 1569 metais, juk ir po šių metų turėjome savo atskirą teisę, savo kariuomenę, savo antspaudą ir savo pareigūnus, lygius koroniažams, tačiau ligi šiol niekas nebuvo skynęs šio erškėčių kelio, pirmas šito ėmėsi Ponas Pulkininkas Julijonas Narbutas, turbūt kiti baigs, jei ne tautiečiai, tai užsieniečiai[27]. Dėl Profesoriaus Lele[velio] veikalėlio nesisielok, nieko įdomaus ten nerasi, dumia akis koroniažų pavyzdžiu, kaip Ponas Kraševskis. Tiems, kurie mažai

[22] Turimas omenyje Augustas Ludwigas Schlözeris (1735–1809) – vokiečių istorikas, 1761–1767 metais dirbęs mokslinį darbą Peterburge, Rusios normaniškosios teorijos šalininkas.
[23] Didelė tauta (*vok.*).
[24] Gottliebas Siegfriedas Bayeris (1694–1738) – vokiečių filosofas, istorikas, Peterburgo mokslų akademijos narys. Tyrinėjo Rusios istoriją. Paskelbė du veikalus apie skitus, iš kurių vieną ir mini Daukantas.
[25] Apie senovės Skitiją (*lot.*).
[26] Kaip galima spręsti iš 1842 metų balandžio mėnesio Narbuto laiško Renjė, Szuberthas – tai Peterburgo knygų pirklys, „manojo bičiulio Gräffo, tiekusio man medžiagą *Lietuvių [tautos] istorijai*, įpėdinis“ (Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, w kwietniu 1842 r.), *Kronika Rodzinna*, 1888, nr 10, s. 300).
[27] Daukantas netiksliai nurodė Justino Narbuto vardą ir jo veikalo pavadinimą. Žr. šio leidinio p. 343, 8 komentarą.

pažįsta šiuos kraštus, tarp kitko, sako, kad žemaičiai turėjo arkliukus menkus, gauruotus kaip ožkas! Regis, pamiršo Čackį[28], kuris gana gerai aprašė teigiamas žemaičių arklių ypatybes. Už likusius pinigus prašyčiau nupirkti ir atsiųsti tai, kas įdomaus bus apie Lietuvą išėję. Maloningasis Patarėjas Friderikas[29] į sostinę atvyko birželio viduryje. Su *Lietuvių mitologijos* vertimu ir leidimu šiek tiek palūkėk, gal bus galima kiek pridėti ar atimti. Prašom atleisti už nesklandų mano dėstymą, prisiminti, kad esu nesveikas siela ir kūnu.

Tamstos nuolankiausias tarnas
D[aukantas]

P. S. Iš Maloningojo Prezidento paėmiau parašą, kad jam įteikiau minėtąsias dvi rankraščių knygas ir Pono Szubertho Vilniaus gubernijos geografijos žemėlapius[30].

Daukantas

N. B. Voluinės kronika iš spaudos išėjo, bet aš jos dar neskaičiau.

[28] Turimas omenyje Tadas Čackis (*Czacki*, 1765–1813), istorikas, švietėjas, autorius stambaus veikalo *Apie lietuvių ir lenkų teises [...] Pirmajame Lietuvos Statute, išleistame 1529 metais* (Tadeusz Czacki, *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszem statucie dla Litwy 1529 roku wydanem*, t. 1–2, Warszawa: druk G. Ragoczego, 1800–1801). Ši knyga buvo Narbuto Šiaurių dvaro bibliotekoje ([Teodor Narbutt], *Spisanie Muzeum w Szawrach*, k. 14, nr 118–119).

[29] Friderikas Narbutas.

[30] Pasirašytasis raštelis skambėjo taip: „1843 metų birželio 30 dieną iš Kolegijos Asesoriaus Pono Simono Daukanto paėmiau Vilniaus gubernijos geografijos žemėlapį ir dvi rankraštines knygas, kad galėčiau įteikti Maloningajam Rusijos armijos Kapitonui Teodorui Narbutui. Juozapas Gruževskis, Lydos teismo prezidentas ir kavalierius" (MAB RS, f. 31, b. 1412, l. 36). Žr. šio leidinio iliustraciją, p. 132.

1843 m. rugpjūčio 3(15) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Pranešimas apie Šiaurius pasiekusį Kojalavičiaus herbyno nuorašą ir kitus dokumentus, apie Lietuvos istorijos šaltinių kaupimą ir herbyno išleidimo galimybes

L. 16r–17v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 26,8x21,3 cm formato angliško popieriaus „Bristol“. Rankraštis įplėštas, apgadintas. Pirmojo lapo dešiniame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „23 Augusta 1843 r. (1843 m[etų] rugpjūčio 23)“

[16r] **Szawry 1843. Sierpnia 3.**

Wielmożny Moście Dobrodzieju!

Powrót Pana Grużewskiego uradował mię i uszczęśliwił: [b-]odebrałem Herbarz Kojałowicza i xięgę Kopii rozmaitych aktów, wszystko szanowną[-b1] ręką pańską spisane, praca nieźmierna odpowiadająca jego zamiłowaniu rzeczy ojczystych. Postaram się abym odpowiedział ufności pańskiej i zamiarom. Kronikę Litewską Bychowca, miał P. Marcinowski wydrukować, ale jego interesa gdy podupadły, przez nieład i zbytki, domowe, niechcąc łamać mego przyrzeczenia mu danego, jescze niewszedłem zkim innym w układy, a przytem i cenzura trochę uciążliwie rzecz wzięła, a jabym chciał słowo w słowo,'literę w literę ten pomnik drukowi powierzyć. Będę jednak robił staranie i następnej zimy wydrukuję. – Wszak to Tom X moich Dziejów Litwy jescze drukować nieukończył ten bałamut, a tam są ważne dodatki, oprócz regestrów. – Co do aktów Litwy. Już dziś z dawnych moich zapasow[2], z Królewieckich Kopii od P. Professora otrzymanych, z tych co Pan nadesłać raczyłes, z udzielonych przez różne osoby i P. Daniłowicza Ignacego, z otrzymanych z Rygi przez ręce P. Napierskiego, w ogóle wſzystkich w to licząc i prosto od P. Voigta z Królewca nadesłane, źbiór mój wyniesie 4000 zgórą Numerow, co w druku zrobi Kodex niemały i niemałej wagi. – Wſzedłem w stosunki z PP. Michałem Grabowsk[im][3], Alexandrem Przezdzieckim i Malinowskim b. Prokur. Maſsy Radziwill. gdyż oni zbierają po archiwach rożnych takoż materjały historyczne, odkryli Sanguſzków, Ostrogskich, Chodkiewiczów, nieznane dotąd uczonym archiwalne zapasy i z Zawadzkim o drukowanie umowę zawarli, ma się tworzyć Dziennik w którym sposzytami wſzystko się pomieści, co do historyi posługiwać może, każdy akt na osobnym arkuſzu, aby sobie nabywca mógł chronologicznie uszykować na potem. Otoż i mój zbiór, czyli raczej naſz, pojdzie[4] do tego Dziennika, już oto rzecz ułożona i pierwſzy ruch pracy uczyniony. P. Malinowski głownie // [**16v**] się tem zajmuje, jako[5] stale w Wilnie mieſzkający. Koſzta poniesiemy w stowarzyszeniu. Herbarza wydaniem zajmę się, mam nadzieję w Królewcu znaleść pomoć, P. Voigt pisuje do mnie,

niedawno znalazłſzy Leoniny w Historyi Literatury Wiſʒniewskiego, których Kopija jest w Tajnem Archiw. Krolewieckiem, posłałem Panu Voigtowi, dla sprawdzenia i ten mąż zajęty wielu pracami, obowiąʒkiem Profeſsorskim, bogaty[6] i lubiący **dulce otium**, nieżałował czasu na wyſzukanie tych wierſzy w foliałach zapylonych, na przepisanie ich własną ręką i wykład czyli kommentacją, aby mi się przysłużyć; było to opisanie bitwy pod Grunwaldem, przez naocʒnego swiadka, które wierſze Jagełło na murze w Zamku Krakowskim kazał wypisać, a ztego Krzyżacy wierną Kopiją przechowali, w Krakowskiej bibliotece. Wiſʒniewski znalazł inną Kopiją, ale juʒ z zatartych liter na murze zle wyczytaną. Rzecz małej wagi dla fakta historycʒnego, tylko dla pamiątki ciekawa. – Otoż ten zacny P. Voigt, niezawodnie wezmie się do wydanie[7] Kojałowicza rękopismu, tak jak go mamy. Ale zdejmę kopiją posyłając, abym Panski rękopism zatrzymał na[8] wſzelki przypadek chroniąc go od zaguby. Tak więc spis Pański będzie mu wrócony w całości. Bobrowicʒ jest bardzo gorliwym dla naſzych dziejow stronnikiem i onby umiał ocenić naſʒ herbarz, ale że Niesieckiego drukuje, to chyba wyciągi tego[9] co[10] ten opuścił położyłby w notach swoich, albo w dodatkow Tomie. Ja sprawdzając co Niesiecki brał z Kojałowicza znalazłem, że go poprawiał, a wiele ominął rzeczy, Bóg wie dla czego. Słowem ten herbarʒ naſz ma interes niemałej wagi. Na końcu zaś rozprawka de **Statu religionis**, zawiera nowe postrzeżenia. – Szkoda że na dzisiejſze czasy niełatwo do wydania, a że dawniej niedrukowano to[11] niedarowany[12] błąd uczonych. Towarzystwo Przyjac. Nauk Warſzawskie, Bogu odpowie za wiele wykroczeń i zaniechań. – Herb nad Ostrą bramą zdejmę dokładnie i będzie na czele każdego arkuſza druku wybity, co

[1] Ž-iai tarp raidžių b–b tekste pabraukti pieštuku, ir, regis, tai padaryta ne Daukanto ir ne Narbuto.
[2] R. *p* tais. iš *b.*
[3] Teksto kampelis nuplyšęs, ši vieta rekonstruota pagal turinį.
[4] Prad. rašyti *pod,* bet ištaisyta.
[5] Tais. iš *jaki.*
[6] R. *b* taisyta.
[7] Turbūt norėta parašyti *wydania.*
[8] R. *n* taisyta.
[9] Ž. *tego* įtrp.
[10] Ž. taisytas.
[11] Tais. iš *tego.*
[12] Tais. iš *niedarowano.*

znaczyć będzie że do Litewskich Aktow dyploma należy. – Codex[13] Pomer. Dregera miałem pożyczony, akta wydające się w Królewcu przez Voigta mam. – Sobranije hosud. hramot Rumiańcowa znajome mi, ale niemam, ani wyciągów, ani tej xiąʒki dziś pod ręką. Względem przywileju w **Rigaische Jahrbücher** przez Herdera[14] z rozprawą o Mendogu, napiſzę do P. Napierskiego, a on mię oświeci. – Lecz ja niechciałbym, juʒ drukiem gdzie bądʒ ogłoſzonych rzeczy, przedrukowywać, dość nakładu i pracy nad tem //[**17r**] czego w druku niemamy. – Rad jestem z uwiadomienia Pańskiego, o zbieraczu Listow Zygmunta Augusta, uwagi nad niemi P. Malinowskiego czytałem bo utrzymuję Tygodnik Petersb. – O protestacyi Panow Litew. przeciw Unii pobadam i gdy zdobędę przyszlę Panu Kopiją. – Co od Voigta będzie jeſcze potrzebnego otrzymać mam nadzieją. – Ja zbieram z różnych kątow stare rękopisma, lub ich kopije wierne, i pieczęci przerysowywać staram się, mam tego mnóstwo i pomyslę o litografii. – Dworzeckiego pozoſtałosci badaliśmy, przejrzeliśmy i nic nieznalezli godnego uwagi najmniejſzej. – Mówią że to był paplarz i wiele chwalić się lubił. – Do Pana Profeſsora pisałem i teraz piſzę błagając o pomoce, a sczególnie o udzielenie Kopii drożnikow Krzyżackich. **Wegeweiser**. Są to zróżnych dat notaty topograficʒne, różną ręką pisane, trudne do przeczytania, a tem samem do zdjęcia kopii, P. Voigt jeden tylko by to uskuteʒnić potrafił, ale jak nalegać na niego, aby tę arcymozolną pracę podjął? była Kopija przez Henninga spisana ztej musi mieć odpis P. Profeſsor, ale jej dziś nieznalezli w Królewcu. Bez tych drożnikow Mappa młodej Litwy, czyli jej obraz niepodobny do uskuteʒnienia w podobieństwie zaspokajającem. – Bądʒ Panie łaskaw wdaj się zprzemówieniem do P. Profeſsora, staruſzek za przypomnieniem pilnem nieuchybi udzielić. – Za przysłanie Karty Szuberta dziękuję mocno, posyłam 10 R. S. za koſzta i za reſztę upraſzam dokupić arkuſze dopełniające Grodzieńską Guber.[15] a dalej Wołyń. Co będzie koſztować Wołyńska Kronika, i Sobranie Aktow Rumiańcowa, wrócę Panu wydatek[16] gdy przysłać raczyſʒ przez powracającego brata mego Fryderyka. – Nietroscz się Panie abym niewydołał pracom zamierzonym, bo póki żyję, żyję dla nich jedynie, kalectwo moje, w postradaniu słuchu, wybornie służy

ku temu, nietracę czasu na gadaniny i kompanie, ciągle przykuty do mego przedmiotu, i kiedy znużę moj umysł pracami historycʒnemi, biorę Don Kiſzota, śmieję się z Cerwantesem i znow nabieram sił do prac znojnych. – Nieuwierzyſʒ Pan ile mu jestem obowiązany, ponieważ najwięcej doznaję od Pana pomocy, potomności zostawię wdzięcznośći dług i dzieciom moim przykażę pamięć odwdzięczenia. – Niemamy nic w Wilnie wartego uwagi Pańskiej, prócz, Rzutu oka na Pamiątki archeologicʒne kraju naſzego, dziełko małe in 4to // [17v] przez Eustachego Tyſʒkiewicza z rycinami wydane u Zawadʒkiego. Kiedy niema Pan przyszlę mu. Ten zacny Hrabia Tyſʒkiewicʒ zbiera brąze kamienie i dalſʒe kopalne reſʒtki wieków upłynionych. Teraʒ pojechał do Sztokolmu w nieinnym zamiarze, będzie i piśmienne sledził rzeczy dla nas. Wielki miłośnik naſzego przedmiotu. – Niemamy z reſztą Mecenasów w Litwie. Do innych daleko i trudno zgłaſzać się. Tytus Działyński pisuje do mnie i przyczyni się do zbycia exemplarzy, Aktów Litew. – Więcej nic. – M. Grabowski, A. Przezdziecki i Malinowski, to nasi wspieracze, przynajmniej staraniem i zachętą jeżeli niekieſzenią. – Dziełko Justyna Narbutta wyſzło juʒ zhandlu i drugie wydanie Zydzi zrobili. – Było wiele Krzyku. Pan jeden sprawiedliwość oddajeſʒ. Tylko szkoda, że on mając Oryginalne materjały do rzeczy swojej, nieogłosił ich jak są, ałe skrócony wyciąg napisał, mnie się nieradził i przez jakąś nieużytość staroświecką starzec niechciał powierzyć tego na moje ręce i teraz chowa. – Ja co złapię przed nikim nietaję, bo pracuję dla tego żeby dla lepſzych pracownikow drogę ułatwić. – Slicʒny mam Kodex. **Monimenta**[17] **historica Rusiae** P. Turgieniewa. – Naſz Guber̃. P. Semenow wydał swoim koſʒtem Źbiór Aktow i Dyplomatow w Archiwach Cerkiewnych, miejskich i Trybunalskich w Guber̃. Wilen. zebrany, swoim koſztem in 4to z rycinami u Marcinowskiego 1843. Mnie darował Exemplarʒ z listem pochwalnym za moje prace. – Jeſcze nabydʒ niemoʒna tego, ale póʒniej przyszlę Panu. – Do Wejsenhofa

[13] R. *C* taisyta.
[14] R. *H* taisyta.
[15] Ž. *Guber̃.* įtrp.
[16] Ž. *wydatek* įtrp.
[17] Sic!

mam wstęp i dowiem się o Planie Wilna. – Dałem Rewers.
P. Gruzewskiemu, on chory teraʒ i lekarze zle o nim mówią. Wodna puchlina. – Długo rozpisałem się; przeprafzam jezlim unudził. – Boga profzę o zdrowiu Pana Dobrodzieja zachowanie w najdłuʒʃze lata, iżbyś i po mojej głowie odziedziczył prac moich plony, który tak umieʃʒ cenić ten wielki przedmiot. i który tyle trudów dla niego poświęcaʃʒ. – Raz jeʃʒcze przypominam, aby P. Profeʃsorowi napamięć przywodzić, o wspieranie mnie nadewʃzystko Drożniki, Drożniki!!! – Łasce i przyjazni mego łaskawcy oddaję się.

Najniʒʃzy sługa
T Narbutt //

[a]-N B. Jezeli Pan Dobř. będzieʃʒ łaskaw mi przez brata mego Fryderyka powracającego do Litwy przysłać Kronikę Wołyńską i Sobranie hosydarstwennych[18] Hramot Rumiancowa oraz Karty Topograf. przysłać, to go prosiłem aby koʃzt Panu powrócił. –-a[19].

[18] Turbūt norėta parašyti *hosudarstwennych*.

[19] Rankraštyje šis tekstas yra 1.16r paraštėje.

Šiauriai, 1843 metų rugpjūčio 3 diena

Maloningasis Geradary!

Pono Gruževskio sugrįžimas mane nudžiugino ir padarė laimingą: gavau Kojalavičiaus herbyną ir įvairių aktų nuorašų knygą – viską perrašytą garbinga Tamstos ranka. Tai didžiulis darbas, kuris atspindi Tamstos meilę tautiniams dalykams. Pasistengsiu neapvilti Tamstos pasitikėjimo ir sumanymų. Lietuviškąją *Bychovco kroniką* turėjo išspausdinti Ponas Marcinovskis, tačiau, kai jo reikalai dėl šeimyninio chaoso ir dėl šeimyninių pokštų nusmuko, aš, nenorėdamas laužyti jam duoto žodžio, dar nesudariau sutarties su kitu leidėju; be to, ir cenzūra kiek sudėtingiau į tą veikalą pažiūrėjo, o aš norėčiau, kad tas paminklas žodis žodin, raidė raidėn būtų išspausdintas. Vis dėlto stengsiuosi ir kitą žiemą išleisiu. Juk tas suvedžiotojas dar nebaigė spausdinti mano Lietuvos istorijos dešimtojo tomo, o ten, be registrų, yra dar svarbių priedų.
Dėl *Lietuvos aktų*. Jau šiandien kartu su senosiomis mano atsargomis, su gautais iš Pono Profesoriaus[1] Karaliaučiaus nuorašais, su tais, kur Tamsta teikeis atsiųsti, su įvairių žmonių, taip pat Pono Ignoto Danilavičiaus, man duotais, su gautais iš Rygos per Poną Napierskį (apskritai visus priskaičiuojant) bei tiesiog iš Pono Voigto, iš Karaliaučiaus, – mano rinkinį sudarys keturi tūkstančiai ir daugiau pozicijų. Visa tai išspausdinus, susidarys nemenkas ir nemažos svarbos kodeksas.
Užmezgiau ryšius su Ponais Mykolu Grabovskiu, Aleksandru Pšezdzeckiu ir buvusiu Radvilų komisijos Prokuroru Malinovskiu, nes jie taip pat įvairiuose archyvuose renka įvairius istorinius dokumentus. Jie rado ligi šiol mokslininkams nežinomą Sanguškų, Ostrogiškių, Chodkevičių archyvinę medžiagą ir su Zavadzkiu sudarė sutartį dėl spausdinimo. Ketina leisti žurnalą, kuriame atskirais sąsiuviniais skelbs viską, kas gali turėti naudos istorijai – kiekvieną aktą ant atskiro lakšto, kad jį įsigijęs žmogus po to galėtų chronologiškai susidėlioti. Taigi ir mano, o tiksliau pasakius – mūsų,

[1] Ignoto Onacevičiaus.

rinkinys įsilies į tą žurnalą. Viską mes jau apsvarstėme ir žengėme pirmąjį žingsnį šiame darbe. Pagrindinis krūvis tenka Ponui Malinovskiui, kaip žmogui nuolatos gyvenančiam Vilniuje. Išlaidas padengsime drauge.
Herbyno išleidimu pasirūpinsiu, turiu vilties pagalbos rasti Karaliaučiuje. Ponas Voigtas man rašinėja. Neseniai Wiszniewskio *Literatūros istorijoje*[2] radau leoninas[3], kurių nuorašas saugomas Karaliaučiaus slaptajame archyve. Nusiunčiau jas Ponui Voigtui, kad patikrintų, ir tasai daugeliu darbų (taip pat profesoriavimu) užsiėmęs, turtingas ir mėgstantis *dulce otium*[4] vyras nepagailėjo laiko sudulkėjusiuose foliantuose surasti tų eilėraštukų, savo ranka juos nurašyti ir paaiškinti, t. y. pakomentuoti, – kad padarytų man paslaugą; tai įvykių liudininko Žalgirio mūšio aprašymas – šias eiles Jogaila buvo liepęs užrašyti ant Krokuvos pilies sienos. Kryžiuočiai išsaugojo tikslų šio užrašo nuorašą. Wiszniewskis Krokuvos bibliotekoje rado kitą nuorašą, bet [darytą tais laikais], kai raidės mūre buvo jau išblukusios, blogai įskaitomos. Šis faktas istorijai mažai tėra vertingas, bet kaip relikvija – įdomus.
Taigi tasai garbingasis Ponas Voigtas būtinai imsis leisti Kojalavičiaus rankraštį tokiu pavidalu, kokiu mes jį turime. Bet, prieš siųsdamas, padarysiu nuorašą, o Tamstos – pasiliksiu pas save, dėl viso pikto, kad apsaugočiau nuo pražūties. Taigi Tamstos nuorašą grąžinsiu sveiką. Bobrowiczius yra labai uolus mūsų istorijos šalininkas ir jis gebėtų įvertinti mūsų herbyną, tačiau šiuo metu spausdina Niesieckį, taigi pastarojo praleistus fragmentus galėtų išleisti arba savo pastabose, arba papildymams skirtame tome. Aš, patikrinęs, ką Niesieckis paėmė iš Kojalavičiaus, supratau, kad jis jį koregavo, bet daug dalykų praleido. Kodėl – vienas Dievas težino. Trumpai tariant, tas mūsų herbynas yra nemenkos svarbos dalykas, o pabaigoje esantis straipsnelis, pavadintas *De statu religionis*[5], duoda naujų pastebėjimų. Gaila, kad šiais laikais nelengva išleisti, o kad anksčiau nebuvo išspausdintas, tai nedovanotina mokslininkų klaida. Varšuvos Mokslo Bičiulių draugija turės prieš Dievą atsakyti už tai, kad daug kartų nusižengė ir atsisakė nuo daugybės sumanymų. Herbą, esantį Aušros Vartuose, tiksliai perpiešiu, ir bus atspaustas kiekvieno lakšto prieky-

je, – tai rodys, kad diplomai priklauso *Lietuvos aktams*. Dregerio *Codex Pomeranicum* buvau pasiskolinęs, o Voigto Karaliaučiuje leidžiamus aktus turiu. Apie Rumiancevo *Sobranije gosudarstvennych gramot* žinau, tačiau dabar jų neturiu po ranka – nei išrašų, nei pačios knygos. Dėl privilegijos, kurią Herderis paskelbė *Rigaische Jahrbücher* kartu su traktatu apie Mindaugą, parašysiu Ponui Napierskiui, ir jis man paaiškins. Bet aš nebenorėčiau perspausdinėti jau skelbtų darbų, užtenka ir išlaidų, ir darbo su dar neskelbtais dalykais. Labai džiaugiuosi Tamstos informacija apie Žygimato Augusto laiškų rinkėją. Pono Malinovskio pastabas apie juos skaičiau, nes gaunu *Tygodnik Petersburski*. Dėl Lietuvos ponų protesto prieš uniją – pasiteirausiu ir, jeigu tik rasiu, atsiųsiu Tamstai nuorašą. Iš Voigto turiu vilties gauti viską, kas bus dar reikalinga. Aš įvairiose pašalėse renku senus rankraščius arba tikslius jų nuorašus, stengiuosi ir antspaudus persipiešti – turiu daugybę šių dalykų ir pamąstysiu, kaip būtų galima juos litografuoti. Dvožeckio palikimą išstudijavome, peržiūrėjome, bet neradome nieko verto bent menkiausio dėmesio. Girdėjau, kad [velionis] buvo plepys ir labai mėgdavo pasigirti. Ponui Profesoriui jau rašiau ir dabar rašau maldaudamas pagalbos, o ypač – suteikti kryžiuočių kelių nuorašus *Wegeweiser*. Tai įvairių metų topografiniai duomenys, užrašyti įvairių asmenų, sunkiai įskaitomi, o juo labiau – nukopijuojami. Tik Ponas Voigtas gebėtų tai padaryti, bet kaip būtų galima reikalauti, kad jis atliktų tokį nepaprastai sunkų darbą? Nuorašą buvo padaręs Hennigas (Ponas Profesorius turėtų turėti būtent šio nuorašo kopiją). Tačiau dabar Karaliaučiuje jo rasti nepavyko. Be tų kelių aparašymų neįmanoma

[2] Michałas Wiszniewskis (1794–1865) – lenkų literatūros istorikas. Greta kitų darbų, parašė keturių tomų *Lenkų istorijos ir literatūros paminklus* (Michał Wiszniewski, *Pomniki historyi i literatury Polskiej*, t. 1–4, Kraków: w drukarni D. E. Friedleina, 1835–1837).
[3] Taip pagal viduramžių poeto Leono (kiti teigia, kad popiežiaus Leono II) vardą buvo vadinami anuomet paplitę hegzametrai, pentametrai. Tokio eiliavimo pėdsakų buvo galima rasti jau Ovidijaus kūryboje. Viduramžiais leoninomis buvo rašomos didžiulės poemos.
[4] Mėgstantis maloniai praleisti laiką (*lot.*).
[5] *Apie religijos būklę.*

bent apytiksliai perteikti jaunos Lietuvos vaizdo, t. y. sudaryti žemėlapio. Būk Tamsta malonus ir pakalbėk apie tai su Ponu Profesoriumi. Jeigu deramai paprašysi, seneliukas neatsisakys duoti.
Esu Tamstai labai dėkingas už Szubertho žemėlapį. Siunčiu dešimt rublių sidabru už išlaidas, o už likusius prašau nupirkti kitus lakštus, papildančius Gardino guberniją, ir toliau – Voluinę. Už *Voluinės kroniką* ir Rumiancevo *Sobranije aktov* atsilyginsiu, jei teiksies juos perduoti per grįžtantį mano brolį Frideriką.
Nesijaudink Tamsta, kad galiu nesusidoroti su sumanytais darbais – kol gyvenu, gyvenu tik dėl jų. Mano luošumas (kurtumas) puikiai tam padeda, nes nešvaistau laiko plepalams ir kompanijoms, esu nuolat prikaustytas prie savojo dalyko, o kai protui pabosta istorinis darbas, imu *Don Kišotą*[6] – pasijuokiu kartu su Cervantesu ir vėl prisikaupiu jėgų sunkiam darbui. Nepatikėsi, koks esu Tamstai dėkingas, nes iš Tamstos daugiausia gaunu pagalbos – palikuonims paliksiu dėkingumo Tamstai skolą, o savo vaikams prisakysiu, kad neužmirštų atsidėkoti.
Vilniuje nėra nieko, kas būtų nusipelnę Tamstos dėmesio, išskyrus Eustachijaus Tiškevičiaus *Žvilgsnį į mūsų krašto archeologijos šaltinius.* Veikalėlis nedidelis, *in quarto,* su litografijomis, pas Zavadzkį išleistas[7]. Jeigu Tamsta neturi, atsiųsiu. Tasai garbusis Grafas Tiškevičius renka varinius, akmeninius ir kitokius iškasamus praėjusių amžių radinius. Dabar dėl to paties išvyko į Stokholmą, ir rašytinių šaltinių mums paieškos. Didelis mūsų dalyko mylėtojas. Deja, neturime Lietuvoje mecenatų. Kreiptis į kitus – ir toli, ir nepatogu. Tytusas Działyńskis rašo man, kad padės išplatinti *Lietuvos aktų* egzempliorius. Daugiau tokių nėra. M. Grabovskis, A. Pšezdzeckis ir Malinovskis – tai mūsų rėmėjai, bent jau stengiasi tokie būti ir skatina, jeigu negali kišene pagelbėti.
Justino Narbuto knygelė jau pardavinėjama, ir antrą leidimą žydai išleido. Buvo daug triukšmo. Tik Tamsta vienas įvertinai[8]. Gaila tik, kad jis, turėdamas savo darbui originalus, nepaskelbė jų pačių, o parašė tik jų santrauką. Senolis su manimi nesitarė ir, vadovaudamasis kažkokiu senoviniu egoizmu, nepanoro man jų patikėti ir po šiai dienai slepia. Aš ką nors radęs nieko neslepiu, nes

dirbu norėdamas palengvinti kelią geresniems tyrinėtojams.
Turiu puikų Pono Turgenevo kodeksą *Monumenta historica Rusiae*[9].
Mūsų gubernatorius Ponas Semionovas savo lėšomis pas Marcinovskį 1843 metais išleido rinkinį, sudarytą iš aktų ir diplomų, rastų Vilniaus gubernijos cerkvių, miestų ir Tribunolo archyvuose (*in quarto*, su litografijomis). Man padovanojo vieną egzempliorių[10] kartu su laišku, kuriame giria mano darbus. Kol kas [šio darbo] įsigyti dar negalima, bet vėliau Tamstai atsiųsiu. Prie Weissenhofo galiu prieiti ir apie Vilniaus planą sužinosiu. Ponui Gruževskiui daviau pakvitavimą. Jis dabar serga ir gydytojai nekaip apie jį atsiliepia.
Vandenė.
Daug prirašiau. Atsiprašau, jeigu įkyrėjau. Dievo meldžiu sveikatos Ponui Geradariui ilgiausiems metams, kad ir po mano mirties paveldėtum manųjų darbų derlių, [Tamsta], kuris taip gebi vertinti tą didįjį dalyką ir kuris tiek jėgų jam skiri.
Dar kartą primenu, kad paprašytum Poną Profesorių mane paremti, visų pirma Kelių aprašymais, Aprašymais!!!
Atsidėdamas savo geradario malonei ir bičiulystei

Nuolankiausias tarnas
T. Narbutas

[6] Tuo metu Narbutas vertė Cervanteso *Don Kichotą* (istoriko nuomone, – teisingiau *Don Kišotas* arba *Don Kižotas*). Darbas buvo baigtas, tačiau leidėjo neatsirado. Be to, kaip minėta, iškilo nenumatytų kliūčių – paaiškėjo, kad romaną į lenkų kalbą išvertė buvęs Vilniaus universiteto profesorius Leonas Borovskis (*Borowski*, 1784–1846). Narbuto vertimas jau buvo pasmerktas ir dėl to, kad buvo „vertimas iš vertimo", o ne iš originalo. Borovskio darbas taip pat neišvydo pasaulio.

[7] Eus. Hr. T..., *Rzut oka na źródła archeologii krajowej, czyli opisanie zabytków niektórych starożytności, odkrytych w zachodnich guberniach Cesarstwa Rossyjskiego*, Wilno: druk Józefa Zawadzkiego, 1842.

[8] Narbutas buvo neteisus – Justino Narbuto knyga sukėlė tikrą visuomenės entuziazmo audrą ir sulaukė antrojo leidimo.

[9] *Акты исторические, относящиеся к России, извлечённые из иностранных архивов и библиотек Д. Ст. Сов. А. И. Тургеневым*, т. 1: *Выписки из Ватиканского тайного архива и из других Римских библиотек и архивов с 1075 по 1584 год*, Санктпетербург: в типографии Эдуарда Праца, 1841; т. 2: *Выписки из Ватиканского тайного*

[P. S.]

N. B. Jeigu, Pone Geradary, būsi malonus per mano brolį Friderikq, grįžtantį į Lietuvą, atsiųsti *Voluinės kroniką* ir Rumiancevo *Sobranije gosudarstvennych gramot* bei topografinius žemėlapius, tai aš jo esu prašęs, kad Tamstai sumokėtų.

архива и из других Римских библиотек и архивов с 1584 по 1719 год. Прибавление, содержащее в себе акты, относящиеся до других славянских земель, с 1231 по 1308 год. Акты, извлечённые из архивов и библиотек Англии и Франции с 1557 по 1679 год, Санктпетербург: в типографии Эдуарда Праца, 1842.

[10] *Собрание древних грамот и актов городов: Вильны, Ковна, Трок, православных монастырей, церквей и по разным предметам. С приложением трёх литографированных рисунков*, ч. 1, Вильно: в типографии А. Марциновскаго, 1843. Šio rinkinio pagrindą sudarė Lietuvos vyriausiojo tribunolo (veikusio 1581–1795 metais) dokumentai, kuriems peržiūrėti buvo sukurta speciali komisija. Ją sudarė Antanas Marcinovskis, archyvaras Vincentas Narbutas, šv. Mikalojaus soboro šventikas Korsakevičius bei Statistikos komiteto sekretorius Jachimovičius. Buvo kviečiamas bendradarbiauti ir Teodoras Narbutas. Tikriausiai jis gelbėjo patarimais, tačiau oficialiai nesutiko dalyvauti komisijos veikloje. Leidinys buvo gana tendencingas ir savo idėja priešingas Narbuto pažiūroms. Antra vertus, tai būdinga tik įžanginei daliai. Pačių dokumentų (iš viso 94) publikavimas buvo labai reikšmingas faktas. Beje, Teodoras Narbutas ten cituojamas kaip didžiausias autoritetas. Minsko civilinis gubernatorius Aleksejus Semionovas iš tiesų nusiuntė Narbutui vieną šio leidinio egzempliorių, nepagailėdamas istorikui pagiriamųjų žodžių, apie ką šis ir rašė Daukantui. Semionovo žodžiais, Narbuto *LTI* yra „platus ir brangus darbas visiems rusiškų tautinių senovės paminklų mylėtojams" (Semionovo laiškas Narbutui, Vilnius, 1843 06 28 (07 10), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 167).

1843 m. rugpjūčio 10(22) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Nerimas dėl Narbutui išsiųsto Kojalavičiaus herbyno, informacija apie Lenkijos Karalystės archyvo registrą

L. 308r–309v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 19–20;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 8)
Originalas. Laiškas rašytas ant 20,4x13,4 cm
formato popieriaus be fabriko ženklo.
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 729–731; vert. į liet. k.:
SDR, p. 744–746

[308r] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Pisałem do WMWM Pana Dobrodzieja w ostatnich dniach przeszłego Lipca przez W Prezydenta Grużewskiego, któremu i posyłkę wręczyłem dla Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja; lecz do tych czas najmniejszej wiadomości ani od P. Prezydenta, ani od Wielmożnego Pana Dobrodzieja niemam[1], więc zostaję w obawie, ażeby posyłka niezginęłą[2], przeto najpokorniej proszę WMWM Pana Dobrodzieja, ażeby raczył mię w kilku słowach uwiadomic jak o zdrowiu swoim tak i o posyłce.
Przypadkowo dostał się do rąk moich na moment regestr litografowany Archiwum Królestwa Polskiego, w ktorym znalazłem pod rubryką, Archiwum dawne sekretnym[3] zwane, pod tym artykułym między innemi dokumentami pokazano 97 do//[308v]kumentow Litewskich, nieoznaczono ich treści; wypadnie Wielmożnemu Kapitanow[4] pisać do rozumnej i zaufanej sobie osoby, ażeby ona[5] przejrzała[6] takowe dokumenta sama[7] i Wielmoznemu Panu Dobrodziejowi zakomunikowała[8] ich treści pokrótce, żebys mógł wiedziec o ich tresci i wartosci; albowiem mogą niektóre znajdować się już w ręku WMWM Pana Dobrodzieja, każac[9] przepisywać bez uprzednej wiadomosci, może się narazic na koszta bezpotrzebne, 97 dokumentow niezawodnie zajmie sto arkuszow, może i więcej, to niezarty[10] najmować pisarza dla przepisania stu arkuszow. W tutejszej publicznej Jmperatorskiej bibliotece[11] odkryte nieznane dotąd dokumenta odnoszące do Litwy każą domyslac się, że między temi 97 dokumentami mogą znajdować dokumenta przed Kiejstustowe[12] mianowicie z Mazowszem. // [309r] Spodziewam się że Wielmożny Kapitan[13] potrafi skorzystac ztej okoliczności, tylko tę sprawę trzeba powierzyc człowiekowi w którym masz największą ufność; procz tego musi jeszcze przejrzec sam Archiwum Radzwiłowskie, niezawodnie że Pan Malinowski zna one bardzo dobrze; lecz czy zechce szczerze wszystko przez Wielmoznym Kapitanym wyznac. Nadto mam honor donieść jemu że Xiąże[14] Lubomirski przybyły z Galicyi za interesami dostał ten sam exemplarz Herbarza Litewskiego[15] przez Kojałowicza, ktoren Wielmożny Kapitan posiada, najął Pana Lachowicza do przepisywania, z zamiarym wydania go na swiat, więc

dla potrzymania swoiej[16] i rodakow sławy bez odciągania drukuj u siebie albo gdzież dalej, tym więcej, ze wyrzucą[17] to co im jest niemiłym.
Zdrowie[18] moje cokolwiek się poprawuie trzeci męsiąc[19] z porady doktorow piję de//[**309v**]kokt z perzu, co mnie odjęło bol wątroby i umysł rozweseliło cokolwiek. Z Panym Sowietnikiem bratym Pańskim kilka dni temu widziałem się dzięki Bógu zdrow, krząta się około swoich interesow, miał wkrótce wyjeżdzac.
Przy tej okoliczności życząc zdrowia i pomyslnosci mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
S. Dowkont.

Pertersburg
10 Augusta 1843 r.//

[1] Ž. *niemam* įtrp.
[2] Turbūt norėta parašyti *niezginęła.*
[3] Prad. rašyti *sr,* bet ištaisyta.
[4] Turbūt norėta parašyti *Kapitanowi.*
[5] Tais. iš *on.*
[6] Tais. iš *przejrzał.*
[7] Tais. iš *sam.*
[8] Tais. iš *zakomunikował.*
[9] Sic!
[10] Tais. iš *niezarta.*
[11] Pirmoji *i* įtrp.
[12] Sic!
[13] R. *n* taisyta.
[14] Įtrp. *iąże.*
[15] Ž-į prad. rašyti *K,* bet ištaisyta.
[16] R. *i* taisyta iš *j.*
[17] R. *u* parašyta tik su viena kojele.
[18] Tais. iš *zdrowia* (?).
[19] Sic!

Maloningasis Geradary!

Rašiau Maloningajam Ponui Geradariui paskutinėmis praėjusio liepos mėnesio dienomis per Maloningąjį Prezidentą Gruževskį, kuriam ir siuntinį įteikiau Maloningajam Kapitonui Geradariui; bet ligi šiol neturiu jokios žinios nei iš Pono Prezidento, nei iš Maloningojo Pono Geradario ir pradedu būgštauti, kad siuntinys nebūtų žuvęs, todėl labai prašau Maloningąjį Poną Geradarį teiktis keliais žodžiais pranešti ir apie savo sveikatą, ir apie siuntinį.
Netikėtai trumpam laikui pateko man litografuotas Lenkijos Karalystės archyvo registras, kur skyriuje „Senasis archyvas, vadintas slaptuoju" tarp kitų dokumentų parodyti 97 Lietuvos dokumentai, turinys neatskleistas; turėsi, Maloningasis Kapitone, rašyti kokiam išmintingam ir patikimam asmeniui, kad jis pats peržiūrėtų šiuos dokumentus ir Maloningajam Ponui Geradariui trumpai praneštų jų esmę, kad galėtum žinoti jų turinį ir vertę; nes kai kuriuos, Maloningasis Pone Geradary, jau gal turi. Liepdamas juos perrašyti, prieš tai negavęs žinių, gali turėti nereikalingų išlaidų; 97 dokumentai tikrai užims šimtą lakštų, o gal ir daugiau, ne juokai nusamdyti raštininką šimtui lakštų perrašyti. Čionykštėje Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje rasti dar nežinomi dokumentai apie Lietuvą verčia manyti, kad tarp tų 97 dokumentų gali būti [rašytų] prieš Kęstučio [laikus], būtent [sutarčių] su Mazovija. Tikiuosi, kad, Maloningasis Kapitone, mokėsi pasinaudoti šia proga, tačiau šį reikalą turi pavesti kuo patikimesniam žmogui. Be to, turėtum dar pats peržiūrėti Radvilų archyvą. Be abejo, jį labai gerai pažįsta Ponas Malinovskis, bet ar jis panorės viską atvirai Maloningajam Kapitonui pasakyti. Be to, turiu garbę Tamstai pranešti, kad kunigaikštis Lubomirskis[1], atvykęs su reikalais iš Galicijos, gavo tą patį Kojalavičiaus Lietuvos herbyno egzempliorių, kurį, Maloningasis Kapitone, turi, pasamdė Poną Liachovičių perrašyti, norėdamas paskui paskelbti, todėl savo ir tautiečių garbei palaikyti nedelsdamas spausdink savame krašte arba kur kitur, juo labiau kad jie iškirps tai, kas jiems nemalonu.
Mano sveikata po truputį taisosi, trečias mėnuo, daktarų patartas,

geriu varpučio nuovirą, ir man nustojo skaudėti kepenis bei šiek tiek pralinksmėjo protas. Su Ponu Patarėju, Tamstos broliu[2], mačiausi prieš kelias dienas, ačiū Dievui, sveikas, rūpinasi savo reikalais, turi netrukus išvažiuoti.
Šia proga linkėdamas sveikatos ir sėkmės, lieku su didžiausia pagarba

Peterburgas,
1843 metų rugpjūčio 10 diena

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
S. Daukantas

[1] Turimas omenyje garsus lenkų politinis veikėjas Galicijoje, mokslo ir meno mecenatas, Ossolińskių bibliotekos ir mokslo įstaigos Lvove kuratorius Henrykas Lubomirskis (1777–1850). Plačiau apie laiške minimus įvykius žr. šio leidinio p. 48–49.
[2] Frideriku Narbutu.

1843 m. rugpjūčio 23(rugsėjo 4) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Pritarimas Kojalavičiaus herbyno publikavimo projektui, nuogąstavimas dėl Narbutui atsiųstų rankraščių likimo

L. 310r–311r.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 21–22; mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 9)
Originalas. Laiškas rašytas ant 20,4x13,4 cm formato popieriaus be fabriko ženklo.
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas: Janulaitis, p. 731–733; vert. į liet. k.: *SDR*, p. 746–747

[**310r**] Wielmożny Mości Dobrodzieju

Cieszyłem się czytając szacowny list WMWM Pana Dobrodzieja z daty 3 terazniejszego Sierpnia, że w pożądanem zdrowiu zostajesz[1] do tych czas. Rozporządzenie względym druku Kojałowicza bardzo dobre i sprawiedliwe wielce one chwalę. Jest tam jedna omyłka w dedykacyi cieniom[2] Lachowicza trzeba poprawic Manibus nie zaś Umbris wyraz łacinski, jeżeli ta dędikacya ma bydz zostawiona w druku. Lecz zdziwiony nader zostałem z wiadomości, że Wielmożny Kapitan zmienił swoj pierwszy zbawienny projekt i że zbiorem rękopismow jego obca osoba ma kierować[3] w druku! daruj Wielmożny Kapitanie że ja do tego zadnym sposobym przy//[**310v**] stąpic niemogę, z tego powodu najpokorniej proszę WMWM Pana Dobrodzieja ażebys był łaskaw z pierwszą pocztą odesłac mi nazad książkę kopij i niepozwalam z tej książki najmniejszej kopyiki umieszczać w jakich tam dzienikach! mających wychodzic. Wielmożny Kapitanie, Pana oszukali i chcą[4] jeszcze zkompromitować[5] przed rządym /: on va vous duper, soyez sur votre garde:[6]/ dopóki mojej księgi niebędę miał w ręku doputy spać niebędę spokojnie w nocy! Bądz spokojny ja Wielmożnego Kapitana nigdy nieopuszczę, tylko proszę i zaklinam natychmiast mnie książkę kopij zwrócic[7], Pana oszukali, – obszerniej o wszystkim przez P Sowietnika brata Panskiego jemu doniosę, który ledwo ztąd wyiedzie w koncu Septembra, Kronikę Wołynską i Karty Grodzienskiej[8] i Wołyńskiej Gubernij przez niego jemu //[**311r**] nadeszlę. rownież sobranie Gosudarstwieńnych[9] gramot p Hrab. Rumiancowa także nadeszlę, jeżeli niepokaże się bardzo drogie. Pomyliłem się pisząc przez P. Prezydenta żeby z ostrej bramy pogoń zrysować sądziłem że tam jedna Litewska dawniejsza, którą widziałem przed 30 laty, lecz słyszę że jest spentana[10] z Polską; więc cudzych Bogow niepotrzeba, mamy i swoje. – Piszę strachowym dla pewności dojścia listu tego.

Życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Pertersburg
23 Augusta 1843 r.

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
Szczero zyczliwym Przyjacielem
S. Dowkont

z pierszą pocztą o wyżej pisanym mam honor jemu donieść. – //

[1] Tais. iš *zostaiesz.*
[2] R. *n* taisyta.
[3] Tais. iš *kerosować* (?).
[4] Tais. iš *chcąc.*
[5] Įtrp. *r.*
[6] Prad. rašyti *gra,* bet ištaisyta.
[7] R-ės *ró* taisytos.
[8] Prad. rašyti *Grodziej,* bet ištaisyta.
[9] R. *u* tais. iš *a.*
[10] Tais. iš *spentany.*

Maloningasis Geradary,

Džiaugiuosi skaitydamas pagarbos vertą Maloningojo Pono Geradario šių metų rugpjūčio 3 dienos laišką, kad esi ligi šiol sveikas. Patvarkymas dėl Kojalavičiaus spausdinimo labai geras ir teisingas, aš jį labai giriu. Yra ten viena dedikacijoje amžiną atilsį Liachovičiui klaida, reikia pataisyti į lotynišką žodį *Manibus*, ne *Umbris*, jei ši dedikacija bus spausdinama. Bet didžiai nustebau sužinojęs, kad, Maloningasis Kapitone, pakeitei savo pirmąjį išganingąjį sumanymą ir kad Tamstos rankraščių rinkinio spausdinimą prižiūrės svetimas asmuo! Atleisk, Maloningasis Kapitone, bet su tuo aš jokiu būdu negaliu sutikti, todėl nuolankiausiai prašau Maloningąjį Poną Geradarį malonėti pirmuoju paštu man grąžinti nuorašų knygą, iš šios knygos neleisiu menkiausio nuorašėlio spausdinti kažkokiuose ten turinčiuose išeiti žurnaluose! Maloningasis Kapitone, Tamstą apgavo ir dar nori sukompromituoti prieš valdžią (*on va vous duper, soyez sur votre garde*[1]), kol neturėsiu savo knygos rankoje, tol negalėsiu ramiai naktį miegoti! Nesirūpink, aš niekuomet Maloningojo Kapitono neapleisiu, tik prašau ir meldžiu tuoj grąžinti man nuorašų knygą. Tamstą apgavo, – išsamiau viską pranešiu per Poną Patarėją, Tamstos brolį[2], kuris iš čia tik rugsėjo pabaigoje išvažiuos. Per jį Tamstai nusiųsiu *Voluinės kroniką* ir Gardino bei Voluinės gubernijų žemėlapius, taip pat Pono Grafo Rumiancevo *Sobranije gosudarstvennych gramot*, jei nepasirodys labai brangu.
Apsirikau, kai per Poną Prezidentą[3] rašiau, kad reikėtų Aušros Vartų Vytį nupiešti, maniau, kad tai yra viena iš Lietuvos senienų, kurią mačiau prieš trisdešimt metų, bet girdėjau, kad yra sujungta su Lenkijos [herbu], todėl svetimų dievų nereikia, gana ir savų. Rašau apdraustą laišką, kad tikrai nueitų. Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokios sėkmės, lieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario
Kapitono nuoširdus bičiulis
S. Daukantas

Peterburgas,
1843 metų rugpjūčio 23 diena

[P. S.] Turiu garbę tai, kas aukščiau parašyta, siųsti pirmuoju paštu.

[1] Nori jus sukompromituoti, rūpinkitės savo gynyba (*pranc.*).

[2] Frideriką Narbutą.

[3] Juozapą Gruževskį.

1843 m. rugsėjo 1(13) d. Vilnius

Narbuto laiškas Daukantui

Pranešimas apie Kojalavičiaus herbyno spausdinimo galimybes ir apie Lietuvos istorijos šaltinių kaupimo programą

L. 18r–19v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 21,3x13 cm formato popieriaus „Bath". Pirmojo lapo dešiniame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „19 Wrzesnia 1843 odpow (atsak[ymas] 1843 rugsėjo 19)". Prieš laiško tekstą yra Narbuto eskizas, vaizduojantis Aušros Vartuose esantį herbą. Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas: Janulaitis, p. 745–747. Išliko ir šio laiško juodraštis (1. 32r–33v). Beje, jo lapų numeracija iš dalies sutampa su Narbuto 1846 m. liepos 12(24) d. laiško lapų numeracija (l. 31r–33v). Nors laiškas pridėtas prie kitų Narbuto laiškų Daukantui pluošto (t. y. tos korespondencijos, kurią Daukantas pasiuntė Vilniaus archeologijos komisijai), vis dėlto šis juodraštis į dabartinį fondą pateko jau vėliau, turbūt iš Narbuto mokslinės korespondencijos rinkinio (MAB RS, f. 18, b. 185) – tai patvirtina ir ankstesnė lapų numeracija (1. 32lr–322v ir mėlynu rašalu įrašytas skaičius: 14). Laiško juodraštis puikiai išsilaikęs, rašytas ant 13,6x21 cm formato angliško popieriaus „Bristol". Pats laiško juodraščio tekstas daug taisytas, braukytas

[18r] 1843 Wilno Wrzesnia 1. d

Doszedł mię list panski pod datą 23 Augusta pisany, na który śpieszę odpowiedzieć, dla zaspokojenia JEgo troskliwości. – To co powiedziałem w liście moim, pod datą 3 Sierpnia, było projektem, mi podawanym, ale przezemnie nieprzyjętym, zawſze bowiem niewidzę potrzeby pod cudzą redakcją podszywać się, mając swój zbiór mogący porządnej objętości kodex utworzyć. Tylko łatwość układów z drukarzem, oszczędzenie wydatków i spółdziałalność uczonych ludzi, stanowiły niejakiś widok. O tym więc widoku Panu Dobrodziejowi doniosłem, niemówiąc wyraźnie o przyjęciu tego projektu. Dziś jestem w Wilnie i właśnie w możności upewnienia Pana Dobrodzieja, że z nikim w spółkę nieweszłem, ani wnijśdʒ zamierzam; // [18v] a to tem bardziej, że Pan sam tego stanowczo nieżyczysz. Nikomu nawet z tych Panów, ani Zawadʒkiemu niemówiłem, od kogo mam te materjały. Niemogę się więc lękać, aby mię oszukano. Umawiam się prosto od siebie z mogącym wydrukować typografem, sam prosto od siebie, a jaki skutek w tej mierze nastąpi, uwiadomię. Bieda tylko, że się drożą, z Żydami byłoby taniej, ale z tym ludem zła sprawa. Pogoń z Ostrej Bramy zdejmiemy dokładnie, niema tam nic polskiego, czyli orłów białych, kładę tu na czele listu dziś zrysowany szkic ołówkiem przezemnie samego, na prędce, zatem niezgrabnie. Po bokach są gryfy, jak widać, niezaś orły polskie. Będzie to naczelna winieta do naſzego kodexu. – Stosowni[1] do woli pańskiej. – // [19r] Proſzę tylko bydʒ spokojnym i wierzyć że nic przeciw doradzeniu i rozkazom Pana Dobr̃. niezrobię.; z tego powodu ośmielam się prosić uniżenie, aby xięga wiadoma pozostała jescze przy mnie. Już przejrzałem ją, znumerowałem 290 numerow, nie 262, jak było ołówkiem czerwonym naznaczonych; zrobiłem regestr chronologicʒny, dla ułożenia w porządek i korzystania, gdyż bez chronologicznego układu, jestto las i labirynt, w którym gubić się trzeba. – Jescze z Rygi od P. Napierskiego mieć będę kilkaset Numerów, znalazłem slad pozostałości po X. Dogielu, u pewnego Pijara, i tam udać się muſzę, może co nieznanego znajdę. Niemyslę drukować juʒ drukiem przez kogobądź ogłoſzonych rzeczy. Lecz niemogę zacząć wydawać,

niezgromadziwʃzy i nieuʃzykowawʃzy chronologicʒnie materjałów, bo by to była praca naganie wielkiej uległa, nikt bowiem nieogłaʃzał podobnych wydań inaczej. Podobno przyjdzie od kronik rękopisnych wydania zacząć. Dostałem niedawno urywek notat historycznych, po pewnym // [**19v**] prałacie Łuckim pozostałych, on zsyła się do jakiejś kroniki tamecʒnej[2] klasztornej, do materyi biografii Swidrygełły, i ta rzecz potwierdza się dyplomatami. Nawet Długoʃʒ, czy z omyłki jego przepisywacʒ, pomylił się kładąc datę śmierci tego Xiążęcia 1452[3] Lutego 10, zamiast 1453. Pisał się w dwóch przywilejach pod koniec życia swego Alexander, z tych notat pokazało się, że w tej epoce, powrócił do wierzenia ruskiego z tem imieniem. Bo żonę miał takiegoʒ wyznania, Melaniją, której urodzenie niewiadome, i którą pojął w 1438, a więc przebywając w Wołoʃzech. Sprawdza się mój domysł w Dziejach, że to była pasterka ładna z góry Beskidy. – Ale Swidrygełło umarł Katolikiem rzymskim, gdyż X. Scholastyk Wileń. Andrzej z Nieszawy, administrował mu SS. Sakramenta przedśmiertne, będąc zesłanym przez Króla Kazimierza. – Upraʃzam Panu Profeʃsorowi kłaniać, do ktoregoz[4] pisaniem wstrzymać[5] się muʃzę, bo nieznalazłem w Wilnie P. Doktora i nieotrzymałem nic jescze od niego. Bratu mojemu P. Fryderykowi czułe pozdrowienie proʃzę oświadczyć, i donieść[6], że Kommiʃs jego w liscie ostatnim poruczony spełniłem. – Napiszę do JEgo póʒniej. – Chciej mię drogi Panie Dobr̄. mieć pomieʃczonego w dobrem swem sercu i wspierać swemi pomocami po dawnemu.
Zawʃze przejęty wdzięcznością i najczulszym szacunkiem

WM Pana Dobrodzieja
najniżʃzy sługa
T Narbutt //

[1] Turbūt norėta parašyti *stosownie* (?).
[2] R. *t* taisyta.
[3] Skaitmuo *4* prad. rašyti *5*(?), bet ištaisytas.
[4] R. *z* taisyta.
[5] Ž. taisytas.
[6] Ž. taisytas.

[Laiško juodraštis]

[32r, 321r] Wielmożny Mości Dobrodzieju!

Doszedł mię list Pański pod datą 23 Augusta pisany, na który odpowiadam dla zaspokojenia jego troskliwości. To co mówiłem w liście moim, z daty 3 Sierpnia, był projekt mi podawany, ale jescze przezemnie nieprzyjęty, albowiem <niebyłoby> niewidziałem potrzeby podszywać się pod obcą redakcją mając swój źbiór mogący porządny kodex utworzyć. Tylko łatwość, oscżędzenie koſztu i społdziałalność stanowiła widok jakiś. O tym więc widoku Panu Dobrodʒiejowi doniosłem, nie mówiąc wyraźnie o przyjęciu projektu. Dziś jestem w Wilnie i właśnie w możności upewnienia Pana Dobrodzieja, że nieprzystąpiłem i nieprzystąpię do // **[32v, 321v]** przedłożeń tych Panow, ato tem bardziej ze Pan Dobrodziej nieżyczysz tego. – <Niema> nikt <Oni> niewie[7], zkąd i kiedy przyszły do mnie te rzeczy[8]. Niema więc obawy żadnej abym na oszukanstwo się naraził. Oni nawet swego źbioru nie pewni jescze, jak z nim zrobią, jak mówił mi P. Zawadʒki. Z tym chcę ułożyć się, ale wiele pragnie, będę chodził po innych drukarniach chrześciańskich, bo z Żydami zła sprawa, to mnie i trzyma tu w Wilnie, jeżeli ukończę układ, zawiadomię Pana Dobrodzieja. – Racz przeto łaskawie pozwolić żeby xięga <Kopia> została u mnie, przejrzałem ją[9], znumerowałem 290 Numerow, u Pana 262.[10], regestr chronologicʒny ułożyłem. Bo bez tego niesposob korzystać z aktów. W natłoku mysli i szperań historycʒnych, gubi się człowiek jak w lesie, nieidąc drogą czasu. – // **[33r, 322r]** Jescze z Rygi oczekuję kilkaset Numerów, od Pana Napierskiego, który mi wiele swiadczy, że ledwo koſzt za papier i honorarium pisarka kopisty pozwala sobie przesyłać. – Znalazłem slad o pozostałych papierach po s. p. Xiędzu Dogielu, Pijarze, u Xiędza Lenartowicza Pijara bydʒ mają, który jest proboszczem w Olżewie w Słonimskim. Poszukam srodka wykopać tę minę. – <Czy niema w Metrykach Przywileju Ziemskiego przez Króla Alexandra Litwie nadanego. Pan Działyński wydrukował z niego, w ułamku takiegoʒ przywileju Zygmunta I. w źbiorze swoim praw Litewskich świezo wyszłym w Poznaniu, 8 punktów, str. 96–97. ale w naſzej Kopii Zygmuntowskiego, tego niema, pożądany więc przywilej Ziemski Ale-

xandra 1490 czy 1492. Bo przywilej Ziemski >//[**33v**, **322v**] Druga to praca i wartości nieocenionej – <Mają> a nikt na demnie tego lepiej znać niepotrafi. – Uważ tedy Panie moj jakie zajęcie, jaką radość, jakie nadzieje, ona w mym ręku zrodziła i rodzi nowſze nadzień widoki.

<Kazimierza Jagellonczyka mamy u Działyńskiego w druku str. 28 sequ.> do udoskonalenia naſzych prac i dźwignienia z nocy zapomnień!!! – <Niemyslę rzeczy drukiem ogłoſzone powtarzać, tylko to co niebyło nigdzie drukowanem, <czyli że niewiem o tem.> ile wiedzieć mogę. – Otoż czekam na wyjsdʒ mający trzeci Tom Voigta zbioru **Acta Pruſsica**, żebym nie spotkał się znim w wydaniu tych samych rzeczy.> – Sądzę wię[11] że Pan Dobrodziej, darujesz mi tą smialość, że odmawiam na ten raz zwrótu Kopii jego. – Dzień i noc siedziałem nad tą drogą pracą i znałazłem mnóstwo ważnych rzeczy. – O Swidrygelle nawet Długoſza omyłkę w dacie śmierci dyploma pokazały, ale musiał przepisywacʒ Długoſza[12] pobłądzić bo rok 1452 zamiast 1453 położył. – On <umarł> w ruskiej wierze trwał pod koniec życia, przyjąwſzy trzeci raz chrzest z imieniem Alexandra, ale przysłany przez Kazimieża[13] z Wilna Scholastyk Wileński Xiądʒ Andrzej <de> z Nieſzawy czyli Nieszawski, gdy juʒ na łożu smiertelnem leżącego został, znowu obrządkiem katolickim rzymskim SS Sakramenta mu administrował.– Zoną[14] <była> drugą miał[15] <Rus> Greckiej wiary imieniem Melanija, z urodzenia niewiadoma, podobno pasterka z gory Beskidy, ktorą pojął tam przebywając w roku <1438>[16] 1438 podobno. Te ostatnie szczegóły wziąłem[17] z kroniki Łuckiej, której kopiją dostałem nie dawno z rąk pewnych, dziwnie[18] zgodnej z dyplomatami.//

[7] Prad. rašyti *niewiedzię* (?), bet ištaisyta.
[8] R. *r* tais.
[9] R. *ą* tais.
[10] Ž-iai ir skaitmenys *u Pana 262.* įtrp.
[11] Turbūt norėta parašyti *więc* (?). Ž. įtrp.
[12] Ž. *Długoſza* įtrp.
[13] Ž-iai *przez Kazimieża* įtrp.
[14] R. *ą* tais.
[15] Ž-iai *drugą miał* įtrp.
[16] Metai *1438* prieš išbraukiant daug taisyti.
[17] Prad. rašyti *zgad*, bet nubraukta.
[18] Prad. rašyti *prze*, bet nubraukta.

Vilnius, 1843 metų rugsėjo 1 diena

Mane pasiekė Tamstos laiškas, rašytas rugpjūčio 23 dieną, į kurį skubu atsakyti, norėdamas Tamstą nuraminti. Tai, ką išdėsčiau savo rugpjūčio 3 dienos laiške, tebuvo man rekomenduotas projektas. Tačiau aš nepritariau jam, nes niekuomet nematau reikalo prisidėti prie svetimos redakcijos, kai turiu savo rinkinį, galintį sudaryti nemažos apimties kodeksą. Šiek tiek viliojo tik lengvos sandėrio su leidėju sąlygos, lėšų sutaupymas bei mokytų žmonių bendradarbiavimas. Būtent apie tokią perspektyvą ir rašiau Ponui Geradariui, nieko aiškaus neminėdamas apie to projekto priėmimą. Šiandien esu Vilniuje ir kaip tik galiu Ponui Geradariui garantuoti, kad su niekuo sandėrio nesudariau ir nė neketinu sudaryti; juolab kad Tamsta kategoriškai prieš tai pasisakai. Nė vienam iš tų ponų, net Zavadzkiui, nesakiau, kas man davė tą medžiagą. Taigi negaliu baimintis, kad mane apgavo. Tiesiogiai aš pats tariuosi su galinčiu išspausdinti leidėju, o kokia bus iš to nauda, pranešiu. Bėda tik, kad labai brangiai prašo; su žydais būtų pigiau, bet su ta liaudimi prasti reikalai[1]. Aušros Vartų Vytį perpiešime tiksliai, nėra ten nieko lenkiško, t. y. baltų erelių. Laiško pradžioje pats šiandien pieštuku nupiešiau eskizą; tik greitosiomis, todėl ir nedailiai. Kaip matyti, iš abiejų pusių yra grifai, o ne lenkiški ereliai. Tai bus pagrindinė mūsiškio kodekso vinjetė. Kaip Tamsta ir pageidavai.

Prašyčiau tik nesijaudinti ir tikėti, jog nieko prieš Pono Geradario valią ir įsakymus nedarysiu; dėl šios priežasties drįstu kuo nuolankiausiai prašyti, kad minėtoji knyga dar pabūtų pas mane. Jau peržiūrėjau, surašiau numerius – 290 (o ne 262, kaip kad buvo raudonu pieštuku pažymėta), sudariau chronologinį registrą, kad būtų galima tvarkingai sudėlioti ir naudotis, nes be chronologinės sistemos galima kaip miške arba kaip labirinte pasiklysti. Dar kelis šimtus vienetų gausiu iš Rygos, iš Pono Napierskio. Radau amžiną atilsį Kunigo Dogelio palikimo pėdsakus – pas vieną pijorą.

Turiu ten nuvykti, galbūt rasiu ką nors man nežinoma. Nėketinu perspausdinėti jau kieno nors skelbtų darbų. Tačiau negaliu pradėti spausdinti nesurinkęs ir chronologiškai neišdėstęs medžiagos –

priešingu atveju sulaukčiau didelių priekaištų, nes tokių leidinių niekas nėra kitaip spausdinęs. Tikriausiai teks pradėti nuo rankraštinių kronikų publikavimo. Neseniai gavau fragmentą istorinių užrašų, kuriuos paliko vienas jau miręs Lucko prelatas. Jis remiasi kažkokia tenykščio vienuolyno kronika, medžiaga Švitrigailos biografijai – tuos faktus patvirtina ir diplomai. Net Dlugošas suklydo (galbūt tai jo [kronikos] perrašinėtojo klaida), nurodydamas to kunigaikščio mirties datą 1452 metų vasario 10 dieną – vietoj 1453. Dvi privilegijas, jau gyvenimo saulėlydyje, jis pasirašė Aleksandro vardu – minėti užrašai rodytų, kad tada vėl atvirto į rusiškąjį tikėjimą ir [vartojo] šį vardą. Jo žmona taip pat išpažino tą tikėjimą ir buvo vardu Melanija. Jos kilmė nežinoma, bet vedė ją 1438 metais, t. y. būdamas Valakijoje. Pasitvirtina mano *Istorijoje* iškelta hipotezė, kad ji buvo graži piemenaitė, kilusi iš Beskidų kalnų. Bet Švitrigaila mirė būdamas Romos katalikas, nes karaliaus Kazimiero pasiųstas Vilniaus Kunigas scholastas Andrius iš Nešavos suteikė jam paskutinius šventus sakramentus.
Prašyčiau nusilenkti Ponui Profesoriui[2], kuriam kol kas nerašau, nes Vilniuje neradau pono Daktaro[3] ir nieko iš jo dar negavau. Mano broliui Ponui Friderikui prašau perduoti širdingus sveikinimus ir pranešti, kad paskutiniame laiške man pavestą užduotį įvykdžiau. Parašysiu jam vėliau.
Mielasis mano Pone Geradary, saugok mane gerojoje savo širdyje ir, kaip ir anksčiau kad darei, remk savo pagalba.
Visuomet nuoširdžiai dėkingas, su didžiausia pagarba

Maloningojo Pono
Geradario nuolankiausias tarnas
T. Narbutas

[1] Tuo metu Narbutas palaikė glaudžius ryšius su spaustuvininku Rubenu Rafałowicziumi (?–1849).

[2] Ignotui Onacevičiui.

[3] Stanislovo Čarnovskio.

[Laiško juodraštis]

Maloningasis Geradary!

Mane pasiekė Tamstos laiškas, rašytas rugpjūčio 23 dieną, į kurį atsakau, norėdamas Tamstą nuraminti. Tai, ką rašiau savo rugpjūčio 3 dienos laiške, tebuvo man rekomenduotas projektas. Tačiau aš dar jam nepritariau, nes nemačiau reikalo prisidėti prie svetimos redakcijos, kai turiu savo rinkinį, galintį sudaryti nemažą kodeksą. Šiek tiek viliojo tik lengvos [sąlygos], lėšų sutaupymas bei [mokytų žmonių?] bendradarbiavimas. Būtent apie tokią perspektyvą ir rašiau Ponui Geradariui, nieko aiškaus neminėdamas apie projekto priėmimą. Šiandien esu Vilniuje ir kaip tik galiu Ponui Geradariui garantuoti, kad nepriėmiau ir nepriimsiu tų Ponų pasiūlymų; juolab kad Tamsta kategoriškai prieš tai pasisakai. Niekas nežino, iš kur ir kada aš gavau tuos daiktus. Taigi visiškai nėra ko bijoti, kad mane gali apgauti. Jie dar net nenusprendė, ką darys su savo rinkiniu – taip man sakė Ponas Zavadzkis. Su šiuo norėčiau susitarti, tačiau jis daug prašo. Pavaikščiosiu po kitas krikščioniškas spaustuves, nes su žydais prasti reikalai. Visa tai mane ir laiko Vilniuje. Jeigu sudarysiu sutartį, Ponui Geradariui pranešiu. Todėl Tamstos prašyčiau maloningai leisti, kad knyga liktų pas mane. Peržiūrėjau ją, surašiau numerius – 290 (Tamstos buvo 262), sudariau chronologinį registrą, nes be jo neįmanoma naudotis aktais. Žmogus, nesilaikantis laiko gairių, savo minčių ir istorinių tyrinėjimų sraute kaip miške pasiklysta.

Dar laukiu kelių šimtų vienetų iš Rygos, iš Pono Napierskio, kuris man labai padeda – vos leidžia pasiųsti pinigus už popierių ir honorarą raštininkėliui – nurašinėtojui. Radau amžiną atilsį Kunigo Dogelio, pijoro, rankraštinio palikimo pėdsakus – turėtų būti pas Kunigą Lenartavičių, pijorą, kuris yra Olžavo (Slonimo apskrityje) klebonas[4]. Paieškosiu priemonių tai minai iškasti.

Ar nėra Metrikoje žemės privilegijos, kurią karalius Aleksandras Lietuvai buvo davęs? Aštuonis jos punktus paskelbė Ponas Działyński – Lietuvos įstatymų rinkinyje, kuris ką tik išėjo Poznanėje, tokios pat Žygimanto I privilegijos fragmente (p. 96–97)[5].

Tačiau mūsiškiame Žygimanto privilegijos nuoraše to nėra. Taigi reikia 1490 (1492?) metų Aleksandro žemės privilegijos. Nes žemės privilegija [...].[6]

Tai antrasis darbas, ir neįkainojamos vertės – be manęs niekas to geriau nežino. Taigi žiūrėk, mano Pone, kokį susidomėjimą, kokį džiaugsmą, kokias viltis jis [tas darbas – *R. G.*] mano rankose pagimdė ir tebegimdo.

Kazimiero Jogailaičio [privilegiją] turime Działyńskio išspausdintą (p. 28 ir kt.) – mūsų darbams patobulinti ir iš užmaršties tamsos ištraukti!!![7] Neketinu perspausdinėti jau skelbtų darbų, tik tuos, kurie nebuvo niekur spausdinti – žinoma, kiek tai įmanoma man žinoti. Taigi laukiu netrukus turinčio pasirodyti Voigto rinkinio *Acta Prussica* trečiojo tomo – kad nepasikartočiau, išspausdinęs tą pačią medžiagą[8]. Viliuosi, Pone Geradary, kad atleisi man už drąsą – jog atsisakau grąžinti Tamstos nuorašus. Dieną naktį sėdėjau prie to brangaus darbo ir radau daugybę svarbių dalykų. Tie diplomai net parodė, kad Dlugošas klydo, nurodydamas Švitrigailos mirties datą,

[4] Laiško švarraštyje Olžavo (arba Volžavo, lenk. *Olżewo*) klebono Lenartavičiaus (*Lenartowicz*) pavardės Narbutas jau nenurodė, įvardydamas jį tik kaip „vieną pijorą". Kaip galima spręsti iš Narbuto korespondencijos, apie Dogelio palikimą, taigi ir Lenartavičių, istoriką informavo Malinovskis (Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, be datos, MAB RS, f. 18, b. 185, 1. 577). Negalima atmesti galimybės, kad buvo kalbama apie vieną žymiausių XIX šimtmečio Lietuvos pijorų – Kazimierą Aleksandrą Lenartavičių (*Lenartowicz*, apie 1790–apie 1878), be kita ko – garsų bibliofilą ir kolekcininką, *Lietuvos provincijos pijorų istorijos* (paliko šio darbo rankraštį) autorių.

[5] Turimas omenyje leidinys: *Zbiór praw Litewskich od roku 1389 do roku 1529. Tudzież rozprawy sejmowe o tychże prawach od roku 1544 do roku 1563*, Poznań: w drukarni na Garbarach nr 45, 1841. Kalbama apie 1506 metų Žygimanto Senojo žemės privilegijos fragmentą (*Ułomek przywileju ziemskiego r. 1506. od Zygmunta Litwie danego*), išspausdintą šio rinkinio p. 95–99.

[6] Tekstas nuo pastraipos pradžios Narbuto išbrauktas, tačiau čia jis paliekamas, nes yra informatyvus, be to, jame minimi dalykai neatsispindi laiško švarraštyje.

[7] 1457 metų Kazimiero Jogailaičio žemės privilegija (*Przywilej ziemski od króla Kazimierza Jagiellonczyka roku 1457. Litwie nadany*) spausdinama minėtojo Działyńskio rinkinio p. 28–35.

[8] Tekstas nuo pastraipos pradžios, išskyrus pirmojo sakinio antrąją dalį, Narbuto išbrauktas.

nors tikriausiai Dlugošo perrašinėtojas turėjo susipainioti, nes vietoj 1452 metų užrašė 1453 metus. Jis [Švitrigaila – *R. G.*] gyvenimo pabaigoje išpažino rusišką tikėjimą, trečią kartą priėmęs krikštą ir Aleksandro vardą, bet Kazimiero iš Vilniaus atsiųstas Kunigas scholastas Andrius iš Nešavos, arba Nešavietis, kai jau rado jį gulintį mirties patale, vėl jam suteikė šventus sakramentus pagal katalikų apeigas. Antroji jo žmona buvo graikų tikėjimo, vardu Melanija. Jos kilmė nežinoma, tikriausiai piemenaitė iš Beskidų kalnų, kurią vedė ten būdamas, regis, 1438 metais. Šiuos faktus paėmiau iš Lucko kronikos, kurios nuorašą gavau neseniai iš vieno asmens ir kurioje išdėstyti faktai stebėtinai sutampa su diplomais.

1843 m. rugsėjo 19(spalio 1) d. [Peterburgas]

Daukanto laiškas Narbutui

Narbuto sumanymo
leisti Lietuvos istorijos šaltinius
reikšmės akcentavimas,
raginimas pagreitinti
Bychovco kronikos spausdinimą,
padėka
už literatūros naujienas

L. 312r–315v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija:
23–26; mėlynu rašalu pažymėtas
ir laiško numeris: 10.) Originalas. Laiškas rašytas
ant 20,4x13,4 cm formato popieriaus
be fabriko ženklo.
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 733–739; vert. į liet. k.:
SDR, p. 747–752

[**312r**] Wielmożny Mości[1] Dobrodzieju,

Szacowne pismo WMWM Pana Dobrodzieja z 10 terazniejszego Wrzesnia cokolwiek mię rozweseliło: gdyż spoprzedzającego listu sądziłem, że jest fatum dla tego nieszczęsliwego narodu: albowiem w 1830 Towarzystwo przyjacioł nauk Warszawskie naznaczyło temu nagrodę kto napisze życia Witowda sinchronistycznym nie zas pragmatycznym sposobym, Kruze Professor Gimnazium Kurlandskiego pisząc historią księstwa Kurlandskiego wszędzie gdziebyło w Kronikach Jnflantskich Litauer, on wydrukował Libauer, dedykował Cesarzowej Marij Fedorowej i pierscień otrzymał, nakoniec Wielmozny Kapitan co tylko wskrzeszac dzieje tego narodu rozpoczął, znowu jakby miał zaniechać swoiego[2] przeciwzięcia[3] więc ostatni list iego cokolwięk[4] mię zmiękczył.
Nic niema zbawieniejszego nad // [**312v**] zamiar W. Kapitana, to jest zbierać pamiątki tego narodu i one swiatu ogłaszać, albowiem polityka do dzis dnia chowała w[5] sekrecie, jeżeli ktos z kronik odezwał się to go zaraz polemniką[6] i zbili albo przynajmiej w wątpliwość podali. Skoro tylko będą zgromadzone dowody i pamiętniki w tedy historya tego narodu wezmie zupełnie inną postać. Ponieważ do dzis dnia Koroniasze mieszali i zaciemiali i przekręcali fakta, na swoją korzyść a na naszą stratę. Czas mi niepozwala w tej mierze rozpoſtrzeniac się, dosyć tylko przytoczyc jedyn fakt.
Wiadomo W Kapitanowi że tego roku P. Grabowski[7] ogłosił swoje pismo pod tytułym zbior aktow[8] i rozmajtych dokumentow historycznych u Pana Zawadzkiego, w tym zbiorze jest umieszczona investitura[9] Lucka p̱ Jagiellę Xięciu Ostrogskiemu[10], w[11] tym dokumencie opuscili wyrazy cum taloneo salis, et... ktory dokument masz u siebie i możesz sprawdzic, tam są podawane punkta // [**313r**] albowiem drugiego wyrazu niemożna było zadnym sposobym wyczytac, wielce ciekawa rzecz wiedzic od jakich przedmiotow i w poganstwie brano już cła. Nie w innym zamiarze jak tylko, kiedy W Kapitan ogłosi przywilej Mendoga dla Ryżan dany, żeby można powiedzic, że to jest fałszywy. Nic mnie nieinteresuie jak te 97 dokumentow Litewskich chowanych w Sekretnym archivum byłego

dawnego rządu Polskiego, jakieby to dokumenta sekretnemi? chyba homagia Xiążąt za czasow Jagieły. Są slady że wiele bardzo traktatow było[12] przed Olgierdowych i Kiejstutowych które oni skryli, – Gorliwość tych to w pierwszym liscie jego wymienionych nie jest wielka; albowiem jednemu z nich[13] proponowano nabyć autentyczne przywileje Kazackie prawie wszystkie[14] i domagano się stu dukatow, jednak zalił się przed drugiemi[15] że drogo, a <jednak> o tytuł Grafa silnie się sta//[**313v**]ra <się>, oto jest jedyn ztych gorliwych literatow.

Pan Daniłowicz gdyby[16] W Kapitanowi sprzyjał, toby[17] mógł jemu to wszystko dostarczyc, co dzis masz przed sobą, wiele to nowości przybyłoby w dziejach iego; lecz on zaczył krytykować Szlecera, że on nazwał Litewski narod wielkim, niekładąc żadnych dowodow samą tylko polemiką nadrabiając; nakoniec i Ringolda existencyą zaprzeczył samemi domniemaniami[18], nie zinnej przyczyny jak tylko ażeby niepowstała i niewyjasniła się historya Litewska.

Niech nieraczy W Kap[19] w żadne wspołki wchodzic, lecz sam jedyn jak zacząłes tak i koncz, chociaż to z cieżkością przyidzie, jeżeli pierwiej wydasz kronikę a może i 10 tom dziejow wyidzie to tym poprawisz opinią akuratności, swoiej, i będziesz mógł prenumeratę ogłosic, pewnie[20] ci wszyscy co prenumerowali na dzieje będą pre//[**314r**]numerować i na akta dotąd jeszcze nieznane, to już tym samym będzie wielka pomoć. Także zyczyłbym żebys nieprzedawał tego dzieła drukarzowi, bo ten zrobi monopolium i położy nadzwyczajną cenę, gdyż przeciwnie życzyc trzeba ażeby jak najwięcej

[1] Ž-į prad. rašyti *S*, bet ištaisyta.
[2] Įtrp. *go*.
[3] Tais. iš *przeciwzięcie*.
[4] Sic!
[5] Ž. *w* įtrp.
[6] Turbūt norėta parašyti *polemiką* (?).
[7] R. *G* taisyta.
[8] R. *w* įtrp.
[9] R. *r* taisyta.
[10] Tais. iš *Ostrogskiego*.
[11] Prad. rašyti *z*, bet ištaisyta.
[12] Ž. *było* įtrp.
[13] Ž. taisytas.
[14] Prad. rašyti *wszysty*, bet ištaisyta.
[15] Prad. rašyti *druk*, bet ištaisyta.
[16] Įtrp. *by*.
[17] Įtrp. *by*.
[18] Antroji *a* tais. iš *e*.
[19] Įtrp. *W Kap*.
[20] Tais. iš *pewne*.

czytało i wiedziało. Dobrze było u Manesa Żyda, iego druk widziałem piękny, jeżeliby możność była zabezpieczenia się od przedrukowania. Korekturę może by przyjął Dominik Chodzko Translator Jzby Ciwilnej Wileńskiej jest to człowiek uczony i niewiem mało co ustąpi P. Malinowskiemu[21] i spodziewam się, że on niebędzie wyrzucał i przekształcał, co do uczonych postrzeżen, tych niepotrzeba, /nietrzeba/ zwodzic czytelnika nakręconemi rozumowaniami, niech każdy czytelnik sądzi i rozbiera własnym rozumem.
Prawda, Archiwum Radzwiłowskie[22] // [**314v**] miało wielkie zasoby, lecz Niemcewicz to co iego najwięcej uderzyło uwiozł do korony i dzis leżą już w bibliotekach Działynskiego i Raczynskiego; lecz publiczność[23] o tym niebędzie widziec[24]. Niezawodnie, że i P Malinowski mógł[25] jeszcze cos ciekawego znaleść w takim miejscu gdzie wiekami gromadzały się ciekawości; lecz ja wątpię ażeby on miał coś swiatu objawic to, co jest własciwego Litewskiego. Narescie może W Kapitan wydając swoje pobudzie do prawdy.
Przysyłem tu przez W Sowietnika brata WMWM Pana Dobrodzieja jemu. 1ᵉ książkę przywilejow Litewskich wziętą u Pana Professora z której niektóre dokumenta już jemu pierwszą razą zakomunikowałem lecz może cos jeszcze znajdzie ciekawego. 2ᵉ Księgę[26] zawierającą wsobie 190 dokumentow rozmaitego rodzaju // [**315r**] 3 Kronikę Wołynską drukowaną i 4 karty Jeograficzne Gubernij Wołynskiej i Grodzienskiej, i rewersy wziołem[27].
Z wydaniem herbarza racz pospieszyć dla tego, że Xiążę Lubomirski najął kopijowac[28] pewnie z zamiarym wydania ja bym zyczył zeby ten honor przy Panu Kapitanie został jako rodu[29]. Sobrania hosudarstwiennych gramot i dogoworow Hrabiego Rumiańcowa u tutejszych księgarzow niema, lecz trzeba udać się do Moskwy kosztuią jak mi księgarz mowił 17 rubli srebr. 4 tomy in folio nierachując do tego poczty. Tam tylko widziałem traktat Kiejstuta z W Xięciem Moskiewskim i Swedrigajły z wielkim[30] Nowgorodym wielce uszkodzony.
Coż robic kiedy niemozna drukowanych zbierac dla kosztow, dosyc będzie, żeby tylko niedrukowane do tych czas ogłosic publicznósci.

Nie razym Krakow zbudowany. Z moiej strony w czem będę mógł w tym // [315v] nieodmowię moiej staranności dla W Kapitana Dobrodzieja, tylko to jest bieda, że ja czasu niemam nawet dla napisania listu zpowodu skarbowych zatrudnien; lecz razym narserdecznij[31] proszę, żebys spieszył z wydaniem kroniki Bykowca, bo wszyscy[32] czekają[33] jak spragnieni kapli wody, pozniej będziesz miał wielu prenumeratorow dla wydania aktow, rownież staraj się o dostateczną wiadomość o tych 97 dokumentach w archiwum <Krakowskim> Warszawskim będących, jezeliby i homagia[34] byli[35], to dla W Kapitana wielki skarb dla Jeografij, bo możnaby oznaczyć wszystkie miesciny jakie były już w 14 wieku jak[36] są ożnaczone w[37] Skirgajłowej Jnwestiturze. Wielką by mi W Kapitan oswiadczył łaskę, gdy nadesłał książeczkę o starożytnościach[38] Litewskich p P Tyszkiewicza i dalsze pisma tyczące się naszych[39] stron. Do P. Professora pisuj i jemu dziękuj, ledwo uprosiłem i terazniejszej posyłki. W Bibliotece bublicznej[40] teraz układają rejestr rękopismow, niema nikomu wstępu, lękam się gdyby[41] przywilej Zygmonta Kiejstutowicza dla[42] Litwy niezginął. Dziękuię też za udzielone wiadomości literackie daj Boże, żebys nowe kroniki odkrył, żeby pojazdka niebyła daremna. Z P. Tyszkiewiczym niewidziałem się, mocno załuię, była to zazdrość niektórych! Coż robic, na dobrych chęciach

[21] Tais. iš *Malinowskiego*.
[22] Prad. rašyti *Radzi*, bet ištaisyta.
[23] Turbūt norėta parašyti *publiczność*.
[24] Turbūt norėta parašyti *wiedziec*.
[25] Ž-į prad. rašyti *n*, bet ištaisyta.
[26] Antroji *ę* tais. iš *i*.
[27] Tekstas *i rewersy wziołem* įtrp.
[28] Įtrp. *ow*.
[29] Turbūt norėta parašyti *rodaku* (?).
[30] Ž-į prad. rašyti *z*, bet ištaisyta.
[31] Prad. rašyti *narsed*, bet ištaisyta; po to parašyta *narserdecznie*, tačiau vėl taisyta į *narserdecznij*. Turbūt norėta parašyti *najserdeczniej*.
[32] Antroji *s* įtrp.
[33] Prad. rašyti *czk*, bet ištaisyta.
[34] Pirmoji *a* įtrp.
[35] Buvo parašyta *ł*, bet įstrižasis brūkšnelis nubrauktas.
[36] Tais. iš *tak*.
[37] Ž. *w* įtrp.
[38] Šioje vietoje išskustas ž. *i*.
[39] Galbūt prad. rašyti *naszej*, bet ištaisyta.
[40] Turbūt norėta parašyti *publicznej*.
[41] Įtrp. *by*.
[42] Ž-į prad. rašyti *n*, bet ištaisyta.
[43] Turbūt norėta parašyti *niezgrabny*.
[44] Ž. taisytas.

mi niebrakuie tylko syły moie są małe i czas nader ograniczony. Wineta bardzo dobra i stosowna. Koncząc ten niezrabny[43] list zostaję z najwyższym szacunkiem i poważeniem[44].

1843 r Wrzesnia 19 dnia

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja
najniższym Sługą
S. Dowkont.

P. S. P. Doktor ma z sobą kilka papierow dla W Pana Dobrodzieja, żal że do tych jeszcze że wsi niewrocił.//

Maloningasis Geradary,

Pagarbos vertas Maloningojo Pono Geradario šio rugsėjo 10 dienos[1] laiškas mane šiek tiek pradžiugino, nes iš ano laiško buvau nusprendęs, kad šią nelaimingą tautą persekioja likimas: 1830 metais Varšuvos mokslo bičiulių draugija buvo paskyrusi premiją tam, kas parašys Vytauto biografiją sinchroniniu, o ne pragmatiniu būdu. Kuršo gimnazijos mokytojas Cruse[2], rašydamas Kuršo kunigaikštystės istoriją, ten, kur buvo Livonijos kronikose *Litauer*, išspausdino *Libauer*, dedikavo [šį leidinį] imperatorienei Marijai Fiodorovnai ir gavo žiedą. Galų gale, Maloningasis Kapitone, vos tik ėmeisi atgaivinti šios tautos istoriją, vėl lyg norėjai atsisakyti savo sumanymo. Tad paskutinis Tamstos laiškas mane šiek tiek nuramino. Nėra išganingesnio kaip Tamstos, Maloningasis Kapitone, sumanymas, t. y. rinkti šios tautos paminklus ir juos skelbti pasauliui, nes politika ligi šiol slėpė, jei kas iš kronikų prašnekdavo, tai jį tuoj per polemiką sumušdavo arba bent paskelbdavo abejotinu. Kai tik bus surinkta pagrįstų įrodymų ir paminklų, šios tautos istorija įgaus visiškai kitokią išvaizdą, nes ligi šiol koroniažai savo naudai, o mūsų žalai faktus painiodavo, užtušuodavo bei iškraipydavo. Laikas man neleidžia plačiai apie tai pasakoti, užteks pateikti tik vieną faktą. Maloningajam Kapitonui žinoma, kad šiais metais Ponas Grabovskis pas Poną Zavadzkį išleido savo knygą, pavadinęs ją istorinių aktų ir įvairių dokumentų rinkiniu[3]. Šiame rinkinyje yra įdėta Jogailos duota kunigaikščiui Ostrogiškiui Lucko investitūra, kurioje praleido žodžius *cum taloneo salis, et...* – šį dokumentą turi pats ir gali patikrinti; ten įrašiau daugtaškius, nes antrojo žodžio niekaip negalėjau perskaityti; labai įdomu sužinoti, nuo kokių daiktų ir pagonybės laikais buvo imamas muitas. Maloningasis Kapitone, jei skelbsi Mindaugo privilegiją, duotą rygiečiams, tai ne kitu tikslu, o tik norėdamas paaiškinti, kad tai

[1] Turėtų būti *rugsėjo 1 dienos.*

[2] Tikriausiai kalbama apie teologą, Kuršo istorijos tyrinėtoją Karlą Wilhelmą Cruse (1765–1834).

[3] *Źródła do dziejów Polskich, wydawane przez Michała Grabowskiego i Alexandra Przezdzieckiego*, t. 1, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1843.

falsifikatas. Niekas man taip nerūpi, kaip tie 97 lietuviški dokumentai, senosios Lenkijos valdžios laikyti Slaptajame archyve. Kokie šie slapti dokumentai? Gal Jogailos laikų kunigaikščių ištikimybės priesaikos? Yra pėdsakų, kad buvo labai daug sutarčių iš ankstesnių negu Algirdo ir Kęstučio laikų, bet jie jas paslėpė. Tamstos pirmajame laiške minėtųjų asmenų uolumas nėra didelis; nes vienam iš jų buvo pasiūlyta už šimtą dukatų įsigyti beveik visų kazokų privilegijų originalus, tačiau jis kitiems skundėsi, kad esą per brangu, o grafo titulu labai rūpinasi, – štai koks vienas iš tų uoliųjų literatų[4].

Jei Ponas Danilavičius Maloningajam Kapitonui būtų buvęs palankus, tai visa tai, ką dabar Tamsta turi, galėjo [anksčiau] pristatyti, ir ši nauja medžiaga būtų labai pravertusi Tamstos istorijai, bet jis ėmė kritikuoti Schlözerį, kad šis lietuvių tautą pavadino didele, be jokių įrodymų, kirsdamas tik pačia polemika; galų gale ir Rimgaudo buvimą ginčijo vienomis prielaidomis, ir tik tam, kad neatsirastų bei neišaiškėtų Lietuvos istorija.

Prašau Maloningąjį Kapitoną nesidėti į jokią kompaniją, bet, kaip vienas pradėjai, taip ir baik, nors ir sunku bus. Jei pirma išleistum *Kroniką*, o gal ir *Istorijos* X tomas išeitų, tai pataisytum viešąją nuomonę apie savo stropumą ir galėtum paskelbti prenumeratą, – tikriausiai tie, kurie prenumeravo *Istoriją*, prenumeruotų ir ligi šiol nežinomus aktus, o tai būtų jau didelė parama. Taip pat nepatarčiau šį darbą perduoti leidėjui, nes jis gautų monopolio teisę ir nustatytų labai brangią kainą, o reikėtų priešingai, kad kuo daugiau skaitytų ir žinotų. Gerai būtų spausdinti pas žydą Monesą[5], jo spauda, kaip mačiau, graži, – jeigu tik būtų galima apsidrausti nuo perspausdinimo. Korektūros gal imtųsi Dominykas Chodzka[6], Vilniaus civilinio teismo rūmų vertėjas. Jis žmogus mokytas, regis, mažai kiek nusileistų Ponui Malinovskiui, ir tikiuosi, kad jis neišbraukinėtų bei neperdirbinėtų [teksto]. Mokslinių komentarų atsisakyk – nereikėtų skaitytojų varginti painiais samprotavimais, tegul kiekvienas pats galvoja ir nagrinėja.

Tiesa, Radvilų archyvas turėjo didelius turtus, tačiau Nemcevičius, kas jam labiausiai patiko, išvežė į Karūną, ir dabar jau guli

Działyńskių ir Raczyńskių bibliotekose, tačiau visuomenė šito nežinos. Be abejo, ir Ponas Malinovskis dar galėtų šio to įdomaus rasti tokioje vietoje, kur amžiais buvo kaupiamos įdomybės, tik aš abejoju, ar jis norėtų skelbti, kas yra būdinga tik Lietuvai. Galų gale gal, Maloningasis Kapitone, leisdamas savo, paskatinsi ieškoti tiesos.

Čia siunčiu per Maloningąjį Patarėją, Maloningojo Pono Geradario brolį[7]: 1) Lietuvos privilegijų knygą, paimtą iš Pono Profesoriaus[8] – iš jos kai kuriuos dokumentus jau anksčiau Tamstai esu pasiuntęs, bet gal dar rasi ką nors įdomaus, 2) knygą su 190 įvairaus turinio dokumentų, 3) spausdintą *Voluinės kroniką* ir 4) Voluinės ir Gardino gubernijų geografijos žemėlapius; kvitus paėmiau[9]. Leisti herbyną pasiskubink, nes Kunigaikštis Lubomirskis pasamdė perrašinėtoją, tikriausiai norėdamas išleisti, – aš linkėčiau, kad ši garbė Ponui Kapitonui, kaip tautiečiui, tektų. Grafo Rumiancevo *Sobranije*

[4] Narbutui taip ir liko neaišku, apie kokį literatą kalbama. Laiške Renjė jis rašė: „Ar Grabovskį, ar kurį kitą kaltina, kad nenorėjo mokėti tūkstančio auksinų už beveik visas autentiškas privilegijas“ (Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 1846 r.), *Kronika Rodzinna,* t. 14, ser. 4, 1888, s. 428).

[5] Vilniaus spaustuvininkas Monesas Rommas mirė 1841 metais. Daukanto laiško rašymo metu ši įmonė priklausė Rubenui Rommui.

[6] Dominykas Chodzka (*Chodźko,* 1796–1863) – Vilniaus universiteto auklėtinis, filomatas. Nuo 1838 metų visą laiką gyveno Vilniuje, dirbo vertėju Civilinio teismo rūmuose. Draugavo su literatais Mykolu Balinskiu, Adomu Honorijum Kirkoru, Liudviku Kondratovičiumi (Vladislovu Sirokomle). Subūrė savotišką literatūrinį saloną, vadintą „Bokšto dvareliu“. Rengėsi rašyti Vilniaus universiteto istoriją, rinko jai medžiagą, rėmė Vilniaus archeologijos komisiją senomis knygomis ir dokumentų nuorašais. Chodzka Narbutui nebuvo asmeniškai pažįstamas. Tai rodo minėtasis istoriko laiškas Renjė: „Man rekomendavo Poną Dominyką Chodzką, Vilniaus civilinio teismo rūmų vertėją, kuris pagelbės skaityti korektūras; turėtų būti garbingas vyras ir uolus lietuvis“ (Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 1846 r.), s. 428).

[7] Frideriką Narbutą.

[8] Ignoto Onacevičiaus.

[9] Kvito turinys skambėjo taip: „Aš, žemiau pasirašęs, paėmiau iš Pono Patarėjo Simono Daukanto knygą, turinčią 196 paragrafus, kurioje yra įrašai iš įvairių kronikų, kad įteikčiau ją savo broliui Teodorui Narbutui. Friderikas Astikas Narbutas“ (MAB RS, f. 31, b. 1412, l. 37). Žr. šio leidinio iliustraciją, p. 132.

gosudarstvennych gramot i dogovorov čionykščiai knygininkai neturi, reikia kreiptis į Maskvą, kainuoja (kaip knygininkas man sakė) keturi tomai *in folio*, be pašto išlaidų, 17 rublių sidabru. Ten temačiau labai apgadintą Kęstučio sutartį su Maskvos didžiuoju kunigaikščiu ir Švitrigailos – su Didžiuoju Naugardu.
Ką darysi, jei neįmanoma spausdintų dokumentų surinkti dėl didelių išlaidų, tam kartui visuomenei pakaks ir rankraštinių. Ne per vieną dieną Krokuva pastatyta. Aš pats kuo galėsiu, tuo Maloningajam Kapitonui Geradariui padėsiu, gaila tik, kad aš užimtas valdiškais reikalais, neturiu laiko nė laiško parašyti; bet kartu nuoširdžiausiai prašau, kad skubėtum leisti *Bychovco kroniką*, nes visi laukia kaip ištroškėliai vandens lašelio, vėliau turėsi daug prenumeratorių aktams leisti, taip pat pasirūpink gauti patenkinamų žinių apie tuos 97 dokumentus, esančius Varšuvos archyve; jeigu būtų ir ištikimybės priesaikos, tai Maloningajam Kapitonui būtų didelis lobis dėl geografijos, nes galėtum pažymėti visas vietoves, kurios jau buvo XIV amžiuje, pavyzdžiui, kaip jos pažymėtos Skirgailos investitūroje. Padarytum, Maloningasis Kapitone, man didelę malonę, jei atsiųstum Pono Tiškevičiaus knygelę apie Lietuvos senovę ir kitus raštus apie mūsų kraštą. Rašyk Ponui Profesoriui ir jam padėkok, nes vos išprašiau ir šį siuntinį. Viešojoje bibliotekoje dabar sudarinėja rankraščių registrą, nieko neįleidžia, bijau, kad nežūtų Žygimanto Kęstutaičio privilegija Lietuvai. Taip pat dėkoju už suteiktas literatūros naujienas, duok Dieve, kad rastum naujų kronikų, kad kelionė nebūtų tuščia. Su Ponu Tiškevičium nesimačiau, labai gaila, šito kai kas pavydėjo! Ką daryti, gerų norų man netrūksta, tik mano jėgos menkos ir laiko maža. Vinjetė labai gera ir tinkama. Baigdamas šį nesklandų laišką, lieku su didžiausia pagarba

1843 metų rugsėjo 19 diena

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
S. Daukantas

P. S. Ponas Daktaras su savimi turi kelis popierius Maloningajam Ponui Geradariui, tik gaila, kad ligi šiol negrįžo iš kaimo.

1843 m. gruodžio 12(24) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Padėka
už atsiųstuosius istorijos
šaltinių nuorašus, nuomonė
apie Kojalavičiaus herbyno
rankraščio parengimą spaudai ir
jo išleidimo galimybes.
Pranešimas
apie Danilavičiaus mirtį, naują
Eustachijaus Tiškevičiaus veikalą.
Kitos literatūros naujienos

L. 20r–21v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 26,6x21 cm formato angliško popieriaus „Bristol". Rankraštis apgadintas, įplėštas. Šalia laiško teksto kairėje pusėje yra apvalus antspaudas „Mokslų akademijos biblioteka" ir signatūra „1412. BA–XVI"

[20r] **Szawry 1843. Grudnia 12.**

Wielmożny Moście Dobrodzieju!

Dawno już, dawno niepisałem do mego łaskawcy: raz że Pana Doktora niemogę widzieć dotąd, bo wraz po powrócie ze stolicy wyjechał na wieś, zkąd ani się zgłosił; jednak odbieram teraz wiadomość z Wilna, że na Swięta Bożego Narodzenia spódziewany jest w tem miescie. Drugi raz że moj brat zamarudził na Białorusi: ledwo zawczora, t. j. 10 presentis zawitał do mojego domu, ciągnąc z północy j[ak][1] żuraw opóźniony. – [b-]Ten traf nabawił mię radością, bo przywiózł od szanownego Pana Dobrodzieja list i posyłkę w zupełności jak w nim wymieniono. Dzięki tysiąc3ne składam za szlachetną pomoc[-b2] i tysiąc3nie powtarzam wyraz wdzięczności. – U nas literackie prace idą dobrym torem w domowej zaciszy, ale z wyjazdem z niemi na świat bieda, nad biedami. – Względem herbarza Kojałowicza: niesposób go drukować jak on jest, trzeba przepisywać na nowo poprawną i grammatyczną łaciną, bo wiele omyłek, nietylko z przepisywania, ale co najbardziej zadziwia, w samym utworze textu. Dajmy że znajdziem poprawiacze, ten za darmo niezrobi, a gdyby wydrukować to tylko stokilkudziesiąt exemplarzy przedać można w przeciągu lat kilku, reſzta zostanie na pastwę molom, lub na makulatury. Bo tylko uczeni i niektore biblioteki zagraniczne, krajowych // [**20v**] kilka wyjąwſzy nabyliby te dzieło. U nas łacina u obywateli dziś tak jak hebrejski u zydów, czasem do pacierzy i na nic więcej niezużywa się, to i stała się obcą, a pisma łacińskie nieprzystępną górą. Wytłómaczyć po polsku, to nowa praca i powtorzenie Niesieckiego, ktory świeżo wychodzi w ozdobnej barwie w Lipsku. Z rękopismu ortografic3nego, czyli własnej ręki Kojałowicza, pierwſzej redakcji[3], wziął wſzystko Niesiecki i włożył do swojej Korony polskiej; później Kojałowic3 widać poprawił czyli pomnożył swoją robotę i to pomnożenie do Korony nieweszło, przeszło 600 familii opuścił Niesiecki; a w innych miejscach sprostował, albo więcej przytoczył z MSS. Kojałowicza jak jest wtym Sapieżyńskim Exemplarzu. – Wypada więc aby dopełnić to co jest w druku, mały kilku arkuſzowy dodatek do Niesieckiego uskutec3nić,

bo opusczona drobna szlachta w krótkich artykułach opisana. – Co do Dodatku, na końcu Exemplarza jestto Miscellanea, juʒ drukowane w Wilnie in 4to roku 1650. z niektorą odmianą, wyrzuceniem, lub dodaniem niewiele znaczących szczegółów. Artykuł De statu religionis, przerobiony tylko na sposob niedający się dziś ogłaſzać u nas. Napisałem rozprawę w tej materji maleńką, dla naradzenia[4] się z uczonymi, tą Pan Dobř. otrzymaſz z posyłką xiążek z Wilna. A obok tu pomiesczonych uwag osądziſʒ co zrobić wypadnie, i czy warto tę rozprawkę oddać do Tygodnika Peterburskiego, lub nie, oddaję do woli pańskiej[(+)].
Radziłem się z osobą znającą rzeczy i zostałem uwiadomiony że w Krolewcu wydanie jak jest po łacinie koſztować będzie najmniej 2200 rub. sř.–Exemplarzow do Roſsyi sprowadzać niemożna, bo cenzura niedopuści przedaży, ani w Polsce. To jaki widok powrótu koſztów? Nadewſzystko Dodatek przeciwny prawom cenzury.– Cały więc ambaras i kłopot przełożywſzy zdania oczekuję. – W tej zimie Kronika Bychowca // [**21r**] ma wyjśdʒ z druku, po niej jescze wyjątki z różnych rękopisnych niedrukowanych kronik. Następnie ogłoſzą prospekt na **Acta**[6] **Lituanica**. Układam wſzystko w Index chronologicʒny i dawniejſze i nowo przybyłe rzeczy zkądkolwiek zarwane[7]. Pan Napierski czynnie mię wśpiera Kopii udzielaniem, co do naſzego przedmiotu. – Jeżeli więc Bóg zywota przedłuży dokonamy zamierzonego celu. – Daniłowicʒ umarł w Prystnica zakładzie Grefenberskim na lekach będąc. Był to uprzedzony sceptyk co do Litwy, ale udzielał się z ochotą i ja mam od jego niejedno dyploma w kopii ważne. Pytałem się o zabranie p̲ Niemcewicza z

[(+)] Kiedy warto, więc proſzę wręczyć Panu Przecławskiemu, a kiedy [nie]warto[5], to u siebie in peto zatrzymać. –

[1] Teksto kampelis nuplyšęs, ši vieta rekonstruota pagal turinį.
[2] Ž-iai tarp raidžių b–b pabraukti pieštuku, ir, regis, tai padaryta ne Daukanto ir ne Narbuto.
[3] R. *j* tais. iš *i*.
[4] Pirmoji *n* tais.
[5] Teksto kampelis nuplyšęs, ši vieta rekonstruota pagal turinį.
[6] Tais. iš *Akta*.
[7] Turbūt norėta parašyti *zerwane*.

archiw. Radziwiłłow Nieświskiego papierów, mówią, że bajka.– Pan Malinowski wcale na inne systema, jak ci inni pracuje, sczerze prawdę historyczną sledząc. – Względem 97 Dokumentow sekretnych tak objaśniam: Z wiadomości o Archiwum Krajowem Król. Polskiego wiadomo że są 1º Akta Metryki Koronnej publiczsnej i sekretnej. 2º Akta Metry[ki][8] Litewskiej. 3º Akta Kanclerzowskie. 4to Sigillata. 5to Aſsesorskie. 6to Referendarskie – 7mo Konstytucyjne i t. d. oddziałów 33. Akta metr. Koron. publiczsnej zaczynają się od r. 1347–1794. – Po większej części zwrócone z Petersb. Akta Sekretne od r. 1215. W nich Traktaty w oryginałach, Pacta conventa, miſsje dyplomatyczne i dalſze czynności z obcemi gabinetami. Dyplomatow oryginalnych sztuk ma bydź 1302, z tych 603 pergaminowych. Akta metr. Litew powróconych z Petersb. zaczynają się od r. 1386–1570. Oprawione w 29 Xięgach, razem sekretne i publiczsne za Stanisława Augusta przepisane literami polskiemi ze sławiańskiego, bardzo czysto i poprawnie. – To wſzystko jest wolnem do korzystania uczonym i potrzebującym. – A co większa że zregestrowane z wyrażeniem treści. – Muchanow wypisywał i wydrukował <wiel> nieco, więcej mam w kopijach // [**21v**] wiadomych Panu Dobr̄. w Indexie Kromera reſztę znajduję. – Piſzę dzisiejſzą pocztą do Pana Professora, ale i Pana Dobrodzieja upraſzam pozdrowić odemnie tego zacnego Mistrza i Dobrodzieja mojego. Poleciłem memu korrespondentowi w Wilnie, aby pierwſzą pocztą przesłał pod adres pański Dzieło[9] Pana Eust. Tyſzkiewicza, ktorego[10] jescze nieznam osobiście, ale korrespondujemy i teraz po swym powrócie ze Szwecji raczył pisać obszernie do mnie. – Będzie i on żałował że się z Panem Dobrodziejem niezapoznał będąc w Petersburgu, gdy za przyjazdem do Wilna obaczy się ze mną. – Ja ułożyłem sobie plan i będę się jego do śmierci trzymał, aby pomnażać wyświecenie Dziejow naſzej północy bez żadnego uprzedzenia ani predylekcyi do jakiego narodu lub przedmiotu, bo chcąc zasłużyć u potomności imie prawego dziejopisa trzeba się nieschylać z drogi prawdy. – Panu Przecławskiemu proſzę moją uniżoność oswiadczyć i powiedzieć kiedy jego drukarnia tak będzie niepoprawnie wydawać artykuły jak moj w Nrze 88 to żal posyłać co lepszego byłoby. – Za łaskawe i przyjacielskie przyjęcie brata mojego najuprzejmiej dziękuję,

on mi wiele dobrego o Panu Dobř. naprawił, bawiąc przez dwie pory w Szawrach u mnie. – Braknie mi Końca Mapp. Żmójdzi ku Kurlandskiej granicy, musi bydź to na Arkuſzach łączących się na połnoc z Arkuſz. Nrów XXI i XXII, ale oto później będę prosić jak zręczność nadarzy się, której się spodziewam. –
Polecając mię łaskawej przyjaźni i względom jestem z wysokiem upoważeniem

WM Pana Dobrodzieja
najniſszym sługą
T. Narbutt.

[a]-Z Wileńskiej poczty niebawnie odbierze Pan 1. Rozprawę o herb. Kojałowicza, aby ją przeczyt[ać i][11] dać opiniją względem wydania herbarza[12], albo podać, gdy uwazyſz potrzebę do Tygodnika Petersb. 2do. Dzieło E. Tyſzkiewicza. 3tio. [?] jał [?] d [?] d [?] w [?] -a//[13]

[8] Teksto kampelis nuplyšęs, ši vieta rekonstruota pagal turinį.
[9] Buvo parašyta *Dzieło*, išbraukta, bet vėl parašytas tas pats žodis.
[10] Ž. *ktorego* įtrp.
[11] Teksto kampelis nuplyšęs, ši vieta rekonstruota pagal turinį.
[12] Ž. *herbarza* įtrp.
[13] Rankraštyje šis tekstas yra l. 21v paraštėje. Ši laiško vieta labai nutrupėjusi, ir todėl teksto nepavyko visai rekonstruoti.

Šiauriai, 1843 metų gruodžio 12 diena

Maloningasis Geradary!

Seniai, jau seniai nerašiau savo geradariui. Visų pirma todėl, kad iki šiol nebuvau susitikęs su Ponu Daktaru[1], nes tuoj pat, vos grįžęs iš sostinės, išvyko į kaimą, iš kur dar neatsiuntė jokios žinios; vis dėlto dabar iš Vilniaus gavau žinią, kad Kalėdoms turėtų atvykti į šį miestą. Antra, todėl, kad mano brolis[2] užtruko Baltarusijoje: tik užvakar, t. y. 10 *praesentis*[3], užsuko pas mane, traukdamas iš Šiaurės kaip susivėlinusi gervė. Tasai įvykis mane pradžiugino, nes nuo gerbiamojo Pono Geradario atvežė laišką ir siuntinį – viskas vietoje, kaip kad laiške išvardyta. Tūkstantis ačiū už šią taurią pagalbą, tūkstantį kartų sakau padėkos žodžius.
Namų ramybėje mūsų literatūrinis darbas vyksta gerai, tačiau nepaprastas vargas yra jį išleisti į pasaulį. Dėl Kojalavičiaus herbyno. Neįmanoma jo spausdinti tokio, koks jis dabar yra, būtinai reikia iš naujo perrašyti taisyklinga ir gramatiška lotynų kalba, nes yra daug klaidų, kurios atsirado ne tik perrašinėjant, bet (kas labiausiai stebino) jų yra pačioje teksto sandaroje. Tarkime, kad rasime žmogų, kuris ištaisys, – bet juk jis padarys ne už ačiū, o jeigu ir išspausdinsime, tai per keletą metų bus galima parduoti tik šimtą ar kelias dešimtis egzempliorių, o visi kiti bus pašaras kandims arba virs makulatūra. Nes tą veikalą įsigytų tik mokslininkai bei kai kurios užsienio ir keletas mūsų krašto bibliotekų. Šiandien mūsų piliečiui lotynų kalba tas pats kaip žydui hebrajų, retkarčiais naudojama tik poteriams ir daugiau niekur. Todėl ji ir tapo svetima, o lotyniški raštai – nepasiekiama viršūnė. Jeigu versime į lenkų kalbą, tai jau bus naujas darbas ir pakartojimas Niesieckio, kuris labai puošniai dabar spausdinamas Leipcige. Iš ortografinio, t. y. paties Kojalavičiaus ranka rašyto, egzemplioriaus – pirmosios redakcijos – viską panaudojo Niesieckis ir pridėjo prie savosios Lenkijos Karūnos. Bet vėliau, matyt, Kojalavičius pataisė, t. y. papildė, savo darbą, ir tasai papildymas nebuvo prie Karūnos pridėtas – daugiau kaip šešis šimtus giminių Niesieckis praleido, o kai kurias vietas supaprastino arba daugiau papildė iš Kojalavičiaus *Mss.*[4] taip, kaip yra tame Sapiegų

egzemplioriuje. Todėl reikėtų papildyti tai, kas jau yra išspausdinta – parengti nedidelį, keleto lankų dydžio, priedą Niesieckio veikalui, nes jame praleisti smulkieji bajorai, [Kojalavičiaus] aprašyti nedideliuose straipsneliuose. Dėl priedo egzemplioriaus gale. Tai yra *Miscellanea* (kurios jau buvo išspausdintos Vilniuje *in quarto* 1650 metais) su kai kuriais pakeitimais, trumpinimais ar nelabai reikšmingų smulkmenų priedu[5]. Straipsnis *De statu religionis* yra perdarytas, tik taip, kad šiandieną jo pas mus paskelbti neįmanoma[6]. Parašiau apie tai nedidelį straipsnį – noriu pasitarti su mokslininkais. Jį, Pone Geradary, gausi kartu su knygų siunta iš Vilniaus. O perskaitęs ir čia išdėstytas mano pastabas, nuspręsi, ką reikia daryti ir ar verta šį darbelį duoti *Tygodnik Petersburski* – visa tai atiduodu Tamstos teismui*. Tariausi su išmanančiu žmogumi, ir jis mane informavo, kad šis leidinys Karaliaučiuje toks kaip dabar, t. y. lotyniškas, kainuotų mažiausiai 2200 rublių sidabru. Į Rusiją egzempliorių nebūtų įmanoma atgabenti, nes cenzūra neleis pardavinėti. Taip pat ir Lenkijoje. Tai

*Jeigu verta, tai prašau įteikti Ponui Pšeclavskiui[7], jeigu ne — tai pas save *in peto*[8] pasilikti.

[1] Stanislovu Čarnovskiu.
[2] Friderikas Narbutas.
[3] Šio (mėnesio) (*lot.*).
[4] T. y. manuskripto, rankraščio (*lot.*).
[5] 1650 metais, paskelbęs pirmąją *Lietuvos istorijos* dalį, Albertas Vijūkas-Kojalavičius Vilniuje išleido kitą nedidelės apimties istorinę knygą *Įvairenybės* (*Miscellanea rerum ad statum Ecclesiasticum in Magno Litvaniae Ducatu pertinentium. Collecta ab Alberto Wiiuk Kojałowicz S. I., s. theol. doct. almae Universitatis Vilnensis procancellario et ordinario s. theol. professore vulgata,* Vilna: typ. Acad., 1650), dedikuotą Vilniaus vyskupui Jurgiui Tiškevičiui.
[6] Žr. 1843 metų rugpjūčio 3(15) dienos Narbuto laišką Daukantui, p. 390.
[7] Juozapas Emanuelis Pšeclavskis (*Przecławski,* 1799–1879) – publicistas, aukštas imperijos valdininkas, kilęs iš Slonimo apskrities. Studijavo Vilniaus universitete tuo pat metu kaip ir Adomas Mickevičius. 1817 metais jam buvo suteiktas filosofijos kandidato laipsnis. 1822 metais apsigyveno Peterburge. 1830 metais kartu su Pranciškumi Malevskiu įkūrė *Tygodnik Petersburski.* Per 1831 metų sukilimą pasisakė prieš ginkluotą kovą su Rusija, už ką Lenkijos emigracinio tribunolo už akių buvo nuteistas mirties bausme. Nepatvirtinti šaltiniai sako, jog buvo imperatoriaus Nikolajaus I sūnų auklėtojas.
[8] Prašyčiau (*lot.*).

kaip susigrąžinsime išlaidas? Visų pirma cenzūroje užklius priedas. Išdėstęs visus sunkumus ir visus rūpesčius, laukiu [Tamstos] nuomonės.
Šią žiemą turėtų būti išspausdinta *Bychovco kronika*, o paskui dar įvairių rankraštinių, niekuomet neskelbtų kronikų fragmentai. Vėliau paskelbsiu *Acta Lithuanica* prospektą. Viską, ir senuosius, ir naujai įsigytus dokumentus, įtraukiu į chronologinį indeksą. Ponas Napierskis mane energingai remia, suteikdamas mūsų dalykui [reikalingus] nuorašus. Taigi, jeigu Dievas duos ilgai gyventi, užsibrėžtą tikslą pasieksime.
Danilavičius mirė Grefenberge, Priessnitzo gydymo įstaigoje[9]. Jis Lietuvos atžvilgiu buvo neobjektyvus skeptikas, tačiau pagalbą teikdavo noriai, ir aš iš jo esu gavęs ne vieną svarbaus diplomo nuorašą. Teiravausi dėl dokumentų, kuriuos Ponas Nemcevičius paėmė iš Nesvyžiaus Radvilų archyvo – sako, jog tai tėra legenda. Ponas Malinovskis dirba visai pagal kitą metodą negu tie kiti, nuoširdžiai ieškodamas istorinės tiesos. Dėl 97 slaptų dokumentų taip aiškinčiau. Iš informacijos apie Lenkijos Karalystės krašto archyvą žinoma, kad ten yra: 1) viešosios ir slaptosios Karūnos Metrikos[10] aktai; 2) Lietuvos Metrikos aktai; 3) kanclerių aktai; 4) *Sigillata*; 5) asesorių [aktai]; 6) referendorių [aktai]; 7) konstitucijų [aktai] ir t. t. Iš viso 33 skyriai. Viešosios Karūnos Metrikos aktai prasideda 1347, o baigiasi 1794 metais, didžioji jų dalis – sugrąžinti iš Peterburgo. Slaptieji aktai – nuo 1215 metų. Tai traktatų originalai, *Pacta conventa*, diplomatinės misijos ir kita veikla su užsienio šalių kabinetais. Originalių diplomų turėtų būti 1302, tarp jų 603 – pergamentai. Lietuvos Metrikos aktai, susigrąžinti iš Peterburgo, prasideda 1386, o baigiasi 1570 metais. Įrišti į 29 knygas – kartu ir slaptieji, ir viešieji. Stanislovo Augusto laikais slaviški tekstai perrašyti lenkiškomis raidėmis, labai tvarkingai ir labai taisyklingai. Visa tai prieinama ir mokslininkams, ir visiems norintiems. O kas visų svarbiausia – jie ir suregistruoti, nurodant turinį. Muchanovas nurašinėjo ir kai ką išspausdino, daugiau turiu Ponui Geradariui žinomuose nuorašuose, visa kita randu Kromerio *Indekse*.
Šiandien rašau Ponui Profesoriui[11], tačiau ir Pono Geradario prašau,

kad mano vardu pasveikintum tą gerbiamą mano Mokytoją ir Geradarį. Paprašiau savo Vilniaus korespondento[12], kad su pirmu paštu Tamstos adresu pasiųstų veikalą Pono Eustachijaus Tiškevičiaus, su kuriuo asmeniškai dar nesu pažįstamas, tačiau mes susirašinėjame, o dabar, grįžęs iš Švedijos, maloniai teikėsi man išsamiai parašyti[13]. Ir jam bus gaila, kai, atvykęs į Vilnių, susitiks su manimi [ir sužinos], kad viešėjo Peterburge ir nesusipažino su Ponu Geradariu.
Aš susidariau planą ir vykdysiu jį iki pat mirties, kad galėčiau ryškiau nušviesti mūsų Šiaurės istoriją, be jokio išankstinio nusistatymo ar pirmenybės atidavimo kokiai nors tautai arba kokiam nors dalykui, nes norint palikuonių akyse išsitarnauti sąžiningo istoriko vardą, reikia nenukrypti nuo tiesos kelio.
Ponui Pšeclavskiui prašyčiau pareikšti mano nuolankumą ir pasakyti, kad, jeigu jo spaustuvė su tokiomis klaidomis spausdins straipsnius, kaip kad padarė su manuoju 88 numeryje, tai būtų gaila ką nors geresnio siųsti[14]. Kuo nuoširdžiausiai dėkoju už malonų ir bičiulišką mano brolio sutikimą. Jis man labai daug gero papasakojo apie Poną Geradarį, kai dvi paras viešėjo pas mane Šiauriuose.
Man trūksta Žemaitijos žemėlapio pabaigos, ties siena su Kuršu – toji

[9] Ignotas Danilavičius mirė 1843 metų birželio 30 (liepos 12) dieną Grefenbergo kaime, netoli Frivaldovo (Šiaurės Moravija), anuomet garsaus hidroterapeuto Vincezos Priessnitzo (1799–1851) sanatorijoje.
[10] T. y. Lenkijos Metrikos.
[11] Ignotui Onacevičiui.
[12] Narbutas turėjo omenyje Renjė.
[13] Tiškevičius Narbutui parašė 1843 metų rudenį, t. y. tik ką grįžęs iš kelionės po Skandinavijos kraštus. „Mūsų senovės lyginimas su skandinaviškąja buvo mano kelionės į Švediją ir Daniją tikslas", – rašė jis *LTI* autoriui (Tiškevičiaus laiškas Narbutui, Slobodka, 1843 10 11 (23), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 695–696).
[14] Narbutas turėjo omenyje savo straipsnį, skirtą Mykolo Grabovskio ir Aleksandro Pšezdzeckio *Lenkijos istorijos šaltinių* pirmojo tomo kritikai (Teodor Narbutt, „Źródła do dziejów polskich, wydawane przez Michała Grabowskiego i Alexandra Przezdzieckiego. Tom pierwszy. Wydanie Adama Zawadzkiego. Wilno, nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1843", *Tygodnik Petersburski*, nr 88, 1843, s. 522–524). Rezencija buvo gana palanki. Leidėjai labiausiai buvo kritikuojami už chronologinės sekos nepaisymą grupuojant istorijos šaltinius.

dalis turėtų būti ant lakštų, kurie šiaurėje jungiasi su XXI ir XXII numerių lakštais. Bet to paprašysiu vėliau, kai pasitaikys proga, kurios tikiuosi.

Atsidėdamas Tamstos bičiulystei ir palankumui, esu su didžiausia pagarba

Maloningojo Pono
Geradario nuolankiausias tarnas
T. Narbutas

[P. S.]
Iš Vilniaus Tamsta netrukus gausi: 1) straipsnį apie Kojalavičiaus herbyną – kad jį perskaitytum ir išsakytum savo nuomonę dėl herbyno išleidimo. Arba jeigu nuspręsi, kad jis reikalingas, tai atiduok į *Tygodnik Petersburski* [15]; 2) E. Tiškevičiaus veikalą; 3) [?]

[15] Daukantas, kaip minėta, šį straipsnį atidavė *Tygodnik Petersburski* redakcijai kartu su Onacevičiaus prierašu (Teodor Narbutt, „O herbarzu Kojałowicza (Artykuł udzielony z dopiskami P. Żegoty z Małej Brzostowicy)", *Tygodnik Petersburski*, 1844, nr 21, s. 136–138) (plačiau apie šį straipsnį žr. p. 144–147).

1843 m. gruodžio 13(25) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Nerimas dėl Narbutui nusiųstų rankraščių likimo, informacija apie Drohičino bažnyčios lobyne saugomus dokumentus

L. 316r.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 27,
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 11)
Originalas. Laiškas rašytas ant 26,5x21 cm
formato rusiško popieriaus
„Асьевской фабрики".
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 739–740; vert. į liet. k.:
SDR, p. 752

[316r] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Miałem honor pisać do WMWM Pana Dobrodzieja przez W Pana Sowietnika Narbuta, 20 zeszłego Wrzesnia, któremu i posyłkę wręczyłem dla niego; lecz dotąd niemam najmniejszej wiadomości czy takowy list z posyłką doszedł rąk Wielmożnego Kapitana lub nie? z tego powodu wielce jestem zmartwiony rownież[1] i Pan Professor, co daje powątpiwać o jego zdrowiu; przeto najpokorniej proszę, azebys raczył nieodkładając nadał czasu wyprowadzic nas z tej wątpliwości.
Nic niemogę WMWM Panu Dobrodziejowi nowego donieść chyba to: XX. Piarowie mnie opowiadali, że w Drohiczynie w skarbcu ich koscielnym znajduie się Kufer z dokumentami autentyczmi[2]. Dostał się ten kufer im po pierwszej kassacie Jezuitow, u ktorych złożone zostały w czasie Wojen Szwedkich[3]. Warto byłoby dowiedzic się a najlepiej samemu obejrzec, mogą się znajdować i nader ciekawy rzeczy. W Bibliotece[4] Publicznej jeszcze rękopismow Katalogu nieułożyli. Czekając niecierpliwie łaskawej[5] odpowiedzi mam honor zostawac z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Petersburg
13 Grudnia1843 r.

Wielmożnego Kapitana
Dobrodzieja najnizszym Sługą
Szymon Dowkont.

P. S. Wiel Panu Sowietnikowi Narbutowi najniższy ukłon zasyłem //

[1] Ž-į prad. rašyti *p*, bet ištaisyta.
[2] Turbūt norėta parašyti *autentycznymi*.
[3] Turbūt norėta parašyti *Szwedskich*.
[4] Prad. rašyti *Bibliotie*, bet ištaisyta.
[5] Ž-į prad. rašyti *b*, bet ištaisyta.

Maloningasis Geradary,

Turėjau garbės praėjusio rugsėjo 20 dieną[1] rašyti Maloningajam Ponui Geradariui per Maloningąjį Poną Patarėją Narbutą[2], kuriam įdaviau ir siuntinį Tamstai; bet ligi šiol neturiu nė jokios žinelės, ar šis laiškas ir siuntinys pasiekė Maloningąjį Kapitoną, ar ne? Dėl to esu labai susirūpinęs, taip pat ir Ponas Profesorius[3] – mes pradedame nerimauti dėl Tamstos sveikatos. Todėl kuo nuolankiausiai prašau, kad neatidėliodamas teiktumeis išvaduoti mus iš šių abejonių.
Neturiu nieko Maloningajam Ponui Geradariui naujo pranešti, nebent tai, kad kunigai pijorai man pasakojo, jog Drohičine jų bažnyčios lobyne yra skrynia su originaliais dokumentais. Šią skrynią jie gavo po pirmojo Jėzuitų ordino panaikinimo[4] – šiam ji buvusi palikta per švedų karus. Vertėtų sužinoti, o geriausia būtų pačiam apžiūrėti – gali ten būti ir labai įdomių dalykų. Viešojoje bibliotekoje rankraščių katalogo dar nesudarė.
Nekantriai laukdamas malonaus atsakymo, pasilieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario Kapitono
nuolankiausias tarnas
Simonas Daukantas

Peterburgas,
1843 metų gruodžio 13 diena

P. S. Maloningajam Ponui Patarėjui Narbutui kuo žemiausiai lenkiuosi.

[1] Daukantas suklydo: laiškas Narbutui buvo datuotas 1843 metų rugsėjo 19 (spalio 1) dieną.
[2] Frideriką Narbutą.
[3] Ignotas Onacevičius.
[4] Jėzuitų ordinas buvo panaikintas 1773 metais.

1844 m. lapkričio 24(gruodžio 6) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Reikalavimas grąžinti Kojalavičiaus herbyno nuorašą ir seksternus, nusistebėjimas Narbuto neveiklumu

L. 317r–318v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 28–29; mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 12)
Originalas. Laiškas rašytas ant 20,4x13,4 cm formato popieriaus be fabriko ženklo.
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas: Janulaitis, p. 741–742; vert. į liet. k.: *SDR*, p. 753–754

[317r] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Życzenie moie widziec się z WMWM Panym Dobrodziejem tego lata niespełniło się z powodu wezbrania nadzwyczajnego rzek i rzeczułek[1]; albowiem ledwo mogłem dociągnąc w podruży moiej do Wilna gdzie widząc się z przezacnym iego[2] imienikiem z Panym Archiwariuszym Trybunalskim musiałem zaufać jemu wszystko to co chciałem mowic z Wielmożnym Kapitanym, ażeby on WMWM Panu Dobrodziejowi przy bytnosci iego w Wilnie raczył <jemu> przełożyć; lecz do tych czas niemając najmniejszej wiadomosci ani od iego, ani od Wielmożne//[317v]go Kapitana Dobrodzieja, więc zaczyłem powątpiwać o[3] zdrowiu[4] iego, broń Boże chorobą złożonym zostaiesz. Z tego powodu pragnę miec kilka słow od niego a razym moie dwa sexterna i Herbarz Kojałowicza; dopóki ich niebędę miał na powrót w swoim ręku, dopyty nie mogę mu wysyłac drugich[5] daleko może ciekawszych od pierwszych, przeto mam nadzieję że WMWM Pan Kapitan okaże się rownie szlachetnym[6] i rzetelnym jak ja ku niemu byłem. Dziwi mię mocno ta stagnacya[7] iego, //[318r] wiele Wielmożny Kapitan na tym traci, nie tylko co do majątku, ale i co do honoru: albowiem będąc tak haniebnie[8] skrytykowanym nieodpowiadać mając dowody w ręku, jest rzecz nie dopoięcia. Otworzywszy[9] prenumeratę nietylko wydatkow niemiał bys ale jeszcze i praca byłaby nagrodzoną. Jeżeli za[10] zycia Wielmożnego Kapitana nazwali młodym Stryikowskim coż po smierci będą mowic? i od tego niebronie[11] się? Nieprzyjaciele Pana plątają rozmaitemi processami dla tego jedynie żebys zgasł nieusprawiedliwiwszy się[12] przed publicznością. Nad te moje podziwie//[318v]nie nic niemogę więcej wyrazic jak tyłko jeszcze ponowic moją najpokorniejszą prosbę o przysyłkę mi Kojałowicza[13] z[14] sexternami, ktorych z największą niecierpliwoscią czekam.
Przytym życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności mam honor[15] zostawac z najwyższym szacunkiem i poważeniem.

Petersburg
24 9bra 1844[16] r.

Wielmożnego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
S. Dowkont.

P. S. Ja lękam się, żeby drudzy Wielmożnego Kapitana nie wyprzedzili: albowiem Xiąze Lubomirski kazał skopijowac herbarz, i drugie ciekawe bardzo dokumenta z Metryki. //

[1] Paskutinės r-ės *ek* taisytos.
[2] Ž. *iego* įtrp.
[3] Prad. rašyti *do,* bet ištaisyta.
[4] Įtrp. *r.*
[5] Įtrp. *c.*
[6] Tais. iš *szlaketnym.*
[7] Prad. rašyti *stan* (?), bet ištaisyta, po to parašyta *stagnacyi,* tačiau vėl ištaisyta.
[8] Prad. rašyti *hab* (?), bet ištaisyta.
[9] Prad. rašyti *oz,* bet ištaisyta.
[10] Sic!
[11] Prad. rašyti *niep,* bet ištaisyta.
[12] Įtrp. *się.*
[13] Tais. iš *Kojalowicza.*
[14] Ž. *z* įtrp.
[15] Prad. rašyti *honon,* bet ištaisyta.
[16] Skaičius *8* taisytas.

Maloningasis Geradary,

Mano noras pasimatyti su Maloninguoju Ponu Geradariu šią vasarą neišsipildė dėl didžiulio upių ir upelių potvynio; nes vos pasiekiau Vilnių ir ten, pasimatęs su garbinguoju Tamstos bendrapavardžiu Ponu Tribunolo Archyvaru[1], turėjau jam patikėti viską, ką norėjau pasakyti Maloningajam Kapitonui, kad jis Maloningajam Ponui Geradariui, kai atvyksi į Vilnių, teiktųsi perduoti; bet, ligi šiol neturėdamas nė jokios žinelės nei iš jo, nei iš Maloningojo Geradario Kapitono, ėmiau nerimauti, ar Tamsta, neduok Dieve, nesusirgai. Dėl šios priežasties trokštu iš Tamstos kelių žodžių, o kartu ir abiejų seksternų[2] bei Kojalavičiaus herbyno; kol jų neatgausiu, tol negalėsiu Tamstai išsiųsti kitų, gal daug įdomesnių už anuos [dalykų]. Tad turiu vilties, kad, Maloningasis Pone Kapitone, pasirodysi toks kilnus ir sąžiningas, koks aš Tamstai buvau. Labai stebiuosi Tamstos neveiklumu, dėl kurio daug, Maloningasis Kapitone, netenki ne tik turto, bet ir garbės: nes taip gėdingai sukritikuotam neatsakyti, kai turi įrodymus, yra nesuprantamas dalykas. Paskelbęs prenumeratą, ne tik neturėtum išlaidų, bet ir darbas apsimokėtų. Jeigu dabar Maloningąjį Kapitoną pavadino jaunuoju Strijkovskiu, tai ką pasakys po mirties? Ir to nesigini? Priešai Tamstą painioja į įvairias bylas vien tam, kad užgestum, neišsiteisinęs visuomenei. Prie šio mano nusistebėjimo nieko daugiau negaliu pridurti, tik pakartotinį savo nuolankiausią prašymą atsiųsti man Kojalavičių su seksternais, kurių laukiu kuo nekantriausiai. Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokios sėkmės, lieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
S. Daukantas

Peterburgas,
1844 metų lapkričio 24 diena

P. S. Bijau, kad kiti neaplenktų Maloningojo Kapitono, nes kunigaikštis Lubomirskis liepė perrašyti herbyną ir kitus labai įdomius dokumentus iš Metrikos.

[1] Vincentu Narbutu.

[2] Seksternas (pradinė reikšmė – šešiagubai sulankstytas didelis popieriaus lapas) – rankraštinė, neįrišta knyga (sąsiuvinis), Daukanto ir Narbuto laiškuose vartojamas kaip sąsiuvinio ar rankraštinės knygos sinonimas.

1844 m. gruodžio 27(1845 m. sausio 8) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Apgailestavimas dėl neįvykusio susitikimo su Daukantu, informacija apie naująjį Jaroševičiaus veikalą ir Bychovco kronikos spausdinimo sunkumus

L. 22r–22v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 20x13 cm formato
popieriaus be fabriko ženklo.
Pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe
yra Daukanto prierašas: „odp. 12 Febru.
1845 r (ats[akymas] 1845 m[etų] vasar[io] 12)“.
Šalia laiško teksto kairėje pusėje yra apvalus
antspaudas „Mokslų akademijos biblioteka“
ir signatūra „1412“

[22r] **Szawry 1844. Grud. 27.**

Wielmozny Mości Dobrodzieju!

Niemogę opisać mojej żałości że chybiła zręczność widzenia się z Panem Dobr̄. pod bytność JEgo w Wilnie, dowiedziałem się od P. Wincentego Narbutta, juʒ zapóźno, inaczej pośpieſzyłbym uściskać mego łaskawcę[1] z całą uprzejmością serca przyjacielskiego. Teraz korzystając ze zręczności przybycia brata mego P. Fryderyka do Petersburga, do którego i list ten załączam, gdyʒ niewiem jescze o jego adresie. On będzie u Pana sam osobiscie, i ten list odbierze[2]. – Z prac literackich donoszę że idą ciągle u mnie, ale Kronika Bychowca, dla nieprzewidzianych przeſzkod drukarskich jescze pod praſsą, jednak do Zapust obiecują wydać. – Wraz dalsze zabytki historycʒne dla Litwy naszej poprowadzę do druku i ciągle będę wydawał, póki Bog zdrowia i życia pozwoli. – Navet[3] tak urządzę się, że choćbym[4] i powędrował **ad Patres**, wydawanie pójdzie swoją drogą bez przerwy. – Pan Jaroſzewicz były Profesor w b. Uniwersytecie Wilen. wydał dwa Tomy Obrazu Litwy, trzeci w Cenzurze i będzie drukował się. Dzieło dość korzystne dla histo//[**22v**]ryi naszej. Kiedy nieznajomi Panu, nadeszłę za pierwſzym rozkazem. – Panu Profesorowi ONacewiczowi upraſzam kłaniać uniżenie odemnie i oswiadczyć, że jego nauki i pomoce niepadły na niepłodną[5] opokę, ale wydadzą owoce pod moją ręką wdzięczną mu zawſze i razem Panu Dobrodziejowi memu. –
Zasyłam uniżoność i wyznanie najgłębſzego szacunku z serca przyjętego dozgonną wdzięcznością

WM Pana Dobrodzieja
najniżſzy sługa
Teodor Narbutt //

[1] Tais. iš *łaskawcy.*
[2] Turbūt norėta parašyti *odniesie* (?).
[3] Turbūt norėta parašyti *Nawet.*
[4] Įtrp. *m.*
[5] Tais. iš *niepłonną* (?).

Šiauriai, 1844 metų gruodžio 27 diena

Maloningasis Geradary!

Negaliu žodžiais išreikšti savo gailesčio, kad neišnaudojau progos pasimatyti su Ponu Geradariu Tamstai viešint Vilniuje. Ponas Vincentas Narbutas man pranešė jau per vėlai, antraip būčiau atskubėjęs apkabinti savojo geradario su visu bičiuliškos širdies nuoširdumu. Dabar, naudodamasis proga, kad į Peterburgą vyksta mano brolis Ponas Friderikas, įduodu jam ir šį laišką. Dar nežinau jo adreso, bet jis pats asmeniškai aplankys Tamstą ir įteiks šį laišką.
Apie savo literatūrinį darbą pranešu, kad dirbu nuolatos, tačiau *Bychovco kronika* dėl nenumatytų spaudos kliūčių vis dar tebespausdinama, bet iki Užgavėnių žada užbaigti. Tuo pat metu rengiu spaudai ir kitus istorinius mūsų Lietuvos paminklus, ir tai darysiu nuolatos, kol Dievas duos sveikatos ir leis gyventi. Netgi taip viską sutvarkysiu, kad, jeigu ir *ad Patres* iškeliaučiau[1], leidyba eitų savo keliu, nenutrūkstamai.
Ponas Jaroševičius, buvęs buvusiojo Vilniaus universiteto profesorius, išleido du *Lietuvos vaizdo* tomus[2], trečiasis cenzūruojamas ir dar tik bus spausdinamas. Veikalas gana naudingas mūsų istorijai. Jeigu Tamsta nesi su juo susipažinęs, tai, kai tik liepsi, atsiųsiu.
Ponui Profesoriui Onacevičiui prašyčiau žemai nusilenkti ir mano vardu pareikšti, kad jo patarimai ir jo pagalba krito į derlingą dirvą – manosiose visuomet ir jam, ir manajam Ponui Geradariui dėkingose rankose jie subrandins vaisius.
Siunčiu nuolankumą ir kuo giliausią, nuoširdžiausią pagarbą iš dėkingumu iki grabo lentos pripildytos širdies

Maloningojo Pono
Geradario nuolankiausias tarnas
Teodoras Narbutas

[1] Pas tėvus iškeliaučiau, t. y. mirčiau (*lot.*).

[2] Turimas omenyje veikalas: Józef Jaroszewicz, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII*, cz. 1: *Litwa pogańska*; cz. 2: *Litwa w pierwszych trzech wiekach przyjęciu wiary chrześciańskiej*, Wilno: nakł. R. Rafałowicza, druk M. Romma, 1844. Trečiasis *Lietuvos vaizdo* tomas buvo išspausdintas 1845 metais.

1845 m. sausio 8(20) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Rūpestis dėl Onacevičiaus sveikatos ir jo rankraščių likimo, literatūrinio darbo ataskaita

L. 23r–24v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 20,6x13 cm formato popieriaus be fabriko ženklo. Pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „odpow. 12 Februa. 1845 r (atsak[ymas] 1845 m[etų] vasar[io] 12)“. Šalia laiško teksto kairėje pusėje yra apvalus antspaudas „Mokslų akademijos biblioteka“ ir signatūra „1412“

[23r] **Szawry 18445**[1]. **Stycznia**[2] **8.**

Wielmożny Mości Dobrodzieju!

Odebrałem z Petersburga list od brata mojego Fryderyka, a[3] uwiadomienia w nim zawarte łzy mi wycisnęły. Stan zdrowia naſzego szanownego i ukochanego Pana Profesora i dalsze sczegóły naszych stosunków tyczące się, są bolesnem zmartwieniem dla mnie. Piszę osobny list do Pana Profesora z wynurzeniem moich uczuć względem jego. – Stosunki zaś naſze, oparte były na czystem zamiłowaniu dziejów ojczystych. Ja od lat 40 poświęciłem[4] się temu przedmiotowi i on stał się warunkiem życia mojego. – Cóż za wina moja żem trafił na czasy nieprzyjazne i spotkałem[5] się nieraz z osobami tym[6] czasom właściwemi? – Rad tylko i sczęsliwy jestem, że mię Pan Dobr̄: wsparłeś swoją wielce ważną pomocą, ktorą nikt lepiej nademnie ocenić niepotrafiłby. A Pan Profesor drugi mój łaskawca i najdrożſzej[7] pamięci mej nauczyciel, zasilił // [**23v**] i radą i materyjałami. Winienem przeto przed Panami obiema zdać rachunek z prac moich. Wſzystkie zrzódła, które otrzymałem, i ktore zdołałem z kądinąd zebrać, sczególnie z Rygi od Pana Napierskiego, ułożyłem w systematyc3ny podług dat porządek, a znich poprawiam uzupełniam i wygładzam Dzieje Litewskie. których drugie wydanie przygotowywam. Takoż te same dzieje summaryjnie w jednym[8] Tomie wykończyłem, jak do[9] druku. – Zacząłem i same zrzódła wydawać, od Kroniki Bychowca począwſzy, to będzie pierwſzy zeſzyt Tomu pierwſzego, drugi zeſzyt ju3 do cenzury poſzedł, zawiera Kronikę Riviusa niemiecką, i Index Archiwum Korony Polsk. p̱ Kromera ułożony. – Dalej porządkiem lat pojdą dyplomata, ułożone jak rzekłem, tak zaś wydanie to uporządkowane, że choćbym i umarł przerwane nie będzie; aż do ostatniego. – Samego Indexu tych

[1] Turbūt norėta parašyti *1845*.
[2] Prad. rašyti *Styt*, bet ištaisyta.
[3] Tais. iš *z*.
[4] R. *p* taisyta.
[5] Prad. rašyti *na*, bet ištaisyta.
[6] Ž. taisytas.
[7] Tais. iš *najdrożſzy*.
[8] Įtrp. *ym*.
[9] R. *d* taisyta.

materyjałów mam 4 ogromne wolumina in 4to spisane, wſzystkie dyplomata[10] poprawione i notami objaśnione jak do druku. Ta robota i przepisywanie dziejow może byłaby nie do uwierzenia, w czyjem // [**24r**] innėm ręką[11], ale ja mam więcej czasu od innych, gdyż niezajmuję się żadną inną zabawą, ani czem innem, będąc głuchym i samotnym na wsi. – Co się tycze drobnych pism moich ukazujących się w druku, tam i ówdzie, to są dawnych lat utwory, albo dorywcze i dla rozrywki nakreslone kawałki historycȝne. – Że zaś Kronika Bychowca tak długo zaległa w drukarni, to ztąd poſzło: – Język ruski Krewiczański, pismo oryginału literami polskiemi, drukują Żydzi, trzeba było koniecȝnie znawcę na Korrektora, Pan Gubernator Semenow nastręczył mi P. Wincentego Narbutta, prawda że spełnia do żądania ten warunek, ale zdarzyło się, że tego lata wpadł w Kochanie i żeni się podobno teraz, w tem więc roztrzepaniu zmitrężył mi wiele czasu. – Ze zaś Żyd wziął drukować Kronikę, poſzło ztąd że Pan Marcinowski, w mitrędze zostaje ze mną, ani Dziesiątego Tomu Dziejów nieogłaſza, ani pieniędzy zaległych mi nie oddaje, a jego Drukarnia na słabej stopie // [**24v**] zostaje. Zawadȝki drukuje dla P. Malinowskiego, więc niby nieharmonijnie z Litwą. – Gligsberg drożył się, ale teraz juȝ się zbliżamy, więc drugi zeſzyt i całe dzieło podobno jemu do wydania zlecę, czyli tylko do drukowania. Chcę nawet od S. Jerzego tak z moją wiejską gospodarką urządzić się abym więcej miał czasu do zabawienia w Wilnie. – Brat mi piſze o liście pod adresem P. Wincentego Narbutta od Pana do mnie przesłanym, ale ja żadnego nieodebrałem dotąd. – Nawet od niego samego nie mam juȝ dawno listu, tylko od mego korrespondenta Doktora Reniera, mam o nim wiadomości, że najczęściej jeździ do swojej narzeczonej i tam przesiaduje. – Panie, zaklinam cię na miłość Boga i naſzej matki Litwy, żebyś pamiętał o tem, aby po zgonie Pana Profesora, prace jego i zasoby historycȝne, nie wpadły w ręce, gdzie ich lethejskie tonie pochłoną. Niechby tego męża pamięć została uświęconą na polu historyi Litewskiej. – Może ja niewart jestem i nieodpowiadam oczekiwaniu jakie panowie o mnie powzięliście, ale ręczam honorem, że wſzystkich sił przykładam, abym na ten zarzut niezasłużył. Teraz jestem w stosunkach z Panem Jaroſzewiczem byłym

Profes. w Uniwer. Wileń. który wydaje obrazy Litwy, dzieło pięknie pomyslane, przez bliżſzą pocztę przyszlę Panu dwie części juʒ wyſzłe z druku, a trzecia pod praſsą. – Łasce mię pańskiej polecam

T Narbutt //

[a]-Ale ale, czy niemozna zebrać wiadomości biograficʒnych o P. Profesorze ONacewiczu, chciałbym cokolwiek napisać dla pamięci tego męża, zasłuzonego dla historyi? -a[12]

[10] Ž. *dyplomata* įtrp.

[11] Turbūt norėta parašyti *ręku.*

[12] Rankraštyje šis tekstas yra 1.24r paraštėje.

Šiauriai, 1845 metų sausio 8 diena

Maloningasis Geradary!

Iš Peterburgo gavau savo brolio Frideriko laišką, kurio turinys man ašaras iš akių išspaudė. Mūsų gerbiamo ir mylimo Pono Profesoriaus[1] sveikatos būklė ir kitos mūsų santykių smulkmenos man tapo skausmingu rūpesčiu. Ponui Profesoriui rašau atskirą laišką, kuriame išreiškiu jam savo jausmus. Tuo tarpu mūsų santykiai buvo paremti tauria meile mūsų tėvynės istorijai. Jau keturiasdešimt metų, kai aš esu pasiaukojęs šiam dalykui, ir jis tapo mano gyvenimo pagrindu. Kuo gi aš kaltas, kad man teko gyventi tokiu nedraugingu laiku ir kad ne kartą teko susidurti su tą laiką atitinkančiais žmonėmis? Tik džiaugiuosi ir esu laimingas, kad Tamsta, Pone Geradary, suteikei man tą nepaprastai svarbią pagalbą, kurios niekas kitas negalėtų labiau už mane įvertinti. O Ponas Profesorius – antrasis mano geradarys ir švenčiausios atminties mano mokytojas – padėjo ir patarimu, ir medžiaga. Tad jaučiu pareigą abiem Tamstoms duoti savo darbų ataskaitą. Visus šaltinius, kuriuos esu gavęs ir kuriuos sugebėjau iš kur nors surinkti, ypač iš Rygos, iš Pono Napierskio, sugrupavau sistemingai pagal datas. Jais remdamasis, taisau, pildau ir šlifuoju savąją *Lietuvių [tautos] istoriją* – rengiu antrąjį jos leidimą. Taip pat parengiau spaudai tos istorijos vienatomę santrauką. Ėmiau spausdinti ir pačius šaltinius, pradėdamas nuo *Bychovco kronikos*, kuri sudarys pirmojo tomo pirmąjį sąsiuvinį. Antrasis sąsiuvinis jau cenzūruojamas. Jame yra vokiškoji *Rivijaus kronika* bei Pono Kromerio parengtas Lenkijos Karūnos archyvo indeksas. Paskui chronologiškai bus leidžiami diplomai, sugrupuoti jau mano minėta tvarka. Taigi leidimą sutvarkiau taip, kad ir mano mirties atveju leidyba nenutrūktų ir viskas būtų išspausdinta iki paskutinio [sąsiuvinio]. Pačią šią medžiagą esu surašęs į keturių didžiulių tomų *in quarto Indeksą,* visi diplomai pataisyti, su komentarais, taip, kaip spaudai. Toks darbas ir istorijos perrašymas tikriausiai būtų sunkiai įsivaizduojamas kito žmogaus rankose, bet aš turiu daugiau laiko už kitus, nes neužsiimu jokia kita pramoga, niekuo, esu kurčias ir kaip atsiskyrėlis gyvenu kaime. Smulkesni mano raštai, tai vienur, tai kitur

pasirodantys spaudoje, – tai vis senesnių laikų kūriniai arba atsitiktiniai ir dėl pramogos užrašyti istoriniai dalykėliai. O *Bychovco kronika* spaustuvėje taip ilgai užsigulėjo dėl šių priežasčių. Slavų krivičių kalba, originalo rašyba – lenkiškomis raidėmis – spausdina žydai. Todėl reikėjo būtinai rasti gerą korektorių. Ponas Gubernatorius Semionovas man rekomendavo Poną Vincentą Narbutą. Korektorius jis puikus, tai tiesa, tačiau šią vasarą jis įsimylėjo ir dabar, regis, rengiasi vestuvėms. Taip besiblaškydamas, jis mane labai sugaišino. Kadangi *Kroniką* ėmėsi spausdinti žydas, Ponas Marcinovskis man pradėjo trukdyti – nei skelbia dešimtąjį tomą, nei grąžina neišmokėtus pinigus, o jo spaustuvė vos gyvuoja. Zavadzkis spausdina Ponui Malinovskiui, tad lyg ir neharmoningai su Lietuva[2]. Glücksbergas[3] branginosi, tačiau dabar baigiame [susitarti], todėl antrąjį sąsiuvinį ir visą veikalą tikriausiai jam atiduosiu leisti, t. y. tik spausdinti. Po šv. Jurgio norėčiau taip sutvarkyti savąjį kaimo ūkį, kad daugiau laiko galėčiau praleisti Vilniuje.

Brolis man rašo apie Tamstos laišką, kurį nusiuntei man Pono Vincento Narbuto adresu, bet aš po šiai dienai jo negavau. Jau seniai ir iš jo paties esu gavęs kokią nors žinią. Tik iš mano korespondento daktaro Renjė pavyko sužinoti, kad jis [Vincentas Narbutas – *R. G.*] dažniausiai važiuoja pas savo sužadėtinę ir sėdi ten[4].

Tamstą vardan Dievo ir mūsų motinos Lietuvos meilės maldauju neužmiršti, kad po Pono Profesoriaus mirties jo darbai ir jo istorinis palikimas nepatektų į tokias rankas, kur jie Letoje nugrimztų. To vyro vardas tebūnie įamžintas Lietuvos istorijoje. Galbūt aš esu nevertas ir nepateisinu tų vilčių, kurias Tamstos į mane dėjote, bet, prisiekiu garbe, darau viską, kad tokio priekaišto nenusipelnyčiau. Dabar užmezgiau santykius su Ponu Jaroševičiumi, buvusiu Vilniaus universiteto profesoriumi, kuris leidžia *Lietuvos vaizdą*; veikalas puikiai sumanytas, artimiausiu paštu Tamstai atsiųsiu jau du išėjusius tomus (trečiasis dar tebespausdinamas).

Atsidedu Tamstos malonei
T. Narbutas

[P. S.]
Bet, bet! Ar nebūtų galima surinkti biografinių duomenų apie Poną Profesorių Onacevičių. Norėčiau ką nors parašyti to istorijai nusipelniusio žmogaus atminimui[5].

[1] Ignoto Onacevičiaus.
[2] Narbuto aliuzija į Daukanto pasisakymus prieš Malinovskį ir jo bendradarbius, rengusius *Lenkijos istorijos šaltinius*.
[3] Teofilis Glücksbergas (1796–1876) – knygininkas, leidėjas. 1828 metais Vilniuje atidarė universitetinį knygyną, kuriam vadovavo daugiau nei trisdešimt metų konkuruodamas su Zavadzkių firma. 1856 metais jo spaustuvėje buvo išleisti ir Narbuto *Mažesnieji istorijos raštai*. 1859 metais Glücksbergo įmonę įsigijo Kirkoras.
[4] Narbutas turėjo omenyje 1844 metų gruodžio 10(22) dienos Renjė laišką (MAB RS, f. 18, b. 185, l. 391).
[5] Ignotas Onacevičius tada dar buvo gyvas (mirė vasario 18 (kovo 2) dieną), nors Vilniuje jau sklandė įvairiausi gandai. Tikriausiai dėl tos priežasties Narbutas susirūpino profesoriaus atminties įamžinimu. Išliko Narbuto rašytos Onacevičiaus biografijos rankraštis (Teodor Narbutt, *Do Biografii Onacewicza Żegoty*, MAB RS, f. 18, b. 185, l. 31).

1845 m. vasario 12(24) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Informacija apie Onacevičiaus palikimą, nuomonė apie Jaroševičiaus monografiją Lietuvos vaizdas, pastabos dėl kai kurių Narbuto LTI trūkumų. Reikalavimas grąžinti Kojalavičiaus herbyną

L. 323r–324v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 34–35;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 15)
Originalas. Laiškas rašytas ant 26x21,3 cm formato
melsvos spalvos angliško popieriaus „Bath“.
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas: Janulaitis,
p. 747–752; vert. į liet. k.:
SDR, p. 754–758

[**323r**] Petersburg 12 Lutego 1845 r.

Wielmożny Mości[1] Dobrodzieju,

Szacowne dwa pisma WMWM Pana Dobrodzieja, jedne pod datą zeszłego 27 Grudnia i drugie pod datą zeszłego 8 Stycznia i dziełka P. Jaroszewicza 2 tomy otrzymałem, na co wszystko mam honor donieść. Nic tak mię nieucieszyło jak wiadomość że Wiel. Kapitan zostaie w dobrem zdrowiu, albowiem niemając najmniejszej wiadomości od niego na moj list Lipcowy i[2] zniecierpliwiony będąc pisałem pod koniec zeszłego Listopada strachowym do Pana Wincentego pod cudzym adresym, który powinien był jemu wręce odac, która osoba mi wiadomiła że poniosła do iego domu, lecz nieznalazła[3] go wdomu i wręczyła iego służącemu, jednak do tych czas najmniejszej wiadomości niemam od niego, widać nieumiałem siebie zjednac iego względow jako prostach, mianowicie żałuię, że W Kapitan nieotrzymał listu moiego Lipcowego, niedojscie tego listu rąk iego zmieszało porządek i zrodziło nieufność między nami: albowiem mając moj list wiedziałby, czego ja usilnie żądam co bardzo łatwo mogłes[4] uskutecznic[5] moje zyczenia przez jadącego do Stolicy Pana Sowietnika. // [**323v**]
Panu Professorowi Onacewiczowi tist[6] iego odałem niemogł sam czytac prosił żebym przeczytał, ponieważ sam dla słabości niemogł czytac, po przeczytaniu był kontent. Zbiory jego poszły na ręce wiecej dającym, to on jeszcze przy dobrem zdrowiu będąc takowe rozporządzenie uczynił[7], jak powiadał niewidząc żadnych czyności Wielm.[8] Kapitana, co mają po jego smierci puść[9] na papiloty albo gnic w bibliotece jakiego bogacza niekomu nieprzystępnej, lepiej wziąc czysty grosz od tych co się znają, poszły one w nasze strony samej Litwy ticzących[10] się[11] albo nic albo bardzo mało było. Z resztą był to uczony co drugich zachęcał a sam mało robił, w przeszłym roku[12] po rozmaitych odemnie wymowkach dał słowo honoru że Gdymina[13] panowanie[14] opisze, tym czasem i tego niewykonał. Nigdyby W Kapitan ani Wege verȝeichniss[15], ani starej książki nieotrzymał gdybym ja nienalegał ostro sam s siebie dając przykład on chciał także przedać. Dzis biedak zawiezony do Kliniki

akademicznej czeka ostatniej godziny Kresu życia swego. Jeżeli niedoszły iego zbiory[16] rąk WMWM Pana Dobrodzieja, to z winny samego Wielmożnego Kapitana, jeżelibys dwa lub trzy sposzyta pospieszył[17] ogłosic[18] to niezawodnie otrzymałbys wszystko, bo ja bym go namówił.
Za przysłanie dzięła[19] Pana Jaroszewicza serdecznie dziękuię[20], bo niemiałem[21], Kiepskie jego dzieło o Herulach. bez erudycyi i konkluzyi, niewiele co lepsze i przysłane dzieło, ponieważ P. Jaroszewicz jest tego zdania że w Litwie była niewoła taka jaka dzis, co jest największym falszym. w Litwie na chwilę był[22] niewolnikiem za dług komu przysądzony albo na wojnie wzięty, dzieci ich odzyskiwali pierwotną wolność, dzis tego mamy dowody pod ręką – Polacy nam przyniesli oligar//[**324r**]chią[23] do rządu a niewolę do stanu wiejskiego, kto na te rzeczy[24] <niepowinien> niema dowodow, ten niepowinien i rezonować i pustych bajek kronikarzow 15 lub 16 wieku niepowtarzac. Za to mu wielce dziękuię że prawa ludzi starosceńskich wydrukował, nieporownałem z originałym, czy wszystko[25] wszystko[26] umiejscił to co pojasnia byt przedtym prawem włoscian.
Prace[27] W Kapitana względym wygotowania dwóch pierszych tomow ile mi się zdaie, są daremne[28], bo do wewnętrznego urządzenia tego kraiu niemasz dowodow, skoro otrzymasz będziesz musiał znowu to

1 R. *M* taisyta.
2 Ž. taisytas.
3 Prad. rašyti *nienaz*, bet ištaisyta.
4 Tais. iš *mogłem*.
5 Prad. rašyti *uskt* (?), bet ištaisyta.
6 Turbūt norėta parašyti *list*.
7 Ž. *uczynił* įtrp.
8 Prad. rašyti *Ka*, bet ištaisyta.
9 Sic!
10 Galbūt norėta parašyti *tyczących*.
11 Įtrp. *się*.
12 R. *k* taisyta.
13 Turbūt norėta parašyti *Gedymina*.
14 Tais. iš *panowane*.
15 Tais. iš *ferʒeichiss*.
16 R. *i* taisyta.
17 Ž-į prad. rašyti *w*, bet ištaisyta.
18 Prad. rašyti *ogr*, bet ištaisyta.
19 Sic!
20 Ž-iai *serdecznie dziękuię* įtrp.
21 Tais. iš *niemiał*.
22 R. *y* taisyta.
23 Ž-į prad. rašyti *on* (?), bet ištaisyta.
24 Įtrp. *e*.
25 Tais. iš *wszystkie*.
26 Antrą kartą parašytas tas pats ž.
27 Tais. iš *Praca*.
28 Ž-iai *są daremne* įtrp.
29 Tais. iš *wszyskim*.

wszystko przerobic znowu dwa trzy lata męczyc się, Gdy tym czasym Książe Obolenski wydał dwa tomy Metryki Litewskiej w Moskwie 1844 roku in kwarto. Protojerej Hregorowicz, członek komitetu Archiograficznego jedyn tom wszyskich[29] zabytkow pismienmych[30] traktatow fundacyi w Zapadnych Guberniach na Staroruskim języku pisanych w wieku 14 tym. Wszystko to W Kapitana prace[31] niższą[32] i[33] zmiejszą powagę, bo trzeba drukowane[34] przedrukowywać, więc uczonego mniejsza[35] ciekawość powoduie do takich dzieł, bo wiadome swiatu i wszyscy będą cytowac ich jak rzodło nie zas W Kapitana. Prócz tego WMWM[36] Pan Dobrodziej[37] wykładając z tak wielką erudycyą dzieja Litewskiego narodu, dwie rzeczy wypuscił z widoku. raz Zomolxis[38] prawodawca Getow, ktorym nazwiskim wszyscy Kronikarze po[39] łacinie piszący[40] nazywają Litwinow sam Grodeck Professor na otwarciu Uniwersytetu rozprawę o Zomolxisie pisał i Litwinom go przyznawał. Witowt sam w Lacinskich listach Litwinow niekiedy Getami jeszcze[41] nazywa, wszyscy pozniejsi Komentarze tego prawodawcy w Litewskim narodzie szukają. Powture rownież drugiego prawodawcę Odina, który Szwedow zawojował i całą Połnoc, w Szencyi[42] w[43] Danij w Norwegij zadnego nazwiska[44] // [**324v**] familij któryby się Odinym nazywał niemają, gdy tym czasem pełno nietyko[45] książat biednej szlachty ale też i prostych ludzi ale zawsze wolnych, co pokazuie że oni są ab origine Litwini. Własnie Odyn jest patriarchą wszystkich książąt Litewskich. Rzecz naturalna ze ludzi pierwiej osiedli łagodniejsze klimata[46] a pozniej ostrzejsze, więc pierwiej były[47] zaludnione brzegi stej strony morza Baltyckiego jak z tamtej, te nazwanie wagina gentium (Szwecya) jest koncept srednik[48] wiekow mianowicie 15 wieku, wiadomo z doswiadczenia że gdzie niema chleba tam się i ludzie niemnozą[49], Co dzis praktykuie to musiało bydz i dawniej, sam wyraz Żuwiedaj Litewski /: rybojedy) pokazuię, czym oni dawniej żyli i byli. O Odynie najciekawsza jest wiadomość w Jntrodukcyi Maleta do historyi Dunskiej oraz Żurnał Francuzki 1822 roku pod tytułym Katolik. Proszę darowac Szanowny Kapitanie, że cokolwiek zboczyłem, niepotrzebnie, wracam się do tego co mi najwięcej kórci. i czego moich Listach[50] najserdeczniej prosiłem. to jest o odsyłkę[51] Kojałowicza[52] Herbarża[53] i dalszych[54]

mojich[55] sexternow[56], które jemu już nie są potrzebne, czekam jak spragniony wody i martwię się dzien i i[57]noc.
Kącząc moje bazgraniny przysyłem tu dowod dla czego Lejszis był od Jagieły <był> ukarany ze[58] przeszedł na grecki[59] obrządek, inme[60] postrzeżenia za książeczkę[61] przysłaną, oraz list brata Panskiego który przyszedł gdy go niebyło.
Życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności mam honor zostawac z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
S. Dowkont

[a-] Z Glisgbergiem nieżyczę[62] wchodzic umowy, bo zle wyidziesz, lepiej trzymac się zyda. Kiedy P. Jaroszewicz tytułuie się Panską przyjaznią, to czy wyznał że on ma od Professona[63], cały żurnał na czysto przepisany z 50 ark. Unij Augusta jeżeli przyznał[64] się, to przyjaciel, jezeli nie to fałszywy, on ma juz od 3 lat. – [-a65]//

[30] Turbūt norėta parašyti *pismiennych.*
[31] Ne visai aiškus žodis.
[32] Tais. iš *niższcze* (?).
[33] Prad. rašyti *z*, bet ištaisyta.
[34] Įtrp. *ne.*
[35] R. *m* taisyta.
[36] Tais. iš *WMVM.*
[37] Tais. iš *dobrodziej.*
[38] Tais. iš *Zamolkis.*
[39] R. *p* taisyta.
[40] Tais. iš *piszące.*
[41] Ž. *jeszcze* įtrp.
[42] Turbūt norėta parašyti *Szwecyi.*
[43] Tais. iš *i.*
[44] Tais. iš *nazwiskają.*
[45] Turbūt norėta parašyti *nietylko.*
[46] Ž. *klimata* įtrp.
[47] Tais. iš *byli* (?).
[48] Sic!
[49] R. *z* taisyta.
[50] Ž-į prad. rašyti *na* (?), bet ištaisyta.
[51] Tais. iš *odsyłki.*
[52] Tais. iš *Kojałowycha* (?).
[53] Ž. galas taisytas.
[54] Tais. iš *dalsze.*
[55] Tais. iš *moje.*
[56] Tais. iš *sexterne.*
[57] Antrą kartą parašytas tas pats ž.
[58] Ž. *ze* įtrp.
[59] Ž-į prad. rašyti *r*, bet ištaisyta.
[60] Turbūt norėta parašyti *inne.*
[61] Pirmoji *k* taisyta.
[62] Prad. rašyti *niecz*, bet ištaisyta.
[63] Turbūt norėta parašyti *Professora.*
[64] R. *p* taisyta.
[65] Rankraštyje šis tekstas yra l. 324v paraštėje.

Peterburgas, 1845 metų vasario 12 diena

Maloningasis Geradary,

Du pagarbos vertus Maloningojo Pono Geradario laiškus, vieną rašytą praėjusio gruodžio 27 dieną, o kitą – praėjusio sausio 8 dieną, ir Pono Jaroševičiaus veikalėlio du tomus gavau, tai turiu garbės pranešti. Niekas taip manęs nenuramino, kaip žinia, kad, Maloningasis Kapitone, esi sveikas, nes, neturėdamas jokio Tamstos atsakymo į mano liepos mėnesio laišką, iš nekantrumo praėjuso lapkričio mėnesio pabaigoje[1] rašiau registruotą laišką Ponui Vincentui[2] svetimu adresu, adresatas turėjo jam įtekti ir, kaip jis man pranešė, nunešė laišką į namus, bet jo nerado, todėl įteikė jo tarnui, bet ligi šiol neturiu iš jo nė žinelės, matyt, kaip prasčiokas, nesugebėjau pelnyti jo palankumo, ypač gaila, kad, Maloningasis Kapitone, negavai mano liepos mėnesio laiško. Šio laiško negavimas suardė tvarką ir sukėlė nepasitikėjimą tarp mūsų, nes, turėdamas mano laišką, būtum žinojęs, ko aš primygtinai reikalauju, ir mano norą būtum lengvai galėjęs išpildyti per važiuojantį į sostinę Poną Patarėją[3]. Ponui Profesoriui Onacevičiui Tamstos laišką atidaviau; pats, būdamas silpnas, skaityti negalėjo, todėl prašė, kad aš perskaityčiau, perskaičius buvo patenkintas. Jo rinkiniai pateko tiems, kurie daugiau davė. Taip patvarkė dar būdamas geros sveikatos, dėl to, kad, kaip sakė, nematė jokio Maloningojo Kapitono veiklumo, o jei po jo mirties turi tekti plaukų suktukams ar pūti kokio turtuolio niekam neprieinamoje bibliotekoje, būsią geriau paėmus grynus pinigus iš tų, kurie [šį dalyką] supranta. Pateko jie į mūsų kraštus, tačiau apie pačią Lietuvą juose visiškai nebuvo arba tebuvo labai mažai. Tiesą sakant, jis buvo mokslininkas, kuris skatino kitus, bet pats mažai dirbo; pernai, man labai priekaištaujant, davė garbės žodį, kad aprašys Gedimino viešpatavimą, bet ir to neįvykdė. Niekuomet, Maloningasis Kapitone, nebūtum gavęs nei *Wegeverzeichnis*, nei senos knygos[4], jei aš nebūčiau prisispyręs prašęs, pats duodamas pavyzdį, – jis norėjo ir tai parduoti. Dabar, vargšas, nuvežtas į Akademijos klinikas, laukia paskutinės savo gyvenimo valandos. Jei jo rinkiniai nepateko Maloningajam Ponui Geradariui, tai dėl paties Maloningojo Kapitono kaltės, – jei būtum suskubęs išleisti du ar tris sąsiuvinius,

tai tikrai būtum gavęs viską, nes aš būčiau jį prikalbinęs[5]. Už Pono Jaroševičiaus veikalo atsiuntimą nuoširdžiai dėkoju, nes neturėjau. Menkas jo veikalas apie herulus[6], be erudicijos ir išvadų. Nedaug geresnis ir atsiųstasis veikalas, nes Ponas Jaroševičius yra tos nuomonės, kad Lietuvoje buvusi tokia vergija, kaip dabar, – štai didžiausia klaida. Jei Lietuvoje kas trumpam laikui tapdavo vergu už kam nors priteistą skolą arba kaip karo belaisvis, tai jo vaikai atgaudavo ankstesnę laisvę, – dabar tam turime įrodymų[7]. Lenkai mums atnešė valdžios oligarchiją ir valstiečių luomo vergiją – kas tų dalykų negali įrodyti, tas neturėtų kartoti tuščių XV ar XVI amžių kronikininkų pasakų. Tačiau esu jam labai dėkingas, kad išspausdino seniūnijų valstiečių nuostatus, su originalu nelyginau, ar visiškai viską įdėjo, kas paaiškina valstiečių padėtį prieš šiuos nuostatus. Rengdamas pirmuosius du tomus[8], kaip man atrodo, Maloningasis Kapitone, dirbi tuščią darbą, nes apie šio krašto vidaus santvarką neturi įrodymų, gavęs vėl turėtum pertaisinėti, vėl turėtum dvejus trejus metus kamuotis. Tuo tarpu kunigaikštis Obolenskis Maskvoje 1844 metais išleido du Lietuvos Metrikos tomus *in quarto*[9]. Archijerejus Grigorovičius, Archeografijos komisijos narys, parengė

[1] Daukanto lapkričio mėnesio laiškas išliko; liepos mėnesio laiško likimas kol kas mums nežinomas.
[2] Vincentui Narbutui.
[3] Frideriką Narbutą.
[4] Žr. 1843 metų rugsėjo 19 (spalio 1) dienos Daukanto laišką.
[5] Eustachijaus Tiškevičiaus laiškai rodytų priešingai – dalį rankraščių Onacevičius vis dėlto buvo paskyręs Narbutui (Tiškevičiaus laiškas Narbutui, Borisovas, 1845 04 07 (19), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 699). Plačiau apie tai žr.p. 78–79.
[6] Józef Jaroszewicz, *O Herulach, pobratymcach Litwinów*, Wilno, 1840.
[7] Ši Daukanto nuostata kartojama ir jo *Būde*: „Vergais tiktai vadinos tie, kurie buvo ar karėj paimti, arba jei, į tiesą ištikus, per sūdą už vergus buvo pripažinti..." (Simonas Daukantas, *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 149).
[8] Daukanto mintis nėra visai aiški. 1845 metų sausio 8(20) dienos laiške Narbutas rašė, kad *Bychovco kronika* sudarys Lietuvos istorijos šaltinių *pirmojo tomo* pirmąjį sąsiuvinį, o *Rivijaus kronika* bei Kromerio indeksas – antrąjį. Apie *antrąjį šaltinių tomą* Narbutas nieko neminėjo. Galbūt Daukantas turėjo omenyje Narbuto užuominą apie rengiamą spaudai antrąjį *LTI* leidimą?
[9] Minėtas leidinys buvo išspausdintas 1843, o ne 1844 metais: *Книга посольская Метрики Великаго Княжества Литовскаго, содержащая в себе дипломатическия сношения Литвы в государствование Короля Сигизмунда-*

tomą visų senųjų fundacijų Vakarų gubernijose, rašytų senąja rusų kalba XIV amžiuje[10]. Visa tai menkina Maloningojo Kapitono darbą ir mažina jo reikšmę – nes reikės spausdintus dalykus perspausdinėti. Mokslininkas irgi mažiau besidomės tokiais veikalais, nes bus jau žinoma [iš ankstesnių leidinių], ir visi juos cituos kaip šaltinį, o ne Maloningąjį Kapitoną. Be to, Maloningasis Pone Geradary, su tokia didele erudicija dėstydamas lietuvių tautos istoriją, praleidai du dalykus. Pirma, praleidai Zamolksį, getų įstatymų davėją. Getais visi kronikininkai, rašę lotyniškai, vadina lietuvius; pats Profesorius Grodekas Universiteto atidarymui rašė traktatą apie Zamolksį[11] ir pripažino jį lietuviu. Pats Vytautas lotyniškuose raštuose kartais lietuvius getais pavadina, visi vėlesni komentatoriai šį įstatymų davėją priskiria prie lietuvių tautos. Antra, praleidai taip pat kitą įstatymų leidėją – Odiną, kuris nukariavo švedus ir visą Šiaurę; Švedijoje, Danijoje, Norvegijoje nėra nė vienos giminės, kuri vadintųsi Odinais, tuo tarpu [Lietuvoje] pilna ne tik kunigaikščių, vargingų bajorų, bet ir paprastų žmonių, tik visuomet laisvų, – tai rodo, kad jie yra *ab origine*[12] lietuviai. Būtent Odinas yra visų Lietuvos kunigaikščių patriarchas. Aiškus dalykas, kad žmonės pirma apsigyveno ten, kur šiltesnis klimatas, o paskui – kur atšiauresnis, vadinasi, anksčiau buvo apgyventa ši Baltijos jūros pakrantė negu anoji. Tas vardas *vagina gentium* (Švedija) yra sugalvotas viduriniais amžiais, būtent XV amžiuje; iš patyrimo žinome, kad ten, kur nėra duonos, ten ir žmonių nedaugėja. Ši taisyklė turėjo tikti ir senovei, nes ir dabar galioja. Pats lietuviškas terminas *Żuwiedaj* (žuvų ėdikai) rodo, iš ko seniau anie pragyveno. Apie Odiną įdomiausių žinių galima rasti Mallet įvade Danijos istorijai[13] ir prancūzų 1822 metų žurnale *Katalikas.* Atsiprašau, Gerbiamasis Kapitone, kad šiek tiek be reikalo nukrypau. Grįžtu prie to, kas man labiausiai rūpi ir ko savo laiškuose nuoširdžiausiai prašiau, t. y. grąžinti Kojalavičiaus herbyną ir kitus mano seksternus, kurių Tamstai nebereikia. Laukiu kaip ištroškęs vandens ir dieną naktį kankinuosi.
Baigdamas savo keverzojimus, čia siunčiu įrodymą, kodėl Jogaila nubaudė Leišį, kai šis perėjo į graikų tikėjimą, ir kitas pastabas atsiųstajai knygelei, taip pat ir Pono broliui[14] [adresuotą] laišką, atėjusį jam nesant.

Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokios sėkmės, pasilieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
S. Daukantas

[P. S.]
Su Glücksbergu nepatariu tartis, nes turėsi nemalonumų, geriau su žydu. Jei Ponas Jaroševičius vadinasi Tamstos bičiuliu, tai ar prisipažino, kad jis iš Profesoriaus Onacevičiaus gavo visą 50 lakštų švariai perrašytą žurnalą apie Augusto uniją. Jei prisipažino, tai bičiulis, jei ne – apsimetėlis, jis [žurnalą] turi jau trejus metus[15].

Августа (с 1545 по 1572 год), издана по поручению Императорскаго Московскаго общества истории и древностей Российских Кн. М. Оболенским и Проф. И. Даниловичем, Москва: в Университетской типографии, 1843.

[10] Daukantas tikriausiai turi omenyje istoriko, Archeografijos komisijos nario (nuo 1837 metų), imperatoriaus dvaro archijerejaus Ivano Grigorovičiaus (1792–1852) redaguotą leidinį *Juridinių aktų vakarų rusų tarme rinkinys* (*Собрание юридических актов на западно русском наречии*), kuris, nors ir buvo išspausdintas, regis, nebuvo išplatintas.

[11] Turimas omenyje Vilniaus universiteto klasikinės filologijos profesorius Gotfrydas Ernestas Grodekas (*Groddeck*, 1762–1825). Pranešimus apie Zamolksį (Herodoto *Istorijoje* aprašytą Salmoksį, arba Zalmoksį) mokslo metų atidarymo iškilmėse jis skaitė keletą kartų: „Disputatio Getae ΑΘΑΝΑΤΙΖΟΝΤΕΣ, sive de immortalitatis, quam Getis persuasisse dicitur Zamolxis, ratione“, in *Praelectiones in Univ. Literarum Caesarea Vilnensi*, 1818/19, ir „Disputatio: Graecorum de Zamolxide fabulae“, ibid., 1820/21.

[12] Nuo pat pradžios (*lot.*).

[13] P. H. Mallet, *Histoire de Dannemarc*, t. 1, Geneve: Barde, Manget, 1787.

[14] Friderikui Narbutui.

[15] Daukanto informacija apie 1569 metų unijos rankraščius buvo tiksli – tai liudija ir paties Onacevičiaus žodžiai: „Profesoriui Jaroševičiui į Bielską pasiunčiau didžiulį rankraštį, aprašantį 1569 metų Liublino uniją; [...] be šio rankraščio sunku ką nors apčiuopiamo pasakyti apie tą unijos aktą“ (Onacevičiaus laiškas Narbutui, be datos, MAB RS, f. 18, b. 185, l. 643). Apie šį rankraštį Narbutas Jaroševičiaus buvo teiravęsis dar prieš gaudamas šį Daukanto laišką, t. y. 1844 metų pabaigoje arba pačioje 1845 metų pradžioje. Tuomet Jaroševičius paklaustas atsakė taip: „Unijinio seimo dienoraštis yra pas mane. Tai Pono Onacevičiaus nuosavybė, kuri kartu su kitais rankraščiais jau perleista Grafui Świdzińskiui. Šiandien rašau Ponui Malinovskiui siūlydamas, kad kreiptųsi į dabartinį savininką, ir jeigu jis sutiks, visą foliantą išsiųsiu į Vilnių“ (Jaroševičiaus laiškas Narbutui, Bielskas, 1845 01 28 (02 08), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 178). Taigi galima įsivaizduoti Narbuto nuostabą, perskaičius šiuos kategoriškus Daukanto svarstymus apie Jaroševičių.

1845 m. vasario 23 (kovo 7) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Pranešimas apie Onacevičiaus ir Anastasevičiaus mirtį. Informacija apie svarbų Lietuvos istorijai kryžiuočių magistro laišką popiežiui, saugomą Karaliaučiaus archyve. Reikalavimas grąžinti Narbutui paskolintus rankraščius

L. 319r–320v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 30–31; mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 13)
Originalas. Laiškas rašytas ant 20,7x12,8 cm formato rusiško popieriaus „Асьевской фабрики". Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas: Janulaitis, p. 743–745; vert. į liet. k.: *SDR*, p. 758–759

Wielmożny Mości
Dobrodzieju,

Odsyłając list wmwm Pana Dobrodzieja pisałem 12 teraźniejszego lutego i donosiłem i że P. Professor Onacewicz ciężką chorobą złożony leży w Klinice Petersburgskiej Medycznej Akademij bez nadziej. Dziś zmuszony jestem donieść mu ze smutkiem że 18 dnia z rana o 10 godzinie pożegnał się z tym światem opatrzony Sakramentami Świętemi i 20 dnia skromnie pochowany w Mogilie Smolensk nazwanej. Żadnych dzieł ani manuskryptów nieznaleziono. Również P. Anastazewicz Radca Stanu niegdyś Sekretarz Xcia Adama Kuratora Wilenskiego byłego Uniwersytetu człowiek światły i miłośnik nauk. W tych osobach straciłem najzaufańszych przyjaciół i sobie życzliwych, drugich takich nieznajdę, co mnie mocno zasmuca.

Życzę mu zdrowia i wszelkich pomyślności mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem.

Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja

Petersburg
23 Lutego 1845 r.

najniższym sługa
S. Dowkont.

[**319r**] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Odsyłając list WMWM Pana Dobrodzieja pisałem 12 terazniejszego Lutego i donosiłem i[1] że P. Professor Onacewicz ciężką chorobą złożony leży w klinice Petersburgskiej Medycznej[2] Akademij bez nadziej. Dzis zmyszony[3] jestem donieść mu ze smutkiem że 18 dnia z rana o 10 godzinie pożegnał się z tym swiatym opatrzony Sakramentami Swiętemi i 20 dnia skromnie pochowany w Mogilie Smolensk nazwanej. Żadnych dzieł ani manuskryptow nieznaleziono. Rownież P. Anastażewicz Radca Stanu niegdyś Sekretarz Xcia Adama Kuratora Wilenskiego byłego Uniwersytetu człowiek swiatły i miłosnik nauk. W tych osobach straciłem najzaufanszych przyjacioł i sobie życzliwych, drugich takich nieznajdę, co mnie mocno zasmuca. // [**319v**] O nowosciach literackich nic niemogę jemu nowego donieść, ponieważ co widziałem to napisałem w[4] wyżej oznaczonym liscie moim. Całe moie życzenie jest, jak dostać ten przywilej Zygmunta Kiejstutowicza dla Litwy dany w 1434 czy 7 roku w Trokach. Druga moja prosba jest do Wielmoż. Kapitana Dobrodzieja, ażebys raczył zkomunikować się z P. Vogtym prosząc o list Mistrza Krzyżackiego do Papieża w następnej treści:
Jagieło po chrzscie swoim w pierwszym roku lub w drugim pisał do Papieża prosząc go[5] o[6] protekcyą przeciw Krzyżakom, wystawując papieżowi że on swoim nawroceniem kilkanascie milionow przyprowadził na łono Koscioła. Wielki Mistrz dowiedziawszy się o tym piszę do Papieża uwiadamiając go, między innemi „Wasza Swietobliwość niewierz chitremu Poganinowi[7], on pisze że kilkanaście[8] milionow pogan // [**320r**] na łono koscioła przyprowadził, lecz tego niemówi przed Waszą Swiętobliwoscią że 9 Litwinow chrzsci się na Grecką wiarę a jedyn na łacinską“; – Sam Pan Kapitan który znasz dzieje Litwy możesz tylko pojmować wagę

[1] Turbūt šioje sakinio vietoje norėta parašyti kablelį arba kabliataškį (?).
[2] R. *y* taisyta.
[3] Turbūt norėta parašyti *zmuszony.*
[4] Ž. *w* įtrp.
[5] Tais. iš *do.*
[6] Ž. *o* įtrp.
[7] R. *P* tais. iš *B.*
[8] Prad. rašyti *kilr,* bet ištaisyta.

tego listu. Że ten list znajduie się w archiwum Krolewieckim, o tym po kilkakroć powtarzał S. pamięci Onacewicz i mowił, że on nawet miał kopią tego listu między swoiemi szpargałami, w Grodnie zostawionemi, ten list jest jedyn z najważniejszych dokumentow historycznych narodu Litewskiego. Czekam przy tym odsyłki moich ksiąg[9] przez Wielm. Kapitana jak spragniony wody. i proszę o to temi samemi wyrazami jakiemi mnie Wiel. Kapitan prosił. Trzeba się spieszyć że wszystkim, bo nikt nie wie kresu życia swego, ztąd sprawiediwie[10] przysłowie dzis żyiemy jutro[11] gnijemy. //
[**320v**] Życząc mu zdrowia i wszelkich pomyslności mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem.

Petersburg
23 Lutego 1845 r.

Wielmożnego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
S. Dowkont. //

[9] Tais. iš *książk*.
[10] Turbūt norėta parašyti *sprawiedliwie*.
[11] Įtrp. *t*.

Maloningasis Geradary,

Šio vasario 12 dienos laiške Maloningajam Ponui Geradariui rašiau, kad Ponas Profesorius Onacevičius, sunkiai susirgęs, guli Peterburgo Medicinos akademijos klinikose be vilties. Šiandien turiu su širdgėla pranešti, kad 18 dienos 10 valandą ryto, sutvirtintas Švenčiausiuoju sakramentu, persiskyrė su šiuo pasauliu ir 20 dieną buvo kukliai palaidotas vadinamosiose Smolensko kapinėse. Jokių veikalų nei rankraščių nerasta. Taip pat mirė Ponas Anastasevičius, Valstybės Patarėjas, kadaise Kunigaikščio Adomo, buvusio Vilniaus universiteto kuratoriaus[1], sekretorius, šviesus žmogus ir mokslo mylėtojas. Jų asmenyje netekau patikimiausių ir širdingiausių bičiulių, kitų tokių nerasiu, dėl to man labai liūdna.
Apie literatūros naujienas nieko naujo Tamstai neturiu pranešti, nes, ką žinojau, tą parašiau savo anksčiau minėtame laiške. Didžiausias mano noras yra gauti tą Žygimanto Kęstutaičio privilegiją Lietuvai, duotą 1434 ar 1437 metais Trakuose. Kitas mano prašymas, kad, Maloningasis Kapitone Geradary, teiktumeis susisiekti su Ponu Voigtu ir paprašytum kryžiuočių magistro laiško popiežiui. Šio laiško turinys toks: Jogaila pirmaisiais ar antraisiais metais po savo krikšto rašė popiežiui, prašydamas jo protekcijos prieš kryžiuočius, aiškindamas popiežiui, kad jis krikštydamasis atvedė į Bažnyčios prieglobstį keliolika milijonų. Didysis magistras, tai sužinojęs, rašo popiežiui, perspėdamas jį tarp kitko: „Jūsų Šventenybe, netikėk gudriu pagonim, jis rašo, kad keliolika milijonų pagonių į Bažnyčios prieglobstį atvedė, tačiau jis Jūsų Šventenybei nutyli, jog devyni lietuviai priima graikų tikėjimą, o vienas – lotynų". Tik Tamsta, Pone Kapitone, kuris išmanai Lietuvos istoriją, gali suprasti šio laiško vertę. Kad šis laiškas yra Karaliaučiaus archyve, ne sykį kartojo amžiną atilsį Onacevičius ir sakėsi net šio laiško nuorašą turėjęs tarp savo popierių, paliktų Gardine[2]. Šis laiškas yra vienas iš svarbiausių

[1] Adomo Čartoriskio (žr. p. 295).
[2] Po to, kai 1828 metais Onacevičius buvo apkaltintas dalyvavimu studentų organizacijos „Sarmatų padermė" veikloje ir iš jo buvo atimta visa sukaupta istorinė medžiaga, o jis pats pašalintas iš Vilniaus universiteto, 1828–1833 metais byla buvo

lietuvių tautos istorijos dokumentų.
Taip pat kaip ištroškęs vandens laukiu Maloningojo Kapitono grąžinamų mano knygų ir šito prašau tais pačiais žodžiais, kokiais manęs, Maloningasis Kapitone, prašei. Reikia skubėti visur, nes niekas nežino savo gyvenimo pabaigos, todėl teisinga patarlė: šiandien raudonas, rytoj lavonas. Linkėdamas Tamstai sveikatos ir visokios sėkmės, lieku su didžiausia pagarba

Peterburgas,
1845 metų vasario 23 diena

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
S. Daukantas

nagrinėjama Gardino teisme, kur atsidūrė ir didžioji dalis jo archyvo. Šie faktai užfiksuoti ir Narbuto rašytoje Onacevičiaus biografijoje (Teodor Narbutt, *Do Biografii Onacewicza Żegoty*, MAB RS, f. 18, b. 185, l. 31).

1845 m. kovo 17(29) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Apgailestavimas dėl Onacevičiaus ir Anastasevičiaus mirties, prašymas atsiųsti medžiagos Onacevičiaus biografijai. Apie kliūtis, sutrukdžiusias susitikti su Daukantu, ir ketinimą vykti į Peterburgą

L. 27r–28v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 20,7x13,2 cm formato popieriaus be fabriko ženklo. Pirmo lapo dešiniame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „15 Junij 1845 r (1845 m[etų] birželio 15)". Šalia laiško teksto kairėje pusėje yra apvalus antspaudas „Mokslų akademijos biblioteka" ir signatūra „1412"

[27r] Wielmożny Mości Dobrodzieju!

Dwa listy szanownej ręki Pańskiej, od 12 Lutego i 23 tegoż mcã miałem honor prawie razem odebrać. – Zasmucony bardzo jestem nad stratą Panów ONacewicza i Anasewicza[1] mężow tyle zasłużonych na polu badań historycȝnych. Sczególnie Pan Profesor wiele położył zasług wartych na wspomnienie: Jabym napisał dla niego Nekrolog do Tygod. Petersburskiego, ale niemam żadnych ku temu materjałów. Zabrać niewiem od kogo tu w kraju o tem wiadomość, może Pan Dobrodziej ma jakie notaty do biografii zeſzłego Zegoty, prosiłbym udzielić, a wnet napiszemy Nekrolog. Dziękuję najuprzejmiej drogiemu łaskawcy za troskliwość o moje zdrowie, Bóg mi jescze dozwala go tyle że mogę pracować za stołem, co jest moim całym zywiołem i sczęściem. Pan Wincenty Narbutt z Marcinowskim, a raczej z Marcinowską przysłużyli mi się przed Panem Dobř. pierwſzy ledwie mi był trochę znajomy, w roku przeſzłym Gubernator Siemenow nastręczył mi go za korrektora do Kroniki Bychowca, którą chciał Marcinowski drukować, ale że jego zakład w upadku i kredyt i rzetelność toż samo, bo mi kilkaset rubli honorarium skręcił, i dziesiątego Tomu Dziejów dotąd niewydał, więc musiałem z Zydami wejśdȝ w układy o wydanie Kroniki, ztąd Marcinowskiego zawziętość i szkod[z]enia[2] // [27v] mi we wſzystkiem ochota. Niewiedziałem że P. Wincenty miał zażyłość z Marcinowską i łatwo dał się namówić do szkody takowej czyli zemsty za to że się niechciałem dać więcej odrwiwać. Z reſztą ten P. Wincenty, jak się pokazało niewiele dobrego po sobie obiecujący młodzik – Bóg z nim, on nawet nie mój krewny, innego domu i herbu Narbuttow. – Z tych kabał przecież najsmutniejſze dla mnie wypadki się wywiązały. Oczernienie przed Panem Dobrodȝ. zatrzymanie wydania Kroniki Bychowca i wſzystkie dalsze wiadome Panu następstwa. Ale między niemi najboleśniejſze, że niemogłem mieć sczęścia osobiscie usciskać Pana Dobř. bo kiedy niemozna było zdecydować się na podróż do Szawrów, jabym przybył do Wilna, za uwiadomieniem przez umyslnego. To wſzystko niegodziwość tego Przechrzsty Marcinowskiego i podłość Wincentego zrobiła, i odzałować niemogę nigdy tej zręczności. – Uwiadomiony byłem już kiedy Pana w Litwie zapewne niebyło, listy jego

zatrzymywali lub potracili do mnie pisane i t. d. i t. d.. Mój brat nie z tych stron jezdził do Petersb. on i teraz na Białorusi zatrudnia się interesami prawnemi Pani Szamowiczowej. Usłyszałem pierwſzy raz wiadomość o słabości zdrowia niebosczyka ONacewicza, od brata mojego, on sam prawie o tej porze pisał do Jaroſzewicza, że przedaje swoje rękopisma, ale o chorobie swej nic niedonosił. Biedowaliśmy wſzyscy nad tem rozejściem się zabytków i prać tego męża. Jak sądziłem ze niezechce tego uczynić, a z reſztą i jabym zdobył się na pieniędzy przesłanie, tych samych, co dano, kto wie przez kogo[3], u mnie żaden szpargał niepójdzie // [28r] na nieużytecʒność dla dziejów, – Wiem i znam to należycie, że wſzystko winienem pracy Pańskiej i Panskiemu staraniu, albowiem nieznam nikogo tyle czułego o dobro historyi litewskiej nad Pana Dobr̃: to moj przedmiót, moje życie i wſzystko moje, jakże wiele wdzięczności Panu Dobr̃ winien jestem, jak mocno go szacuję, powazam i moją wdzięczność potomności przekażę. – A ci zli ludzie, odjęli mi radość uścisnienia mego jedynego łaskawcy!!! Gdybym[4] niebył tak stary (60[5] lat). i tak chorowity i tak obarczony drobną dziatwą, tej zimy jescze byłbym w Petersb. – Ale latem podróży na kołach wytrzymać niemogę, z kamieniem w pęcherzu urynowym. Mam jednak projekt puścić się Niemnem do Królewca, a ztamtąd parowym statkiem do Petersb. i tąż drogą powrócić. To są pija desideria moje, abym się tylko obaczył z Panem Dobr̃. – Jaroſzewicz przyznał się o dyaryuſzu Sejmu 1569, ale mówi że Hrab. Swidziński nabył ten rękopism od zeſzłego Profesora i kiedy Pan Hrabia zezwoli przyszle go dla mnie do zdjęcia kopii. Jescze trzeci Tom Obrazu Litwy drukuje się. – To bardzo zacny człowiek ten Pan Jaroſzewicʒ, nieprożnujący i teraz nad historją Jadźwingow pracuje, będziemy znim[6] na wiosnę Kurhany odkopywać w Białowiejskiej pusczy przy pomocy Gubernatora Grodzieńskiego Pana Waśkow. – Będę korzystał z uwag Pańskich i łaskawych udzieleń. – Przywilej na Lidzką fundację Jagełły bardzo ważny,

[1] Turbūt norėta parašyti *Anastasewicza* arba *Anastasiewicza* (?).
[2] Teksto kampelis ištrupėjęs, raidė rekonstruota pagal turinį.
[3] R. *k* taisyta.
[4] Tais. iš *gdybym.*
[5] Skaitmuo *6* taisytas.
[6] Įtrp. *znim.*

ponieważ tę kopiją co miałem, w starym uszkudzonym odpisie, niezgodną w tem znajduję, że tu o Francißkanach niema wżmianki, a w tamtej wstawiono. Potem że Maja 2 dnia, Jagełło był w Lidzie, zkąd musiał powrócić do Wilna, gdyż 5 Maja Kościoł Kate//[**28v**] dralny po przerobienia ze świątyni Perkuna[7] już był gotowym i poswięconym przez Arcybiskupa Bodzętę. Ten Arcybisk. mießkał na zamku górnym od przybycia w Lutym razem zkrólem i królową do Wilna, kościół S. Marcina na górnym zamku tymczasem przerobiwſzy z cerkwi ruskiej tam wzniesionej zmuru. Mam materyały z Biblioteki pofrancißkańskiej z Olkienik, do biografii Andrzeja Wasiłły pierwſzego Bisk Wileń. ten przywilej podpiera rzeczy z tamtego zrzodła pochodzące. – Drugiego przywileju pod datą 22. Marca tegoż roku, niemiałem całej Kopii także, i teraz mocno zniej kątent jestem. – Jezeli Pan[8] niema jescze u siebie Zrzodeł do Hist. Polskiej przez P. Malinowskiego wydawanych, to przyszlę, za uwiadomieniem, bo zdami się ze Pan cóś o tem uprzednio nadmieniał. Wſzystkie zaś rozkazy Pańskie swięcie spełnię: do Krolewca pisać będę, choć nietak rychło odpis otrzymać spodziewam się. Sexterna niezaginą i dojdą rąk pańskich przy zręczności i w czasie przyzwoitym. – Bogu dzięki że już nietyle gniewnym na siebie postrzegam Pana Dobr̃. bo mi brat mój doniósł, że zasłużyłem na opinią, za powrótem Pańskim z Wilna, jakobyś Pan Dobr̃. zupełnie zawiodł się na mojej przyjaźni, zdolności, ochocie i pracowitości, z przyczyny że wſzedłem w stosunki Bóg wie zkim i porzuciwſzy moje zajęcia się hultajstwu się oddałem. – Prawda wyjdzie na wierz[9] i mnie usprawiedliwi, jakoż już po części widzę że tak się przed Pana[10] Dobr̃. oczyma wyjasniać zaczyna. Że straciłem nadzieję ocalenia prac ONacewicza, to mniejſza, abym niestracił względow, przyjazni mego łaskawcy, którego zawſze będę poważał kochał i uwielbiał.

Prawdziwy i najniżſzy Sługa

1845. Mar̃. 17. T Narbutt

Szawry. – //

[7] R. *r* taisyta.

[8] Tais. iš *Pana.*

[9] Turbūt norėta parašyti *wierzch.*

[10] Tais. iš *Panem.*

Maloningasis Geradary!

Du laiškus, rašytus Tamstos garbinga ranka vasario 12 ir to paties mėnesio 23 dieną, turėjau garbės gauti beveik kartu. Esu labai nuliūdęs dėl Ponų Onacevičiaus ir Anastasevičiaus mirties – vyrų, tiek nusipelnusių istorijos tyrimams. Ypač prisimintini Pono Profesoriaus nuopelnai. Parašyčiau į *Tygodnik Petersburski* jo nekrologą, bet neturiu tam jokios medžiagos. Nežinau, kas čia, mūsų krašte, galėtų duoti tokių žinių; galbūt Tamsta, Pone Geradary, turi kokių duomenų amžiną atilsį Žegotos biografijai? Prašyčiau juos suteikti, ir kaipmat parašytume nekrologą. Kuo nuoširdžiausiai dėkoju brangiajam geradariui už rūpestį mano sveikata. Dievas dar man jos duoda tiek, kad pakanka darbui prie stalo, o tai yra visas mano jėgų šaltinis ir visa laimė. Ponas Vincentas Narbutas kartu su Marcinovskiu, o tiksliau su Marcinovskiene, padarė man meškos paslaugą prieš Poną Geradarį. Tą pirmąjį vos vos pažinojau. Praėjusiais metais man jį rekomendavo Gubernatorius Semionovas kaip korektorių *Bychovco kronikai*, kurią norėjo spausdinti Marcinovskis. O kadangi ne tik Marcinovskio įmonė, bet ir jo kreditas bei sąžiningumas patyrė nuosmukį (man nusuko keletą šimtų rublių honoraro ir po šiai dienai neišleido dešimtojo *Istorijos* tomo), tad sutartį dėl *Kronikos* išleidimo turėjau sudaryti su žydais – tuo ir galima paaiškinti Marcinovskio įniršį ir norą visame kame man kenkti. Nieko nežinojau apie Pono Vincento Narbuto bičiulystę su Marcinovskiene – dėl šios priežasties ir nebuvo sunku įkalbėti jį taip man kenkti, t. y. keršyti, nes daugiau nesileidau mulkinamas. Beje, kaip paaiškėjo, tasai Ponas Vincentas mažai ką gero žadantis jauniklis. Dievai jo nematė, jis man net ne giminaitis – kitos Narbutų giminės ir kito herbo.

Dėl viso to labiausiai nukentėjau aš pats. Mane apjuodino prieš Poną Geradarį, buvo sustabdytas *Bychovco kronikos* spausdinimas ir visa kita, apie ką Tamsta gerai žinai. Bet visų skaudžiausia yra tai, kad man buvo atimta laimė asmeniškai apkabinti Poną Geradarį. Jeigu Tamsta negalėjai ryžtis kelionei į Šiaurius, tai aš pats būčiau atvažiavęs į Vilnių, kai tik man būtų per pasiuntinį pranešta. Visa tai

įvyko dėl to perkrikšto Marcinovskio[1] niekšiškumo ir dėl Vincento bjaurumo. Po šiai dienai negaliu atsigauti dėl tos praleistos progos. Man buvo pranešta tik tuomet, kai Tamstos Lietuvoje tikriausiai jau nebebuvo – Tamstos adresuotus laiškus arba užlaikė pas save, arba prapuldė ir t. t.

Mano brolis[2] į Peterburgą važiavo ne iš mūsų kraštų, o ir dabar tvarko Ponios Šamavičienės juridinius reikalus Baltarusijoje. Pirmą kartą apie amžiną atilsį Onacevičiaus sunkią sveikatos būklę sužinojau iš savo brolio. Beveik tuo pat metu velionis rašė Jaroševičiui[3], kad parduoda savo rinkinius, bet apie ligą nieko nepranešė. Visi nepaprastai gailėjomės, kad išsibarstys to vyro senovės paminklų rinkiniai ir darbai. Kaip aš tikėjausi, jog jis nepanorės, kad taip atsitiktų! Beje, ir aš pats būčiau radęs pinigų, ir tokių pačių, kuriuos kažkas kitas (dievai žino, kas) davė. Be to, istorijai aš panaudočiau kiekvieną rankraštėlį.

Žinau, gerai žinau, kad už viską privalau būti dėkingas Tamstos darbams ir Tamstos pastangoms, nes nepažįstu nieko kito, kas taip rūpintųsi Lietuvos istorijos reikalais, kaip rūpiniesi Tamsta, Pone Geradary. Tai mano dalykas, mano gyvenimas, viskas mano, dėl to labai esu skolingas Ponui Geradariui, labai Tamstą gerbiu, vertinu, ir savo dėkingumą perduosiu palikuonims. O tie blogi žmonės atėmė man džiaugsmą apkabinti mano vienintelį geradarį!!! Jeigu nebūčiau toks senas (60 metų) ir toks ligotas, mažais vaikais apsikrovęs, tai dar šią žiemą atvažiuočiau į Peterburgą. Tačiau vasarą negaliu pakelti kelionės ant ratų, nes šlapimo pūslėje turiu akmenų. Vis dėlto planuoju nusileisti Nemunu žemyn iki Karaliaučiaus, o iš ten garlaiviu iki Peterburgo, tuo pačiu keliu ir grįžti. Tai yra manieji *pia desideria*[4], kad tik galėčiau susitikti su Ponu Geradariu.

Jaroševičius prisipažino turįs 1569 metų Seimo dienoraštį, bet sako, kad Grafas Świdziński[5] tą rankraštį įsigijo iš amžiną atilsį Profesoriaus, ir kai Ponas Grafas duos sutikimą, atsiųs jį man, kad galėčiau padaryti nuorašą. Trečiasis *Lietuvos vaizdo* tomas dar tebespausdinamas[6]. Tas Ponas Jaroševičius – tai labai doras, laiko veltui neleidžiantis žmogus, dabar tyrinėjantis jotvingių istoriją. Pavasarį, Gardino Gubernatoriaus Pono Vaskovo padedami, kartu su

juo ketiname kasinėti pilkapius Baltvyžių girioje[7]. Pasinaudosiu Tamstos pastabomis ir maloningai suteikta medžiaga.
Jogailos privilegija Lydos fundacijai yra labai svarbi, nes mano turėtas senasis apgadintas nuorašas nuo jos skiriasi – čia nekalbama apie pranciškonus, o anoje – įterpta[8]. Ir dar: gegužės 2 dieną Jogaila buvo Lydoje, iš kur turėjo grįžti į Vilnių, nes gegužės 5 dieną Katedros, perdarytos iš Perkūno šventyklos, [statyba] jau buvo baigta ir ją pašventino arkivyskupas Bodzenta. Tasai arkivyskupas nuo pat savo atvažiavimo su karaliumi ir karaliene į Vilnių, t. y. nuo vasario mėnesio, gyveno Aukštutinėje pilyje. Tada jis šv. Martyno bažnyčią Aukštutinėje pilyje perdarė iš ten buvusios mūrinės rusiškos cerkvės.
Iš buvusios pranciškonų bibliotekos Valkininkuose turiu medžiagos Andriaus Vosyliaus, pirmojo Vilniaus vyskupo, biografijai. Toji privilegija patvirtina šio šaltinio duomenis[9]. Antrosios privilegijos, datuotos tų metų kovo 22 dieną, pilno nuorašo taip pat neturėjau, todėl dabar esu labai laimingas.
Jeigu Tamsta dar neturi Pono Malinovskio leidžiamų *Lenkijos istorijos*

[1] Narbutas, taip tituluodamas Marcinovskį, galbūt turėjo omenyje ir jo kilmę – Vilniaus leidėjas buvo unitų šventiko sūnus.
[2] Friderikas Narbutas.
[3] Apie tai Jaroševičius rašė Narbutui 1845 01 28 (02 08) dienos laiške (MAB RS, f. 18, b. 185, l. 177–178).
[4] Geri (bet neįvykdomi) norai (*lot.*).
[5] Turimas omenyje bibliografas, senienų rinkėjas, mecenatas, Varšuvos viešosios bibliotekos (*Biblioteka Publiczna, czyli muzeum imienia Świdzińskich*) steigėjas Konstanty Świdzińskis (1793–1855).
[6] Trečiasis tomas buvo išspausdintas tais pačiais 1845 metais.
[7] Jaroševičius rašė Narbutui: „Mūsų gubernatorius Ponas Vaskovas, lankydamasis Bielske, žadėjo man palengvinti vieno kurio iš reikšmingesnių Baltvyžių girios pilkapių kasinėjimus. Įvairiose šito prieštvaninio miško vietose mačiau gana dideles kapavietes, ant kurių auga didžiuliai, gal jau antros generacijos, medžiai. Galbūt tie kapai dar slepia savyje kokį įrodymą apie kokią nors tautą, gyvenusią šiuose kraštuose“ (Jaroševičiaus laiškas Narbutui, Bielskas, 1845 01 28 (02 08), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 177).
[8] Čia ir toliau Narbutas tikriausiai aptaria nuorašus, kuriuos Daukantas jam pasiuntė vasario mėnesį (žr. 1845 02 12 (24) dienos Daukanto laišką Narbutui).
[9] Smulkiau apie tai Narbutas vėliau rašė straipsnyje: Teodor Narbutt, „O kościele Katedralnym Wileńskim“, in Teodor Narbutt, *Pomniejsze pisma historyczne szczegolnie do historyi Litwy odnoszące się*, s. 107.

šaltinių[10], tai, jeigu pasakysi, juos atsiųsiu, nes man atrodo, kad Tamsta esi apie tai kažkada užsiminęs. O visus Tamstos paliepimus šventai įvykdysiu: į Karaliaučių parašysiu, nors nesitikiu greitai iš ten gauti atsakymo. Seksternai neprapuls ir pasieks Tamstos rankas laiku, kai tik pasitaikys proga.

Dėkui Dievui, kad, Pone Geradary, jau nebe taip ant manęs pyksti, nes mano brolis man sakė, kad buvau pelnęs opiniją Tamstai sugrįžus iš Vilniaus, jog, Pone Geradary, visiškai nusivylei mano bičiulyste, mano sugebėjimais, mano norais ir mano darbštumu – nes vienas Dievas žino, su kuo susidėjau, užmečiau savo darbus ir tinginystei atsidaviau. Teisybė išplauks į paviršių, ir aš būsiu išteisintas, nes jau šiek tiek matau, kaip Ponui Geradariui ima atsiverti akys. Ne taip svarbu, kad praradau viltį išsaugoti Onacevičiaus darbus, daug svarbiau – neprarasti palankumo ir bičiulystės manojo geradario, kurį visuomet gerbsiu, mylėsiu ir dievinsiu.

Tikras ir nuolankiausias tarnas

Šiauriai, T. Narbutas

1845 metų kovo 17 diena

[10] Tikriausiai turimas omenyje *Lenkijos istorijos šaltinių* antrasis tomas: *Źródła do dziejów Polskich, wydawane przez Mikołaja Malinowskiego i Aleksandra Przezdzieckiego*, t. 2, Wilno: nakład i druk Józefa Zawadzkiego, 1844.

1845 m. balandžio 30 (gegužės 12) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Informacija apie Kojalavičiaus herbyno išleidimo problemas ir apie Bychovco kronikos spausdinimą

L. 25r–26v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 21,2x17,6 cm formato popieriaus be fabriko ženklo. Pirmo lapo dešiniajame viršutiniame kampe yra Daukanto prierašas: „15 Junij 1845 r. (1845 m[etų] birželio 15)“. Kairiajame viršutiniame kampe yra apvalus antspaudas „Mokslų akademijos biblioteka“ ir signatūra „1412. BA–XVI“. Rankraščio 1. 26v – adresas rusų kalba: „Его Высокоблагородію/Милостивому Государю/Семену Егоровичу/Довконту/Коллежскому Ассесору/въ Стъ Петербургъ/4й части 2го квартала/въ домѣ церкви/сго Станислава № 10 (Jo Kilnybei/ Maloningajam Ponui/Simonui Daukantui, /Jurgio sūnui,/ Kolegijos asesoriui/Sankt Peterburgas/2-ojo kvartalo 4 dalis, / šv. Stanislovo / cerkvės namai Nr. 10)“.
Dar parašyta: „1-10 1[?]15. Стр. 1 3[?]. (1-10, 1[?]15. P. 1 3 [?])“ bei: „пр. семъ посылка ценою на одинъ рубль (daiktai septyni, siuntinio kaina – vienas rublis)“. L. 26v dešinėje pusėje – raudonas apvalus pašto antspaudas ir data: „[...] 1845[?] Мая 1 ([...] 1845[?] gegužės 1)“

[**25r**] Wielmożny Mości Dobrodzieju!

Za odebraniem trzeciego Tomu Obrazu Litwy, przesyłam go natychmiast ztą samą pocztą Panu Dobrodziejowi. – O moich zatrudnieniach donoſzę, że herbarz Kojałowicza zupełnie juʒ przygotowałem do druku, w polskiem tłumaczeniu, i podług rady naszych zacniejszych literatów. Niewiem jescze jak zdrukowaniem będzie, podobno do Lipska pojdzie na ręce P. Bobrowicza, gdyż to jest dopełnienie jego wydania Herbarza Polskiego; – Słyszałem że i Pan Dobř. przygotowuje do wydania, niejakieś źrzódła historycʒne. Będzie to zapewne rzecz niemałego znaczenia. Kronika Bychowca posunęła się naprzód i jest już w kontynuacyi, niezadługo przeszlę ją Panu. – Tymczasem drugi zeszyt przygotowany do druku juʒ mam gotowy. – Zrobiłem skrocony wyciąg z dziejow Narodu Litew. w jednym Tomie, gdyż wielu mi to doradzało, i ta robota skończona. – Niewiem sam co robić z dodatkowem dziełkiem Kojałowicza na końcu przy herbarzu znajdującem się. Są to Miscellanea, które mamy w starem // [**25v**] wydaniu, ale w jednych punktach czyli Artykułach skrócone, w innych, jak w opisie religijnych dziejow odmienione i przeciąglejsze, inne znowu[1] artykuły nieznane w druku wcale. – Czy przedrukować stare zdopełnieniem podług tych. – Czy te wydać jak są osóbno, bo z herbarzem niemają zadnego związku? – Proſzę o radę. – Herby zrysowałem na osobnych Tablicach, aby można było Litografować, te zaś ktore są w Polskim herbarzu, opuściłem dla niepowtarzania rzeczy juʒ ogłoſzonych. – Tego lata zamierzam podróż odbydʒ do Puszczy Białowiezkiej, gdzie mamy przy pomocy Pana Gubernatora Grodzień. Waskowa odkopywać, może najstarożytniejsze Kurhany, odkryte w ostępie jednym niedawno. –
Polecając się względom i przyjaźni łaskawego Pana Dobrodzieja, mam honor bydʒ

najniʒſzym sługą

Szawry. 1845 Kwietnia 30 d T Narbutt

Podług nauki Pańskiej w liście ostatnim, wezmę pod rożbiór o Zamolxisie i Odynie rzeczy historyi naszej Litew. tyczeć się mogące. –

Bardzo byłbym rad gdybym za posrzednictwem pańskim, jeżeli to obejdzie się[2] bez wielkiej fatygi JEgo, otrzymać pocztą nadesłane wydanie zrzodeł historycznych przez Kniazia // [**26r**] Obeleńskiego w Moskwie i drugiego dzieła w tejze materyi przez Protojereja Gregorowicza w Petersburgu, o ktorych P. pisałes właśnie do mnie. Za pierwſzą pocztą koſzt wyłożony zpodzięką wróciłbym.–[3] //

[1] Ž. galas taisytas.
[2] Įtrp. *się*.
[3] Du paskutiniai sakiniai Narbuto parašyti per du puslapius – viena dalis teksto yra l. 25v, o kita – l. 26r.

Maloningasis Geradary!

Gavau trečiąjį *Lietuvos vaizdo* tomą ir tuoj pat, tuo pačiu paštu, siunčiu jį Ponui Geradariui. Dėl mano darbų pranešu, kad Kojalavičiaus herbyną jau visiškai parengiau spaudai, išverčiau į lenkų kalbą, taip, kaip man patarė mūsų garbingiausi literatai. Dar nežinau, kaip bus su spausdinimu, bet tikriausiai keliaus į Leipcigą pas Poną Bobrowiczių, nes tai yra jo Lenkijos herbyno papildymas. Girdėjau, Pone Geradary, kad ir Tamsta rengi spaudai kažkokius istorijos šaltinius[1]. Be jokios abejonės, tai bus labai reikšmingas darbas. *Bychovco kronika* pasistūmėjo į priekį ir toliau tebespausdinama – netrukus ją Tamstai atsiųsiu. Šiuo metu turiu visiškai parengęs spaudai antrąjį sąsiuvinį. Padariau vienatomę *Lietuvių tautos istorijos* santrauką, nes daug kas mane ragino, ir aš tą darbą jau baigiau[2]. Pats nežinau, ką daryti su papildomu Kojalavičiaus darbeliu, esančiu herbyno gale. Tai *Miscellanea*, kurių turime senąjį leidimą, tačiau kai kurie punktai, tai yra straipsniai, [mūsų variante] sutrumpinti, o kiti, pavyzdžiui, religijos istorijos aprašymas, pakeistas ir papildytas. Yra ir tokių straipsnių, kurie apskritai nebuvo spausdinti. Ar perspausdinti senąjį [tekstą], naujai jį papildžius? O galbūt išleisti atskirai, nes su herbynu neturi nieko bendro? Prašyčiau patarti. Herbus perpiešiau, kiekvieną ant atskiro lapo, kad būtų galima litografuoti. Tuos, kurie spausdinti Lenkijos herbyne, praleidau, kad nereikėtų kartoti jau skelbtų dalykų.
Šią vasarą ketinu vykti į Baltvyžių girią, kur, Gardino Gubernatoriaus Vaskovo[3] padedami, kasinėsime galbūt pačius seniausius pilkapius, neseniai rastus miško tankmėje.

Atsidėdamas maloningojo Pono Geradario dėmesiui ir bičiulystei, turiu garbės būti

Nuolankiausias
Tamstos tarnas
T. Narbutas

Šiauriai, 1845 metų balandžio 30 diena

[P. S.] Kaip kad Tamsta man patarei paskutiniame laiške, patyrinėsiu Zamolksį ir Odiną – kaip faktus, galinčius turėti ryšį su mūsų Lietuvos istorija. Labai būčiau laimingas, jeigu Tamsta galėtum

tarpininkauti (žinoma, jeigu tai nesukels Tamstai didesnių rūpesčių), atsiųsdamas paštu istorijos šaltinių rinkinį, kurį Maskvoje išleido kunigaikštis Obolenskis, ir kitą tos pačios rūšies veikalą – Peterburge išspausdintą archijerejaus Grigorovičiaus; apie juos būtent Tamsta man ir rašei. Su pirmu paštu grąžinčiau visas išlaidas kartu su padėka.

[1] Tai Narbutas sužinojo ne iš paties Daukanto, bet iš Malinovskio, kuris informavo, kad Daukantas ketina spausdinti XV amžiaus Žemaičių teisės paminklus (Malinovskio laiškas Narbutui, Vilnius, 1844 11 20 (12 02), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 595).

[2] Narbutas turėjo omenyje vadinamąją *Trumpąją istoriją*, išėjusią 1847 metais (Teodor Narbutt, *Dzieje narodu Litewskiego w krótkości zebrane z dołączeniem potoku pochodzień ludów narodu Litewskiego i czterech tablic Rodowych xiążąt litewskich*, Wilno: nakładem Rubena Rafałowicza, drukiem Józefa Zawadzkiego, 1847).

[3] Gardino civilinis gubernatorius Fiodoras Vaskovas pats domėjosi istorija, skatino Narbutą rašyti straipsnius apie gubernijos praeitį. Daug informacijos apie Vaskovą yra Gardino zemskinio teismo tarnautojo Alberto Danileckio laiškuose Narbutui (MAB RS, f. 18, b. 185, l. 726–791).

1845 m. birželio 10(22) d. [Peterburgas]

Daukanto laiškas Narbutui

Skeptiškas požiūris į kai kuriuos Narbuto sumanymus ir Kojalavičiaus herbyno spausdinimo Leipcige galimybę. Informacija apie Jurgio Plioterio Žemaičių privilegijų rinkinį

L. 325r–328v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 36–39;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 16)
Originalas. Laiškas rašytas ant 21x18,1 cm
formato herbinio popieriaus.
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 752–759; vert. į liet. k.:
SDR, p. 759–765

[**325r**] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Na szacowne pisma WMWM Pana Dobrodzieja jedne pod dniem 17 zeszłego Marca drugie pod dniem 30 Kwietnia tego roku do mnie adresowane mam honor donieść. Na pierwsze, cieszę się zawsze widząc W. Kapitana w drobrem[1] zdrowiu, byłby Najwyższy[2] łaskawym utrzymaać[3] go i nadal w takowem przy najdłuższych latach. Nekrologu niemogę mu udzielić, gdyż to wieleby mnie czasu kosztowało i to nadaremnie: albowiem S. Pamięci Professor sam miał przez siebie ułożone swoie curiculum vitae, którego niektóre kawałki przedemną czytał, zapewne powierzył one jednemu ze swoich synowcow, który po upłynionym wieku można będzie na swiat[4] wydać. Z P. Wincentym dwa razy widziałem się i po półgodziny rozmawiałem, żałuię mocno iż listy moie zatracił, niechciałbym żeby one w cudzych rękach znajdowały się[5]. Admiruię WMWM Pana Dobrodzieja przeciwzięcia, lecz jeżeli mi się godzi uwagę zrobic, są one za wielkie mianowicie puscic się wodą do Krolewca i Petersburga, taka podruż[6] // [**325v**] nie na szanowny wiek W Kapitana Dobrodzieja, ja jezdziłem wodą i wiem, gdy by WMWM Pan Dobrodziej ogłosiłby drukiem swoie zbiory a po wydaniu onych chciałbys do Rzymu jechac dla obejrzenia Watykanskich rękopismow 12, 13 i 14 wieku tyczący[7] się naszych dziejow, to by było konsequenter jak Niemcy nazywają, bo tam bys wszystko znalazł, co tu Niemcy[8] kryją albo umyslnie potracili, ukrywając swoją hanbę i zbrodnie. Tu daremno przybywać, ponieważ nikogo do manuskryptow niedopuszają[9]. Wielmożny Kapitan chce sam jedyn to uskutecznic, co w innych krajajach[10] 200 lub 300 osob niemogli do dzis dnia wykonać i zamyslasz zdaie się sto lat życ; ja zupełnie jestem względym siebie przeciwnego zdania, bo ja myslę, iż dzis zyię a jutro gnic będę, i dla tego czego sam niemogę natychmiast wykonać, to

[1] Tais. iš *drobem.* Turbūt norėta parašyti *dobrem.*
[2] R. *N* taisyta iš *n.*
[3] Turbūt norėta parašyti *utrzymać* (?).
[4] Įtrp. *i.*
[5] Ž. taisytas.
[6] Pradėta rašyti *pr,* bet ištaisyta.
[7] Turbūt norėta parašyti *tyczących* (?).
[8] Tais. iš *niemcy.*
[9] Turbūt norėta parašyti *niedopuszczają.*
[10] Turbūt norėta parašyti *krajach.*

ustępuię drugiemu, żeby on pospieszył. Moim zdaniem proiekta układać i plany robic na sto lat, jest to nic innego <moim zdaniem> jak próżna fanfaronada, ani też projektujący powinien opierac swoje plany na tym, że po jego smierci ktos drugi w iego slady wstąpi i uskuteczni; albowiem tak jest charakter ludzki zmieny[11], że zadyn ojciec // [**326r**] niemoże upewnic nikogo, że syn iego tak samo będzie myslił i robił jak[12] on, to my aż na to w historyi w przeszłych i terazniejszych wiekow widzimy. Nic zbawieniejszego jak to, gdybys odrzuciwszy wszystko zajął się[13] szczerze wydawaniem swoich zbiorow nie słowami, ale rzeczą samą, tym sposobym położyłbys wengelny kamien dziejow tego narodu, urzeczywiscibys dzieje jego a tym samym zachęciłbys dalszych do poszukiwan i bandan[14]. Ci co niechcą ażeby <ażeby> historyą tego narodu exystowała, bawią W Kapitana już martwią rozmaitemi sposobami ażebys jak najprędzej zblizył się do grobu i zostawił swoie przeciwzięcie nie dokonane, na co zdami się W Kapitan niewraca uwagi, lecz że strony patrzącemu jest rzecz widoczną. Ma Pan jawny dowod na Daniłowiczu, który więcej miał rękopismow nad 2000 jak mnie mówił najwięcej autentykow z Mało Rosyi zebranych, miał przy sobie krewnego P Koreweckiego[15] uczonego człowieka, umarł sam, gdy Korewicki[16] wrocił na trzeci lub 4 dzień dzień[17] więcej ich nieznalazł, pytam się na co się to przydało? Będzie mądry kto się dowie gdzie one się znajduią[18]? i kiedy będą wydane? Rownież W Kapitana praca takim samym porządkiem pojdzie. Gdyby ona była zaczętą, to i tak jeżeli // [**326v**] ona ma wychodzic taką koleją jak dzieje wychodziły, to najmniej potrzeba czasu na taki ogrom jak w szanownym liście swoim wyrażasz[19], trzydziestu lat, czego ja chociaż i młodszy jestem jednak niedożyię, mogę[20] o zakład iść, kiedy mu dla wydrukowania kroniki na kilkunastu arkuszach tyle przeszkod robią, coż będzie kiedy przystąpisz do wielkiego dzieła? Przyznam się że ja już o tym zwiątpiłem[21] i dla tego pioro[22] do kałamarza odłożyłem jak WMWM Pana Dobrodzieja[23] brat jego P. Sowietnik mógł o tym upewnic, albowiem zdrowie niszczyc i życie skracac dla próżnych[24] projektow niewarto, a co się zrobiło i straciło to niech będzie na chwałę Panu[25] Bogu.

Na drugie pismo. Wielce obowiązanym jestem WMWM Panu Dobrodziejowi za nadesłane dziełko P Jaroszewicza, rzecz pewna

wyszłoby ono zupełnie w innym duchu gdyby miał pod ręką W Kapitana **Acta Lithuanica**, za które będę się starał jemu wywdzięczyc się – Zrzódeł do Dziejow Polskich 1 tom wydany p M. Grabowskiego i A. Przezdzieckiego mam, lecz dalszych nieposiadam i niechcę W Kapitana naobciążać wydatkami tym więcej nielubię że oni akta fałszuią jak otym jemu donosi//[**327r**]łem, rzecz pewna że P. Malinowski może tego niebędzie robił, ponieważ w krytyce listow Zygmunta Augusta okazał się bezstronnym. Dziwi mię mocno że W Kapitan uszczuplasz swoie zbiory, to jest że chcesz herbarz Polski Kojałowicza a razym i herby przez siebie nowo odkryte odesłac Bobrowiczowi a nie zyczysz sobie azeby[26] umiejscic w swoich aktach na koncu lub napoczątku co uczyniłoby cały tom nader ciekawy, jabym jeszcze kilka nowych i ciekawych Litewskich[27] dostarczył jak Xiążęcych tak też[28] najbiedniejszej szlachty, to jest, wazalow wyższej[29] szlachty, jak tylko odrzucasz od siebie tę pracę, to ja dla drugich darmo pracowac niemyslę. Co się tycze herbow Litewskich to się jeszcze pokazuie: w roku 1639 w ograniczeniu dóbr[30] Dudinskich Podkomorzego Brzeskiego ż Jwiejskimi dobrami Kasztelana Trockiego Kiszki w Oszmiańskim powiecie powiedziano między innemi: „przeszedłszy łoh łozowy nad brzegami łochu przy scienie z prawego „boku dąb, a na dębie przy starych klejnach nowy znak krzyż i trzy „wręby, od tego dębu prosto scianą w lesie trzebioną ku „uroczyszczu[31] Jezowu znakami gęstemi zobu stron zdawna po trzy „wręby na drzewach położonemi nieopodal pierwszego Dębu na scienie „po prawej ręce dąb na nim dawno // [**327v**] naciosane i zarosłe „krzyże i podkowy a teraz ponowione znaki krzyż i trzy wręby“ dalej

[11] Turbūt norėta parašyti *zmienny* (?).
[12] Tais. iš *iak.*
[13] Įtrp. *się.*
[14] Sic!
[15] Sic!
[16] Sic!
[17] Antrą kartą parašytas tas pats žodis.
[18] Tais. iš *znajduię.*
[19] Prad. rašyti *wyz,* bet ištaisyta.
[20] Tais. iš *może.*
[21] Sic!
[22] Tais. iš *biora* (?).
[23] Ž. taisytas.
[24] Įtrp. *ch.*
[25] Prad. rašyti *B,* bet ištaisyta.
[26] Tekstas *odesłac Bobrowiczowi a nie zyczysz sobie azeby* įtrp.
[27] Ž-į prad. rašyti *do,* bet ištaisyta.
[28] Tais. iš *tek.*
[29] Tais. iš *wyżu.*
[30] Tais. iš *dubr.*
[31] Sic!

pisze „od tego kopca tąż ścianą na krzywioną na której środku drzewo klonowe wielkie z staremi naciosami a teraz nacięto znaki krzyż i topor“ dalej pisze „a nieopodal na scianie drugi dąb na nim krzyż i trzy wręby i podkowa z trzema krzyżami.“ dalej „od lasow Czapunskich znak na tejże Olsie podkowa z trzema krzyzami“. Ztąd pokazuie się dawność i prostota Litewskich herbow albowiem niemi musieli oznaczac barcie swoie i granice swoich majątkow, własnie podkowa z trzema krzyzami jest herb Kiszkow[32], ktorzy pochodzą czyli też dawniej nazywali się Białych familia zupełnie rożna od Polskich, bo Ciechanowiec był i na polesiu. Mojego[33] rękopisma herbarza żadnym sposobym proszę nieodsyłac P. Bobrowiczowi. Bożej moj Boże, wszystko[34] W Kapitana durzą i chcą wiecznie mieszac dzieje z korony z naszemi! żeby swiat uczony niewiedział że jest jeszcze narod. Dzieła Xięcia Obolenskiego nieprzysyłem dla tego, iż trzeba sprowadzic z Moskwy kosztuie one 5 rub sre. bez poczty, zawiera same tylko negocyacye Zygmunta Augus//[**328r**]ta i Batorego, można uważac jego dzieło za kontinuacyą Muchanowa, spodziewam się na aukcyonie Biblioteki S. pamięci Anastazewicza[35] kupic, który[36] musi prędzej lub pozniej nastąpic.
X Hregorowicza także niemogę tą razą[37] przysłac, chociaż i wydrukowana, jednak Cesarzowi niepodniesiona, do poki nie podniosą do puty niemogą przedawać, to dzieło będzie ciekawe[38] między innemi[39] prawa Koscielne obrządku Greckiego przez Swidrugajłę[40] nadane, więc zdanie P. Daniłowicza upadło że w Litwie tylko za Kazimierza zaczęto pisac prawa. w Litewskim Archiwie od Bożego Narodzenia dwoch piscow z Archiograficznej Komissyi ciągle piszą kopije i X. Hregorowicz często bywa mianowicie przywileje i fundacye Greckiego wyznania[41] i tak jedyn pisarz spisuie Ruskie a drugi Łacinskie. X. Hrehorowicz będzie wydawał Ruskie a P Wostokow Lacinskie tyczące się samej Litwy[42]. Kto zwleka ten zawsze traci Pan sam to przyznasz. Ja żadnego dzieła niepiszę tylko ma[43] zbior przywilejow Zmudzkich S. pamięci Jerzego Platera zostawiony, ten chciałbym kiedykolwiek wydać i iego imieniowi poswiecic[44] dla przekonania że w[45] Litwie daleko było większa wolność ludu nizeli w Koronie, i ze Pola//[**328v**]cy[46] wprowadzili tą niewolę jaką dzis widzimy, ażeby zbic te basni jakie najpozniejsi

pisarze trzymający się Polskich rzódeł powturzyli. – Pierwszy Tom Hrehorowicza zawięra[47] dokumenta 14 i 15 wieku, on rzadkie i drukowane powtarza, w Poznanskim wydaniu Statutu Litewskiego przywilej Łacinski Polesiowi dany p Alexandra, okazał[48] się zfałszowanym w Archiwum Litewskim znalazł Ruski zupełnie odmienny, więc kazał spisać. Chciałbym wiedziec jakie lata obejmuią sposzyty 1 i drugi W Kapitana? mam kilka kopij Witowda na niektore fundacye jakto na Trockie i Wielskie Probostwa, w większą Michała wnuka Kiejstuta w Lacinskim języku Autentyk posiadał. S. P. Onacewicz i mnie udzielił kopią spisac. Nic mnie tak niekórci jak to[49] zeby manuskrypt[50] moj Kojełowicza[51] niezginął z sexternami, i nic nieżyczę[52] goręciej jak to, ażeby je znowu otrzymał do rąk swoich, kiedy już wszystko przepadło, przynajmniej[53] żeby znak został u krewnych że pracowałem niełajdaczyłem. Przytym życząc mu zdrowia i jak najdłuższych lat mam honor zostawac z naywyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana
10 Junij 1845 Dobrodzieja najniższym Sługą
S Dowkont.

[a]-P. S. Przywilej Zygmunta Kiejstutowicza znalazł się w Pub. Bibliotece tylko niemogłem jej skopiować. -a[54] //
[a]-NB. Bulli i przywilejow żądanych przez niego niema, bo zaginęły[55], same tylk[56] dawne rejestra. -a[57]

[32] Prad. rašyti *Kir*, bet ištaisyta.
[33] Įtrp. *go*.
[34] Turbūt norėta parašyti *wszyscy* (?).
[35] Įtrp. *na*.
[36] Tais. iš *ktora*.
[37] R. *r* tais. iš *z*.
[38] Tais. iš *ciekawy*.
[39] R-ės *nn* turi ne keturias, bet tris kojeles.
[40] Sic!
[41] Tais. iš *wyzwanie*.
[42] Prad. rašyti *li*, bet ištaisyta.
[43] Turbūt norėta parašyti *mam*.
[44] Turbūt norėta parašyti *poswięcic* (?).
[45] Ž. *w* įtrp.
[46] Prad. rašyti *Poia*, bet ištaisyta.
[47] Sic!
[48] Ž-į prad. rašyti *zr*, bet ištaisyta.
[49] Ž-iai *jak to* įtrp.
[50] R. *n* tais.
[51] Sic!
[52] Tais. iš *nieczyczę*.
[53] R. *m* turi tik dvi kojeles.
[54] Rankraštyje šis tekstas yra l. 328v paraštėje.
[55] R. *z* taisyta.
[56] Turbūt norėta parašyti *tylko*.
[57] Rankraštyje šis tekstas yra l. 327v paraštėje.

Maloningasis Geradary,

Turiu garbės atsakyti į pagarbos vertus Maloningojo Pono Geradario laiškus, – vieną, man rašytą praėjusio kovo 17 dieną, o antrą – šių metų balandžio 30 dieną. Į pirmąjį. Guodžiuosi visad matydamas Maloningąjį Kapitoną sveiką, būk Aukščiausiojo malone Tamsta toks kuo ilgiausius metus. Nekrologo Tamstai pateikti negaliu, nes tai atimtų man daug laiko ir visiškai be reikalo, nes amžiną atilsį Profesorius pats buvo pasirašęs savo *curriculum vitae*[1], kurio pavienes ištraukas man skaitė; tikriausiai jį bus patikėjęs vienam iš savo sūnėnų, ir po kurio laiko jį bus galima išleisti[2]. Su Ponu Vincentu[3] mačiausi du kartus, ir šnekėjomės po pusvalandį, labai apgailestauju, kad prarado mano laiškus[4], nenorėčiau, kad jie būtų svetimose rankose. Žaviuosi Pono Geradario sumanymais, tačiau, jeigu man dera padaryti pastabą, – jie per dideli, būtent plaukti į Karaliaučių ir Peterburgą, – tokia kelionė ne Maloningojo Geradario Kapitono garbingam amžiui, esu plaukiojęs ir žinau. Jei, Maloningasis Pone Geradary, išspausdintum savo rinkinius, o paskui norėtum keliauti į Romą pasižiūrėti XII, XIII ir XIV amžių Vatikano rankraščių, susijusių su mūsų istorija, tai būtų *konsequenter*[5], kaip sako vokiečiai, nes ten rastum viską, ką čia vokiečiai slepia arba tyčia sunaikino, dangstydami savo smurtavimus ir nusikaltimus. Čia važiuotum veltui, nes nieko prie rankraščių neprileidžia. Maloningasis Kapitone, nori vienas padaryti tai, ką kituose kraštuose du ar trys šimtai žmonių iki šiol negalėjo įveikti, ir, matyt, ketini gyventi šimtą metų; apie save aš visai kitos nuomonės: aš manau, kad šiandien būsiu, rytoj pūsiu, todėl ko tuojau pats negaliu padaryti, užleidžiu kitam, kad jis paskubėtų. Mano nuomone, kurti projektus ir ruošti planus šimtui metų – tuščias pagyrūniškumas, ir sumanymų kūrėjas neturi savęs apgaudinėti, kad po jo mirties kas kitas eis jo pėdomis ir vykdys [jo planus]; žmonių būdas yra toks nepastovus, kad nė vienas tėvas negali niekam tvirtinti, jog jo sūnus taip manys ir darys, kaip jis; šitai mes aiškiausiai matome iš praėjusių ir dabartinių amžių istorijos. Išganingiausia būtų, kad, viską metęs, iš tikrųjų imtumeis leisti savo rinkinius ne žodžiais, o darbais, taip padėtum šios tautos istorijos kertinį akmenį, iškeltum į aikštę jos istoriją ir kartu paragintum ją

tyrinėti kitus. Tie, kurie nenori, kad egzistuotų šios tautos istorija, gaišina Maloningąjį Kapitoną, vargina visokiais būdais, kad greičiau numirtum ir paliktum neįgyvendintą savo sumanymą; į tai, man regis, Maloningasis Kapitone, nekreipi dėmesio, bet žiūrinčiam iš šalies šitai akivaizdu. Gali, Pone, įsitikinti iš Danilavičiaus pavyzdžio, kuris, kaip man sakėsi, turėjo daugiau kaip du tūkstančius rankraščių, daugiausia originalų, surinktų iš Mažosios Rusios, laikė pas savo giminaitį Poną Korevickį, mokytą žmogų, o kai mirė vienas, Korevickis grįžo trečią ar ketvirtą dieną ir [dokumentų] neberado. Klausiu: kam jų prisireikė? Ar atsiras gudruolis, kuris sužinos, kur jie yra? Ir kada jie bus išleisti? Ir su Maloningojo Kapitono darbu taip bus. Net jeigu jis jau būtų pradėtas ir eitų taip, kaip istorija buvo leidžiama, tai tokiam milžiniškam leidiniui reikėtų, kaip savo pagarbos vertame laiške rašai, mažiausiai trisdešimties metų – nors aš ir jaunesnis, bet nesulauksiu pabaigiant. Galiu lažintis, jeigu Tamstai, spausdinant keliolikos lankų kroniką[6], tiek daro kliūčių, tai kas bus, kai imsiesi didelio veikalo? Prisipažįstu, kad [šiuo darbu] aš jau suabejojau ir todėl padėjau plunksną į šalį, kaip apie tai Maloningajam Geradariui turėjo pranešti Tamstos brolis Ponas Patarėjas[7], nes ardyti sveikatą ir trumpinti gyvenimą tuštiems projektams neverta, o kas jau padaryta ir prarasta, tebūnie Pono Dievo garbei.

Į antrąjį laišką. Labai esu dėkingas Maloningajam Ponui Geradariui už atsiųstą Pono Jaroševičiaus veikalėlį, aišku, jis būtų išėjęs visai kitokia dvasia, jei [autorius] būtų turėjęs Maloningojo Kapitono *Acta Lithuanica*; už jį pasistengsiu Tamstai atsidėkoti. *Lenkijos istorijos*

1 Gyvenimo kelias, t. y. biografija (*lot.*).

2 Narbutui pavyko užmegzti ryšius su Onacevičiaus palikimo paveldėtojais – sūnėnais Vaclovu ir Jaroslavu Onacevičiais. Gavo Narbutas ir istoriko testamento nuorašą, kuriame, deja, jo vardas nebuvo paminėtas (Ignoto Onacevičiaus testamentas (nuorašas), MAB RS, f. 18, b. 185, l. 665–666). Testamento originalas, kaip minėta, dabar saugomas Sankt Peterburge, Puškino namuose, tarp kitų Onacevičiaus rankraščių. Žr. p. 79, 51 komentarą.

3 Vincentu Narbutu.

4 Žr. p. 499, 1 komentarą.

5 Nuosekliau (*vok.*).

6 *Bychovco kroniką.*

7 Friderikas Narbutas.

šaltinių pirmą tomą, išleistą M. Grabovskio ir A. Pšezdzeckio, turiu, bet tolesnių neturiu ir nenoriu Maloningojo Kapitono apkrauti išlaidomis, juo labiau kad nemėgstu, kai jie klastoja aktus, kaip apie tai Tamstai rašiau. Galimas dalykas, kad Ponas Malinovskis to nedarys, nes rašydamas Žygimanto Augusto laiškų [publikacijos] kritiką buvo objektyvus. Aš labai stebiuosi, kad, Maloningasis Kapitone, liesini savo rinkinius, t. y. nori Kojalavičiaus Lenkijos herbyną[8] ir savo naujai rastuosius herbus pasiųsti Bobrowicziui, o nežadi įdėti savo aktų pabaigoje arba pradžioje, – iš to susidarytų ištisas labai įdomus tomas. Be to, aš dar atsiųsčiau kelis naujus bei įdomius lietuviškus herbus, ir kunigaikščių, ir vargingiausių bajorų, t. y. aukštesnės bajorijos vasalų; jei šio darbo nesiimi, tai kitiems aš veltui dirbti neketinu. Dėl Lietuvos herbų – jų dar išaiškėja: 1639 metais atribojant Brastos pakamario Dūdų valdas nuo Trakų kašteliono Kiškos Yvijos valdų Ašmenos paviete, tarp kitko pasakyta: „perėjus karklynų slėnį, jo pakraštyje, prie ribos dešinėje, ąžuolas, o ąžuole prie senųjų žymių naujas kryžiaus ženklas ir trys įkirtimai, nuo šio ąžuolo [einant] tiesiai miške iškirsta riba Jezovo link, iš abiejų pusių – dažni senoviniai ženklai – po tris įkirtimus medžiuose, netoli pirmojo ąžuolo, ant ribos, dešinėje ąžuolas, jame seniai įkirsti ir apaugę kryžiai bei pasagos, dabar ženklai – kryžius ir trys įkirtimai – atnaujinti"; toliau rašoma: „nuo šio ribоženklio tąja kreiva riba [einant], jos viduryje didelis klevas su senais įkirtimais, o dabar įkirsti kryžiaus bei kirvio ženklai"; dar toliau rašoma: „o netoli ant ribos kitas ąžuolas, jame kryžius ir trys įkirtimai bei pasaga su trimis kryžiais"; toliau: „nuo Čepūnų miško ženklas tame pačiame alksnyne – pasaga su trimis kryžiais". Iš čia matyti lietuvių herbų senumas ir paprastumas, nes jais turėjo žymėti savo dreves ir savo dvarų ribas, būtent pasaga su trimis kryžiais yra Kiškų herbas, kurie yra kilę, o tiksliau – iš seno vadinosi Bialais. Ši giminė visiškai skirtinga nuo lenkų, nes Cechanovičių buvo ir Polesėje. Mano herbyno rankraščio Ponui Bobrowicziui prašom jokiu būdu nesiųsti. Dieve, mano Dieve, Maloningąjį Kapitoną visi apgaudinėja ir nori amžinai suplakti Karūnos istoriją su mūsiške, kad mokslo pasaulis nežinotų, jog yra dar tauta! Kunigaikščio Obolenskio veikalo nesiunčiu, nes reikia

užsisakyti iš Maskvos, jis kainuoja penkis rublius sidabru be pašto [išlaidų], jame tėra tik Žygimanto Augusto ir Batoro ūkiniai dokumentai, šį veikalą galima laikyti Muchanovo [leidinio] tęsiniu; tikiuosi jį pirkti per amžiną atilsį Anastasevičiaus bibliotekos varžytynes, kurios anksčiau ar vėliau turi būti.
Kunigo Grigorovičiaus [knygos] taip pat dabar negaliu atsiųsti, nors ji jau išspausdinta, tačiau Imperatoriui neįteikta. Kol jos neįteiks, tol negali pardavinėti. Šis veikalas bus įdomus dar tuo, kad čia paskelbtas graikų apeigų Bažnyčios teisynas, duotas Švitrigailos, todėl Pono Danilavičiaus nuomonė, kad Lietuvoje tik Kazimiero laikais imti rašyti teisynai, yra paneigta. Lietuvos archyve[9] nuo Kalėdų du Archeografijos komisijos raštininkai visą laiką nurašinėja (ir Kunigas Grigorovičius dažnai lankosi[10]), būtent privilegijas ir fundacijas graikų tikėjimui, – vienas raštininkas nurašinėja rusiškas, o kitas – lotyniškas. Kunigas Grigorovičius leis rusiškas, o Ponas Vostokovas[11] – lotyniškas, susijusias su Lietuva. Kas delsia, tas visuomet pralaimi, – pats, Pone, šitai pripažinsi. Aš jokio veikalo nerašau, teturiu amžiną atilsį Jurgio Plioterio Žemaičių privilegijų rinkinį, kurį, dedikuodamas šiam asmeniui, norėčiau kada nors išleisti, kad galima būtų įsitikinti, jog Lietuvoje žmonės turėjo didesnę laisvę negu Karūnoje ir kad lenkai įvedė tokią vergiją, kokią nūnai matome, bei išsklaidyti pasakas, kartojamas vėlesnių rašytojų, kurie remiasi lenkų šaltiniais. Pirmajame Grigorovičiaus tome yra XIV ir XV amžių dokumentai, jis pakartoja ir retus spausdintus. Poznanėje išleistame Lietuvos Statute lotyniška Aleksandro privilegija, duota Polesei, pasirodo, suklastota, Lietuvos archyve rado rusišką, visiškai skirtingą, ir liepė nurašyti. Norėčiau sužinoti, kuriuos metus apima Maloningojo Kapitono pirmas ir antras sąsiuviniai? Turiu kelis

[8] Be abejonės, Daukantas suklydo – turėtų būti: „Lietuvos herbyną“.

[9] Tai yra Lietuvos Metrikos saugyklose Valdančiojo senato III departamento I skyriuje.

[10] Apie Grigorovičių žr. p. 501, 10 komentarą.

[11] Aleksandras Vostokovas (1781–1864) – garsus rusų kalbininkas, poetas, folkloristas, bibliografas, archeografas. 1841–1842 metais jis parengė spaudai Aleksandro Turgenevo *Istorinių aktų* (žr. p. 325, 5 komentarą ir p. 393, 9 komentarą) leidinį.

nuorašus – Vytauto fundacijų, tarp jų Trakų ir Veliuonos klebonijoms; svarbią Mykolo, Kęstučio anūko, lotynų kalba, jos originalą turėjo amžiną atilsį Onacevičius ir man leido pasidaryti nuorašą[12]. Labiausiai man rūpi, kad tik mano Kojalavičiaus rankraštis su seksternais nežūtų, ir nieko taip netrokštu, kaip juos atgauti, jeigu jau viskas dingo, tai nors pas gimines ženklas liktų, kad dirbau, netinginiavau.
Šia proga linkėdamas Tamstai sveikatos ir kuo ilgiausių metų, lieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
S. Daukantas

1845 metų birželio 10 diena

P. S. Žygimanto Kęstutaičio privilegija atsirado Viešojoje bibliotekoje, tik negalėjau jos nurašyti.
[P.P.S.] N. B. Tamstos prašomos bulės ir privilegijų nėra, nes žuvo, [teliko] vien seni registrai.

[12] Apie šios privilegijos nuorašą žr. šio leidinio p. 127,64 komentarą.

1846 m. vasario 4(16) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Pranešimas apie Bychovco kronikos pasirodymą, Šiaurių dvaro muziejaus ir bibliotekos papildymą naujais rinkiniais, Eustachijaus Tiškevičiaus steigiamą Lietuvos muziejų

L. 29r–30v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 21,7x17 cm formato popieriaus be fabriko ženklo

[29r] **Szawry 1846. Lutego 4.**

Ostatni list pański którym uszczęśliwiony byłem doszedł mię w Julii roku przeszłego, zgromadziłem żądane xiążki i wysłałem w pierwſzych dniach Septembra, przez ręce sąsiada pewnego, który wręczył Panu Adamowiczowi, jadącemu do S. Petersburga, dla przyjęcia miejsca w jakiemś zakładzie[1] naukowym. Odtąd przerwała się między nami korrespondencja. Czekałem na wyjście z druku Kroniki Bychowca czyli Litewskiej, tak dawno zapowiedzianej i ledwo przeledwo dziś wyszłej. Ja za radą pańską wſzedłem z Żydami w stosunki o wydrukowanie i haniebnie się zawiodłem na ich nieakuratności. – Teraz dalsze wydawanie pomników zaczynam, inną drogą, każdy zeſzyt będzie mi koſztował rub. sr̄. 200, które się zwrócą z wyprzedaży exemplarzów, a tym czasem, następny zeszyt wraz pójdzie pod praſsę drukarską. Zasiągnąwſzy więc kredytu małego u Typografa niebędzie przerwy w wydawaniu pomników. – Donoſzę że moje zapasy zbogaciały nowych zrzódeł historycznych // [**29v**] nabyciem: a mianowicie medale i monety starej daty Litewskie, które zdobiły swiątynie bogów, zawieſzone będąc u posągow, potem uniesione przez Skandynawow, znalazły się dziś w Gabinetach Kopenhagi, Sztokolmu i osób tamecznych prywatnych, one wykazują imiona xiążąt, bogów, i byt narodu na lat 50 przed Chrystusem pod tem[2] co dzis nazwaniem Rzymianow znajomego. Posąg bogini Lajma nad jeziorem Gopłem niedawno, znaleziony, Chorągwi Utenesa napis oryginalny Litewski; alfabet tego pisma, ktore w 3cim[3] Tomie Dziejow Litew. pomieściłem, To wſzystko w rysunkach autentyczných i facsimilach, posiadam, z wykładem P. Tadeuſza Wolańskiego, który pierwſzy wytłumaczył napisów znaczenia, posiadając języki starożytne i wſzystkie dyalekta Litewskiego. Co więcej całą legendę odkryto w języku Jadźwingów, na złotym pucharze w gabinecie starozytności w Wiedniu będącym, której nikt od pół wieku niezrozumiał chociaż litery są Greckie. Ten P. Wolański, jest // [**30r**] pierwſzym archeologiem dziś do pomników dotąd nieodgadnionych, naſz rodak i bardzo udzielający się. Druga nowina pocieſzna dla Litwinów: – Pan Hrabia Tyſzkiewicz, (Eustachi), kupuje dom w Wilnie, w którym pomiescza Muzeum Litewskie, a my co tylko mamy w tym celu, w

nim składamy[4], na użytek potomności i chlubę narodu. Pan Hrabia często pisuje do mnie, teraz nabył 8. tek in folio rękopismow własnoręcȝ. s. p. Ign. Daniłowicza, sciągających się do wykładu hystoryi litewskiej. Mnóstwo takoż dyplomatów czyli Kopij z onych, p tegoż nieboszczyka są u nas pod ręką. – Spodziewam się ze szanowne imie Pana Dobrodzieja zostanie w Muzeum Litewskiem, między pierwſzymi wśpieraczami[5] tego zakładu. Już od następnej wiosny pocznie się uisczać ofiara Pana Tyſȝkiewicza. –
Co do moich robot: nieprożnuję zawſze ślęczę nad historyą i pomnazam moje raptularze. – Oddałem do druku skrocony źbiór // [**30v**] Dziejow Litewskich Panu Marcinowskiemu ale cóś opieſzale chodzi koło tego. – Do różnych pisemek źbiorowych na żądanie udzielam krótkie artykuły z mego przedmiotu a dla rozerwania mysli, Don Kiſzota tłumaczę, kiedy nie kiedy biorąc się za jego. – Posyłam Panu Dobrodziejowi w ofierze Exemplarȝ Kroniki Litewskiej, oraz exemplarze Ondyny z roku zaprzeſzłego, tegorocznej jescze nierozpoczęto[6], a przeſzłorocȝnej niewydano jescze ostatniego zeſzytu. – Ta[7] póȝniej będę służył. – Proſzę udzielić mi wzajemnie wiadomości literackich, co[8] Pan nabyłeś na licytacyi po S. p. Anastasewiczu? Jak zdrowie i powodzenie idzie? Proſzę mieć przekonanie o mojej sczerej przyjaźni, wdzięczności dozgonnej i szacunku najwyżſzym ku pańskiej osobie

Sługa Najniȝszy T Narbutt

[a-] P. S. Herbarz Kojałowicza przygotowywa się w osobnym[9] odpisie do druku razem z Miscellaneami, wsſystko po polsku przetłumaczyłem. W Lipsku mają drukować.[-a10] //

[1] Ž. taisytas.
[2] Tais. iš *tym.*
[3] Ž. taisytas.
[4] R. *s* tais. iš *z.*
[5] R. *r* tais. iš *z* (?).
[6] Ž. taisytas.
[7] Sic!
[8] Ž. taisytas.
[9] Tais. iš *osobnem.*
[10] Rankraštyje šis tekstas yra l. 30v paraštėje.

Šiauriai, 1846 metų vasario 4 diena

Paskutinis mane nudžiuginęs Tamstos laiškas atėjo praėjusių metų liepos mėnesį. Surinkau [Tamstos] prašytas knygas ir rugsėjo mėnesio pradžioje išsiunčiau per vieną savo kaimyną, kuris įteikė jas Ponui Adamovičiui[1], vykstančiam į Sankt Peterburgą užimti vietos kažkokioje mokslo įstaigoje. Nuo to laiko korespondencija tarp mūsų nutrūko. Laukiau pasirodant *Bychovco*, t. y. *Lietuvos, kronikos*, taip seniai žadėtos ir vargais negalais vos šiandien pasirodžiusios[2].
Paklausiaũ Tamstos patarimo, užmezgiau santykius su spaustuvininkais žydais ir jaučiu esąs niekingai apgautas dėl jų nekruopštaus darbo.
Dabar toliau imuosi leisti paminklus, tik jau kitaip. Kiekvienas sąsiuvinis man kainuos po 200 rublių sidabru, kuriuos, išpardavęs egzempliorius, susigrąžinsiu, o po to tuoj pat spausdinsiu kitą sąsiuvinį. Iš spaustuvininko paėmęs nedidelį kreditą, galėsiu paminklus leisti be pertraukos.
Pranešu, kad savo kolekciją papildžiau naujais istorijos šaltiniais, o būtent: senoviniais Lietuvos medaliais ir monetomis, kuriais puošdavo dievų šventyklas (juos kabindavo ant stabų), o vėliau išsigabeno skandinavai, dabar jie saugomi Kopenhagos, Stokholmo kabinetuose arba pas tenykščius privačius asmenis; iš jų matyti kunigaikščių, dievų vardai ir tautos gyvenimas 50 metų prieš Kristaus gimimą, t. y. tais laikais, kurie dabar yra vadinami romėnų [epocha]; dievaitės Laimos stabu, neseniai rastu prie Goplo ežero[3]; originaliu lietuvišku Utenio vėliavos užrašu; alfabetu rašto, kurio [pavyzdį] paskelbiau trečiajame *Lietuvių [tautos] istorijos* tome[4]. Turiu tų dalykų autentiškus piešinius ir faksimiles su Pono Tadeuszo Wolańskio[5] vertimu, kuris pirmasis iššifravo tuos užrašus, nes moka senovės kalbas ir visus lietuvių kalbos dialektus. Dar daugiau – rasta visa legenda, parašyta jotvingių kalba, ant aukso taurės, kuri saugoma Vienoje, senienų kabinete. Jau pusė amžiaus to užrašo niekas negalėjo iššifruoti, nors jis ir buvo parašytas graikiškomis raidėmis. Tasai Ponas Wolańskis šiandien yra žymiausias archeologas, iki šiol neišaiškintų paminklų šifruotojas; jis – mūsų tautietis, labai geranoriškas. Antra maloni lietuviams naujiena. Ponas Grafas

Tiškevičius (Eustachijus) perka Vilniuje namus, kuriuose kurdina Lietuvos muziejų, o mes, ką tik tinkamo turime, ten aukojame – palikuonių naudai ir tautos garbei. Ponas Grafas dažnai man rašo, dabar įsigijo aštuonis aplankus *in folio* rankraščių, rašytų paties amžiną atilsį Ignoto Danilavičiaus, surinktų Lietuvos istorijai išaiškinti. Daugybė diplomų arba jų nuorašų, taip pat priklausiusių velioniui, yra pas mus po ranka. Tikiuosi, kad gerbiamas Pono Geradario vardas liks Lietuvos muziejuje tarp pirmųjų jo rėmėjų. Jau kitą pavasarį pradės įsikūnyti ši Pono Tiškevičiaus auka[6].

[1] Galbūt Narbutas mini Adomą Ferdinandą Adamovičių (*Adamowicz*, 1802–1881), Vilniaus universiteto auklėtinį, medicinos mokslų daktarą, Vilniaus medicinos ir chirurgijos akademijos profesorių, nuo 1841 metų – Vilniaus medicinos draugijos pirmininką, garsėjusį puikia biblioteka ir istorijos pomėgiu. Tačiau labiau tikėtina, kad šis asmuo – tai Narbuto rankraštiniame palikime minimas Lydos zemskinio teismo pirmininkas (prezidentas) Stanislovas Adamovičius, suteikęs *LTI* autoriui ne vieną istorinį dokumentą. Žr. taip pat p. 130.

[2] *Kronika Litewska: Pomniki do dziejow Litewskich. Pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, orcheograficznym i t. p. Z różnych rękopisnych lub rzadkich wydań dziejopisów, tudzież dyplomatów i dalszych zabytków przeszłości odkrytych, w archiwach tajnych Królewieckich, tudzież w archiwach ryskich i innych krajowych. Zebrane przez Teodora Narbutta, z ryciną i facsimile*, Wilno: nakładem Rubena Rafałowicza, księgarza Wileńskiego, 1846.

[3] Dievaitės Laimos stabo atradimas Narbutą nepaprastai sudomino. Savo hipotezes dėl to išsakė parankiniame *LTI* pirmo tomo egzemplioriuje (MAB RS, f. 17, b. 244/1, l. 55). Plačiau apie tai žr.: Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 2, p. 462 (paaiškinimas nr. 29).

[4] Trečiajame *LTI* tome Narbutas paskelbė senovės lietuvių rašto pavyzdį, paimtą iš Luko Davido kronikos. Plačiau apie tai žr.: Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 3, p. 420–427.

[5] Narbutas turėjo omenyje Tadeuszo Wolańskio, garsaus to meto Poznanės kolekcininko, numizmato, tyrimus, rėmėsi jo knyga: Tadeusz Wolański, *Listy o starożytnościach sławiańskich*, zbiór pierwszy, Gniezno: czcionkami Ernesta Günthera, 1845, parašyta laiškų forma. Dauguma tų laiškų buvo adresuota tiesiogiai Narbutui. Plačiau apie tai žr.: Reda Griškaitė, „Keletas minčių jau pasirodžius pirmam *Lietuvių tautos istorijos* tomui lietuvių kalba“, p. 447–449.

[6] Iš tikrųjų šią informaciją Narbutui suteikė pats Eustachijus Tiškevičius. Narbutą ji labai suintrigavo. Bene ryškiausiai tai matyti istoriko laiške Renjė: „Gavau Grafo E. Tiškevičiaus

Dėl mano darbo. Neleidžiu laiko veltui: nuolatos plušu prie Lietuvos istorijos ir pildau savuosius užrašus. Ponui Marcinovskiui atidaviau spausdinti sutrumpintą *Lietuvių [tautos] istoriją*, bet kažko nerangiai apie ją sukasi. Kai paprašo, įvairiems leidinėliams iš savo dalyko rašau nedidelius straipsnelius, o kai noriu išsiblaškyti, kada ne kada verčiu *Don Kišotą*.
Ponui Geradariui kaip dovaną siunčiu *Lietuvos kronikos* egzempliorių, taip pat užpraeitų metų *Ondynos*[7] numerius, nes šiais metais dar nepradėta [spausdinti], o praėjusių dar neišleistas paskutinis sąsiuvinis. Juos atsiųsiu vėliau. Savo ruožtu prašyčiau, kad ir Tamsta pasidalytum su manimi literatūros naujienomis. Ką Tamsta įsigijai amžiną atilsį Anastasevičiaus palikimo varžytynėse? Kaip sveikata ir kaip sekasi? Prašau tikėti mano bičiulystės nuoširdumu ir dėkingumu iki grabo lentos bei didžiausia pagarba Tamstos asmeniui

Nuolankiausias tarnas
T. Narbutas

P. S. Kojalavičiaus herbynas (atskiru leidiniu) rengiamas spaudai kartu su *Miscellanea*. Viską išverčiau į lenkų kalbą. Spausdinti turėtų Leipcige.

laišką; praneša, kad Kijeve įsigijo aštuonis didelius aplankus rankraščių, priklausiusių šv. atminties Ignotui Danilavičiui – lyg ir Lietuvos istorija. Renka daug kitų daiktų ir planuoja Lietuvos širdyje, t. y. Gedimino kalne, įrengti muziejų. Turėtų dalyvauti Vilniaus kontraktuose ir nupirkti tam reikalui namą. Netgi rengiame tos įstaigos statutą. Aš visą savo surinktą istorinę medžiagą atiduosiu Lietuvos muziejui. Jeigu pavyktų įgyvendinti šį šventą projektą, parodytume puikų moralinį pavyzdį" (Listy Teodora Narbutta do d-ra Anicetego Reniera w Wilnie (Szawry, 11 Lutego 1846r.), *Kronika Rodzinna*, t. 14, ser. 4, 1888, s. 427).

[7] Tai žurnalas *Ondyna Druskienickich Źródeł*, kuris buvo leidžiamas Gardine 1844–1846 metais. Pagrindiniai leidinio iniciatoriai buvo Ksaveras Volfgangas (*Wolfgang*) ir Albertas Danileckis. Kaip jau minėta, nemažą vaidmenį remiant leidinį suvaidino ir Narbutas. *Ondyna*, patyrusi didelius finansinius sunkumus, galų gale nutraukė savo egzistenciją, nors, anot leidėjų, be Kraševskio *Athenaeum*, tai buvo vienintelis tokio pobūdžio žurnalas Lietuvoje. Apie *Ondyną* žr. taip pat p. 285, 11 komentarą.

1846 m. birželio 24 (liepos 6) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Padėka
už Bychovco kroniką
ir reikalavimas grąžinti
Narbutui paskolintus rankraščius.
Nusiskundimas sveikata.
Pranešimas
apie Dainių egzemplioriaus
išsiuntimą į Šiaurius

L. 329r–330v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 40–41; mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 17) Originalas. Laiškas rašytas ant 27x21 cm formato popieriaus be fabriko ženklo. Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas: Janulaitis, p. 760–763; vert. į liet. k. : *SDR*, p. 760–763; *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha,* parengė Kostas Korsakas ir Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957, p. 382 (fragmentas)

[329r] Wielmożny Mosci Dobrodzieju,

Po długim oczekiwaniu miło mi było przyimować szacowne pismo WMWM Pana Dobrodzieja 4 zeszłego Lutego pisane i przynim Exemplarz ofiarowany Kroniki Bychowca, za którą ofiarę nieskonczenie jemu jestem obowiązany. Cieszyłem się serdecznie że zdrowie W Kapitanowi służy i że Najwyższy pozwala mu zajmować się ulubionym przedmiotym. Mój los był i jest bardzo smutny i dla tego tak pózno odzywam się do niego. W ciągu dziesięciu lat siedząc w Archiwum wilgotnym i zimnym po 8 lub 9 godzin[1] prawie z miejsca nieruszając się i stężały od wilgotnego zimna tak dalece iż całą godzinę pozniej idąc niemogłem czucia w nogach odzyskać; ztąd nabyłem chorąby[2], ktorej i doktorowie niezgadują: albowiem w Wigilią Trzech Królow rzuciła się krew do głowy, tak dalece, iż zdawało się iż zwarijuję, albo drugiego dnia niedoczekam[3] i ledwo nieledwo przy pomocy doktorow w ciągu czterech miesięcy przyszedłem do siebie, iż mogłem chodzic, z tej choroby dostałem wielkie osłabienie nerwow, iż ziarno grochowe padając mnie przerażało, do do[4] tego ból nog mianowicie jednej, ktora[5] idącemu wielki ból sprawuie // [329v] nad kilkaset krokow dalej iść niemogę od bolu i tak do dzis dnia męczę się. Doktorowie powiadają, że to podagra; lecz ja ani półgarca wina w moim życiu <wina> niewypiłem, wygody żadnej nieznałem; bo po moim każdym obiedzie mogłem jeszcze drugi obiad zieść, gdyby się zdarzył. ani moj oyciec ani dziad w lesie żyjąc nietylko niemieli ale nawet niesłyszeli o Podagrze[6]. Do tego nieszczęscia drugą jeszcze chorobę dostałem dowiadując się z listu WMWM Pana Dobrodzieja że mnie sexterna wysłał w[7] 7brze[8] a ja ich do dzis dnia niemam ani Pana Adamowicza dopytac się mogę, przeto najpokorniej proszę Wielmożnego Kapitana Dobrodzieja uwiadomic mię niebawnie, gdzie się wspomniony Adamowicz znajduie, to dla mnie jest drugą chorobą: albowiem straciwszy zdrowie, fortunę i karierę moją przez tę pracę, nietylko niewidzę żadnej korzyści z niej; ale nawet i sam znak moiej krwawej pracy mam tracic, może sam WMWM Pan Dobrodziej[9] wyobrazic co się w moim sercu dzieje, bądz łaskaw jak najprędzej o tym uwiadomic[10] mnie, bo tym ulżysz moj stan opłakany.

Dziękuie serdecznie jemu za wiadomości o P. Wolanskim i Hr. Tyszkiewiczu, z moiej strony to tylko mogę udzielic, że mam 3 tomy spore rozmaity dokumentow tyczących się naszych stron po S. Pamięci Anastazewiczu; // [**330r**] lecz ich niemogę jemu udzielic, do puki[11] mi pierwsze niebędą zwrocone. Znajduie się też wiele ciekawych papierow po S. Pamięci Onacewiczu, chociaż[12] one są nie umnie; lecz jezli, zechce, to mozna będzie dostac. Komissia Archiograficzna[13] wydała w koncu przeszłego roku Tom[14] jedyn in folio zawierający same Litewskie pamiątki najwięcej z Metryk Litewskich kosztuie 2 rubli srebr. Także wyszło w 1845 r w Derpcie i Lipsku, **Erläuterung ȝu den Necrolivonicis** & przez Profes. Kruze, wielce ciekawe dla naszych Dziejow a które może już jemu i wiadome. Więcej tu zadnych Literackich ciekawości nieokazało się. Ja zas z moiej strony proszę W Kapitana mnie uwiadomic jakie dzieła Voigt wydał i jakie w[15] Poznaniu wyszły historyczne księgi. P. Raczynskiego Kodex widziałem, procz Mendogowych i Giedyminowskich reszta niewzbudza wielkiej ciekawosci dlatego iż są te tylko umieszczone negocyacye, ktore z Polakami zaszły, a co sama Litwa z osciennemi narodami negociowała to tają. np drugując[16] Statut 1szy[17] Litewski wydrukowali pieczęci a same dokumenta skryli. albo np w życiu Swidrygieły przez Koȝebue[18] wydanem w Lipsku z samego 1433[19] roku znajduie się 9 dokumentow per extensum wydrukowanych. P Raczynski ledwo 3 umiescił z 1431 r. Proszę też uwiadomic do kogo adresować chcąc miec Kronikę Bychowca, i czy warto prenumerować // [**330v**] dzieło Wapowskiego, co wydaie P. Malinowski.?

[1] Prad. rašyti *dz*, bet ištaisyta.
[2] Sic!
[3] Prad. rašyti *niedoczeg*, bet ištaisyta.
[4] Antrą kartą parašytas tas pats žodis.
[5] Tais. iš *mianowicie*.
[6] Ž-iai *o Podagrze* įtrp.
[7] Ž. *w* įtrp.
[8] Tais. iš *7bra*.
[9] R. *D* taisyta.
[10] Ž. *uwiadomic* įtrp.
[11] R. *u* taisyta.
[12] Pirmoji *c* taisyta.
[13] Ž. taisytas perkėlimo vietoje po r-ės *z*.
[14] Ž. taisytas.
[15] Ž. *w* įtrp.
[16] Turbūt norėta parašyti *drukując*.
[17] Įtrp. *szy*.
[18] Turbūt norėta parašyti *Kotȝebue*
[19] Skaitmuo *4* tais. iš *3*.

Przytym życząc mu zdrowia i pomyslnosci mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem

Wielmożnego Kapitana

Petersburg
24 Czerwca 1846 r.

Dobrodzieja najniższym Sługą
Szymon Dowkont.

P S. Za tyle ksiąg ważnych i pożytecznych mnie ofiarowanych od W Kapitana Dobrodzieja, miło mi nawzajem jemu choc liche piosenki wiejskie w Żmudzkim dialekcie zebrane ofiarować. Za Ondynę którą przy Kronice odebrałem, niemniej dziękuię. //

Maloningasis Geradary,

Ilgai laukus, malonu man buvo gauti pagarbos vertą Maloningojo Pono Geradario praėjusio vasario 4 dienos laišką ir su juo dedikuotą *Bychovco kronikos* egzempliorių, už šią dovaną Tamstai esu be galo dėkingas. Nuoširdžiai džiaugiausi, kad, Maloningasis Kapitone, esi sveikas ir kad Aukščiausiasis leidžia užsiimti pamėgtu dalyku. Mano likimas buvo ir yra labai liūdnas, ir dėl to taip vėlai Tamstai atsakau. Sėdėdamas jau dešimtį metų drėgname ir šaltame archyve, po aštuonias ar devynias valandas beveik neatsikeldamas iš vietos, taip baisiai sustingdavau nuo drėgno šalčio, kad paskui eidamas visą valandą nejausdavau kojų; taip gavau ligą, kurios patys daktarai neatspėja: Trijų Karalių išvakarėse taip mušė man kraujas į galvą, jog rodėsi, kad išeisiu iš proto arba rytojaus nesulauksiu, ir vos ne vos, daktarų padedamas, per keturis mėnesius tiek atsigavau, kad galėjau vaikščioti; nuo šios ligos taip nusilpo nervai, kad krintantis žirnis mane gąsdino, ir kojų sopulys toks didelis, ypač vienos, kad daugiau kaip kelis šimtus žingsnių negaliu nueiti. Ir taip kankinuosi ligi šiol. Daktarai sako, kad tai esanti podagra; bet savo gyvenime aš neišgėriau nė pusės gorčiaus vyno, jokių įštaigų nemačiau; po kiekvienų savo pietų būčiau galėjęs suvalgyti dar kitus, jei būtų pasitaikę. Nei mano tėvas, nei senelis, miške gyvendami, ne tik neturėjo podagros, bet ir nebuvo apie ją girdėję. Be šios nelaimės, gavau dar kitą ligą, sužinojęs iš Maloningojo Pono Geradario laiško, kad man seksternus išsiuntei rugsėjo mėnesį, o aš jų ligi šiol negavau ir negaliu išsiteirauti, kur apsistojęs Ponas Adamovičius; todėl nuolankiausiai prašau Maloningąjį Geradarį Kapitoną skubiai pranešti, kur minėtasis Adamovičius yra. Tai mano antroji liga: nes, dėl šio darbo netekęs sveikatos, laimės ir karjeros, ne tik nematau iš jo jokios naudos, bet ir savo kruvino darbo ženklą turiu prarasti. Gali pats, Maloningasis Pone Geradary, įsivaizduoti, kas dedasi mano širdyje; būk malonus kuo greičiausiai man apie tai pranešti, – tuo palengvinsi mano pasigailėtiną padėtį.

Nuoširdžiai dėkoju Tamstai už žinią apie Poną Wolańskį ir Grafą Tiškevičių, iš savo pusės aš tik tiek tegaliu pranešti, kad turiu tris

didokus įvairių dokumentų apie mūsų kraštą tomus, tekusius man po amžiną atilsį Anastasevičiaus mirties, bet jų Tamstai negaliu duoti, kol anų nesugrąžinsi. Yra taip pat daug įdomių popierių, paliktų amžiną atilsį Onacevičiaus; nors aš jų neturiu, bet, jei panorėsiu, galėsiu gauti. Archeografijos komisija praėjusių metų pabaigoje išleido vieną tomą *in folio*, kur vien lietuviški šaltiniai, daugiausia iš Lietuvos Metrikos, kainuoja du rublius sidabru[1]. Taip pat 1845 metais Dorpate ir Leipcige išėjo Profesoriaus Kruse's knyga *Erläuterung zu den Necrolivonicis etc.*, labai įdomi mūsų istorijai, bet Tamsta apie ją gal jau žinai[2]. Daugiau čia jokių literatūros įdomybių nepasirodė. Iš savo pusės aš Maloningąjį Kapitoną prašyčiau pranešti, kokius veikalus išleido Voigtas ir kokios istorijos knygos išėjo Poznanėje. Mačiau Pono Raczyńskio kodeksą[3], įdomūs tik Mindaugo ir Gedimino [dokumentai], kiti nelabai, nes tėra tik tos sutartys, kurios sudarytos su lenkais, o kitas, kurias pati Lietuva sudarė su kaimynėmis tautomis, nuslepia. Pavyzdžiui, spausdindami Pirmąjį Lietuvos Statutą, paskelbė antspaudus, o pačius dokumentus nuslėpė. Nors, pavyzdžiui, Kotzebue Leipcige išleistame Švitrigailos gyvenime[4] yra vien tik 1433 metų devyni dokumentai *per extensum* išspausdinti, Ponas Raczyńskis 1431 metų tepaskelbė vos tris. Taip

[1] Čia tikriausiai minimas 1846 metais (ne 1845 metų pabaigoje, kaip sakoma Daukanto laiške) išspausdintas šaltinių rinkinys: *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою Комиссиею*, том первый: *1340–1506*, Санктпетербург: в типографии II отделения собственной Е.И.В. Канцелярии, 1846.

[2] Friedr[ich] Kruse, *Erlaüterung zu den Necrolivonicis zur festeren Begründung und Erweiterung mehrerer darin mitgetheilten, für die Geschichte der Ostseeprovinzen wichtigen Entdeckungen*, Dorpat und Leipzig: bei Otto Model, 1845.

[3] Turimas omenyje leidinys: *Kodex dyplomatyczny Wielkiej Polski zawierający bulle papieżów, nadania książąt, przywileje miast, klasztorów i wsi, wraz z innemi podobnej treści dyplomatami, tyczącemi się historyi tej prowincyi od roku 1136. Do roku 1597*, zebrany z materyałow przez Kaźmierza Raczyńskiego, wydany przez Edwarda Raczyńskiego, Poznań, 1840.

[4] August Kotzebue, *Switrigail*, Leipzig, 1820. Knyga buvo gerai žinoma Narbutui, buvo asmeninėje jo bibliotekoje ([Teodor Narbutt], *Spisanie Muzeum w Szawrach*, MAB RS, f. 18, b. 185, l. 14, nr. 111).

pat prašom pranešti, kokiu adresu kreiptis, norint gauti *Bychovco kroniką*, ir ar verta prenumeruoti Vapovskio veikalą, leidžiamą Pono Malinovskio?[5]
Šia proga linkėdamas Tamstai sveikatos ir sėkmės lieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
S. Daukantas

Peterburgas
1846 metų birželio 24 diena

P. S. Už tiek svarbių ir naudingų knygų, kurias, Maloningasis Kapitone Geradary, man dovanojai, malonu man Tamstai dovanoti nors menkas mano surinktas sodžiaus daineles žemaičių tarme[6]. Už *Ondyną*, kurią drauge su *Kronika* gavau, ne mažiau dėkoju.

[5] Malinovskis iš lotynų kalbos į lenkų vertė ir komentavo Bernardo Vapovskio (apie 1450–1535) kroniką. Žr. šio leidinio p. 103, 4 išnašą.
[6] Čia turimos galvoje Daukanto *Dainės žemaičių*. Egzempliorius su Daukanto 1846 06 24 (07 06) dedikacija Narbutui dabar saugomas VUB Retų spaudinių skyriuje (LR 34). Žr. šio leidinio iliustraciją, p. 98.

1846 m. rugpjūčio 12 (24) d. Šiauriai

Narbuto laiškas Daukantui

Padėka už
Dainių egzempliorių ir
susirūpinimas
Daukanto sveikata.
Patikinimas,
kad atsiųstieji rankraščiai
rūpestingai saugomi.
Literatūros naujienos

L. 31r–33v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 21,8x17,7 cm formato
angliško popieriaus „Bristol". Šalia laiško teksto
kairėje pusėje yra apvalus antspaudas
„Mokslų akademijos biblioteka"
ir signatūra „1412. BA–XVI"

[31r] **Szawry 1846. Sierpnia 12.**

Wielmożny Moście Dobrodzieju!

List Pański 24 Czerwca z S. Peterſburga datowany, niewiem jakim trafem zależał na poczcie, razem z posyłką, bo ledwie przedwczora mię doszedł. Składam nasamprzód czułe podziękowanie za udarowanie mię przeslicʒnym źbiorem Dainos, których wydanie przewybornie spełnione, pisownia, czystość języka i dobor poezij nietylko że za wzór posługuje, ale prawdziwie z zaletą poznać naszyństwo daje i dawać zawſze będzie. Szkoda że publikacja tego źbioru prawie u nas nieznaną była dotąd. – Zasmucaſʒ Pan Dobř. nas przyjaciół swoich wiadomością o cerpieniach. Są to skutki i wpływy klimatu tamecʒnego, niesprzyjającego pracom literackim, zwłascza w gabinecie wilgotnym, czy sali archiwalnej. – Ja z duszy i z serca przywiązany do mego łaskawcy i wśpieracza w moich zatrudnieniach dziejowych, życzyłbym, odmienić choć na czas jaki pobyt, zawitać w naſze strony i użyć ojczystych // [**31v**] wód mineralnych w Druskienikach, tam sczególny i prawie cudowny jest ratunek na podobne dolęgliwości; sam na sobie doświadczyłem, bobym juʒ nieżył dawno bez Druskienik, mimo całej medycyny ratunku, a naocʒnie widziałem podobne bole pańskim od jednego, kursu znikające na zawſze. – O Boże mój, gdyby S. p. Onacewicz był usłuchał mojej rady żyłby do dziś dnia na naſzej niwie litewskiej. – Cóż drożſzego nad zdrowie? a ja uręczam że powróci przy użyciu wod Druskienickich. – Podzielę z lekarzami staranie i wſzystko ułatwiłbym, o mil 10 mieſzkając od źrzódeł zdrowiodajnych. – W tym roku pojadę niebawnie do nich, nietak z potrzeby, jako raczej z nałogu. – Jeżeli Wrzesień ciepły wypadnie to możnaby i Panu Dobř. odłozyć czas niejaki na ratunek, jescze niezastarzałej dolęgliwości. – Co się tycze przesyłki raptularzów przez Pana Adamowicza, ten projekt niewziął skutku, bo bliżſze obeznajomienie się z nim zawiodło nadzieję i on wcale gdzieś w inną stronę nie do stolicy się wydalił. – Chciej przeto Pan Dobř. bydʒ spokojnym w tej mierze. – Rękopisma które są u mnie historycʒne święcie się przechowują i gdybym żyć // [**32r**] przestał znajdą się w Muzeum Tyszkiewiczowskim w sercu

Litwy, t. j. w Wilnie, zakładającem się, dóm juʒ kupiony, wyporządza się, 120 duſʒ majątek, na utrzymanie i pomnożenie zabezpieczony przez Eust. Hr. Tyſʒkiewicza, i nie ja jeden z badaczow dziejow Litew. zrobiliśmy, zapisy po śmierci naſzej, zbiorów i pamiątek na rzecz Muzeum. Imie Pana Dobrodzieja będzie takoż, jak się spodziewam, wiekować w tej Swiątyni Litewskiej. Niechby i po S. p. Onacewiczu i Anastasewiczu, tak jak po Daniłowiczu wpłynęły tam zasoby historycʒne. Czego się spodziewamy po szlachetnem uczuciu Pana Dobrodzieja. Jeżeliby dostanie czego, z tych rzeczy koſztu wymagało, wnet byśmy nadesłali, za łaskawem uwiadomieniem. – Gdzież lepiej, gdzież pożytecʒniej dla kraju, pomieścić takie przedmioty? Czyż doświadczenie jescze nieprzekonywa, jak niepewne przechodzenie z ręk do ręk spadkobierców, kiedy czasem trafią na obojętnego, albo wpłyną w publicʒne składy, odmianie miejsca uległe. Tu zaś pod firmą prywatnej własności na ufność powſzechną i na pożytek w jednem miejscu i w całości wiekować będą. – P. Krużе przysłał mi sam łaskawie swoje badawcze poſzukiwania // [**32v**] wyszłe z druku. Wydanie Komiſsyi Archeograficʒnej Tomu do dziejow Litew. znajome[1] mi dobrze, ale oddałem pewnemu w darze i będę musiał o inny exemplarz postarać się. Kodex p. Raczyńskiego mam pod ręką. Takoż Voigta zbiór dyplomatow, którego nad jeden Tom jescze więcej niewidzieliśmy, pono zaprzestał wydawać. – P. Działyński mi przysłał wydanie Statu[2] i dypl. Litew. On zrobił co mógł, i zdołał. Kroniki Bychowca nadeszłę Panu Dobř. w raz z dalſzym ciągiem Ondyny niebawnie Exemplarz. Wydanie po polsku kompletnego Wapowskiego, będzie arcy piękne, ciekawe i ważne; juʒby i wyſzło gdyby nieprzeſzkody miejscowe. Źrzódła do Dziejow Polskich Tom trzeci pod praſsą, moje publikacye materjałów takoż byłyby na dobrej drodze, gdy by nie okolicʒności otaczające naſz horyzont literacko-chudacki. Panowie Drukujący bardzo nieakuratni i to chmura gruba nad xięgarstwem. – P. Malinowski pełen zawsze wysokiego szacunku dla Pana Dobrodzieja, bo i on świadek i spółpracownik mój nad dziejami, do których mamy materjały, tak względnie i bezinteresownie udzielone. – Jak tylko odbiorę od Xięgarza Kronikę i Ondynę przeszlę wnet pod adresem Pańskim. –

Mówią że J. I. Kráſzewski trzy ogromne Tomy Historyj Litew. oddał do druku w Warſzawie.– Niech P. Dobř. wźmieni co z wydań wileńskich miećby życzył, a ja bez interesu nadeſzlę. – Czy Jaroſzewicza Obraz Litwy w Kwietniu 30 r. 1845 posłany doſzedł rąk Pańskich?. Exxsiądʒ Jucewicz niedawno t. j. pod koniec roku przeſzłego i przed zgonem swoim wydał dziełko o zwyczajach i obyczajach Litew. czy znajome? ale // [**33r**] niewielkiej, zda mi się zalety. Pan Jaroſzewicz pracuje na polu badań dziejowych, rad się udziela nam, i owoce piękne obiecuje w plonie. – W Grodnie mamy Gubernatorem JWº Waskowa, męża uczonego i ochotnie badania takie wśpierającego. – Ja się biedzę nad wydaniem Kroniki Grunawa, starego Niemca z czasow Króla Zygmunta I, lecz całego exemplarzu w rękopiśmie jezcze niewyszperałem. Niech Pan Dobř. przy zręczności zagadnie kogo z uczonych Petersburskich, oznajomionego z rękopismami tamecznych Bibliotek, czy niewie o rękopismie Grunąwa mnicha? – A gdy jest wiele Traktatów zawiera? – (Czyli rozdziałow). – Jestto prawdomówca i niesmaczny był Krzyżakom więc poobcinali Kopije rękopisne. – Pan Napierski, mój zacny Korrespondent historycʒny ogłosił, wydanie nowe Kroniki rymowanej Alnpeka, zupełniejſze od znajomego, podług rękop. Biblioteki Hejdelbergskiej. – Rzecz ważna dla hist. Litew. – Bo <potwierdza> zarzuty Sceptyków, ujmujących naſzym dziejom, zgruntu znosi // [**33v**] ten pisarz wieku XIII, spółczesny blisko Mendoga i pamięcią sięgający Ringolta oraz[3] wyżej. Tytuł tej Kroniki: **Ditleb von Alnpeke. Ergänzung des von Dr. Liborius Bergmann heraugegebenen Fragments.** [?] **Riga. 8vo 1845 ...** – Obywatelstwo Inflant, wydawać ma swoim koſztem zbiór dyplomatow i rękop. w swojem archiwum zebranych, podług Indexu Corp. hist. dipl. Napierskiego. – Programma była w Maju ogłoſzona. Mój P. Marcinowſki z Indexem do moich dziejow podobno nigdy na świat niewystąpi. – Dla tego chcę wydać skrócone dzieje w jednym Tomie, ktoreby za Index do tamtych dziewięciu służyło (mam gotowe.)[4]. – A

[1] Tais. iš *znajomi.*
2 Turbūt norėta parašyti *Statutu* (?).
[3] R. *o* taisyta.
[4] Ž-iai (*mam gotowe.*) įtrp.

tym czasem na białych kartach wſzytych w mój podręczny Exemplarz, dopisuję, poprawiam, wyrzucam, sprostowywam, póki starczy żywota. Niech to będzie albo do przyszłego powtornego wydania, albo dla Muzeum[5] Litewskiego, razem z całą pracą mojego życia. – Przepraſzam uniżenie że tak wiele nababrałem, ależ to dawno już niebyłem sczęsliwy mieć powod pisania do Pana Dobř.
Z prawdziwym szacunkiem i uniżonością obowiązany Sługa

T Narbutt //

[5] R. *M* taisyta.

Šiauriai, 1846 metų rugpjūčio 12 diena

Maloningasis Geradary!
Tamstos laiškas, rašytas Sankt Peterburge birželio 24 dieną, nežinau kodėl užsigulėjo pašte kartu su siuntiniu, nes vos užvakar jį gavau. Visų pirma širdingai dėkoju už tokią gražią dovaną – rinkinį *Dainos*, nepaprastai puikiai išleistą: rašyba, kalbos grynumas ir poezijos parinkimas yra ne tik pavyzdingas, bet duoda ir visada duos galimybę susipažinti su tuo, ką gero mes turime. Gaila, kad šio rinkinio pasirodymas iki šiol pas mus buvo beveik nežinomas.
Mus, savo bičiulius, liūdini, Pone Geradary, žinia apie savo negalavimus. Tai dėl tenykščio klimato, kuris nėra palankus literatūros darbui, ypač drėgname kabinete, t. y. archyvo patalpoje. Aš, visa širdimi ir visa siela prisirišęs prie savo geradario ir mano istorinių darbų rėmėjo, patarčiau nors kuriam laikui pakeisti aplinką, aplankyti mūsų kraštus ir išmėginti tėviškės mineralinius Druskininkų vandenis – ten galima sulaukti ypatingos ir beveik stebuklingos pagalbos sergant tokiais susirgimais; aš pats tai patyriau, nes, jeigu ne Druskininkai, tai, nepaisant visos medicinos pagalbos, jau seniai manęs nebūtų tarp gyvųjų[1]; savo akimis mačiau, kaip po vieno gydymo kurso visam laikui išnykdavo tokie kaip Tamstos skausmai. Dieve mano, jeigu tik amžiną atilsį Onacevičius būtų paklausęs mano patarimo, po šiai dienai gyventų mūsų lietuviškoje žemelėje. Kas gali būti brangiau už sveikatą? O aš galiu garantuoti, kad Druskininkų vandenys ją sugrąžintų. Rūpestingai pasitarsiu su medikais ir viską sutvarkysiu, nes gyvenu tik per dešimt mylių nuo gydomųjų šaltinių. Šiais metais netrukus ten vyksiu – ne tiek iš reikalo, kiek greičiau iš pripratimo[2]. Jeigu rugsėjis bus šiltas, tai galėtum ir Tamsta, Pone Geradary, šiek tiek skirti laiko dar neįsisenėjusiai ligai pagydyti.
Dėl užrašų pasiuntimo per Poną Adamovičių – tas projektas nepavyko, nes, artimiau pažinęs, nusivyliau juo. Be to, jis visai į kitą pusę, ne į sostinę, išvyko. Būk geras, Pone Geradary, nesisielok dėl

[1] Žr. p, 285, 11 komentarą.
[2] Iš tikrųjų 1846 metų rugpjūtį Narbutas gydėsi Druskininkų kurorte – tai matyti iš vasarotojų sąrašo, paskelbto *Ondynoje* (*Ondyna Druskienickich Źródeł*, 1846, z. 6, s. 56).

to. Pas mane esančius istorinius rankraščius aš šventai saugau, o jeigu mirčiau, tai jie atsidurtų Tiškevičiaus muziejuje, kuris steigiamas Lietuvos širdyje, t. y. Vilniuje – namas jau nupirktas ir tvarkomas; jo išlaikymui ir plėtimui Grafas Eustachijus Tiškevičius paskyrė 120 baudžiauninkų dvaro pajamas; ir aš ne vienintelis Lietuvos istorijos tyrinėtojas, kuris po mirties savo rinkinius ir senienas užrašiau muziejui. Viliuosi, kad Pono Geradario vardas taip pat bus įamžintas toje Lietuvos šventovėje. Kad ten suplauktų ir amžiną atilsį Onacevičiaus bei Anastasevičiaus istoriniai rinkiniai – taip, kaip tai atsitiko su Danilavičiaus istoriniu palikimu. To tikimės, žinodami kilnius Pono Geradario jausmus. Jeigu kurio nors iš tų daiktų įsigijimui būtų reikalingi pinigai, [Tamstai] maloniai pranešus, tuoj pat juos atsiųstumėme. Kur dar geriau, kur naudingiau kraštui būtų galima tokius daiktus sudėti? Ar patirtis dar neparodė, koks nepatikimas yra perdavimas iš vienų palikuonių rankų į kitas – juk kartais atsiduria pas abejingą [žmogų] arba, aplinkybėms pasikeitus, suplaukia į viešus sandėlius? Čia, privatinės nuosavybės globoje, esant visuotiniam pasitikėjimui ir naudai, vienoje vietoje per amžius bus saugūs.
Ponas Kruse pats malonėjo atsiųsti man visus savo publikuotus tyrinėjimus[3]. Archeografijos komisijos išleistas tomas iš Lietuvos istorijos man yra gerai žinomas, bet vienam asmeniui jį padovanojau ir turėsiu pasistengti gauti dar vieną egzempliorių.
Raczyńskio kodeksą turiu po ranka. Taip pat ir Voigto diplomų rinkinį, kurio matėme tik vieną tomą. Regis, nustojo leidęs. Ponas Działyńskis man atsiuntė Lietuvos Statuto ir diplomų leidinį. Jis padarė viską, ką tik galėjo ir ką tik sugebėjo. *Bychovco kronikos* egzempliorių kartu su *Ondynos* tęsiniu netrukus Ponui Geradariui atsiųsiu. Lenkiškasis visos Vapovskio [kronikos] leidinys bus nepaprastai puikus, įdomus ir svarbus. Jau būtų ir išspausdintas, jeigu ne vietinės kliūtys. Leidžiamas trečiasis *Lenkijos istorijos šaltinių* tomas. Mano šaltinių publikacijos taip pat būtų gerame kelyje, jeigu ne vargingo mūsų literatūros pasaulio situacija. Ponai leidėjai spausdina labai atmestinai, ir tai lyg juodi debesys virš mūsų knygų leidybos. Ponas Malinovskis visuomet jaučia didelę pagarbą Ponui Geradariui, nes ir jis yra manojo istorijos rašymo, kuriam turime taip garbingai ir taip nesavanaudiškai suteiktą medžiagą, liudininkas ir

bendradarbis. Kai tik iš knygininko pasiimsiu *Kroniką* bei *Ondyną*, kaipmat išsiųsiu Tamstos adresu. Girdėjau, kad J. I. Kraševskis Varšuvoje atidavė spausdinti tris didžiulius *Lietuvos istorijos* tomus[4]. Parašyk, Pone Geradary, ką norėtum įsigyti iš vilniškių leidinių, o aš mielai atsiųsiu. Ar Tamsta gavai Jaroševičiaus *Lietuvos vaizdą*, kurį išsiunčiau 1845 metų balandžio 30 dieną? Ekskunigas Jucevičius neseniai, t. y. praėjusių metų pabaigoje, prieš pat savo mirtį, išleido veikalėlį apie lietuvių būdą ir papročius. Ar Tamstai tas žinoma? Bet ne kažin kiek, man regis, vertingą[5]. Ponas Jaroševičius dirba istorinių tyrinėjimų srityje, mielai su mumis viskuo dalijasi, ir tai žada puikius vaisius. Gardino gubernatorius – Jo Kilnybė Vaskovas – žmogus mokytas ir noriai remiantis tokius tyrinėjimus. Aš vargstu su seno vokiečio, gyvenusio karaliaus Žygimanto I laikais – Grunau – kronika[6], bet dar neturiu viso rankraštinio egzemplioriaus. Gal, progai pasitaikius, Pone Geradary, paklaustum kurį nors peterburgiškį mokslininką, susipažinusį su tenykščių bibliotekų rankraščiais, ar neteko girdėti apie vienuolio Grunau rankraštį? O jeigu toks [rankraštis] atsirastų,

[3] Šiaurių dvaro bibliotekoje buvo saugomas ne vienas Friedricho Kruse's veikalas ([Teodor Narbutt], *Spisanie Muzeum w Szawrach*, MAB RS, f. 18, b. 185, l. 21, nr. 474). Kaip galima spręsti iš jau vėlesnio, 1854 metais rašyto Narbuto laiško Kirkorui, jis susirašinėjo su Kruse, kuris ne tik dovanodavo jam savo darbus, bet ir diskutuodavo su istoriku (Narbuto laiškas Kirkorui, Šiauriai, 1856 10 05 (17), LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 175).

[4] Narbutas klydo – buvo išspausdintas tik dviejų tomų Kraševskio veikalas: Józef Ignacy Kraszewski, *Litwa: Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i t. d.*, t. 1: *Historya do XIII wieku*, t. 2: *Historya od początku XIII wieku do roku 1386*, Warszawa: w drukarni Stanisława Strąbskiego, 1847, 1850.

[5] Turimas omenyje Liudviko Adomo Jucevičiaus (*Jucewicz*, 1813–1846) veikalas *Lietuva* (*Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów, skreślona przez Ludwika z Pokiewia*, Wilno: nakł. R. Rafałowicza, druk M. Romma, 1846). Šis Jucevičiaus darbas turėjo didelį poveikį Narbutui – apie tai byloja pataisos, kurias istorikas padarė *LTI* parankiniame egzemplioriuje. Tad sunku paaiškinti tokį skeptišką atsiliepimą apie Jucevičių. Narbutas, matyt, susirašinėjo su Jucevičiumi, bet jų laiškų likimas nežinomas.

[6] Turimas omenyje Simono Grunau (XV a.–1530 ar 1531) *Prūsijos kronikos*, parašytos 1510–1530 metais (išleista tik 1875), rankraštis. XIX a. pradžioje du jos rankraščio nuorašai buvo Karaliaučiuje. Narbuto minimas *Kronikos* rankraščio fragmentas Šiaurių dvaro muziejaus kataloge nepažymėtas.

tai kiek traktatų, t. y. skyrių, jį sudaro? Tas žmogus sakė tiesą, todėl nepatiko kryžiuočiams ir jie apkarpė rankraštinius nuorašus.

Ponas Napierskis, mano garbusis istorijos korespondentas, paskelbė naują eiliuotosios Alnpekės kronikos leidimą, pagal Heidelbergo bibliotekoje saugomą rankraštį – pilnesnį variantą už žinomą. Tai svarbus faktas Lietuvos istorijai, nes tas XIII amžiaus rašytojas, beveik Mindaugo amžininkas, kuris mena Rimgaudo ir dar ankstesnius laikus, iš esmės sutriuškina skeptikų, šmeižiančių mūsų istoriją, kaltinimus. Tos kronikos pavadinimas skamba taip: *Ditleb von Alnpeke. Ergänzung des von Dr. Liborius Bergmann herau[s]gegebenen Fragments* (*Riga, in octavo, 1845*)[7]. Livonijos piliečiai rengiasi savo lėšomis leisti savo archyvo diplomų ir rankraščių rinkinį (pagal Napierskio *Index corporis historico-diplomatici*). Planas buvo paskelbtas gegužės mėnesį. Mano Ponas Marcinovskis tikriausiai niekuomet į pasaulį jau neišleis manosios istorijos *Indekso*[8]. Todėl noriu išspausdinti sutrumpintą vienatomę istoriją, kuri būtų kaip indeksas anai devynių tomų istorijai (turiu parengtą)[9]. O tuo tarpu ant švarių lapų, įsiūtų į mano parankinį egzempliorių, prirašinėju, taisau, išmetu, tvarkau, kol užtenka gyvatos. Tegu tai lieka arba būsimam pakartotiniam leidimui, arba Lietuvos muziejui, kaip ir kiti viso mano gyvenimo darbai. Nuolankiai prašau atleisti, kad tiek daug prikeverzojau, bet jau seniai turėjau laimę rašyti Ponui Geradariui.

Su tikra pagarba ir nuolankumu dėkingas tarnas

T. Narbutas

[7] Narbutas turėjo omenyje leidinį: Ditleb von Alnpeke, *Ergänzung des von Dr. Liborius Bergmann herausgegebenen Fragments einer Urkunde der ältesten livländischen Geschichte in Versen, nach der Heidelberger Handschrift jener Reimchronik, mit einem Facsimile derselben und einigen Erläuterungen zum Drucke besorgt und als Gratulationschrift zur dritten Secularfeier der Universität Königsberg herausgegeben von Carl Eduard Napiersky*, Riga u. Leipzig: Eduard Frantzens Verlags=Comptoir, 1844. Laiške Narbutas klaidingai nurodė knygos leidimo metus.

[8] T. y. dešimtojo *LTI* tomo.

[9] Turima omenyje vadinamoji *Trumpoji lietuvių tautos istorija*.

1848 m. balandžio 15(27) d. Peterburgas

Daukanto laiškas Narbutui

Kritinės pastabos apie Lietuvių tautos istoriją, pranešimas apie išsiųstas į Šiaurius lietuviškas knygas, reikalavimas grąžinti Narbutui paskolintus rankraščius

L. 331r–338r.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 42–49; mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 18)
Originalas. Laiškas rašytas ant 21x18,1 cm formato popieriaus be fabriko ženklo.
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas: Janulaitis, p. 763–773; vert. į liet. k.: *SDR*, p. 767–774; *Lietuvių literatūros istorijos chrestomatija: Feodalizmo epocha*, p. 382–383 (fragmentas)

[**331r**] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Szacowne pismo WMWM Pana Dobrodzieja 3 zeszłego Stycznia datowane przyjąłem a razem i książkę. Cieszyłem się nader, iż Najwyższy utrzymuie go przy zdrowiu nieocenionem dla nas rodakow, również cieszyłem się z historij Litewskiej mnie[1] ofiarowanej. To dziełko jest przewyborne[2] ze wszech względow, najzawilsze periody życia narodowego najjasniej i najdobitniej wyrażone, ile tylko obszerność książki pozwoliła. Dziwic się potrzeba nad iego niezmordowaną pracą i dziękować mu, iż tyle miał wytrwałosci, nie zas krytykować. Jednak Wielmożny Kapitan życzy[3] miec moie uwagi, więc będę się starał niekrytykować, bo te dziełko na krytykę niezasługuie, lecz tylko // [**331v**] w ógólności moje uwagi wyrażę.

1º Nader obolewać potrzeba, że Pan Kapitan niezna gruntownie języka Litewskiego, nie mówię wszystkich dialektow, lecz przynajmniej choc jedyn tylko czysty niezepsuty, przy tej znajomości mogłbys nie tylko mitologią prawdziwą wyprowadzic; lecz wielu miejscach[4] dzieje narodowe sprostować i wyjasniać, widziałbys wpływ jaki wywarł ten narod na sąsiadow swoich.

2º Że obszerność czyli granice tego narodu nazbyt scieszniasz, Żurnał Ministerstwa Wewnętrznych interesow za[5] miesiąc Luty 1843 roku z geognostycznego położenia Litewskiego kraju, naznacza mu odwieczne granice: bagna pinskie[6] i powiet Mozyrski jako granice południowe, niezważając nazwania rzek. Tu tylko[7] na potwierdzenie kilka nomenklatur przytoczę: np rzeka Pina, nikt nierozumie co znaczy po Sławiansku, po Litewsku zaś znaczy plecionka od słowa pintî pleść, kto spojrzę na tę plątaninę[8] rzek około Pinska, przyznać będzie mu// [**332r**]siał, że nic naturalniejszego nad te nazwanie, podobnież rzeka Pripec, w dokumentach w 1szej połowie 16 wieka nazywa się Trepiant[9] albo Tripent, co sławianie[10] a może i Litwini wytłumaczyli wiernie

[1] Tais. iš *mie.*
[2] Prad. rašyti *przewybon,* bet ištaisyta.
[3] Tais. iš *życze.*
[4] Įtrp. *j.*
[5] Ž-į prad. rašyti *ww,* bet ištaisyta.
[6] Prad. rašyti *pis,* bet ištaisyta.
[7] Prad. rašyti *tyk,* bet ištaisyta.
[8] Tais. iš *plantaninę.*
[9] Prad. rašyti *Tren,* bet ištaisyta.
[10] Tais. iš *sławie.*

Tripiać; lecz jeżeliby ta rzeka była pierwiastkowo Tripiac nazwana, toby niezawodnie niezamieniliby na Pripec. <Niemniej j> Nad to mamy w Litewskim nazwanie[11] drugiej rzeki podobnej natury np Szeszupe co sześć ruczajow czyli rzeczech w sobie zawiera, jak tripente, pietnascie rzek[12]. Niemniej jest ważne[13] następne nazwanie. Zmudzini mieli w swoim kraju dwie główne wojenne drogi od najdawniejszych czasow aż do ostatnich czasow starego Polskiego rządu: jedna droga nazywała się żaloje traktys, żielony trakt, dla tego, że szła droga przez Zieloną puszczę do Krakowa czy do Węger, Sławiane tę puszczę <do dzis dnia> nazywają Białowiejska puszcza, Zmudzini ją do dzis dnia nażywają zieloną puszczą **żaloie gĩrre**, mieszkancow **Źalgirienaj**[14], czyli[15] mieszkancy zielonej puszczy. Ta[16] droga szła po//[**332v**]za Niemnie[17] przez Kowno. Druga droga nazywała się Czarny trakt, po Źmudzku **Jůdoie traktĩs** nazwany od puszczy Czarnej jůdoie traktĩs, ta droga szła <przez> srodkiem Zmudzi przez Szawle, Wilkomierz, Wilno Minsk do Kijowa, od tego zdaie się[18], Czernihow[19] nazwany, że zą[20] tą puszczą był, może dawniej Czernigałas był nazwany, mieszkancow tych nażywano **jůdgirienaj**. Widziałem na starych kartach. około Czenihowa[21] napisano Czarna Rus i dziwiłem się że to zupełnie zgodne z poięciem Litewskiego narodu. Dzis wiadomo niesprawiedliwie kładną Czarną[22] Rus około[23] Grodna i Pinska. Traktĩs czyli spolszczony wyraz trakt jest wyraz własciwie Litewski od słowa **trauktĩ** ciągnąc; po łacinie trahere Widziemy[24] w historij Ruskiej że Olga podbijała Drewlan a Włodzimierz Jazygow czyli pogan z poludnia wciskając[25] się w[26] lasy ku północy, a podbijając przyrodnych mieszkancow odprowadzali wedle owczesnego zwyczaju a swoich osadzali dla bezpie//[**333r**]czeństwa. Nadto[27] Wigand w swoiej Kronice mowi, że w czasie przyjęcia Wiary Chrzescianskiej dzięsiąty[28] Litwin <chrzcił> chrzcił się na Rzymską, a 9ciu na Grecką wiarę, chociaż to jest przesadzono, jednak P. Onacewicz S. pamięci mówił mnie[29], że czytał list Wielkiego Mistrza do Papieża, który[30] pisze to samo co Wigand powturzył, dodając, że Jagieło, to samo zrobi co Mendog[31] zrobił z wiarą, Pan Onacewicz Wiganda nieczytał. Albowiem pozniejszych czasow dowody jak się szerzyła ruska wiara czyli[32] Grecka i ruskie nazwanie Pan Kapitan ma wręku dowody. Więc żeby Troki były

osadą ruską żadnego podobieństwa niema; wyraz sam jest czysto Litewski, traké znaczy przesmyk między lasami, a słowo trakouti, albo traktī znaczy buntować się. np żirgas trakós rumak koń swewolny, niespokojny, prędzej może bydz Tracka osada, jakoż mamy w Dunskich Kronikach, które niektóre Okolice w Litwie[33] nazywają Trakami, po zburzeniu Dakow czyli Trakow //[**333v**] przez Rzymian mogły się przenieść ostatki tego narodu na północy. Nad to mam dokument pod ręką w którym widać, że Witowt w czasie Kongresu w Wielunie na Zmudzi, jesli się nie mylę 1393 r gdy Krzyżacy chieli[34] Wielunę sobie zatrzymać, rozgniewany odpowiedział Mistrza posłowi: moich przodkow ziemia jest aż po rzekę Salę, z łaski moiej w Prusach[35] siedzicie, gdybym chciał, dzisbym was wypędził za morze. Biało Ruski narod, także nie jest narodym dzis Ruskim zwanym[36]; lecz Łotysze znaturalizowani: albowiem nazwiska ich książąt to pokazuie: np. Rikwaldis, Wiswaldis, są widocznie Litewskie, <··> – Jest[37] słuszne domniemanie niektórych, że Glinski przeszedłszy do Moskwy z Czeredą swoją, ażeby uchodzic[38] za prawdziwych[39] Rusinow pofałszowali Kroniki. Widziemy z rejestru[40] Biblioteki w Zamku <w> Wilenskim, że jedna była Ruska a druga Serbska, – Serbowie znaturalizo//[**334r**]wali wiele Litwinow, Finow i Azyackich narodow swoją wiarą, ponieważ ich Księży pili razym po karczmach i nawracali, duchowieństwo było proste i popularne. Przeciwnie

11 Tais. iš *nazwaniu.*
12 Prad. rašyti *z,* bet ištaisyta.
13 Tais. iš *ważną.*
14 Tais. iš *Żalgirienajs.*
15 Prad. rašyti *m,* bet ištaisyta.
16 Tais. iš *ta.*
17 Turbūt norėta parašyti *Niemniem* (?).
18 Įtrp. *s.*
19 Prad. rašyti *Czernik,* bet ištaisyta.
20 Sic!
21 Turbūt norėta parašyti *Czernihowa.*
22 Tais. iš *Czerną.*
23 Pirmoji *o* taisyta.
24 Prad. rašyti *Widzieb,* bet ištaisyta.
25 Įtrp. *w.*
26 Ž. *w* įtrp.
27 Įtrp. *to.*
28 Sic!
29 Žodžiai *mówił mnie* įtrp.
30 Tais. iš *które.*
31 Tais. iš *Mengog.*
32 R. *c* tais. iš *i.*
33 Ž-iai *w Litwie* įtrp.
34 Turbūt norėta parašyti *chcieli* (?).
35 R. *r* taisyta.
36 Tais. iš *zwanego.*
37 Įtrp. *s.*
38 Prad. rašyti *uh,* bet ištaisyta.
39 R. *d* taisyta.
40 Prad. rašyti *rejet,* bet ištaisyta.

duchowieństwo Rzymskie, dumne, samotne i panowania chiwe[41] i chcące wszystkim rozkażywać, od stręczało od siebie i było nienawidziane w Litwie. Xiążęta Litewscy wezwani do Nowogrodu Wielkiego, musieli tam przechodzic ze znaczną drużiną: ponieważ około jeziora Ładogi wiele jest Kurhanow, ktorych Finczycy nażywają mogiłami Litewskiemi. Co większa, do tych czas przetrwała piesń u mieszkancow tego kraju, w której opiewa, jak Finczyk jedyn czterych Litwinow sztuką wiozące[42] przez Ładogę zabił, mają bydz także i dalej mogiły Litewskie za Wiburgiem, wiele wyrazow mają Litewskich w swoim języku np pejlis, noż kirwis siekiera. w okolicach Newy[43]. Powtóre, zdami się że Wojsiełk a Romund, jest jedna osoba; albowiem przed chrztym musiał miec nazwis//[**334v**]sko, chrzcili pospolicie pogan dorosłych ludzi; Tym więcej że fakta zupełnie są sobie podobne. Widac[44] że Stryikowski miał dwie Kroniki[45], jedną przez znającego dzieja i język Litewski, drugą przez Serba lub innego jakiego Sławianina pisaną. S. Pamięci Onacewicz był tego zdania. 3cie Zdanie czyli mniemanie jakoby dziewczęta wychodząc zamąż musiały puść[46] do swego Pana i pierwszą noc[47] z panym swoim nocować, o której powinności Pan Kapitan i piosnkę Litewską w Polskim języku w wielkim swoim dziele przytoczył, jest to[48] istną bajką i ta piosenka jest falszywa, kto zna język Litewski, ten przeczytawszy, to powie. Niema żadnych sladow tego zwyczaju, widzimy za Kazimierza Jagielonczyka Zmudz niebyła jeszcze ochrzczona, co rejestr szłachty udawadnia[49], w ktorym 50ty ma chrzestne imie, a inni[50] same nazwisko. Przywileje nam tego dowodzą, że najwolniejszym był narod, albowiem są one zaręczeniem nie zas // [**335r**] łaską panujących, albowiem Litwini lekając[51] się, ażeby im <nienarurze> nienarzucili[52] tych ciężarow, jakie dzwigali oscienne narody, więc domagali się zaręczenia od panujących, i dla tego wszędzie wtych przywilejach widzimy klauzulę, **sztoby nowin niewodyti.** Wszystkie zabytki s piętnastego wieku jawnie dowodzą, że władza Panow nader była ograniczona[53]; ponieważ kapłani[54] poganscy[55] byli strużami wolności narodu. Masz Pan Kapitan pod ręką urywek z lustracyi WXLitewskiego z 1440 roku o której Kojałowicz wspomina, w[56] którym widać można że Witowda czasow,

na trzeci rok tylko podymne płacił. Jesli takowe nadużycie w tym narodzie robili, to za chrzesciańskich czasow przybysze, co i teraz jeszcze praktykuie się na Białorusi, to tylko jest wyuzdana Panow swewola. Rozumie się wszystko można było robic z takim narodym który niemiał sądu, ani rozumiał postanowienia Sądowego; jednakże kilka millionow tym językiem mówili[57], jak chciwie chciano go ujarz//[**335v**]mic, jednakże nazywali się chrześcianie!
4te Wyraz rus nieznaczy wodę w języku Litewskim, lecz ciągle palic się; np ugnĩs rus, ogien ciągle pali się, pochodzi od słowa rusieti. Ztąd to, gdzie dawniej ogien swięty strzeżono, pozostałe[58] nazwanie Rusene[59] dzis Rosiejnie, Rusnia[60], Rosa, i tam d. Wyszło tu w 1845 r. dziełko o zwyczajach starozytnych Litwinow w Żmudzkim jęku[61] pod tytułym **Budas senowęs Lietuwiu Kalnienû ir Żiamajtiû** Charakter starożytnych Litwinow górnych i dolnych. Nad zwyczajnie wiele jest pomyłek drukarskich, ztąd dla mało znającego język, trudnym jest do zrozumienia. Znajduie się w nim rozdział o Mitologij, które jemu może bydz przydatnem, mianowicie będziesz widział jak Litwin rodowity pojmuie dawne podanie, trzymając się[62] języka jako przewodnika. Więc mu przesyłam, jeżeliby jakiego słowa niemógł zrożumiec <,> Pan[63] Kapitan[64], proszę odezwać się, ja jemu przetłumaczę. Trudno jesz//[**336r**]cze o mitologij cóś[65] stanowczego powiedzic, kiedy niemamy[66] piesni[67] narodowych zebranych, a które zbierać nader trudno, ja sam tego doswiadczyłem. Polskie piesni

[41] Turbūt norėta parašyti *chciwe* (?).
[42] R. *o* tais. iš *ą*.
[43] R. *N* taisyta.
[44] R. *d* taisyta.
[45] Prad. rašyti *Krok*, bet ištaisyta.
[46] Sic!
[47] R. *o* taisyta.
[48] Ž. *to* įtrp.
[49] Tais. iš *u dawadnia*.
[50] Ž-iai *a inni* įrašyti vietoj išbraukto *wszystko*.
[51] Turbūt norėta parašyti *lękając* (?).
[52] Tais. iš *nierzucili*.
[53] Tais. iš *ograniczone*.
[54] Tais. iš *kapłane*.
[55] Ž-į prad. rašyti *b*, bet ištaisyta.
[56] Tais. iš *o* (?).
[57] Tais. iš *mówiono*.
[58] Prad. rašyti *pozostan*, bet ištaisyta.
[59] Prad. rašyti *Ruseno* (?), bet ištaisyta.
[60] Prad. rašyti *Rusnie* (?), bet ištaisyta.
[61] Turbūt norėta parašyti *języku*.
[62] Įtrp. *się*.
[63] R. *P* taisyta.
[64] R. *n* taisyta.
[65] Ž. *cóś* įtrp.
[66] Įtrp. *ma*.
[67] Prad. rašyti *s*, bet ištaisyta.

niemogą służyc dowodym, czyli też w polskim języku pisane, ponieważ tracą barwę narodowości. Nader byłoby ciekawą rzeczą, jakie piesni znajdują się w tych wsiach Litewskich, które się znajdują w Nowogrudzkim i Lidskim powiecie, wychodcow Pogezanij i Pomezanij, którzy dotąd w swoim narodowym językiem mówią, bo to dowiodłoby, że w Pomezanij mówiono rownież po Litewsku; ponieważ mieszkając między Rusinami niemogli wyuczyc się Litewskiego języka, ale musieli zatrzymać swoj własny, ich piesni powiñe[68] bydz najciekawsze[69]. Przezto samo udowodniłoby się, że niebyło osobnego języka Pruskiego, <osobnego> ale czysty Litewski jak nam niektóre nomenklatury przywodzone przez P. Voigta pokazują[70]. Mocno mnie dziwiło, że Pan Kapitan w swoim <w> wielkim dziele niezwrócił // [336v] na to uwagi. Szanowny Kapitanie daruj, że ja namazałem nielepe rzeczy nie mnie Panu uwagi podawać Mistrzowi! Donosiłem jemu pierwej, że ja istoryczną część porzuciłem z powodu niezności[71] nabycia ksiąg ku temu potrzebnych; zajołem[72] się był językiem; lecz i tego uskutecznic niemogę; ponieważ muszę służyc dwóch[73] panom, to jest obowiązek skarbowy spełnic i zarabiac na chleb i odzież, z tej płaty jaką[74] się pobiera 300 rub. sr. niepodobienstwo przeżyć i odziac się gdyby czym innem niezajmować się, więc w takim stanie[75] będącemu trudno zaciekać się w starozytności: albowiem na to potrzeba spokojnego czasu i kosztow. Z tego powodu niemogłem WMWM Panu Dobrodziejow[76] przetłumaczyc przysłowiow[77] na polski, język[78], raz. że niemam dikcionarza Polskiego przysłowiow Polskich, ażebym[79] mógł przysłowie, Litewskie Polskim przysłowiem wytłumaczyć, toby[80] rzecz wydawała się dobitniej, inaczej dosłownie tlu//[337r]macząc trzeba adnatacye robic, ażeby zrozumiec, co to znaczy, do czego ta alagoria odnosi się; więc to wymaga wolnego czasu, a na czym mnie zbywa, przysyłem ja tu i więcej ksiąg Litewskich, w których przy końcu znajdują się przysłowia. Trzeba wiedziec że niewiele jest takich przysłowiow któreby się odnosili do głębokej starożytności, albo zawierały jakis zabytek[81], naczęsciej przycinki i sposoby wyrażenia się; widac autor spisywał ich dla czystości języka i sposobu wyrażenia się. Kiedy mnie będzie wolniejszy czas, wtedy może nadeszlę kiedys,

znaczniejsze przysłowie przetłumaczone. Dziwi mnie mocno że p. Szymon Staniewicz, niemoże w tym dopomodz, który aż nadto ma wolnego czasu.
Z osobliwości te[82] mogę jemu donieść, że w Moskiewskim Archiwum odkryli traktaty Litewskie 13 wieku z Xiązętami Mazowieckiemi. Drukują tu rejestr Trojckiego[83] Monasteru Biblioteki, z[84] któ[85]// [337v] widac, że były rękopisma na korze brzozowej pisane.
Kończąc moje brazganiny zanoszę najpokorniejszą moją prosbę do Wielmoż. Kapitana o dwie następne rzeczy: 1ª Życzyłbym serdecznie miec[86] kopiją z Dorożnika Krzyzackiego, ktory Panu S. pamięcy Onacewicz przesłał, 2e proszę wszystkie moje rekopisma[87] wrócic a razym i Herbarz X Kojałowicza, ja na żadne projekta nie wdaię się, to co jest moje, chcę miec u siebie, odawca tego listu Wielmożnemu Kapitanowi Wielmożny Fryderyk Narbut Kolleski Sowietnik widząc moje obolewanie[88] i smutek do tyle okazał się bydz szlachetnym, iż[89] sam podjął się mnie to wszystko <sam> dostawić, po otrzymaniu wspomnionych rękopismow, ja rewersa temuż Wielmożnemu Sowietnikowi wręczę dla oddania ich Wielmożnemu Kapitanowi.
Przy tej okoliczności życząc mu czerstwego zdrowia i najdłuż// [338r]szych lat przy wszelkiej pomyslności miło mi wyznać iż zostaię najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wielmożnego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
Szymon Dowkont.//

Petersburg
15. Kwietnia 1848 r.

68 Tais. iš *powińi.*
69 Tais. iš *najciekawszy.*
70 Tais. iš *pokaznią.*
71 Turbūt norėta parašyti *niemozności* (?).
72 Sic!
73 Sic!
74 R. *ą* taisyta.
75 Ž. *stanie* įtrp.
76 Turbūt norėta parašyti *Dobrodziejowi.*
77 Ž. *przysłowiow* įtrp.
78 Ž. *język* įtrp.
79 Įtrp. *m.*
80 Įtrp. *by.*
81 Prad. rašyti *zabi,* bet ištaisyta.
82 R. *e* taisyta.
83 Įtrp. *j.*
84 Tais. iš *w.*
85 Turbūt norėta parašyti *którego.*
86 Ž. *miec* įtrp.
87 Sic! Pradėta rašyti *res,* bet ištaisyta.
88 Įtrp. *nie.*
89 Tais. iš *i.*

Maloningasis Geradary,

Pagarbos vertą Maloningojo Pono Geradario praėjusio sausio 3 dienos laišką kartu su knyga gavau[1]. Labai džiaugiausi, kad Aukščiausiasis Tamstą, taip brangų mums, tautiečiams, laiko sveiką, kartu džiaugiausi ir man dovanota *Lietuvos istorija*[2]. Šis veikalėlis yra puikus visais atžvilgiais, painiausius tautos gyvenimo laikotarpius, kiek tik knygos apimtis leido, išdėsto kuo aiškiausiai ir tiksliausiai. Ne kritikuoti, o stebėtis reikėtų Tamstos nenuilstamu darbu ir dėkoti Tamstai, kad turėjai tiek ištvermės. Tačiau, Kapitone, pageidauji mano pastabų, tad aš, stengdamasis nekritikuoti (nes šis veikalėlis nekritikuotinas), pareikšiu tik bendras savo pastabas.
1. Labai apgailestautina, kad, Pone Kapitone, gerai nemoki lietuvių kalbos, nesakau – visų tarmių, bet nors vienos grynos, nepagadintos; mokėdamas [kalbą], būtum galėjęs ne tik teisingai mitologiją išdėstyti, bet daugelyje vietų atitaisyti ir nušviesti tautos istoriją, būtum pastebėjęs, kokią įtaką ši tauta padarė kaimynams.
2. Šios tautos plotą, arba ribas, per daug susiaurini. 1843 metų vasario mėnesio Vidaus reikalų ministerijos žurnalas[3], remdamasis tik Lietuvos krašto geognostine padėtimi, nekreipdamas dėmesio į upių vardus, nurodo labai senas jos pietų sienas – tai Pinsko balos ir Mozyriaus apskritis. Čia patvirtinimui pateiksiu tik keletą vardų. Pavyzdžiui, *Pinos* upė, – niekas nesupranta, ką ji reiškia slaviškai, o lietuviškai reiškia *pynę*, nuo žodžio *pinti*, kas pažvelgs į šią upių raizgynę apie Pinską, turės pripažinti, kad pavadinimas kuo natūraliausias. Panašiai ir upė *Pripec*. Ji XVI amžiaus pirmosios pusės dokumentuose vadinama *Trepiant*, arba *Tripent*, kurią slavai, o gal ir lietuviai teisingai išvertė *Tripiać*, tačiau jeigu tos upės pirminis pavadinimas būtų *Tripiac*, tai jis tikrai nebūtų pakeistas į *Pripec*. Lietuvių kalba turi kitõs panašios upės pavadinimą, pavyzdžiui, *Šešupė*, kuri susidaro iš šešių upelių, kaip *Tripentė* – iš penkiolikos upių. Ne mažiau svarbus yra ir šis pavadinimas. Žemaičiai savo krašte nuo seniausių laikų iki paskutinių senosios Lenkijos valdžios dienų turėjo du svarbiausius karo kelius: vienas kelias vadinosi *žaloje traktys* – Žaliasis traktas, – nes ėjo per Žaliąją girią į Krokuvą ir į

Vengrus, slavai šią girią vadina *Białowiejska puszcza*, žemaičiai ją ligi šiol vadina *żaloie gĩrre*, o gyventojus *Żalgiriėnaj*, t. y. Žaliosios girios gyventojais. Šis kelias ėjo anapus Nemuno per Kauną. Kitas kelias vadinosi Juoduoju traktu, žemaitiškai – *Jůdoie trakũs*, pramintas nuo Juodosios girios. Šis kelias ėjo per Žemaitijos vidurį – Šiaulius, Ukmergę, Vilnių, Minską iki Kijevo; nuo to, regis, pavadintas ir Černigovas, nes buvo už šios girios, gal anksčiau buvo vadinamas *Czernigałas*, šiuos gyventojus vadina *jůdgirienaj*. Senuose žemėlapiuose mačiau prie Černigovo užrašą *Czarna Rus* (Juodoji Rusia) ir stebėjausi, kad visiškai atitinka lietuvių tautos supratimą. Dabar, žinoma, neteisingai žymi Juodąją Rusią apie Gardiną ir Pinską. *Trakũs*, arba sulenkintas *trakt*, yra tikras lietuviškas žodis, kilęs iš *traukũ*, lotyniškai *trahere*. Rusios istorijoje matome, kad Olga užkariavo drevlianus, o Vladimiras – jazigus, arba pagonis, iš pietų verždamasis miškais į šiaurę. Nukariautus vietos gyventojus anuometiniu papročiu išvarydavo, o jų vietoje dėl saugumo apgyvendindavo saviškius. Be to, Vygandas savo kronikoje rašo, kad, priimant krikščionybę, vienas iš dešimties lietuvių ėjo į Romos, o devyni – į graikų tikėjimą; nors tai yra perdėta, tačiau amžiną atilsį Ponas Onacevičius man sakė, jog buvo skaitęs didžiojo magistro laišką popiežiui, kuriame buvo rašoma tai, ką vėliau Vygandas kartojo, ir priduriama, kad Jogaila su tikėjimu pasielgsiąs taip kaip Mindaugas. Ponas Onacevičius Vygando nebuvo skaitęs. Vėlesniųjų laikų duomenis, kaip plito rusų, arba graikų, tikyba ir rusiški pavadinimai, turi pats, Pone Kapitone. Kad Trakai būtų buvusi rusų gyvenvietė, visiškai nepanašu; pats pavadinimas yra grynai lietuviškas, *traké* reiškia tarpumiškę, o žodis *trakouti*, arba *trakũ*, reiškia maištauti, pavyzdžiui, *żirgas trakós* – žirgas, arklys pašėlęs, neramus. Greičiau tai gali būti trakų gyvenvietė, nes danų kronikos kai kurias Lietuvos vietoves vadina Trakais, – romėnams sumušus dakus, arba

[1] Šio Narbuto laiško nepavyko rasti.
[2] Daukantas turi omenyje jau minėtą *Trumpąją istoriją*, išėjusią 1847 metais.
[3] Čia turimas galvoje nežinomo autoriaus straipsnis: „Северо-западный край империи в прежнем и в настоящем виде", *Журнал Министерства Внутренних Дел*, ч. 2, Санкт Петербург, 1843, с. 207–241.

trakus, šios tautos likučiai galėjo persikelti į šiaurę[4]. Be to, turiu dokumentą, iš kurio matyti, kad Vytautas per suvažiavimą Veliuonoje, Žemaitijoje, jei neklystu, 1393 metais, kai kryžiuočiai norėjo Veliuoną sau pasilikti, supykęs magistro pasiuntiniui atsakė: mano tėvų žemė tęsiasi ligi Salės upės, Prūsuose sėdite iš mano malonės, jei panorėčiau, šiandien jus išginčiau už jūros. Baltosios Rusios tauta tai ne šiandieninė rusų tauta, o natūralizuoti latviai, nes tai rodo jų kunigaikščių vardai, pavyzdžiui, Rikvaldis, Visvaldis yra aiškiai lietuviški[5]. Teisingai kai kurie mano, jog Glinskis, perėjęs į Maskvą su savo bendrais, kad atrodytų tikrais rusinais, padirbo kronikas. Iš Vilniaus pilies bibliotekos registro matome, kad viena jos dalis buvo rusiška, o kita – serbiška, – serbai natūralizavo daug lietuvių, suomių ir Azijos tautų savo tikyba, nes jų kunigai kartu gėrė smuklėse ir vertė [į savo tikėjimą], dvasininkai buvo paprasti ir populiarūs. Romos [katalikų] dvasininkai, priešingai, buvo išdidūs, atsiskyrę, ištroškę valdžios ir norį visiems įsakinėti, – buvo atstumiantys ir nekenčiami Lietuvoje. Lietuvių kunigaikščiai, pakviesti į Didįjį Naugardą, turėjo ten nuvykti su didele kariauna, nes prie Ladogos ežero yra daug pilkapių, kuriuos suomiai vadina lietuvių kapais. Dar daugiau, šio krašto gyventojai ligi šiol išlaikė dainą, kurioje dainuoja, kaip vienas suomis juokaudamas užmušė keturis lietuvius, kuriuos vežė per Ladogą; turėtų būti lietuvių kapų ir toliau už Vyborgo, Nevos apylinkių kalboje yra daug lietuviškų žodžių, pavyzdžiui, *pejlis, kirwis.*

Antra, man regis, kad Vaišelga ir Romundas yra tas pats asmuo, nes prieš krikštą turėjo turėti vardą, pagonis paprastai krikštijo suaugusius; juo labiau kad faktai visiškai panašūs. Matyt, Strijkovskis turėjo dvi kronikas: vieną, parašytą išmanančio lietuvių istoriją ir mokančio lietuviškai, o antrą – rašytą serbo ar kokio nors kito slavo. Ir amžiną atilsį Onacevičius buvo šios nuomonės.

3. Nuomonė arba prielaida, kad tekančios mergaitės turėjo eiti pas savo poną ir pirmąją naktį su juo nakvoti, – apie šią prievolę, Pone Kapitone, savo didžiajame veikale pateikei ir lietuvišką dainelę lenkų kalba, – yra tikra nesąmonė, o ta dainelė netikra, tai patvirtins kiekvienas, kuris, mokėdamas lietuviškai, perskaitys ją. Nėra šio

papročio jokių pėdsakų. Kazimiero Jogailaičio laikais Žemaitija dar nebuvo sukrikščioninta, tai rodo bajorų registras, kuriame kas penkiasdešimtas turi krikšto vardą, o kiti – vien [senąjį] vardą. Privilegijos mums įrodo, kad tauta buvo laisviausia, nes valdovai turėjo įsipareigoti, o ne malonėti; lietuviai, bijodami, kad jiems neuždėtų tų prievolių, kurias atlikinėjo kaimynų tautos, reikalavo iš valdovų garantijų, ir dėl to visur šiose privilegijose matome sąlygą – *sztoby nowin niewodyti*[6]. Visi XV amžiaus [rašytiniai] paminklai aiškiai rodo, kad ponų valdžia buvo labai apribota, nes pagonių vaidilos buvo tautos laisvės sargai. Pone Kapitone, turi 1440 metų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės liustracijos fragmentą (minimą Kojalavičiaus), iš kurio galima matyti, kad Vytauto laikais tik kas treti metai mokėjo padūmės mokesčius. Jei šioje tautoje tuo piktnaudžiavo, tai [tik] krikščionybės laikų ateiviai, ką ir dabar tebedaro Baltarusijoje, tai tik ištvirkusių ponų savivalė. Suprantama, kad viską buvo galima daryti su tokia tauta, kuri neturėjo teismo ir nesuprato teismo nuosprendžių. Tačiau šia kalba kalbėjo keletas milijonų, – kaip troško ją pavergti, o dar krikščionimis vadinosi!
4. Žodis *rus* lietuviškai reiškia ne vanduo, o vis kūrentis, pavyzdžiui, *ugnîs rus* – ugnis vis kūrenasi, kilęs nuo žodžio *rusieti*. Todėl tos vietos, kur seniau šventoji ugnis saugota, buvo pavadintos *Rusene*, dabar Raseiniai, Rusnė, Rasos ir t. t. Čia 1845 metais išėjo veikalėlis žemaičių kalba apie senovės lietuvių papročius, pavadintas *Budas senowęs Lietuwiu Kalnienû ir Ziamaitiû*, t. y. senovės lietuvių – aukštaičių ir žemaičių – charakteris. [Šioje knygoje] yra nepaprastai daug spaudos klaidų, todėl mažai mokančiam kalbą sunku suprasti. Joje yra skyrius apie mitologiją, kuris Tamstai gali būti naudingas, būtent matysi, kaip tikras lietuvis, kuriam vadovas buvo kalba, supranta senovės padavimus. Tad ją Tamstai siunčiu, jei kurio žodžio, Pone Kapitone, negalėsi suprasti, prašom klausti, aš Tamstai

[4] Šią Daukanto informaciją Narbutas panaudojo, rengdamas spaudai antrąjį *LTI* pirmojo tomo leidimą.
[5] Daukantas turėjo omenyje lietuvius plačiąja prasme, t. y. lietuvių gentį, kurią, jo nuomone (taip pat ir Narbuto), sudarė trys tautos: lietuviai, latviai ir prūsai.
[6] Kad naujovių nebūtų įvedinėjama (*baltar.*).

paaiškinsiu. Dar sunku apie mitologiją ką nors tikslaus pasakyti, nes liaudies dainos nesurinktos, o jas rinkti labai sunku, aš pats tai patyriau. Lenkų dainos arba dainos, užrašytos lenkiškai, negali būti šaltinis, nes jos netenka tautos spalvos. Labai būtų įdomu, kokios dainos yra lietuviškuose Naugarduko ir Lydos apskričių kaimuose, apgyventuose Pagudės ir Pamedės išeivių, kurie ligi šiol tebekalba savo tautos kalba, nes tai įrodytų, kad Pamedėje taip pat kalbėta lietuviškai, – gyvendami tarp rusinų, juk negalėjo išmokti lietuviškai, o turėjo išlaikyti savąją [kalbą], jų dainos turi būti be galo įdomios. Iš to paties paaiškėtų, kad nebuvo atskiros prūsų kalbos, o tebuvo gryna lietuvių kalba, kaip mums rodo kai kurie Pono Voigto pateikti vardynai. Aš labai stebėjausi, kad, Pone Kapitone, į tai neatkreipei dėmesio savo didžiajame veikale[7]. Atleisk, Gerbiamasis Kapitone, kad aš prirezgiau niekų, ne man Meistrui duoti pastabų! Tamstai anksčiau rašiau, kad aš, nebegalėdamas įsigyti reikalingų knygų, nustojau užsiiminėti istorija ir buvau pradėjęs tyrinėti kalbą, bet ir šis darbas nevyksta, nes turiu tarnauti dviem ponams, t. y. atlikinėti valdines pareigas ir užsidirbti duonai bei aprangai – iš to užmokesčio, kurį gaunu (300 rublių sidabru), būtų neįmanoma prasimaitinti ir apsirengti, jei neturėčiau darbo iš šalies. Esant tokiai padėčiai, sunku gilintis į senovę, šiam darbui reikia ramaus laiko ir lėšų.

Dėl šios priežasties negalėjau Maloningajam Ponui Geradariui išversti patarlių į lenkų kalbą, beje, neturėjau ir lenkų patarlių žodyno, kad būtų įmanoma lietuviškoms patarlėms duoti atitinkamas lenkiškas, taip būtų daug geriau, nes, verčiant pažodžiui, reikėtų aiškinti, kad galima būtų suprasti, ką ji reiškia, kam alegorija taikoma; tam reikėtų laisvo laiko, o jo aš neturiu. Siunčiu čia ir daugiau lietuviškų knygų, kurių pabaigoje yra patarlių[8]. Reikia žinoti, kad nedaug tėra patarlių, kurios siekia gilią senovę arba yra senovės paminklas, dažniausiai – sąmojai ir posakiai; matyt, jas autorius nusirašinėjo dėl kalbos grynumo ir posakio meno. Kai turėsiu laisvesnio laiko, tada gal atsiųsiu svarbesnes patarles išverstas. Labai stebiuosi, kad Ponas Simonas Stanevičius negali čia padėti, jis laisvo laiko turi net per daug.

Iš įdomesnių dalykų galiu pranešti, kad Maskvos archyve surado XIII

amžiaus lietuvių sutartis su Mazovijos kunigaikščiais. Čia spausdina Švč. Trejybės vienuolyno bibliotekos sąrašą[9], iš kurio matyti, kad buvo rankraščių, rašytų beržo tošyje.

Baigdamas savo nesklandų laišką, nuolankiausiai prašau Maloningąjį Kapitoną šių dviejų dalykų: 1) labai norėčiau gauti nuorašą kryžiuočių kelių aprašymo, kurį Tamstai atsiuntė amžiną atilsį Onacevičius, 2) prašom grąžinti visus mano rankraščius, o kartu ir Kunigo Kojalavičiaus herbyną, aš nesutinku su jokiais projektais, kas yra mano, noriu turėti pats. Šio laiško Maloningajam Kapitonui perdavėjas Maloningasis Kolegijos Patarėjas Friderikas Narbutas, matydamas mano skausmą ir sielvartą, pasirodė toks kilnus, kad pats apsiėmė visa tai man pristatyti; gavęs minėtuosius rankraščius, šiam Maloningajam Patarėjui įteiksiu kvitus perduoti Maloningajam Kapitonui.

Šia proga linkėdamas Tamstai stiprios sveikatos, ilgiausių metų ir visokios sėkmės, lieku su didžiausia pagarba

Peterburgas,
1848 metų balandžio 15 diena

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
Simonas Daukantas

[7] T. y. *LTI.*

[8] Kaip galima spręsti iš Šiaurių dvaro bibliotekos sąrašo, Daukantas Narbutui tada pasiuntė ne tik *Būdą*, bet ir *Parodymą, kaip apynius auginti* bei *Abėcėlę* ([Teodor Narbutt], Spisanie Muzeum w Szawrach, k. 23, nr 507, 508).

[9] Čia turimas omenyje Švč. Trejybės ir Šv. Sergijaus vienuolyno (netoli Maskvos) bibliotekos katalogas.

1851 m. balandžio 22 (gegužės 4) d. Varniai

Daukanto laiškas Narbutui

Informacija
apie gyvenamosios
vietos pakeitimą ir reikalavimas
grąžinti rankraščius.
Kvietimas
aplankyti Žemaitiją

L. 339r–340r.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 50–51;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 19)
Originalas. Laiškas rašytas ant 20,9x12,9 cm
formato prancūziško popieriaus „Paris".
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 773–775; vert. į liet. k.:
SDR, p. 774–775

[**339r**] Wielmożny Mosci Dobrodzieju,

Bardzo dawno miałem wiadomość że strony WMWM Pana Dobrodzieja o literackich postępach, ja też niemogłem dotąd pisywać z powodu choroby moich oczu tak dalece, iż w Grudniu przeszłego roku musiałem podać się do odstawki dla poprawienia moiego zdrowia. Dopiero mieszkam w Worniach stale i zdrowie moje zaczyna poprawować[1] się z łaski Najwyższego, miło mi będzie[2] jeżeli kilka słow otrzymam od Wielmożnego Kapitana, piszę jedynie do niego w tym celu, ażeby <s> wiedział gdzie zostaję, dla łatwiejszego zko// [**339v**]munikowania[3] się, a razym[4] i dla przesłanie[5] mi Herbarza Kojałowicza i dalszych moich notatek[6], ktorych gwałtownie potrzebuję, najpokorniej proszę mnie uwiadomic kiedy mnie może[7] WMWM Pan Dobrodziej one odesłać, inaczej zmuszonym będę na koszt Wielmożnego Kapitana przyjeżdżać do majątku iego, co niezawodnie i nastąpi tego roku pod koniec Junij lub na początku Julij. Dobrze byłoby, gdyby W. Kapitan zechciał odwiedzic Rosiejnie i tam obejrzeć stare archiwum lub też Worniach[8] archiwum Kapitulne, zawsze znalazłbys[9] coś // [**340r**] dla siebie pożytecznego, chciałbym[10] też wiedziec jakiemi pracami[11] literackiemi, zajmuie się, słyszałem, że w Poznaniu wyszedł Dikcionarz Litewski, dla mnie ta nowina byłaby nader ciekawa[12], dobrze byłoby wiedzieć przez kogo? Literackich nowin nieposiadam żadnych, jakie mógłbym WMWM Panu Dobrodziejowi zakomunikować: raz że chorowałem, drugi raz mieszkam w wielkiej głuszy. Tym czasym czekając milej odpowiedzi mam honor zostawać z najwyższym szacunkiem i poważeniem

Wornie
22 Kwietnia 1851. r.

Wielmożniego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
S. Dowkont. //

[1] Ž-į prad. rašyti *pr*, bet ištaisyta.
[2] Ž. *będzie* įtrp.
[3] Tais. iš *zkomunikować*.
[4] R. *r* taisyta.
[5] Turbūt norėta parašyti *przesłania*.
[6] Ž. *notatek* įtrp.
[7] Ž-į prad. rašyti *zo* (?), bet ištaisyta.
[8] Tais. iš *Wornie*.
[9] Įtrp. *ł*.
[10] Įtrp. *m*.
[11] Ž-į prad. rašyti *pl* (?), bet ištaisyta.
[12] Ž-į prad. rašyti *ciech*, bet ištaisyta.

Maloningasis Geradary,

Labai seniai beturėjau žinių iš Maloningojo Pono Geradario apie Tamstos literatūros darbus. Aš taip pat ligi šiol negalėjau rašyti dėl tokios stiprios akių ligos, kad pernai metų gruodžio mėnesį turėjau pasitraukti iš tarnybos sveikatos taisyti. Dabar nuolat gyvenu Varniuose, ir mano sveikata Aukščiausiojo malone ima taisytis. Bus man smagu, jei sulauksiu kelių žodžių iš Maloningojo Kapitono. Tamstai rašau vien todėl, kad žinotum, kur dabar esu, kad lengviau galėtume susisiekti, o kartu kad galėtum atsiųsti man Kojalavičiaus herbyną ir kitus užrašus, kurie man labai reikalingi. Nuolankiausiai prašau pranešti, kada juos, Maloningasis Pone Geradary, galėsi atsiųsti, antraip būsiu priverstas Maloningojo Kapitono sąskaita atvykti į Tamstos dvarą. Šitaip tikrai pasielgsiu šių metų birželio pabaigoje ar liepos pradžioje. Gerai būtų, jei, Maloningasis Kapitone, panorėtum aplankyti Raseinius ir ten apžiūrėti senus archyvus arba Varnių kapitulos archyvą, vis rastum ką nors sau naudinga. Taip pat norėčiau sužinoti, kokiais literatūros darbais užsiiminėji. Girdėjau, kad Poznanėje išėjo lietuvių kalbos žodynas, man ši naujiena būtų labai įdomi, norėčiau sužinoti, kas jį išleido?[1] Neturiu jokių literatūros naujienų, kurias galėčiau Maloningajam Ponui Geradariui pranešti: viena – sirgau, antra – gyvenu dideliame užkampyje. Tuo tarpu laukdamas malonaus atsakymo, lieku su didžiausia pagarba

Varniai,
1851 metų balandžio 22 diena

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
S. Daukantas

[1] Tikriausiai turimas omenyje vokiečių filologo Ferdinando Nesselmanno (1811–1881) *Lietuvių kalbos žodynas* (*Wörterbuch der littauischen Sprache*), 1851 metais išspausdintas Prūsijoje, bet ne Poznanėje, kaip mini Daukantas, o Karaliaučiuje. Nesselmannas 1846 metais, t. y. tik pradėjęs rengti šį žodyną, kreipėsi į visus mokytus lietuvius, išmanančius šią kalbą. Kaip minėta, mokslininko kreipimąsi (visą tekstą) Malinovskis tais pačiais metais persiuntė ir Narbutui. Neaišku, kodėl Narbutas neinformavo apie tai Daukanto, kurį laikė lietuvių kalbos žinovu. Plačiau apie tai žr. p. 94.

1854 m. gegužės 15(27) d. Varniai

Daukanto laiškas Narbutui

Apgailestavimas dėl neįvykusios Narbuto viešnagės Žemaitijoje ir dėl nesugrąžintų rankraščių

L. 341r–341v.
(Ankstesnė rankraščio lapų numeracija: 52;
mėlynu rašalu pažymėtas ir laiško numeris: 19)
Originalas. Laiškas rašytas ant 19,2x12,4 cm
formato prancūziško popieriaus „Paris“.
Orig. kartu su vertimu į liet. k. skelbtas:
Janulaitis, p. 775; vert. į liet. k.:
SDR, p. 775–776

[341r] Wielmożny Mości Dobrodzieju,

Czekałem dotąd niecierpliwie pomyslniejszej wiadomości nad tę, którą odebrałem 18 Maja zeszłego 1851 roku od WMWM Pana Dobrodzieja o moich rękopismach jemu powierzonych, spodziewając[1] się przybycia Wielmoznego Kapitana do naszego pomieszkania wedle przyrzeczenia w wyżej pomienionym liscie. Lecz oczekiwanie moje było daremne; więc zmuszony jestem powturnie prosić go u uwiadomie[2] mnie, czy nie zdarzyło się jemu takowe rękopis// [341v]ma pozyskać, takowa wiadomość nader miłą byłaby dla mnie. Spodziewając się rychłej odpowiedzi mam honor zostawać z wysokim szacunkiem

Wielmożniego Kapitana
Dobrodzieja najniższym Sługą
Szymon Dowkont Kol. As.

Wornie
15 Maja 1854 r. //

[1] Ž-į prad. rašyti *cze*, bet ištaisyta.

[2] Turbūt norėta parašyti *uwiadomienie*.

Maloningasis Geradary,

Ligi šiol nekantriai laukiau geresnės žinios už tą, kurią iš Maloningojo Pono Geradario gavau praėjusių 1851 metų gegužės 18 dieną[1] apie mano Tamstai patikėtus rankraščius. Tikėjausi, kad atvyksi, Maloningasis Kapitone, į mūsų kraštus, kaip žadėjai minėtajame laiške. Tačiau veltui laukiau. Todėl esu priverstas vėl prašyti Tamstą pranešti, ar Tamstai nepavyko tų rankraščių atgauti, ši žinia man būtų be galo maloni[2]. Tikėdamasis greito atsakymo, lieku su didžiausia pagarba

Maloningojo Geradario
Kapitono nuolankiausias tarnas
Simonas Daukantas,
Kolegijos Asesorius

Varniai,
1854 metų gegužės 15 diena

[1] Šio Narbuto laiško nerasta.
[2] Tikriausiai 1851 metų gegužės mėnesio laiške Narbutas buvo rašęs, kad Daukanto rankraščiai pateko į svetimas rankas. Tai rodytų ir vėlesnis, 1858 08 21 (09 02) dienos Pranciškaus Narbuto laiškas Daukantui.

1858 m. rugpjūčio 21 (rugsėjo 2) d. Šiauriai

Pranciškaus Narbuto laiškas Daukantui

Informacija apie Teodoro Narbuto ligą ir Daukanto rankraščių netektį

L. 34r–35v. Originalas.
Laiškas rašytas ant 20x12,6 cm formato
popieriaus „Paris“

[34r] R. 1858 Sierpnia 21 Szawry

List szanownej ręki Pańskiej z daty 28 Lipca roku bieżącego doszedł nas właśnie przed kilku dniami, na który mam smutny obowiązek odpowiadać. Ojciec mój obarczony wiekiem, gdyż blisko ósmy krzyżyk liczy, po przeczytaniu odezwy Pańskiej uczuł mocno, i ledwo po niejakim czasu[1] przeciągu zebrał się z myslami. Nasamprzód mówił że niemiał żadnego obowiązku[2] zwracania rękopismów, jakie czasami przez trzecie ręce odbierał, miał sobie udzielane i na powrót oddawał, gdyż nic z nich niemógł wyczerpnąć do swoich lukubracij[3] historycznych, których ostatni Tom był już pod prassą i zsyłał się na plik listow // [34v] Pańskich w jego archiwum będących, powtóre że osoby podające do wiedzy te rękopisma: Dktr: Czarnowski, Antoni Marcinowſki, obywatel Grózewſki i inne, częstokroć zwrótu ich potrebowały i wzięły na powrót, a rewersów niewydały zsyłając się na czas, którego wpływ[4] niemały, albo zatarł slady, albo zagrzebał w mogile samych posrzednikow. Co zaś z powodu sledztwa nad[5] bratem[6] moim Ludwikiem uwięzło w ręku Komitetu – dotąd niewrócone. – Względem Herbarza Kojałowicza, z tego są wyciągi do druku przez Ojca mego przygotowane, lecz wydanie ich z powodu braku nakładcy dotąd niewyszło. Sam zaś oryginał dawniej, bo lat // [35r] temu dziesięć, wydobyty z ręki obcej, lubo był blizki zatracenia, może się da odszukać, jeżeli kopija[7] zeń da się ułatwić, jak mówiono, przeto dójscia rąk własciciela zabłysła jakaś nadzieja, jeżeli które Muzeum go niezahaczyło. –
To z polecenia mocno schorzałego Ojca mojego mam honor donieść – przy wyznaniu że jestem z wysokim upowazeniem

Unizony Sługa
Franciszek Narbut

P. S. „Darujesz Pan Dobrodʒiej omylnemu[8] doniesieniu za co Bogu dzięki składam, że lubo zawierzywszy pewnej osobie z Rosień przybyłej jakoś do Wilna, nie // [35v] bezżałosci policzyłem jego Czcinajgodniejszą osobę do rzędu nienależących do tego nędznego padołu ziemskiego, w jednem z pism czasowych tutejszych, dziś z

radoscią się dowiaduję z pisma jego własnej ręki przeciwnie, żaś żywy i zdrów, niechże Opatrzność pozwoli mu nawzajem to o mnie wyrzec kiedyś". – Są to słowa, ze łzami wymówione, Ojca mojego –

Franciszek Narbutt. //

[1] R. *u* taisyta.
[2] Ž-į prad. rašyti *b*, bet ištaisyta.
[3] Antroji *u* taisyta (?).
[4] Pirmoji r-ė *w* taisyta (?).
[5] Ž. *nad* įtrp.
[6] Tais. iš *brata*.
[7] R-ės *ij* taisytos.
[8] R. *l* taisyta.

1858 metų rugpjūčio 21 diena, Šiauriai

Gerbiamojo Pono šių metų liepos 28 dienos laiškas mus pasiekė prieš keletą dienų. Turiu liūdną pareigą į jį atsakyti. Mano Tėvas, slegiamas amžiaus, nes jau aštuntą dešimtį baigia skaičiuoti, perskaitęs Tamstos kreipimąsi, labai susijaudino ir atsitokėjo tik po kurio laiko. Pirmiausia sakė, kad neturėjo jokios prievolės grąžinti rankraščius, kuriuos kartais gaudavo per trečias rankas. Palaikydavo ir grąžindavo, nes nieko iš jų negalėjo panaudoti savo istorijos tyrinėjimams, kurių paskutinis tomas jau buvo spausdinamas. [Tai sakydamas] rėmėsi pluoštu Tamstos laiškų, esančių jo archyve. Be to, asmenys, perdavę tuos rankraščius, – Daktaras Čarnovskis, Antanas Marcinovskis, pilietis Gruževskis ir kiti – daugybę kartų reikalavo juos grąžinti ir pasiėmė, bet kvitų neišdavė. Praėjo daug laiko, jis nušlavė pėdsakus arba palaidojo pačius tarpininkus. O kas per mano brolio Liudviko tardymą pateko į Komiteto rankas, iki šiol negrąžinta[1].

Iš Kojalavičiaus herbyno yra mano Tėvo spaudai parengtų ištraukų, bet jos, nesuradus leidėjo, ligi šiol neišspausdintos[2]. O patį originalą, seniau, prieš dešimtį metų, su vargu atgautą iš svetimų rankų (buvo kone dingęs), gal pavyks surasti. Jeigu bus galima padaryti nuorašą, tai, kaip sakyta, yra šiokia tokia viltis, kad [herbynas] pasieks [savo] šeimininką. Jeigu tik koks muziejus jo nesugriebė.

Šitai turiu garbės pranešti savo labai ligoto Tėvo liepiamas – pareikšdamas didžią savo pagarbą

Nuolankus tarnas
Pranciškus Narbutas

P. S. „Dovanok, Pone Geradary, už mano klaidingą (dėkui Dievui) pranešimą – patikėjęs vienu asmeniu, atvykusiu į Vilnių iš Raseinių, viename vietos periodiniame leidinyje ne be liūdesio Tamstos tauriausiąjį asmenį priskyriau prie tų, kurie jau nebepriklauso šiam vargingam žemiškajam pasauliui[3]. Dabar gi su džiaugsmu iš Tamstos paties rašyto laiško sužinau priešingą žinią – kad esi gyvas ir sveikas. Teleidžia Apvaizda ir Tamstai tą patį

kada nors pareikšti apie mane". Tai mano Tėvo žodžiai, pasakyti su ašaromis akyse.

Pranciškus Narbutas[4]

[1] 1850 metais Vilniaus gimnazijoje Teodoro Narbuto sūnus Liudvikas (1832–1863) sukūrė slaptą organizaciją „Erelis ir kryžius" (apie tai žr. p. 109, 111). Savo kolegų išduotas, buvo suimtas ir tardomas (buvo atlikta krata ir tėvų dvare). 1851 metų kovo mėnesį Liudvikas Narbutas buvo atiduotas į kareivius ir išsiųstas iš Lietuvos. Į gimtinę grįžo tik 1861 metais.
[2] Turimas omenyje *Kaspero Niesieckio Lenkijos herbyno papildymo* rankraštis. Plačiau apie jį žr. šio leidinio p. 150–153.
[3] Narbutas kalba apie savo rašinį, išspausdintą *Teka Wileńska* (1858, nr 3, p. 358–369). Plačiau apie tai žr. šio leidinio p. 120–122.
[4] Kai Pranciškus Narbutas rašė šį laišką, jam buvo tik šešiolika metų (gimė 1842 metais). Vėliau jis baigė Vilniaus bajorų institutą, mokėsi Peterburgo universitete. 1861 metais, susekus slaptą lenkų studentų organizaciją, veikusią šiame universitete, buvo priverstas emigruoti į Vakarus. Belgijoje baigė inžinerijos mokslus. 1880 metais apsigyveno Vengrijoje. Ten 1892 metais ir mirė.

Szymon Dowkont (Simonas Daukantas)

KORESPONDENCJA Z TEODOREM NARBUTTEM

Streszczenie

Niniejszy tom *Pism* Szymona Dowkonta (*Simonas Daukantas*, 1793–1864) zawiera korespondencję historyka ze znanym w XIX stuleciu przedstawicielem romantycznej historiografii Litwy, autorem dziewięciotomowego dzieła *Dzieje narodu Litewskiego* (1835–1841) Teodorem Narbuttem (*Teodoras Narbutas*, 1784–1864). Dowkont korespodował z wieloma współczesnymi, jednakże jego listy do Narbutta zajmują szczególne miejsce w jego korespondencji. Znajdujemy w nich wiele danych autobiograficznych ważnych dla sylwetki Dowkonta jako człowieka i naukowca. Korespondencja Dowkonta z Narbutem świadczy o wielkiej erudycji historyka, ukazuje jego świadomość historyczną, w sposób oczywisty ilustruje naukowy charakter jego dzieł i nawet samych listów. Odpowiedzi Narbutta nadają niniejszej publikacji styl dyskusji, zawierają wiele faktów przydatnych także do rekonstrukcji sylwetki adresata Dowkonta. Korespondencja Dowkonta i Narbutta stanowi też przedmiot zainteresowania jako pewien przykład gatunku i stylu epistolarnego.

Narbutt (inicjator korespondencji) wysłał do Dowkonta dwadzieścia listów (z nich zachowało się osiemnaście), Dowkont – dwadzieścia jeden list (zachowało się dziewiętnaście). Oryginały listów są obecnie przechowywane w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk w Dziale Rękopisów. W niniejszym tomie publikujemy listy w oryginale, tzn. w języku polskim (fotokopie i odcyfrowany tekst), oraz ich tłumaczenia na język litewski (rękopisy i teksty opatrzono komentarzem). Przy wydawaniu listów staraliśmy się zachować specyfikę i cechy regionalne języka polskiego używanego wówczas na Litwie.

Simonas Daukantas

CORRESPONDENCE WITH TEODORAS NARBUTAS

Summary

This volume of the *Works* of Simonas Daukantas (*Dowkont*, 1793–1864) contains the letters of the Lithuanian historian to Teodoras Narbutas (*Narbutt*, 1784–1864) the famous representative of romantic Lithuanian historiography of the 19th century and author of nine volumes of *History of the Lithuanian Nation* (*Dzieje narodu Litewskiego*, 1835–1841). Daukantas corresponded with many contemporaries but his letters to Narbutas are unique. These letters acquaint us with Daukantas as a scholar and a man and show his great erudition and self-consciousness as well as the scientific inadequacy of his historical works and letters. Narbutas' responses to his letters give a polemical character to the publications and help to reconstruct the portrait Daukantas' addressee. The exchange of letters between Daukantas and Narbutas is also interesting as an example of the genre and style of the epistolary.

Narbutas (the initiator of the correspondence) sent twenty letters to Daukantas, eighteen of which survived. Daukantas sent twenty one letter (nineteen survived). The originals are stored in the manuscript department of the library of the Lithuanian Academy of Sciences. The letters are published in the original Polish (with photocopies of the manuscripts and transcribed texts are provided) and translated into the Lithuanian (with commentary on both versions). Efforts were made to preserve the authenticity, original peculiarities, and regional character of the Polish language used in Lithuania at the time.

VARDŲ RODYKLĖ

Daukantas, Simonas
Da 409 Laiškai Tedorui Narbutui: epistolinis dialogas / parengė Reda Griškaitė. -Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1996. – 662 p.: portr. faks. - (Simono Daukanto raštai: SDR)

Santr. angl., lenk. – Kn. taip pat: Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas / R. Griškaitė, p.11–170.

Vardų r-klė: p. 642–660.

ISBN 5-420-01357-6

Šis Simono Daukanto raštų tomas skiriamas jo susirašinėjimui su Teodoru Narbutu. Skelbiami visi išlikę abiejų istorikų laiškai, rašyti vienas kitam: laiškų fotokopijos, perrašyti jų tekstai originalo kalba ir vertimai į lietuvių kalbą.

UDK 930. 1(474.5)